

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

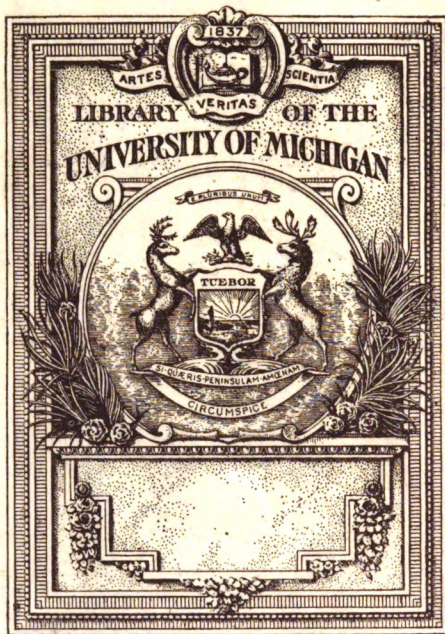
Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

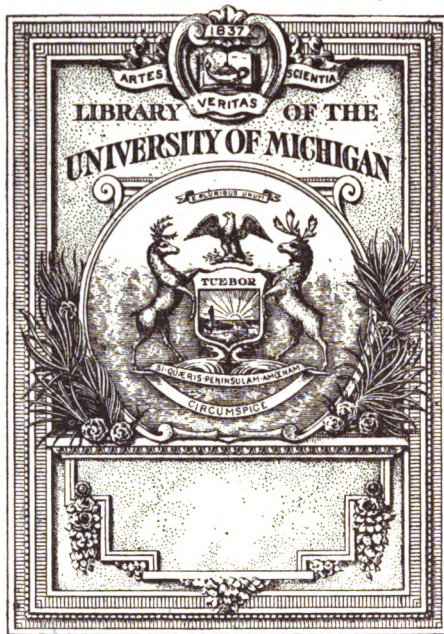
Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter <http://books.google.com> durchsuchen.

B 1,177,882

885
m686

885
m686

BIB

P. 1

M N E M O S Y N E.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

P. H. DAMSTÉ, J. J. HARTMAN, C. W. VOLLGRAFF.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, J. C. NABER, M. C. VALETON.

~~~~~  
NOVA SERIES.

VOLUMEN QUADRAGESIMUM QUINTUM.  
~~~~~

LUGDUNI-BATAVORUM

E. J. BRILL.

—————
LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1917.

M N E M O S Y N E.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

P. H. DAMSTÉ, J. J. HARTMAN, C. W. VOLLGRAFF.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, J. C. NABER, M. C. VALETON.

NOVA SERIES.

VOLUMEN QUADRAGESIMUM QUINTUM.

LUGDUNI-BATAVORUM

E. J. BRILL.

LIPSIAE,

O. HARRASSOWITZ.

1917.

BRILL
LEIDEN
1914

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA ET BIBLIOPOLIO QUAE ANTEHAC E. J. BRILLII FUERUNT.

FEB 9 1917

UNIVERSITY OF MICHIGAN

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

P. H. DAMSTÉ, J. J. HARTMAN, C. W. VOLLGRAFF.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, J. C. NABER, M. C. VALETON,
J. WOLTJER.

NOVA SERIES.

VOLUMEN QUADRAGESIMUM QUINTUM. PARS I.

LUGDUNI-BATAVORUM

E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1917.

INDEX

	Pag.
Mnemosynes Batavae cultoribus, s. p. d. J. J. H.	1.
Ad Jacobum Joannem Hartman, scripsit JACOBUS VAN WAGENINGEN.	2—4.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex Vol. XLIV pag. 254</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	5—20.
De Harmodio et Aristogitone, scripsit MATTHAEUS VALETON.	21—52.
De Grattio et Nemesiano, scripsit P. J. ENK	53—68.
De fide Natalis Comitæ, scripsit A. G. ROOS	69—77.
Ad Cic. Tusc. Disp. 3. 19. 45, scripsit W. STUART MESSER.	78—92.
Ad Statii Silv. L. V, 4, 1, scripsit J. J. H.	92.
Nova Phaedriana, scripsit L. RANK	93—102.
Ad inscriptionem Argivam, scripsit G. V.	102.
De Lygdamo poëta deque eius Sodalicio, scripsit H. WAGENVOORT H.F.	103—122.
Ad Luciani Rhetorum Praeceptorem § 22, scripsit J. J. H.	122.
De versu e Marci evangelio 40 capitis IX, scripsit J. J. HARTMAN.	123—126.
Varia, scripsit P. GROENEROOM.	127—132.
De voce osca „tadait”, scripsit F. MULLER JAC. FIL.	133—134.
Ad Luciani Convivium § 5, scripsit J. J. H.	134.
Fulmen, scripsit JACOBUS VAN WAGENINGEN.	135—139.
Ad Luciani de morte Peregrini § 32, scripsit J. J. H.	139.
Ad Plinii epistolam L. VI 8 ^m , scripsit J. J. H.	140.

INDEX.

	Pag.
Mnemosynes Batavae cultoribus, s. p. d. J. J. H.	1.
Ad Jacobum Joannem Hartman, scripsit JACOBUS VAN WAGENINGEN.	2—4.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex Vol. XLIV pag. 254</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	5—20.
De Harmodio et Aristogitone, scripsit MATTHÆUS VALETON.	21—52.
De Grattio et Nemesiano, scripsit P. J. ENK	53—68.
De fide Natalis Comitit, scripsit A. G. ROOS	69—77.
Ad Cic. Tusc. Disp. 3. 19. 45, scripsit W. STUART MESSER.	78—92.
Ad Statii Silv. L. V, 4, 1, scripsit J. J. H.	92.
Nova Phaedriana, scripsit L. RANK	93—102.
Ad inscriptionem Argivam, scripsit G. V.	102.
De Lygdamo poëta deque eius Sodalicio, scripsit H. WAGENVOORT H.F.	103—122.
Ad Luciani Rhetorum Præceptorem § 22, scripsit J. J. H.	122.
De versu e Marci evangelio 40 capituli IX, scripsit J. J. HARTMAN.	123—126.
Varia, scripsit P. GROENEROOM.	127—132.
De voce osca „tadait”, scripsit F. MULLER JAC. FIL.	133—134.
Ad Luciani Convivium § 5, scripsit J. J. H.	134.
Fulmen, scripsit JACOBUS VAN WAGENINGEN.	135—139.
Ad Luciani de morte Peregrini § 32, scripsit J. J. H.	139.
Ad Plinii epistolam L. VI ^o 8 ^m , scripsit J. J. H.	140.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex pag. 20</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	141—165.
Emendatur Arnobius Adv. Nat. I 62, scripsit P. H. D.	165.
De duobus Heracliti fragmentis (<i>contin. e Vol. XLIV pag. 427</i>), scripsit GUILIELMUS VOLLGRAFF.	166—180.
Ad Persii Sat. I vs. 5 sqq., scripsit J. J. H.	180.
Pytheas Massiliensis, scripsit P. H. DAMSTÉ.	181—185.
Ad Martialis epigramma XLV libri octavi, scripsit J. J. HARTMAN.	186—188.

325793

	Pag.
Quid Plato responderit ad Polycratis orationem in Socratem, scripsit H. D. VERDAM	189—204.
Ad Taciti Agricolaë c. 16, scripsit J. J. H.	204.
Ad Ciceronis orationem pro P. Quinctio, scripsit J. J. HARTMAN.	205—227.
Ad Plutarchi De Sera Numinis Vindicta, scripsit J. H. W. STRUJD.	227.
Ad Persii Sat. I, 6, scripsit J. J. H.	228.
Ad Plutarchi De Sera Numinis Vindicta, scripsit J. H. W. STRUJD.	229—230.
Oedipus Indicus, scripsit P. H. DAMSTÉ	231—232.
De Luciani qui fertur Fugitivis, scripsit J. J. HARTMAN	233—256.
Observationes ad Aegypti pertinentes administrationem qualis aetate Lagidarum fuit, scripsit M. ENGERS	257—271.
Nova Phaedriana, scripsit L. RANK	272—309.
Mira συνέμπτωσις scripsit J. J. H.	309.
Ad Livii XXXIII. 16, scripsit G. E. W. VAN HILLE	310—318.
Ad Seneca Naturales Quaestiones observatiunculas, scripsit F. MULLER LFIL.	319—337.
Ad Iuvenalis S. VI vs. 660, scripsit J. J. H.	337.
Crito pg. 44 A, scripsit I. BERLAGE	338.
Ad Hesychium, scripsit G. V.	339.
Hor. Epl. II, 4, 160, scripsit J. J. H.	339.
Ad Persii Sat. I, 8, scripsit J. J. H.	340.
De tabella emptionis aetatis Traiani nuper in Frisia reperta, scripsit GUILIELMUS VOLLGRAFF.	341—352.
De Cratini morte comica (Arist. Pac. vs. 700—703), scripsit J. J. HARTMAN	353—360.
De formula quadam Eleusinia, scripsit A. RUTGERS VAN DER LOEFF	361—366.
Ad Senecae Nat. Quaest. I, 3, 2, scripsit G. V.	366.
Ad S. Aurelinm Victorem, scripsit P. H. DAMSTÉ.	367—382.
Ad Aristophanem, scripsit G. V.	382.
Ad Platonis Rempubicam, scripsit J. L. V. HARTMAN	383—416.
Seneca et Iuvenalis, scripsit IACOBUS VAN WAGENINGEN	417—429.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex pag. 165</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	430—440.
De exordio Oedipodis Tyranni Sophocleae, scripsit J. J. HARTMAN.	441—444.
Ad Carm. Priap. LXIII, 15 sqq., scripsit G. V.	444.
De Catonianis librariorum memoriis duabus, scripsit M. BOAS.	445—446.
Ad Horatii c. III. 4, 2, scripsit J. J. HARTMAN	447—448.
Ad Soph. Oed. Reg. vs. 80 sq. scripsit G. V.	448.

MNEMOSYNES BATAVAE CULTORIBUS

S. P. D.

J. J. H.

Proximi mensis die XXIII, cum muneris Academici quintum peregissem lustrum, undique confluxerunt ad me amici, collegae, discipuli alius alio honore afficere me cupientes. Collega vero Groninganus IACOBUS VAN WAGENINGEN ad me carmen misit tersissimum, limatissimum, venustissimum. Quod, licet mearum laudum sit plenum, maiorem ipsi poetae allaturum laudem visum est. Quare Damstéo Vollgraffioque consentientibus a poeta in nostram illud bibliothecam recipiendi veniam petivi. Qua ab humanissimo viro impetrata nunc lepidissimum opusculum amicis et fautoribus nostrae artis offerimus, sperantes fore ut sic et festi illius dici et Wageningenii, praestantissimi, si ita res fert, poetae, perpetua servetur memoria

J. J. H.

L. B. die XII m. Oct.

a. MCMXVI.

AD JACOBUM JOANNEM HARTMAN
LEIDENSEM.

- 1 Salve, docte senex, meritis ornatè coronis,
Cui *Mitiae* laudes, cui sunt cantata Latine
Omnia quae Genestet divino pectore fudit
(Suave opus et superans auctoris tempore vitam),
5 Salve, praeceptor iuvenum, facunde magister,
Cuius ab ore fluunt Ciceronis verba sonora!
Quisquis amat linguam Latii, te laudibus effert,
Te gaudet laetum hunc festumque diem celebrare.
- 10 Conditæ sunt iam lustra tibi felicia quinque,
Ex quo Reginae placuit tibi tradere munus,
Quod nulli potuit doctori carius esse.
Quot pueri dociles, quot te audivere puellae,
Carmina cum laetus recitares dulcia Flacci
Vel Nasonis opus lepidum vel verba Maronis,
15 Insanum Didus saevumque canentis amorem.
Nemo te potuit melius convertere versus
Sermonem in patrium, quos edidit ore rotundo
Albius, aut elegos natos e mente Properti.
Hic adsunt animo memori, quicumque vocantur
20 Discipuli gratique tui semperque fideles.
Omnes te memorant, quanto percussus amore
Scriptorum tractaris opus vinctum atque solutum.
- Nec desunt, quicumque solent tua suavia scripta,
Mnemosynae commissa tuae, legere et venerari.
25 Non modò enim lato circumdata flumine Rheno
Traiectina vetus regio civesque Grunonis

Laetantes hodie prisco te more salutant,
 Quin etiam Pluton orante uxore venusta
 Manibus ad superos cupientibus ire peregre
 30 Abnuit haud veniam hanc miseris Acheronte sepultis.

Aspice, iam veniunt! Magna comitante caterva
 Primus adest princeps Academicus ore sereno,
 Magni te faciens, quod multo emblemate turpi
 Purgasti sapientis opus sublimia spirans. —
 35 Hunc sequitur magnis Xenophontis passibus umbra.
 Ille quidem pueris irascitur ut male salsis
 (Semper enim rident καὶ σταθμοῦς καὶ παρασύγγας)
 Te tamen usque colit, te grata mente Cobeto
 Comparat ingenioque tuo dat praemia digna. —
 40 En duo Romani, longo tamen intervallo,
 Quorum cui facies fusco est infecta colore,
 Ante Afer servus, debet tibi, callide, multa,
 Alter — Donatus — bene te explicuisse fatetur
 Omne quod exposuit, commentans cantica pulchra. —
 45 Quis vero ille senex lacrimans, qui tristia fata
 Plorat adhuc, magni prostratus principis ira?
 Te bene novit et arte tua gaudere videtur,
 Laudat *Parthenio* quae *Gallus* scripsit amico,
 Legit in Elysio tua carmina, *Protesilaum*
 50 Et *Metus* a nobis qui concelebratur *Inanis*,
 Miratur tamen hoc, quod tu dubitare videris,
 Sitne Tomos missus propter culpam reticendam. —
 Nasonem sequitur Tacitus gestans *Analecta*,
 Iucundo sermone tuo conscripta, sed illi
 55 Quamquam multa placent emendata ingeniosè,
 Haud tamen ignoscit, quod tu defendere mores
 Ausus es illius, quem damnat, principis et te
 Consuluisse suae famae male clamat et instat.
 Sed non auxilium tibi deest. Video inter amicos,
 60 Qui accelerant properantque manum prensare sodalis,
 Unum, quem decorat *Sol* lucens *Vespertinus*.
 Umbris ille aliis dat signum vertice nutans,
 Ut taceant: se velle loqui, sibi iure licere

Hartmanum affari, quando ediderit sua scripta
 65 Bis iam, Graecorum tam nobilis ille patronus. —
 Fit strepitus, certantque diu, sed vincit et infit
 Plutarchus columenque Erebi sanctusque sacerdos:

„O mihi care senex, qui, cum mea scripta iacerent
 Squalerentque situ flammis gratissima praeda,
 70 Traxisti ad lucem, tribuens mihi splendidum honorem!
 Ille ego qui pueros cruciabam examine diro,
 Nunc legor a domino divini interprete verbi.
 Hoc refero acceptum tibi, dulcis amice, tuoque
 Grato operi, quod nulla potest delere vetustas. —
 75. Ergo sit tibi vita, precor, cum coniuge cara
 Multis exhilarata bonis, longa atque beata.” —
 Haec ubi dicta dedit, discedunt agmine longo
 Cunctae animae te laudantes ducente Platone.

JACOBUS VAN WAGENINGEN.

Scribebam Groningae,
 a. d. IX Kal. Oct., A^o MCMXVI.

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(Continuantur ex Vol. XLIV pag. 254).

CVII.

DE NILO CENSITORE.

Pars quarta (ultima).

Altera illa vasaria, quae ἐξ ἀπογραφῶν profecta sunt et ordinata secundum dominorum seriem, supersunt ipsa quoque pro parte ¹⁾, etsi hodie dubitari coepit, sintne revera vasaria τὰ ἐν τῇ τῶν ἐγκτήσεων βιβλιοθήκῃ διαστρώματα ²⁾. Quod mihi etiam nunc certum videtur, quippe quum praescriptum sit ³⁾ τοῖς συναλλαγματογράφοις καὶ τοῖς μνήμοσι μηδὲν δίχα ἐπιστάλαματος τοῦ βιβλιοφυλακείου τελειῶσαι, cuius praecepti aut nulla futura sit utilitas aut in eo consistet, ne monumenta et vasaria discrepent. An vero potius dicendum monumenta duplicata quam vasaria, ut sic praecepti utilitas in eo consistat, ne utraque monumenta invicem discrepent? Sed hoc natura non patitur, siquidem ne-

1) P. Oxy. 274; 360; BGU 959; 1072; P. Flor. 97 (Lewald, *Beitr. z. K. des röm.-aegypt. Grundbuchrechts* (1909) p. 18).

2) Cf. Lewald, *Beitr. cit.* p. 83/5; Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* (1909) p. 195/6; Preisigke, *Girwesen* (1910) p. 290; Wilcken, *Grundzüge* (1912) p. 202/3; Mitteis, *Berichte (Leipzig)* 62 (1910) p. 253 (cf. *Grundzüge* (1912) p. 90-92), cuius argumento responsum est supra (Mnemos. XLIV p. 79).

3) P. Oxy. 237 VIII 35/6. Est similis cautio in (*preuss.*) *Grundbuchordn.* (1872) § 58. Cf. (*deutsche*) *Grundbuchordn.* (1897) § 96.

gotium quodlibet perfici bis non potest, perficitur autem, monumentis quidquid publicandum est, quum in libros id recipitur. Quocirca eius doctrinae, quam nos impugnamus, propugnator acerrimus Preisigke, quum semel adsignat monumenta publica τοῖς βιβλιοφύλαξιν, eadem consideratissime ¹⁾ τοῖς συμβολαιογράφοις abiudicat ²⁾. Sed hoc adsumto iam non potest dicere, quae sit praecepti utilitas ³⁾, dicendo enim: ne quis praeiudicium patiatur iis, quae apud τοὺς συμβολαιογράφους geruntur ⁴⁾, nihil agit, quia τοῖς συμβολαιογράφοις omnem nocendi potestatem ipse detraxit. Ergo remanet, ut sint alteri utri censores, altera utra vasaria. Porro, quia συναλλαγματογράφοι non sunt censores, sint oportet οἱ βιβλιοφύλακες, et horum διαστρώματα vasaria ⁵⁾. Quae quidem supersunt in causa quum urbanorum ⁶⁾ tum rusticorum ⁷⁾ praediorum, sed indicasse sufficet ⁸⁾ ἐκδόσιμον ⁹⁾: ἐκ διαστρώματος ¹⁰⁾ Σοκνοπαίου Νήσου ¹¹⁾. Στοίχειου Ε. Ἐριεύς κτέ. ια' ἔτους Ἀντωνίνου Καίσαρος τοῦ κυρίου ἐπαγομένων δ' ἀπε(γράψατο ἡμι)τυ ¹²⁾ μέρος κλήρου κατοικικῶν κοινῶν καὶ ἀδιαίρετων ἀρουρῶν γ' περὶ Ἀπιάδα ¹³⁾ ἀρξί ¹⁴⁾ παρὰ Χρυσάριου κτέ., ubi praedium περὶ Ἀπιάδα

1) Temere factum putat Partsch, *GGI* 172 (1910) p. 741.

2) *Girouesen* p. 415.

3) Ceteri ne curaverunt quidem.

4) *Girouesen* p. 301.

5) Esse perspexit qui subscripsit CPR I 198, 10: ποιήσομαι εἰς σὲ τὴν . . . δημοσίαν πρᾶσιν καὶ (τὴν) διὰ τῆς βιβλιοθήκης.

6) P. Oxy. 274; Flor. 97 lin 3 (ὑποδοχείων), lin. 21 (ψιλῶς τόπος).

7) *BGU* 959; P. Flor. 97, 13. 18. 28. Veniunt denique etiam τάφοι (P. Oxy. 274, 26/7).

8) Plura dabunt Lewald, *Beitr.* cit. p. 21-25; Eger, op. cit. p. 155/67.

9) *BGU* 959 (anni 148) = Chrestom. II 194.

10) Intelligentur hoc vocabulo plerumque τὰ ἐν τῇ τῶν ἐγκτήσεων βιβλιοθήκῃ (P. Oxy. 237 VIII 29/30), id est, praediorum census διαστρώματα. Sed videtur etiam alter census, id est, ἡ κατ' οἰκίαν ἀπογραφὴ sua habere διαστρώματα (*BGU* 124, 1). Exstat certe διάστρωμα λαογραφίας (*Sammelbuch* 5118) et item πρὸς ἐπίκρισιν κατ' οἰκίαν ἀπογραφῆς (*BGU* 484, 2).

11) Fiunt κατὰ κώμην τὰ διαστρώματα (*BGU* 11 lin. 14), itaque fieri iubet Mettius Rufus P. Oxy. 237 VIII 42. Cf. *Archiv* IV p. 348³, p. 563.

12) Cf. Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* p. 159².

13) Similiter P. Oxy. 274 indicatur τὸ ἄμφοδον ἐφ' οὗ. Ergo non usquequaque verum est, quod scribit Mitteis, *Grundzüge* p. 91 lin. 1/2 = p. 96 lin. 3/5: *in der Bibliothek (werden) nur Rechtsverhältnisse eingetragen, nicht auch thatsüchliche, wie Lage, Steuersatz, Verpachtung*".

14) Ἀρξί non intelligitur. Invenitur praeterea *BGU* 504, 5 (marg.); P. Lips. 41 Ro., 11 (marg.) et solvendum ἄρξ(ας) P. Lips. 59, 5 = 60, 3.

ideo censetur ἐν τῇ Σοκνοπαίου Νήσῳ, quia emptor Ἐριεύς ibi habebat penates suos ¹⁾. Habebant igitur τὰ διαστρώματα etiam non suae κώμης praedia, modo possideret incola ²⁾. Potest praeterea ex praediorum censu esse ³⁾ ἐκδόσιμον ⁴⁾ medii fere saeculi tertii ⁵⁾, quod habet sic: Φιζ'. Ἀπολλιναρία χρηματιζουσα μητρὸς Σαραπιάδος . . . Ἰδιωτικῆς ἐσπαρμένης ἄρourkei τρεῖς ἡμισυ τέταρτον et est ei adiuncta ⁶⁾ Ἀυρηλίου Σαραπᾶτος querela ⁷⁾ de praediis sibi venditis et a se in censum delatis — itaque censa erant ἐξ ἀπογραφῆς — quae nihilominus in novo libro (ἐν τῷ νῦν προτεθέντι κατ' ἄνδρα βιβλίῳ) mansissent ἐπ' ἐνόματος τῆς προκτητηρίας, id est, Ἀπολλιναρίας μητρὸς Σαραπιάδος, quod manifestat τὸ ἐκδόσιμον. Oportet enim eadem praedia fuerint, de quibus conqueritur, et quae relata sint εἰς τὸ ἐκδόσιμον. Quod quali ex libro fluxerit necesse est, tales supersunt inter papyros Lipsienses ⁸⁾ et in Corpore Hermopolitano ⁹⁾, nisi quod possessoribus numeri non ut illic praefiguntur. Ergo nominibus ibi adscribuntur ἰδιωτικῆς ἐσπαρμένης, δημοσίας ἐσπαρμένης, ἰδιωτικῆς ἀρακοχέρσου, ἰδιωτικῆς χέρσου, δημοσίας ἀρακοχέρσου, ἰδιωτικῆς καθαρᾶς ¹⁰⁾, ἀμπέλου Φορίμης similiumve per singulas κώμας arurarum numeri et sequuntur praeceduntve consummationes. Ipsa autem nomina, non κατὰ στοιχεῖον, ita sunt disposita, ut separatim veniant κατ' ἀμφοδαρχίας τὰ μητροπολιτικά, deinde vero (τ)ἄπὸ πρακτορειῶν ¹¹⁾, postremo τὰ κωμητικά ipsius κώμης

1) Fit similiter, *BGU* 11, 1-10.

2) In causa πόλεως diversum putat Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* p. 175 not. 2 (p. 176), nec probat.

3) Ἐξ ἀπαιτήσιμου esse credit Eger, op. cit. p. 193. Indicat etiam ἀπαιτήσιμον (*BGU* 659 II 3) δημοσία (προ)κείμενον (I 6). Similis est sententia viri doctissimi Lewald (*Beitr.* cit. p. 82) de P. Oxy. 483.

4) P. Oxy. 78, 1-10.

5) Cf. Wilcken, *Archiv* IV p. 539 (ad pag. 110).

6) P. cit. lin. 11-30 (cf. Wilcken, *Ostr.* I p. 484).

7) Querelam dixi, etsi non libellus proprie est, sed libelli rudimentum (ad lin. 13: *«a rough draft»*). Alioquin τὸ ἐκδόσιμον post libellum collocandum erat. — Habent similem querelam P. Tebt. 30, 15-20 et 31, 15-21, ubi ἀγνωεῖν vertendum videtur *dissimulare*, atque P. *Class. phil.* I 4 (pag. 170); *Soc. ital.* 249. Cf. praeterea Mitteis, *Archiv* I p. 351 lin. 4-9 (ad *BGU* 198).

8) P. Lips. 101 saeculi quarti vel quinti.

9) *CPHerm.* 120; 125 I. Cf. praeterea P. Gizeh 10487 (*Preis.* 47).

10) Καθαρὰ γῆ occurrit etiam P. Amh. 68, 8; Giss. 60 I 28. 33 (*Meyer* pag. 25).

11) Inter πρακτορείας et κώμας interesse videtur non multum. Sed non propterea ἀπὸ πρακτορείας utique sunt κωμητικά (*CPHerm.* 120 Vo. I 2, 18/9).

quae censeatur. Aliquantum differunt, quo digitum intendit Eger ¹⁾, quorum librorum partes extant inter papyros Berolinenses ²⁾ Florentinosque ³⁾. Ex quibus Berolinensis (*BGU* 426 nihil habet nisi possessorum nomina cum suo cuiusque agri modo ⁴⁾); Florentinus pagum praeterea, in quo ager situs sit, et ius agri velut hoc modo (lin. 466): Χαρίτη Ἀμαζονίου. Ἐκτου πάγου. Ἰδιωτικῆς ἄρουραι τριάκοντα τέταρτον ἕκτον καὶ δέκατον. Ὀγδόου πάγου. Ἰδιωτικῆς ἄρουραι τσαῦται, δημοσίας ἄρουραι τσαῦται. Ἐνάτου κτέ. Ergo totius nomi, Hermopolitani opinor, possessiones hic papyrus comprehendebat. Ipse possessorum ordo in Berolinensi papyro fortuitus est; in Florentino praecedunt possessores Hermupolitani κατ' ἀμφοδαρχίας et κατὰ στοιχεῖον; sequuntur (a lin. 488) omnia κατὰ στοιχεῖον Ἀντιοϊτικά δνόματα; reliqua perierunt. Alia sunt ἐκδόσιμα, quae aut non pertinent ad praediorum censum ⁵⁾ aut propter ipsam brevitatem sunt inutilia ⁶⁾. Quorum pertinet unum ad proprium censum κλήρων κατοικικῶν ⁷⁾ de quo nullum aliud monumentum restat. Docent viri docti ⁸⁾ in τὴν ἀπογραφήν antiquitus non venisse nisi praedia privata vel certe κατοικικὰ, quae a privatis non multum differunt ⁹⁾,

1) *Grundbuchwesen* p. 193^s.

2) *BGU* 217; 426. Accedit κατ' εἶδος descriptus P. Lond. 604 B.

3) P. Flor. 71 (cf. Wilcken, *Grundzüge* p. 322) saeculi quarti. Accedunt P. Giss. 117; Gizeh 10483 (Preis. 46).

4) Tantundem P. Lond. 604 B. Τὸ τρίμημα accedit *BGU* 217 (ὁ δεῖνα ἀνὰ πυροῦ τοσαῦτον ἄρουραι τσαῦται). Cf. Wilcken, *Ostr.* I p. 482.

5) P. Lond. 182b; 324; Rain. SN 182 (*Chrestom.* I 209); Hawara 401, 16 sqq. (*Archiv* V p. 395); *BGU* 545 (cf. Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* p. 19 lin. 4-8); 562, 6-9 (*Chrestom.* I 220) (cf. P. Lond. 257-259; 901).

6) P. Oxy. 483, 34 (ἔχει Ἀχιλλᾶς ἐν ἀπογραφῇ τὰς ἀρούρας ἕξ); *BGU* 870 (cum 861): Ἐξ ἐπισκέψεως ἡμερησίας οἴκο(πέδων) . . . κάμης Σ. Ν. . . . Στοτοήτως Στοτοήτως . . . οἰκία καὶ ἐν ἄλλῃ τόπῳ οἰκία. . . . Quae adduntur (*BGU* 861) de conductoribus possunt esse aliunde adsumpta.

7) *BGU* 866 (Lewald, *Beitr.* cit. p. 20 not. 3): (ἐκ γρα)φῆς καταλοχισμῶν τοῦ δεῖνα ἔτους . . . ἢ δεῖνα παρὰ τῆς δεῖνος (. . . περι Πη)λούσιον σιτικὰς ἀρούρας τσαῦτας. Supplementum debetur pro portione Friderico Preisigke.

8) Mitteis, *Ztschr. d. Sav.-St.* XXII (1901) p. 160 (post notam 1); Lewald, *Beitr.* cit. (1909) p. 7/8, p. 19; Eger, *zum aeg. Grundbuchw.* (1909) p. 37/8; Mitteis, *Grundzüge* (1912) p. 95/6. Ergo, quod profitetur, *Grundzüge* p. 107 (= *Berichte* (*Leipzig*) 62 (1910) p. 254): „die Bibliothek (umfasst) alle Grundstücke“, intelligendum est acsi dixisset „alle private Grundstücke“.

9) Cf. P. Lond. 192, 82/3 (Lewald, *Beitr.* cit. p. 19 not. 3); Flor. 331 (*Chrestom.* I 341) lin. 17/8 (Wilcken, *Grundzüge* p. 303/4).

eo quod in ipsis professionibus γῆ βασιλική vel δημοσία vel οὔσιακῆ ante Diocletianum ¹⁾ utique desit. Quod potest fortuitum esse ²⁾ et stat pro contraria sententia praeceptum Rufi ³⁾, ut ordinentur τὰ διαστρώματα κατ' εἶδος, id est, secundum praediorum genera et iura ⁴⁾, quod supervacaneum fuisset, si venissent privata sola. Quamquam culturarum discrimina potius respici ⁵⁾, potest quidem defendi adhibitis papyris quibusdam Tebtunicis ⁶⁾, attamen minus est sententia quam superior probabilis, quia culturarum genera crebro mutantur. Mitteis denique ⁷⁾, cui consentit Eger ⁸⁾, εἶδος non genus interpretatur sed speciem, proinde eo docet praeceptum pertinere, ut singula praedia ὀνόματι cuiusque separatim subiciantur („innerhalb des (ὄνομα) soll jedes . . . Object (Archiv I p. 199: „Grundstückskörper“) separat verzeichnet werden“), quod appellat „Spezialitätsprinzip“. Cui sententiae obloquuntur quidem ipsa διαστρώματα ⁹⁾, sed etiam superioribus duabus, quocirca hoc argumentum nimis urgere nolo. Quodsi constaret βασιλικὰ, δημόσια, οὔσιακὰ in τὴν ἀπογραφὴν, ut illi volunt, antiquitus non venisse, causam esse dicerem, quod eiusmodi praedia tributum non pependerit, proinde ad genuinum censum nihil pertinuerint, quod post non obstitit, quam canonis et tributi coepit quodammodo obliterari distinctio ¹⁰⁾. Reliquum est, cur duplex vasariorum genus in

1) Occurrit γῆ βασιλική κτέ. in professione anni p. Chr. 303 (Archiv IV p. 175) = P. Abbott 14 (Mél. Nic. p. 187-189), quo remittit Lewald, Beitr. cit. (1909) p. 15^a, atque P. Gizeh 10923; 10924 (Thead. 54; 55) anni p. Chr. 299. Etiam vasariis quarto saeculo adscribitur (P. Flor. 71; CPHerm. 120; P. Lips. 101).

2) Posse negat Eger, zum aeg. Grundbuch. p. 37 (post notam 5). Sed cf. ibid. p. 187 cum not. 4.

3) P. Oxy. 237 VIII 42/3.

4) Cf. modo P. Lond. 604 A, qui est ordinatus κατ' εἶδος (lin. 3).

5) Affinis est sententia Friderici Preisigke, Strassb. Papyri I pag. 123 ima; Klio XII (1912) p. 434 (§ 10). Sed hic ulterius non dividit quam urbana praedia et rustica („Ackerbesitz, Hausbesitz“).

6) P. Tebt. 60, 117; 61 (b), 350. Add. Sammelb. 5942, 2. 9 (κατὰ γένος).

7) Grundzüge p. 103 = Archiv I p. 199.

8) zum aegypt Grundbuch. p. 158.

9) BGU 1072 I. Legendum est: διὰ ἀγορχνόμου Παρῆ. Nomen ter occurrit P. Lips. 97.

10) Sic tribut(2) vocabulo includitur canon emphyteuticarius rei privatae quum apud Cassiodorum, Var. VI 8 § 5 (Bethmann-Hollweg, Civilproz. III § 134 not. 37 i. f.) tum c. 17 C. Th. 11. 7 (= c. 2 C. 10. 23). Cf. praeterea Weber, Agrargesch. (1891)

uno tributo ¹⁾ Aegyptii ²⁾ instituerint, possunt enim videri aut ἐξ ἀπογραφῆς aut ἐξ ἐπισκέψεως vasaria supervacanea. Dicendum arbitror, τὴν ἀπογραφὴν institutam esse, unde fierent *breves*, quod, renuat licet Lewald ³⁾, eo tamen prima specie videtur confirmari, quod *breves* ⁴⁾, licet non semper, ordinati sunt κατὰ στοιχείον, sicut ipsa διαστρώματα ⁵⁾, et quod *breves* ⁶⁾, sicut δι-στρώματα ⁷⁾, etiam non suae κώμης praedia habent, quae incola possideat ⁸⁾. Fatendum tamen, potuisse, etiamsi census actus esset ἐξ ἐπισκέψεως secundum soli continuationem, actum ordinari secundum dominorum seriem κατὰ στοιχείον ⁹⁾ et transferri praedia ex eo loco, in quo sita essent, in eum locum, ubi habitaret dominus ¹⁰⁾. Ex diverso τὴν ἐπίσκεψιν institutam crediderim, unde constaret de fide τῆς ἀπογραφῆς ¹¹⁾. Manifestaret enim ἡ ἐπίσκεψις, sive quis praedium suum omnino non esset professus sive minorem modum vel τίμημα in censum detulisset. Confirmatur autem sententia mea de ratione τῆς ἀπογραφῆς atque τῆς ἐπισκέψεως, eo quod legitur P. Giss. 61: Ναβωὶ κώμης τὸν

p. 208¹⁴¹; Mittels, CPR I pag. 64 (ad P. 19); Schulten, *Jahreshefte (Wien)* IX (1906) p. 50 (ad Bruns, font. (1909) 97, 15), quorum testimonia non utique sunt idonea. Valde huc pertinet quod τὰ γνήσια δημόσια sive τελέσματα (P. Lond. 1157 Ro. passim) sunt interdum τὰ ἐκφόρια (P. Hamb. 19, 21; Oxy. 1031, 21) licet non semper (P. Argenter. 2, 13; Amh. 86, 10/1. 15).

1) Soli.

2) Etiamsi ἡ βιβλιοθήκη sub Ptolemaeis nondum comparet (Lewald, *Beitr.* cit. p. 13; Eger, *Grundbuchw.* p. 205/6) haud magis quam τὰ διαστρώματα (Lewald, op. cit. p. 13, p. 87), tamen de duplice vasariorum genere dubitandum non est, quin tunc quoque extiterit. Supersunt enim praediorum utique urbanorum et professiones et ἐπίσκεψις (P. Petrie II 41). Cf. Wilcken, *Grundzüge* p. 174 ima.

3) *Beitr.* cit. p. 83/5. Eorum, quibus pugnat, validissimum est, quod neque professiones neque διαστρώματα, quae quidem ad nos pervenerint (non pervenit professio ἐπὶ τοποθεσίας, quae laudatur P. Oxy. 75, 21), sub Romanis utique aut τὰς γειννίας aut τὸ τίμημα habeant. Ex quibus utique τὸ τίμημα valde est necessarium ἀπαιτήσιμα scripturo.

4) *BGU* 659 II et III; P. Lond. 109 A; 119; Oxy. 1044; Tebt. 93-96.

5) *BGU* 959.

6) Cf. modo Preisigke ante P. Argenter. 31.

7) Dictum est supra.

8) Pari modo non habent (*BGU* 1047 II 8-10) suae κώμης praedia, quae extraneus possideat.

9) Ita fit hodie (Lyons, *the cadastral survey of Egypt* p. 93, 351 ima, 352, 358).

10) Ita fieri solebat ante novissimum censum (Lyons, op. cit. p. 28, 95, 323/4).

11) Versa vice τὴν ἀπογραφὴν adhibuit esse, ut constaret de fide τῆς ἐπισκέψεως, arbitratur Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* p. 190 ante notam 2.

κωμογραμμάτια exactionem confudisse συγκρίναντ(α) τὸν σωματισμὸν τοῦ γ' ἔτους καὶ τοῦ διεληλυθότος β' ἔτους ¹⁾ πρὸς τὴν εὐθυμετρίαν ²⁾, nec mutat, quod propterea ab iratis debitoribus τύραννος audiat, nam, iuste licet, non propter ipsam σύγκρισιν, sed, quia cluso censu talibus abstinendum est, accusari poterat. Haud magis obstat, quod edixit Mettius Rufus ³⁾: novissimas ἀπογραφὰς corrigendas esse ex antiquioribus, proinde veteres ἀπογραφὰς, si extent, μετὰ πάσης ἀκριβείας Φυλάσσεισθ(αι δεῖν) ὁμοίως δὲ καὶ τὰ διαστρώματα ⁴⁾, nam potest èt hoc èt illud verum esse. Eo denique ut revertatur, unde deflexa est, oratio: de eo dubitari iam non potest, quin vasariis Aegyptiis diligenter singulorum agrorum modus adscriptus fuerit, sed videndum, quam accurate èt modus èt reliquus agrorum status in libros censuales venerit, id est, utrum vero statui scriptus responderit. Non enim accurati possunt esse libri, si quadrilatera qualiacumque lateribus obligabuntur; si possessores renuntiabunt modum, quos, dum sequuntur emptiones suas nec putant *vere profleri esse difficile* ⁵⁾, falli et graviter falli ⁶⁾ par est, etiamsi verum dicere velint, et licet passim censitor sub inquisitionem rem vocaturus sit ⁷⁾; si diu non renovabuntur libri ⁸⁾. Licet enim agrorum status, id est, proprietas et linea finitima, censu obligetur — quod apud Aegyptios non obtinuisse supra docuimus —

1) Τὸν σωματισμὸν quotannis scribi, demonstrat etiam BGU 141, 4.

2) Εὐθυμετρίαν, ut P. Amh. 68, 69, sic noster quoque appellat, quam nos ἐπίσκεψιν.

3) P. Oxy. 237 VIII 38/40.

4) De hoc negotio etiam edixit anno 103 Minicius Italus (P. Lond. 1885, cuius eduntur particulae Archiv VI p. 101/3).

5) Cic. Accus. V 15 § 39.

6) Huc refero, quod legitur apud Gromat. p. 46 lin. 21 (Thulin 37, 16/7): *geminus in provinciis modus ab alio possidetur, ab alio ne quidem simplex*, ut intelligatur modus ab horum utro in censum delatus.

7) Vel magis igitur, si ne hoc quidem. Servant papyri inquisitionis exempla, sed quae non perveniant ad praediorum censum: BGU 52; 97; 108; 139; 352; 358; 577; Wilcken, Herm. XXVIII (1893) p. 240; Ostr. I p. 474-477; P. Hamb. 11, 20/1 (= BGU 139, 21); Lond. 309; Tebt. 343 Vo.; Eger, Grundbuchw. p. 181°. Eodem pertinere censet Wessely, Sitzungsber. (Wien) 142 IX p. 14 ima, ἐπίκρισιν κατ' οἰκίαν ἀπογραφῆς (BGU 484, 2), sed quaerit aliud Meyer, Heerwesen p. 115 not. 432.

8) Hoc est, quod appellatur (P. Oxy. 237 VIII 31): ἄνωθεν (id est denuo) γ(ίγνεσθαι) ἀντίγραφα = αὐτόγραφα, ut saepe. Etsi aliter explicat Grenfell (ad P. cit.) pag. 178 lin. 9-12, ductus, ni fallor, eiusdem P. (237 VIII) lineis 38-40.

tamen mortes interrumpent ¹⁾. Multo citius libri et praediorum status discrepabunt, si status libris non fundabitur ²⁾, etiamsi translationes in vasaria veniant, cautumque sit ne lateant praescripto, *δίχα επιτάλματος* ne fiant ³⁾, interrumpent enim vel sic usucapiones vel longi temporis possessiones. Quocirca vana spes erat ⁴⁾ Mettii Rufi ⁵⁾, ulla diligentia posse effici, (*ἵνα εἰς ἅπαν διαμένη τῶν διαστρωμάτων ἢ χρήσις πρὸς τὸ μὴ πάλιν ἀπογραφῆς δεθῆναι*). Vitia autem, quae praediximus, pro parte Aegyptiis vasariis inusta fuisse videntur. Etenim de mensurae genere quum antea boni quid augurari nos vetabat sacrorum agrorum tabula, qua de dictum est supra, tum vero hodie constat ipsius *ἐπισκέψεως* documentis ⁶⁾ utroque aevo ⁷⁾ quadrilatera qualiacumque lateribus obligari solita ⁸⁾. Quod secundum est: negligentia sua non profitentium ⁹⁾, quae praeterea compensari consuevit perfidia aliena profitentium tamquam sua spe habendi ea ¹⁰⁾ — quocirca non est magnopere metuendum, ne dominus dolo malo non profiteatur vel minus ¹¹⁾, et miror, cur apud Gallos, antequam post reges exactos ad mensuram agri redacti sint, longe minora spatia („*des contenances très-inférieures*”) profiteri consueverint, ut fert fama ¹²⁾, possessores, quum Romanorum quoque fide Gromaticorum ¹³⁾, si *geminus in provinciis mo-*

1) Hoc neglexit Lyons, *the cadastral survey of Egypt* p. 381 ima.

2) Hoc cum suo damno hodie Aegyptus discit (Lyons, op. cit. p. 356/7).

3) Ea de lege diximus in alteris observatiunculis (§ 16).

4) Cf. Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* p. 169 (post notam 1).

5) P. Oxy 237 VIII 40/1.

6) P. Tebt. 86; 87; Lond. 267; Amh. 68, 27/31.

7) Cf. Wilcken, *Archiv* I p. 152.

8) Etiam hodie mensura ita agitur (Lyons, *the cadastral survey of Egypt* (1909) p. 11 („*not only in the villages by the local measurer, but also in the provincial offices, where staff of the old type still remain*”), p. 45, 109, 123, 138), quin immo paenultimus census 1853-1859 totus sic actus est.

9) Praedia *μὴ ἀπογεγραμμένοι* obviam fiunt *BGU* 243, 9 (Chrestom. II 216); P. Hamb. 16, 13/4 (Lewald, *Beitr.* cit. p. 56 not. 2; Eger, *Grundbuchw.* p. 133 not. 2); P. Oxy. 637; 1268, minus professus *BGU* 350 (Gradenwitz, *Einf.* I p. 165 not. 3).

10) Lyons, *the cadastral survey of Egypt* p. 315, 354 ima, 355 ima.

11) Lyons, op. cit. p. 66.

12) *Recueil méthodique des lois etc. sur le cadastre de la France* I (1812) pag. 10 (§ XV).

13) Grom. p. 46 lin. 21 (= Thulin 37, 16/7).

du ab alio posside(a)tur, at ab alio ne quidem simplex, ubi puto modum in censum delatum cum possesso conferri — ea vel sine inquisitione eove genere, quo cavit intentius ab hoc vitio auctor formulae censualis ¹⁾ anni 299, τῆ ἐπισκέψει negligentia cohibita sit necesse est; etsi vel sic praedia ἀναπόγραφα ²⁾ vel ἔξω (πορείας) ³⁾ obversantur, quamquam praedium incensum posse omnino dari, vi negat Mitteis ⁴⁾. Raro denique sub Ptolemaeis utique renovata esse vasaria, causa Hermiae ⁵⁾ efficitur, qua demonstratur proavorum aliquando nomine et diu mortuorum possessiones fideliter in censu perseverasse, nam relatum legimus ⁶⁾ pro Hermia non in hoc ipso sed in alio quodam negotio ἀναγράφεισθαι τὴν γῆν εἰς Ἑρμιῶνα Ἑρμίου τὸν πάππου τῆς (τοῦ νῦν) Ἑρμίου μητρός, quamobrem facile fieri potuit, ut etiam ἀδεσπότην domini in libris invenirentur, qui sine successore decessissent vel alias non apparerent ⁷⁾. Veluti refert in Wilckenianis ⁸⁾ ὁ κωμογραμματοεὺς τοῦ Περιήβας: „ἐπισκοποῦντες εὕρισκομεν διὰ τῶν Φυλασσομένων ἡμῶν βιβλίων (τὰς προκειμένας ἀρούρας) εὐ.ρ...ς ⁹⁾ ἀδεσπότης ¹⁰⁾ καὶ ἀναγρφομένας εἰς τοὺς προγεγραμμένους.” Ro-

1) Eam servant P. Gizeh 10923; 10924 (Thead. 54; 55). Fit ibi professio ἐφ' ὑπογραφῆς quum domini tum binorum mensorum, totidem coniuratorum, (ὑπηρέτ)ου δεκαπρώτων, ὀριοδείκτου. Subscribit ὀριοδείκτης: ἐπέδειξα καὶ οὐδὲν παρέλιπον, mensor: ἐμέτρησα, dominus: παρέλαβον τὴν μέτρησιν ὡς πρόκειται, reliqui, quod volunt.

2) BGU 832, 7 (ἀρουρῶν μὴ ἀπογεγραμμένων). Mancipia ἀναπόγραφα sistuntur BGU 388 II 6, τέκνα BGU 983, 22. Cf. praeterea P. Tebt. 81, 3; Lyons, cadastral survey p. 62/3 (decrees 15 Sept., 22 Sept. 1865), p. 108.

3) P. Tebt. 343 Ro., lin. 81.

4) Archiv I p. 197¹: „wenn (auch) das Haus im Kataster nicht stand, . . . muss doch das Areal katastriert gewesen sein”.

5) P. Taur. 1.

6) P. cit (Taur. 1) IV 8/9. Res non latuit Eugenium Revillont, Précis p. 628 ima.

7) Veluti, quod culturam deseruissent. Cf. Lyons, cadastral survey p. 62/3 (decrees 21 Dec. 1858, 22 Sept. 1865).

8) Actenstücke 4 II 13—15.

9) Supplet Crönert, Studien z. Palaeogr. und Papyrusk. (4) p. 91: εὐφόρους. Sed praenast fortasse ἐμφόρους, quod habet P. Lond. 882, 3. 13.

10) Vertit Revillont, Précis p. 785, derelictas, speciem ponens pro genere; Wilcken, Actenst. pag. 32 „an den Staat gefallen”, quod videtur verum. Etenim τόπους ἀδεσπότης occupanti non cessisse, demonstratur quum Strabonis testimonio (XVII 1 § 12: ἰδιόλογος (ὁ) τῶν ἀδεσπότην . . . ἐξέταστος) tum Specim. Wesselyi passim (cf. Wessely, Sitzungsber. (Wien) 142 (1900) IX p. 14; Meyer, Festschr. f. Hirschfeld (1903) p. 150/1; Wilcken, Archiv IV p. 409). Cf. praeterea P. Amh. 31 (sed etiam Grenfell ad P. Oxy. 1032, 8) et, quem non intellexit editor, P. Amh. 32, atque

manorum utique temporibus praediorum utrumque censum quotannis renovari solitum, sicuti camelorum et pecudum ¹⁾ ἀπογραφάς — nam personarum census (ἡ κατ' οἰκίαν ἀπογραφὴ) post quatuordecim annos renovari solebat — opinio hactenus erat Ulrici Wilcken ²⁾, quem èt quoad τὴν ἀπογραφὴν magnis argumentis refellit Grenfell ³⁾ èt omnino res ipsa refutabat, quae semper valet plurimum. Non enim reputanti, quantum sit quantique regni alicuius vasaria condere, facile persuadebitur eiusmodi negotium usquam terrarum quotannis iterari solitum ⁴⁾. Nuper quidem census Aegypti, quum ageretur secundum genuina artis praecepta ⁵⁾, quindecim annorum (1892-1907) opus fuit ⁶⁾ et festinabatur ⁷⁾. Quod propius accedit: prior census, quem aliter non egissent Ptolemaei, sexennio (1853-1859) constitit ⁸⁾. Quae pertinent quidem ad τὴν ἐπίσκεψιν, ceterum τὴν ἀπογραφὴν quoque ingentem habuisse molestiam, satis aperte declarat Rufus ⁹⁾. Nec mutat, quod αἱ εὐθυμετρικαὶ quotannis scribebantur ¹⁰⁾, non enim propterea novus fit census, quod in chartam puram transfertur. Plane fluviatilis agri ¹¹⁾ mensura hodiernis temporibus quotannis agitur ¹²⁾, sicut ἀβρόχων et quae

Lyons, *cadastral survey* p. 62/3 (*decrees* 15 Sept. 1851; 21 Dec. 1858; 20 Jul. 1857; 22 Sept. 1865), p. 108, 110, 112.

1) Pecudum vel saepius: P. Oxy. 246, 20; 297, 9/10.

2) Ostr. I p. 174/5, 464, 466; *Archiv* I p. 151. Causa erroris non intellectus Strabo XVII 1 § 3 (cf. supra).

3) Ad P. Oxy. 237 VIII 31 (pag. 177-179). Ipse nihilominus ante P. Tebt. 87 (pag. 386 ima) universae culturae (*„land under cultivation“*) annum ἐπίσκεψιν admittit.

4) Brockhaus, *Convers.-Lex.* VIII (1902) p. 458 (v. *Grundsteuer*): *„die Veranlagung (des Steuerkatasters), die langwierige und kostspielige Vermessungs- und Schätzungsarbeiten . . . voraussetzt, kann nur in grösseren Zeiträumen vorgenommen werden“*.

5) Cf. Lyons, *the cadastral survey of Egypt* (1908) p. 53 lin. 8-13.

6) Lyons, op. cit. p. 1.

7) Lyons, op. cit. p. 5.

8) Lyons, op. cit. p. 69. Stetit igitur hic census salvis peraequationibus (p. 347: *„revised from time to time“*) paene semisaeculum.

9) P. Oxy. 237 VIII 41.

10) Ita docet Grenfell ante P. Tebt. 84, qui papyrus inscribitur ἔτους τρίτου καὶ πεντηκοστοῦ . . . εὐθυμετρία. Rem confirmant P. Oxy. 438, 13 sqq.; Amh. 68, 40 sqq., et quod interdum adscribitur culturae genus, quod mutatur quotannis. Scribebat autem ὁ κωμογραμματεὺς (P. Tebt. 84, 1; Oxy. 438, 13 sqq.) nec vero is solus (P. Amh. 68, 40 sqq.; BGU 915, 9/10).

11) Qui sit fluviatilis diximus supra (Mnem. XLIII p. 416/7).

12) Lyons, op. cit. p. 26 (summa), 67, 325.

spatia aut tabaco ¹⁾ aut orichalco ²⁾ seruntur, quam contemplatione vasariorum („*the cadastre*“) appellat Lyons ³⁾ operam extraordinariam („*special work*“). Ergo iam perspicitur, inter binos census annua *ἐπίσκεψις* qualis apud veteres usu venerit, unde potuit vasariis postea adscribi comparatio alterius anni velut ⁴⁾: *πέμπτω ἔτει ἴσον* vel: *πέμπτω ἔτει ἄρουραι ἰε' ἀνὰ ἀρτάβας γ'*. „Ελασσον ἄρουραι β' ἀρτάβαι λ' vel: *πέμπτω ἔτει χέρσου ἀρούρας ἡμισυ*. *Λοιπαὶ ἄρουραι ἐσπαρμέναι τέσσερες*. Non tota terra quotannis in *ἐπίσκεψιν* vocabatur, sed, ad hodiernam constitutionem coniectura si permittitur veterem memoriam integrare, imprimis ἢ *παρὰ ποταμὸν* ⁵⁾, deinde vero *τὸ ὑπόλογον* ⁶⁾, tertio denique *τὰ κείμενα ἐν τοῖς ἐπισκεφθησομένοις* ⁷⁾, id est, ea, quae propter aliquam causam sub *ἐπίσκεψιν* vocare magistratibus visum esset ⁸⁾. Quocirca iam non miramur, cur in quibusdam papyris ⁹⁾ singulorum fere annorum laudentur *ἐπισκέψεις*, nec propterea dicemus vasaria quotannis renovari solita, sed oportuisse quotannis (*τὸς*) *πρὸς τῆς χρεῖας* . . . . *ἐπισκέψασθαι τὰ ἐκ τοῦ νομοῦ ἀναφερόμενα*, quae quidem spectarent *τὸ ὑπόλογον καὶ τἄλλα* ¹⁰⁾. Quo nunc quidem ipse rem deducit Wilcken ¹¹⁾, cui praesivit Lewald ¹²⁾, qui tamen non recte scripsit nihil innotuisse de ipsa *ἐπισκέψεως* renovatione. Nam constat tempore Mettii Rufi *εὐθυμετρίαν*, quam nos vocamus

1) Cf. tamen Brockhaus, *Convers.-Lex.* I (1901) p. 230 (v. *Aegypten*): „*der früher sehr einträgliche Tabaksbau ist seit 1889 durch Steuermassregeln unmöglich gemacht worden*“.

2) „*Tombac*“, quod aut genus esse tabaci aut consanguinitate propinquum ei, certiore me fecit ipse Lyons.

3) Lyons, op. cit. p. 95 summa.

4) Exempla praebuit P. Tebt. 85.

5) Cf. P. Oxy. 589: . . . . Ἐπίωνι ἐπισκέπτῃ τῶν παρὰ ποταμὸν ἑδαφῶν . . . . Ἦν ἔπεμψας ἐπίσκεψιν κωμῶν τινῶν (reliqua perierunt); P. Oxy. 918 XI 5, 14: τῆς γενομένης τῆς δέειν ἔται τοῦ αἰγιαλοῦ ἀναμετρήσεως.

6) P. Giss. 60 II 20: ἐξ ἐπισκέψεως ὑπόλογου τρίτου ἔτους; BGU ined. sine no.: ἐξ ἐπισκέψεως ὑπολόγου φανεῖσαι δύνασθαι διὰ γεῶν (reliqua perierunt). Continet eiusmodi *ἐπίσκεψιν* P. Hamb. 12 et adparet ibi quotannis renovari solitam.

7) Cf. P. Tebt. 72 lin. 140 (= 61 (b), 214) et lin. 468/9.

8) Eius generis esse arbitror τὴν τοῦ Ἡρώου ἐπίσκεψιν, quam servavit P. Tebt. 81.

9) BGU 563; 565; P. Lond. 267, 134; Oxy. 1287, 2.

10) P. Tebt. 28, 6/7. Est cum hoc papyro re coniunctus P. Tebt. 24.

11) *Grundzüge* p. 206/7.

12) *Beitr. z. Kenntniss des römisch-ägypt. Grundbuchrechts* (1909) p. 80/1.

ἐπίσκεψιν ¹⁾, perseverasse eam, quae constiterat circa sextum Neronis annum ²⁾; videtur praeterea (ἡ) τοῦ δεκάτου ἔτους Νέρωνος ἀπογραφ(ῆ) ³⁾, qui fuerit oportet praediorum census ⁴⁾, ante Mettium Rufum alii non cessisse ⁵⁾, unde potest coniectura capi, utraque vasaria simul fieri consuevisse. Sane, quod adgressus est Grenfell ⁶⁾ adhibitis professionibus, quae aetatem tulerunt ⁷⁾, singulos annos renovationis constituere, id ne ipsi quidem successit. Veluti prorsus est incredibile, quum decimo Neronis anno (63/64 p. Chr.) tum, quod credi iubet Grenfell: κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κρατίστου ἡγεμόνος Λευκίου Οὐρηστίνου προστεταγμένα ⁸⁾ tribus annis ante censum esse actum, sed apparet aut nullum esse censum, qui κατὰ Οὐρηστίνου πρόσταγμα actus sit, aut eundem, qui decimo Neronis anno ⁹⁾. Secutum putat Grenfell anno 80 novum censum, quod eo anno datae sint professiones ¹⁰⁾, neque animadvertit omnibus annis profitendum fuisse eorum nomine, qui comparassent quive iure hereditario domini extitissent. Alioquin etiam anno 72 censum esse actum confitendum foret ¹¹⁾. Ergo hoc tantum census renovationem anno 80 indicat, quod eodem anno duae professiones datae inveniuntur et quod habet utraque ¹²⁾ habuitve clausulam κατὰ τὰ προστεταγμένα ¹³⁾ quae quidem clausula per se ambigua

1) Non movet P. Tebt. 83, 8.

2) P. Amb. 68, 58-60.

3) P. Oxy. 248, 31/2.

4) Quia ἡ κατ' οἰκίαν ἀπογραφὴ octavo Neronis anno habita est (Wilcken, Ostr. I p. 438). Cf. Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* p. 107².

5) Hoc statim demonstrabimus.

6) Quum ad P. Oxy. 237 VIII 31 (pag. 177-179) tum ante P. Oxy. 481. Cf. praeterea Lewald, *Beitr. z. Kenntniss des römisch-ägypt. Grundbuchrechts* (1909) p. 5/6; Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* (1909) p. 169; Mitteis, *Grundzüge* ((1912) p. 106.

7) Earum indicem confecit Lewald, *Beitr. cit.* p. 92.

8) *BGU* 112; P. Oxy. 250.

9) Verum vidit Lewald, *Beitr. cit.* p. 5. — Nihil certe ad hunc usque diem credi vetat Vestinum praefectum perseverasse decimo Neronis anno. Cf. *PSBA*. XXIV (1902) p. 59/60; *Memorie dei Lincei* XII (1906) p. 73/4.

10) P. Oxy. 248; 249.

11) *BGU* 184, 17. Cf. Wilcken, Ostr. I p. 463¹.

12) Habuit P. Oxy. 248 (Lewald, *Beitr. cit.* p. 5 not. 6). Habet P. Oxy. 249, 6/7.

13) Sive κατὰ τὰ κελυσθέντα. Cf. Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* p. 171⁴.

est ¹⁾, sed ex numero professionum simul datarum vires capit ²⁾. Plus tamen in contrariam partem valere debet, quod anno 90 constabat ἐκ πολλῶν χρόνων ³⁾ vasaria non esse renovata ⁴⁾, quocirca, donec ceterius quid adfertur, credendum est τῆ(ν) τοῦ δεκάτου ἔτους Νέρωνος ἀπογραφῆ(ν) etiamtum perseverasse. Renovatum plane censum constat hoc ipso nono Domitiani anno (90) κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡγεμόνος Μεττίου Ῥούφου προστεταγμένα ⁵⁾, quod edictum extat ⁶⁾. Posthac annis 99 et 109 et 129 censum actum esse docet Grenfell ⁷⁾, quam in rem testibus utitur P. Oxy. 481 et 482 et 75, nec dicit causam, ad renovationem cur pertineant; ceterum non esse anno 129 censum actum vel eo demonstratur, quod anno 131 κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κρατίστου ἡγεμόνος Τίτιανοῦ κελευσθέντα ⁸⁾ renovati census utique fuerint. Anno 182 sitne census actus ex edicto Sulpicii Similis, quod exstat ⁹⁾, prorsus incerta ¹⁰⁾ res est, eoque magis, quia de anno huius edicti ambigitur ¹¹⁾. Nulla deinceps renovatio commemoratur nisi circa medium tertium saeculum ¹²⁾, si fuit ea renovatio ¹³⁾,

1) Wilcken, Ostr. I p. 449: „die Erwähnung des . . . Erlasses spricht nicht etwa für eine . . . aussergewöhnliche Anordnung“. Hoc verum esse, fatetur Lewald, *Beitr.* cit. p. 4, nec tamen extorqueri sibi patitur eiusmodi iudicium. — Incidit hic diversa quaestio, utrum possit ad renovationem vasariorum pertinere sine clausula professio. Quod vix putat Eger. *Grundbuchw.* p. 124 circa noctam 3.

2) Lewald, *Beitr.* cit. p. 3 (post mediam).

3) P. Oxy. 237 VIII 29.

4) P. Oxy. 237 VIII 31: μὴ ἄνωθεν (id est: denuo) γενέσθαι ἀντίγραφα, id est, αὐτόγραφα, ut saepe.

5) P. Oxy. 72; 247; 358; BGU 536 (lin. 5: κατὰ τὰ κελευσθέντα). Laudatur quoque P. Oxy. 481, 15-17 (ἡ) τοῦ ἐνάτου ἔτους Δομιτιανοῦ ἀπογραφῆ(ν), sed fortasse κατ' οἰκίαν, quam hic annus etiam habuit (Eger, *zum aeg. Grundbuchw.* p. 170 not. 2).

6) P. Oxy. 237 VIII 27-43.

7) De anno 129 obloquitur Lewald, *Beitr.* cit. p. 5/6.

8) BGU 420; 459; P. Fay. 32; 216; Genev. 27; Hawara 308; Oxy. 584; 715.

9) P. Oxy. 237 VIII 21-27.

10) Grenfell quidem „almost certain“ rem appellat nec provocat (quo poterat) ad P. Oxy. 237 V 23: ἀπογραφὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τοῦ κ(.) (ἔτους).

11) Qui fuit Aegypti praefectus Flavius Sulpicius Similis sub Traiano annis 107-109 eum auctorem huius edicti habet Meyer Klius I (1901) p. 478 atque Seymour de Ricci, *Proc. Soc. Bibl. Arch.* XXIV (1902) p. 62. Cf. tamen Grenfell ad P. Oxy. 237 VIII 27 (II pag. 176 et IV pag. 262).

12) P. Oxy. 78 lin. 14 sqq. (cf. *Archiv* IV p. 539).

13) Quod non intervenit praefectus (cf. Lewald, *Beitr.* cit. p. 15¹; Eger, *zum aegypt. Grundbuchw.* p. 194), hodie minus movere debet, quia fit similiter anno 303

et sub Diocletiano, qui Romano potius ¹⁾ quum personarum ²⁾ tum praediorum censui Aegyptum subiecit per Iulium Alexandrum ³⁾ et Septimium Sabinum ⁴⁾ et Ulpium Alexandrum ⁵⁾ *censitores*, qui census anno 348 perseverabat ⁶⁾, atqui Iustiniani temporibus cesserat τοῦ τῆς λογίχης μνήμης Ἰωάννου σχολαστικοῦ καὶ κηνσίτορος τῆ ἀναγραφῆς ⁷⁾. Ergo non, quod putat Grenfell, annis p. Chr. 61, 63/4, 80, 90, 99, 109, 129, 131, 182 census renovatos esse constat, sed annis 63/4, 90, 131 nec in ea re τ(ὴν) πενταετί(αν) ⁸⁾ observatam. Quam distromatis renovandis, id est, in chartam puram transscribendis praestituit Mettius Rufus ⁹⁾ πρὸς τὸ μὴ πάλιν ἀπογραφῆς δευθῆναι, insito mentibus regentium vitio, ut res magnas attingere velint remediis brevibus et minimo constaturis, si gratis haberi non possunt. Posterioribus quoque saeculis ¹⁰⁾ magna intervalla intercesserunt, veluti eius quod proxime fuit ¹¹⁾ ab anno 13 et ab anno 53 et secundum genuina artis praecepta ¹²⁾ ab anno 92 est renovatus ter non amplius ¹³⁾ census. Quod vero supra dicebamus: ubi

---

(P. Abbott 14 (= *Mél. Nic.* p. 187-189): κατὰ τὸ πρόσταγμα τῶν δεσποτῶν . . . ἀκολούθως καὶ τοῖς προσταχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ διασημοτάτου καθολικοῦ). Cf. Wilcken, *Archiv* V p. 265².

1) Cf. Wilcken, *Archiv* II p. 128 (ad P. Amh. 83); *Grundzüge* p. 226/8.

2) P. Argenter. 42 (Wilcken, *Archiv* V p. 264; *Grundzüge* p. 225/6).

3) Anno 298 professiones hic accipiebat τοῦ Ἐρμοπολίτου (P. Flor. 32).

4) Anno 299 hic accipiebat professiones τοῦ Ἀρσινότου (P. Gizeh 10923; 10924 = Thead. 54; 55), postea desiisse videtur et reliquum censum ordinavisse ἀκολούθως τ(αῖς) ἐπ' Ἐνεῦνου (*Archiv* V p. 265) ἀπογραφαῖς (BGU 1049, 5/6. 8), quarum una superest ἀναμετρηταῖς data: P. Abbott 14 (*Mél. Nic.* p. 187-189) anni 303 (*Archiv* IV p. 175), videtur enim (etiam Udalrico, *Archiv* V p. 265) Ἐνευνοσ et ὁ καθολικὸς Εὐνεῖος idem esse. Pertinet ad censum Sabini etiam P. Amh. 83 et ined. Rylands (Wilcken, *Grundzüge* p. 226) atque fortasse *Sammelbuch* 5356, 4-7.

5) Censitor hic Heptanomia accipiebat professiones anno 310 (P. Argenter. 42).

6) BGU 917, 5/6. Cf. BGU 1049, 5/6. 8 (anni 342); Wilcken, *Archiv* V p. 265.

7) Commemoratur ea P. Gizeh 67118, 29-31 (ann. 547); 67097 Ro., 40-42 (ann. inc.), atque fortasse 67117, 13/4 (ann. 524).

8) Ed. Tib. Alex. (CIG. 4957) lin. 49. Ad τὴν κατ' οἰκίαν non pertinere docet Wilcken, *Ostr.* I p. 451.

9) P. Oxy. 237 VIII 40-43. Cf. Preisigke, *Klius* XII p. 429.

10) Cf. Lyons, *the cadastral survey of Egypt* (1908) p. 54/5.

11) Lyons, op. cit. p. 68/9 et p. 9.

12) Cf. Lyons, op. cit. p. 53 lin. 8-13.

13) Inchoatus anno 1878 census derelictus est, quum sexta fere pars agrorum in discriptionem venisset.

tributa fuerint, ibi ex necessitate vasaria extitisse, id non refellitur eo, quod Gizerichus, Vandalorum rex vasariis omnibus per Africam destructis nec novis confectis ¹⁾, tamen iis, quibus agros reddidisset, veteribus possessoribus vectigalia indixerit ²⁾. Nam excipiebam, quae penderentur ex arbitrio, quod si re vera est boni ac sapientis viri, omnia vasaria facile vincit ³⁾, sin minus, quam sit intolerabile, in *tallia* sive *collecta* pendenda sub regibus Gallia experta est ⁴⁾ sola fere ⁵⁾ Narbonensi (*Languedoc*) excepta ⁶⁾; adeo verum non est, quod scribit Bethman-Hollweg ⁷⁾: sine censu ⁸⁾ tributa leviora ⁹⁾ esse, quocirca, dissensus licet videatur Monin ¹⁰⁾, de Gallia bene meruerunt, qui anno 1763 censum praediorum subditis promiserunt ¹¹⁾, quive post status publici mutationem Narbonensis provinciae exemplo ordinaverunt (1807-1850), nec iis iuste vitio verti potest, quod vasariorum renovatio hactenus tracta est ¹²⁾. In Gizerichi specie crediderim, non ex arbitrio tributa exacta esse, sed decumas *tritici sive hordei*, quales occasione data parti quoque Siciliae idem rex imposuit, sicuti discimus ex mandato Lauricii ad Sisinnium ¹³⁾, quod mandatum mox post annum 444 scriptum est, quum anno 440 Gizerichus Siciliam *graviter affligerat*, unde revocavit eum

1) Procop. B. Vand. II 8 § 25. Locum exscripsimus sub harum observ. cap. LXXII.

2) Procop. B. Vand. I 5 § 15: τῆς δὲ γῆς, ὅση οἱ οὐκ ἀγαθὴ ἔδοξεν εἶναι, ἀφῆκε τοῖς πρότερον ἔχουσι, τοσαῦτα ἐνθένδε τῷ δημοσίῳ φέρεσθαι τάξας, ὥστε (reliqua dabuntur infra).

3) Plut., Aristid. 24.

4) Cf. e. g. Tocqueville, *L'ancien régime* (1856) p. 192-195; Wahl, *Studien zur Vorgeschichte der Revolution* (1901) p. 72.

5) Cf. *Recueil méthodique des lois etc. sur le cadastre* (1812) § II (p. 4).

6) Tocqueville, op. cit. p. 195, 419 (ad pag. 195); Fénelon, *Oeuvres* XXII p. 579; Merlin in v. *cadastre*. Cf. Ranke, *Werke* VIII (1868) p. 48; IX (1868) p. 318/9.

7) *Civilprozess* IV § 35 not. 11 (p. 133).

8) *weniger systematisch erhobene* . . .

9) . . . und insofern weniger drückende (Steuern)."

10) *Essai sur l'histoire administrative du Languedoc* (Thèse, Paris 1884) p. 95-99.

11) Ranke, *Werke* XI (1869) p. 412; Merlin, in v. *cadastre*.

12) Accedit, quod formae immutabiles ut leges servantur, teste Bessonio, *Livres fonciers* (1891) p. 414/5: *«les mutations ne sont appliquées que sur les matrices et sur les états de sections, on ne les rapporte jamais sur les plans.»*

13) Pap. Marini 73 (Spangenberg. eod. num.) lin. 61. — *Fiscus barbaricus* ibi non potest esse nisi Gizerichi, quoniam Alaricho in Siciliam traicenti res non cessit (Oros. VII 43 § 12).

nuntius de Sebastiani in Africam reditu ¹⁾ deinde anno 442 Africae parte oblata pacem. Caesari dederat ²⁾ desideratque decuma exigi. Quo pertinent verba mandati: (*rati*)one tritici sive hordei quod ante barbarico fisco praest(abatur), et repudianda est sententia Mommseni ³⁾, quam exscribit Holm ⁴⁾: „dieser fisco barbaricus oder τὸ Γοτθικὸν ⁵⁾ muss die Kasse sein, aus welcher die den fremden Soldaten bewilligten Verpflegungs- und Soldgelder gezahlt wurden ⁶⁾.” Nam hoc remissum credere quis potest? Nec mirari debemus, cur Gizerichus, dum Panormum diu obsidet, vectigalia quasi iam suae Siciliae imposuerit, qui per idem tempus ad haeresin suam Siculos traducere intentus fuerit ⁷⁾. Non erat autem, quod scribit Procopius ⁸⁾, intolerabile decumae Vandalicae onus; alioquin tolerabile visum esset, quod Iustinianus invexit ⁹⁾. Quae res non latuit Felicem Papencordt ¹⁰⁾ — latuit alterum Felicem ¹¹⁾ — sed quaesivit ille frustra, quibus ex brevibus („nach welcher Steuerrolle”) vasariorum perditori contributum sit ¹²⁾. Rursus verum est, quod scribit: in arbitrario tributo arbitrariae fuerint depraedationes oportere ¹³⁾, sed in proposita specie supervacaneum, quia in causa Vandalorum de decumis agitur.

(Continuabuntur).

1) Prosp. Tir. c. 1342 (cf. tamen Papencordt, *Gesch. der Vandal. Herrschaft* (1837) p. 75/6; Martroye, *Genséric* (1907) p. 183 not. 2).

2) Prosp. Tir. c. 1347.

3) *Neues Archiv* XIV (1889) p. 501.

4) *Gesch. Siciliens* III (1898) p. 496.

5) Τὸ Γοτθικὸν unde habeat, nescio.

6) Brunner, *Rechtsgesch.* I (1887) p. 39: „der Militär-fisco”.

7) Hydat. c. 120.

8) Post modo laudata pergit: οὐδ' ἴστωσιν περιῆν τοῖς τὰ χωρία . . . ἔχουσιν.

9) Cf. Procop. II 8 § 25.

10) *Gesch. der Vandal. Herrschaft* (1837) p. 200/1. Viderunt etiam L. Schmidt, *Gesch. der Wandalen* (1902) p. 187; Martroye, *Genséric* (1907) p. 280.

11) *Könige der Germanen* I (1861) p. 206: „(die) Provinzialen (bezahlten) die alte Grundsteuer jetzt sehr gesteigert”.

12) Invenit scilicet L. Schmidt, *Gesch. der Wandalen* (1902) p. 186*: „(die Kaster) wurden jedenfalls durch neue ersetzt”. Atqui contrarium nimis aperte docet Procopius (B.V. II 8 § 25: τοὺς φόρους οὐκέτι ἦν ἐν γραμματεῖσι τεταγμένους εὐρεῖν).

13) Papencordt, op. cit. p. 200: „die Erpressungen konnten nicht so systematisch sein, als es die römische Steuerweise möglich machte”. Hinc descendit sententia Bethmanni Hollwegii, quam notavimus: „weniger systematisch erhobene und insofern weniger drückende (Steuern)”. Quem meliora docerat praeceptor eius, *Gesch.* I (1834) p. 406: „willkürlich ausgeübt, und darum gewiss um so drückender”.

DE HARMODIO ET ARISTOGITONE.

SCRIPSIT

MATTHAEUS VALETON.

Bibliothecae huic ante hos sex annos Isaac frater inseruit commentationem ¹⁾, quam morte prohibitus ad finem non perduxit. Ostenturus enim Thucydidem, cum narraret Hipparchi caedem quam patrauerunt Harmodius et Aristogiton, plus iusto concessisse caerimoniarum reverentiae et ardori civium ex amore patriae et libertatis suscepto, ideoque a nudae veritatis studio aberravisse ²⁾, ipsam eam rem ne attigit quidem, utiliter multa praefatus de liberatorum statuis et sepulchris de columna Pisi-stratidarum de feralibus publicis de die funeris publici de ludis et sacrificiis in feralibus celebratis. Iamvero demortui scrinia pervestigans, uberem inveni materiem collatam permultos diversorum scriptorum locos collectos capita nonnulla adumbrata, nihil vero absoluti nihil quod inmutatum prelo subici posset, non pauca reliqua quae ne incohata quidem essent. Itaque quae praesto erant sufficiebant ad fratris sententiam mihi probandam, non sufficiebant ad eius rationem scribendi et quasi manum reddendam. Qua propter τὸν ὀρφανὸν λόγον in lucem proferre statui, ita ut suppletis quoad poteram quae ad demonstrationis perfectionem deesse viderentur, in singulis exponendis meum ipsius consilium sequerer.

Harmodio et Aristogitoni statuae sunt positae, quas anno 480

1) Vol. XXXVII p. 344 sqq.

2) l.l. p. 349, p. 351.

a Chr. n. Xerxes in Asiam absportavit ¹⁾, sepulchrum autem publice eis factum in via quae ad Academiam ducebat, res fert aetate non addita, ut aut statuarum honori iunctum fuisse, aut antecessisse potius quam successisse censeatur ²⁾.

Praeterea vero alii honores eisdem decreti sunt hi: *ἐνάγισμος* sive hostia quotannis ultimo quoque die feralium publicorum a polemarcho ad eorum sepulchrum caesa ³⁾; *σπονδαὶ καὶ κρατῆρες ἐν ἅπασιν τοῖς ἱεροῖς ἐπὶ ταῖς θυσίαις*, sive libationes eorum honoris causa secundum omnia sacrificia publica facta ⁴⁾; tum beneficia si Andocidi ⁵⁾ Isaeo ⁶⁾ Demostheni ⁷⁾ Dinarcho ⁸⁾ fides est, Harmodii Aristogitonisque posteris data, sed quae verisimilius effici videtur ex inscriptione lapidis cuiusdam cuius fragmentum hodieque extat, *τοῖς παρ' αὐτῶν ὅς ἂν ἢ ἐγγυτάτω τοῦ γένους* ⁹⁾ tributa esse. Sunt autem haec: *ἀτέλεια* sive immunitas ¹⁰⁾, *σίτησις ἐν πρυτανείῳ* sive cibaria publice in curia data ¹¹⁾, *προεδρία* sive locus ad spectandum insignis ¹²⁾. Ex his honoribus cibariorum munus insculptum fuit lapidi illi, quem viri dd. huius rei periti medio fere saeculo quinto a Chr. n. assignandum censent ¹³⁾; *ἀτέλειαν* auctor est Demosthenes ¹⁴⁾ in columna scriptam fuisse, quam tamen ab illo lapide fuisse diversam apparet quoniam in hoc nihil nisi quod pertineret ad cibariorum munus extitisse compertum est, recensioem enim habuisse eorum qui eo fruerentur. Sed exhibuisse columnam praeter *ἀτέλειαν* etiam ceteros omnes quos modo recensuimus honores, inde suspicari licet, quod Demosthenes praestantissima dona

1) Paus. I. 8. 5; Val. Max. 2. 10 Ext. 1; Plin. H. N. 34. 70; Arrhian. Anab. 3, 16, 7; 19. 2.

2) Mnem. I. I. p. 367.

3) Aristot. Pol. edid. vHerwerden et vLeeuwen Col. XXIX. lin. 2. 3 sqq. C. 59; Pollux. 8. 91.

4) Demosth. 19 (de falsa legat.) 280.

5) De Mysteriis 95 sqq.

6) 5 (de Dicaeog. heredit.) 47.

7) 20 (contra Leptin.) 127 sqq.

8) 1 (contra Demosth.) 101.

9) C. I. A. 8. 5—7 cf. R. Schoell. die Speisung im Pryt. z. Ath., Hermes VI (1872) p. 33 sqq.

10) Dem. 20. 127 sqq.

11) Dinarch. I. I., Isaeus I. I.

12) Isaeus I. I.

13) Schoell. I. I.

14) 20. 128.

Harmodio et Aristogitoni tributa in illa scripta fuisse monet ¹⁾; praeterea res fert ut omnes eodem populi scito decreti sint; inepte enim egissent Athenienses, si antea decreto sacrificio anniversario, honore ante omnes insignissimo et vere heroico, aliquanto post addidissent honores cognatos illi sed multo debiliores, quibus tum omnino opus non esset si initio non visum esset opus esse; neque minus stultum erat, si primum solus institutus esset unus alterve ex honoribus debilioribus, hunc postea augere sacrificio, quasi merita interim accessissent. Nihilominus procul dubio honores hi separandi nobis sunt a dono sepulchri et statuarum. Quod demonstrabimus.

Thucydides commemorat ²⁾ columnam quamdam in arce erectam *περὶ τῆς τῶν τυράννων ἀδικίας*, cuius inscriptione ostendatur Pisistrati filius maximus natu fuisse Hippias, in ea enim èt e filiis genuinis Pisistrati Hippiae solius extare liberos, eosque quinque, consentaneum autem esse filium maximum natu primum uxorem ducere, èt Hippiam primum secundum Pisistratum obtinere locum deinde sequi Hipparchum et Thessalum, quo etiam ordine significetur illum proximum fuisse a patre natu et dominatu. Argumenti duplicis prior pars obscura est. Nam quid sibi velle potest illud *εἶδος γὰρ ἦν τὸν πρεσβύτατον πρῶτον γῆμαι* nisi hoc, Hipparchum et Thessalum ad aetatem virilem nondum pervenisse cum columna erigeretur? Quod absurdum est cum manifesto post demum tyrannos erecta sit. Veri similis censeas eam modo familiam in columna commemoratam esse, penes quam summa potestas esset, quod non pertinebat ad Hipparchi vel Thessali familiam. Sed quoquomodo hoc se habet, altera argumenti pars prorsus perspicua est, sufficitque ad rem conficiendam. Nisi forte faciendum est cum Belochio censente ³⁾ nec recte conclusisse Thucydidem, nec eius sententiam confirmari auctoritate Herodoti, contra ab hoc redargui, quippe qui Onomarchum ab Hipparcho eiectum esse tradat ⁴⁾, unde sequatur

1) 21 (contra Meid.) 170 *«τούτους γὰρ δὴ (i. e. Ἄρμодиῶν καὶ Ἀριστογιτόν) μέγιστα δέδονται δωρεὰ παρ' ὑμῶν καὶ ὑπὲρ μεγίστων, οὐδ' ἂν ἠνέσχεσθε, εἰ προσέγραφέ τις ἐν τῇ στήλῃ κ.τ.λ.*

2) VI. c. 55.

3) Griech. Gesch.² Erster B. Zweite Abt. p. 294 sqq.

4) VII. 6.

hunc ante Hippiam summae rerum praefuisse. Sumit Beloch neque Hipparcho neque Thessalo omnino fuisse liberos, quod quamvis e columnae inscriptione non sequatur nihilo magis ea redarguitur. Quod vero perhibet vir clarissimus, primum post Pisistratum propterea Hippiam potuisse scribi quod post mortem Hipparchi ipso vivo columna posita esset, neque hoc veri simile est, neque si verum esset propterea frater maior qui prior imperasset, scribendus esset post fratrem qui ei successisset. An Pisistratus qui tamen omnium primum locum in columna tenebat, non mortuus erat? Columnam autem Hippia vivo positam esse minus credibile est, quia tyrannis expulsis tyrannorum amici non statim potentia exuli sunt; sic Hipparchus Charmi filius Pisistrati cognatus anno 495 archon fuit; sic non pauci fuerunt nobiles quo tempore Datis appropinquabat et alii et Megacles fratris filius Clisthenis, qui ab Hippia tyrannidis renovationem sperarent ¹⁾; post demum pugnam Marathoniam audacia τῶν τυραννοφίλων ita debilitata est, ut anno 487 Charmi filius testarum suffragiis eici posset ²⁾, cui anno nihil vetat tribuere populiscitum de ponenda columna factum. Porro, quod Herodotus tradit ³⁾ Onomacritum ab Hipparcho eiectum esse, facillime sic explicatur, Hippiam fratri administranda tradidisse quaecunque pertinerent ad civium mores emendandos, qua in re hunc multum fuisse tradit Plato vel quisquis alius confecit dialogum qui inscribitur *Hipparchus*, itaque ei puniendum permisisse virum impium deprehensum in interpolandis Musaei oraculis. Frustra igitur hoc quoque affert Belochius quod eiusdem dialogi scriptor commemorat ⁴⁾, in miliaris quae media essent inter urbem. singulosque pagos, singula carmina inscripta esse additis his verbis μνῆμα τόδε Ἰππάρχου. Nam aliqua ex parte Hipparchum imperii participem fuisse nihil est cur negemus, idque etiam significare videtur Herodotus ⁵⁾ Athenas dicens γενομένησ τυράννων ἐλευθέρασ. Nihilo minus haud dubie Herodotus Thucydidis sententiam confirmat ita locutus ⁶⁾: Ἰππάρχον τὸν

1) Ed. Meyer, *Gesch. des Alt.* III. 1. p. 317 in ann.

2) Arist. *Ath. Pol.* edid. vHerw. et vL. Col. IX. lin. 20 sq. C. 22. Harpocration. s. v. Ἰππάρχου.

3) VII. 6.

4) 229.

5) V. 55.

6) l.l.

Πεισιστράτου Ἰππίω τοῦ τυράννου ἀδελφείον . . . κτείνουσιν Ἄρ. καὶ Ἄριστ. quae verba Beloch sic interpretatur: „Hipparchum Pisistrati filium fratrem Hippiae, qui post eum tyrannidem obtinuit” nullo iure id efficiens e verbis quae sequuntur: μετὰ ταῦτα ἐτυραννεύοντο Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἤσσαν, et inde quod his praemissis Herodotus Hippiae cladem narrat 1).

Apparet igitur quo tempore poneretur columna περὶ τυράννων ἀδικίας probe sibi conscios fuisse Athenienses non Hipparchum verum Hippiam successisse patri in tyrannidem. Sed aequales suos auctor est Thucydides in contraria fuisse sententia. Atque haec manifesto iam tum percerebuerat, cum Simonides canebat 2) ἢ μὴν Ἀθηναίους Φάος ἔγενεθ' ἠνίκ' Ἀριστογείτων Ἰππαρχον κτεῖνε καὶ Ἀρμόδιον, cumque pangebatur σκόλιον notissimum illud ἐν μύρτου κλαδί τὸ ξίφος φορήσω ὥσπερ Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτων, ὅτε τὸν τύραννον κτανέτην ἰσονόμους τε Ἀθήνας ἐποίησάτην. Quid enim? Salutem tulisse Atheniensibus, tyrannum interfecisse, ἰσονομίαν paravisse, quomodo cogitari poterant Harmodius et Aristogiton nisi ab his qui crederent Hipparchum fuisse tyrannum eumque postremum omnium, ita ut Hippiae post eius mortem imperii omnino ratio non haberetur? Hipparchum enim, non Hippiam interfectum esse non Simonides solus auctor est, sed de ea re nemo Graecorum unquam dubitavit. Sane quam èt Simonidis illud èt σκόλιον quo celebrantur οἱ τυραννοκτόνοι ita cum columnae quam Thucydides commemorat titulo concinerent, si eorum auctores sibi proposuissent Hippiam ante Hipparchum mortuum esse et hunc post eius mortem tyrannum esse factum. Sed hoc non ita se habere èt testatur Thucydides cum dicit suis temporibus homines vulgo existimasse Hipparchum fuisse Pisistrati filium maximum èt praeterea incredibile est Atheniensibus excidisse, Hippiam post Hipparchi mortem in arcem

1) Herodotus loco quodam a Belochio non adhibito speciem praebet, quasi ipse sibi repugnans Hipparchum pro tyranno habeat cuius morte Athenienses libertatem adepti sint. Nam Miltiadem ante pugnam Marathoniam ita Callimachum polemarchum alloquentem facit (VI. c. 109): ἐν σοὶ νῦν Καλλιμάχῃ ἐστὶ ἢ καταδουλώσαι Ἀθήνας, ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα μνημόσυνα λιπέσθαι ἐς τὸν ἕκπαντα ἀνθρώπων βίον οἷα οὐδὲ Ἀρμόδιόν τε καὶ Ἀριστογείτων. Sed minime mirum est scriptorem non suam sed vulgarem aequalium suorum sententiam Callimacho attribueret.

2) Bergk III p. 1162.

inclusum et mox coactum esse in exilium ire. Hoc solum non possunt credidisse ii qui censerent Hipparchi morte libertatem esse partam, non statim sed quattuor annis post — id quod referunt Herodotus et Thucydides — Hippiam expulsam esse.

Iamvero eum errorem quem notat Thucydides vix oriri potuisse quam diu columna extaret quae meliora doceret, perspicuum est, eaque si ille cum scriberet omnium oculis patuisset, non opus ei fuisset ad causam suam probandam etiam alia afferre, quale est hoc quod monet ¹⁾ Hippiam nisi iam diu cum frater interimeretur imperasset non in promptu habiturum fuisse praesidia quibus dominationem sibi vindicaret. Accedit quod per mirum sit si Xerxes qui et ipse et pater eius Pisistratidis semper favebat, e quibus ad hunc constat ²⁾ Hippiam, ad illum verisimile est Hipparchum Cholargi filium fugisse ³⁾, cum anno 480 a Chr. n. Athenis captis statuas Harmodii et Aristogitonis abduceret, integrum siverit illud monumentum non minus infestum. Minime vero obstat tempus praesens quo usus Thucydidis „σημαίνει ἡ στήλη” ait et „γράφται (ἐν τῇ στήλῃ)” ⁴⁾, quippe enim sibi proponit columnam qualis erat antequam deleteretur; ut etiam de arae cuiusdam inscriptione agens, quam modo dixit ⁵⁾ deletam esse, eodem modo σημαίνει ὁ βωμὸς inquit ⁶⁾. Neque igitur columnam suis vidisse oculis, sed ab aliis, maioribus natu puta Periclem, quid in illa scriptum esset audisse censendus est Thucydides, neque v Wilamowitz v. d. recte monens si qua columna ante annum 480 ignominiae causa Pisistratarum erecta fuerit, fieri non posse quin hanc everterit Xerxes, inde efficere debuit columnam cuius Thucydides mentionem facit post eum annum positam esse ⁷⁾. Quod enim statuit hanc eandem esse quam memoravit Lycurgus ⁸⁾, sine ullo iure statuit,

1) VI. c. 55 § 3.

2) Cf. Herod. V. c. 65, c. 94. Thuc. VI c. 59 § 4.

3) Naequam hoc disertis verbis traditur sed cum exulans accusatus sit *προδοσία* (Lycurg. 1 contra Leocr. 117), in promptu est sumere eum comitatum esse Xerxem contra Graecos proficiscentem, idque confirmatur verbis Herodoti significantis (VIII. c. 52) adfuisse Pisistratidas in obsidione arcis Athenarum.

4) VI. c. 55 § 1.

5) VI. c. 54 § 7.

6) VI. c. 55 § 1.

7) Aristot. u. Ath. I. p. 114.

8) Contra Leocr. 117.

et ab ipso oratore redarguitur, eius enim verba vix dubium relinquunt, quin in hac primo loco Hipparchus Charmi filius scriptus fuerit, ceteri autem qui in ea scripti extarent, fuerint ὕστερον προσαναγραφέντες¹⁾; neque vero credibile est Pisistratum Hippiam eius liberos Hipparchum Thessalum fratres, quos omnes Thucydides commemorat, *post* Hipparchum Charmi filium appellatos fuisse; neque de oratoris fide dubitare licet, quippe qui scribam iubeat et columnae titulum et nomina eorum qui adscripti sint ex apographo recitare. Columna igitur de qua Thucydides loquitur semel eversa non videtur renovata esse, sed post annum 480 alia esse instituta in qua primo solum nomen Hipparchi Charmi filii exhibitum est ut qui fecisset cum patriae hostibus²⁾, tempore insequenti deinceps adscripti sunt alii qui perduellionis damnati essent Arthmius Zelites, Diagoras Melius alii.

At vero si iam rogas utrum honores inscripti in columna cuius Demosthenes mentionem facit, ἐνάγισμος cetera de quibus supra egimus, melius convenient interfectorebus tyranni fratris an tyranni ipsius cuius exitio ipsa finiretur tyrannis, haud obscurum est unice eos intellegi posse si tributis esse sumantur liberatoribus patriae, tales enim esse qualibus hi, ut ait Demosthenes³⁾, heroum instar extollantur, non quales deceant interfectores hominis privati cuius morte civitas non liberetur; his satis superque decoris esse sepulchrum et statuas, quae iam ante annum 480 decreta vidimus. Itaque apparet, id quod de-

1) Totus Lycurgi locus hic est: Ἰππάρχον γὰρ τὸν Χάρμου οὐχ ὑπομείναντα τὴν περὶ τῆς προδοσίας ἐν τῷ δήμῳ κρίσιν, ἀλλ' ἔρημον τὸν ἀγῶνα ἔσσαντα, θανατῷ τοῦτον ζημιώσαντας, ἐπειδὴ τῆς ἀδικίας οὐκ ἔλαβον τὸ σῶμα ἕμρον, τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐξ ἀκροπόλεως καθελόντες καὶ συγχωνεύσαντες καὶ ποιήσαντες στήλην ἐψηφίσαντο εἰς ταύτην ἀναγράφειν τοὺς ἀλιτηρίους καὶ τοὺς προδότας, καὶ αὐτὸς δ' Ἰππάρχος ἐν ταύτῃ τῇ στήλῃ γέγραπται καὶ οἱ ἄλλοι οἱ προδότες. Καί μοι λαβὴ πρῶτον μὲν τὸ ψήφισμα καὶ ὃ ἦ εἶκον τοῦ Ἰππάρχου τοῦ προδότου ἐξ ἀκροπόλεως καθρέξῃ· ἐπειτὰ τῆς στήλης το ὑπόγραμμα καὶ τοὺς ὕστερον προσαναγραφέντας προδότας εἰς ταύτην τὴν στήλην καὶ ἀναγίνωστι γραμματεῦ.

2) Fratrem sequi non poteram Wilamowitzio assentientem unam eandemque columnam a Thucydide et a Lycurgo commemorari, nequam nomina Arthmii, Zelitae, Diagorae Melii ceterorum quos novimus στήλιται fecisse Athenienses in eam recepta esse. Mnem. I. l. p. 369.

3) 19 (de falsa legat.) 280 οὗς (i. e. Ἀρμ. κ. Ἀριστογ.) . . . τιμᾶτε ἐξ ἴσου τοῖς ἡμεῖσιν καὶ τοῖς ἑσῶσι.

monstrandum suscepimus, hos honores ab illis separandos esse, manifesto eos temporis ordine antecedentes.

Tamen hoc quoque ostendere licebit, vix plus decem annis intercedere inter utrosque decretos. Columna qua notaretur ἡ τῶν τυράννων ἀδικία, supra vidimus ¹⁾ fieri non posse ut ante annum 490 posita sit, veri similiter tribui anno 487, quo anno Hipparchus Charmi filius in exsilium est missus. At vero dictu non opus est, in eadem causa atque columnam etiam Harmodii et Aristogitonis sepulchrum et statuas esse, haec quoque decerni non potuisse antequam pugna Marathonia factio τῶν τυραννοφίλων fracta esset, et veri simile sane est una cum columna illa a populo iussa esse anno 487. Nisi forte censes contrarium docere Herodotum cum ante ipsam eam pugnam Miltiadem ita locutum esse tradat: ἐν σοί νῦν Καλλιμαχέ ἐστὶ ἡ καταδουλώσαι Ἀθήνας ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα μνημόσυνα λιπέσθαι ἐς τὸν ἅπαντα ἀνθρώπων βίον, οἷα οὐδὲ Ἀρμόδιος τε καὶ Ἀριστογείτων. At fac adeo his verbis tangi honores Harmodio et Aristogitoni decretos neque priores tantum verum etiam posteriores, tamen nihil vetat credere inconsultius scriptorem Miltiadi attribuisse quae neque dixerit neque potuerit dicere ²⁾. Simonidem autem cuius carmen quod supra laudavimus ³⁾, documento est poetæ temporibus novam quam Athenienses de Harmodii et Aristogitonis facinore concepissent opinionem, extra Atticae fines elatam esse, compertum est anno fere 470 extinctum esse. Non inde necessario sequitur etiam honores qui illi opinioni convenient, non recentiores esse; ab altera parte quod supra monuimus ⁴⁾ lapidem, quo insculpta esset σίτησις ἐν Πρυτανείῳ tributa τοῖς παρὰ Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονος ὅς ἂν ἦ ἐγγυτάτω γένους, medio fere saeculo quarto a Chr. n. confectum esse, minime propterea cogimur etiam populi scitum quo iuberetur illa simul cum ceteris honoribus de quibus agimus, ad idem tempus referre, hoc enim propriae columnae inscriptum fuisse vidimus ⁵⁾, lapidem vero habuisse eorum civium ad quos illa pertineret recensionem, quam nihil mirum sit alio tempore

1) p. 24.

2) Cf. supra p. 25 in ann. 1.

3) p. 25.

4) p. 22.

5) Supra p. 22.

iussam esse ¹⁾. Atque vix dubium esse quin mutata de Harmodii Aristogitonisque meritis opinio orta sit ex ipsis eorum honoribus auctis, ostendere conabimur.

Credibile autem non est, novam opinionem, quam supra vidimus ²⁾ ante annum 480 a Chr. oriri non potuisse, intra annos minus decem ansa nulla publice data ita convaluisse et percrebuisse ut ad aures perveniret poëtae peregrini; mutatio paene repentina vix dubium quin debeatur *μηχανήματι πολιτικῷ*. Libertatem Atheniensibus eo revera obvenisse quod Alcmaeonidae Spartanorum auxilio Hippiam in arcem inclusissent, unde mox cogeretur in Asiam discedere, auctor est ³⁾ Herodotus, cuius temporibus veram rei rationem nondum obliterated fuisse, facillime intelligitur quoniam tum maxime florebat Pericles ex Alcmaeonidarum gente oriundus. Atque triginta fere annis ante, quadraginta annis postquam Hippias eiectus est, cives provectiore aetate eius rei etiam meminisse poterant. Verum Alcmaeonidas temporibus pugnae Marathoniae invidia permotos, primum in Miltiadem deinde in Themistoclem, *Φιλοτυράννου* se ostendisse pervulgatum erat ⁴⁾, quae fama etiam Herodoti aetate tenebat, ita ut si quis forte inimicitias in eos exercebat et machinaretur aliquid quo eis laudem ab eorum patribus paratam eriperet, vix metuendum esset ut placeret populo. Neque hoc molienti aliena erat cogitatio transferendi gloriam patriae liberatae ad Harmodium et Aristogitonem, quos omnes sciebant Pisistrati tyranni interfecisse filium. Sed cum nemo ignoraret interfecto nomen Hipparcho fuisse, ei qui rogaret populum ut Hipparchi interfectores omnes honores decerneret quibus patriae liberatores digni essent, in suadenda rogatione ita res proponenda erat quasi Hipparchus Pisistrato successisset, eoque interfecto Hippias metu percussus in arcem se inclusisset, unde mox a civibus expulsus esset. Hac ratione fieri potuit ut paucis annis postquam eversa est columna in qua Hippias significaretur Pisistrato successisse, et quamvis profecto non deessent qui verum tyrannidis exitum memoria tenerent, tamen multitudo

1) Sed etiam populiscitum quo iussa est, non minus viginti annis antequam lapidi inculperetur factum esse censet Schoell l.l. p. 32.

2) p. 26.

3) V. c. 62 sqq.

4) Ed. Meyer Gesch. d. A. III. 1 p. 317 in ann.

honores supra enumeratos, columnae quam vidit Demosthenes ¹⁾ inscriptos, Harmodio et Aristogitoni tribueret. A quo eodem tempore vix dubium quin coepta sint cani *σκόλια* illa quibus *τυραννοκτόνων* loco celebrarentur ²⁾). Neque sic mirum, paene continuo inde famam libertatis Atheniensibus ab iis paratae etiam extra fines Atticae percerebuisse; praeterea sic intelligimus cur columna quae erat *περὶ τῆς τῶν τυράννων ἀδικίας* semel eversa restituta non sit; denique, quod dicit Thuecydides ³⁾ Athenienses quo tempore ipse scriberet, quamvis audiendo scirent tyrannidem postremo gravissimam factam non ab ipsis sed a Lacedaemoniis exstinctam esse, vulgo tamen persuasum habuisse Hipparchum successisse Pisistrato, etiam hoc ad ea quae exposuimus optime quadrat, quippe veram enim rei rationem ceteris Atheniensibus, si discedis a paucis nobilibus gentibus, intra temporis spatium non admodum longum excidisse.

Non ante annum 476, sed aut ipso eo anno aut e tribus sequentibus priore aut tertio, liberatoribus parentationem cetera tributa esse veri simile est. Hoc enim anno ⁴⁾ pro statuīs eorum a Xerxe abductis quas confecerat Antenor ⁵⁾, alias substituerunt Athenienses fabricatas a Critia et Nesiote ⁶⁾ neque credibile est consilium decernendi novos honores antecessisse consilio statuas ante decretas et positas sed ab hoste absportatas instaurandi, aut, ambobus consiliis una initis, illud peractum esse antequam statuae confectae essent. Sed proximo anno in Ceramico aedificatum est polyandrium, quo prima condita sunt corpora civium Atheniensium qui ad Eium ceciderunt, deinceps vero omnium qui pro patria pugnantes moriebantur, eorumque honoris causa

1) Cf. supra p. 22.

2) Ante annum 425 a Chr. condita sunt, eo enim anno data est Aristophanis fabula inscripta Acharnenses in qua tanguntur vs. 980; cf. etiam Schol. ad eum locum. Praeterea tanguntur Lysistr. 632—634, ubi vide etiam Schol., et Pelarg. fr. 3. Porro cf. Schol. 13 ad Vesp. 1224. — Quarto ante Chr. saeculo obsoleta fuisse haec carmina docet Athenaeus (11. 110 p. 503 e, 15. 50 p. 695 a et b), e fabula cui titulus *Διπλάσιοι* Antiphatis poetae hos versus laudans: *ἔπειτα μὴδὲν τῶν ἀπὸ πηρραίων τούτων περὶ τῆς, τὸν Τελέμαχος, τὸν Παιῖνα, μὴδ' Ἀρμόδιον*. De Antiphate poetae vid. Christ. Gr. literat. Gesch. p. 319.

3) VI. c. 53.

4) Ep. Marm. Par. lin. 70 sq. C. Mueller fr. h. g. I p. 550.

5) Paus. I. 8. 5.

6) Paus. 1.1. Lucian. Philopseud. 18.

aut instituta sunt feralia annua ¹⁾, aut si forte antiquiora fuerunt — nam mos in Ceramico sepeliendi cives pro patria interfectos antiquissimus sane fuit — de integro ordinata et aucta sunt. Quoniam autem his feralibus praefuit polemarchus, cui eidem mandata fuit parentatio quae fiebat liberatoribus, unde iure suo effecerunt viri docti, quamquam non disertis verbis id a scriptoribus perhibetur, huius sacrificii diem eundem fuisse feralium ²⁾, dubitari possis an potius hoc anno quo polyandrium est factum, quam superiore illud sacrificium ceterique honores quos cum eo coniunctos vidimus, instituta sint. Denique anno 473 feralibus iuncta sunt Thesea quorum die praecipuo ita constituto ut extra feralia caderet, certamen ludicrum, quod feralibus per biduum celebrabatur, in posterum idem Theseum fuit; at vero die praecipuo sacrificium peragebatur Theseo ³⁾, qua propter huc quoque facile adducaris ut censeas Atheniensibus id ipsum quod Theseo instituerent sacrificium, ansam dedisse ut eundem honorem tribuerent Harmodio et Aristogitoni.

Utriusque populi sciti, cum prioris quo sepulchrum et statuum alterius quo summi illi honores liberatoribus decreti sunt, credibile ne dicam veri simile puto auctorem fuisse Themistoclem. Hunc enim cum sciamus a civibus suis parum aequaliter esse habitum variantibus studium et invidiam, ipsis annis èt 487 èt 476 sequentibus auctoritate apud eos magna fuisse fere constat, cum Alcmaeonidis autem ei perpetuas intercessisse inimicitias; non sine eius opera anno 486 a Chr. n. Megaclem Hippocrate Clisthenis fratre natum, biennio post huius levirum Xanthippum testarum suffragiis eiectos esse ⁴⁾; anno 479 compertum est, eundem Xanthippum fuisse inter eos qui populo persuaderent ne Themistocles praeturam continuaret ⁵⁾, a Leobota Megacelis cognato

1) Cf. Mnem. l. l. p. 379 sqq.

2) Cf. Mnem. l. l. p. 390.

3) C. I. A. 2. l. n. 445 pag. 222 τὴν τε πομπὴν ἔ[πεμφ]εν (ὁ Θησεῖον ἀγωνοθέτης) [καὶ τὴν] θυσίαν συνετέλεσεν τῷ Θησεῖ κατὰ τὰ πάτρια καὶ τ[ῆ]ς λαμπάδος καὶ τοῦ γυμνικοῦ ἄγῳνος καὶ τοῦ ἵππικοῦ ἐποιήσατ[ο τ]ὴν ἐπιμέλειαν Ἰσω[σ].

4) Huc pertinet quod scripsit Ed. Meyer v. cl. (Gesch. d. A. III. 1 p. 340) „Der Kampf der Parteien begann von neuem. In ihm aber gewannen alsbald nicht die Alcmaeoniden sondern die Themistokleischen gedanken die Ueberhand.“

5) Vide Meyerum l. l. p. 402 sq.

eum anno 468 maiestatis postulatum esse ¹⁾. Cui igitur magis consentaneum erat quam Themistocli, Aristogitonis et Harmodii merita in maius augere quo Alcmaeonidis obtrectaret? Accedit quod erat propugnator acerrimus libertatis popularis cuius laetissimus ardor repulsa dominatione domestica simul ac externa, pronus erat ad extollendum quidquid videbatur ad se posse trahere.

Ceterum praeter honores de quibus in superioribus egimus, populi scito cautum esse ne per sermones et cantilenas liberatoribus male diceretur, Hyperides ²⁾, neve eorum nomina inde rentur cuiquam ex iis qui servitutem servirent, Gellius ³⁾ et Libanius ⁴⁾ auctores nobis sunt. De Hyperidis fide nemo dubitat. Inter Gellium et Libanium quamquam non ab omni parte convenit — hic enim quoniam dicit τὸν τύραννον interfecisse Harmodium et Aristogitonem, se voluisse significat Hipparchum patri in tyrannidem successisse, ille tyrannum Hippiam ait eos adortos esse interficere — ipsa tamen dicendi forma utrique fere eadem arguit sophistae pro fonte fuisse locum e Noctibus Atticis. Ibi enim legimus: maiores autem mei (i. e. Musonii), Athenienses, nomina iuvenum fortissimorum Harmodii et Aristogitonis qui libertatis recuperandae patriae Hippiam tyrannum interficere adorti erant ne unquam servis indere liceret decreto publico sanxerunt. Libanii verba haec sunt: ὡς περὶ τῶν ὀνομάτων Ἄρμωδίου καὶ Ἀριστογείτονος ἔδοξεν ἡμῖν (τοῖς Ἀθηναίοις) μηδένα δούλον τοῖς τὸν τύραννον καθελούσι ποιεῖν ὁμώνυμον. Sed nihil vetat sumere Gellium hausisse e libro nobis deperdito scriptoris alicuius antiquitatis studiosi qui memoriae servaverit populi decretum quo caveretur ne nomina liberatorum inquinarentur servili usu; idque decretum idem fuisse quod commemorat Hyperides, quo cautum erat ne quis famosis versibus eos insequeretur, satis declarat rei similitudo qua simul eius probabilitas augetur. Rogandum igitur est, ad quodnam tempus referendum sit. Atque manifesto cum factum est aliquid acciderat quo excitaretur, ineptum

1) Meyer. l. l. p. 522.

2) ἐν νόμῳ γράψας ὁ δῆμος ἀπέειπε μήτε λέγειν ἐξεῖναι κακῶς Ἄρμωδίῳ καὶ Ἀριστογείτονι μήτ' ἔσαι ἐπὶ τὰ κακίονα, Hyper. 2 (contra Philipp.) 3 (Hyper. oration. sex. c. ceter. fragm. rec. Blass.).

3) Gellius Noctes Att. VIII. c. 2. 10.

4) Apologia Socr. c. 71 (Foerster Liban. opera, V p. 53).

enim erat vetare quod committere nemini in mentem venerat, potius autem quam credamus inter antiquos nobiles saeculo sexto exeunte vel quinto ineunte tyrannis nuper eiectiones cupientes, quo tempore Hipparchi interfectores nondum evasisissent heroës populares quorum nomina quodammodo essent symbola libertatis, fuisse quibus operae esset eis illudere nominibus servis inditis, cantilenis ignominiosis, conviciis per sermones cotidianos editis, nedum multitudini suppeditasse aut virium satis aut fiduciae ad legem iubendam qua repelleretur eiusmodi ignominia, probabile videtur tum temporis cum ad dignitatem paene divinam illi iam dudum evecti essent, odium autem plebis et optimatum adeo crevissent ut etiam verba gestus nomina ab his adhiberentur ab illa quam diligentissime observarentur tanquam signa animi hostilis, multitudinem post Periclis maxime mortem ad ultimam superbiam progressam iuvenibus oligarchiae studiosis causam fuisse illis insultandi, deinde vero ne hoc inultum esset legum adhibuisse severitatem. Accedit quod lex quam volumus respici videtur loco quodam Aristophanis ¹⁾, ubi in Philocleontem qui pro rusticitate sua stulto errore lapsus per versum de improviso factum invitus maledixit Harmodio, his verbis invehitur Bdelycleon, *Φήσει γάρ (Κλέων) ἐξολεῖν σε καὶ διαφθερεῖν καὶ τῆσδε τῆσ γῆσ ἐξελᾶν*, quippe versus enim hi alioquin satis frigidi aliquanto plus valent ad delectandos auditores si inest commemoratio legis nuper ab ipso Cleone rogatae, quam si spectatur iussum publicum ante quinquaginta annos factum ad Cleonem omnino non pertinens. Mire igitur confirmatur id quod modo argumentati sumus.

Postremo etiam hoc commemorare non alienum videtur, Andocidem ²⁾ et Demosthenem ³⁾ oratores mentionem facere de populi scito a Demophanto quodam rogato, pilae inciso, quo Athenienses decreverint quicumque mortem intendisset sive tyranno sive tyranni adiutori, sive quisquis alius evertisset rem publicam vel ea eversa functus esset honoribus, si in caedis conatu occubuisset, ut ipse liberique eius ornarentur beneficiis

1) *Vespae* 1222 sq.

2) 1 (de *Mysteriis*) 95 sqq.

3) 20 (contra *Leptin.* 159) cf. etiam *Lycurg.* (contra *Leocrat.*) 124 sqq., qui Harmodii et Aristogitonis nulla mentione facta de eodem agit populi scito.

iisdem quibus Harmodius et Aristogiton eorumque posteris. Populi scitum hoc, quod Andocides inter leges Solonis habet ¹⁾, satis constat factum esse anno 410 a Chr. n. ²⁾.

Quae adhuc disseruimus si recte se habent, apparet Thucydidem iure et merito oblocutum esse famae populari qua tyrannum interfecisse ferrentur Aristogiton et Harmodius. Nunc vero transgrediendum est ad alia nonnulla ab eo tradita, quae diligenter considerata vix habeas quomodo neges falsa esse, aut iam ante eum vulgata, aut ab ipso conficta. Inter quae non numerandum esse puto — id enim praemittendum videtur — quod Hipparchi caedem e re amatoria ortam esse perhibet. Dandum est hac de re eum scire tantummodo potuisse quantum fama pertulisset, nisi forte, id quod nonnulli tradunt, e gente Pisistratidarum ipse oriundus, sic veri certior factus sit, quae res tamen cum parum certos auctores habeat ³⁾, minime constat ita iudicandum esse. Sed ab altera parte, quae ab oratoribus proponuntur, unde si recte se habent necessario efficias a vero discessisse nostrum, speciosa magis sunt quam fida. Narrat Thucydides Harmodium Aristogitonis fuisse παιδικά eumque invitum sibi conciliare conatum esse Hipparchum, hanc fuisse causam coniurandi. Voluit igitur Thucydides Aristogitonis Harmodiique amorem usque ad mortem tenuisse, Hipparcho enim occiso statim Harmodium deinde Aristogitonem interfectum esse tradit. Sed inter honores anno 476 vel paulo post liberatoribus decretos supra vidimus ⁴⁾ etiam fuisse quae si Andocidi Isaeo Demostheni Dinarcho fides est, donarentur eorum posteris. Aristogitonis neptem commemorat Plutarchus ⁵⁾, alii eius posteris nulli comparent ⁶⁾. Sed Dicaeogenem quemdam Proxeni filium, perhibentem se a consobrino suo Dicaeogene ex asse adoptatum

1) Lycurgus post triginta expulsos id factum esse praepostere censet.

2) Cf. Ed. Meyer. l.l. p. 618 in ann.

3) Marcellin. vit. Thuc. 18. 32. Schol. ad Thuc. I 20. 2; vide etiam infra p. 38.

4) p. 22 in ann. 8 sqq. p. 29 sqq.

5) Aristid. c. 27.

6) Neque Aristogitonem illum quem inter legatos fuisse legimus anno 336 ad Darium missos (Arrhian II. 15. Curt. III. 135) neque eiusdem nominis oratorem famosum, quem reum fecerunt ὡς οὐκ ἔξον λέγοντα Lycurgus et Demosthenes (Liban. p. 768. 26), δαρδοκίαις Dinarchus (2) huc trahendi ulla causa est.

esse, ita alloquitur Isaeus ¹⁾): ἐβουλήθησ μᾶλλον Δικαιογένουσ καλεῖσθαι υἱὸς ἢ Ἄρμодиου, ὑπεριδὼν μὲν τὴν ἐν Πρυτανείῳ σίτησιν, καταφρονήσασ δὲ προεδριῶν καὶ ἀτελεῖων ἅ τοῖσ ἐξ ἐκείνου γεγονόσι δέδοται; Harmodium Dicaeogenis fratrem Lysias vel quisquis alius Iphicrati adversus illum orationem scripsit, ab Hipparchi interfectore genus suum duxisse significat ²⁾; alterum Proxenum Harmodii huius filium Demosthenes τὸν ἀφ' Ἄρμодиου appellat ³⁾; ἰδέθη τῶν ἀφ' Ἄρμодиου γεγονότων εἶσ κατὰ τὸ σὸν πρόταγμα, sic Dinarchus in Demosthenem invehitur ⁴⁾. Quomodo igitur Harmodius, quo tempore Hipparchus peteretur Aristogitonis παιδικά fuisse potest, eaque ut ait Thucydides, ὥρα ἡλικία λαμπρόν ⁵⁾? An qui ipse uxorem et liberos habuit? Nequaquam potest, est enim inauditum et contra naturam. At vero nonnihil est cur dubitemus an minus accurate oratores rem proposuerint. In lapidis fragmento de quo supra egimus ⁶⁾, e literarum reliquiis adhuc extantibus satis certo viri docti effecerunt legendum esse τῷ παρ' αὐτῶν (Ἄρμ. καὶ Ἄριστ.) ὃσ ἂν ἢ ἐγγυτάτω τοῦ γένουσ. Non necessario hic de progenie cogitandum esse, contra suspicionem moveri aut alterutri aut utrique eam defuisse, in aperto est. Nam τὸ „παρὰ του” ad progeniem significandam prorsus inusitatum est, atque is qui consanguinitate ab aliquo proximus simul ab eo oriundus est πρεσβύτατοσ τῶν ἐγγόνων appellatur ⁷⁾ contra τὸ „ὃσ ἂν ἢ ἐγγυτάτω τοῦ γένουσ” saepius ita invenitur

1) De Dicaeog. hered. 47.

2) Legimus in Schol. ad Dem. 21 (contra Mid.) 62 (C. Mueller Or Att. II p. 670): πρῶτοσ γὰρ Ἴφικράτησ τιμῶν ἔτυχεν ὢν Ἄρμодиουσ καὶ Ἄριστογοίτων. Κόνωνοσ μὲν γὰρ πρῶτοσ χαλκοῦσ ἀνδρίασ ἔσθι, ἀλλὰ τούτω μόνω ἐτιμήθη. Ἴφικράτησ δὲ καὶ τὰσ ἀλλὰσ δωρεῶσ τὰσ ἐκείνοισ ψηφισθείσασ ἔλαβεν ὥσπερ καὶ τινὰ τῶν ἀφ' Ἄρμодиου δικάσασθαι τῷ Ἴφικράτει περὶ τῶν δωρεῶν ὡσ ἀναξίωσ λαβόντι καὶ ἔσθι Λυσίου λόγοσ εἰσ Ἴφικράτην ἀναφερόμενοσ (hunc spurium indicavit Dion. Hal. V p. 477. 12) ἔχων τὴν ἐπιγράφην περὶ τῶν αὐτοῦ δωρεῶν ἐν ἧ σκωφθεῖσ εἰσ δυσγένειαν παρὰ τοῦ κατηγοροῦ φησιν ὅτι: „τὸ μὲν ἔμον γένουσ ἀπ' ἐμοῦ τὴν ἀρχὴν τοῦ γνωρίζεσθαι λαμβάνει, τὸ δὲ σὸν μέχρη σοῦ τὴν δόξαν ἔσθισεν” (cf. Plut. Apophthegm. p. 187 B). Ex his non possumus quin efficiamus, non scholiastam modo sed etiam ipsum orationis auctorem, Harmodium illum contra quem agit, τῶν ἧφ' Ἄρμодиου τινὰ habuisse.

3) 19 (de falsa legat.) 280.

4) Dinarch. 1 (contra Demosthen.) 63.

5) VI. c. 54 § 2.

6) Supra p. 22.

7) Sic in Platon. Crit. 114, cf. Schoell. l. l. p. 33.

ut praecedant verba „ἐὰν μὴ παῖδες ᾧσι”¹⁾). Iam vero si in lapide nostro, quem vidimus recensionem habere eorum qui publicis cibariis in Prytaneo fruerentur, de liberatorum progenie sermo non fuit, ratio fert ut nihilo magis aut ille honor aut ullus e ceteris una decretis, nominatim progeniei eorum tributus sit. At Andocides inseruit orationi de Mysteriis populi scitum a Demophanto rogatum, in quò sic cognoscitur Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος ἀπογόνους appellatos esse²⁾). Sed hoc factum est anno a Chr. n. 410, nulloque negotio intelligitur accuratam iam appellationem neglectam esse post sexaginta plus annos quam honores decreti sunt, cum praesertim eum ad finem commemorarentur ut exemplo essent in honorando eo eiusque liberis qui sicut Harmodius succubuissent in conatu interficiendi tyrannum. Sequitur ut minime sit mirum oratores florentes post rursus sexaginta annos quam decretum factum est eoque exemplo usos, Lysiam Isaeum Demosthenem Dinarchum dixisse τοὺς ἐξ ἑμοῦ καὶ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, cum dicere debebant τὸν πατέρα αὐτῶν ἐγγυτάτω τοῦ γένους. Quorum negligentiam veri aliunde notissimam vel sic quoque perspicitur quod Demosthenes Proxenum illum Dicaeogenis filium τὸν ἀπὸ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος nuncupat quasi Proxenus hos ambos generis sui auctores habuerit³⁾).

Iamvero quod Thucydides dicit⁴⁾, in animo fuisse Aristogitoni et Harmodio non Hipparchum solum sed etiam Hippiam eumque prius interficere, sed cum viderent hunc colloquentem cum uno aliquo e coniuratis atque inde suspicarentur rem enunciata esse, impetum in Hipparchum fecisse ne inceptum suum prorsus irritum esset, vehementer dubitandum est an ab ipso scriptore

1) Aristoph. Av. 1661 sq. cf. Schoell. l. l. p. 34 in ann. 2. Decreto ab Atheniensibus, rogante Demochare, Demosthenem honorandi causa facto, σίτησις ἐν πρυτανείῳ καὶ προεδρία tribuitur τῶν ἐγγόνων ἀεὶ τῷ πρεσβυτάτῳ, quod Plutarch. Demosth. 30 sic reddit: τὸν πρεσβύτατον τῶν ἀπὸ τοῦ γένους. Voce ἐγγονος non necessario progenies significatur, sed universe quicumque in consanguineorum numero est, idemque valet τὸ: πρεσβύτατος τῶν ἀπὸ τοῦ γένους. Demosthenes genuinos libros non reliquit cf. Din. 1 (contra Dem.) 71. Schaef. Dem.. u. s. Z. III² p. 395.

2) Vide supra p. 33.

3) Blass (in Ed. Dindorf.) delevit vocem Ἀριστογείτονος, sed quoniam deinde haec sequuntur: τῶν τὰ μέγιστ' ἀγαθὰ ὑμᾶς εἰργασμένων res fere eodem loco manet.

4) I. 20, VI. 57.

excogitatum sit. Beloch v. cl. Thucydidis narrationem propterea incredibilem censet ¹⁾, quod absonum sit Harmodium et Aristogitonem cum se proditos esse existimarent, non fugisse sed Hipparchum petendi causa fidenter iisse longam viam quae a Ceramico ad Leocorium duceret, in qua tamen facillime eos assequi possent Hippiae satellites. Qua de re minime cum viro clarissimo consentio, neque enim ullo modo mirum eos ira et odio superante metum, potius quam de fuga cogitarent aliquid perficere voluisse, ut ait Thucydides, ante quam prehenderentur. Verum hoc rogo, quomodo scire potuerit noster quid in animum induxerint neque tamen peregerint? Neque enim, credo, mihi respondebis fuisse qui animadverterent, eos Hippiam iam petentes subito pede relato diversum iter ingredi, atque sic intellectum esse eorum consilium, cuius rei famam tenuisse. Quasi ullo modo credibile sit, eos infestis armis invadentes in Hippiam, quem disertis verbis Thucydides satellitibus stipatum dicit ²⁾, non extemplo ab his arreptos esse. At, inquit, Aristogiton quem Thucydides ait Harmodio statim interfecto paulo post captum male mulcatum interisse, tormentis excruciatum id enuntiavit, inque familia Pisistratarum e qua Thucydides ortus esse fertur, eius rei notitia permansit. Omitto quod quaestionem de reo habitam esse non narrat Thucydides, Aristotelis autem qui primus id commemorat auctoritatem satis exiguam esse posthac videbimus. Fac vero quaestionem habitam esse, quid inter dolores Aristogiton si quid enuntiaverit enuntiasse censes? Id quod nullo usu esset, nisi forte ad tyranni animum magis etiam exacerbandum? an id quo impetraret ut tormentis finis fieret, nomina dico coniuratorum sive vera sive ficta? Praeterea ipsam Thucydidis e Pisistratarum gente originem supra iam vidimus nullo modo compertam haberi, videtur autem conficta esse quo explicaretur quod perhibet scriptor ³⁾ se audiendo plurima accuratius cognovisse ceteris Atheniensibus. Sed hoc veri similis puto sic explices, propter familiaritates quae ei intercederent cum nobilibus gentibus velut Alcmaeonidarum, certiore eum

---

1) Gr. Gesch. I² pars altera p. 295 sq.

2) VI. 55. 1.

3) VI. 55. 1.

factum esse de nonnullis rebus quae ad Hippiam pertinerent ¹⁾. Ceterum, ne existimes Thucydidem secreta illa Harmodii et Aristogitonis consilia referentem, famam vulgarem secutum esse, satis est monere haec, cum eius temporibus Hipparchum imperantem haberet, nullam omnino causam esse cur voluerit vim potius in Hippiam intentam esse.

Altero loco Thucydides tradens Hipparchum non ipso eo die festo perisse quo Harmodii sororem pompa virginum arcuerit, sed cum in Panathenaeis interfectus sit, illud accidisse in solemnium aliquo ante acto, a vero aberrasse videtur, Aristoteli contra utramque rem ipsis Panathenaeis tribuenti ²⁾ vix dubium quin fides habenda sit. Omitto quod Herodotus ³⁾ narrato somnio quod nocte proxima ante mortem viderit Hipparchus, sic pergens *μετὰ δὲ ἀπειπάμενος τὴν ὄψιν ἔκεμπε τὴν πομπὴν ἐν ἣ δὴ τελευτᾷ*, causam interficiendi, quamvis non addat, nullo modo voluisse videtur ad priorem nescio quam pertinere pompam ⁴⁾. Verum permirum est Thucydidem, si hac in re ex antiquiore fonte hauriret, aut ibi non invenisse aut ultro tacuisse, pompa prior ad quod tandem solemnium pertineret, satis enim habet dicere *κανοῦν οἴσουσαν ἐν πόμπῃ τινὶ ἀπήλασαν* quasi haec una e multis fuerit, cum revera Athenis Pisistratidarum temporibus tria modo agerentur solemnium quae haberent pompas virginum canistras ferentium ⁵⁾, unum autem ex his ipsum Panathenaeorum festum ⁶⁾. Tum vero, id quod multo gravius est, duorum solemnium quorum alterum Thucydides significat verbis modo laudatis, neutrum loco nostro convenit; alterum enim, Dionysia urbana quae dicebantur, agebatur abinde die fere octavo ad diem sedecimum mensis Elaphobelii ⁷⁾, alterum, cui nomen Brauroniis, die fere

1) Simili modo Herodotum quem supra vidimus (p. 24 sq.) non aliter quam Thucydidem iudicare de Hippiae imperio, a Pericle Alcmaeonidarum progenie edoctum esse, suspicere necesse est.

2) *Ἀθ. πολ.* edid. vHerwerden et vLeeuwen col. VII lin. 17 sqq.

3) *V. c.* 55 sq.

4) Somnium Herodotus hoc fuisse dicit: *ἔδρακε Ἰππαρχος ἄνδρα οἱ ἐπιστάντα μέγαν καὶ εὐειδέα αἰνίσσασθαι τάδε ἔπεα: τλήθι λέων ἄτλητα παθὼν τετληότι θυμῷ, οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀδικῶν τίσιν οὐκ ἀποτίσσι.* Somnium ceteroquin satis obscurum sic intelligitur si summus a *τυραννοφίλων* aliquo inventum esse.

5) *VI. c.* 56 § 1.

6) cf. A. Mommsen, *Att. Götterf.* p. 120.

7) Mommsen *l. l.* pp. 430 sqq., 438.

sedecimo mensis Munichii ¹⁾, itaque cum Panathenaea haberentur die fere duodetricesimo sequentibus mensis Hecatombaei, sequitur ut si Thucydidi fides habetur, inter contumeliam virgini illatam et ultionem ab Hipparcho petitam spatium aut trium aut quatuor mensium intercesserit ²⁾, quod equis non videt incredibile esse? At inquit noster ³⁾, propterea Harmodius et Aristogiton Panathenaea expectaverunt, quod nisi illo die non sine suspitione cives armati congegrari poterant, horum autem auxilio sperabant sicubi ipsi initium fecissent fore ut res perficeretur. Hic rursus rogo quomodo consilium quod ad effectum non pervenerit scire Thucydides potuerit. An hoc quoque Aristogiton in eculeo enuntiavit? Accedit quod ea quae nostro loco scriptor profert, minime quadrant ad ea quae ipse paulo ante disseruit, in Hippiam Hipparchumque cives admodum placato fuisse animo ⁴⁾, haec enim praefatus quomodo sibi constitit cum diceret ⁵⁾: „ἤλπιζον (Ἀρμ. καὶ Ἀρ.) καὶ τοὺς μὴ προειδότες εἰ καὶ ὀποσοῦν τολμήσειαν, ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἔχοντάς γε ὄπλα ἐθέλησειν σφᾶς αὐτοὺς ξυνελευθεροῦν”? Neque hoc congruit quod deinceps tradit Hippiam cognita Hipparchi morte statim per satellites suos investigasse quinam e civibus cum sicis essent, quasi attineret armatos sicas habere quibus ne uti quidem possent dextris hastas tenentes. Tum vero mirum sane videtur tyrannos civibus arma permittere, atque revera eos in Panathenaei armatos non fuisse eorum iudicio qui condiderunt carmen in cuius exordio legimus ἐν μύρτου κλαδί τὸ ξίφος Φορήσω ὡσπερ Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων ipsis his verbis demonstratur, e quibus iure vWilamowitz effecit ⁶⁾ poëtam sibi proposuisse, quo die Hipparchus interficeretur cives in pompa non hastas tenuisse dextris, sed ramos myrteos; interfectores enim non potuisse eadem manu hastas et gladios habere, nedum hos ramis abdere, nihil vero esse cur aut credamus ramos iis futuros fuisse nisi pompae interfuissent, aut in pompa alios cives hastas, alios ra-

1) Mommsen l.l. pp. 453, 458, 460.

2) Quatuor menses quos volo sunt Elaphobelion, Munichion, Thargelion, Skirophorion.

3) VI. c. 56 § 2 sq.

4) VI. c. 54 § 5 sq.

5) VI. c. 56 § 3.

6) Aristot. u. Ath. I p. 109 in ann. 18.

mos habuisse, quod ipsum sane etiam Thucydidis verbis repugnat quippe qui dicat „*ἐν ὄπλοις τῶν πολιτῶν τοὺς τὴν πομπὴν πέμψοντασ* — i. e. omnes qui pompam prosecuturi essent — *ἀθροῦσ γενέσθαι*. Ceterum fieri non posse ut Thucydides voluerit etiam suis temporibus cives in Panathenaeorum pompa armatos fuisse ostendit A. Mommsen v. cl., demonstrans per totum saeculum V a Chr. n. arma abfuisse a pompis solemnibus idque inter alia de ipsa Panathenaeorum pompa apparere e Parthenonis zophoro, qui cum nemo dubitet quin illius imaginem referat, ne ullum quidem exhibeat peditem armatum¹⁾; sed medio saeculo IV a Chr. n., ut Atheniensibus ipsum bellandi studium decresceret, ita magis eis placuisse ludicra militaria; iam Demosthenem queri²⁾, praetores tribunos militum multo plures in urbe pompas administrare quam foris contra hostes contendere; itaque ubi Aristoteles, postquam manifesto Thucydidem spectans haec disseruerit *ὁ λεγόμενος λόγος ὡσ ὃ Ἰππίας ἀποστήσασ ἀπὸ τῶν ὄπλων τοὺς πομπεύοντασ ἐφώρασε τοὺσ τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντασ οὐκ ἀληθὴσ ἐστὶ*, haec addat *οὐ γὰρ ἐπεμπον τότε μεθ' ὄπλων*, ἀλλ' ὕστερον τοῦτο κατεσκευάσεν ὁ δῆμοσ aliter non posse quin egerit de populi scito cum ipse scriberet satis recenti. Neque illud *οὐ γὰρ ἐπεμπον τότε μεθ' ὄπλων* ab omni parte verum esse videtur. Hoc enim rogandum est quomodo Thucydides in cogitationem inciderit, Pisistratidarum aetate cives in Panathenaeorum pompa armatos fuisse, aut, si ea in re famam popularum secutus sit, quomodo factum sit ut haec ita se haberet. Facile hoc intelligeretur si quinto iam saeculo ante Chr. n. populi scitum illud factum esset cuius Aristoteles mentionem facit, neque enim dubitarem quin morem qui ante oculos esset, perperam retulisset ad tempus antiquum, verum cum hoc non ita sit, erroris causa alia quaerenda est. Quid igitur? Fac non cives sed tyranni satellites pompam armatos prosecutos esse; nihil vetat credere memoriam huius rei minus accurate servatam erroris fontem fuisse satellitibus confusis cum civibus. Ceterum narrationem popularem Hipparchum trucidatum habuisse alio die quam quo Harmodii sororem iniuria affecisset, aut civium armatorum men-

1) l. l. p. 144 sqq.

2) IV (κατὰ Φίλιππ. α') 26.

tionem fecisse cui rei ne locus quidem esset nisi coniuratione facta aliqua spes in eis poneretur, vix credibile est. Narrabatur tyrannus a duobus civibus quos laeisset interfectus esse, de coniuratione non erat cur cogitaretur, haec tum demum non aliena erat cum is qui primo loco peteretur alius esset atque is in quo vindicanda esset iniuria. Nam si hac stimulati ad patriam liberandam Harmodius et Aristogiton non Hipparchum solum, sed aut Hippiam solum aut utrumque occisuri erant, consentaneum erat tempus aliquod requiri quo hoc consilium maturesceret, idque ad plures proferri ita ut coniuratio fieret, sed iratos Hipparcho tyranno consilium patriae liberandae si maxime subiret, nihil aliud requirebat nisi ut continuo irae indulgerent.

Tertio eoque postremo loco animadvertendum est, coniurationem illam non tantum non fuisse inter ea quae narrarentur de Hipparchi caede, sed omnino veram non esse verum a Thucydide confictam. Etenim Hipparchi interfectores si néque consilium inierunt tyrannum occidendi, èt ira recentissima commoti eius fratrem statim post iniuriam ab eo acceptam adorti sunt, quem ad finem vel quomodo alios quibuscum coniurarent sibi adscivisse putandi sunt? Ut ne apud ipsum quidem Thucydidem ullo loco coniurati sunt ceteri; quid agant nemo videt, nisi quod unus ex iis cum Hippia confabulari narratur. At iure credo expectaveris ita partes distributas esse ut alii, puta Harmodium et Aristogitonem, Hippiam peterent, alii Hipparchum, alii Thessalum, alii cives armatos quos loquitur noster, ad libertatem evocarent. Patet coniurationis hic neque rationem neque speciem esse; quodque in superioribus demonstravimus ¹⁾, non sibi constare Thucydidem cum èt cives in pompa arma fuisse narret, èt qui ex his in coniuratorum essent numero praeterea cum sicis fuisse narret, apparet eorum quae ipse confinxisset eum fugisse repugnantiam.

Exponendum nunc videtur quomodo credibile sit Thucydidem ea quae arguimus parum proposuisse convenienter vero, quem omnes sciant in perscribendo bello Peloponnesio, quod argumentum

---

1) p. 39.

persecuturum se professus esset, gravissimum et veracissimum se praestitisse auctorem. Tenendum nempe ea quae liceret accuratissime eum investigasse, aliam vero rationem esse eorum quae nonnisi coniectura attingere posset. Ut in operis exordio disserens de antiquissimis Graeciae temporibus, sagacissime multa collegit ex indiciis ut certis ita tectis et occultis, neque tamen cavuit ab erroribus apertis. Sic haud absurde monens regiones fertilissimas quasque omnium maxime incolas mutare ¹⁾, parum probabiliter ita rem explicavit, quasi propter agrorum ubertatem homines nonnulli praepotentes facti tumultus moverent e quibus debilitarentur simulque ab alienigenis magis peterentur ²⁾; tum in Attica recte fortasse perhibens gentem Graecam eandem semper consedissee, siue causa contendit illam seditionibus vacavisse semper propter sterilitatem soli. Sic rite gnarus tempus fuisse quo Graeci communi carerent nomine, mera somnia narrat asseverans Hellenis filios diversis Graeciae civitatibus utilitatis causa esse invocatos et inde factum ut magis magisque Hellenum nomen percrebuerit ³⁾. Sic veri similiter disserens Cretenses quondam dominatum obtinuisse maris Aegaei, quam gloriam nihil vetabat tribuere regi Minoi, temere statuit illum filios suos praefecisse Cycladibus insulis ⁴⁾. Sic alia multa quae afferre longum sit. Orationes vero quales a legatis ducibus magistratibus concionatoribus habitas esse refert ipse ait quoniam non liceret memoria tenere, ita se finxisse ac consentaneum esset pro tempore et re quosque verba fecisse ⁵⁾. De Harmodio autem et Aristogitone compertum habens, non quod illi iugulassent Hipparchum verum ab Alcmaeonidis et Spartanis libertatem Atheniensibus paratam esse, idque non dubitans aperte pronun-

1) l.l. διὰ γὰρ ἀρετὴν γῆς αἱ τε δυνάμεις τισὶ μείζους ἐγγιγνόμεναι στάσεις ἐνεποιοῦν ἐξ ὧν ἐφθείροντο καὶ ἕμα ὑπ' ἄλλοφύλων μᾶλλον ἐπεβουλεύοντο.

2) I. c. 2 § 4.

3) l.l. c. 3 § 2 "Ἐλληνας δὲ καὶ τῶν παιδῶν αὐτοῦ ἐν τῇ Φθιώτιδι ἰσχυρόντων καὶ ἐπαγομένων αὐτοῦς ἐπ' ὠφελείᾳ ἐς τὰς ἄλλας πόλεις καθ' ἐκάστου ἤδη, τῇ ὁμιλίᾳ μᾶλλον καλεῖσθαι "Ἐλληνας.

4) l.l. c. 4 § 1 Μίνως γὰρ παλαιάτατος ἂν ἀκόη ἴσμεν, ναυτικὸν ἐκτίσαστο καὶ τῆσ ὑν' Ἑλληνικῆσ θαλάσσης ἐπὶ πλείστον ἐκράτησε καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἤρξε τε καὶ οἰκίστης πρῶτος, τῶν πλείστον ἐγένετο Κῆρος ἐξελάσας καὶ τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ἐγκαταστήσας.

5) l.l. c. 22 § 1.

tiare, ceteroquin nulla instructus notitia nisi quam praeberet fama popularis, de suo quaedam confinxisse videtur hunc ad finem, ne arguisse crederetur immerito iis honores haberi ut patriae liberatoribus decretos. Quam rem acu tetigit frater in commentatione supra laudata ¹⁾ monens Thucydidem „cum caedem Hipparchi quam patnaverunt Harmodius et Aristogiton non ita narraret ut nudae veritatis studium ab eo requireret” . . . . „suae caerimoniarum sacrarum reverentiae et ardori civium ex amore patriae et libertatis suscepto aliquid concessisse.” Quid enim? Interfectores Hipparchi quo iure pro liberatoribus habebantur nisi crederentur interemisse tyrannum et ipsa ea re a tyrannis liberasse patriam? Itaque necesse erat, ut qui eos pro liberatoribus haberent existimarent Hipparchum obtinuisse tyrannidem. Eam autem sententiam cuius antiquissima documenta servata nobis sunt Simonidis carmen et cantilenae quibus celebrabantur *οἱ τυραννοκτόνοι*, quam Athenienses publice amplexi sunt cum honores summos eosque maiores paene quam pro hominibus Harmodio et Aristogitoni attribuerent, redarguerunt Herodotus et Thucydides. Invidiam vero quam habet obtrectatio meritorum publice probatorum ille aut non aut ita tantum curavit, ut rem paucis absolveret lectoribus relinquens ut inde colligerent quo loco honores illi habendi essent, Thucydides haud obscure cavendam putavit, quippe cui multo magis metuenda esset, neque enim quem ad modum Herodotus florentissimis Atheniensium rebus, quae ipsa res licentiae dicendi et scribendi prodest, amico et patrono Pericle etiamnunc in re publica regnante, ipse Athenis degens gratissimus civibus ob plurimas laudes quibus ornaverant eorum insignem fortitudinem in Graecia a barbaris vindicanda, opus suum edidit, sed vix revocatus ex exilio afflictis patriae rebus, cum optimus quisque, ne prorsus desperaretur, oculos avertens a praesenti fortuna respiciebat fortia facta a maioribus propter salutem patriae perpetrata. Quamobrem noster quamvis non sustineret reticuisse se veritatem de tyrannide Athenis dissoluta, tamen ita rem sibi instituendam esse censuit, ut ne Harmodii Aristogitonisque merita imminuerentur, nec quicquam obstare quominus crederentur si minus

---

1) Mnem. 1912 p. 349.

manu et armis, mente tamen et consilio tyrannum oppressisse, inviti casu infesto prohibiti propositum suum exequi. Sed quoniam credibile non erat eos ab Hipparcho contumelia affectos eodem die Hipparchum interfekturos fuisse, nam aliquantum temporis requirebatur ut ira ab iniuriae auctore, tyranni fratrem dico, se converteret in ipsam tyrannidem, ab altera parte vero nemo nesciebat Hipparchum Panathenaeorum die festo occisum esse, explicandum igitur erat cur solemne hoc expectassent potius quam die profesto clam regiam ingressi tyrannum petivissent, hoc videbatur statuendum, coniuratione facta coniuratos auxilium speravisse a civibus numquam nisi in Panathenaeorum pompa armatos, quippe qua in re Thucydides confudisse videatur cives et tyranni satellites. Contumeliam qua Harmodii sororem affecerit Hipparchus a canephororum pompa eam prohibens, quamquam ex omnibus scriptoribus Graecis primus Thucydides memoravit, non est cur dubitemus agnoscere, res enim eiusmodi est quam neque a nostro e nihilo confictam esse neque plebeculae deberi ingenio credibile sit. Sed haeremus incerti utrum Aristogitonis et Harmodii amorem Hipparchi rivalitatem iram e repulsa ortam vere tradita an temere esse inventa credamus. Harum quoque rerum antiquissimus nobis auctor Thucydides est. Et nihil quidem habent quod incredibile sit ¹⁾, sed ab altera parte vidimus eum ex alio fonte nullo nisi e fama populari potuisse ea cognita habere, fac autem veram contumeliae causam aut vulgo ignotam aut iam dudum e memoria elapsam fuisse ²⁾, dubitare non licet quin eam suppleverit hominum studium assequendi coniectura ea quae nesciant. Cumque una caedem perpetravissent Aristogiton et Harmodius idque ut huius ulciscerentur iniuriam domesticam, ideoque eos pateret necessitudinis quodam vinculo

1) De Harmodii posteris quos loquuntur oratores supra vidimus p. 34 sqq.

2) Iustinus. (II. 9) cui forsitan Ephorus auctor fuerit Harmodii et Aristogitonis amorem Hipparchi rivalitatem omittit, sed Harmodii sororem ab Hipparcho per vim stupratam dicit, quae memoria quanti sit unusquisque videt. — Aelianus (var. hist. XI. 8 virginis repulsam narrat nulla eius addita causa. Sed hoc casu factum esse potest, neque in scriptore satis recenti documento est fontes ei suppetiase unde colligeret Harmodii et Aristogitonis amores confictos esse. — Busolt (Gr. Gesch. II p. 381) suspicatur virginem non tam ignominiae causa repulsam esse quam quod ad Gephyraeos, qua e gente Harmodius et Aristogiton oriundi essent, origine externa — de qua multus est Herodotus (V. c. 57), — pompa quae ageretur, non pertineret.

coniunctos esse, nihil magis in promptu erat quam de amore cogitare cum praesertim Graecis vix licuerit amicitiam intimam ab amore seiungere ¹⁾. Atque ipsi etiam Thucydidi, si neque amor revera intervenisset neque inventa ante eum esset fabula amatoria, causa non deerat eam excogitandi, qua scilicet ostenderetur non repente et propter iniuriam non gravissimam sed propter longinquum odium insidias tentatas esse.

Restat ut videamus quid post Thucydidem de Aristogitonis et Harmodii facinore iudicatum sit, maxime ut appareat quid in hac materia valuerit illius auctoritas.

Atque is quidem qui proximus ab eo de ea re egit, Platonem volo, cum in dialogo cui titulus *Symposio tyrannorum Athenis imperium Aristogitonis amore et Harmodii amicitia dissolutum esse contendat* ²⁾, Hipparchum obtinuisse tyrannidem significat. Tum scriptor dialogi qui inscribitur Hipparchus, quem sive Platoni tribuis, sive minus, utique ante medium saeculum ante Chr. n. quartum scriptum esse constat, cum Hipparchum vocet ³⁾ Pisistrati filium maximum, idem se velle ostendit, qua in re nullam Thucydidis sententiae rationem esse habitam apparet. Sed differunt dialogi *Symposium* et Hipparchus èt eo quod in illo Aristogitonis et Harmodii amores quemadmodum a Thucydide, referuntur ad tempus quo Hipparchum occiderint ⁴⁾, in hoc ad tempus aliquanto prius, ita ut Harmodius statim post Hipparchum interfectus tum iam non fuerit Aristogitonis amasius ⁵⁾, èt eo quod in hoc post fratris mortem Hippias per tres annos

1) Cf. Xen. Comm. Socr. II. c. 6, ubi agitur de amicis conciliandis sed complura inseruntur (§ 30—34) quae non ad amicitiam sed ad amorem pertineant.

2) p. 182.

3) p. 228 C.

4) ὁ μὲν Ἀριστογείτονος ἔρως καὶ ἡ Ἀρμόδιου φιλία βέβαιος γενομένη κατέλυσε αὐτῶν (τῶν ἑνθαδε τυράννων) τὴν ἀρχήν.

5) p. 229 c (λέγεται) τὸν μὲν Ἀρμόδιον γερονέαι παιδικὰ Ἀριστογείτονος καὶ πεπαιδευθῆαι ὑπ' ἐκείνου. Si voluisset noster Harmodium quo tempore mortem obiret nondum desisse ab Aristogitone institui, non scripisset πεπαιδευθῆαι. At manifesto tum ab eo amabatur cum eius discipulus erat, itaque γερονέαι hic pro tempore perfecto verbi εἶναι est habendum. Res confirmatur eo quod noster Harmodium quo tempore una cum Aristogitone insidias pararet Hipparcho alium quemdam amasse contendat τῶν νέων τε καὶ γενναίων καὶ καλῶν. Nemo putabit Harmodium simul fuisse èt Aristogitonis amasium et alius iuvenis amatorem.

imperasse dicitur, neque igitur Hipparchi interfectores existimantur tyrannidem Athenis dissolvisse et liberatores iure appellari. Praeterea huius dialogi auctor, quae res in Symposio non tangitur, de causa quoque Hipparcho insidiandi a Thucydide dissentit, neque enim iniuriam ultos esse Aristogitonem et Harmodium, sed hunc ei suscensuisse quod iuvenis a se amatus prae eo se contemneret, illum quod Hipparchus arte docendi se superaret. Dictu non opus est haec omnia deberi fertili scriptoris nostri ingenio.

A dialogis, Symposium et Hipparchus qui dicuntur, transeundum est ad Isaeum Demosthenem Hyperidem Aeschinem Dinarchum qui soli ex oratoribus temporis ordine Aristoteli antecedentibus, de Harmodio et Aristogitone mentionem faciunt ¹⁾. Dinarchus ²⁾ non tangit nisi honores eis decretos, merita praeterea ceteri, idque eo modo ut tyrannide eos patriam liberasse haud dubie pronuntient ³⁾, quod prorsus convenit ad honores illos quos unice liberatores decere supra vidimus. Itaque statuendum est oratores, qui non ipsi essent rerum scriptores sed earum memoria qualis publice constituta esset in declamando uterentur, rationem Thucydidis habuisse nullam.

Sequitur Aristoteles. Is in opere cui titulus Rhetoricae hoc scribens ⁴⁾: „civitatibus prosunt amantes, Harmodii enim et

1) Praeterea Andocides (de Myster: 98) refert populi scitum in quo memorantur Harmodius et Aristogiton (vide supra p. 33 sq.). Atque Lysias dicitur Iphicrati scripsisse orationem contra Harmodium quemdam e genere Harmodii τοῦ πανό. Sed nihil ex ea nobis servatum est nisi unum dictum quod supra laudavimus p. 35 in ann 2.

2) Contra Demosth. 65, 101.

3) Isaeus (de Dicaeog. heredit.) 47, ita Dicaeogenem ab adversario compellatum facit ἴσως διὰ τοῦτο προγόνοιο ἀξιώσεις μου πλέον ἔχειν ὅτι τὸν τύραννον ἀπέκτειναν. Demosthenes contra Leptin. 127, contra Meid. 170 Ἄρμωδιὸν καὶ Ἀριστογείτονι γὰρ δὴ μέγισται δέδονται δωρεαὶ παρ' ὑμῶν καὶ ὑπὲρ μεγίστων; de falsa legat. 280 τὸν ἀφ' Ἄρμωδιου καὶ Ἀριστογείτονος τῶν τὰ μέγιστ' ἀγαθῶ ὑμᾶς εἰργασμένων, οὗς νόμῳ διὰ τὰς εὐεργεσίας ἧς ὑπῆρξαν εἰς ὑμᾶς ἐν ἅπασι τοῖς ἱεροῖς ἐπὶ ταῖς θυσίαις σπονδῶν καὶ κρατήρων κοινωνοῦς πεποιήσθε. Hyperides Epithaph. col. XIII lin. 33 sq. (Blass Hyperides p. 92. 39) οἱ μὲν γὰρ τοῦς τῆς πατρίδος τυράννοιο κατέλυσαν. Aesch. 1. (contra Timarch.) 132 τοῦς εὐεργέτας τοῦς ὑμετέρου Ἄρμωδιον καὶ Ἀριστογείτονα; 140 Τοιγάρ τοι τοῦς τῆς πόλεωο μὲν εὐεργέτας ταῖοις δ' ἀρεταῖο ὑπερηννοχόταο Ἄρμωδιον καὶ Ἀριστογείτονα ὁ σώφρων καὶ ἔννομοο εἶτε ἔρωτα εἶτε τρόπον χρὴ αὐτὸν προσεῖπὲν τοιοῦτοιο ἐπαίδευσεω ὥστε τοῦο ἐπαινοῦνταο τὰ ἐκείνων ἔργα καταδεεστέροιο δοκεῖν εἶναι ἐν τοῖο ἐγκωμίοιο τῶν ἐκείνοιο παρηγαγμένων.

4) 2. 24.

Aristogitonis amor delevit tyrannum Hipparchum", aut in ea fuit sententia quam oppugnavit Thucydides, Hipparchum patri in tyrannidem successisse, aut tyrannum appellans nihil aliud voluit nisi hoc, eum fuisse e tyranni familia. Quoquomodo hoc est, in opere quod inscribitur *Politica* 1) significans non Hipparchum solum sed etiam Hippiam petatum esse, impetum enim factum esse in Pisistratidas, addensque tantum Harmodium propter sororem contumelia affectam, Aristogitonem propter Harmodium ira inflammatum esse, omni ex parte Thucydidem secutus esse videtur. Sed in libro cui titulus *Ἀθηναίων πολιτεία* singula accuratius persequens, de Hippia agit eodem fere modo leviter tantum Thucydidis narratione mutata 2), praeterea vero duplici modo huic obloquitur. Nam non Hipparchum sed Thessalum dicit Aristogitonis rivalem fuisse frustra tentantem Harmodium conciliare sibi 3), paulo post ira adductum ut eius sororem ignominiae daret; tum, id quod supra iam animadvertimus eodem Panathenaeorum die festo et Harmodii sororem contumelia esse affectam et Hipparchum occisum. Hoc recte se habere in superioribus demonstravimus, at in utraque re pertractanda inconsulto noster fontes diversos permiscuit. Nam aliter ac Thucydides contumeliam eodem die et illatam et vindicatam esse contendens, et tamen hunc secutus de coniuratione facta deque consilio Hippiae interficiendi, ea iungere conatur quae inter se

1) 5, 10 p. 1311 a^o p. 1312.

2) Thucydides enim (I. 20, VI. 57) Hippiam in Ceramico Hipparchum prope Leocorium versantem facit, utrumque pompam ordinantem; Aristoteles (Ath. pol. vH. et vL. col. VII lin. 1 sqq.) Hippiam in acropoli pompam expectantem Hipparchum in Leocorio eam ordinantem. Utrum haec e populari narratione transeumta an de suo mutaverit Aristoteles mitto. Forsitan uterque nullis ex fontibus hausta scripserit quae sibi veri similia viderentur.

3) I. l. lin. 14 sqq. Delevit vHerwerden verb. *Θέτταλος δὲ νεώτερος πολὺ καὶ τῆ βίῃ θρασὺς καὶ καὶ ὑβριστής* quo facto discrepantia quae inter Thucydidem et Aristotelem extat tollitur; causa delendi manifesto haec fuit quod absurdum videbatur, Hipparchum ipsum innocentem interfectum esse propter iniuriam factam a fratre Thessalo. Neque tamen obscurum est, id quod infra ostendam, quo ex fonte Aristoteles haec hauserit. Quae si delentur, verba quae sequuntur *ἀφ' οὗ καὶ συνέβη ἀρχὴν αὐτοῖς γενέσθαι πάντων τῶν κακῶν* male cohaerent cum superioribus quibus narratur Hipparchum fuisse *φυλάμυσον* et accessivisse poetas. Praeterea Heraclides Ponticus Aristotelis discipulus, in opere cui titulus *περὶ πολιτείας Ἀθηναίων* eadem scripsit (C. Muell. fr. h. g. II p. 268. 6) haud dubie ab Aristotele sumta.

non bene convenient. Etenim paucarum horarum spatium non sufficiebat sed requirebantur complures dies, si ira propter iniuriam acceptam transitura esset in studium libertatis e qua oriretur coniuratio qua non iniuriae auctor sed dominus civitatis peteretur ¹⁾. Ab hac autem discrepantia haud dubie cavisset Aristoteles, si ipse excogitasset ea quae a Thucydidis narratione diversa narrat, atque praeterea ratio fert ut secutus sit narrationem popularem quam non potuisse aliter se habere in superioribus ostendimus ²⁾, Thucydidem contra sua e nihilo confinxisse. Quod autem perhibet non Hipparchum sed Thessalum Harmodium invitum amasse eiusque sorori obtrectasse, e duobus fontibus conflatum id esse inde iam apparet quod tamen ei Hipparchus *παιδιώδης καὶ ἐρωτικός* est, qualis unice Thucydidis narrationi convenit. Praeterea autem ipsa ea quae de Thessalo narrat, transtulit e fonte qui tam derivatus a Thucyde quam ab eo deflectens neutra e parte fide dignus est. Nam praeter famam popularem quae erat de Hipparchi morte, inventa extitisse optimatum qui multitudinis odio permoti, ut obtrectarent laudibus liberatorum quos plebs in coelum extolleret, quemadmodum his eos illudere vidimus ³⁾ cantilenis sermonibus ignominiosis nominibus eorum servis datis, ita Hipparchi praedicarent singularem iustitiam sapientiam humanitatem apparet e dialogo cuius titulus Hipparchus, ubi viri virtutibus demonstratis ita pergitur ⁴⁾: *λέγεται δὲ ὑπὸ τῶν χαριεστέρων ἀνθρώπων καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ γενεσθαι οὐ δι' ἃ οἱ πολλοὶ ᾤθησαν διὰ τὴν τῆς ἀδελφῆς ἀτιμίαν τῆς κληρονομίας ἐπεὶ τοῦτό γε εὐήθεσ*, post quae sequuntur ea quae de caedis causa ex hoc dialogo supra deprompsimus. Atque eiusdem rei documento est Aristotelis liber de quo nunc agimus, ubi Aristogitonis narratur in tormentis indicium interque se opponuntur quae de ea re *οἱ δημοτικοὶ φασιν* et quae

1) vWilamowitz (Arist. u. Ath.) p. 110 „Die beleidigung und die rache folgen so fast unmittelbar auf einander, die geschichte wird in sich geschlossener, wahrscheinlicher, aber noch mehr als bei Thueydides erhält sie den charakter des plötzlichen und persönlichen“. Nihil rectius his, sed quomodo cum his concinant quae deinceps sequuntur „dafür wächst die politische bedeutung, da es in der tat auf eine revolution abgesehen war“ aperte confiteor me non intellegere.

2) p. 40.

3) p. 32 sqq.

4) p. 229 BC.

Ξνιοι λέγουσιν, ab his enim dici eum coniurationis conscios, ab illis vero insontes eosdemque tyranni amicos eum detulisse ¹⁾. Mentio hoc loco facta de coniuratione docet optimatium commenta pendere ex Thucydide quippe a quo illa conficta sit, eademque commenta eis quoque pro fonte fuisse quae de Thessalo Aristoteles profert, inde patet quod quemadmodum in dialogo sic his Hipparchus omni culpa liberatur. Ceterum nihil est cur negemus Hipparcho cordi fuisse ut cives bene morati essent, quod docere videntur Hermae pro miliariis ab eo erecti quibus sententias eo pertinentes inscribendas curavit ²⁾, quodque Thucydides de utroque fratre dicit ³⁾ ἐπετήδευσαν ἐπὶ πλείστον δὴ τύραννοι οὗτοι ἀρετὴν καὶ ξύνεσιν ita credibile est si sumimus scriptorem a multitudinis licentia alienum, quae pro eo ut sibi placebat tyrannorum memoriae infesta erat, rem paululum in maius auxisse.

Sed non optimates tantum, verum etiam populares ascivisse coniurationem a Thucydide inventam, ostendit Aristoteles referens etiam quae οἱ δημοτικοί Aristogitonem in tormentis enuntiasse contenderint. Quae repeterunt Diodorus Siculus ⁴⁾ Seneca Polyaenus ⁵⁾ Iustinus ⁶⁾, itemque quod ille addidit haud dubie ex eodem fonte haustum, Hippiam interfecisse amicos quos insontes detulisset Aristogiton. Neque profecto ex alio fonte est derivatum quod solus Aristoteles habet Hippiam ab Aristogitone irrisum sua manu eum interfecisse. Eidem autem fonti etiam debetur manifesto id quod apud Diodorum legimus ⁷⁾, Thessalum contra atque ab optimatibus contendebatur, fuisse virum sapientem aequabilitatis studiosum, qui tyrannidem desisset, Hipparchum vero et Hippiam violentos et truces. Tum quae de Leaena narrantur unice quadrant ad popularium studium gloriandi Hip-

1) l. l. lin. 27 sq., 31 sq.

2) Hipparchus p. 223 C, D, E, p. 229.

3) VI. c. 54 § 5.

4) X. 17. 2. Diodori locus depromptus ex excerptis *περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας* ab Henric. Vales. editis (Paris. 1634) mutilatus est, nam sic desinit: ὅς ἐν τοῖς φοβερωτάτοις καιρῶσι δύο μέγιστα διετήρησε, τὴν τε πρὸς τοὺς φίλους πίστιν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τιμωρίαν. Quae sit illa τιμωρία non significatur, indicium falsum manifesto spectatur.

5) De Ira II. 23.

6) στρατηγίμ. I. 22.

7) II. 9.

8) X. 17. 1.

parchi caede. Sed quoniam ea ante Plinium maiorem a nullo scriptore commemorata invenimus, quin etiam saeculo post Pausanias cui et Plinii locus et quae de eadem re Plutarchus tradidit, ignota fuisse videntur, numquam ante se scripto mandata esse ait, veri simile est narratiunculam, quam satis apparet eius generis esse quod *αιτιδιλογον* vocant, post demum inventam esse quam Atheniensium civitas gravissimis cladibus fracta, viribus et auctoritate comminutis, ut etiam nunc discordabat ita desierat seiungi in antiquas factiones optimatum et popularium. Plinius narrat ¹⁾ Leenam meretricem lyrae cantu familiarem Harmodio et Aristogitoni, usque in mortem excruciatam neque eos indicavisse ²⁾ neque eorum consilia prodidisse ³⁾, eamque ob rem Athenienses et honorem ei habere volentes nec tamen scortum celebrasse, animal eius nominis ex aere faciendum curasse per Amphicratem statuarium, atque ut intellegeretur causa honoris, in opere linguam ab artificio addi vetuisse. Plinius sibi proposuisse videtur, sive hoc in fonte suo invenit — fontem autem dico etiam hominum sermones, si forte primus ille rem perscripsit — sive falso sibi visus est invenisse, Harmodium et Aristogitonem tyranno suspectos fuisse ante quam caedem patrent. Quid enim alioqui sibi vult quod dicit Leenam „non indicavisse eos” „non prodidisse eorum consilia”? Plutarchus ⁴⁾ et Polyaeus ⁵⁾ totidem verbis dicunt Leenam eum ad finem tortam esse ut enuntiaret coniurationis socios, qua re eius fortitudinis narratio non aliter atque Aristogitonis, velut ad fundamentum suum refertur ad illud Thucydidis inventum. Idem autem quamquam coniurationem non memorat voluisse videtur Pausanias ⁶⁾; nam dicit post Hipparchi mortem Hippiam eam interemisse cum suspicaretur consilii Aristogitonis non ignaram esse; Plutarchus fere ut Plinius, feminam dicit *ἑταιραν τῶν περὶ Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονος*, Polyaeus et Pausanias eam amicam Aristogitonis vocant, ille addit tormentorum vi superatam, ne quid excideret ipsam sibi dentibus abscidisse linguam. Plutarchus solus refert

1) H. N. VII. 87, XXXIV. 72.

2) H. N. VII. 87.

3) H. N. XXXIV. 72.

4) De Garrulit. 8 p. 505.

5) *στρατ.* VIII. 45.

6) I. 23.

imaginem in Propylaeis positam esse, Pausanias iuxta stetisse simulacrum Veneris; hic omittit linguae iacturam. Athenaeus ¹⁾ ita rem proponit, ut nescias utrum faciat cum ceteris an cum Plinio. Ita enim: *ἔνδοξος δὲ ἐστὶ καὶ Λέαινα, ἡ ἑταῖρα Ἄρμωδίου ἐρωμένη τοῦ τύραννοκτονήσαντος ἦτις καὶ αἰκίζομένη ὑπὸ τῶν περὶ Ἴππιαν τὸν τύραννον οὐδὲν ἐξείποῦσα ἐναπέθανε ταῖς βασάνοις.* De simulacro Athenaeus nihil, nihil de lingua abscissa; Leaeenam Harmodii amicam vocat, quod memorabile est cum inde appareat eum putavisse quemadmodum auctorem dialogi qui inscribitur Hipparchus, amorem Harmodio non intercessisse cum Aristogitone quo tempore Hipparchum caederent. Prorsus a ceteris differt Lactantius ²⁾ qui satis ridicule ipsam Leaeenam Hipparchum occidisse vult. Originem autem fabulae hanc fuisse, quod in Propylaeis extaret leaena aënea ore aperto lingua olim porrecta sed iniuria temporis abscissa multis ante annis consecrata Veneri meretricum tutelae prope cuius signum esset posita, quemadmodum nonnullarum etiam meretricum in sepulchris leaenarum imagines aut Veneris statuæ ³⁾ conspicerentur, veri similiter coniecit Iacobi v. cl. ⁴⁾, sciscitantibus enim hominibus cur simulacrum careret lingua, cum leaena nomen esset meretricibus solitum, fertile plebeculae ingenium exinde effecisse quae a Plinio ceteris tradita nobis esse vidimus.

Restat ut moneamus ex omnibus scriptoribus antiquis, qui post Aristotelem de Harmodio et Aristogitone egerint, tantummodo Gellium totidem verbis Thucydidi assentiri ⁵⁾ eos „libertatis recuperandae gratia Hippiam tyrannum interficere adortos esse” et „occidisse Hipparchum Pisistrati filium tyranni fratrem”, ceteros omnes aut controversiam non tangere aut ita rem proponere ut nescias utrum Hipparchum an Hippiam Pisistrato successisse censeant, aut aperte illud profiteri. Nam Plinius ⁶⁾ cum dicat: Athenienses nescio an primis omnium Harmodio et

1) XIII. 70 p. 596.

2) Inst. I. 20. 3.

3) In Laïdis meretricis sepulchro conspicietur leaena quae unguibus capellam tenebat, iuxta erat aedes Veneris Melaenidis (Paus. II. 2. 4). Thespiis erat statua Phrynes meretricis, et iuxta rursus aedes eiusdem Veneris (Paus. IX. 27. 5).

4) Leaena ein ätiologischer Mythos (Jhrbüch. f. klass. Philol. XIX. 1873 p. 366 sqq.).

5) Noct. Att. IX. 2. 10, XVII. 21. 7.

6) H. N. XXXIV. 17,

Aristogitoni tyrannicidis publice posuerint statuas, non satis declarat utrum tyrannicidam hic velut esse eum qui τὸν τύραννον an universe qui e tyranni familia aliquem occiderit. Atque in eadem causa est Athenaeus ¹⁾ Harmodium appellans τὸν τυραννοκτονήσαντα; nam quod dicit Leaeenam excruciatam esse ὑπὸ τῶν περὶ Ἰππίαν τὸν τύραννον, inde non patet utrum velit Hippiam iam Hipparcho vivo an demum post eius mortem dominatum esse. Sed Didorus ²⁾ postquam dixit Thessalum fuisse virum sapientem et probum, ita pergens οἱ δὲ ἄλλοι Ἰππάρχου καὶ Ἰππίου βίαιοι καὶ χαλεποὶ καθεστῶτες ἐτυράννευον, cum Hipparchum priore Hippiam secundo loco nominet, illum habuisse videtur pro fratre maiore. Haud ambigue autem si Arriano credimus ³⁾ Callisthenes cum Philota collocutus: propterea inquit Harmodius et Aristogiton ab Atheniensibus honorantur ὅτι τὸν ἕτερον τῶν τυράννων ἐκτείναν καὶ τυραννίδα ὅτι κατέλυσαν. Nam quamquam „τὸν ἕτερον τῶν τυράννων” dicit, manifesto tamen Hipparchum principem fuisse vult; ceteroquin non erat cur diceret „καὶ τυραννίδα ὅτι κατέλυσαν”. Idemque pronuntiat Dio Chrysostomus ⁴⁾ ita locutus οὗς (τὸν Ἄρ. κ, Ἄρ.) πάντων μᾶλλον τιμῶσιν (οἱ Ἀθηναῖοι) ὡς ἐλευθερώσαντας τὴν πόλιν καὶ ἀνελόντας τὸν τύραννον et Libanius cum dicat ⁵⁾ ἔδοξε τοῖς Ἀθηναίοις μηδένα δούλον τοῖς τὸν τύραννον καθελοῦσι ποιεῖν δμῶνυμον. Atque reputanti etiam oratores qui aetate antecedant Aristoteli non dubitare quin Hipparchi caede dominatione Athenienses liberati sint, apparet ex omnibus scriptoribus antiquis si discedas ab Aristotele ipso et a Gellio, neminem disertis verbis veram rei rationem ab Herodoto et Thucydide demonstratam probavisse, nonnullos ita agere ut nescias utrum cum illis faciant an cum oratoribus, multo plures his adsentiri. Contra commenticiam coniurationem quam excogitavit Thucydides, tantum non omnes asciverunt qui de Harmodii Aristogitonisque egerunt rebus.

1) XIII. 70 p. 596.

2) X. 17. 2.

3) IV. 10. 3.

4) XI. p. 191.

5) Apologia Socr. c. 71 (Foerster Lib. opera V p. 53).

DE GRATTIO ET NEMESIANO.

SCRIPSIT

P. J. ENK.

„Miram medius fidius prae se fert elegantiam et suavitatem Grattius, ut continere iam olim me non potuerim, quin familiarum mihi redderem hunc poetam et ab eius ore frequenter penderem”. Haec legimus in epistula Nicolai Heinsii, quam scripsit ad Graevium amicum. Idem Grattius a Broukhusio nostrate, qui ipse non humilis fuit poeta, in commentario ad Propertium „venustissimus poeta” vocatur. Et, ut nostrae aetatis virum doctum citem, Fredericus Plessis in pulcherrimo libro „la Poésie latine”, p. 476 de Grattio hoc fert iudicium: „les vers sont bien tournés, l'exécution heureuse et digne des derniers jours de l'époque classique.”

Quantopere ab horum iudiciis differunt aliorum sententiae, ex quibus Schanzius in historia litterarum Romanarum artis venaticae cantorem omnis ingenii expertem habet: „dem Verfasser — haec sunt eius verba — ist jedes poetische Talent mit Entschiedenheit abzusprechen”, neque aliter iudicat vir doctissimus Wight Duff, qui in libro praestantissimo, cui titulus „Literary History of Rome” scribit: „there may be some instruction, but there is no pleasure.” Quin etiam adeo philologi hodierni Grattium contemnunt, ut nobis persuadere conentur eum apud Romanos quoque mox oblivione obrutum-esse.

Cum enim vir doctus Fiegl in libello, qui inscribitur „Des Grattius Faliscus Cynegetica, seine Vorgänger und seine Nach-

folger" (40ster Jahresbericht des k. Staatsgymn. in Görz 1890) demonstrare conatus esset — id quod et editores antiquiores, Vlitius et Sternius (vide eorum edit. ad vs. 299) crediderant — Nemesianum in Cynegeticis suis scribendis hausisse ex Grattio, anno 1899 vir doctus Italus G. Curcio ¹⁾ Fiegl's opinionem impugnavit contendens Grattii carmen poetae Carthaginiensi prorsus fuisse ignotum. „Nemesiano“, inquit Curcio, „non conobbe il poemetto di Grazio, e se qualcuno volesse affermare il contrario, dovrebbe convenire almeno in questo, che si fece un obbligo di non farne apparire traccia nell' opera sua.“

Cum Curcionis disputatio multis ²⁾ persuasisset, anno 1906 vir doctus G. Pierleoni ³⁾ a Nemesiani versu 8 Cynegeticorum *ducitque per avia qua sola nunquam trita rotis* et versu 11 *intacto premimus vestigia musco* profectus Grattium poetae nomine omnino dignum esse negavit: „io ritengo che, se Grattius fu dai Romani dimenticato, la colpa non fu tutta di chi lo dimenticò.“ Vides duas has quaestiones inter se cohaerere; nos hic id tantum indagare conabimur, utrum vera sit Curcionis illa opinio necne; deinde de arte ⁴⁾ et doctrina nostri poetae scripturi sumus in praefatione editionis quam mox in lucem prodituram speramus.

Ante omnia vix opus est me dicente nullum argumentum peti posse ex Nemesiani verbis:

1) Rivista di filologia XXVII. p. 447—462.

2) Cf. *Schanz*, Gesch. Röm. Litt. III. p. 31 „Gegen die von Fiegl behaupteten Beziehungen zwischen Grattius und Nemesianus wendet sich *mit Recht* die fleissige Abhandlung von G. Curcio.“ Eodem modo de Curcionis disputatione iudicat vir doctus *J. Tolkieln* (Berl. Phil. Wochenschr. 1900. p. 1130): man wird einräumen müssen, dass er die von jenem (sc. Fiegl) angenommenen Beziehungen *mit Recht* abgelehnt hat.

3) Rivista di filologia XXXIV. p. 580—597.

4) Iure suo *Vollmerus* dicit apud Pauly-Wissowam.: „Überhaupt pflegt man die gestaltende Kunst, die dichterische Ader des G. zu unterschätzen (so zuletzt *Pierleoni*), von den Neuern ist eigentlich nur *Stern* dem Manne gerecht geworden. Die Freude an seinem Stoffe ist überall deutlich; die Wärme, mit der er die Bedeutung der Jagd für die Kultur der Menschheit betont, steht der Begeisterung des Dichters der *Georgica* nicht viel nach, und auch die Kunst mit der er das unvermeidliche Technische bändigt und durch verschiedene Einlagen und Schilderungen zu beleben weisz, ohne doch in den rhetorischen Bombast eines Nemesian zu verfallen, verdient alle Anerkennung.“

- 5 Castaliusque mihi nova pocula fontis alumnus
 ingerit et late campos metatus apertos
 imponitque iugum vati retinetque corymbis
 implicitum ducitque per avia, qua sola nunquam
 trita rotis. iuvat aurato procedere curru
 10 et parere deo: virides en ire per herbas
 imperat: *intacto premimus vestigia musco.*

Cum his versibus comparanda sunt, quae legimus apud Propertium III. 1. 3. 4:

' primus ego ingredior puro de fonte sacerdos
 Itala per Graios orgia ferre choros,

quamquam ante eum iam Gallus elegos scripsit. Recte autem scripsit vir doctissimus B. O. Foster (Matzke Memorial volume p. 104) de poetis Romanis: „That a man should write well was not enough: he must, if possible, make good his claim to exclusive ownership of some corner, no matter how small, of the field of poetry.”

Etiam Oppianus, Cynegeticorum poeta, contendit se in suo genere primum esse, nam Musa ab eo sic loquens inducitur (Cyneget. I. 20. 21):

*ἔγρεο καὶ τρηχεῖαν ἐπιστείβωμεν ἀταρπὸν,
 τὴν μερόπων οὐκ ἔστις ἐπάτησεν ἀοιδαῖς.*

Et tamen Oppianus Grattium notum habuisse videtur, nam non potest mero casui tribui, quod poeta Graecus venatorem esse vult (Cyneg. I. 90):

ἀμφότερον κραιπνὸν τε θέειν σθεναρὸν τε μάχεσθαι,
 cum Grattius (vs. 333) postulet, ut magister catulorum sit:

utrumque et prudens et sumptis impiger armis,
 nam sive statuis Oppianum Grattii imitorem esse sive assumere mavis utrumque ex tertio fonte hausisse, Oppiani verba mendacium esse patet.

Vir doctus Curcio ad investigandum, utrum Nemesianus poetam Romanum notum habuerit necne, viam iniit, quae mihi quidem ad finem petitum ducere non videtur. Comparat enim genera canum equorumque ab utroque poeta in carminibus enumerata. Qua in re Grattium et poetam Carthaginiensem

multum inter se differre statim intelleges, tecum reputans inter Grattium, cuius carmen exortum est inter annum tricesimum ante Christum natum et annum octavum post Christum natum, et Nemesianum, qui anno 284 post Chr. n. Cynegetica sua scripsit, spatium interesse *trecentorum fere annorum*.

Veri simile est Nemesianum ea tantum genera canum et equorum enumerasse, quae eius aetate usitatissima essent; praeterea nulla causa est, cur assumamus Nemesianum solius Grattii carmen legisse; neque hoc dicimus Nemesianum servili modo Grattii Cynegetica secutum et imitatum esse; *hoc tantum quaerimus, utrum Ovidii aequalem notum habuerit necne.*

Ut de his rebus recte iudicare possimus, necessarium est non solum Grattium et Nemesianum inter se comparare, sed alium quoque poetam Nemesiano aetate propiorem, Oppianum dico. Dedicavit hic poeta, qui in carmine suo, quod inscribitur „Cynegetica” II. 127 Apameam, Syriae urbem, suam vocat patriam, opus suum Caracallae, unde conicere licet Cynegetica post annum 211, fortasse anno 212 scripta esse; Nemesianus vero libellum ante annum 284 scripsit.

Conferamus autem primum τὸς τῶν κυνῶν καταλέγους apud tres poetas.

Apud GRATTIUM enumerantur haec genera: *Medi* (155), *Celtae* (156), *Geloni* (157), *Persae* (158), *Seres* (159), *Lycabones* (160), *Hycani* (161), *Umbri* (172), *Morini* (174), *Britanni* (175), *Molossi* (181), *Athamanes* (182), *Azorei* (? 183), *Pheraei* (183), *Acar-nanes* (183), *Aetoli* (187), *Calydonii* (196) *Petronii* (202), *Sycambri* (202), *Vertraha* (203), *Metagontes* (209), *Lacedaemonii* (211), *Cretenses* (211).

Apud OPIANUM (lib. I): Πιόνες, Αὐσόνιοι, Κᾶρες, Θρήϊκες, Ἰβηρες (371), Ἀρκάδες, Ἀργεῖοι, Λακεδαιμόνιοι, Τεγεῆται (372), Σαυρομάται, Κελτοὶ, Κρήτες, Μάγνητες, Ἀμοργοὶ (373), Αἰγύπτιοι (374), Λοκροὶ, Μολοσσοὶ (375), Ἠλεῖοι (395), Τυρσηνοὶ (396), Σαρματικοὶ (397), Βρετανοὶ (470).

Apud NEMESIANUM: *Lacedaemonii* (107), *Molossi* (107), *Britanni* (225), *Pannonici* (227), *Iberi* (228), *Libyae* (229), *Tusci* (231).

Si quis nomina canum ab his scriptoribus enumerata inter se comparaverit, videbit ex septem canum generibus apud Nemesianum obviis tria apud Grattium, quinque apud Oppianum re-

periri; nam canis *Lacedaemonius* ¹⁾ *Britannus Molossus* et apud Grattium et apud Oppianum et apud Nemesianum inveniuntur, *Iberi* tamen et *Tusci* apud Oppianum et Nemesianum, sed non apud Grattium nominantur; restant *Pannonici* ²⁾ et *Libyes*, de quibus nusquam legimus nisi apud Nemesianum. Sponte igitur conicias duas has „gentes” Nemesiani praesertim temporibus in usu fuisse, id quod infra de equis Cappadocibus demonstrabo. Praeterea agnoscimus Africae incolam, quod Libycos canes, genus extra Africam fortasse prorsus ignotum, memorat; eos igitur non in fontibus invenisse, sed ipse addidisse videtur.

Quaeritur nunc, num canis *Iberus* iam Grattii aetate in Italia notus fuerit; cuius apud posterioris demum aetatis scriptores venaticos mentio fit, ut apud Oppianum, Nemesianum, Pollucem (V. 37 Ἰβηρικῆ).

Iberici enim canes non, quod putaverit quis, in Hispania nascebantur, sed, ut bene intellexit Vlitius nostras (opus cit. p. 357), in *Iberia Asiatica*, de qua sermo est apud Strabonem XI. 4. 5.

Cum Vlitii libellus non cuique prae manibus sit, iuvat me ipsius viri docti verba afferre: „interpretes aliqui Ἰβηρικῆ apud Oppianum pro Hispanicis habuerunt quos tamen nemo inter antiquos illis oggessit. Immo vix hodie aliqui memoratu digni inde advehuntur, nisi quis putet accipitrarios illos, quos „Spanicos” ³⁾ Angli et Galli vocant, in Anglia quam Hispania frequentiores longe, hinc originem sumpsisse. Eiusdem generis, nisi fallor, etiam Phasiani sunt, quos cum Ibericis eosdem putat esse Gesnerus, non a Phaside, sed a Phasianis avibus, in quarum aucupio adhibentur, denominati. *At tales ab Ibericis nostris diversissimi, qui bellicosus a Nemesiano accensentur.*

Quapropter non aliam *illis*, quam *Asiaticam Iberiam patriam assignaverim*, Albaniae, bellicosus canibus Alexandro magno oblatis

1) Fallitur vir doctus Curcio scribens: „delle sette razze di cani, che conosce Nemesiano, cinque non sono conosciute e menzionate da Grazio”; omittit enim canes *Lacedaemonios*, quos Grattius memorat vs. 211 sqq. at vestrum non vile genus, non patria, vulgo | *Sparte quos* (sic cum Schenklio, Fleckeis. Jahrb. 1898, Supplem. 6. p. 441 lego pro *Sparta suos*) et Creta suos promittit alumnos.

2) Errat enim Vlitius nostras qui *Pannonicos* cum *Paeonibus* (Oppian. I. 371) confundit, cf. eius „Venatio novantiqua”, anni 1645, p. 356, 357.

3) Angl. *spaniel*; Francog. *épagueul*.

memoratissimae, conterminam adeo, ut pleraque vivendi instituta, teste Strabone lib. XI, utriusque incolae inter se communia habuerint”.

Tota autem ea regio, quae est prope mare Caspium, canes venaticos aluisse videtur, cf. quae legimus apud Strabonem de *Albanis*: *θηρευτικοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ κύνες αὐτῶν εἰς ὑπερβολὴν* quamquam haec Albanos tantum spectant neque enim verba citata cum Vlitio ad *Iberos* quoque referri possunt. Hoc igitur contendo aetate Strabonis, qui Grattii fere fuit aequalis, *Iberos* canes nondum *vulgo notos* fuisse; quod nisi ita esset, Strabo pauca de Iberis canibus addidisset, quippe qui et canes Albanos et Britannos memoraverit.

Non mirum igitur est Nemesianum quattuor genera canum nominare quae Grattius omiserit; nam tria ex his generibus postea demum in usu fuisse videntur: *Pannonici Libyes Iberi*; *Tuscum* autem canem, qui iam ante Grattium in Etruria alebatur, (cf. Keller, *Antike Tierwelt* I. p. 95) Nemesianus ex alio fonte addidit, ex qua re tamen non sequitur, eum Grattii carmen notum non habuisse. Transeamus nunc ad equos.

Apud GRATTIUM enumerantur haec genera equorum: *Thessalus* (502), *Mycenaeus* (502), *Syenites* (507), *Parthus* (508), *Callaeus* (514), *Hispanus* (515), *Nasamonius* (517), *Numida* (518), *Strymonius* (523), *Siculus* (525), *Chaonius* (530), *Pellaeus* (532), *Cyrrhaeus* (533).

OPPIANUS (lib. I) equos his tribus enumerat hexametris:

170 *Τυρσηνοί, Σικελοί, Κρήτες, Μάζικες, Ἀχαιοί,*

171 *Καππαδόκαι, Μαῦροι, Σκυθικοί, Μαγνήτες, Ἐπειοί.*

172 *Ἴονες, Ἀρμένιοι, Λίβυες, Θρήϊκες, Ἐρεμβοί.*

Versu 278 Parthum et Iberum equos commemorat:

ἀλλ' ἄρα καὶ Πάρθοισι μέγα προφέρεισιν Ἴβηρες.

Apud NEMESIANUM haec genera reperimus: equos *Graecos* (240), *Cappadoces* (241), *Hispanos* (251), *Maurusios* (259), *Mazaces* (261); ex quibus generibus equi *Graecus*, *Hispanus* apud Grattium memorantur; uterque poeta equos ex Africa oriundos nominat, Grattius *Nasamones Numidasque*, Nemesianus *Maurusios Mazacesque*; si equos ab Oppiano enumeratos conferimus, videmus et *Maurusios* et *Mazaces* (*Μαῦροι, Μάζικες*) apud eum reperiri: in

hac re fonte recentiore usus esse videtur Nemesianus, quod suis temporibus illi equi pluris fierent. Praeterea minime mirum Africae incolam melius quam virum Romanum scisse, quales equi in patria sua optimi essent.

Frustra apud Grattium quaerimus equos *Cappadociae*, quos laudat Nemesianus. Hic igitur quoque aetatem suam prodit poeta Carthaginensis, qua Cappadoces equi praecipuo in honore erant, cf. Oppianum I. 197:

Καππαδόκαι τε κλυτοί, Ταύρου πρόπαρ οἴτε νέμονται.
θαῦμα δὲ Καππαδόκεσσι μέγ' ἔδρακον ὠκυπόδεσσι·
εἰσόκε μὲν νεογιλὸν ὑπὸ στομάτεσσιν ὀδόντα
καὶ γλαγερὸν Φορέουσι δέμας, τελέθουσ' ἀμενηνοί·
κραιπνότεροι δὲ πέλουσιν, ὄσφ μάλα γηράσκουσι.
κείνους εἰς πόλεμον μεγαλήτορα θωρήσσοιο
αἰθωνάς τ' ἐπὶ θῆρας· ἐπεὶ μάλα θαρσήντες
ὄπλοις ἀντιάαν, πυκινὴν ῥῆξαι τε Φάλαγγα,
θηροὶ τ' ἐνυαλίσιον ἐναντία δηρίσασθαι.

Etiam post Nemesianum equi Cappadoces laudantur, cf. Claudian. de laudibus Serenae vs. 190:

*delectus equorum | quos Phrygiae matres, Argaeaque gramina
pastae, | semine Cappadocum sacris praesepeibus edunt.*

Idem poeta Honorii equum ita alloquitur (Epigramma de freno, phaleris, cingulo equi Honorii a Serena missis 4. 5):

seu te Cappadocum gelidae sub valle natantem | Argaeae lavere nives.

Vides igitur Cappadocum equos, de quibus neque apud Pseudo-Xenophontem neque apud Grattium quicquam legimus, et Nemesiani temporibus et Oppiani, qui ei propior fuit, maxime celebrari.

Quamquam igitur verum est Nemesianum et canes et equos nominare, quos apud Grattium frustra quaeras, simul apparuit hoc plerumque inde explicari posse, quod — ut res ipsa fert — recentiores adiit fontes, quodque illa genera animalium tum, cum scribebat, praeter cetera nominabantur.

Accedit quod Grattius — id quod alii scriptores cum eo comparati docent — minus nota genera enumerat, Nemesianum contra eas tantum „gentes” commemorat quae aut omnium celeberrimae erant, aut in Africa, eius patria, nascebantur.

Hoc igitur iure meo contra virum doctum Curcio eiusque assecclas palam declaro nos ex canum equorumque catalogis inter

se collatis nequaquam discere, utrum noverit poeta Carthaginiensis venatorem Romanum necne, neque ullum peti posse argumentum, quod nos in alterutram partem trahere possit.

Etiam vocabula, quibus instrumenta artis venandi nominantur, apud utrumque poetam obvia, inter se comparavit vir doctus Curcio, praeterea canum membra, morbos, medicamenta, cf. Riv. di filol. XXVII. p. 460, 461. Si has tabulas inter se conferimus, et hic videmus Grattium omnia copiosius tractare quam Nemesianum cum ille docere velit, hic delectare. Supersedit enim Nemesianus loqui de *laqueis*, de *pedicis*, de *hastis*, et ex morbis, de quibus loquitur Grattius, omittit *vulnera*, *tussim*, *veternum*, *podagram*.

Comparemus nunc vocabula, quae apud utrumque poetam invenimus.

Retia	{	<i>Gratt.</i> 25—33 filum — limbus — cassis — sinus — nodus.
		<i>Nemesian.</i> 299—302 cassis — plagae — macula — nodus.
Pennatum	{	<i>Gratt.</i> 75—88 decerptae plumae.
		<i>Nemes.</i> 303—320 non una ex alite pinnae.
Coitio canum	{	<i>Gratt.</i> 263—265 iunge pares — pignus — fetura.
		<i>Nemes.</i> 114—122 parilem submitte marem — fetura.
Artus canis	{	<i>Gratt.</i> 269—278 vultus (celsus) — aures (hirtae frontibus) — os (magnum) — nares (patulae) — ilia — venter (adstrictus) — cauda (brevis) — latus (longum) — caesaries (discreta, pexa, frigoris inpatiens) — pectus — armus (validus) — planta — lacertus — crura — calx.
		<i>Nemes.</i> 108—113 crura (alta, rigida) — pectus (latum) — carina (multa) — alvus (sicca) — renes (validi) — coxae — aures (molles).
Cibus canis	{	<i>Gratt.</i> 307—309 lac — maza.
		<i>Nemes.</i> 151—154 molli pasce sero — lac — cererem cum lacte ministra — sagina.
De equorum pabulo		apud Nemesianum solum legimus; veri

simile tamen Grattium de ea re locutum esse in ea parte primi libri, quae nunc deest.

Rabies	}	<i>Gratt.</i> 383—398 ulcer — purus sal — tenue oli- vum — collar cristis inductum lucifugae maelis.
		<i>Nemes.</i> 203—223 virosa castorea — pulvis ex ebore trito vel secto — lactis liquidos sensim superadde fluores.
Scabies	}	<i>Gratt.</i> 408—426 — odorato medicata bitumina vino — Hipponia pix — unguen amurcae — duc magis ... a vento clarique faces ad solis.
		<i>Nemes.</i> 195—202 acidus Bacchi latices Tritonide olivo admiscere decet — tepido ostendere soli — auribus et tineas candente pellere cultro.

Licet libenter concedam ex his vocabulis inter se collatis nequaquam sequi, Nemesianum Grattii carmen imitatum esse, aut legisse, tamen modum non servat, qui cum viro docto Curcio contendit te, si accurate examinas tabulam, quam supra ostendi, tibi facile persuasurum Nemesianum ignorasse Grattii Cynegetica. Nam quamquam uterque poetae differt in cane venatico describendo et in remediis morborum enumerandis, tamen omnes res, quas tractat Nemesianus, apud Grattium quoque reperiuntur, et de *retibus, pennatis, canum coitione et cibo* loquentes ambo complura communia habent; tamen mihi constat, quod etiam de canum equorumque tabulis dixi, hoc modo problema solvendum non esse. *Aliis igitur opus argumentis.*

Est in Grattii carmine locus lepidissimus, ubi de catulis loquitur poeta; iam cum admodum parvi sunt canes, cernere possumus, quinam ex iis egregii canes venatici futuri sint:

- 290 signa dabunt ipsi. teneris vix artibus hæret
 ille tuos olim non defecturus honores,
 iamque illum inpatiens aequae vehementia sortis
 extulit: adfectat materna regna sub alvo;
 ubera tota tenet, a tergo liber aperto,
 295 dum tepida indulget terris clementia mundi;
 verum ubi Caurino perstrinxit frigore vesper,
 irreptat ¹⁾ turbaque potens operitur inertī.

1) Sic ex Radermacheri coniectura incerta scribo.

*illius et m̄nibus vires sit cura futuras
perpensare: leves deducet pondere fratres.*

Idem fere praeceptum dat Nemesianus (vs. 138, 139):

*pondere nam catuli poteris perpendere vires
corporibusque leves gravibus praenosceres cursu.*

Vir doctus Curcio similitudinem horum locorum ita explicare conatur: „la uguaglianza del pensiero deriva dalla medesima consuetudine, che i due poeti ci narrano; ma non c'è alcuna giacitura di parole nei due luoghi che tradisca imitazione di forma, la sola che in questo caso avrebbe valore.” Si quis tamen versus Nemesiani accurate examinat perpenditque, possunt adhiberi ad redarguendum virum doctum Curcio; sed nondum excussi sunt.

Primum tamen operae pretium est monere Nemesianum, postquam de catulis pendendis locutus sit, etiam aliud praeceptum dare, quo egregii canes a ceteris secernantur: totum locum exscribam:

- 140 quin et flammato ducatur linea longe
circuitu signetque habilem vapor igneus orbem,
inpune ut medio possis consistere circo:
huc omnes catuli, huc indiscreta feratur
turba: dabit mater partus examen, honestos
- 145 iudicio natos servans trepidosque periclo;
nam postquam conclusa videt sua germina flammis,
continuo saltu transcendens fervida zonae
vincla, rapit rictu primum portatque cubili,
mox alium, mox deinde alium. sic conscia mater
segregat egregiam subolem virtutis amore.

Haec apud classicae, quae dicitur, aetatis scriptorem non leguntur; recurrit demum fabula apud Demetrium Constantino-politanum (Aelian. ed. Hercher II, p. 588), qui haec narrat:

εἰ ἐπιθυμεῖς καλοὺς κύνας κτᾶσθαι, οὕτως αὐτοὺς δοκίμαζε· στεφανοειδῆ κύκλον ποιήσας ἀπὸ χόρτου, ὅσον περιγραφὴν τροχοῦ ἀμάξης, θές τὰ σκυλάκια εἰς μέσον τοῦ κύκλου· τὴν δὲ κύνα ἔχε ἰδίᾳ· ὕφαπτε δὲ τὸν χόρτον κύκλῳ καὶ ἠνίκα ἴδῃς τὸν χόρτον ὕφαπτόμενον, ἀπόλυε τὴν κύνα· καὶ ἴδῃς ὅτε εἰσέρχεται ἀνὰ μέσον τοῦ πυρὸς μὴ φοβουμένη, ἀλλὰ Φίλτρῳ κατεχομένη τῶν ἰδίων τέκνων, ἐπιλέγεται δὲ Φυσικῶ τινι πόθῳ καὶ διακρίσει τὰ βελτίονα καὶ ἐξάγει.”

Deinde Demetrius haec addit:

ἔτι καὶ ἄλλη δοκιμασία τοῦ βελτίονος σκύλακος. ἐν ζυγῶ
σταθμῆσας τὰ κυνάρια ἐπίλεξαι τὸ βαρύτερον.

Quaeritur, quomodo hoc explicandum sit. Duae tentari possunt explicationes. Aut Demetrium utrumque praeceptum ex Nemesiano hausisse sumas, aut et Nemesianum et Demetrium quae narrant ex scriptore aliquo antiquiore petisse; si haec coniectura vera sit, non tamen licet credere Grattium quoque ab hoc scriptore τὰ περὶ δοκιμασίας sumpsisse, nam apud eum catuli *manibus*, non — ut apud Demetrium — *trutina* ¹⁾, pensantur. Fac autem hoc verum esse Nemesianum et Grattium alterum ex altero fonte Graeco hausisse; nonne sic admodum mirum, vel potius, paene incredibile eos, qui non eundem scriptorem secuti sint, tamen vocabulis uti inter se similibus? Nonne vel sic sumere necesse est Grattii carmen Nemesiano fuisse notum? Quod nunc planum facere conabimur.

Examinemus primum singula verba quibus Grattius in hac re describenda utitur: *illius et manibus vires sit cura futuras | perpensare*; notatu dignissima sunt verba quae litteris inter se distantibus imprimenda curavi; nonne audacter dictum *vires perpendere*? nam *perpendere* reddere *examinandi* verbo non licet. Qui autem Grattii modum scribendi notum habet, scit eum *παρρακεκινδυνευμένον τι* valde in deliciis habere; complura verba apud eum novo sensu adhibentur, nobis saltem minus noto, cf. editionem viri docti Curcio p. xvii.

Quodsi eandem verborum iuncturam — *perpendere vires* — apud Nemesianum reperimus, nonne fit veri simillimum poetam Carthaginiensem hunc Grattii locum notum habuisse? praesertim cum uterque poeta ea compositione *pendendi* verbi utatur, quae a praepositione *per* incipit; potuerat enim Nemesianus idem enuntiare verbo *pendere* vel *expendere*; quin etiam iure meo contendo ipsum *pendendi* verbum non unicum fuisse, quo uti posset, nam apud eum *perpendere* nihil nisi *examinare* significare videtur, quod perspicuum fiet, si utrumque locum Grattii et Nemesiani Franco-Gallice vertam: apud illum legimus: „tu peux aussi, en le pesant dans les mains, apprécier ses forces futures”;

1) Nemesianus non addit, quomodo pendendi sint catuli, *manibus* an *libra*.

apud hunc vero: „tu pourras, à leur poids, t'assurer de leurs forces". Vides hoc argumentum multum valere, nam si τὸ „examinare vires" et nihil aliud exprimere vult poeta, complura ei praesto sunt verba; quod Nemesianus ex his verbis τὸ „perpendere" potissimum elegit, id mero casui tribuere equidem nolo.

Sed aliud habeo argumentum quo tibi me persuasurum esse credo id, quod nunc veri simile tantum sit, tum fieri certissimum.

Si quis Grattii et Nemesiani perlegerit carmina, animadvertet illum ¹⁾ artis venandi peritiorem esse quam poetam Carthaginiensem; hic enim ipse nobis se aliquamdiu incertum fuisse narrat, quod genus carminis pangeret; omnes temporum antiquorum fabulas in Cynegeticorum suorum prooemio recensens dicit:

haec iam magnorum praecepit copia vatam
omnis et antiqui vulgata est fabula saeculi;

ita factum est, ut viam tritam relinquere cupiens ad venaticum carmen scribendum, cuius materia non ita decantata esset, accingeretur. Legit igitur aliquot libellos ad rem venatoriam pertinentes, colloquitur cum aliquot amicis eius rei peritis; postremum, postquam vix primis labris, ut aiunt, artem venandi gustavit, calamum sumpsit. A tali poeta versus venustos, non doctrinam, non rectum callidumque iudicium exspectaveris. Sic apparet, qui fiat, ut Nemesianus, cum verba Grattii *vires futuras perpensare* et *leves deducet pondere fratres* in suum usum converteret, non satis feliciter interpretatus sit.

Sed primum videndum est, quidnam utriusque poetae verba sibi velint, nam de hac quoque re viri docti in contrarias partes abeunt.

Versus de quibus agimus, in Grattii codice Vindobonensi (A) sic leguntur:

298 illus e manibus vires sit cura futuras

299 perpensare: *levis* deducet pondere fratres.

Pro *e* (298) cum Heinsio recte editur *et*; difficiliora sunt verba *levis deducet pondere fratres*; Ianus Vlitius (Venatio no-

1) Hoc concedit v. d. Curcio (Riv. d. filol. XXVII. p. 456) „nella poesia di Grazio troviamo ricchezza di cognizioni e notizie, didatticamente intesa."

vantiqua, 1645) *levis* pro accus. plur. (= leves) accipit, et hanc dat explicationem, „graviore praestant, qui fratres suos pondere deducunt, id est, vincunt.” Barthius vero (Venatici et Bucolici, 1613) *deducet* ita interpretatur: „cum levitate sua ipse ascendat, fratres pondere descendere cogit. Loquitur tamquam catuli in libra appensi essent.” Idem fere legimus apud Wernsdorfium, qui locum sic intellegit: „qui generosior est catulus, ipse *levis* ascendet (sc. cum perpensatur) et fratres pondere coget descendere; vel nobilior catulus levior pondere erit.” Cum Barthio et Wernsdorfio stat Sternius, qui anno 1832 Grattii et Nemesiani carmina cum commentariis edidit, et Fiegl. Quominus hanc interpretationem veram ducamus, obstat primum quod non de *trutina* cogitare licet, ut vox *manibus* docet, deinde praeceptum Demetrii, quod cum aliis rebus, quas narrat, ex fonte antiquiore haustum est: *σταθμῆσσι τὰ κυνάρια ἐπίλεξαι τὸ βαρύτερον*. Quodsi Vlitio adstipulamur, poetam dicentem facimus id quod naturae convenit, neque enim absurdum est credere canem, qui cum parvus est, gravior sit, postea robustiorem fieri quam eum catulum, qui initio *levis* est, neque huic obstat interpretationi quod Grattius v. 290 *teneris vix artibus haeret* de cane generoso dicit, nam adverbium *vix*, id quod recte vidit recentissimus Grattii editor, Vollmer, coniungendum est cum *iamque* (292), ita ut sententia evadat haec: „iam, cum tenerimus est, se supra fratres extollit.” Restat tamen difficultas, quam praebet *deducendi* verbum. Vlitius nihil addidit, quo suam stabiliret opinionem; Curcio haec scribit in commentario suo: „*deducet pondere fratres*: qui *deducere* è costruito come *privare, spoliare etc.* „sminuirà di peso i fratelli, sottrarrà peso ai fratelli,” e perciò „li vincerà nel peso”.

Sic tamen verbum *deducere* interpretari prorsus non licet neque addidit Curcio ullum locum similem. Vollmerus in commentario critico editionis suae praestantissimae legentem ad Thesaurum linguae Latinae V. 280. 60 sq. delegans *deducet* verbo *detrectabit* reddit; neque tamen loci in Thesauro collecti cuiquam persuadebunt, quapropter alia ibimus via. Verbum *deducendi* saepius *ad humiliorem statum referre* significare et alii loci et hic Livii (IX. 34. 18) docet: „solemne ab ipso, cui fit, institutum deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad servo-

rum ministerium *deduxisti*"; nostro autem loco similis est Ciceronis locus, quem legimus „de Finib." V. 91, 92 „audebo igitur cetera quae secundum naturam sunt bona appellare nec fraudare suo vetere nomine potius quam aliquod novum exquirere, virtutis autem amplitudinem quasi in altera librae lance ponere. *Terram*, mihi crede, *ea lanx et maria deprimet*". Hoc loco *deprimere* = „vincere"; duae enim imagines confunduntur inter se, nam si Cicero de *trutina*, cum *terram* eqs. scribebat, cogitasset, *attollet* vel *elevabit*, non *deprimet* scripsisset; sic nostro loco *deducet* (quamquam non licet dicere imagines confundi, cum *manibus* pendantur catuli) *deprimendi* vim habet.

Statuamus nunc, quidnam Nemesianus dicat vs. 138:

138 *pondere nam catuli poteris perpendere vires*

139 *corporibusque leves gravibus praenoscerе cursu*

nam de horum quoque versuum sententia variis modis iudicatur; quaeritur enim quid sibi velit vs. 139, mihi eius sensus minime obscurus videtur, et quivis, puto, versum citatum legens Vlitio nostrati assentietur, qui locum sic interpretatus est: „a gravibus corporibus agnosces leves (sc. cursu): gravissimi enim catuli velocissimi evadunt, quia scilicet ex pondere futura illorum magnitudo, ex magnitudine velocitas praesumitur."

Wernsdorfius contra sic explicat: „*poteris e corporibus gravibus* vel iis quae praeponderant, *praenoscerе* qui *leves cursu* futuri sint, nempe leviores pondere". Eum sequuntur Sternius et Fiegl. Vix tamen dictu opus est hanc interpretationem admodum contortam esse, neque haec Sternius et Fieglus probassent, nisi voluissent Nemesianum idem dicere atque Grattium, quem tamen, ut supra demonstrare conatus sum, in hac re non bene intellegebant.

Contendit igitur Nemesianus *ponderosissimos catulos postea levissimos cursu* i. e. *celerrimos fieri*. Haec recta loci interpretatio; sed num et verum est quod dicit bonus Nemesianus?

Graves catuli grandia membra promittunt, non tamen velocitatem; potest fieri ut canis corporis vim habeat magnam, careat autem velocitate. Oppianus, *Cyneg.* I. 423. 24:

*κραιπνοὶ δ' οὐ τελέθουσιν, ἀτὰρ μένος ἔνδοθι πολλόν,
καὶ σθένος ἄφραστον, καθαρὸν, καὶ θυμὸς ἀναιδής.*

Nemesianum autem a venatore audivisse aut e libro venatico

hausisse opinionem suam gravissimos catulos celerrimos evadere mihi quidem absurdum videtur; cur haec contendere potuerit, tum demum luce clarius fit, si assumimus Nemesianum verba Grattii *leves deducet pondere fratres* imitatum esse neque tamen bene intellexisse. Cum enim legeret: „talis canis (qualis in praecedentibus describitur) leves fratres superabit”, sententiam, ut rei venatoriae imperitus erat, in hunc modum supplevit, quasi non de *vi corporis*, sed de *velocitate* cogitavisset Grattius. Nihil est quin male narrando depravari possit! Fortasse studium quoque verbis ludendi *graves* catulos *leves* cursu fieri eum haec scribere coegit.

En firmissima argumenta quae clament Nemesiano Grattii notum fuisse carmen. Sunt et alii loci collati ad ostendendum Nemesianum Grattii Cynegetica legisse, sed non eiusmodi sunt, ut adversario persuadere possint; si cui tamen ea quae supra disputavi persuaserim, is nonnullos locos a viro docto Fiegl citatos alicuius momenti esse ad nostrum problema solvendum haud negabit; eligam autem non nisi eos qui mihi in hac re utiles esse videantur, simul aliquid addens, quo melius appareat eos ad nostrum pertinere propositum, id quod omisit vir doctus Fiegl.

Grattius 75 decerptae *volture* plumae.

77 iungantur vellera *cygni*.

78 haec clara luce coruscant.

80 meliusque *alterna* valet res.

86 *Libyco* fucantur *sandyce* pennae.

Nemesianus 312 dat tibi pennarum terrentia millia *vultur*.

314 dantque grues *cynique*.

307 (pinnae) ceu *fulgura caeli* | terrificant.

311 *alternosque* metus.

309 has igitur vario semper *fucare* veneno | cura
tibi.

317 hinc mage *puniceas nativo* munere sumes.

Grattius 235: cum sequitur iuxtaque *domos* | quaesita | *ferarum*.

Nemesianus 98: te sequimur, tu pande *domos* | et lustra | *ferarum*.

Operae pretium est monere apud utrumque poetam verba *domos* et *ferarum* prorsus eodem loco versus legi.

Uterque poeta canis venatici descriptionem eodem modo orditur:

Grattius 269 *sint celsi voltus, sint hirtae frondibus aures.*

Nemesianus 108 . . . *sit cruribus altis,*

109 *sit rigidis.*

Uterque poeta catulos nominat *minores*, cf. *Gratt.* 303 illa perinde suos, ut erit, de lacte *minores* | ad longam praestabit opem.

Nemesian. 128 mox non omnes nutrire *minores*.

Hic quoque moneo vocem *minores* apud utrumque poetam eodem legi contextu, quin etiam prorsus eodem versus loco.

Deinde cum Fieglio comparandus est is locus, ubi de rabie canina loquitur Nemesianus, quam *letale periculum* (203) dicit; apud Grattium rabies *letale malum* (384) vocatur.

Sed, ut supra dixi, his argumentis talibusque locis *παράλληλοις* non nimium tribuendum est; et haec est causa, cur tam facile fuerit viro docto Curcio Fieglii impugnare sententiam.

Si quis problema, de quo egimus, solvere vult, ei proficiendum est a versibus qui apud utrumque poetam agunt de canibus perpensandis; mihi ¹⁾ quidem constat, his locis accurate inter se comparatis, luce clarius esse Nemesianum Grattii carmen bene notum habuisse (quam multa ei in eligenda materia debeat, docet tabula, p. 60. 61; cf. etiam p. 67) licet alios quoque fontes recentiores adierit.

---

1) Iuvat me legentem admonere Fridericum Vollmerum, cui tam accuratam Grattii debemus editionem, apud Pauly-Wissowam de tota hac quaestione, utrum Nemesianus Grattium legerit necne, sic iudicare: „ich bin geneigt es zu glauben trotz Curcio“; „sein ja auch nur als Bruckstück auf uns gekommenes Gedicht macht ganz den Eindruck eine teilweise erweiternde Umarbeitung des ersten Buches von G. zu sein.“ Argumentum tamen ad opinionem suam stabiliendam adfert nullum.

DE FIDE NATALIS COMITIS.

SCRIPSIT

A. G. ROOS.

Fragmenta auctorum Graecorum, qui de rebus ad deorum cultum pertinentibus opera singularia scripserunt, collegit nuper et adnotationibus illustravit Aloisius Tresp ¹⁾. Exilis sane messis viro diligentissimo contigit, cum ex 49 auctoribus fragmenta tantum 179 congesserit, eaque parvi plerumque ambitus, misellas eheu reliquias eorum operum quae, si superessent, doctrinam nostram de Graecorum religione et cultu non paulum amplificarent. Utinam reddat nobis aliquando dives Aegypti solum scripta qualia fuerunt Philochori *περὶ ἑορτῶν* vel Sosibii *περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι θυσιῶν* vel Polemonis *τοῦ στηλοκόπου* doctas elucubraciones!

In tanta reliquiarum inopia non mireris, Trespium quoque versum circumspexisse, unde augeret fragmentorum numerum. Quo factum est ut in Praefatione iure gloriari possit quod e fragmentis a se collectis in Mülleri Historicorum Graecorum Fragmentis 38 plane desiderantur, ceteraque magnam partem apud Müllerum non integra leguntur. Sed idem perfectionis studium eum permovisse videtur ut pauca fragmenta libro suo insereret quae non apud veterem aliquem auctorem, sed in libro a viro erudito recentioris demum aetatis scripto inveniuntur et huius solo testimonio nituntur. Cui cum fidem habuerit

---

1) *Die Fragmente der griechischen Kultschriftsteller gesammelt von Alois Tresp (Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten. XV, 1.)* Giessen 1914. Cuius operis censuram egi in Museo nostrati, Vol XXIV, p. 1 sqq..

Trespium, meo quidem iudicio decipi se passus est, et pro antiquae doctrinae reliquiis edidit quae re vera saeculo decimo sexto sunt ficta.

Fragmenta, quae volo, sumpsit e Natalis Comitum *Mythologia*, quod opus primum in lucem prodiit Venetiis anno 1551 apud Aldum, deinde per plus centum annos saepius recusum est¹⁾. Fuit Natalis Comes (vulgo Natale Conti) homo doctus Italus, Mediolani natus, qui totam vitam Venetiis degit ibique anno 1582 mortuus est. Pepigit varia carmina Latina, praeterea nonnullos auctores Graecos, rhetores praesertim, Latine vertit, inter quos prae ceteris nominandus est Athenaeus, quem primus Latinitate donavit (Venetiis, 1556). Non sine vitiis hac opera defunctus videtur esse, siquidem Daniel Huetius, *De claris interpretibus* II p. 167, gravissimum de eo tulit iudicium, et Scaliger „hominem futilissimum” eum appellavit²⁾.

In *Mythologia* sua Natalis Comes auctorum Graecorum (Philochori, Androtionis, Anticlidis aliorum) locos nonnullos laudavit, qui vel apud alios sine auctoris nomine traduntur vel praeter eum apud neminem leguntur. Fieri quidem potuit ut homo Italus medio saeculo decimo sexto codices aliquos nunc deperditos, qui antiqua scholia vel lexica continebant, in manibus haberet, e quibus fragmenta illa sumpserit, sed cum hoc per se minime veri simile sit, debuerat Trespium, antequam iis in collectione sua locum assignaret, ratione investigare utrum genuina essent necne. Quo negotio a Trespio neglecto nunc perfungi conabor. Quaerendum igitur est, num fragmentorum, quae Natalis vel solus tradit vel solus auctori cuidam assignat, originem invenire

1) *Mythologiae sine explicationis fabularum libri X, in quibus omnia prope naturalis et moralis philosophiae dogmata contenta fuisse demonstratur*. Venetiis, apud Aldum, 1551 et 1581; Francofurti, apud Wechelum, 1581 et 1584, et saepius alibi (postremum Genevae 1653). Cf. de hoc opere Gruppe, *Die griechischen Culte und Mythen* I p. 30: *So ist z. B. der erste eigentliche Mythendeuter der Neuzeit Natalis Comes, dessen zehn Bücher über Mythologie trotz des absprechenden Urteils eines Scaliger fast ein Jahrhundert lang einen bestimmenden Einfluss auf die Mythendeutung ausgeübt haben, der schon im Altertum verbreiteten Ansicht, dass in den Mythen philosophische Lehren dargestellt seien.* Quod iam ex eius operis titulo apparet.

2) Utriusque viri docti iudicium laudatum inveni in opere cui titulus: *Nouvelle biographie générale*, Tom. XI p. 675. In Sandysii studiorum humaniorum historia (*History of classical scholarship*) Natalis ne nominatur quidem.

possimus. Si demonstramus Natalem nonnulla eorum sumpsisse ex operibus adhuc exstantibus, ubi ἀνωμόως servata sunt, et eum nomina clarorum auctorum de suo iis addidisse, etiam ceterorum fides erit imminuta.

Sicut in auctoris alicuius codicum manuscriptorum stirpe statuenda magno usui esse solent ea vitia, quae variis codicibus communia sunt, et sicut saepe mendum, quo codex aliquis inquinatus est, causam fuisse videmus, qua in alio codice lectio in peius etiam abierit, (quo patet hunc ex illo originem ducere) — eadem ratio etiam in hac quaestiuncula obtinet. Initium faciemus a Trespii fragmento 25, quod excerpit e Natalis Comitum Mythologia, Lib. V cap. 8 p. 465 editionis Wechelianae anni 1584 (huius editionis, cuius exemplar possidet bibliotheca Lugduno-Batava, paginas semper laudabo; quae diductis litteris expressa uides, ea meo iussu ita excusa esse scias): „*alii memoriae prodiderunt, quod Bacchus aetate confectos Silenos in Italia reliquit, cum ad bellum adversus Tarsenses exiturus esset; quibus mandavit, ut vites curarent, quo vini ferax efficeretur Italia. Quare posteri statuas deinde Silenorum vinum in utribus ferentes ad perpetuam Silenorum memoriam erexerunt, ut testatus est Androtion in libro de sacrificiis secundo et Dionysiocles.*” Miramur Bacchum urbis Tarsi incolis bellum inferentem, quamquam duos auctores affert Natalis, sed inspicias velim Etymologicum Magnum v. Κολώνεια· . . . Φασὶ γὰρ τότε τὸν Διόνυσον τὸν ἐπὶ Ταρσηνοῦς ἀπιόντα πόλεμον (ita editiones quibus uti potuit Natalis; anno demum 1594 in Etymologici editione Commeliniana Sylburgius reposuit: Φασὶ γὰρ ποτε τὸν Διόνυσον, ἐπὶ τὸν πρὸς Τυρσηνοῦς ἀπιόντα πόλεμον), τοὺς γεγηρακότας τῶν Σειληνῶν μετὰ τῆς ἀχρήστου ἡλικίας ἐν Ἰταλίᾳ καταλιπεῖν· τοὺς δὲ τραπῆναι ἐπὶ ἀμπέλων ἐπιμέλειαν, καὶ εὖοιον γενέσθαι τὴν Ἰταλίαν· τοὺς δὲ γεωργοὺς οἱ Ἰταλοὶ κολώνους ἐκάλουν· ὡς καὶ ἰδρῦσασθαι τοιαῦτα ἀγάλματα οἴνοφοροῦντα ἐν ἀσκόις. ἐσπούδαζον δέ, καὶ ὡς ᾤκουν πόλεις οἱ Ἰταλοὶ, τιμὴν ταύταις παρέχειν, ἀνιστάντες δαίμονά τινα ὡς πρεσβύτην ὅμοιον Σειληνῶ . . . ταῦτα εἶρηται Χάρακι ἱστοριογράφῳ¹⁾).

1) Est hic locus fragmentum 22 Characis Pergamei, in Mülleri *Fragm. Histor. Graec.* T. III p. 641:

Nonne vides mendosam Etymologici lectionem *Ταρσηνοῦς* apud Natalem in Tarsenses abiisse, neque dubitari posse quin Natalis sua ex Etymologico deprompserit et pro Charace Androtionem et Dionysioclem auctores de suo ascripserit? ¹⁾ Sed unde haec duo nomina Natalis arripuit? De DionysioCLE ita Tresp in adnotatione ad h. l. p. 70: „Dieser Name (Dionysocles sc., quod Tresp tacitus reposuit pro Dionysiocles, quod habet Natalis Comes) wird, wie es scheint, nur noch erwähnt bei Strab. XIV 1, 42, wo es sich um einen Rhetor Dionysokles handelt (vgl. Radermacher bei PW V 1007 u. d. W. Dionysokles). Möglicherweise sind beide identisch. Jener Zug des Dionysos nämlich gegen die etruskischen Seeräuber wird auch erwähnt von dem Rhetor Aristoteles or. IV 30 (I 50 Dindorf).“ En bellam argumentationem! Sed, o bone, multo simplicius res se habet. Dionysiocles, a Natale Comite testis citatus, cuius nomen apud auctores antiquos frustra quaeras, nullus alius est nisi Dionysiocles medicus, quem inter dipnosophistas bis loquentem inducit Athenaeus (III 96 d, 116 d–f), cuiusque personam Natalis, Athenaei interpres, ab eo mutuatus est. Athenaei enim codices et editiones veteres formam *Διονυσιοκλῆς* praebent, pro qua Kaibel demum reposuit *Διονυσσοκλῆς*!

Actum est de DionysioCLE, opinor. Quid faciamus Androtione „in libro de sacrificiis secundo“? Androtion, Isocratis discipulus et Demosthenis aequalis, *Ἀρθίδος* cuiusdam nunc deperditae auctor fuit, sed libri de sacrificiis a Natale Comite laudati apud veteres nunquam mentio fit, qui praeter *Ἀρθίδα* nullum eius opus noverant, cf. Schwartz apud Pauly-Wissowa I p. 2173, Christ-Schmid, *Gesch. d. griech. Lit.* II 1 p. 81. Tuto igitur statuere licet Androtionis de sacrificiis librum nunquam existisse, sed a Natale Comite, qui multis auctoribus citatis gloria-retur, esse excogitatum: auctoris nomen ex Athenaeo suo (IX 375 b) noverat, operis titulum facile fingere potuit.

Aliter de hac re sentit Trespius, nam locum de Silenis supra exscriptum non quidem putat fluxisse e libro de sacrificiis Androtionis, sed ex Andronis de sacrificiis (*περὶ θυσιῶν*) libro.

1) Etymologici locum Tresp in calce fragmenti e Natale deprompti exscripsit, quo magis miror eum non perspexisse, quae inter utrumque ratio intercedat.

Quid enim? In Apollonii Hist. mir. 8 (Rerum natural. script. ed. Keller p. 47, 4) semel laudatur Ἄνδρων ἐν τῇ δ' τῶν πρὸς Φίλιππον θυσίῳν. Quis fuerit hic Andron, quo tempore vixerit, cuinam Philippo librum suum dedicaverit, plane ignoratur, cum praeter Apollonii locum nunquam apud veteres de hoc opere sermo sit. Müllerus, *Fragm. Histor. Graec.* II p. 346, quem sequitur Trespius p. 67, Andronem libri de sacrificiis auctorem eundem fuisse suspicatur atque Andronem Halicarnassensem, qui saeculo, ut videtur, quarto opus scripsit, quod inscriptum erat Συγγένειαί, e quo fragmenta aliquot aetatem tulerunt, sed haec coniectura incertissima est ¹⁾. Ex Andronis Halicarnassensis „Genealogiis” sine dubio fluxit locus in scholio ad Soph. Oed. Colon. 1053 (p. 446, 13 ed. Papag.) citatus (fragm. 11 in Mülleri *Fragm. Hist. Graec.* II p. 351): Ἄνδρων μὲν οὖν γράφει οὐ τὸν Εὐμόλπον εὐρεῖν <τὴν> μύησιν, ἀλλ' ἀπὸ τούτου Εὐμόλπον πέμπτον γεγονότα· Εὐμόλπου γὰρ γενέσθαι Κήρυκα, τοῦ δὲ Εὐμόλπον, τοῦ δὲ Ἀντίφημον, τοῦ δὲ Μουσαῖον τὸν ποιητὴν, τοῦ δὲ Εὐμόλπον τὸν καταδείξαντα τὴν μύησιν καὶ ἱεροφάντην γεγονότα. De Eumolpidarum genealogia eandem doctrinam proficitur Natalis Comes, *Mythol.* I 10, p. 30, et loci exscripti ipsa verba ascribit (inde ab Εὐμόλπου γὰρ γενέσθαι usque ad ἱεροφάντην γεγονότα), sed auctorem nominat non Andronem, sed denuo Androtionem *in libro secundo de sacrificiis!* ²⁾ Cuius operis titulum recte a Natale servatum esse suspicatur Trespius p. 69: Natalem enim sua non e scholiasta Sophocleo hausisse, sed fontem adhibuisse qui falsum quidem auctoris nomen, sed titulum libri verum praebuisset. Andronis igitur *περὶ θυσίῳν* libro cum hunc Natalis locum de Eumolpidis, tum alterum locum de Silenis, de quo iam egi,tribuendum esse ³⁾. Quod secus esse

1) Cf. de Androne Halicarnassensi Ed. Schwartz apud Pauly-Wissowa I p. 2159. Et huius et aliorum Andronum reliquias invenias in Mülleri *Fragm. Hist. Graec.* II p. 346 sqq.

2) Natalis Comes, *Myth.* I 10, p. 30: *Androtio vero in libro 2 de sacrificiis non eum Eumolpum inquit illa sacrificia (Eleusinia sc.) invenisse, sed alium Eumolpum, qui fuit quintus a primo, qui pugnavit adversus Erechtheum: sic enim inquit: Εὐμόλπου γὰρ γενέσθαι Κήρυκα, τοῦ δὲ Εὐμόλπον, τοῦ δὲ Ἀντίφημον, τοῦ δὲ Μουσαῖον τὸν ποιητὴν, τοῦ δὲ Εὐμόλπον τὸν καταδείξαντα τὴν μύησιν καὶ ἱεροφάντην γεγονότα.*

3) Trespius p. 69: „Dass bei Natalis Comes Andron für Androtion zu lesen ist,

apparebit, si scholiorum Sophocleorum editionem aliquam saeculi decimi sexti inspexeris: ea enim in scholio ad Oep. Colon. 1053 supra laudato non habet Ἀνδρων, sed Ἀνδρωτίων; vera lectio Ἀνδρων postea demum e codicibus reposita est. Patet igitur, opinor, Natalem Comitum sua non e fonte aliquo hausisse, qui antiquae doctrinae reliquias aliquot servaverit nunc nobis perditas, sed eum et Graeca verba et nomen Androtionis deprompsisse ex scholio Sophocleo et de suo quasi Androtionis operis titulum addidisse „in libro 2 de sacrificiis”. Falso igitur Trespius locos Natalis Comitum de Eumolpidis et de Silenis ex Andronis *περὶ τῶν πρὸς Φίλιππον θυσιῶν* libro fluxisse putat et iniuria eos fragmento unico ex hoc opere servato quasi alterum et tertium subiunxit.

Praeter Andronem etiam Philochorum fragmentis e Natale sumptis Trespius ditavit. Natalis enim de Sphinge agens, Lib. IX cap. 18 p. 1018 sqq., praemissa fabula vulgata de Sphinge et de eius aenigmate ab Oedipode soluto, adicit Sphingem re vera feminam praedatricem fuisse, quae iuxta Moaben locum Phyceumque montem rapinas exercuerit, donec Oedipus eam cum Corinthiorum exercitu superaverit, „ut scripsit Strabo libro nono et Phanodemus libro quinto rerum Atticarum”¹⁾. Deinde sic pergit: „*Philochorus in libro de sacrificiis Minervae consilio edoctum Oedipum inquit societate rapinae simulata se ad Sphingem contulisse atque novis semper sociis Oedipo se addentibus, denique illam cum magna suorum manu oppressisse,*” quem locum Trespius collectioni suae inseruit p. 71. Iam Müllerus, Fragm.

ersieht man aus dem zitierten Scholion zu Sophokles, wo Handschrift und Triklinios Ἀνδρων bieten. Müller will nun dies Fragment der Atthis des Andron zuweisen [Andronis Halicarnassensis *Συγγεγραμμένων* libro octavo titulum Atthidos fuisse suspicatur Müllerus]. Doch vielleicht bietet hier einmal der freilich sehr unzuverlässige Natalis Comes den richtigen Buchtitel; dann geht er sicher nicht auf den Scholiasten, sondern auf eine Quelle zurück, wo der falsche Name, aber der richtige Buchtitel stand. Falls dies zutrifft, darf man annehmen, dass Natalis Comes auch für die nächste Stelle (Fr. III) [locum de Silenis vult de quo supra egi] den richtigen Buchtitel angibt, zumal der Inhalt dieses Fragmentes zum Charakter des umfangreichen Opferbuches Androns passt.”

1) Apud Strabonem haec frustra quaeras, et sine dubio etiam Phanodemum auctorem Natalis ementitus est. De auctoribus antiquis, qui hanc formam fabulae de Sphinge ab Oedipode trucidata tradiderunt cf. Höfer in Roscheri Lexico Mythologico III 1, p. 716 et Robert, *Oedipus* I p. 501 sqq., cum adnotationibus II p. 168 sqq.

Hist. Graec. I p. 413 No. 174, animadvertit, non posse hoc fragmentum confidenter Philochoro tribui, cum, ut rectissime dicit, „*Natalis Comes mendacis fallere solet*”. Cui oblocutus Trespius genuinum id esse affirmat, iniuria, si quid video. Nam fabulam de Oedipode primum rapinarum Sphingis particeps, tum illius percussore, quam e Philochoro se sumpsisse Natalis profitetur, nosse potuit e compluribus auctoribus antiquis (e. g. e Malala 51, e Cedreno 1, 45, e Suida s. v. *Οιδίπους*, e Tzetzta ad Lycophr. 7); unica vero res, quae in his fontibus non invenitur, nempe Oedipum Minervae consilio edoctum esse, Natalem fraudis arguit: ex auctoribus enim antiquis nemo in fabula de Sphinge Minervae ullas partes tribuit ¹⁾. Nullus igitur dubito quin cum Philochori auctoritatem tum Minervae consilium Natalis ementitus sit.

Fragmentis Philochoreis etiam alium locum Trespius p. 74 inseruit, desumptum e Natale Comite I p. 36: „*erant autem cantilenae in sacris nihil aliud, quam commemorationes eorum beneficiorum, quae dii ipsi in homines benigni contulerant; cum virum ipsorum deorum et clementiae et liberalitatis amplificatione, et cum precibus, ut benigni ac faciles precantibus accederent, at ait Philochorus in libro de sacrificiis, ut significant hymni Orphei, et iubet omnis ratio conscribendorum hymnorum, quale est id Apol. lib. 2*” (sequitur Apoll. Rhod. Argonaut. II 703—709). Ex auctoribus antiquis locos parallelos ad hoc fragmentum Trespius

1) Cf. Höfer in Roscheri Lexico Mythologico III 1, 715 sqq., et Robert, qui nuper in libro cui titulus *Oidipus, Geschichte eines poetischen Stoffes im griechischen Altertum*, omnes de Oedipode fabulas diligentissime persecutus est. Trespius sane suspicatur p. 74, picturam, quae in lecytho quodam Attico saeculi quarti ineuntis conspicitur, exhibere Minervam Oedipo opem ferentem, et ibi igitur eandem fabulae formam inveniri ac in Philochori fragmento a Natale Comite citato. In eo vasculo, quod Murray, Journ. of hell. stud. VIII 1887, p. 320 publici iuris fecit et cuius imaginem praeterea habes apud Robert, *Oidipus* I p. 50, vides Oedipo Sphingem trucidanti adstantes ab una parte Minervam et Aenean, ab altera parte Apollinem, Castorem, Pollucem. Sed haec pictura, cuius singulas figuras ab artifice ex diversis artis staturariae praeclaris exemplis expressas et in operis musivi modum congestas esse exposuit Robert, *Oidipus* II p. 21 adnot. 6, nihil ad eam fabulam, quam Natalis l. l. Philochoro tribuit, pertinet: Sphinx enim, ad quam Pseudo-Philochorus a Natale Comite laudatus Oedipum Minervae consilio edoctum societate rapinae simulata se contulisse inquit, femina est, cum in pictura supra dicta illud animal formae monstrosae conspiciatur!

non attulit; mihi quidem verba exscripta magis saeculi decimi sexti virum philosophum quam iuris sacri Attici interpretem veterem sapere videntur, neque ex huius *περὶ θυσίων* libro ea fluxisse sed ab illo esse excogitata puto.

Finem disputationis faciat Natalis Comitum locus a Trespio p. 50 Autoclididi attributus, auctori aetatis incertae, cuius liber *Ἐξηγητικὸν* vel *Ἐξηγητικὰ* inscriptus laudatur a Plutarcho in vita Niciae 23 et ter ab Harpocrate (s. v. *δξυθύμια, παλαμναῖος, προκωνία*). Vulgo viri docti putabant nomen eius fuisse *Ἀντικλείδης* et pro eodem eum habebant atque Anticlidem Atheniensem, qui saeculo tertio ante Chr. n. *Δηλιακά, Τὰ μετ' Ἀλέξανδρον, Νόστοι* conscripsit, sed cum quattuor locis supra laudatis codices formam *Ἀυτοκλείδης* praebeant, recte Ed. Schwartz (apud Pauly-Wissowa I 2425 s. v. *Antikleides* et II 2597 s. v. *Autokleides*), quem secutus est Trespius p. 44, exposuit, auctorem τοῦ *Ἐξηγητικοῦ* Autoclidem ab Anticlido distinguendum esse et igitur apud Athenaeum, qui semel (XI 473 b) eius *Ἐξηγητικὸν* laudavit, quo loco codices et editiones exhibent ὡς *Ἀντικλείδης Φησὶν ἐν τῷ Ἐξηγητικῷ*, reponendum esse *Ἀυτοκλείδης*. Athenaeus enim saepius Anticlidis *Νόστους* citavit, et facile igitur vel ipsius vel scribae culpa insolitum Autoclidis nomen in formam magis notam Anticlidis abire potuit ¹⁾.

Iam ad Natalem Comitem revertamur. Is postquam exposuit, I 10 p. 27, ad sacra accedere nemini licere nisi lotis manibus, cuius rei auctores exscripsit Virg. Aen. II 717—720 et Hom. II. VI 266—268, sic pergit: „*existimabant enim antiqui eandem esse animi quam etiam corporis purgationem; ut cum quis in flumine manus aut corpus abluisset post caedem, ille purus statim efficeretur; quare ita scribit Anticlidides libro 74 redituum: ἔθος γὰρ ἦν τοῖς παλαιοῖς, ὅπερ καὶ νῦν ἀκμάζει, ὅταν ἢ Φόνον ἀνθρώπων, ἢ καὶ ἄλλας σφαγὰς ἐποίουν, ὕδατι ἀεννάφ τὰς χεῖρας ἀπολύπτειν εἰς τοῦ μιάσματος κάθαρσιν.*” Quae verba Graeca Trespius p. 50 fluxisse putat ex Autoclidis τῶν *Ἐξηγητικῶν*

1) Anticlidis reliquias habes in Mülleri Scriptorum Alexandri Magni fragmentis p. 147 sqq., ubi sub eius nomine etiam fragmenta e libro *Ἐξηγητικῶν* servata invenias; haec dedit Trespius p. 44 sqq. De Anticlido cf. praeterea Susemihl, *Gesch. d. gr. Lit. in der Alexandrinerzeit* I p. 584.

libro et huius fragmentis addidit. Mihi quidem videtur Natalis nomen auctoris, quem citat, sumpsisse ex Athenaeo. Quid enim? Citatur Anticlidis *Νόστων* liber II ab Athenaeo IV 157f, liber VIII ab Athen. IX 384d, liber XVI ab Athen. XI 466c (ubi pro *ἐν τῷ 15'* Kaibel coniecit *ἐν τῷ 5'*), cetera ex eo opere fragmenta sine numero libri tradita sunt, sed Natalis Comitum aetate apud Athen. IX 384d editiones praebebant: *Ἀντικλείδης δ' ἐν ἐβδόμη κοστῶ ὄγδοῦ Νόστων*, quo loco nunc e codicibus pro *ἐν οἱ* restitutum est *ἐν η'*. En igitur mendosam lectionem, opinor, e qua Natalis auctorem Anticlidem libro 74 redituum finxit. Quod ad verba Graeca attinet ab eo allata, ea vel in scholio nescioquo invenit et ficto auctoris nomine ornavit, vel praeter auctoris nomen etiam verba ipse excogitavit¹⁾, nam antiquos in lustrationibus manus lavare solitos esse ei notum fuit e. g. e Dorothei fragmento apud Athen. IX 410a vel ex Apollonii Rhodii (quem identidem citat) Argon. IV 705 sqq.

Fragmenta a Trespio e Natale Comite sumpta et collectioni suae inserta iam tractavimus. Sufficiunt ea, opinor, ut intelligamus Natalem Comitem, virum doctrinae gloriam concupiscentem, scientia, quam habebat auctorum veterum, abusum locos, quos *ἀνωύμως* traditos invenisset, auctoris alicuius nomine ditare et commenta sua pro antiquis venditare solitum esse, neque igitur licere, si fragmentum aliquod vel auctoris nomen sola Natalis fide nitatur, — et praeter locos, de quibus egi, talia multa apud eum leguntur — inter veterum reliquias id admittere. Iam homo vafer in Orcum redeat, unde invita Minerva nuper erat excitatus.

---

1) Si verba Graeca genuina essent, expectares *ἐποίησαν* pro *ἐποίησιν*.

AD CIC. TUSC. DISP. 3. 19. 45.

SCRIPSIT

W. STUART MESSER.

O poetam egregium! quamquam ab his cantoribus Euph
rionis contemnitur.

Egregius ille poeta, quamquam aetate haud multum a Naevio distabat, in carminibus scribendis rationem inuit longe dissimilem. Nam cum Naevius incondita prompsisset carmina quae sine ulla arte, numero Saturnio illo horrido, inornatis nominibus et verbis, pedestri ac satis arido stilo, res gestas Romanorum ac gloriam commemorassent, Ennius, qui Homerum et Graecos alios imitatus contra illius vestigia ruris consulto repugnabat, poemata facere non multis tantum luminibus ingenii sed multae etiam artis est conatus. Quae quidem Graecorum ad aemulationem potissimum spectare ex ipso constat Annalium exordio ubi Homerum per artificium somnii poeta noster sibi magistrum vindicat. Nam postquam ab invocatione Camenarum coepit Ennius, ut ille Musarum, somnium ex quo finxit se esse Homerum Romanum pergit narrare ¹⁾: sibi recubanti, somno leni placidoque revincto, ex Acheruntiis templis exortam semper florentis Homeri speciem largosque lacrimarum visam effundere fletus rerum naturam dictis expandisse. Quae imago dixit quoque animam

---

1) Cf. Vahlen, *Ennianae Poesis Reliquiae*, Lips. 1903, CXLVI sqq. et 1—4.

Homeri, secundum doctrinam Pythagoream, postquam pavo esset facta, in Ennii corpus venisse ¹⁾.

Haec igitur explicatio quam supra paucis indicavi demonstrat Ennium id tunc egisse ut, non sine arte, sed vestigia Graecorum persequens, epos scriberet latinum. Quibus autem ex fontibus, quaerat aliquis, somnium illud quod ad exordium in *Annalibus* adhibuit duxit Ennius? Musas invocaverat Homerus; quo more liquet omnes etiam illo prisco tempore in carminibus facere vates. Itaque Ennius et supplicationem Musarum ascivit ²⁾ et praecipue somnium quoddam cuius ex monitu se ipsum demonstraret divinitus ad scribendum esse suscitatum addidit. Homerus eo non est progressus: huius auditores, simpliciores videlicet homines et sinceriores, invocatione contenti Musarum quarum divino spiritu poeta afflaretur nihil aliud petebant.

Deinde accedimus ad duo carmina quae, si non ab Hesiodo, at certe ab uno ex illius sociis imitatoribusque ³⁾, multo ante aetatem Alexandrinam sunt edita. Quorum in altero antiquiore, *Operibus et Diebus* ⁴⁾, initium auctor ipso Homericum modo ab invocatione Musarum fecit; in altero autem, *Theogonia*, quod recentius et multo expolitius erat poema, proemium invenitur, iam sane maius factum cum a variis rhapsodis tractarentur

1) Qui hoc somnium ponunt in *Annalium* principio recte statuissent auctores praebet Valmaggi, *Bollettino di Filologia Classica*, 1897, p. 259: Fronto, *Epp.* p. 11, Nab.; Porfirio ad *Hor.* *Ep.* 2. 1. 51; Scholiastes ad *Pers.* 6. 10: „Sic Ennius ait in *Annalium* suorum principio, ubi dicit se vidisse in somnis Homerum . . .”; et al.

2) Vahlen, p. 1, fr. 1.

3) Iam Alexandrino tempore quis carmen cui titulus est *Theogonia* composuisset quaesitum est, eodem modo quo de Homeri carminibus, a Zenodoto, Apollonio Rhodio, Aristophane, Aristarcho aliisque. Pausanias, 9. 31. 4, affirmavit nihil fecisse Hesiodum aliud quam *Opera*. De his rebus docte commentati sunt hi recentes: Steitz, *De Operum et Dierum compositione, forma pristina et interpolationibus*, Goett. 1856; Fick, *Hesiods Gedichte*, Goett. 1887; Kirchhoff, *die Werke und Tage des Hesiod*, Berol. 1889. Omnibus manifestum est haec carmina multo ante aevum Alexandrinum esse edita.

4) Horum duorum carminum recentius esse *Theogoniam* inter omnes constat: cf. Dimitrijević, *Studia Hesiodea*, pp. 5—10; A. Meyer, *De compositione Theogoniae Hesiodeae*, Berol. 1887, p. 83; E. Lisco, *Quaestiones Hesiodeae*, Goett. 1903, pp. 4—6; Rzach, *Pauly-Wissowa*, 8 (1913), 1178. Non parvi interest animadvertere carmen antiquius initium cepisse a Musarum invocatione, quo modo Homeri carmina cf. versus 1—10; quos versus obelo notarunt Aristarchus Crates alii. Vide A. Rzach, *Hesiodi Carmina*, Lips. 1902, p. 53; Dimitrijević. l. l. p. 7.

carmina ¹⁾, simillimum tamen huic somnio de quo hic agitur ²⁾.

Hesiodo ³⁾ igitur ut in Theogoniae prooemio (1—115) narratur pecudes sub Helicone divino pascenti (22—23) visae adesse sunt Musae, modo Heliconiae (1), modo Olympiae (25, 52, 75, 114) vocatae ⁴⁾, quae declaraverunt se vera atque ficta dicere posse. Deinde huic verba fatidica donarunt et effecerunt ut carminibus maxime polleret. Utrum hoc *δναρ* an *ὑπαρ* sit affirmari non potest. Nam quamquam, ut legimus, nocte (*ἐννύχιαι*) obscura caligine saeptae (*κεκαλυμμένοι ἠερὶ πολλῆ*) ex Helicone progrediuntur Musae, tamen hic locus non adeo certe cum eis verbis coniungi potest quae sunt ab illis Hesiodo ipsi dicta ut haec ad somnium sine ulla dubitatione referenda dicere possis. Quod ipsum non maxime refert: apud omnes enim poetas per omnia saecula, et graecos et latinos, quae videre sibi dormientes videntur, quae vigilantes vident, non multum inter se aut verbis aut rebus discrepant. Qua ex re utra in animo habuerint scriptores non modo difficile est dicere, sed etiam de nonnullis locis abiecta omni cunctatione affirmari potest eos ipsos utrius generis essent non voluisse discernere ⁵⁾.

Accedit quod quamquam saepissime ⁶⁾ somniis utebantur Graeci qui per saecula quae inter Hesiodi et Alexandrinorum tempora fuerunt litteris se dederunt, tamen ad hanc aetatem inveniri somnium non potest quod ad exordium poematis usurpetur.

1) De compositione et auctore huius prologi, 1—116, v. O. Gruppe, Die griech. Kulte u. Mythen, 1, 599sqq., qui tria proemia et tres Theogonias vult; veri similius est, ut mihi recte credere videtur Christ, Griech. Litteratur², p. 83, hoc prooemium ex duobus exordiis, altero Heliconiis Musis, altero Olympiis inscripto, esse exortum, quae a rhapsodis post Hesiodi ipsius tempus natis sunt contexta; cf. Ellger, Die Zusätze zu dem Prooemium der Hesiodischen Theogonie, Berol. 1883; Fick, l.l. pp. 69—73. De libris in has quaestiones scriptis vide denique Pizzagalli, Mito e Poesia nella Grecia antica, Catania, 1913.

2) Cf. Hardie, Class. Quart. 7, 1913, p. 188.

3) Hesiodum posthac nominabo scriptorem quicumque fuit carminum Hesiodeorum.

4) Cf. supra adn. 6.

5) Cf. Ovid. Rem. Amor. 555—556: dubito, versne Cupido, An somnus fuerit; sed puto, somnus erat; 575—576: placidum puerilis imago Destituit somnum, si modo somnus erat. Verral, Four Plays of Euripides, Cambridge 1905, p. 168, putat chorum apud Heraclem Maen. tragoediam somniare (872 sq.). poeta autem hoc pro certo non exponit.

6) Cf. Buchsenschnetz, Traum und Traumdeutung im Alterthume, Ber. 1868.

Apud Alexandrinos Hesiodi carmina vix minus quam Homeri a praeclarissimis grammaticis pertractata sunt eorumque materiam et artem multi imitati sunt poetae ¹⁾. In hoc numero erat Callimachus ²⁾ qui Hesiodo auctore adhibuit in Aetion ³⁾ prooemio Musarum visionem. Cum autem de illo, id quod modo enarravi, utrum somnium fuerit necne affirmari non possit, de hoc poeta tamen res non potest in controversiam vocari. Hic primus igitur, quod quidem ex litteris quae supersunt graecis et latinis sciamus, somnio ad exordium est usus. Cuius rei testis est incerti poetae carmen, anth. Pal. 7.42, octo versus continens, inter epigrammata sepulcralia perperam relatum ⁴⁾, in quo Callimachi poema Aetia inscriptum celebratur.

ἄ μέγα Βαπτιάδαο ⁵⁾ σοφοῦ περίπυστον δνειαρ,
 ἦ ῥ' ἔτεδν κερᾶν οὐδ' ἐλέφαντος ἕης.
 τοῖα γὰρ ἄμμιν ἔφηνας, ἄτ' οὐ πάρος ἀνέρες ἴδμεν,
 ἀμφί τε ἀθανάτους ἀμφί τε ἡμιθέους,
 εὔτε μιν ἐκ Λιβύης ἀναείρας εἰς Ἑλικῶνα
 ἦγαγες ἐν μέσσαις Πιερίδεσσι Φέρων.
 αἱ δὲ οἱ εἰρομένῃ ἀμφ' ὠγυγίων ἡρώων
 αἴτια καὶ μακάρων εἶρον ἀμειβόμεναι.

Testatur hoc epigramma ⁶⁾ Callimachum in Aetion principio per *somnium* se finxisse e Lybia sublatum in Heliconem et a Musis cum de priscis heroibus quaereret et de his et de divis beatis edoctum. Quo in somnio versatur ratio sive oeconomia

1) Cf. Couat, La Poésie Alexandrine, passim; Susemihl, Geschichte der griech. Lit. in der Alexandrinerzeit, Lips. 1892, indicem s. v. Hesiodos; Rzach, Wien. Stud. 16, 221; Flach, Jahrbuch f. Phil. 1877, 433; denique Christ, l.l. pp. 89, 425 sqq.

2) K. Kuiper, Studia Callimachea, Lugd. Bat. 1896. Indicibus pp. 224, 238 repertis potest intellegi quot apud locos Callimachi auctoritas Hesiodeorum carminum valuerit.

3) O. Schneider, Callimachea, Lips. 1873, vol. 2, p. 39, putat totum elegiarum Callimachearum corpus praeter ἐπινίκιον ἐλεγειακὸν εἰς Σωσίβιον et πλόκαμον Βερενίκης et Γάμον Ἀρσινόης communi Αἰτίων nomine comprehensum fuisse; unde Quintil. 10. 58, eum elegiae principem dicit.

4) Male relatum inter sepulcralia notat Heckerus 1, p. 193" in Duebneri adnotatione ad loc.

5) Duebner, Anthologia Palatina, Parisiis, 1864, 7, 42.

Βαπτιάδαο i. e. Callimachus, ut Cyrenis in urbe a Batto condita natus.

6) Cf. Diltthey, De Callimachi Cydippa, Lips. 1863, p. 15. Butler, Properti Opera Omnia, Lond. 1905, p. 253.

quam Graeci vocabant, huius poematis. Ad hoc carmen igitur spectant verba 'somnia Callimachi' apud Propertium 2. 34. 32, in quibus hic Horatii verba de Ennio 'somnia Pythagorea', Ep. 2. 1. 52, est imitatus. Alexandrini enim poetae cum non iam contenti essent invocatione Musarum, qua contentus fuerat Homerus, argumenta sua, in hac re Hesiodum sequentes; ad quasdam theophanias referre impensius 'amabant. Quo e genere erat Eratosthenis Hermes ¹⁾, poema astronomicum, cuius magnum fragmentum exstat, et Alexandri Aetoli carmen elegiacum, Apollo inscriptum ²⁾, et multa apud Ovidium eiusdem generis ³⁾. Quam consuetudinem postea cum alii poetae Romani imitati sunt tum maxime Ennius in Annalibus ⁴⁾, nisi quod in somnio non se a *Musis*, ut apud Callimachum, sed ab *Homero* edoceri voluit ⁵⁾,

Propertius quoque, ut expediret cur non 'reges et regum facta' caneret potius quam elegos, somnium Callimacheum in usum vocavit ⁶⁾. Eodem modo gloriati sunt multi se per quietem vel ad Heliconem vel ad Parnassum translatos et divinam aquam a Musis ibi ministratam bibisse.

Plura suppeditant testimonia de genere exordiorum quod apud Alexandrinos usitatum pervulgatumque fuit scriptores Romani, qui se hos Graecos imitari confessi sunt. Ab his discere poteris per quos gradus interpositos hoc genus pervenerit ad illud quod apud Ennium inveniri diximus, ex quo poeta per quietem ab eo quem sit secuturus discit materiam. Hi per postremos ante rem publicam eversam annos et primos post principatum constitutum floruerunt. Hos scrutemur servato temporis ordine, primum Gallum, deinde Propertium.

1) De hac sententia v. Dilthey, l. l. p. 15, adn. 2. Eratosthenes quoque Hesiodum est secutus si nobis fragmentorum titulis diiudicare licet ex quibus uni nomen Hesiodus est. Eratosthenem Callimachi imitatore monstrat Erat. Herm. fr. 14 cum Call. fr. 37 collatum. (Hic mihi dicendum est multos esse qui censeant hoc carmen ab eo ad quem refertur non conditum.)

2) Vide Meineke, *Analecta Alexandrina*, Berolini, 1843, pp. 219 sqq.

3) Cf. *Amor.* 3. 1—70, visionem in qua certamen Tragoediae et Elegeiae; *Fast.* 1. 99—282; 3. 167 sqq.; 4. 193 sqq.; 6. 9; *Ex Ponto* 3. 3; 4. 4.

4) Vahlen, *Quaestiones Ennianae*, XX, 59; Dilthey, l. l. p. 15, adn. 4.

5) Vide *Annal.* l. iv—xi, Vahlen; *Lucr.* 1. 112 sqq. Conferantur hic testimonia quae praebet Vahlen, p. 2.

6) *Propert.* 3. 3.

Diomedes grammaticus p. 484 dicit: „quod genus carminis (scilicet elegiacum) praecipue scripserunt apud Romanos Propertius et Tibullus et Gallus imitati Graecos Callimachum et *Euphoriana*”. Quod Cicero Tusc. Disp. 3. 19. 45 exclamat: „o poetam . . . . ab his cantoribus *Euphorionis* . . . .” testatur quoque huius apud Romanos auctoritatem plurimum valere. Quem proprie esse sectatum Gallum multa sunt indicia. Servius enim his ipsis verbis de eo asseverat ad Ver. Ec. 10. 1: „*Euphorionem* transtulit in latinum sermonem et amorum suorum de Cytheride scripsit libros quattuor”. Vergilii quoque Ec. 6. 72 ad imitationem apud Gallum *Euphorionis* carminum quibus fabulae de Iuove et aede Apollinis Grynei sunt narratae spectare videtur ¹⁾. Quo de loco Servius scripsit ²⁾: „hoc autem *Euphorionis* continent carmina, quae Gallus transtulit in sermonem latinum”. Iterum Verg. Ec. 10. 50 hunc cum Calchidico illo coniunxit ³⁾. Hi loci efficiunt ut *Euphorionis* discipulum possis agnoscere.

Sed nondum est exhausta materies. Inter *Euphorionis* carmina exstitit epos Hesiodus inscriptum ⁴⁾. Hoc opus, in Latinum versum, forsitan unum fuerit ex carminibus *Euphorionis* quae Servii et Vergilii locis laudatis certiores facti sumus latine reddidisse Gallum. Si huic coniecturae additur fides, Vergilii versus ⁵⁾ in quibus Linus Gallum ab una ex Musis allatum ad Heliconem est allocutus:

‘hos tibi dant calamos, en accipe, Musae,
Asraeo quos ante seni, quibus ille solebat
 cantando rigidas deducere montibus ornos.
 his tibi Grynei nemoris dicatur origo,
 ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo’.

1) Cf. editores Vergilii omnes ad loc.

2) Serv. ad Ver. Ec. 6. 72.

3) Licet conferri quod Servius ad versum dicit: „Hi autem omnes versus xxxi Galli sunt de ipsius translatis carminibus”. Probus ad Ver. Ec. 10. 53, „*Euphorion*” ait „elegiarum scriptor Chalcidensis fuit cuius in scribendo colorem sequutus videtur Cornelius Gallus”.

4) Utor Suidae lex. loco notissimo in *Εὐφορίων*, in quo ei tribuuntur opera: *βιβλία δὲ αὐτοῦ ἐπικὰ ταῦτα*. *Ἡσιόδος, κτλ.* Cf. Meineke, l. l. p. 12 sqq.; Heynii-Wagneri excursus ad Ver. Ec. 3, p. 256.

5) Ut supra Ec. 10 et 6.

6) Ec. 6. 64—73.

facile quid valeant intellegi potest: quod Gallo dant Musae eos calamos, 'Ascraeo quos ante seni' optime significet carmen Euphorionis cui titulus erat Hesiodus ab hoc latine redditum.

Quo posito atque concesso, optimo iure colligi posse videtur somnium ad exordium adhibitum — vel artificium aliquod huic simillimum — tempore Alexandrino exstitisse, dummodo haec forma et apud Hesiodum et apud Gallum reperiatur. De illo autem supra disserui ¹⁾. Potestne confirmari tali prooemio Gallum esse usum? Quam quaestionem egregie excussit vir doctissimus, Fredericus Skutschius, qui mihi quidem vestigia Galli carminum abundare in Ver. Ecl. 6 et 10 persuasit ²⁾. Ratiocinatur autem ille Ec. 10. 31—69 imprimis esse excerpta Galliana atque Ec. 6 per carmen Sileni indicem praebere carminum Gallianorum ³⁾. Quibus ratiocinationibus assentiuntur omnes fere docti. Res cum ita se habeat, Ec. 6. 64—73 ad hanc investigationem maximi momenti sunt, quos ex Galli carmine aliquo paene ad verbum translatos esse creditur. His versibus Silenus canit ut una Musarum Gallum, dum errat ad Permessi flumina, in montem Heliconem duxerit, ut poetae omnes adsurrexerint Musae, ut Linus dixerit acciperet ille calamos quos Musae darent, quos olim Hesiodo dedissent quibus de montibus ornos deducere solebat, eqs. Servius, postquam ad loc. fabulam de Apollinis Grynei posita aede narravit et quomodo Calchas contra Mopsium ⁴⁾ cantu contenderit, ad extremum dicit: „hoc autem *Euphorionis* continent carmina, quae Gallus transtulit in sermonem latinum”. Haec significare videntur Gallum in suis carminibus *Euphorionem* esse imitatum quem licet fortasse conicere *Hesiodum* esse

1) Vide p. 2 huius disputationis.

2) Cf. Skutsch, *Aus Vergils Fruhezzeit*, Lips. 1901, Gallus und Vergil, 1906; Leo, *Hermes*, 37, p. 14 sqq., ubi Skutschii argumentum recenset; Jahn, *Hermes*, 37, p. 161 sqq.; *Aus Vergils Fruhezzeit*, commentationes de Skutschii sententiis; R. Buerger, *Hermes* 38, 1903.

3) „In der zehnten Ekloge sind besonders die Verse 31—69 im wesentlichen eine Bluethenlese aus Gallus, der Gesang des Silen in der sechsten Ekloge katalogisirt gleichsam die Dichtungen des Gallus”, *Hermes* 37, p. 161. Non accipit Iahnus omnia quae Skutschius profert de Gallo.

4) Strabo XIV, p. 642 (Rzach, *Hesiodi Car. fr.* 160) tradidit Hesiodum in Melampodia Calchantis et Mopsi certamen explicasse. Iam hic locus porro Hesiodum et Alexandrinos nectit.

secutum. Ex quo magna cum veri similitudine demonstratur hunc poetam Alexandrinum carminum initium fecisse a visu, haud secus atque imitator eius Romanus. Utrum hoc visum vigilantis an somniantis poetae fuerit neque affirmari potest neque, ut iam supra vidimus, necesse est affirmare. Hoc loco notandum est ab Hesiodo materiam et de aede Grynea et de aliis sumpsisse Euphorionem. Ita fit ut digitum supra poetam Alexandrinum ad veterem poetam illum intendat Gallus.

Operae quoque pretium est ad Callimachum iterum animum attendere atque carmina Propertii, qui imprimis elegiacorum Romanorum Alexandrinos est secutus¹⁾, amplius illustrare perscrutando epigrammate anth. Pal. 7. 42 quod somnium in Callimachi poesi, in quo eius defensio scribendi est, narrat. Propertius se Romanum esse Callimachum glorians illum ac Philetan magistros²⁾ profitetur: „Philetaeis” inquit „corymbis certent sarta Romana” et „urna ministret aquas Callimachias”³⁾. Propertio gloriae sat erit illius in partem famae venire⁴⁾. Sed versus, quos quod ad Aetia Callimachi planissime, ut mihi videtur, sunt, referendi hic maximi existimo, sunt ei quibus Callimachus iterum cum Phileta est coniunctus⁵⁾. Propertius enim⁶⁾ cum conatus est amicus quidam, Lynceus nomine, ipsi Cynthiam eripere, illi senectutem et sapientiam Socraticam exprobrat: neque haec neque Erecthei carmina, inquit, illi proderunt; memorem lusus satius Philetan imitetur et ‘non inflati’ (quibus vocabulis magistrum veterem contra eos detrectatores defendit qui eum quandam adhibuisse in dicendo speciem atque pompam

1) Vide E. Maass, Untersuchungen zu Properz und seinen griech. Vorbildern, Hermes 31, 375—434.

2) (Ex textu Caroli Hosii, Lips. 1911, locos laudabo, retinens autem Philetas). Prop. 4. 1. 64, Umbria Romani patria Callimachi; 3. 1. 1, Callimachi manes et Coi sacra Philetas, In vestrum, quaeso, me sinite ire nemus.

3) 4. 6. 3—4, Sarta Philetaeis certent Romana corymbis Et Cyrenaeas urna ministret aquas.

4) 3. 9. 43—44, Inter Callimachi sat erit placuisse libellos Et cecinisse modis, clare Phileta, tuis.

5) 2. 34. 31—32, Tu satius memorem Musis imitere Philetan Et non inflati somnia Callimachi.

6) 2. 34. 25 sqq.

accusaverunt) 'somnia Callimachi'. Itaque haec verba, somnia Callimachi, inter omnes qui Callimachum ediderunt convenit eo pertinere ut ille in Aetion exordio collocarit somnium ¹⁾.

Si igitur Propertius quantum Callimacho debeat adeo valde confirmat, haud scio an ex huius somnii exemplo quod infra sum adumbraturus plus luminis quam supra afferre possimus quo modo Callimachus somnio (somnia id esse ex epigrammate laudato intellegimus) sit usus. Hoc spectantes perpendamus ubi similem somnii speciem apud Propertium inveniamus. Elegia cuius admonere legentes volo est 3. 3: „Visus eram molli recubans Heliconis in umbra” eqs. In somnio somniavit poeta noster se, dum Heliconis in umbra recubat, ex fontibus quibus ante bibisset Ennius bibere esse conatum, cum repente ipsum carmina epica meditantem perspexisset. Apollo et ad regiones elegiacis poetis aptiores ire iussisset. Quibus regionibus una e Musis, „ut reor a facie Calliopea fuit” (38), ipsi suasit ut teneris amoribus contentus esset. Cum porro rebus gravioribus quam quas illius vires tenues exprimerent ordine narratis prata indicavisset parvis poetae terenda rotis, tum Calliope ora Propertii rigavit aqua quam *Philetas* biberat ex fontibus sacris sumpta. Hic *Philetas* primus erat Alexandrinorum qui dicuntur ²⁾. Si eum hoc quoque loco imitatur Propertius, duo sane veri similia, hoc carmine cum anth. Pal. 7. 42 collato, colligi posse videntur: primum, cum apud Propertium hic quidem scribentem maxime valeant et *Philetas* et *Callimachus*, si hoc somnium sit sumptum ex *Phileta* praecipue, somnium in exordio adhibitum vel ad hunc antiquissimum Alexandrinorum esse persequendum; *deinde veterem vatem recentioris poetae magistrum neque hic adesse neque eum designare qui in suum locum sit successurus*. Hoc igitur consilium successoris per somnium in prooemio designandi non commentus est *Callimachus*. Nam cognovimus quantus auctor *Callimachus* in carminibus Propertii fuerit: qua ex re si ille somnium tale in exordio abhivisset hic illum esset secutus. Ergo tibi concludere licet *Callimachum* hunc morem vatis veteris inducendi non invenisse.

1) Cf. editores omnes ad loc.

2) Cf. Christ, l.l. p. 434.

Origo igitur, quantum quidem confirmari testimoniis potest, atque progressio probabilis somnii talis quale apud Ennium repperi in prooemio usurpati esse videtur haec. Primum Musas ut carmen canerent simpliciter invocavit Homerus. Deinde longius progressus Hesiodus, sive discipulus eius, sive rhapsodus quisquis Theogoniae praefationem fecit, visionem Musarum (*ὄναρ* incertum est an *ὑπαρ* — sed vide supra) per quam illae poetam cohortatae sunt ut carmina conderet ascivit. Tantum de poetis ante aevum Alexandrinum natis.

Nunc pergimus ad eos qui hac aetate carmina composuerunt. Quorum poetarum si non Philetas, ut mihi secundum locum Propertianum supra excussum satis probabile videtur, at certe Callimachus visionem Hesiodeam in carmen recepit atque ea est usus. Licet autem apud Hesiodum pro certo dici non possit utrum somniantis an vigilantis visum fuerit, apud *Callimachum tamen sine dubio somnium est* in quo Musae apparent. Deinde Euphorion, apud quem auctoritas Hesiodi atque eorum poetarum Alexandrinorum quibus proxime ipse successit maxime valebat ¹⁾, cum carmina sua meditaretur, ex Hesiodi exemplo visum in prooemio collocavit, horum exemplo usus hoc visum somnium fecit. Sed dum hi in somniis Musas tantum loquentes et docentes fingunt, Euphorion naturam visionis nonnihil mutavit. *Linum* enim (Verg. Ec. 6. 6) — vel quisquis erat vates vetus in eis carminibus quibus Gallus usus est — introduxit Euphorion *poetae recentioris temporis suam cantandi facultatem tradentem*. Hoc artificium non apud priores poetas invenitur, sed primum hic exstat.

Hoc additamentum Euphorionis maximi est momenti et ponderis: Ennius enim poeta Romanus, qui paucis annis post illum vixit ²⁾, artificia quaevis sine dubio ab eis mutuatus qui ante eum vel visis vel somniis erant usi et ab *Euphorione* potissimum, somnium transtulit ad Annalium principium et Homerum sibi in somniis adfuisse et rerum naturam docuisse depinxit ³⁾.

1) Meineke, l.l. p. 11 sqq.

2) Euphorion natus est anno 276 ante Chr. n., Susemihl, l.l., vol. I, p. 393; Ennius 239, cf. Cic. Brut. 18. 72; Vahlen, p. v.

3) Lucr. 1. 112 sqq. Fronto de Eloq. p. 146 Nab., „magistra Homeri Calliopa, magister Enni Homerus et Somnus”.

Si igitur somnium ad exordium adhibitum per illam semitam, quam supra exaravi, ad Ennium est traditum, id quod tam saepe asseveratur¹⁾, Ennium cum somnium in principio Anna-
lium usurparet Callimachi fuisse imitatore, prave et falso di-
citur. Maiore autem cum veri specie ex Euphorionis carminibus
manasse ad eum videtur hoc consilium somnii in principium
poematis inducendi. (Ne huic sententiae diffidas hic mihi licet
dicere tot annos inter Euphorionem et Ennium interesse quot
inter Posidippum et Plautum²⁾: hunc autem in fabulis Me-
naechmis et Aulularia³⁾ Posidippum auctorem esse secutum
multi contenderunt neque quisquam eis parvum quod inter eos
intersit temporis spatium obiecerit). Euphorion in somnium,
quod in versibus vel Philetæ vel Callimachi invenerat, vatem
veterem curavit introducendum qui recentiori poetae suam ca-
nendi facultatem mandaret. Hoc Ennius cum se ad Annales
contulisset scribendos primo in carminum limine posuit.

Si igitur potius Euphorion est quam Callimachus ad quem
respicit Ennii somnium, Cicero cum in Tusc. Disp. 3. 19. 45
diceret: „o poetam egregium! quamquam ab *his* cantoribus⁴⁾
Euphorionis contemnitur” — in quibus de Ennio loquebatur —
quid sibi voluerit, maxime discrepat, nisi me fallit opinio, ab
ea explicatione quam secuti sunt paene omnes qui hos libros
recognorunt⁵⁾. Sunt enim plerique in eam opinionem proniores
ut credant Ciceronem his verbis poetarum Romanorum, quippe
qui Alexandrinos imitarentur, detrectatorem existitisse et eos
iniquo contulisse animo cum antiquiore poeta Ennio, qui, ut
quodammodo tacite dicere videtur Cicero, Alexandrinos *non* imi-

1) Ita J. B. Carter: Roman Elegiac Poets, New York, 1900, XII, adn. sub 3.
„Ennius at the very opening of his Annales borrows a motif from him” (Calli-
machum).

2) De annis natalibus Euphor. et Enn. vide supra p. 8, adn. sub. Posidippus se
anno 287 a. C. n. ostendit ex Suidae testimonio: Ποσειδιππος . . . . τρίτῳ ἔτει μετὰ
τὸ τελευτῆσαι τὸν Μέγανδρον διδάξας; Plautus anno 254 (c).

3) Hoc credebat Ribbeck, Alazon, Lips. 1882, p. 25; quem in suis praefationibus
ad has fabulas sunt secuti omnes fere editores.

4) Hoc anno Gratiae nullo modo erit demonstrandum eos non dici a Cicerone qui
graeca eius carmina cantarent, quae Salmasii et Casauboni fuit sententia! Vide Mei-
neke, II. p. 25.

5) Cf. Skutsch, Euphorion, Pauly-Wiss. 1177.

tatus esset. Quae interpretatio a L. Muellero ¹⁾ in narratione de vita Horatii et ab aliis saepenumero est defensa ²⁾. Magnum inde accedere huic suae opinioni pondus opinantur quod Horatius et Vergilius maxime restiterint cum aliis Romanis, qui Alexandrinorum studiosissimi essent, tum maxime Catullo. Hoc saltem sine dubio dandum est: poetas 'Alexandrinos', ut nos quidem hoc nomine utimur, semper exstitisse neque umquam ab eis qui aliquid de ingeniis poterant iudicare permagni esse habitos nec vehementer cultos. Constat ergo eo quoque tempore hoc genus scribendi cognitione dignum non esse existimatum neque praecipuo honore a vatibus Augusti temporis habitos poetulas quamcumque amplexi essent artem. Quae autem Cicero et illi de hac re cogitabant, ab huius nostrae aetatis interpretibus ita amplificata sunt ut umbrarum instar maleficarum libros de Romanis litteris scriptos frequentent ³⁾.

Qua ex re orta est haec falsa opinio, hodie primum comprobata, secundum quam ad verba Ciceronis supra allata vis est adhibita contra naturam et rationem. Nam nihil omnino in huius saltem loci Tusculanarum argumento est ex quo scriptor quicumque detrectatus videatur quod poetam nescioquem aetatis Alexandrinae imitaretur. Apud Ciceronem enimvero et eius aequales hoc verbum, 'Alexandrinum', nemini reprehensionem attulisse declarant eius opera ex eiusdem aevi scriptorum libris conversa et aliorum multorum. Ex Alexandrini cuiusdam Arati operibus quorum fragmenta una cum Theocrito, Lycophrone, Callimacho, Apollonio sunt hoc ex tempore maxima, Cicero adolescens Phaenomena, postea Prognostica transtulit. Se Alexandrinos esse secutum atque imitatum testatur ipse ubique.

Idem fecerunt illi clari successores, Vergilius Horatiusque, quos ut credamus Alexandrinis fuisse infestos contendunt nonnulli quos iam commemoravimus. Hi re vera minime erant aversi ab illis qui quidem scholae Alexandrinae essent. Quid

1) L. Mueller, Quintus Horatius Flaccus, eine literarhistorische Biographie, 1880.

2) Cf. E. K. Rand, Harvard Studies in Class. Phil. XVII, „Catullus and the Augustans”, apud quem invenire poteris eos qui cum Muellero sententiam communicant.

3) Cf. adn. 32 quoque; Schanz, l.l., vol. I, 174; Susemihl, vol. I, 393.

enim haec schola sibi vellet, qui tam paucis annis post vixerunt neque rem universam contemplari nec acerrime iudicare poterant. Ut hodie qui historias Anglicarum litterarum Cantabrigienses tractant difficultatem recte decernendi quorsum tendant cursus et impetus harum litterarum crescere inveniunt pro ut propius accedunt ad hoc nostrum saeculum, sic tum Romani 'Alexandrinismus' — si hoc mihi vocabulum permittitur — quid ad litteras, quid ad mores, quid ad instituta, quae si non dilabebantur at certe mutabantur omnia, conferret cernere non poterant. Post multa saecula primum, cum poterant homines tempora haec praeterita sapientius expendere, quae credimus nos de hac aetate sunt excogitata.

Nullus ecclesiasticus studiosissimus vehementissimusque plus e fontibus sanctae scripturae haurit quam quidam e verbis quae quamvis obscura ad novos poetas vel temporis Ciceroniani vel Augustae aetatis pertinere videntur! Ut quid mihi sit in animo percipiatis: si poetas quosdam suae aetatis *τοὺς νεωτέρους* ¹⁾ nominavit Cicero, non sequitur ut his verbis illi exagitati sint quod Alexandrinos imitarentur. Ostendi enim supra eos *hoc* nomine non fuisse accusaturum Ciceronem. Sed tamen, quamvis mediocria carmina fecisset ipse, bonorum existimatorem doctum et intelligentem fuisse docent libri eius oratione soluta scripti.

Ponamus potius Ciceronem eos qui scribentes se nimis dederent argutiis fastidioque agnoscere ubicumque inveniret potuisse. Quam ob rem credibile est hos *νεωτέρους* nihil fuisse nisi poetas malos — sive 'Alexandrinos' sive non, apud eum nil retulit — quorum *ars* imbecilla multum differret a virili *ingenio* illorum poetarum priscorum quos admirabatur Cicero.

Quae si talia sunt ut eis fides habenda sit, ad vocabula „o poetam egregium! quamquam ab *his* cantoribus Euphorionis contemnitur” redeamus, quaerendum est quo modo verba Ciceronis interpretanda sint. Nam, ut iam significavi, voces „cantores Euphorionis” non necessario contemptim ab hoc sunt dicta, propterea quod si quis scriptorem Alexandrinum, sive

---

1) Cic. Att. 7. 2. 1.

Euphorionem sive alium, aemulatus erat, dummodo perite id fecisset, non a Cicerone improbatur. Verbum quod in se habet invidiam est *his*. Erant imitatores Euphorionis qui tunc vivebant quos irridebat et spernebat Cicero. „Quantum interest”, mihi eum dixisse persuasi, „inter hos. qui *hodie* Euphorionem imitantur et illos qui *olim* sequebantur!” Nam Cicero, laudator temporis acti ille, ut saecula aurea cum rei publicae tum litterarum existitisse posuit pristinis annis quibus gerebantur bella Punica, quibus vivebant scribebantque Scipiones illi, Laelius, Ennius, sic omnes sui temporis qui et in re publica et in litteris versabantur nequam deterioresque habuit. Luxit igitur hac sententia occasum sui temporis, id quod quovis solebat fieri tempore interitumque litterarum, sed haudquaquam scholam Alexandrinam perstrinxit.

Ut hoc credam, accedunt quae supra agebantur de Ennio in primo Annalium limine *Euphorionis* interprete; quibus de hic potissimum uti volo omnium verborum ponderibus. Nam Cicero sic carminibus Ennii studuerat atque memoria ea tenebat ut nemo alius huius aetatis. Quid ergo veri similis videtur quam scivisse eum ex Euphorionis operum fontibus ab Ennio haustum somnium illud ad exordium adhibitum? Ciceroni quae dum debita illa animo volutat Ennium quo modo alias habere licuit vel Euripidis interpretem vel Homeri, eodem alias eum poterat ducere, omni cum reverentia, omni cum honore quod exemplaria graeca bene esset imitatus, cantorem Euphorionis. Iis igitur verbis patrem litterarum Romanarum minime reprehendere voluit. Nonne consul ille qui servaverat rem publicam cantor fuit Alexandrini cuiusdam Arati? De poetis autem suae memoriae cum diceret haud scio an clamaverit: „Cantores Euphorionis hi? Sane. Sed quantum differunt ab eo magno cantore qui temporibus illis cum erat iucundus Scipioni illi Africano Euphorionem est aemulatus!” Euphorioni enim debere Ennium somnium quale supra adumbravi Ciceronem fallere non potuit.

Ut ergo in paucissima verba rem conferam, hae voces, „o poetam” eqs. probabilis coniectura sunt ad poetas quosdam mediocres referendae, quos non ideo vituperavit Cicero quod Alexandrinos essent secuti, sed quos contempsit prae Ennio illo cui semper uni plurimum tribuit. Quod autem Euphorionis

Arida fortasse satis, lector benevole, si ad finem usque perveris disputatiunculae videbitur seges, sed fortasse ipsum agri colendi opus, spinosas dum vepres remove, grana studiose colligere atque inserere conatur agricola philologus haud plane tibi displicebit.

Sed omni disceptatione omissa fragmenti nostri initium et finem sic cum plerisque exhibeamus:

- 1 Cum destinassem terminum operi *statuere*
- 2 In hoc ut aliis esset materiae satis,
- 3 Consilium tacito corde damnavi *<meum>*.

- 8 Ergo non levitas mihi
- 9 Sed certa ratio causam scribendi dedit.
- 10 Quare, Particulo, quoniam caperis fabulis,
- 14 Quartum libellum, *cum vacabit*, perleges.

Nam vel iis, qui in lectione tradita sive temere sive caute mutare quicquam reformident, verborum sensus perspicuus est: Operi suo finem impositurus erat Phaedrus sed mutato consilio quartum fabellarum librum conscripsit eumque Particuloni cui-dam dedicavit. Mutati consilii causa *vera* quae fuerit, neminem opinor unquam fugit. Glorior suae appetentissimus poeta tacere nec voluit nec potuit. Sed eo magis cognoscere cupimus causam fictam, quam ipse poeta lucide, opinor, lectoribus suis exposuit olim, nunc vero corruptelis misere obrutam philologis posteris divinandam reliquit tempus edax rerum, socordia librariorum, sciolorum fortasse explicandi atque emendandi furor.

Iam in medias res veniamus. Quartum senarium in fine mutilatum post Freinshemium sic vulgo restituunt:

Nam siquis talis etiam tituli est *<appetens>*.

In re incertissima id, quo melius vix quicquam excogitari possit, boni consulamus censeo. Quod non hac mente dico, quasi mihi ambiguus vel obscurus sit versiculi *sensus*. Conferatur modo initium libri tertii epilogi:

Supersunt mihi quae scribam, sed parco sciens,

Primum ne e. q. s.

Dein *siquis eadem forte conari velit*,

Habere ut possit aliquid operis residui.

Haec verba qui accurate perpenderit simulque ad senarii

NOVA PHAEDRIANA.

SCRIPSIT

L. RANK.

I.

DE QUARTI LIBRI PROLOGO.

Quam misere corruptus et laceratus sit brevis hic prologus, quem emendare et ego nequeo, explicare quadamtenus cupio, lippis tonsoribusque notum est.

Haec nobis exhibent libri:

- Cum destinassem terminum operis *habere*
In hoc ut aliis esset materiae satis,
Consilium tacito corde damnavi . . . . .
Nam si quis talis etiam tituli est . . . . .
- 5 Quo pacto DAMNABIT quidnam omiserim,
Ut *illum* ipsum *cupiam* famae tradere,
Sua cuique cum sit animi cogitatio
Calorque *prior*. Ergo non levitas mihi
Sed certa ratio causam scribendi dedit.
- 10 Quare Particulo, quoniam caperis *fabulae*,
- 14 Quartum libellum dum *varie* perleges
e. q. s.

Haec sufficiunt. De scriptoris manu restituenda desperandum est. Vel sic tamen haud inutilis, opinor, quidnam sibi voluerit poeta explicandi sit labor. Variorum variis hic sane conaminibus commentisque scatent atque affluunt commentarii, quorum ut notissimum et praestantissimum quidque sive probando sive refutando retractem cum ipsa res fert tum exoptat animus meus.

Arida fortasse satis, lector benevole, si ad finem usque perveris disputatiunculae videbitur seges, sed fortasse ipsum agri colendi opus, spinosas dum vepres remove, grana studiose colligere atque inserere conatur agricola philologus haud plane tibi displicebit.

Sed omni disceptatione ommissa fragmenti nostri initium et finem sic cum plerisque exhibeamus:

- 1 Cum destinassem terminum operi *statuere*
- 2 In hoc ut aliis esset materiae satis,
- 3 Consilium tacito corde damnavi *<meum>*.

- 8 Ergo non levitas mihi
- 9 Sed certa ratio causam scribendi dedit.
- 10 Quare, Particulo, quoniam caperis fabulis,
- 14 Quartum libellum, *cum vacabit*, perleges.

Nam vel iis, qui in lectione tradita sive temere sive caute mutare quicquam reformident, verborum sensus perspicuus est: Operi suo finem impositurus erat Phaedrus sed mutato consilio quartum fabellarum librum conscripsit eumque Particuloni cui-dam dedicavit. Mutati consilii causa *vera* quae fuerit, neminem opinor unquam fugit. Gloriolae suae appetentissimus poeta tacere nec voluit nec potuit. Sed eo magis cognoscere cupimus causam fictam, quam ipse poeta lucide, opinor, lectoribus suis exposuit olim, nunc vero corruptelis misere obrutam philologis posteris divinandam reliquit tempus edax rerum, socordia librariorum, sciolorum fortasse explicandi atque emendandi furor.

Iam in medias res veniamus. Quartum senarium in fine mutilatum post Freinshemium sic vulgo restituunt:

Nam siquis talis etiam tituli est *<appetens>*.

In re incertissima id, quo melius vix quicquam excogitari possit, boni consulamus censeo. Quod non hac mente dico, quasi mihi ambiguus vel obscurus sit versiculi *sensus*. Conferatur modo initium libri tertii epilogi:

Supersunt mihi quae scribam, sed parco sciens,

Primum ne e. q. s.

Dein *siquis eadem forte conari velit*,

Habere ut possit aliquid operis residui.

Haec verba qui accurate perpenderit simulque ad senarii

nostri voculam *etiam* animum attenderit, vix opinor de poetae *mente* dubitabit supplementumque Freinshemianum boni consulit¹⁾. Nunc pergamus:

Quo pacto DAMNABIT quidnam omiserim e. q. s.

Nocte obscuriora haec et vix usquam magis fatali corruptela simplicis versiculi interiit sententia procul dubio simplicissima. Sed ad tempus ea mittamus una cum senario proxime insequenti, qui artissimo cogitationis vinculo cum priore cohaerere videtur, ad hunc prologi corrupti cardinem corruptissimum mox reversuri. Sequuntur haec:

Sua cuique cum sit animi cogitatio

Colorque *prior*.

Lenissima correctione cum Rittershusio pro colorque *prior* legamus colorque *proprius*²⁾.

Iam habemus *πῶ στῶμεν*. Dicit poeta: sua cuique artifice vero sunt inventa et proprio stilo ea condit, enuntiat, colorat³⁾.

Sed incredibilia, si dicere fas est, ad hunc locum scripsit Bentleius. Haec annotat vir summus ad lectionem traditam:

„Mendosissima haec sunt. Quid est enim *animi cogitatio*? quid *animi color*? quidve *cuique color proprius*? Apage istas labes ab opere elegantissimo.

Repono:

Sua cuique cum sit animi *conscientia*

Dolorque proprius.

Rationem reddit, cur alius quivis, qui post eum fabulas scribere velit, non in easdem incidet, quas ipse in animo habebat. Quia auctor sua *animi conscientia*, proprio dolore motus, ad fabulas scribendas accessit.

Sic III, Prol. Aesopus

Affectus proprios in fabellas transtulit.

1) Fusius aliquanto de re simplici disserui ideo praesertim quod in alia omnia hic abiit vir summus Franciscus Buechelerus, cuius opinionem infra tractabo.

2) Alii *prius* vel *prios* malunt. Quam ridicule et misere identidem in manu scriptis libris deformata sint vocabula a *pro*, *per*, *prae*, *pri* similibus incipientia, vulgo notum est. — Nec non defuere, qui pro *color calor* scribere maluerunt. Cum quibus disputare supersedeo, siquidem et illis senarii sententia haec constat: propriis ingenii dotibus stat verus artifex.

3) Sic iam olim Schefferus: „sensus: habet quisque suam indolem, suum ingenium, suam scribendi rationem, *ne bene supplet, quae alii omiserunt* (in editione Burmanniana).

Phaedrus quoque de se idem profitetur:

In *calamitatem* delicens quaedam meam
et mox

Nec his *dolorem* delenirem remediis.

Cum igitur sua cuique mens sit, suus cuique dolor, sua calamitatis sors, duo homines nunquam easdem fabulas scribendas sibi deligent." Hactenus vir summus.

Iam quid significet *animi cogitatio* apud eum, qui scripsit:

Sic lusus *animo* debent aliquando dari

Ad *cogitandum* melior ut redeat tibi (III. 14. 12 sq.)

id mihi sat perspicuum est, nec verborum copulatione offendor equidem, sed alii viderint. Quid sit *animi color* haud facile salva latinitate explicaverit aliquis sed hac copulatione opus non est. Optime contra intellego, quid sibi velint haec: color unicuique artificio proprius est. Sed iterum dico: doctiores viderint. Fac tamen haec omnia barbare dicta esse, fac locum misere corruptum nobis esse traditum, quid obsecro de medela Benteleiana cogitandum, qua, si quid sentio, monemur ut credamus, *sine dolore fabulas conscribi non posse?* Quam vere iam olim Hartmanus observaverit, prave luxurianti potius quam sedato mentis acumine summum criticum in suis commentationibus Phaedianis versatum esse, id vix ullo opinor alio loco allato aptius demonstraveris ¹⁾. Nunc ad gravissimam corruptelam redeamus. Sed antequam versiculos meo modo explicem, quid in saxo nostro volvendo sudaverint viri docti cognoscamus. Nam aut ego egregie fallor aut nunquam fortasse alibi mira magis et incredibilia sunt excogitata.

Notissima est Rigaltii mutatio, *divinabit pro damnabit* legentis. Perplacuit multis haec emendatio, quam Benteleius recepit ne verbo quidem addito quamque inter recentiores editores haud cunctanter in textum inseruerunt Havetus et Speyerus.

Sed vel sic mecum rogabit fortasse quispiam: Quid nunc

---

1) Unum bonum in transitu hic deprendo. Nam et Benteleius versum notissimum (III. Prol. 40): *in calamitatem delicens quaedam meam* ita intellexisse videtur, ut ei significaverit: nonnulla delicens, quibus proprium infortunium illustrarem. Fusius olim de hac re egi in Annotatiunculis meis (Mnem. 1911. p. 51 sqq.) et adhuc interpretationem hanc Hartmanianam unice veram puto.

lucramur? Explicatione hic opus esse etiam Havetus sensit, qui in medio suo apparatu critico fuse haec disserit: „Omissa posset alius investigare et reperire, si nihil Phaeder praeter Aesopi fabulas soleret famae tradere, at quae aliunde hausit, ut narrationes de Aesopo, de scurra et rustico, item quae ipse repperit, ea si omisisset, omissa esse divinaturus erat nemo.” At, di boni, quid hac veritate lucramur? Nonne sic ad absurdissimam hanc conclusionem quasi furca protrudimur: Perlectis tribus Phaedrianarum fabularum libris *divinare* nemo poterit, quoniam a poeta omissa sint, verum duos libros si addiderit simulque declaraverit „ecce iam finis adest” tunc demum suo iure aemulo nescio cui *divinare* licebit, quidnam omiserit? Sed haec sagacioribus diiudicanda relinquo. Ego potius ex ipso illo verbo *omiserit* hoc efficiam, de fabularum materia cuivis adeundi cupido in promptu iacenti hic sermonem fieri.

„Et copiosa rerum abundat varietas”

ipse poeta in epilogo *huius libri quarti* declarat. Haec autem verba si non significant: in promptu adhuc cuivis est ampla materia nondum elaborata, quid demum valeant, scire equidem pervelim.

Nullus, si quid sapio, hic locus verbo divinandi. Sed graviora restant. Fac enim aemulum aliquem hic divinare quam indagare, examinare, investigare maluisse, quoniam concinnitas logica inest in hoc Phaedri sermone: Nemo divinare *poterit*, quidnam omiserim (praesertim numquam divinabit, quae ipse numquam excogitavero!) *cum* unusquisque poeta artifex suum sibi habeat ingenium? Neque id fugit Havetum, opinor, qui confidenter more suo ita refinxit senarium proxime insequentem:

An alii it ipsum cupiant famae tradere,
ut hic saltem versiculus logico nexu cum sequentibus cohaereret. Sed de eiusmodi correctionibus temerariis tacere satius est ¹⁾).

Atque haec de Rigaltii commento sat superque disputata videntur. Nunc ad recentiores veniamus. Iam quomodo Franciscus Buechelerus, recentiorum philologorum Latinorum decus, poetam nostrum hic emendasse sibi visus sit cognoscamus. Scripsit ille ²⁾:

1) Correctionem audacem silentio pressit Speyerus.

2) Rheinisches Museum für Philologie XXXVII (1882) pp. 334 sq.

„quinti versus sententiam Orellius recte indicavit: quantopere aemulus meus sese iactabit in demonstrandis eis quae a me sint omissa. Adscribam versus emendatos” (sic!):

4 nam siquis talis etiam est tituli *mi invidus*,
 quo pacto *clamitabit*, quidnam omiserim:
 ut illud *ipse* cupiam famae tradere,
 sua cuique cum sit animi cogitatio
 colorque proprius.

Prorsus reicio egregii viri commentum. De novo versu quarto, cuius in nova sententia nihil iam significat quin etiam molestissime supervacanea est vox: *etiam* disserere supersedeo ¹⁾. Nam totum Buecheleri commentum, nisi omnia me fallunt, prorsus eadem ruit inconcinnitate logica, de qua mentionem iam feci. Quaenam obsecro vis logica, quae *πειθανάγκη* inest in hac rationatione: Ita ipse ego cupio famae tradere fabularum materiam, qua adhuc usus non sum, sua cuique artificii poetae *cum* sit inventio stilusque suus cuique proprius? Vix ulla opinor.

Denique audiamus virum de Phaedro vel optime meritum. Lucianum Muellerum volo. Primo hac mutatione contentus fuit:

Quo *non* pacto *indagabit*, quidnam omiserim.

Sed re perpensa deinde in hunc modum poetae verba supplere et refingere maluit:

Quo pacto [*mihi petita est materia undique
 iam sedulo in*] *dagabit*, quidnam omiserim.

Haud iniuria de priore conamine dixeris: Adhuc obscura mihi manet sententia. Altero vero conamine perpenso roget fortasse mecum quispiam: Quid lucramur versiculo addito, si idem manet verborum sensus? Et suo iure iam olim rogavit Hartmanus, quidnam haec sibi vellent. Respondit Muellerus: „Die Herrn H. „ziemlich dunkel” scheinende Ergänzung . . . ist so zu verstehen: Sollte auch nach mir jemand äsopische Fabeln schreiben wollen; so möge er eben so eifrig sich nach neuem Stoff umsehen, als ich solchen von allen Seiten zusammengesucht habe” ²⁾. Sed hac explicatione etiam atque etiam perpensa magis magisque molestiis implicari mihi videbar. Num aemulo

1) V. s. p. 95 Ann. 1.

2) Berl. Phil. Woch. 1890 sp. 1304.

futuro interdictum erit, quominus e *vetere* materia novi aliquid suoapte ingenio efficiat ac proprio stilo conditum id famae tradat? Et quidnam nobis est cogitandum de hac comparatione: Aemulus meus, sicut ego Aesopi reliquias polivi et de meo nova addidi, sedulo indagabit, *quidnam* ego omiserim? Qui porro hic est ratiocinandi modus: Sua cuique artificio *cum* sit animi cogitatio, aemulus ille futurus sedulo indagabit, *quidnam* ego omiserim? Iam rogare desino et Muelleri quoque commentum, utpote nimis audacter et imprudenter excogitatum, mitto.

Nunc cum ipso Phaedro dicere possum:

Adhuc supersunt multa, quae possim loqui
 Et copiosa abundat rerum varietas ¹⁾,
 Sed temperatae suaves sunt argutiae,
 Immodicae offendunt.

Luculentis, opinor, testimoniis tribus demonstravi, quam frustra in nostra quaestiuncula enucleanda torserint spiritum viri ingeniosissimi.

Sed iam „heus tu” me rogabit unus alterve toleranter quoad potuit me secutus: „heus tu alienorum commentorum censor severe, quid nunc ipse proferes? Tune emendaturus es locum, a viris *λατμικωτάτοις* vexatum te iudice potius quam sanatum?

Immedicabile vulnus sanare et ego nequeo. Vel sic tamen, quid Phaedrus dicere voluerit intellegere mihi videor. Id igitur aliis exponere cupio, etsi probare fortasse non potero. Sed pauca de ipsius corruptelae origine praemonenda videntur. Nam miserum istud *damnabit* quin e voce *damnavi* proxime praecedenti (vs. 3) ortum sit infeliciter aberrante librarii oculo, nemo opinor dubitabit. Unde me quidem iudice sequitur, ut hic emendandi cupido vix ullum praesidium sit in disciplinae „palaeographicae” artibus subtilissimis. Fieri enim *potest* ut in corrupti vocabuli literis apicibusque nullum genuinae lectionis vestigium remanserit. Quod si quis audacius dictum putet, mecum inspiciat velim. alterum locum Phaedrianum, prorsus eodem modo inquinatum, coniecturarum mole obrutum, tandem felici admodum

1) Vide Haveti apparatus criticum.

casu probabiliter emendatum. In tertii libri fabula decima hos senarios exhibet optimus codex Pithoanus:

Miserandam potius quam *damnandam* existimo.

Quodsi *damnanda* perscrutatus crimina e. q. s.

Posterius illud *damnanda* quin e priore vocabulo *damnandam* infeliciter esset repetitum nemo dubitavit. De variis coniecturis, inter quas non desunt quae alga viliores sunt, disserere minime opus est. Sed quis editor unquam in textum recepisset „emendationem” quam circa annum 1700 proposuit Hoadleius: *delata* ¹⁾, nisi postea id ipsum repertum esset in codicibus Neapolitano et Vaticano? Nemo opinor.

Quae cum ita sint, quis nostro loco vel Rigaltii *divinabit* vel Buecheleri: *clamitabit*, vel Orellii *demonstrabit* vel denique Bursiani *examinabit* ideo commendare ausit, quod ad corrupti vocabuli literarum ductum vel prope vel propius vel proxime accedat? Equidem vix ausim.

Havetum unum si excipias, communis error omnium quotquot in senario nostro emendando sudaverunt, hic esse mihi videtur, quod ad totius Phaedrianae cogitationis tenorem concinnitatemque logicam parum attenderunt animum. Unde, me quidem iudice, factum est, ut deficiente fundamento sat stabili, omnis coniectandi sagacitas frustra fuerit.

Restituamus igitur boni Phaedri argumentationem et speciosam et simulatam, qua propriae laudis studium ardens sat callide sed frustra obtegere conatus est. Atque ita in promptu esse mihi certe videtur „certa haec ratio” ut sat mirari non possim nullum adhuc, quod sciam, conceptis eam enuntiasse verbis.

Brevem igitur praemittamus *ἀνακεφαλαιώσιν*, qua inverso poetae ratiocinationis ordine iterum ad quaestiunculae nostrae saxum vere medium recurramus: En quartum fabellarum librum tibi, mi Particulo, dedico. Cogitationes enim posteriores effecerunt, ut consilium meum mutaverim. Non opus est, me de materia mea aliquid aliis elaborandum relinquere. Quid enim? Fac alium eandem gloriam appetere, quam ego iam assecutus

1) Vide Haveti apparatus criticum.

sum. Iam procul dubio aemulus ille, utpote artifex suis ingenii dotibus fretus, suas etiam res aget. Nauci ergo non faciet, utrum a me relicta fuerint nonnulla necne, minus etiam hoc fiet, ut ante omnia id adamet, quod ipse praetermiserim quin etiam aspernatus fuerim fortasse. Haec si recte et vere disputavi (neque hercle video, quo quis alio modo hinc se explicet) iam sequitur ut conclamati senarii cum proxime insequentis hic sit sensus: *Prorsus fieri non poterit, ut ille futurus aemulus velit examinare, investigare, indagare, rimari, quidnam omiserim ego, ut id ipsum semel repertum ante omnia curet, tractet, famae denique tradat.* Iam porro quis est, quin explicandi consilium meum mente praecipiat? Exempli igitur gratia ad tempus accipiamus Bursiani illud: *examinabit*:

Quo pacto examinabit quidnam omiserim,

Ut illud ipsum cupiat famae tradere

iamque confidenter autumemus locutionem: *quo pacto examinabit* ita intellegendam esse, ut rhetorice et ironice interrogantis sit prorsusque idem significet quod: *nullo pacto examinabit* i. e. *omnino examinare nolet.* Num iusto magis quaesita, putida, praegnans (ut dicitur) haec explicatio videtur? Vix opinor. Nam eiusmodi exclamationibus et interrogationibus rhetoricis affluit bonus Phaedrus. Praeterea unum certe poetae nostri locum allegare possum, qui quadamtenus explicationem meam possit firmare: In fabula de testamento obscuro (IV. 5) haec legimus:

..... Mater sedula

Iuris peritos consulit. Nemo expedit,

Quo pacto non possideant, quod fuerit datum

Fructumve capiant; deinde quae tulerint nihil

Quanam ratione conferant pecuniam.

Sic ut iuris periti isti secum cogitabant: nonne absurdissimae hae sunt testamenti conditiones, ita nostro loco, opinor, poeta secum quasi disputat: nonne absurdum sit putare, futurum meum aemulum ante omnia id indagaturum esse, quidnam ego omiserim?

Hunc esse sensum loci corrupti admodum mihi est persuasum. Ceterum de manu poetae restituenda desperandum mihi videtur et Bursiani commentum non nisi illustrandi gratia adhibui. Graviorem corruptelam sub illo DAMNABIT latere, suspicari

ausim¹⁾. Interiit fortasse interrogatio rhetorica huius generis: *Quo pacto scire (nosse, discere) amabit vel aliquid eiusdem similisve farinae. Sed inanibus suspicionibus indulgendo quid lucrabimur?*

Ideo praesertim uberius de loco disputavi, quod re etiam etiamque perpensa pro certo mihi constabat et Rigaltium locum *non* emendasse et ipsum istud DIVINABIT tamquam *πρῶτον ψεῦδος* multos viros doctos a recta interpretandi via avocasse.

Haud deérunt, quibus Σφιγγίδες instar manebit locus quam tractavi, neque hercle me Oedipodem hic exstitisse autumare ausim, sed Davus certe pro virili cum monstro sum confabulatus.

---

1) Fortasse et hic sicut in senariis proxime praecedentibus lacuna fuit post *quo pacto*.

AD INSCRIPTIONEM ARGIVAM.

In inscriptione, quam Mnemos. vol. XLII p. 332 edidi, vs. 13, ubi supplevi [τοῦ συντ]ήμου, nunc, collata tabula Heracleensi priorē (passim), potius scribendum esse censeo: [τοῦ ἀντ]ήμου.

G. V.

DE LYGDAMO POËTA DEQUE EIUS SODALICIO.

SCRIPSIT

H. WAGENVOORT H.F.

I.

Longam seriem quaestionum corporis Tibulliani compositio movet, quae adhuc solutae non sunt quasque magna ex parte nunquam iam solutum iri verisimillimum est. Tamen ex re sit fortasse quaedam in medium proferre, quae ad unam alteramve tollendam difficultatem nonnihil saltem afferant.

Post duos elegiarum libros Tibulli sex carmina sequuntur, iniuria olim Albio poëtae tersissimo tributa, quorum auctor semel vocatur Lygdamus quaeque praeter unum quintum de poëtae amore erga puellam nomine Neaeram agunt. Deinde habemus primum carmen quarti qui dicitur libri, Panegyricum Messalae; tum undecim carmina quae Sulpiciae Cerinthique amorem celebrant; postremo duo epigrammata sequuntur. Quae epigrammata sicut et Panegyricus ille disputationis meae ratione non continentur; contra iam iamque agendum erit de carminum cyclo — immo cyclis, qui in Sulpiciae amore versantur. Qui factum sit, ut temporum serie tot filiolos tamque sui dissimiles sibi adsciscere Tibullum coëgerint, pro certo affirmari non potest; tamen illa coniectura probabilitatis prae se fert speciem, totum corpus inventum esse in Messalae, vel potius Messalini filii hereditate, cum omnia haec carmina, ut infra demonstraturi sumus, aliqua certe ratione cum Valeriis Messalis cohaereant,

ac deinde propter extraneam quandam similitudinem Tibullo esse attributum. Quin et vehementer allicior coniectura iam pridem in medium prolata a viro docto cuius nomen me fefellit neque indagare iam potui, *Culicem* quoque et *Cirin* fuisse in hereditate illa, fortasse cum aliis etiam carminibus ex appendice Vergiliano, et ab eodem editore Vergilio adscripta esse.

Quod Lygdami elegiae cum familia Valeriorum Messalarum aliquo modo cohaerent, argumentis revera adhuc nondum demonstratum est; commonefieri solet, Lygdamum Tibulli imitorem esse atque asseclam, et porro satis fere habetur quaerere, quam alia ratione illae elegiae huc devenire potuissent; quo facto demonstrandi onus alterius dorsum premere perhibetur.

Tamen me quidem iudice exstat indicium, cui ut non ipsa documenti vis, ita aliquantum momenti inesse videtur. Quinta scilicet Lygdami elegia non ad Neaeram, sed ad amicos scripta est:

vos tenet, Etruscis manat quae fontibus unda,
 - unda sub aestivum non adeunda Canem,
 nunc autem sacris Baiarum proxima lymphis,
 cum se purpureo vere remittit humus.

Et in fine, vss. 29 sq.:

at vobis Tuscae celebrantur numina lymphae
 et facilis lenta pellitur unda manu.

Ecqui sunt amici illi, vere ineunte in flumine Tusco natantes, ubi flagrante Canicula caelum parum tractabile est, verno autem tempore suavior est mora quam in aquis Baianis? Non possum equidem facere quin de Messala cogitem, quem ipsa Sulpicia neptis commemorat Arretii fundum possedis ad Arnun flumen situm, ubi aliquod temporis degere cogitur, dum Cerinthus ei carissimus mox Romae diem anniversarium celebraturus est; nec mirum haec eam scripsisse:

dulcius urbe quid est? an villa sit apta puellae
 atque Arretino frigidus amnis agro? ¹⁾

Haec verba Huschkius in dubium vocavit, et pro 'Arretino agro' legendum proposuit 'Reatino agro', sed nihil est quod traditam lectionem mutemus; immo vero ubi Vergilius Valerum

1) Sulp. 2. 3 sq.

quendam laudat 'haud expertem virtutis avitae' (Aen. X 751), gentem Valeriam respicere mihi videtur atque maiorum laudibus ei gratum facere velle; siquidem Valerius ille vir est Etruscus, gens autem Valeria herōem suum eponymum ex Samnio venientem faciebat, patria Valeriorum villa in Etruria existens hanc controversiam tollit.

Itaque verisimile puto, quintam elegiam a Lygdamo ad Messalam scriptam esse, qui in villam suam Arretinam deverterat eoque et alios amicos et Lygdamum invitaverat. Qui gravi morbo implicitus ('languent ter quinos sed mea membra dies') Romae remanere coactus erat, unde summo maerori obnoxius atque animo quam delectissimo litteras dat ad amicum suum fautoremque.

Mecum facis fortasse, sed quaeris: Messala ille quis est? Utrum pater orator ille clarissimus, natus anno 64, mortuus anno 8 a. C. n., an filius eius maior natu Messalinus, qui anno fere 43 a. C. n. natus est? Illum alii, alii hunc cogitant, pro diversa interpretatione versuum 15—20, quorum quattuor cum Ovidii versibus ad verbum vel prope ad verbum congruunt. Ibi enim legimus:

et nondum cani nigros laesere capillos,
nec venit tardo curva senecta pede.
natalem primo nostrum videre parentes
cum cecidit fato consul uterque pari.
quid fraudare iuvat vitem crescentibus uvis
et modo nata mala vellere poma manu?

Ovidius autem, *Ars amat.* II. 670, habet: 'iam veniet tacito curva senecta pede'; *trist.* IV. 10. 6: cum cecidit fato consul uterque pari'; *amor.* II. 14. 23: 'quid plenam fraudas vitem crescentibus uvis | pomaque crudeli vellis acerba manu'. Ergo quaestio oritur, uter fuerit graculus gloriosus, pavonis pennas ut suas ostentans. Simplex haec quaestio esse videtur atque per se revera simplex est: quicumque et Ovidium et Lygdamum summam saltem novit, ac praeterea sententiarum nexum apud utrumque dispexit, dubitare non potest, quin Lygdamus Ovidium expresserit. Tamen multi viri docti summa ope enisi sunt ut alteram causam agerent, eo adducti versu sexto eiusdem elegiae,

ubi poëta summa formidine motus tristem mortem animo praecipit et Persephonen ita implorat: 'immerito *iuveni* parce nocere, dea'. Ecce nodus haud facilis ad expediendum! Si enim Lygdamus eodem anno natus est atque Ovidius, nempe anno 43 a. C. n., et in hoc carmine ex quarto Tristium libro versum mutuatus est, qui ante annum 11 p. C. n. edi non potuit, ipse tum non minus quinquaginta quattuor annos natus fuerit necesse est; quomodo igitur fieri potuit, ut iuvenem se pronuntiaret? Schanzius haec respondet: 'dass er in den fünfziger Jahren noch jung sein will, ist ein Scherz, den er seinen Freunden bereitet', sed concedas oportet de ioco hic agi minime nobis perspicuo, quemque in poëmate tam tristi, tam lugubri, procul dubio non expectemus.

Huc cum venimus disputantes, venia nobis petenda est ut parvam digressionem facere liceat. Alterum scilicet exstat carmen, eodem fere tempore atque mea quidem opinione in eodem poëtarum circulo ortum, ubi vox 'iuvenis' partes quasdam agit in quaestione de tempore quo scriptum est: *Cirin* dico Vergilio immerito attributam; quod paucis exponere velim.

II.

Opus profecto non erit in memoriam revocare certamen ante hos decem annos in Germania acerrime consertum, cuius signum Skutschius cecinerat libris suis quibus titulus 'Aus Vergils Frühzeit' et 'Gallus und Vergil', cum Skutschius omnibus intentis viribus affirmabat, Vergilium in Eclogis et Georgicis passim hausisse ex carmine quod *Ciris* inscriptum est, quod compositum esset a Cornelio Gallo, alii autem, imprimis Leo, piae memoriae, pro Vergilii fide propugnabant ingeniumque eius integrum tuebantur. Quamvis raro tales disceptationes omnibus numeris resolvantur, Leo luculenter mihi videtur litem obtinuisse: haud dubie poëta qui *Cirin* scripsit Vergilium imitatus est, nec modo opera eius iuvenilia, sed etiam Aeneïdem. Deinde autem Leo sic ratiocinatur: Vergilius a. d. XI. Kal. Oct. anni 19 mortuus est; haud ita multo post Varius Aeneïdem ediderit: ergo *Ciris* anno 18 a. C. n. scribi potuit.

Et usque virum clarissimum ne sequamur plura vetare videntur. Primo in Ciri carmine poeta Vergilium vituperat, quod Scyllam Homericam, Crataeïdis filiam, ἡ μιν τέκε πῆμα βροτοῦσιν ¹⁾, errore adductus cum Megarica Scylla, regis Nisi filia permutaverit, quae amore incensa Minois, patris sui hostis, comam purpuream de Nisi capite desecabat, quae invictum ipsum redderet, propter quod facinus in cirin avem mutata est. Fac autem, Cirin anno 18 a. C. n. scriptam esse, ut voluit Leo, quomodo intellegamus, et Propertium libro quinto elegiarum, et Ovidium in Amoribus et in Arte amatoria utriusque Scyllae formam adhuc confundere?

Apud Prop. V. 4 sq. legimus:

quid mirum, in patrios Scyllam saevisse capillos,
candidaque in saevos inguina versa canes?

Liber ille quintus Propertii ante annum 16 a. C. n. edi non potuit. Deinde habemus Ovid. Amor. III. 12. 21 sq.:

per nos Scylla patri canos furata capillos
pube premit rabidos inguinibusque canes.

Non videtur mihi probabile esse, ne Ovidium quidem hunc errorem observaturum fuisse, si Ciris carmen ipsi innotuisset. Nihilo vero probabilius est, eum qui intimus Messalarum amicus fuerit, persaepe eorum domi versatus sit ²⁾, sociusque fuerit acceptissimus eorum circuli poëtici, non cito cognovisse carmen, quod Messalae deditum erat — sive recitatione habita sive perlecto poëmate manu scripto — etiamsi non continuo fortasse in lucem editum est. Ovidii autem Amores ante annum 15, quin Ars amatoria ante annum 1 a. C. n. edi non potuit; unde plane elucere mihi videtur, Cirin quoque vix ante Christum natum scribi potuisse.

Accedunt etiam plura. Iam anno 1894 Ganzenmüller in Annalium Supplemento longam locorum seriem conscripsit indicantium, ex contrario potius Ciris auctori Ovidii opera comprehensis Metamorphoseon libris nota fuisse; quod ubi patefecit, Cirin inter annos 19 et 23 p. C. n. ortam esse statuit. Haec quidem conclusio parum videtur constabilita; ceteroquin autem partes

1) Od. XII. 125.

2) cfr. Ex Ponto II. 3. 69 sqq.

eius sequi non dubito. Atque iam velim unum locum commemorare, cuius propria vis — quamquam obiter eum tetigit — virum doctum fefellit. Locum dico conclamatum (Cir. 54—61), ubi auctor nonnulla sibi decerpit ex Vergilii *Eclogis* (IV. 74 sqq.):

- complures illam et magni, Messala, poëtae
 55 (nam verum fateamur: amat Polyhymnia verum)
 longe alia perhibent mutatam membra figura
 Scyllaeum monstro saxum infestare voraci;
 illam esse, aerumnis quam saepe legamus Ulixi,
 candida succinctam latrantibus inguina monstris,
 60 Dulichias vexasse rates et gurgite in alto
 deprensos nautas canibus lacerasse marinis.

Horum versuum ultimi tres ad verbum usque ex Vergilio sumpti sunt, praeterquam quod ille versus 61 initio scripserat 'ah timidos nautas!' Proindè Leo acu rem tangit, cum Vergilium in numero 'complurium' illorum 'et magnorum poëtarum' habet. Quaeras autem, quinam fuerint ceteri a poëta nostro tali laude ornati, quique eiusdem confusionis crimen contraxerunt. Quae quaestio cum altera arte cohaerere mihi videtur, hac scilicet, nonne sit veri simile, proximum quoque versum certi poëtae verba spectare: 'Scyllaeum monstro saxum infestare voraci'. Quippe qui prorsus omitti potuerit: 'complures illam et magni, Messala, poëtae | longe alia perhibent mutatam membra figura' (sc. esse). Ita rem se habere ipsa quoque verba indicare videntur: complures poëtae perhibent, *primo* illam Scyllaeum saxum infestare voraci monstro, *deinde* illam esse, quam legamus e. q. s.

Ovidius autem, *Metam.* XIII. 730 sqq., haec pronuntiat:

Scylla latus dextrum, laevum inrequieta Charybdis
infestat. vorat haec raptas revomitque carinas,
 illa feris atram canibus succingitur alvum.

Nonne auctor noster loco laudato Ovidium quoque in magnorum illorum poëtarum numero habere videtur, quos erroris atque permutationis convincere conatur? Nonne necesse est, ultimos quoque *Metamorphoseon* libros eum notos habuisse?

Scimus Ovidium, cum in exsilium iret, *Metamorphoses* ad finem usque perfectas habuisse, 'quamvis manus ultima coepto |

defuit' ¹⁾). Ergo editae quidem nondum erant, sed saepius eas amicis legendas praeberat, et nescio ipso poëta iam iamque descriptae erant: 'pluribus exemplis scripta fuisse reor' ²⁾). Fieri vix potest quin unum vel plura horum exemplarium Messalae collegium poëticum possederit, neque igitur alienum est credere, etiam Ciris poëtam anno fere octavo p. C. n. *Metamorphoses* inspicere potuisse atque carmen suum composuisse circiter anno 9 p. C. n. Una est autem res, quae rationi nostrae obstare videtur. Etenim carmen deditum est Messalae, quem omnes fere consentiunt fuisse M. Valerium Messalam Messalinum, magni oratoris filium, Nasonis amicum atque aequalem: anno 43 vel 42 a. C. n. natus est. At eiusdem carminis versu 36 poëta Messalam his verbis adloquitur: '*iuvenum doctissime*', cum tamen — si recte disputavimus — anno nono p. C. n. circiter quinquaginta duo annos natus fuerit. Quid ergo? Necessae erit cum v. d. Ganzenmüller statuere, non de Messalino sed de filio eius hic cogitandum esse, de quo nihil aliud novimus nisi quod auctore Tacito anno vicesimo p. C. n. consul fuit? Haud valde probabilis haec coniectura mihi quidem videtur.

Aliter mea opinione res se habet, et Ovidius nodum solvit. Quippe qui *Trist.* II. 543 sqq. scripserit:

ergo quae *iuveni* mihi non nocitura putavi
scripta parum prudens, nunc nocuere *seni*.

Ecce ἀπορία prorsus contraria! Quid? *Tristium* liber secundus anno 9 p. C. n. scriptus est; ergo Ovidius quinquaginta duo annos natus erat; quomodo igitur *senem* se dicere potuit? Respondet ipse poëta, *Trist.* IV. 8. 1 sq.:

iam mea cyneas imitantur tempora plumas
inficit et nigras *alba senecta* comas.

Nisi omnia me fallunt, et apud Ovidium et apud Ciris auctorem et apud Lygdamum iuventus in senectutem sensim transire putatur, neque id quidem certo aliquo momento vel temporis spatio, sed tum cum *alba senecta nigras comas* inficit, cum canities venit ³⁾). Ita si rem accipimus, revera Lyg-

1) *Trist.* II. 555 sq.

2) *Trist.* I. 7. 24.

3) Cfr. *Sen. Ep.* 12. 6.

damo quoque licebat *iuvenis* nomine adhuc se ornare, utpote qui ipse V. 15 affirmet: 'et nondum cani nigros laesere capillos'.

III.

Ad Lygdamum revertamur. De quo nihil certi traditum est nisi quae de se ipse nobis narrat perpauca. Leo ¹⁾ hanc eius imaginem depinxit: 'die trockne Nachahmung und Ueberspannung der Verstechnik', neque profecto multo meliora noster est meritus. Complures iam commentatores demonstrarunt, persaepe eum Tibullum atque Ovidium imitatum esse, nec difficile sit plura exempla e Catullo imprimis addere. Unum autem locum praetermittere nequeo, cuius proprium momentum nemo quod sciam adhuc perspexit.

'Martis Romani festae venere Kalendae' — ita incipit Elegia prima, et Lygdamus quoque dominam suam Neaeram pretioso aliquo munusculo sibi devincire in animo habet. Iam Musas consulit, quidnam carae puellae gratissimum sit futurum (vs. 5):
dicite Pierides, quonam donetur honore
seu mea seu, fallor, cara Neaera tamen.

Sequuntur haec:

carmine formoso (pretio capiuntur avarae!)
gaudeat, ut digna est versibus illa meis.

Obiter cum insimulatione illa puellis formosis haud ita blanda ('pretio capiuntur avarae') conferatur Tib. II. 4. 14: 'illa cava pretium flagitat usque manu', et vs. 33 sqq.:

sed, pretium si grande feras, custodia victa est:
nec prohibent claves et canis ipse tacet.
heu quicumque dedit *formam* caelestis avarae,
quale bonum multis attulit ille malis!

Optimum donum carmina esse statuit, in pulchrum libellum collata atque extrinsecus egregie ornata. Cuius libelli descriptio uno loco perspicuitate non excellit; vs. 13 enim legimus: 'atque inter geminas pingantur cornua frontes'. Quemadmodum hoc

1) Hermes XXXVII p. 48.

factum iri poëta sibi finxerit, sane non pellucidum est. Voluminum *cornua* apud scriptores Latinos ter tantum occurrunt: Ov. Trist. I. 1. 7 'nec titulus minio, nec cedro carta notetur, | candida nec nigra cornua fronte ferat'; ubi iocose scilicet vox ista adhibetur. Sed etiam *geminas frontes* Ovidius praebet (vs. 11): 'nec fragili geminae poliantur pumice frontes'. Porro *cornua* nominantur apud Martialem XI. 107. 1 sq.:

Explicitum nobis usque ad sua *cornua* librum,
et quasi perfectum, Septiciane, refers.

Denique apud Lygdamum haec vox invenitur. Iam vero quid significat? Vulgo interpretantur *cornua* esse partes extremas latiores bacillorum quibus antiqui utebantur ad libros evolvendos, ita ut *cornua* praecipue adhiberentur ad prohibendum omne detrimentum. Birt autem in libro suo 'Das antike Buchwesen' aliam sententiam protulit, et *cornua* accipere vult extremas partes ipsius codicis evoluti, sed nuper Blümner¹⁾ in disputatiuncula c. t. 'Umbilicus und *cornua*' rectissime si quid video hanc interpretationem refutavit. Unde non posse nos non decernere perhibet, ipsius Lygdami verba parum exacta fuisse aut prave nobis tradita esse: tum enim *cornua* non inter *geminas frontes* esse, sed *frontes* inter *gemina cornua*. Quidquid id est — nam vereor ut viri docti verum hic viderint, sed alibi ea de re agere mihi proposui — etiamsi poëta hanc vocem male adhibuit, fieri potuit ut ipse verborum sonus in tales ambages eum deduceret. Versus enim 13—17 hi sunt:

atque inter *geminas* pingantur *cornua frontes*:
sic etenim comptum mittere oportet opus.
per vos, auctores huius mihi carminis, oro
Castaliamque umbram Pieriosque lacus,
ite domum, cultumque illi donate libellum.

Iam iuxta ponamus atque comparemus Culicis exordium, vs. 11—19:

Latonae magnique Iovis decus, aurea proles,
Phoebus erit nostri princeps et *carminis auctor*
et recinente lyra fautor, sive educat illum
Arna Chimaereo Xanthi perfusa liquore,

1) Philol. LXXIII. 3 p. 428 sqq.

seu decus Asteriae seu qua Parnasia rupes
 hinc atque hinc patula praepandit *cornua fronte*,
Castaliaeque sonans liquido pede labitur *unda*.
 quare, *Pierii laticis* decus, *ite* sorores
 naides, et celebrate deum ludente chorea.

Hi loci inter se collati sine dubio plura inter se communia habent quam ut seorsim atque sine ullo nexu orti sint, praesertim cum uterque desumptus sit e carminis dedicatione, quare gravior suspicio fit, hanc similitudinem non fortuito exstitisse. Primo in Culice habemus *Castaliam undam* et *Pierium laticem*, apud Lygdamum *Castaliam umbram* et *Pierios lacus*. Uterque Musas adloquitur (nam in Culice 'sorores Naidēs' Musarum vicibus fungi apparet); uterque habet quod iis mandet; Culex: '*ite*, et celebrate deum ludente chorea; Lygdamus: '*ite* domum, cultumque illi donate libellum'. Accedit quod Lygdamus Musas obtestatur: 'per vos *auctores* huius mihi *carminis*', perinde atque Culicis auctor profitetur: 'Phoebus erit nostri princeps et *carminis auctor*'. Postremo habemus versus in '*cornua frontes*' et '*cornua fronte*' exeuntes, atque haec quidem omnia intra breve spatium quinque et septem versuum. Iam vero quaestio oboritur, uter suum ingenium expresserit, uter alteri imperaverit. An ambo idem exemplum imitati sunt? An denique uni eidemque auctori et Culex et elegiae nostrae tribuendae sunt?

Ultimae huic quaestioni facile respondetur. Quamquam hic si et alibi species fallere potest. Nam quae Lygdamus cum Culice communia habet profecto non tantum pars illa exordii est. Neque tantum series quaedam elocutionum, velut Lygd. 5. 1 '*vos tenet, Etruscis manat quae fontibus unda*', quocum conferas Cul. 146 '*his suberat gelidis manans e fontibus unda*'. Dignissimum autem notatu est quod Lygdamus, qui et aliis rebus a Tibullo differt et doctrinae ostentatione, omnem fere hanc doctrinam e Culice haurire potuit. De Castalia deque Pierio lacu sermo iam fuit. Porro inter se conferantur Lygd. 2. 20 (poëta precatur ut post mortem suam Neaera cum matre ad rogum veniant fleturae tusque laturae): '*quas mittit dives Panchaia merces*'. Culex 87 habet '*Panchaia tura*'. Lygd. 4. 87 Cerberus inducitur: '*canis anguinea redimitus terga caterva*', cum Cul. 220 scribitur: '*anguibus hinc atque hinc horrent cui colla reflexis*'.

Ubi in elegia quinta de inferis agit noster, legimus de *pallentibus* undis (21), de rate *Lethaea* deque lacubus *Cimmeriis* (24); in Culice de *pallentibus* lacubus (333), de undis *Lethaeis* (215) deque lucis *Cimmeriis* (232). Quodque vel maxime observatu dignum est: Agaves fabula apud utrumque occurrit; Lygdamus 6. 23 sq. postquam monuit quales poenas Bacchus sumere soleat ab iis, qui ipsum honore debito non afficiant, hoc exemplum affert:

quales his *poenas* qualis quantusque minetur,
Cadmeae matris praeda cruenta docet. .

In Culice autem, vs. 111 sqq., legitur:

. . . . . *Cadmeis Agave,*
 infandas scelerata manus e caede *cruenta,*
 quae gelidis bacchata iugis requievit in antro,
 posterius *poenam* nati de morte datura.

Itaque Lygdami carmina et Culex artissime inter se cohaerent. Sed quod non eiusdem stilo exarata sunt et verborum copia coarguit et res metrica. Lygdamo enim multo minus verborum praesto sunt quam Culicis auctori. Ut unum saltem exemplum afferam: nihil apud eum non *niveum* est: ipsius libellus est *niveus* (1. 9); lac *niveum* erit, quo ei mortuo inferiae afferentur (2. 20); *niveus* est dies qui olim Neaeram in eius amplexus reducet ('niveam lucem' 3. 25); Apollinis corpus est *niveum* (4. 30); Admeti iuvencae *niveae* erant (4. 67); iterum agitur de *niveo* lacte (5. 34); postremo cycni *nivei* laudantur (6. 9). Contra in Culice vox 'niveus' ne semel quidem invenitur.

Alterum argumentum res metrica est. Nemini ignotum est, quam rigidis normis Culicis auctor se astrinxerit quod attinet ad rem metricam prosodiamque; qui exempli gratia enisus sit ut omnem elisionem evitaret. Quam rationem Lygdamus non secutus est. Accedit quod Culex cum Nasonis operibus inter ea carmina habendus est, ubi in primis quattuor hexametri pedibus dactylorum numerus maior est quam spondaeorum. Non est ita apud Vergilium; quin et dactylorum numerus magis magisque apud eum minuitur; apud Lygdamum e centum pedibus nondum quadraginta dactyli sunt. Dubium igitur non est quin hic ut plurimis aliis locis Lygdamus alieno mundo se iactaverit. Quod si certo sciremus, quando hae elegiae scriptae sint (excepta

quinta quae posteriore aliquo tempore utique composita est et in qua Neaera ne verbo quidem attingitur), certum indicium haberemus, ad quam aetatem Culex quoque referendus sit. Sed non certo scimus; quamquam infra probare conabōr carmina nostra anno fere vicesimo a. C. n. scripta esse, videlicet cum Lygdamus viginti tres annos natus esset. Tamen iam nunc non nihil processimus. Si quidem conicere licet, hanc poësin amatoriam non fluxisse ex ingenio viri plus triginta annos nati, inde necessario sequitur, cum Lygdamus anno 43 a. C. n. natus sit — ut ultimus compositionis terminus sit annus 13 a. C. n. Ergo mea quidem sententia *Culex ante annum 13 a. C. n. scriptus est* — quo lucrum factum esse apparet, si legimus apud Buechelerum ¹⁾: ‘Ovidio vix posterior quaesitae doctrinae specimen artificiosum edidit, suppositurus . . . . Vergilio aut vati alii qui hoc quasi ludo ante sexaginta annos adulescentem delectasset principem’; et apud v. cl. Leo: ‘non multo post Vergilii mortem carmen scriptum esse iudico et, si per exordium licet, ante mortem Augusti’ ²⁾).

IV.

Primae quattuor elegiae ei tempori tribuendae sunt, cum poëta timebat quidem, ne amatam suam Neaeram, quae fidem mutaverat ipsumque valere iusserat, in perpetuum amisisset; attamen nondum omnino sperare desinebat fore ut ipsam recuperaret. Fieri ergo potest ut haec sint ea carmina, quae Kalendis Martiis ei dono misit. Sane carmen secundum ceteris etiam tristius est, sed tamen poëta nondum plane sperare destitit, fore ut se ipso maerore luctuque mortuo Neaera cum matre fletum venturae sint ad bustum suum. Carm. 3. 23 sqq. adhuc haec vota ei nuncupat:

sit mihi paupertas tecum iocunda, Neaera,
 at sine te regum munera nulla volo.
 o niveam quae te poterit mihi reddere lucem!
 o mihi felicem terque quaterque diem!

1) Rhein. Mus. 45 (1890) p. 324.

2) Edit. p. 16.

Denique carmine quarto Lygdamus narrat, ut Phoebus Apollo in somnio sibi visus sit suaseritque ut in amore perstaret. Quippe verum quidem est: 'carminibus celebrata tuis formosa Neaera | alterius mavult esse puella viri', attamen: 'vincuntur molli pectora dura prece'. Carmen sextum non nisi laxiore quodam vinculo cum ceteris coniunctum est: omnis spes cessisse videtur; vs. 29 amator destitutus queritur: 'nulla mei superest tibi cura, Neaera'. Inde elegia quinta sequitur quam supra iam vidimus multo post scriptam esse neque Neaerae nomen iam continere.

Ecquis autem hic Lygdamus fuit? Estne hoc nomen ficticiū? Saeculo iam diutius haec quaestio multos occupavit, atque in utramque sententiam totidem fortasse discesserunt. Longum est enumerare quaecumque hac de re scripta sunt; ceterum usque ad annum 1906 omnia recensere licet apud A. Cartault, 'A propos du Corpus Tibullianum; un siècle de philologie Latine classique'. Qui 'Lygdamum' nomen ficticiū putant, pro argumento afferunt, hoc *nomen servile* fuisse Romae usitatissimum, cum praeterea ipse poëta Romano genere gloriatur, ubi primi carminis initio dicit:

Martis Romani festae venere Kalendae
(exoriens *nostris* hinc fuit annus *avis*.)

Contra adversarii: cum nihil fuisse inveniamus, quod Lygdamus falsum nomen carminibus suis praetenderet, sequitur ut libertus fuerit e Graecia oriundus. Quodque attinet ad verba illa *nostris avis* — sane nil simplicius! Iuvenis noster, quem ut plurimos sui ordinis ditē factum esse veri est simillimum, Graecam originem quam plurimum potest obvelare et infitiari vult, verusque homo Romanus videri. Mihi haec sententia non satis fulciri sed infirmis fundamentis niti videtur. Immo vero si ita res se habuisset, procul dubio Lygdamus nomine ficto usus esset, nam ipsum nomen ilico eum proderet peregrinum. Lygdamus enim servile nomen vulgare erat; Corpus Inscriptionum magnam praebet exemplorum vim, et apud Propertium, libris III et IV, quorum priorem nostris elegiis superiorem fuisse vix dubium est, fidelissimo auctoris famulo idem est nomen. Itaque pro certo affirmare possumus, Lygdamum suum nomen nos celasse, ac quam ob rem verum nomen aperire fugerit, tum

demum in quaestionem vocare poterimus, cum plura de eo nobis nota erunt.

Iam vero equidem suspicionem missam facere non potui, praeter Tibulli de amore Sulpiciae et Cerinthi carmina praetereque epistulas amatorias ab ipsa Sulpicia ad Cerinthum datas nostris poëmatibus tertium cyclum ad Sulpiciam pertinentem contineri, ubi sub nomine Lygdamo latens amator spretus et repudiatus Sulpiciam denuo sibi placare atque e Cerinthi amplexu abducere conatur. Primo igitur existimo, Sulpiciam esse, quae Neerae persona donata sit. Confestim mihi obicias, talia ficticia nomina cum veris metricis concinere solere, ita ut semper et ubique alterum pro altero substitui possit. Quod non omnibus numeris rectum est: apud Propertium e. g. crebro Cynthiae nominis loco Hostia scribi non potest. Insuper autem singularem opinor exstitisse causam, cur Lygdamus hic Neerae nomen elegerit. Vergilii Eclogas probe notas ei fuisse supra iam animadvertimus, atque etiam apparet si el. 4. 65 sq.:

saevus Amor docuit validos tentare labores,

saevus Amor docuit verbera posse pati

confers cum Ecl. VIII. 47 sq.: 'saevus Amor docuit natorum sanguine matrem | commaculare manus'. Proinde me quidem iudice statuere licet, consulto nomen Neerae sumptum esse e tertiae Eclogae principio, ubi Menalcas Aegonem reprehendit, quod armenta temere aliis curanda permittat, 'ipse *Neeram* dum fovet, ac, *ne me sibi praeferat illa, veretur*'. Ita apposite Neerae nomine in scenam producit puella amata, cuius fides desperatur, Lygdami rebus quam congruentissime.

Animo autem rem volutantibus protinus nobis venit in mentem, quam similes partes et in Sulpiciae et in Neerae casibus puellae mater agat. Hauptius iure enucleavit, hanc Sulpiciam filiam esse Ser. Sulpicii Rufi, filii clarissimi illius iurisconsulti eiusdem nominis, atque Valeriae, sororis M. Valerii Messalae Corvini oratoris. Ergo Messalini et Cottae, fratris eius minoris natu, consobrina erat. De Valeria illa, Sulpiciae matre, Hieronymus ¹⁾ memorabile testimonium nobis servavit: 'Valeria, Messalarum soror, amisso Servio viro, nulli volebat nubere. Quae

1) Adv. Iovinianum I p. 46 Vall.

interrogata cur faceret, ait sibi semper maritum Servium vivere'. Sulpicius igitur immaturae morti succubuisse et Messala avunculus cum ipsa Valeria puellae educationi consuluisse videtur. Quod e secunda Sulpiciae epistula patefit, ubi his verbis eum adloquitur: 'Messala mei studiose', sicuti Valeria apud Tibullum in Sulpiciae cycli quinto carmine 'mater studiosa' audit, ubi commemorat, quomodo die natali Sulpicia Iunoni sacrificetur, quo facto (vs. 15 sq.):

praecipit en natae mater studiosa quod optat;
illa *aliud* tacita, iam sua, mente rogat.

Itaque Valeria mater filiae cum Cerintho matrimonio haudquaquam favet, nempe qui humiliore loco natus sit: sic enim recte accipi mihi videntur Tibulli verba in quarto de Sulpicia carmine:

optat idem iuvenis quod nos, sed tectius optat:
nam pudet haec illum dicere verba palam.

Quae interpretatio in dubium vocata est, quoniam ex eiusdem cycli carmine tertio apparet, Cerinthum aequae ac patrem eius venationi operam dare solitum esse, unde sequeretur ut iuvenis esset nobili genere ortus. Primo autem ad divitias, non ad genus haec pertinent; at deinde venatio Romanis omnino non inter studia honestissima habebatur. Quin etiam Sallustius eam una cum agricultura inter 'servilia officia' numerat. Immo — iam pridem Valeria optimum maritum filiae suae exquisivit: Sulpiciae sacra anniversaria celebranti et vota facienti Iunoni mater nomen amabilissimi iuvenis summo loco nati pronuntiandum commendat . . . . .

'illa aliud tacita, iam sua, mente rogat'.

Officiosa puella matris dicto specie obsequitur, silentio autem nomen mutat et precatur: da mihi Cerinthum!

Prorsus autem eadem ratio condicioque nisi fallor apud Lygdamum revertitur. Mirum quantum captus sit amore erga socrum — vel potius eius quam socrum suam aliquando fore vehementer optat. 'Unde tanta crudelitas?' — ita fere exclamat ad Neeram (4. 83 sqq.), et verbis utitur quae singularem praebent similitudinem cum versu illo modo laudato:

nec tibi crediderim *votis contraria vota*
nec tantum crimen pectore inesse tuo.

Etenim — ita pergit — non e monstro nata es nescio quo, ut e Chimaera, e Cerbero, e Scylla vel e leaena; nam parentes tui sunt;

..... longe ante alios mitissima mater
isque pater, quo non alter amabilior.

Videsne? Mater praecedit, et superlativus abundantissimus adhibetur ut laudibus ad caelum feratur, sicut apud Ciris auctorem Delos insula 'ante alias longe gratissima' dicitur (vs. 473) ¹⁾. Sed plura sunt etiam. 'Cum mors me abriperit' — ita dicit 2. 11 sqq.:

ante meum veniat longos incompta capillos
et fleat ante meum maesta Neaera rogem.
sed veniat carae matris comitata dolore:
maereat haec genero, maereat illa viro.

Sine dubio, modo ex matre res penderet, de nuptiis Lygdamus securior esse posset: summa in gratia eius versatur.

Sed gravius etiam puto exstare iudicium, Neaeram fictum nomen esse pro Sulpicia et ipsum Lygdamum intellegendum esse iuvenem illum nobili loco natum, qui a Sulpicia tam ignominiose recusatus est.

Sulpiciae epistolia, quae nobis servata sunt, propter veram subtilitatem teneramque simplicitatem iure laudantur. Unum autem exstat, quod a ceteris quinque quam maxime abhorret: quartum dico. Typis imprimendum curavi ut vulgo hodie editur; creberrimas autem quaestiones criticas, quippe quas solvere nostra nunc non intersit, plane omitto:

gratum est, securus multum quod iam tibi de me
permittis, subito ne male inepta cadam.
sit tibi cura togae potior pressumque quasillo
scortum quam Servi filia Sulpicia:
solliciti sunt pro nobis, quibus illa doloris
ne cedam ignoto maxima causa toro.

Miros versus, ut inter ceteras epistulas amatorias inveniuntur, nam in sequentibus rursus idem amoris hymnus auditur. Quin aenigma ethicum! Sulpicia certior facta esse fingitur de Cerinthi perfidia. Si quae in prioribus carminibus scripserat genuina

1) Cfr. etiam Verg. Aen. VII. 55.

sunt — quod vix dubitare possumus — hoc momento puellae vita infracta est. Iam vero de tali re sex versuum poema condit! At etiam maioribus in ambagibus versamur! Vidimus, nec non aliis locis pellucidum fit, eos qui Sulpiciae cognatione proximi essent, ‘matrem studiosam’ et Messalam avunculum ‘nimium studiosum’ puellae cum Cerintho nuptiis omnino ad-versatos esse. Iam vero eos Cerinthi perfidia afflictos esse atque percultos crediderim? Non ita hercle! Probant, plaudunt! Perge, inquiunt, ita facere: tum celerrime de fastidiosa ea re actum erit! Et Sulpiciae: videsne? beatam te quod in tempore a nobis es monita! cito fac finem istius consuetudinis, atque alteri illi fave iuveni honestissimo scilicet nobisque probatissimo.

Recta interpretatio aliunde petenda esse mihi videtur, quo viam nobis monstrant ultimi duo versus huius carminis:

solliciti sunt pro nobis, quibus illa doloris

ne cedam ignoto maxima causa toro,

collati cum his Lygdami verbis ex ultima elegia ad Neeram data (6. 59—61):

non ego, si fugiat nostrae convivia mensae

ignotum cupiens vana puella torum,

sollicitus repetam tota suspiria nocte.

Lygdamus multum denuo querelarum habuit: ‘quam vellem tecum longas requiescere noctes | et tecum longos pervigilare dies’. Denique praetexta aequanimitate vociferatur: ‘si mehercule puella ista morosa mensam meam despicit, quoniam nescio quem nescio unde oriundum (*ignotum torum*) mihi praefert, equidem non totam noctem gemitus de pectore ducturus sum.’ Utrum hoc carmen ad Sulpiciam miserit an per amicos quid cecinisset puella audiverit, ignoramus; sed breviter ac fortiter respondit: ‘revera de me securus esse videris, nam meretrice te uti rumor est. Sed ego, Sulpicia Servii filia valere te iubeo! Quod si tu non es sollicitus, alii sunt, atque id quidem praecipue, cum mihi cedendum esset *ignoto tuo toro!*’

Si, quod suspicor, Sulpiciae quartum epistolium ad Lygdamum, non ad Cerinthum datum esse, verum est, etiam amplius quid de eo novisse nos probabile est. In prima elegia a Musis petit ut libellum suum ad Neeram perferant eique haec dicant (vs. 23—28):

haec tibi vir quondam, nunc frater, casta Neaera,
 mittit et accipias munera parva rogat,
 25 teque suis iurat caram magis esse medullis,
 sive sibi coniunx sive futura soror.
 sed potius coniunx: huius spem nominis illi
 auferet extincto pallida Ditis aqua.

Fuerunt qui suspicarentur, hoc loco fratrem et sororem patru-
 lem indicari; quibus contra obiectum est quaestionem hunc in
 modum solvi non posse quia tum Lygdamus dicere non potuisset:
 'vir quondam, nunc frater'; etenim antea etiam eius consobrinus
 fuerat. Quam controversiam tollere vix necessarium est; ita
 enim disserentibus ipsi hi versus contradictionem nobis praebent
 insuperabilem: nam si Lygdamus iam nunc eius *frater* est —
 quicquid hoc significat — fieri non potest quin Neaera iam
 nunc quoque eius *soror* sit neque ergo eam adfari posset: 'sive
 coniunx, sive *futura* soror'. Itaque vertendum esse arbitror:
 'Hoc munus, casta Neaera, ab eo tibi mittitur, qui olim mari-
 tum tuum se fore sperabat, nunc non nisi consobrinus est. . . .
 sive in animo habes uxor eius esse sive consobrina tantum.'
 Quod optime quadrat in Sulpiciae verba: 'tandem venit amor,
 qualem texisse pudore, | quam nudasse alicui sit mihi fama
 minor' (7. 1 sq.), unde plane emanare mihi videtur, hunc erga
 Cerinthum amorem non primum fuisse, quamquam prior ille
 (sive priores) huic nequaquam par erat.

Grave periculum facere mihi videor, ab altera coniectura ad
 alteram procedens; atque dubito commonefacere, hac ratione
 verum Lygdami nomen fortasse investigari posse. Cum autem
 omnia fere quae de Lygdamo deque eius circulo iam scripta
 sunt coniecturis debeantur, ac proinde exquirendum sit tantum,
 quid magis minusve sit probabile, agendum periclitari volo.
 Nempe Servius quidam Sulpicius nobis notus est, quem con-
 stat aut fratrem aut consobrinum fuisse Sulpiciae (vide Schan-
 zium II § 319), atque carmina composuisse amatoria. De quo
 Ovidius (Trist. 2. 441): 'nec sunt minus improba Servi carmina'.
 Porro si reputamus, cuique Romano Lygdamum *nomen servi*
 fuisse, concedendum erit, pulchrum hoc nomen ficticium fuisse
Servi(i) Sulpicii, cum praeterea metrica nomina concinant. Acce-
 dit, quod egregie hoc pacto locus illustraretur quem saepe male

intellectum esse duco. In tertio de Sulpicia carmine Tibullus Cerinthum consolatur de puellae valetudine. Apollo veniet eique medebitur, et ipsa fida manebit. Tum, vs. 17 sq. haec legimus:

at nunc tota tua est, te solum candida secum
cogitat, et frustra credula turba sedet.

Vulgo credula illa turba competitorum esse putatur; nuper e. g. in Florilegio suo Elegiaco, v. d. Enk adnotavit: 'sc. amatorum amari se putantium', et ad 'sedet': 'aan het ziekbed' (i. e. ad aegrotae puellae lectum). Mirificam hercle Valeriae matris liberalitatem, quae omnes amatores (quorum numerus haud ita parvus fuisse videtur!) ad filiae lectum invitaverit! Immo vero credula turba sunt propinqui, qui semper adhuc sperant fore ut Sulpicia ipsis obtemperet; inter quos Messala est et ipsa Valeria scilicet, quae 'praecipit natae quod optat': matrimonium iuvenis nobili loco nati. Quod si iuvenis ille eius consobrinus fuit — sive Servius Sulpicius sive alius quispiam, is quoque unus fuerit — et primus quidem — e turba illa credula.

* *
*

Quae disputavi recognoscens, ostendere conatus sum quintam Lygdami elegiam multo post ceteras scriptam esse, anno fere duodecimo p. C. n. Impedimento non est, quod poëta iuvenem se dicit, quoniam his temporibus iuvenis dicitur, cuius capilli nondum canescunt, quando senectus inire putatur. Ita apud Ovidium rem se habere invenimus atque etiam apud auctorem carminis iniuria Vergilio olim tributi, cui Ciris titulus, quodque anno fere 9 p. C. n. scriptum est. Quinque elegiae ad Neeram datae — si recte coniecimus, sub Neerae persona Sulpiciam latere — anno fere 21 vel 20 a. C. n. compositae esse debent. Quippe cum Tibullus, qui omnium prope consensu primum Sulpiciae cyclum qui dicitur condidit, anno 19 a. C. n. vita defunctus sit, hae res postea accidere non potuerunt: quod eximie quadrat in Lygdami aetatem, qui tunc viginti duo vel viginti tres annos natus erat.

Cum Lygdamum Culicem notum habuisse in aperto sit, hoc carmen ad tempus superius referendum est quam vulgo fit: utique ante annum 13 a. C. n., et — rursus si recte coniecimus — ante annum 20 a. C. n.

Ceterum quod ad poetam nostrum attinet — demonstrasse mihi videor quam inops sit verborum quamque egenus proprii ingenii. Veri simillimum est, eum fuisse inter Messalini sodales; fieri potest ut Neera fictum nomen sit pro Sulpicia et ut Lygdamus, frater eius patruelis, maritus ille fuerit a matre ei destinatus, qui epistolio parvulo sed fervoris pleno repulsam ferebat turpissimam. Fortasse — nomen ei erat Servius Sulpicius.

AD LUCIANI RHETORUM PRAECEPTOREM § 22.

Eloquentiae doctor, ut nunc est istud hominum genus, homo levis, arrogans, impudens (et quo ille caret vitio?) postquam a Luciano in scenam inductus multos iam dolos multasque fraudes adolescenti laudis cupido subministravit, hunc quasi cumulum addit:

ἀπάντων καταγέλα τῶν λεγόντων· καὶ ἦν μὲν τις καλῶς εἶπη, ἀλλότρια καὶ οὐχ ἑαυτοῦ [δεικνύειν] δοκείτω· ἦν δὲ [μετρίως] ἐνεχθῆ πάντα ἔστω ἐπιλήψιμα.

Sic edidit Sommerbrodtius, iusto, ut opinor, festinantius. Verbum enim *δεικνύειν*, quamvis et mihi parum placeat, in textu retinere praestat quam eo eiecto exhibere aliquid quod sit soloecum; *ἀλλότρια δοκείτω* (sc. τὰ λεγόμενα): non improbo hanc breviloquentiam, sed *οὐχ ἑαυτοῦ δοκείτω τὰ λεγόμενα* haud ferendum videtur. In iis quae sequuntur non scalpello erat utendum sed medicamento eoque lenissimo. Nam *ἦν δὲ μετρίως* (sc. εἶπη) ab hoc loco est alienum, quoniam *μετρίως λέγει* is qui in dicendo modum tenet, quae haud spernenda laus est. Neque tamen *ἐνεχθῆ* ullo modo defendi potest: *μετρίως φέρει* aliquis adversam fortunam non vero oratorem quamvis malum. Sed certam, ut equidem opinor, emendationem nobis monstrat cod. 436 qui *ἐν ἔθει* habet. Legendum enim censeo *ἐπαινεθῆ*. Cf. Apol. 15: (severi censores) *οὐ σοφῶ ὄντι μοι ἐπιτιμήσουσιν ἀλλὰ τῶν ἐκ τοῦ πολλοῦ δήμου (τινι inseratur) λόγους μὲν ἀσκήσαντι καὶ τὰ μέτρια ἐπαινουμένῃ ἐπ' αὐτοῖς*, non vero ei qui perfectus orator sibi videatur.

J. J. H.

DE VERSU E MARCI EVANGELIO 40 CAPITIS IX ¹⁾.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Ὅς γὰρ οὐκ ἔστιν καθ' ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἔστιν.

In ore etiamnunc hominum, ceteroquin in libris sacris hospitem, esse haec sententia solet, nisi quod plerumque prave sic eam afferunt tamquam si *ἐμοῦ* legeretur, non *ἡμῶν*. Nam quod et altera exstat lectio *ὑμῶν*, quam sequitur Vulgata, parva ea est discrepantia.

Videamus quis recte, apte, ipsi rei de qua agitur convenienter illis utatur verbis. Ut opinor, nemo praeter eum qui magnum adit certamen, sed laetus lubensque, quia et socios se habere neque paucos neque dubiae fidei sibi habet persuasissimum et eos quoque in sua transituros castra sperat atque tantum non pro certo novit, qui hactenus neutris se addixerunt partibus. Quid quod qui palam eiusmodi pronuntiat sententiam, id eo consilio facit ut dubitantibus illis omnem demat metum eosque ad suam pertrahat militiam.

---

1) Haec dum prelo parantur, ab amico quodam inter theologos certior fio de eodem argumento his annis scripserit viros doctos

Nestleum (*Zeitschr. f. Neutest. Wissensch.* 1912 p. 84—88.

Friedrichsenium (*ibidem* p. 273—280).

Quorum disputationibus legendis cum non vacaverim, vehementer metuo ne hacce in lucem edenda operam perdiderim. Sed spes quaedam me tenet fieri posse ut mea qualiscumque opella aut ambabus illis aut alterutri earum aliquid praebeat firmamenti. Accedit quod ego potissimum loco ex historia Romana illustrando dedi operam, illos theologorum magis esse functos munere consentaneum est.

Opus ergo est bello aliquo, opus est duobus adversariis, sed prae ceteris opus est hominibus utrum horum sequantur incertis etiam.

Totum nunc Marci locum paulo accuratius examinemus:

38 ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰωάννης· διδάσκαλε, εἶδομέν τινα ἐν τῷ ὄνοματί σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν, καὶ ἐκωλύομεν αὐτὸν ὅτι οὐκ ἠκολούθει ἡμῖν.

39 ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν· μὴ κωλύετε αὐτόν· οὐδεὶς γάρ ἐστιν ὃς ποιήσει δύναμιν ἐπὶ τῷ ὄνοματί μου καὶ δυνήσεται ταχὺ κακολογῆσαί με.

40 ὃς γὰρ οὐκ ἔστιν καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστίν. (Similiter Lucas IX, 49 sq.).

Quodnam hic bellum Dominus noster inchoat? An iamiam Hierosolyma est profecturus aut nunc demum ad Iudaeos verba facere incipit? Nihil horum.

„At enim de Christo ubi legimus, statim de proelio aliquo cogitamus: semper et ubique bellum gerit Ille, cum vitiis hominum, cum falsis de Deo opinionibus, cum superstitione, cum impietate”.

Esto, sed sic cum loquimur metaphora utimur, Iesumque bellantem facimus cum exteris. In eiusmodi autem bello nullus est locus hominibus qui a neutris stent partibus. An cum patriae salus agitur vel agi dicitur, quisquam civium vel potest dubitare utrum cum patria faciat an cum hostibus?

Scin in quonam bello eiusmodi homines inveniantur neque possint non inveniri? In bello, ut opinor, civili.

Et thaumaturgus iste de quo hic agitur num dubius haeret? Num ullo modo iis adnumerari potest hominibus quos nos „neutrales in bello” dicimus? Num haec in eum convenit imago? Immo vero Christi se clamat militem, Christi sumit arma, Christus ei dux et auspex est. De una hac re dubitatur utrum in Christi sit admittendus castra an non sit: ait Christus ipse, negant discipuli, idque admodum levi argumento.

Denique quo accuratius omnia perpendis, eo magis apparet quam sit ab hac narratione alienum totum illud ὃς γὰρ οὐκ ἔστιν καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστίν.

Num ergo sanctus evangelista nugari mihi videtur et quid deceat quid non iuxta cum stolidissimis ignorare?

ἱεροῦ κατ' ἀνδρὸς οὐκ ἐπιγλωττίζομαι
τοιούτου οὐδὲν μὴδ' ὑπονόησῃς σύ μοι.

Non enim continuo insanire dicendus est si quis sui temporis morem secutus trito aliquo et decantato proverbio ita utitur ut ceteri aequales omnes orationem eius probent laudentque, soli illi aliquid deprehendere possint vitii qui omnia ad amussim examinare consueverint.

Cum sancto enim Marco conferamus . . . quem? Arpinatem oratorem.

„Iuncta vident ubi se, miratur nomen utrumque”.

Ligarii enim salutem his verbis Cicero a Caesare deprecatur (§ 33):

„valeat tua vox illa quae vicit: te enim dicere audiebamus nos (sc. Pompeianos) omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent; te omnes, *qui contra te non essent, tuos.*

Hic simul omnia habemus quae modo requirebamus. Habemus bellum civile, Pompeianos se esse clamant alii, alii Caesarianos, sed multo maior pars civium exspectant etiam fortunam belli aut de toto negotio dubitant: quem fugiant habent, non habent quem sequantur. Et eodem modo in provinciis se rem habuisse res ipsa loquitur. Hos nunc omnes ad se Caesar vocat, omnem iis demere conatur dubitationem et „huc, huc” ait „venite, mea sequimini signa, in mea vos conferte castra; timere nolite ne propter dubitationem istam aut vos contemnam aut vobis succenseam: in eodem apud me eritis honore, in quo qui inde ab initio strenue pro mea causa depugnaverint. Iam nunc me vobis gratias habere quam maximas scitote, qui non feceritis cum adversario meo.” Neque suo sibi successu illa caruisse verba iure nostro ex iis quae praemittit orator „tua vox illa quae vicit” efficitur. Quae quid aliud significare possunt quam hoc: „vox illa tua cui victoriam tuam debes, vox quae ut adversarium tuum superare posses effecit”? An vim nunc facimus Ciceroni eiusque verba ad nostrum detorquemus arbitrium? Nonne verisimile est et privatos multos et totos populos placida illa lenique voce audita agmine facto ad Caesaris iam ante concucurisse signa quam quidquam de belli exitu constaret? Hac hac una voce se optimum sui temporis praestitit oratorem Caesar: eum oratorem dico qui non solum persuadere possit audientibus, sed praeterea omnes mortales sibi devincire eosque sibi reddere amicos.

Sed audiamus qua ratione omnino eam Caesaris vocem afferat Cicero. Nonne diserte declarat *παράδοξον* illud fuisse, numquam auditum antea, quod apud nullum legeretur scriptorem Latinum Graecumve, denique Caesaris, ipsius Caesaris, inventum?

Quid ergo? Num a Cicerone hunc sumpsit flosculum Marcus quo suam exornaret narrationem? Non opinor tam versatum eum in literis Latinis fuisse ut penitus sentiret orationem pro Ligario primum inter Ciceronis scripta tenere locum, praeclarum illud esse exemplum verae urbanitatis summaeque facundiae. Quodsi tamen illam legit, quid eum movere potuit ut pauca quaedam inde in suam orationem transferret verba? Quodnam illa pondus praebere Christi verbis videri ei poterant?

Aliter res se habet. Revera voce illa usus est Caesar¹⁾; usus est, aio, nam permagnam inde percepit utilitatem. Primo adstuebant homines dicto mirabili et inaudito, deinde ei plaudebant et per totam illud spargebant Italiam. Ipsi hoc sponte faciebant et nil praeterea cogitantes. Sed Caesar probe intelligebat quantopere vox illa sibi posset prodesse et intelligebant omnes quotquot erant in provinciis Caesariani. Quisquis eorum aliquid habebat auctoritatis operam dabat ut illa tamquam Caesaris tessera recitaretur Graecis Asianisque, qui dudum iam causae Caesaris favebant, sed arma contra Pompeium sumere dubitabant etiam.

Finitum erat bellum civile, sed non erat emortua vox illa. Immo vero in ore omnium esse pergebat hominum, etiam cum de bello civili iam altum erat silentium. Et obtinuit vim „verbi volantis” (ut nunc dicimus) quo identidem homines utuntur de vera eius significatione atque historia parum solliciti. Quorum unus et Marcus evangelista fuit.

Atque, ut fit, ad eandem normam compositum est proverbium contrarium quod apud Matthaëum legitur (XII, 30 cf. Luc. XI, 23). Credo autem in communi Marci Matthaëique fonte²⁾ utrumque proverbium lectum fuisse.

1) Testatur hoc etiam Suet. Caes. 75, disertius tamen testatur Cicero loco nostro.

2) V. v. d. Sande Bakhuyzen, Nieuw Theologisch Tijdschrift. A. 1916.

V A R I A.

SCRIPSIT

P. GROENEBOOM.

II.

DE THEOPHRASTI EPITOME MONACENSIS.

Optimo iure Hermannus Diels, vir doctissimus, in Theophrasti editione novissima haec scribit: „ergo firmiter tenendum est quod olim Cobetus edixerat: omne emendandi praesidium et fundamentum in capitibus XV prioribus esse in duobus codicibus Parisinis (A B); in posterioribus capitibus XV crisin pendere totam a codice Vaticano (V): reliquos autem libros ad unum omnes flocci non esse faciendos et criticam rem impedire tantum et quisquiliis nihil profuturis onerare.”

Non tamen facio cum eodem v. d., paullo infra contentente „Monacensem quoque epitomen — ex A B V ortam esse probabile existimo.”

Iam prius videamus locos, quos Diels recenset:

IX 3 εὐωχοῦ, τίμιε B, τιμιώτατε A, (quam lectionem mirabilem recepit Jebb-Sandys vertens: „Feast, most worshipful,”), τίβιε Epitome Monacensis, quod ducit ad veram lectionem Τίβειε (cf. Menand. Her. 21 ποιμὴν γὰρ ἦν Τίβειος οἰκῶν ἐνθαδί).

Sine codicis melioris auxilio hanc emendationem reperiri potuisse, coll. scholio δουλικὸν ὄνομα ὡς καὶ Δρόμων καὶ Γέτας καὶ τὰ τοιαῦτα facile Dielsio concedimus: paullo post eodem modo locum correxit Salmasius.

IV 11 καὶ εἰ τὸ ἄροτρον ἔχρησεν ἢ κόφινον ἢ δρέπανον ἢ θύλακον κτέ.

εἰ τὸ A: τὸ B: εἴ τι M.

Hoc loco Diels cum Needhamio εἴ τῷ legit, recte quidem varia lectione Epitomes εἴ τι spreta: verum tamen videtur εἰ τὸ, nam rusticus noster *unum tantum aratrum* habet, complures vero corbes, falces, saccos, unde sequitur articulum recte se habere nec Needhamio obtemperandum esse.

XIV 6 καὶ λαβῶν <τι> καὶ ἀποθῆις αὐτόσ, τοῦτο ζητεῖν καὶ μὴ δύνασθαι εὐρεῖν: iure M. (καὶ ἀποθῆις τι οὐχ εὐρίσκει) et Gesner addiderunt τι: facilis sed necessaria coniectura!

XII 1 ἢ μὲν οὖν ἀκαιρία ἐστὶν ἐπίτευξις λυποῦσα τοὺς ἐντυγχάνοντασ. Dubitari potest utrum lectio codicum ἐπίτευξις praefenda sit an cum M. ἐντευξις sit legendum.

XIII 6 καὶ ἀτραποῦ ἠγήσασθαι, εἶτα μὴ δύνασθαι εὐρεῖν, οὐ πορεύεται. (cf. Hall, The Busie-bodie „This man will also thrust himself forward to be the guide of the way he knowes not”).

Iam venimus ad locum maioris aliquanto momenti: M. enim praebet καὶ ἀτραποῦ ἠγεῖσθαι τὴν ὁδὸν καταλιπόντα. Non dubito quin recte editores Lipsienses ex epitome post ἠγήσασθαι inseruerint <τὴν ὁδὸν καταλιπόν>. Haec lectio, quam contemnendam esse Diels declarat, vim comicam mihi mire augere videtur: relinquit περιεργος certam viam ut semitam incertam ingrediatur! Praeterea Theophrastus de proverbio cogitasse videtur ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖσ (Phot. 315), quod editorem fugisse videtur.

Ennius „qui sibi *semitam* non sapiunt, alteri monstrant viam.”

Hymn. in Apoll. 227 οὐδ' ἄρα πω τότε γ' ἦσαν ἀταρπιτοὶ οὐδὲ κέλευθοι.

X 13 Hoc loco M. Atticam formam δλάσ servavit: AB οὐλάσ. „Ex Aristophane non minus quam ex lexicis discere poterat” addidit Diels.

VI 6 τὸ δεσμοκτήριον πλείω χρόνον οἰκεῖν ἢ τὴν αὐτοῦ οἰκίαν.

M. habet κέρραμον οἰκεῖν πλεῖον ἢ οἰκίαν. Glossam Cypriorum esse ad Homericum vs. E 387 explicandum contendit Diels. (cf. Et. Magn. 98, 31, Hesych. s. v.).

Sed quis sanus glossam illam Cypriorum κέρραμον pro lectione facillima δεσμωντήριον in textum traditum induxerit? Quis credat apud Herodam V 32 ἄγ' αὐτὸν εἰς τὸ ζήτρειον πρὸς Ἑρμῶνα vocabulum ζήτρειον (τὸ τῶν δούλων δεσμωντήριον παρὰ Χίοιο καὶ Ἀχαιοῖο) a scriba nescio quo insertum esse pro voce tradita δεσμωντήριον; aut Herodotum III 145 ἐν γοργύρῃ (δεσμωντήριον ὑπόγαιον schol.) ἐδέδετο re vera scripsisse ἐν δεσμωντηρίῳ; aut corruptum esse alium locum Herodoti (IV 146) κατέβαλον ἐς ἐρκτήν? Corinthii, teste Hesychio, κῶσ vocabant τὸ δεσμωντήριον: num quis usquam illud pro tradito δεσμωντηρίῳ substituit?

Accedit, quod Theophrastus in vivida descriptione verbis uti solet iisdem, quibus ei, quos pingit, utuntur, cf. VIII 7 πολλὸν τὸν ζωμὸν γεγονέναι.

Haec Diels. Restant tamen loci nonnulli, quos editor doctissimus enumerare supersedet, ubi M. meliorem aut certe aliam lectionem praebere videtur.

In miserrimo illo prooemio legimus ἤδη μὲν καὶ πρότερον πολλακίς ἐπιστήσας τὴν διάνοιαν ἐθαύμασα, ἴσως δὲ οὐδὲ παύσομαι θαυμάζων, τί γὰρ δήποτε — συμβέβηκεν ἡμῖν οὐ τὴν αὐτὴν τάξιν τῶν τρόπων ἔχειν.

γὰρ AB: ἄρα Madvig: omisit M.

Particulam γὰρ h. l. molestam esse quisvis videt: itaque aut obtemperandum M. aut interpunctione mutata legendum erit ἴσως δὲ οὐδὲ παύσομαι θαυμάζων. τί γὰρ δήποτε — ἔχειν;

Sed hic locus parvi momenti est.

I 4 καὶ μηδὲν ὧν πράττει ὁμολογεῖσθαι, ἀλλὰ Φῆσαι βουλευέσθαι.

βουλευέσθαι AB: βουλευέσθαι Cobet: <ἔτι> βουλευέσθαι M. quod unice verum est.

II 6 Adulator patroni liberos vocat χρηστοῦ πατρὸς νεοττία. M. habet καὶ μακαρίζειν τὸν γεννήσαντα.

Qui autem τὸν πατέρα μακαρίζει non patris sed liberorum vir-

tutes laudat, cf. e. g. Herod. I 31, ubi historicus facto admirabili Bionis et Cleobis narrato pergit αἰ δὲ Ἀργεῖαι (ἐμακάριζον) τὴν μητέρα αὐτῶν, οἷων τέκνων ἐκύρησε.

Hinc sequitur in Epitomatoris codice scriptum fuisse aut <χρηστά> χρηστοῦ πατὴρ νεοττία aut quod fortiter et simpliciter enuntiatum erit [χρηστοῦ] πατὴρ νεοττία, cf. τοῦ πατὴρ τὸ παιδίον (fr. c. gr. III p. 528 K).

VI 3 ἀμέλει δυνατὸς καὶ ὀρχεῖσθαι νήφων τὸν κόρδακα κτέ.

Verba Epitomes οἷος καὶ νήφων ὀρχεῖσθαι τὸν κόρδακα ad veram lectionem ducunt ἀμέλει δυνατὸς καὶ νήφων ὀρχεῖσθαι τὸν κόρδακα; nam indecenter saltare homine ingenuo indignum est: qui autem vel sobrius (καὶ νήφων) obsceno modo saltat, is demum iure ἀπονενοημένος vocari potest. Cf. ept. XII in fine, ubi de viro ἀκαίρῳ legimus καὶ ὀρχισόμενος ἄψασθαι ἑτέρου μηδέπω μεθύοντος.

Verba sequentia καὶ προσωπεῖον ἔχων ἐν κωμικῷ χορῷ non expedit: Edmonds lectione Epitomes motus legit κ. π. ἔ. ἐν κ. χ. <ἀνασευρμένος περιάγειν>. Intellegerem ὡς <τις> προσωπεῖον ἔχων ἐν κωμικῷ χορῷ „ut histrio in comoedia”.

VIII 6 Genuinam formam Πολυπέρχων M. et B. conservarunt.

IX 7 καὶ ταῦτα <τούς> χρήσαντας ἀναγκάσαι ἀποφέρειν πρὸς αὐτόν.

Necessarium vocabulum τούς quod omiserunt AB additum est ex M. τούς χρώντας ἀναγκάζειν κομίζειν.

XVIII 1 ἔστιν ἀμέλει <ή> ἀπιστία κτέ.: articulum supplerunt M. et Buecheler. Facilis coniectura!

XIX 4 ἐσθίων ἀπομύττεσθαι· θύων ἄμ' ἀδαξῆσθαι· (e coniectura Dielsii) προσλαλῶν ἀπορρίπτειν ἀπὸ τοῦ στόματος· ἄμα πίων προσερυγάνειν.

M. habet πίων (sic!), quod ducit ad lectionem unice veram ἄμα πίων, cf. e. g. XX 6 καὶ ἐσθίων δὲ ἄμα διηγείσθαι κτέ.

Epitome Monacensis igitur septem locis sine dubio meliorem

lectionem praebet (IX 3, XIII 6, VI 6, I 4, VI 3, IX 7, XVIII 1), duobus locis (XIV 6, XIX 4) ad veram lectionem ducit, uno loco (X 13) sola formam Atticam servavit.

Haud ignoro hic illic dubitari posse utrum casu an consulto vera lectio in Epitome conservata sit; quid porro vir doctus saeculi XVⁱ sagaci coniectura assequi potuerit nemo facile diiudicabit: attamen omnibus locis diligenter perpensis Dielsium calidius — dixerim pace viri summi — auctoritatem Epitomes Monacensis repudiasse persuasum mihi est.

IX 2 Vir impudens dicitur *θύσασ τοῖς θεοῖς αὐτὸς μὲν δειπνεῖν παρ' ἐτέρῳ*: locum optime illustrat Xen. Hell. III 1, 24, ubi Agesilaus a Midia ad cenam invitatus non sine dissimilatione respondet οὐ μὰ Δί', ἔφη, ἐπεὶ αἰσχρὸν ἐμὲ τεθυκότα ξενίζεσθαι ὑπὸ σοῦ, ἀλλὰ μὴ ξενίζειν σέ.

XV 6 καὶ οὐκ ἔχειν συγγνώμην οὔτε τῷ ἀπώσαντι αὐτὸν ἀκουσίως οὔτε τῷ ὄσαντι οὔτε τῷ ἐμβάντι.

Plerique editores pro ἀπώσαντι cum Laurentiano 86, 3 ῥυπώσαντι legunt, oblitī post Homerum neminem ῥυπῶν verbo usum esse „nisi nonnullos Byzantinos Gregorii Nazianzeni auctoritate confisos” (Diels). Iure Diels ἀπωθεῖν interpretatur „de crepidine depellere”; non tamen credo verba οὔτε τῷ ὄσαντι excludenda esse, quod librarii pro ἀπώσαντι coniecturam ὄσαντι in margine protulerunt, quae postea corpori verborum ipsi inserta sit, ut explicat idem.

Similiter enim Seneca de benef. VI 9, 1 „num quid est iniquius homine qui eum odit a quo in turba calcatus aut *respersus* aut quo nollet impulsus est.” Participium „impulsus” cum τῷ ἀπώσαντι, „calcatus” cum τῷ ἐμβάντι conspirat: restat participium „respersus”, cui respondet τῷ ἄσαντι, cf. Theocr. XV 31 δύστανε, τί μευ τὸ χιτώνιον ἄρδεις;

[Ingeniose Vollgraffius legendum esse mihi suggessit τῷ <σπιλ>ῶσαντι, iure tamen dubitans num Theophrasti temporibus hoc verbo usi sint Athenienses.]

Paullo infra sequuntur verba ὕστερον ἤκειν φέρειν (τὸν ἔρανον) καὶ λέγειν, ἵτι ἀπόλλυσι καὶ τοῦτο τὸ ἀργύριον, cf. Theocr. X 45: σικίνοι ἄνδρες, ἀπώλετο χροῦτος ὁ μισθός.

XVIII 9 καὶ τοῖς εἰληφόσι τι παρ' αὐτοῦ καὶ λέγουσι· 'πόσου, κατάθου· οὐ γὰρ σχολάζω πω πέμπειν'. "μηδὲν πραγματεύου· ἐγὼ γὰρ, <ἔωσ> ἂν σὺ σχολάσῃς, συνακολουθήσω."

Locus difficillimus: coniecturis tamen vix opus est, dummodo interpungamus: 'πόσου, κατάθου· οὐ γὰρ σχολάζω πω'. "πέμπειν μηδὲν πραγματεύου· ἐγὼ γὰρ ἂν σὺ σχολάσῃς, συνακολουθήσω".

Vertendum: 'Consumma omnia et refer in tabulas, nam ego nondum vaco.'

Tum alter: "Noli curare, ut domum meam mittas (pecuniam), ipse te comitabor domum tuam, si vacaveris."

Fortasse post πραγματεύου verbum q. e. εἶπεῖν excidit.

XXIV 8 Superbus homo τοῖσδε τις, οἷος — ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευόμενος μὴ λαλεῖν τοῖς ἐντυχάνουσι. Quanto melius se gerebat iuvenis ille κοσμιώτατος καὶ ἐπιεικῆς καὶ σώφρων apud Ach. Tatium p. 211 Hercher, qui ἐπεμελεῖτο φθάνειν προσαγορεύειν τοὺς ἐντυχάνοντασ!

XXVIII 3 Vir maledicus 'αὐται αἱ γυναῖκες ἐκ τῆς ὁδοῦ τοὺς παριόντασ συναρπάζουσι — τὸ δλον ἀνδρόλαλοι τινες.'

Diels adnotat: ἀνδρόλαλοι V: ἀνδρόλάβοι Foss: ἀνδρόλαγνοι Schneider: ἀνδροφάγοι Ast: ἀνδρόλαμοι Unger: ἀνδροβόροι Fränkel-Groeneboorn (= idem fere quod Groeneboom).

Theophrastus fortasse scripsit ἀνδρο<κό>βαλοι, cf. Photius (Reitz.) s. v. ἀνδροκόβαλος· κακοῦργος, πανοῦργος. Suid. Hes. (fr. com. III 567 K.).

DE VOCE OSCA "TADAIT".

SCRIPSIT

F. MULLER JAC.FIL.

In tabula Bantina (II, 10) haec verba occurrunt: *factud pous touto deivatuns tanginom deicans, siom dat eizasc idic tangineis deicum, pod valaemom touticom t a d a i t ezum* „facito (sc. magistratus), ut populus iurati sententiam dicant, se de iis id sententiae dicere, quod optimum publicum censeat esse”. Ita vulgo interpretantur, *tadait* verbo “censeat” reddentes; at nescio an melius huc quadret versio “videatur”, graece *ὅτι ἂν δοκῆ βέλτιστον εἶναι τῆ πόλει*. Certe non invenimus, cur hanc ipsam censendi notionem ibi latere suspicemur et numerus singularis, verbi *deivatuns* plurali numero oppositus, nostrae opinioni favet. Verbum enim hucusque undique caret, quo referatur. Adeone revera fluctuat neque habet, quod eius declaret originem?

Itaque sive “videri”, sive „censere, putare” eius significationem primam fuisse ponimus — parvi hercle momenti hanc distinctionem esse ipsum verbum *δοκῆν* èt “putare” èt “videri” reddens demonstrat — in lingua persica vetere verbi formae inveniuntur, quae forsitan affinitatem cum verbo *tadait* prae se ferant. In inscriptione persica quae in saxo Behistun inventa est (IV, 8) legitur: *mā* — — *paruv Sadayā(h) tya manū kartam* “ne — nimium videatur quod a me (revera: mei) factum (sc. est)”: de hac forma cf. quae dixit Meillet in *grammatica veteris linguae persicae* (Parisiis 1915), p. 122. Haud ignoro istud verbum vulgo referri ad radicem *skend “splendere, candere”, unde in lingua sanscritica originem duxerunt vocabula

haec: *chándati*, *chadáyati* "videtur, placet", in lingua avestica *sand-* "apparere, videri"; nuper de his verbis egit H. Güntert in libro cui titulus *Über Reimwortbildungen im Arischen und Altgriechischen* p. 57; plura apud Bartholemae Altiran. Wörterbuch 1559.

Cum autem in lingua persica vetere Ḫ (= β) non nisi ex indogermanicis sonis h aut th explicari possit, ad radicem confugiamus necesse est, cuius aut utrobique aut in sola Perside th -prima fuerit littera, **thad-*: indog. th in lingua latina t genuisse mihi videor demonstrasse in *Mnemosynae* vol. 43 p. 334 sqq.; ut tamen in linguis italis t , non th primitus huic vocabulo propriam fuisse litteram putarem, me movit graecum vocabulum $\epsilon\pi\iota\tau\eta\delta\epsilon\varsigma$ "cura singulari, consulto" et $\epsilon\pi\iota\tau\eta\delta\epsilon\iota\omicron\varsigma$ "idoneus, necessarius" (nomen proprium Ἐπιτάδης); haec enim vocabula iam Bechtel in *Lexilogo Homero* p. 134 optime cum verbo osco *tadait* coniunxit. Neque me latet hanc, quam vobis proposui, interpretationem nullo modo ab omni parte stabilem certamque videri; nihilominus operae pretium duxi ad vocabulum oscum *tadait* lectoris animum revocare.

AD LUCIANI CONVIVIVM § 5.

Rogavit Lycinum Philo qui potuisset filiam suam Aristaenetus in matrimonium dare Eucriti filio, paene puero, responditque ille patris opulenti unicum eum esse filium. Tum Philo exclamat: $\omicron\upsilon\ \mu\iota\kappa\rho\acute{\alpha}\nu\ \lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\iota\varsigma\ \alpha\iota\tau\acute{\iota}\alpha\nu$ [$\tau\acute{o}\ \pi\lambda\omicron\upsilon\tau\epsilon\iota\nu\ \tau\acute{o}\nu\ \text{Εὐκρίτου}$].

Dele insulsum additamentum, quo quod lepide dictum est fit languidissimum.

J. J. H.

FULMEN.

SCRIPSIT

JACOBUS VAN WAGENINGEN.

In editione mea Manilii Astronomicon, a^o MCMXV foras data, libri secundi versus 891—892 cum codicibus sic edidi:

huic in perversum similis deiecta sub orbe (sc. sors, sedes)
*imaque submersi contingens fulmina mundi,*¹⁾

coniecturam, quam ipse Mnem. XLI (1913) 205 proposueram (*tangens fulcimina mundi*) spernens interpretationemque, quam Scaliger in Manilii editione a^o 1600 (p. 195): *fulmina* = fulmenta = *ἑρείσματα* dederat, probans. Scaliger enim primus coniecit in sermone Latino duo esse vocabula *fulmen*, quorum alterum a radice verbi fulgendi originem ducat, alterum cum verbo fulciendi cohaereat (*fulgmen et *fulcmen), sed lexica hanc duplicem significationem non commemorant et ipse Waldius in lexico etymologico linguae Latinae Scaligeri sententiam ne dignam quidem iudicavit, cuius mentionem faceret. Tribus autem saeculis post Scaligerum Axel Nelson, vir Suecus, alterum locum attulit (Eran. XII, 1912 p. 201), ubi *fulmen* idem valere suspicatur atque fulmentum, sc. Cic. pro Balbo § 34: „duris enim quondam temporibus rei publicae nostrae, cum praepotens terra marique Carthago nixa duabus Hispaniis huic imperio immineret, et cum *duo fulmina*²⁾ *nostri imperii* subito in Hispania, Cn. et P. Scipiones extincti occidissent, L. Mar-

1) Conferatur versionis Belgicae Manilii (in aedibus Brillii, a^o MCMXIV) p. 66.

2) Ernesti *lumina* coniecit, Georges vocem interpretatur per: 'heroës'.

cius, primi pili centurio, cum Gaditanis foedus icisse dicitur". Iure autem optimo Nelsonus contendit, si vocabulum *fulmina* Ciceronis loco eandem vim habeat atque *fulmenta* („Stütze”), egregiam existere oppositionem inter verba ‘Cathago nixa duabus Hispaniis’ et *duo fulmina nostri imperii*; deinde quod ad rationem morphologicam attineat, nihil huic etymo obstare (cf. *fulcimen*, *fulcimentum*, *fulmentum*, *fulcrum*); tum Ciceronem saepius dixisse *fulcire rem publicam*, *fulcire imperium*, neque mirum esse, si e duobus vocabulis „*fulmen*” alterum cum verbo fulciendi cohaerens vitatum atque pro eo alia forma, ne ambiguitas oriretur, *fulmentum* substituta sit.

At Cicero non ipse locutionem illam *fulmina nostri imperii* ad Scipiones indicandos excogitasse mihi videtur, quippe quae iam ab Ennio adhibita sit, a quo praeter Ciceronem Lucretius ¹⁾ et Vergilius ²⁾ hanc metaphoram mutuati sunt. Ennius autem, si re vera Ciceroni exemplo fuit, non dixit *duo fulmina imperii* èt de Scipione Africano maiore èt de Cn. et P. Scipionibus, quae opinio est Nordeni, sed de his solis fratribus, qui una pugnarunt una ceciderunt, Lucretius tamen, cuius carmen de natura rerum eodem fere anno emissum est quo Ciceronis pro Balbo oratio est edita ³⁾, metaphoram transtulit ad unum Africanum maiorem designandum idemque vocabulo, quod Ennius ad viros, qui imperium fulserant, significantos usurpaverat, alteram vim sensumque fulguris tribuebat. Recte enim Munro animadvertit de loco Lucretii infra laudato agens: „Gnaeus and Publius were great generals, but still when they met so disastrous an end, it is strange that Cicero should call them the two thunderbolts of the empire” ⁴⁾. Verissime, sed si Cicero eos appellavit imperii fulmenta, metaphora optime in fratres quadrat.

Verum tamen interpretatio vocabuli *fulmen* = *fulmentum* dubia manebit, nisi alia exempla ad hunc usum probandum afferri

1) Lucr. III 1034 (Munro p. 512, Heinze p. 194): „Scipiadas, belli *fulmen*”.

2) Verg. Aen. VI 842 (Norden p. 333).

3) Oratio pro Balbo habita est a° 56, Lucretii carmen editum a° 54 (Schanz RLG I 2 p. 41, 265).

4) Reliquae argumentationi Munronis, Scipiones nomen suum non ad scipiones (*σκύπτρον*) sed ad *σκυπτὸν* rettulisse existimantis, assentiri nequeo.

poterunt. Quam ob causam cum Thesaurus linguae Latinae nondum hanc vocem contineat, Lommatzschium, virum doctissimum, unum ex iis, qui Thesauro conficiendo praesunt, per litteras adii, essentne in schedulis Thesauri, ad vocabulum *fulmen* pertinentibus, vestigia, quae nos ad duplicem eius vim statuendam ducerent. Quoniam tamen illo sagato in castris versante belli causa G. D. Dittman, vir doctissimus idemque benevolentissimus, per litteras me certiore fecit schedulas illas nondum excussas atque ordinatas esse, operae pretium esse iudicavi duos locos Ovidianos, in quos nuper incidi, cum Mnemosynae lectoribus communicare, qui Scaligeri et Nelsoni sententiam corroborare mihi videntur.

Ovidius autem (Am. I 6, 13—16) ianitorem inexorabilem domus amicae compellans amore ipso se audaciorem factum esse fatetur neque iam noctis pericula per vicos errantem, sed unum ianitorem timere testatur:

*nec mora, venit amor: non umbras nocte volantis,
non timeo strictas in mea fata manus;
te nimium lentum timeo, tibi blandior uni:
tu, me quo possis perdere, fulmen habes.*

Quale est illud *fulmen*, quod ianitor habet, quo Ovidium amicae aedes intrare conantem potest perdere? Estne aliquod telum, Iovis fulmini simile, quod tamquam muneris sui insigne gestat, quo terret amatores? An baculum, quod minatur? Tacent interpretes.

Exstat alter locus, ubi non ianitor, sed mirum in modum ipsa ianua ab Ovidio dicitur *fulmen* habere. Poeta enim *caelestia bella* (Am. II 1, 11), quae di cum gigantibus gesserunt, dicere ausum se esse narrat, sed eo conatu destitisse, quod talibus versibus amicae favorem sibi conciliare non potuerit. Audi eum ipsum (Am. II 1, 15—20):

*in manibus nimbos et cum Iove fulmen habebam,
quod bene pro caelo mitteret ille suo;
clausit amica fores: ego cum Iove fulmen omisi;
excidit ingenio Iuppiter ipse meo.
Iuppiter, ignoscas: nil me tua tela iuvabant,
clausa tuo manus ianua fulmen habet.*

Iterum interpretes tacent, nisi quod Nemetheius nos iubet Ov. Am. I 6, 16 cum hoc loco comparare, et Heinsius duobus codicibus fretus lectionem *fulmen erat* (20) commendat. Sed quale est, quaeso, illud *fulmen*, quod ianua habet, quod ipso Iovis fulmine *maius* appellatur? Estne aliquod fulmen, in ianua pictum, quo fures grassatores amatores absterreantur? Nihil tale traditum est, quantum scio, et versus Ovidianus, sic illustratus et acceptus, admodum langueret putidusque iure haberetur. Contra iocus quidam et lusus in utroque loco Ovidiano inest (quamvis fortasse a nostro iudicio nostrisque sensibus abhorrens, sed a Romanis haud spreus, ut Ciceronis de oratore liber secundus abunde docet), si vocabulum *fulmen* duas habuit significationes, e quibus poeta in utroque versu (Am. I 6, 16 et II 1, 20) alteram, antiquiorem dico (= fulmentum), in animo habuisse videtur.

Nunc vero alia quaestio oritur, qualis fuerit usus fulmentorum in aedibus Romanis. Credo nos eam difficultatem tollere posse. Nempe apud Vitruvium vel apud eius interpolatorem, basilicarum constructionem describentem, haec legimus (de arch. V 2, 9, Krohn p. 98, 9): „supra trabes contra capitula *ex fulmentis* dispositae pilae sunt conlocatae”. Quaeritur, quid hoc loco significet illud „*ex fulmentis*”. Schneider in commentario recte statuit fulmenta non esse fulcra („stutten”), nam si hoc Vitruvius voluisset, eum scripturum fuisse *pro fulmentis*, sed esse quoddam genus caementorum, e quibus pilae illae struantur (= ‘blokken’, ‘moppen’). Marte suo ad eandem pervenit sententiam loco Vitruvii examinato Guilielmus Vollgraffius, collega carissimus, eiusmodi rerum peritissimus, qui me monet talia saxa saepe adhibita esse fulciendi causa in laterum lignique constructionibus. Accedit alius locus, ubi Cato (de agricultura XIV 1) inter partes et materiam villae aedificandae haec enumerat; „limina postes iugumenta asseres *fulmentae* (= fulmenta)”. Iam ex ordine verborum apparet Romanos fulmentis illis usos esse in ianua fabricanda, nam iuxta limina postesque commemorantur. Itaque si quid video, Romani metuentes, ne claves et serae se parum defenderent ab iis qui nimis audacter in aedes introrumpere studerent, praesertim ab iis qui nonnumquam armati „funalibus et vectibus”, ut Horatius dicit (C. III 26, 7),

in fores impetum facerent, ianuam fulserunt ¹⁾ et obstruxerunt magnis lapidibus, quae fulmenta appellantur, ita limina fulcientibus, ut ianua effringi non posset. Nunc demum intellegimus, quale sit *fulmen*, quod ianua, quod ianitor habere dicitur, quo ille Ovidium *perdere* possit! Non est Iovis telum neque quidquam ei simile, sed saxum quadratum, quo melius ianua clauditur:

clausa tuo maius ianua fulmen habet.

1) Cf. Ov. a. a. II 244.

AD LUCIANI DE MORTE PEREGRINI § 32.

Παρελθὼν αὐτὸς ὁ Πρωτεύς μυρίῳ τῶ πλήθει παραπεμπόμενος, κατόπιν τοῦ τῶν κηρύκων ἀγῶνος, λόγους τινὰς διεξῆλθε κτέ.

Quodnam sit illud κηρύκων certamen frustra mecum et alios quaerere opinor. Neque quidquam proficimus si hic ἀγῶνα Homericō usu ἀγορᾶς sensum habere sumimus. Talis enim ἀγῶν non currit sed stat sedetve et est multorum hominum, at κήρυκας qui ante Peregrinum incedunt haud plus duos fuisse res ipsa fert. Scin quid huic loco accidisse censeam? Ut appareret de certaminis Olympici apparitoribus sermonem hic esse, in margine annotavit aliquis τοῦ ἀγῶνος, sic fere:

κατόπιν

τῶν κηρύκων . . . . . τοῦ
ἀγῶνος

eaque annotatio bipartito divisa recepta est in textum.

J. J. H.

AD PLINII EPISTOLAM L. VI¹ 8^{AM}.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

A Prisco petit Plinius det operam ut Maximus Crescenti reddat pecuniam, quam mutuum ab eo accepit Varus, cuius heres Maximus. Et aliis argumentis Plinius utitur et hoc (§ 8) „quam vim habeat (Crescens) offensus crede ei quam in amore habet”.

Scio quo modo haec accipi defendique soleant. „Ei rei crede” aiunt „est fere *ex ea re effice*”, afferuntque duos locos qui nihil huc faciunt:

Luc. VII, 709 *fatorum crede favori*, ubi „fatorum favor” *hominis* instar est, et Plin. VI, 31, 5: *quam reverenter quam fideliter amicos colat multorum supremis iudiciis credere potes*, ubi eandem quidem quam hic habes structuram: *quam . . . crede sed multorum s. i.* nihil aliud est quam: „multis qui eum heredem scripserunt” atque tertium hunc (X, 2, 2) *liberos concupisco . . . sicut potes duobus meis matrimoniis credere*, in quo et ipso quaedam cernitur „personificatio”, non offendit durissimum istud: quam vim habeat offensus, crede ei (vehementiae) e. q. s.”.

Sed multo magis eo nomine lectionem traditam improbo, quod ibi *amorem* habemus pro *amicitia*. ‘Quidni habeamus?’ dixeris. „Nonne enim in ipso huius epistolae initio vocabula *amat, amas, amor* eodem modo sunt adhibita?” Respondeo: putasne notum illud Terentianum:

in *amore* haec omnia insunt vitia: iniuriae,
bellum, pax rursum

etiam tum recte locum suum obtinere cum de *amicitia* agatur? Haud opinor: sed *certorum* hominum *amicitia* et „amor” potest appellari, non vero „in universum” *amor* unquam pro *amicitia* ponitur, quod non minus foret absurdum quam si quis Graece τὴν Φιλίαν cogitans, τὸν ἔρωτα scriberet. Denique aut servasse aut restituisse Plinii manum editio princeps videtur: *crede ei quem in amore habet*: „ego scio, et tu quoque scis, quam vim Crescens habeat offensus, licet neuter nostrum eum gravius offenderit. Idonei sumus de hac re testes, eam ipsam ob causam quod nostra *amicitia* numquam ulla graviore iniuria est concussa”. Nunc illud *quam* e. q. s. nullam habet offensionem et multo rectius quam in vulgata, ubi oppositio *illi* flagitat, *ei* legitur.

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

P. H. DAMSTÉ, J. J. HARTMAN, C. W. VOLLGRAFF.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, J. C. NABER, M. C. VALETON,
J. WOLTJER.


~~~~~  
NOVA SERIES.

VOLUMEN QUADRAGESIMUM QUINTUM. PARS II.  
~~~~~

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1917.

INDEX

	Pag.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex pag. 20</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	141—165.
Emendatur Arnobius Adv. Nat. I 62, scripsit P. H. D.	165.
De duobus Heracliti fragmentis (<i>contin. e Vol. XLIV pag.</i> <i>427</i>), scripsit GUILIELMUS VOLLGRAFF.	166—180.
Ad Persii Sat. I vs. 5 sqq., scripsit J. J. H.	180.
Pytheas Massiliensis, scripsit P. H. DAMSTÉ.	181—185.
Ad Martialis epigramma XLV libri octavi, scripsit J. J. HARTMAN.	186—188.
Quid Plato responderit ad Polycratis orationem in Socratem, scripsit H. D. VERDAM.	189—204.
Ad Taciti Agricolæ c. 16, scripsit J. J. H.	204.
Ad Ciceronis orationem pro P. Quinctio, scripsit J. J. HARTMAN.	205—227.
Ad Plutarchi De Sera Numinis Vindicta, scripsit J. H. W. STRIJD.	227.
Ad Persii Sat. I, 6, scripsit J. J. H.	228.
Ad Plutarchi De Sera Numinis Vindicta, scripsit J. H. W. STRIJD.	229—230.
Oedipus Indicus, scripsit P. H. DAMSTÉ	231—232.

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(Continuantur ex p. 20).

CVIII.

DE DOMINIORUM INCERTO TOLLENDO.

Vetus est disquisitio philosophorum ¹⁾ legumlatorum ²⁾ agrimensurorum ³⁾ iurisconsultorum, tolli quomodo possit dominiorum quod dicitur ⁴⁾ incertum ⁵⁾. In qua ante omnia tenendum est, non id eius causa qui possideat, sed eius causa quaeri, quaerendum saltem esse, cui a possessore veneat, ut possit scire, utrum

1) Audiatur Plato, qui praeterea quod κλήρων poni iubet ἐν τοῖς ἱεροῖς . . . κυριότητας μνήμας (Leg. V 11 [p. 741]) sic edicit: ἡ δὲ κτήσις χωρὶς τοῦ κλήρου πάντων πᾶσα ἐν τῷ φανερῷ γεγράφθω . . . ὅπως ἂν αἱ δίκαι . . . ῥᾶδιαι τε ᾧσι καὶ σφόδρα σαφεῖς (Leg. V 13 (i. f.) [p. 745]).

2) Est exemplum Antisthenis Nicandri, qui tulit ψήφισμα, ὅπως ἂν Ἐρεχθίδασι εἰδῶσιν ἅπαντες τὰ ἐαυτῶν κτήματα (Michel no. 139 lin. 6/7). Possidebant Erechthidae, ut ceterae tribus terrae Atticae decimam partem ἐν τρισὶ σφραγίσιν, ut loquuntur Papyri (Aristot., resp. Athen. 21 § 4; cf. Lécrivain in: *Dictionnaire des antiquités* IV 1 p. 452: „les dèmes de chaque tribu formaient ainsi, sauf quelques exceptions trois groupes compacts”) cum, qui solvissent τὸ ἐγκτητικόν, non demotis (Michel no. 145 lin. 27/8; Lipsius, *das Att. Recht* II (1912) p. 677).

3) Gromat. p. 121 lin. 7-24 (Thalin p. 84, 8-26).

4) Cf. Gai. II § 44; l. 1 D. 41. 3.

5) Dominiorum incertum optime illustrat Dio Chrysostomus XV § 24, 25. Ceterum ipsam disquisitionem, quo modo id possit tolli, de medio tollit quodammodo Gradenwitz, *Einführung in die Papyrusk.* I (1900) p. 105 vv.: „die der menschlichen Unvollkommenheit unmögliche Sicherstellung eines absoluten dinglichen Rechtes”. Quod statim refellit ipse („Wenn nun etc.”).

a domino emat nec metuenda sibi sit evictio. Requiritur igitur, verbis ut utar Constantini ¹⁾, *pro quiete totius successionis*, quod aut dominum faciat auctorem aut penitus tollat evictionis potestatem. Qualis fuit apud Athenienses ²⁾ quinquennii praescriptio, quae tuebatur non singularum rerum tantum, sed etiam hereditatis possessorem, adiudicatarii heredem ³⁾. Itaque qui a privato comparasset, securus erat, si auctor quinquennium possederat, salva hereditatis controversia, quum hereditatem possedisset, aut si adiudicatam possedisset quinquennium adiudicatarii heres. Sin ab aerario emisset, utique tutus erat: *ἂ μὲν γὰρ τὸ δημόσιον πέπρακεν*, nullam admittunt quaestionem, *ὡς ἀδίκως οὐ προσήκοντα πέπρακεν* ⁴⁾. Unde fiebat, ut, qui metuerent evictionem, suas res vel potius invictum titulum ⁵⁾ ab aerario emerent, quae res Ulricum Willeken aliquando conturbavit ⁶⁾. Apud Romanos sufficere visa est usucapio, quae tamen non omnem tollebat evictionis potestatem, quia usu nec capit peregrinus nec capitur hereditas ⁷⁾ nec praesidi donatum ⁸⁾ aut vi possessum aut a peregrino ⁹⁾ aut a populo ¹⁰⁾ vel fisco ¹¹⁾ aut a civitatibus ¹²⁾ aut a diis ¹³⁾ aut ab eo qui alienare prohibetur ¹⁴⁾ aut citra

1) Vat. fr. 35. 6.

2) De iure *προθεσμιῶν* Atheniensi et, quod coniunctum est, Aegyptio diximus cap. harum observ. CVI.

3) Isae. III § 58: *ὁ νόμος πέντε ἐτῶν κελεύει δικάσασθαι τοῦ κλήρου, ἐπεὶ δὲ αὐτὴν τελευτήσῃ ὁ κληρόνομος* (i. e. adiudicatarius: VI § 4). Maiorem, quam directa adiudicatio, vim habet *ὄρφανοῦ οἴκου μίσθωσις*, si quidem post eam nulla permittitur *ἀμφισβήτησις*. Quod demonstravimus cap. harum observ. LXXXIV (ex Isae. VI § 45).

4) Diximus cap. CVI.

5) *Ἐκ βασιλικῆς διαγραφῆς*. Locos dedimus in observ. ad papyros § 19.

6) *Actenstücker* (1886) p. 31.

7) Senec., de Benef. VI 5 § 3; Gai. II § 54. — Usucapiant sane, qui ab hereditatis possessore emerint: l. 17 pr. D. 4. 6; l. 25 § 17 D. 5. 3; l. 36 § 1 D. 41. 3.

8) L. 48 pr. D. 41. 1; l. 8 D. 48. 11.

9) Tab. III § 7 (ia. Gai. II § 65): peregrinus quia usu non perdit, ideo adversus hunc dominum *aeterna debetur auctoritas*.

10) L. 48 pr. D. 41. 1 (cf. Windsch. (1891) § 182 not. 11); Gromat. p. 50 lin. 15-18 (Thulin p. 42/3); Senec., epist. 79 (*iurisconsulti negant quidquam publicum usucapi*).

11) Windscheid (1891) § 182^a.

12) L. 9 D. 41. 3 (cf. quidem Windscheid (1891) § 182 not. 5).

13) Cf. Cicer. de harusp. resp. 14 § 32.

14) L. 28 pr. D. 50. 16; l. 16 D. 23. 5 (cf. Iustin. c. 30 § 2 C. 5. 12).

iustum initium salva etiamtum pignoris ¹⁾ causa et ususfructus ²⁾, nisi non utendo amittatur ³⁾, et condicionalis legati ⁴⁾ et restitutionis in integrum ⁵⁾ propter aut absentiam aut aetatem ⁶⁾. Iam longi temporis praescriptio ipso iure non currit, ubi adversus usucapionem in integrum restituitur ⁷⁾, et habet suum vitium: interruptionem per interpellationem ⁸⁾, nam usucapientis conventio, dum perpetuat in rem actionem ⁹⁾, ipsi soli nocet ¹⁰⁾. In eo sane praescriptionis causa melior est, quod etiam *adversus rem publicam prodest* ¹¹⁾, et quod hypothecariae actioni rectissime obicitur, modo non debitor possederit ¹²⁾. Quia vel sic multa restant, in quibus evictio locum habet — addidit Iustinianus ¹³⁾ evictionem ab eo, qui a mala fide possidente ipse bona fide emerit, quum id dominus ignoraret — ideo laude dignus est, qui tricennali praescriptione introducta *humano generi profunda quiete prospexit* ¹⁴⁾, vel maiore dignus futurus, nisi sanxisset, adversus pupillum praescriptio ut cessaret ¹⁵⁾. Excipiebatur hinc

1) L. 1 § 2 D. 20. 1; l. 44 § 1 D. 39. 2; l. 44 § 5 D. 41. 3; l. 2 pr. D. 41. 5; c. 7 C. 8. 13 (14).

2) L. 17 § 2 D. 7. 1; l. 44 § 5 D. 41. 3.

3) Paul. III 6 § 30.

4) Cf. Iustin. c. 8 § 3a C. 6. 43.

5) Hinc venit rescissoria Publiciana: l. 35 pr. D. 44. 7; cf. l. 26 § 7, l. 30 pr. D. 4. 6; l. 57 D. 17. 1; l. 82 § 1 D. 30; c. nn. C. 2. 35 (36); c. 3 C. 2. 50 (51); c. 3 C. 2. 52 (53); c. 5 C. 2. 53 (54); c. 24 C. 3. 32; c. 18 C. 8. 50 (51).

6) Metam passi diversa causa est: Bas. 10. 2. 26 (= c. 3 C. 2. 19 [20]).

7) c. 7 C. 7. 35.

8) Paul. V 2 § 4, § 5; c. 1 pr., § 1 C. 7. 33; Pap. Berol. (BGU) 267 = Argentinor. 22 (Chrestom. II 374).

9) Vetus illa civilis interruptio, quae fiebat *surculo defringendo* (Cic. de Orat. III 28 § 110), ipsam usucapionem interpellabat, sed ita, si dominus usurpasset (cf. l. 5 D. 41. 3).

10) Gai. l. 18, l. 20 D. 6. 1; cf. Ulp. l. 5 § 5 D. 7. 6.

11) Paul. V 2 § 4; c. 1 § 2 C. 7. 33.

12) L. 21 § 1 D. 20. 1 (cf. Dernbg, *Pfär.* I p. 224/5; l. 5 § 1, l. 12 D. 44. 3; c. 7 § 1, c. 14 C. 4. 10; c. 1, c. 2 C. 7. 36; c. 19 C. 8. 44 (45); Iustin. c. 12 § 1 C. 7. 33; c. 8 pr. C. 7. 39. — Exigit praeterea Windscheid (1891) § 248 ¹⁾, ut possessor hypothecam ignoraverit.

13) Nov. 119 c. 7.

14) Nov. Valent. tit. XXVII (Haenel XXVI c. 1) § 3.

15) *Lege* quidem Anglica cautum est, ne post tricennium vel pupillum vindicet. Cf. Digby, *History of the law of real property* (1897) p. 427/8; Kerr, *the student's Blackstone* (1887) p. 155/6; Pollock, *the land laws* (1887) p. 173/4; *Stephen's commentaries* III (1899) p. 489.

quoque debitor pignoris possessor, donec *immortali timore* hunc liberavit Iustinus ¹⁾ per quadragenariam praescriptionem. Sed videndum est an ipse Iustinus ²⁾ Constantinianae legis ³⁾ exemplo rursus hinc exceperit *conductor(em) seu procurator(em) rerum alienarum*, proinde tales personae et earum heredes in rem actionibus conveniri posse nunquam desinant, quod visum glossatoribus ⁴⁾ et commentatoribus ⁵⁾, nisi qui possessione dominum interverterit ⁶⁾ non admittendo venientem ⁷⁾, Cuiacio ⁸⁾ placuit et Molinaeo Argentreaoque, transiit denique in eius gentis legem ⁹⁾ cum hoc tamen, ut post contradictionem iam nihil obstat praescriptioni ¹⁰⁾. Diversa sedit Germanis interpretatio post Fridericum Carolum, qui tamdiu putat ¹¹⁾ non praescribi, quamdiu conductor vel procurator alieno nomine possideant, id est conductorem vel procuratorem se profiteantur. Ex diverso Windscheid ¹²⁾ *post completa conductionis tempora* iam nihil obstare putat praescriptioni. Quando igitur

1) c. 7 pr., § 1 C. 7. 39.

2) c. 7 cit. § 7.

3) c. 2 C. 7. 39. Pertinere videtur Cuiacio (Obs. XVIII c. 27) ad *sexaginta annorum praescriptionem* (cf. c. 3 C. 7. 22).

4) Gl. v. *debeant* c. 2 C. 7. 39: *nota colonum non praescribere triginta annis, licet nihil solvat.*

5) Summar. c. 2 C. 7. 39 (ex Baldo Bartoloque); summar. c. 7 § 7 eod. (ex Baldo); summar. c. 1 C. 7. 30 (ex Baldo).

6) Summar. c. 7 § 7 C. 7. 39 (e Saliceto). E diverso gl. v. *domino* c. 1 C. 7. 30 negatur colonum posse intervertere.

7) gl. v. *usurpet* c. 2 C. 7. 39; v. *conductor* c. 7 § 7 C. 7. 39; v. *propter iustam causam* l. 12 D. 43. 16. — Add. gl. v. *neque enim* l. 18 D. 43. 16: *non ergo solus animus coloni dominum privat.*

8) Paris. IX 1075 B, 1085 A/B.

9) *Code civ.* art. 2236. Cf. Baudry-Lacantinerie, *Traité de droit civil* XXVIII (1905) p. 245-252 (*Prescription* nis. 314, 315, 317, 322), *legem qui reprehendit* p. 253/4 (no. 324).

10) *Code civ.* art. 2238. Cf. Baudry-Lacant., op. cit. p. 259/60 (no. 333). Rebellat Cornil, *Possession* p. 162: *„il paraît inadmissible qu'une simple contradiction . . . puisse opérer interversion”*. Legislatori praeiverat Dunod, *Prescriptions* (1786) p. 40: *„ceux qui ont la possession d'autrui, changent leur possession lorsqu'ils le veulent et qu'ils le déclarent par des faits et des actes extérieurs”*, sed p. 39 idem auctor docet, hoc ita fieri, si conductor ab extraneo rem comparaverit, *„s'il refuse a près cela de faire part des fruits à son maître, s'il déclare qu'il ne veut plus tenir de lui etc.”*. Quorum hodie utrumlibet lege sufficit (art. 2238 cit.).

11) *System* V § 239 (p. 284/5).

12) *Lehrbuch* (1891) § 107^a.

non praescribet *procurator rerum alienarum*? Dixerit: numquam, reclamabit constitutionis auctor. Dixerit: semper, se refellet ipse, quod quia peius odit, dicit: numquam. Possessoris iura, non securitatem eius, auxit Iustinianus ¹⁾ bona fide adepto possessionem post triginta annos quasi domino facto tribuendo *actionem ad vindicand(u)m*. A populo qui comparasset proprio iure usum, opinio est Ottonis Karlowa ²⁾; a fisco emptor apud Romanos ante Marcum Aurelium proprio iure usus non est. Hic demum princeps statuit, ut haberet adversus dominum rei, non etiam adversus *libertatem* ³⁾, emptor a fisco quinquennii praescriptionem salva tamen causa in integrum restitutionis quum minori tum absenti ⁴⁾; accessit Constantini ⁵⁾ et Zenonis constitutionibus, ut *statim* ⁶⁾ securus fieret etiam adversus actionem hypothecariam ⁷⁾. Quod Graecorum institutis convenit, de quibus supra disputavimus, et Ripuariorum ⁸⁾, quibus adeo ratum est omne *testamentum regi(um)*, id est, *ἐκ βασιλικῶ διαγραφῆ*, ut etiam *de vita compon(ere)* iubeatur, id qui *fals(um) clamaverit*, id est, impugnaverit. Atqui singulare prorsus est, quod in formula quadam Salica ⁹⁾ post litem de terra *ad crucem* decisam sententia redditur *contra quemlibet*, nam Germanorum quoque consuetudine pronuntiatio, rem actoris esse, soli victo solet esse damnosa ¹⁰⁾. Quod de iure Anglico nominatim testantur Pollock et Maitland ¹¹⁾ salva nihilominus exceptione *ex taciturnitate* ¹²⁾, quae competit

1) c. 8 § 1 C. 7. 39.

2) *Rechtsgesch.* I p. 243¹, II p. 10, p. 29.

3) c. 5 pr. C. 7. 16 cum sch. Τοῦ αὐτοῦ (ad Bas. 48. 20. 5).

4) § 14 Inst. II 6; c. 3 C. 2. 36 (37); add. c. 5 C. 2. 50 (51), ubi ad novam *quadriennii* praescriptionem per interpolationem hoc transfertur. Quod perspexit Wissembach.

5) c. 1 C. Th. 10. 1.

6) § 14 Inst. cit.

7) c. 2 pr. C. 7. 37. Huic iuri accommodandum fuit l. 5 pr. D. 49. 14, neque id Balduinum latuit. Aliud fortasse dicendum est de l. 13 § 9 D. 5. 3, quum pertineat ad *hereditat(is)* emptorem.

8) Tit. 60 § 6 (ia. § 7). Locum interpretati sumus cap. harum observ. CV.

9) Bignon. 13 (12) = Thévenin, *Textes* no. 39. Nihil aut hic adnotat aut adnotaverat Zeumer.

10) Ergo quaerendum est, quid ita in instrumento quodam Divionensi (*GU* 213) ecclesia possessionem sine adversario vindicet (anno 816)

11) *Hist. of english law* II (1895) p. 75 (post notam 2).

12) Bracton V (5) c. 29 § 1.

adversus praesentes absentes quibusdam personis exceptis ¹⁾, postquam magna ²⁾ assisa adiudicata fuerit vel duellum vadiatum vel iurata arramiata vel cyrographum factum in curia. Ergo qui horum cui clameum non opposuerit, is sibi praeiudicat nec postea rem utiliter vindicabit, quia allegare nemo pote(s)t ignorantiam eorum, quae palam geruntur in ipsa curia regis. Quocirca, qui invictum titulum cupiebant habere, ii cum adversario supposito in curia regis concordiam inibant. Quod sublatum est sub rege Eduardo III (anno 34), restitutum sub regibus Richardo III (1) et Henrico VII (4) rursus deinde sublatum sub Gulielmo IV (3 et 4) ³⁾ hodie non obtinet ⁴⁾. At potest hodie ⁵⁾ a curia post investigationem et προγραφας impetrari auctoritatis instrumentum, quod proximo emptori plenam securitatem praestabit. Quo iure propter perplexissimam eius executionem nemo utitur ⁶⁾, sed potius inscribit proprietatem suam προς τον επι ταϊς αναγραφαϊς ⁷⁾ idque èt commodius ius èt plenius est. Praestabat autem concordia securitatem, quo tempore Bracton scribebat, statim; paulo post placuit, ut post annum et diem securitas inde contingeret ⁸⁾, quod sub Henrico VII factum est quinquennium ⁹⁾. Et sufficiebat olim ad securitatem consequendam possedisse tempore concordiae ipsum vel auctorem ¹⁰⁾, sed sub Henrico VII exigui coeperunt προκηρύξεις ¹¹⁾, quibus adiectis civile et proprium institutum gentium iuri quodammodo exaequatum est. Inventae sunt enim quum apud Graecos tum apud alios populos προγραφαϊ (παρά τῃ ἀρχῇ) et προκηρύξεις quibus admonerentur, qui ius in re haberent, adversus emptorem intra certum tempus ut consisterent, ne viderentur ius suum remisisse, veluti apud Athenienses intra

1) Velut pupillis, carcere detentis, trans mare absentibus (Bracton, l.l. § 3).

2) I. e., de proprietate.

3) Stephen, *New commentaries* I (1833) p. 568/9, p. 579.

4) Digby, *History of real property* (1897) p. 106; *Stephen's Commentaries* I (1899) p. 392.

5) *Declaration of title act* 1862.

6) *Stephen's Commentaries* I (1899) p. 560.

7) *Ibid.* p. 549/50.

8) Pollock et Maitland, *op. cit.* II p. 101*.

9) Stephen, *op. cit.* I (1833) p. 569.

10) Stephen, *op. cit.* I p. 569/70; Pollock et Maitl. *op. cit.* II p. 100/1.

11) Stephen, *op. cit.* I p. 566.

sexaginta dies ¹⁾. Quamquam testi fidem abrogat Hitzig ²⁾ propterea quod Athenis privata venditio rata utique fuerit. Rata nimirum erat privata venditio ³⁾ sed periculosa, ex diverso προγραφαί tuta quidem sed emendae, ponenda enim erat una pretii centesima ⁴⁾. Quod ius apud Romanos non invenitur praeterquam in venditionibus fisci, ubi pignoris iure is vendit; solent enim ab hoc venditore *programme* id est, edicto ⁵⁾, creditores admoneri, ut aut de iure suo doceant aut in perpetuum quiescant ⁶⁾. Apud novos quidem populos coepit hoc ius ad omnes pignorum venditiones, non fiscales tantum, pertinere, postquam placuit ⁷⁾ de rebus soli, iure pignoris semper ut venirent sub hasta, hastam utique praecedent προκηρύξεις ⁸⁾. Statuerunt denique reges Galliae, quod soli pignus nemine contradicente post legitimas προκηρύξεις venisset sub hasta, in eo pignore non hypothecae tantum, sed omnia pristina iura, sicut in Anglia post *concordiam*, paucissimis exceptis ut haberentur pro extinctis ⁹⁾,

1) Theophr. *περί συμβ.* (ediderunt cum commentario quum Hofmann, *Beitr. z. Gesch. des griech. und röm. Rechts* (1870) p. 76-79, tum Thalheim, *Rechtsalterthümer* (1895) p. 146-152) § 1. Mira res videtur Ernesto Rabel, *Verfügungsbeschr.* (1909) p. 20/1.

2) *Ztschr. der Sav.-St.* XVIII (1897) p. 177.

3) Demosth. XL § 58, 59; Aesch. I § 100. Provocat Hitzig ad Hyperid. V § 9. Qua de re cf. Bruck, *Habilitationschrift* (1909) p. 129² et ab altera parte Rabel, *Verfügungsbeschr.* p. 23/4.

4) (ὅπως) ὁ δικαίως ἐωνημένος φανερός ἢ τῶ τέλει, quod explicat Thalheim (1895) p. 146 not. 1 (adhibita Demosth. XXXII § 18), nec audiendus Rabel, *Verfügungsbeschr.* p. 21.

5) Ioseph. Antiq. XII § 145; Vit. § 370; Plutarch. Galb. 5; Dittenb. Syll. (1900) no. 935, 29; Pap. Berol. (*BGU*) 18, 1; Giss. 7, 14/5; Oxyrrh. 34 IV 5, 6; 1101, 16; 1155, 11; *Rev. laws* col. 37, 6; Tebt. 24, 28; 27. 62. 71. 107; 35, 8; c. 29 § 2 C. Th. 10. 10; c. 1 § 4 (1) C. 1. 49; c. 6 C. 7. 57; Sanct. pragm. pro pet. Vig. c. 11; Gibbon, *chapter* 49 not. 25 (ex Io. Damasc.). Itaque recte habet interpretatio Ernesti Rabel, *Verfügungsbeschr.* p. 21, non recte Henrici Dernburg, *Pfdr.* II p. 551/2, *Pandekten* I (1892) § 292 (p. 702/3).

6) c. 6, c. 8 C. 8. 25 (26). Non officit res nisi praesentibus (c. 6 cit.).

7) Dernburg, *Pfandr.* II p. 258: *„nach einem allgemeinen germanischen Gewohnheitsrecht“*.

8) Dernburg et Hinrichs, *das preussische Hypothekenrecht* I (1877) p. 306/7 (adnot.).

9) Pothier, *Introd. au tit. XXI* nis. 118-122; id., *Procéd. civ.* nis. 638-641; Loysel, *Instit. coutum.* (ed. 1846) nis. 903; 904; Argentraeus, *Tit. XIV protheor.* § 4. Secundum hunc ipsa proprietates post adiudicationem salva est, sed docet Pothier *Introd. au tit. XXI* no. 11): salvam esse *possidenti*.

itaque hac lege lata pleraque sub hasta alienari coeperunt etiam extra causam pignoris dati vel capti creditore interposito fictitio ¹⁾, sicut illic adversario. Per Aremoricam quidem ambagibus remotis αὐταῖς ταῖς προκηρύξεσιν ea vis tributa est, quam per ceteras Gallias habebat, ut dictum est, hastae post προκηρύξεις solemnitas; quocirca poterat illic omnis emptor διὰ τῶν συνειθισμένων κηρυγμάτων ²⁾ evocare ius habentes, ut de iure suo docerent aut postea quiescerent ³⁾. Erat sane hoc ius imperfectum, quia nec obtinebat contra absentes a provincia ⁴⁾ nec pro emptore, cuius auctor integrum annum nondum possedisset ⁵⁾. Video etiam apud Transrhenanos aliquando ταῖς προκηρύξεσιν eam tributam esse vim, ut per se pristina iura excluderent ⁶⁾. Quorum novis legibus obstant aut proprietario tantum, quum pro possessore interponuntur ⁷⁾, aut iis, quorum iura non extent in monumentis ⁸⁾ et proprietatis domino ⁹⁾, quum quid subhastabitur. Huic igitur, etiamsi in monumentis nomen extet, nocent ¹⁰⁾, sed alio modo prospicitur ¹¹⁾, nisi pro possessore interponuntur. Interponuntur pro possessore, quum ipse triginta annos possederit et monumenta mortui vel diu absentis nomen detineant et triginta annos negotiis vacaverint ¹²⁾. Diversum ius apud Batavos olim fuit, horum enim vetustissimis legibus in singulis oppidis constituta inveniuntur tri(n)a iudicia annualia . . . ad hoc . . .

1) Troplong, *Privil. et hypoth.* no. 563; Pothier, *Introd. au tit. XXI* nis. 166-175, id., *Procéd. civ.* nis. 666-674.

2) Cf. Nov. 119 cap. 6.

3) Cf. Planiol, *Nouv. rev. histor.* XIV (1890) p. 433-463 (*les appropriations par bannies dans l'ancienne province de Bretagne*).

4) Planiol, l.l. p. 451. Minores indefensos de suo, ut videtur, addit Besson, *Livres fonciers* (1891) p. 65¹.

5) Planiol, l.l. p. 442.

6) Dernburg et Hinrichs, *das preuss. Hypothekenrecht* I (1877) p. 306 (§ 25. 1).

7) *B.G.-B.* § 927.

8) Dernburg et Hinrichs, op. cit. I p. 315; *preuss. Ges. betr. die Zwangsvollstr.* (1883) § 40 Nr. 8; *Reichsges. üb. die Zwangsversteig.* (1897) § 37 Nr. 4.

9) Dernburg et Hinrichs, op. cit. I p. 315; *preuss. Ges.* § 40 Nr. 9; *Reichsges.* § 37 Nr. 5; cf. *Entw. betr. die Zwangsvollstr.* (1889) p. 151/2.

10) *Entw.* cit. p. 152.

11) Dernburg et Hinrichs, op. cit. I p. 317; *preuss. Ges.* § 47. 1 (ia. § 21 Nr. 3); *Reichsges.* § 17. 1.

12) *B.G.-B.* § 927.

ut quilibet oppidanus existens in possessione alicuius hereditatis ¹⁾ in quolibet pr(a)edictorum iudiciorum compareat et ibidem super hereditate, si sit qui impetat, conveniatur; si vero non conveniatur, ipse postmodum iuxta sententiam scabinorum quiete hereditatem suam possideat ²⁾. Erat igitur προκηρύξεως loco defensionis oblatio in iudicio annuali; quemadmodum sunt, quibus videatur Romanorum in iure cessio instar habere προκηρύξεως ³⁾, qui facilius rem obtinebunt, si passi erunt persuaderi sibi ab Ernesto Abgarowicz ⁴⁾, in vindicatione legitima priorem vindicare eum, qui possideat; eveniet enim ut in iure cessio existat oblatio iudicii ut in superiore specie. Longe alio modo praediorum emptoribus prospectum voluit Theophrastus ⁵⁾, cui videbatur aliquid iuri scripto deesse ⁶⁾, apud quos non esset ἀναγραφή τῶν κτημάτων . . . . καὶ τῶν συμβολαίων, ἐξ (ἄν) ἐστὶ μαθεῖν, εἰ ἐλεύθερα καὶ ἀνέπαφα καὶ τὰ αὐτοῦ πωλεῖ (τις) δικαίως· εὐθύς γὰρ καὶ μετεγγράφει ἢ ἀρχὴ τὸν ἐωνημένον. Quod ita procedit, si illa κτημάτων ἀναγραφή non sit mere censualis possessionum descriptio, quam sequatur tributorum distributor, sed dominiorum publica adsignatio, quae in proprietatis iudicio fidem faciat; alioquin nullo modo possunt ἀναγραφῆς ope lites extirpari, si praedia recenseantur *finibus suis*, id est, incertis ⁷⁾. Similiter, ut constet, qui deinceps in rem successerint, non qualiscumque συμβολαίων sufficit ἀναγραφή, sed, qualem nunc habent Transrhenei, quae dominium praestet τῷ μετεγγραφέντι. Nam, si talis sit, qualem Galli habent vel nos habemus, quae tantum perficiat alienationem a iusto auctore, nihil praeterea testificari poterunt, penes quos monumenta habentur, quam e. g. hoc: οὐ γέγονεν ἐφ' ἡμῶν ὠνὴ κατὰ τῆς σῆς

1) I. e., praedii.

2) *Bijdr. voor vaderl. Gesch.* IV (1888) p. 100. Additur: *et dicta iudicia in ecclesia sunt indicenda.*

3) Eisele, *Beitr.* (1896) p. 258, p. 260; Gradenwitz, *Einführung* (1900) p. 101/2. Denuntiat uterque testimonium Augusto Bechmann.

4) *Essai sur la preuve dans la R.V.* (1912) p. 38 sqq.

5) Περὶ συμβολαίων § 2.

6) *Αἱ προγραφαὶ καὶ αἱ προκηρύξεις . . . δι' ἑλλειψιν ἐτέρου νόμου . . . τίθενται.*

7) Massigli in: *Commission (française) extraparlamentaire du cadastre*, fasc. 5 (1894) p. 430: „l'immeuble ainsi immatriculé serait dans un état d'instabilité juridique; . . . l'esprit du système du livre foncier se trouverait faussé”. Rem latius executi sumus cap. harum observ. LXXIII.

οικίας ¹⁾. Ut praeterea constet, ἀνέπραφα vendi, constitui necesse est, neque id Transrhenani omiserunt, in hypothecaria quoque actione ut monumentorum fide stetur, ne vel sit hypotheca libris incognita, vel e contrario libris cognita non teneat. Excipiendae utique erunt, quae ex publica causa descendant, hypothecae, veluti tributorum nomine, et propter aequitatem eius, qui in rem impenderit, quo de pignore fuit observatiuncula nostra VIII. Praeterea creditoribus hereditariis relinquenda est tacita hypotheca ²⁾, etsi negat Dernburg ³⁾: oportet enim bona defuncti imprimis proficere creditoribus eius, quod non potest contingere, nisi tacitae hypothecae ratione, aut si omnis hereditas ad solutionem sequestrabitur. Tantum potest exigi non iniuste, ut intra certum tempus vel talis hypotheca monumentis inscribatur (*Code civ.* art. 2111) interim occulta futura. Quo de pignorum genere proprio commentario plenius egi ⁴⁾. Debet autem ἡ τῶν κτημάτων ἀναγραφὴ ita fieri, ut suo quisque domino fundus adscribatur, quam in rem sufficere potest significans descriptio, si nec particulatim, id est, in frustulis ager, quo de agitur, possidebitur, nec eiusmodi fines sint, ut facile confundantur ⁵⁾. Praestat utique mensuralis obligatio non sine terminatione ⁶⁾; nam terminandum est, ne quotidie ad formam litiget ⁷⁾; est praeterea, ne cuivis operi rustico impedimento sit

1) P. Taur. 12 (quem longe aliter interpretatur Revillout, *Précis* (1903) p. 1085 not.). — Huius usus praepositionis KATA exempla dedimus ad cap. XC.

2) *Cour de cass.* apud Fenet II p. 640: „ce droit est de la plus souveraine justice et ne peut être altéré“.

3) *Pandekten* III (1892) § 170¹⁰ („ist mit dem heutigen Pfandrechte nicht vereinbar“).

4) *Weekbl. v. h. Notariaat* 1914/5 („Het goed recht der stilzwijgende zaakverbanden“).

5) Omnino requirebant mensuralem obligationem rogatores codicis civilis Teutonici (*Motive* III p. 55: „der Entwurf kann . . . nur mit einem Grundbuche rechnen, welches in der Bestimmung des Gegenstandes . . . sich nach . . . der Beurkundung der Landesvermessung richtet“). Remissius agebant rogatores eius, quae data est libris praediorum, legis (*Entw. einer Grundbuchordn.* p. 34/5: „nicht bei allen Grundstücken ist das Bedürfnis der Kartirung das Gleiche“). In summa cf. Steppes, *das Grundbuch im Entw.* (1892) p. 20/l.

6) Modo terminatio commode fieri possit. Esse enim, ubi loci natura impedimento sit, docet I. Boer Hz. in nostro *Oeconomista* 1881 p. 718.

7) Schneider in: *Schmoller's Jahrb. f. Gesetzgeb.* XIV (1889) p. 465, 467; Koppers, *die Verbindung des Grundbuchs mit der Katasterkarte* (1892) p. 58.

circa lineam finitimam error ¹⁾). Plane, quod rescriptum est publicis Borussiae mensuris ²⁾): terminandum esse, ut possit ad formam recurri ³⁾, id aut iuris vitium tegit ⁴⁾ aut mensurarum ⁵⁾, quas oportet ita comparatas esse, ut duobus vel tribus signis manentibus semper ad formam possint redintegrari fines ⁶⁾. Quamquam docet Harksen ⁷⁾ nullam artem hoc praestare posse ⁸⁾, cui foret consequens artem ad suam maturitatem nondum pervenisse. Possunt autem praedia ἀναγράφεσθαι aut singula prout in libros venient, quod in terra Australia sufficere visum est et item nunc in Anglia usu venit ⁹⁾, vel ab initio universa, quod melius est, ne aliter observantibus bis idem veniat ¹⁰⁾. Quocirca cavetur lege Australica ¹¹⁾, ut prior ἀναγραφὴ praevaleat. Nisi recte docet Lyons ¹²⁾, ne quid soli bis veniat, solam praestare posse formam mensuralem, proinde vitium in eo potius consistit, quod non subest forma. Quam componi quidam iubent ex formis mensuralibus singulorum praediorum τῶν ἀναγραφόμενων, ne sit necesse universa simul sub mensuram vocare, et fit hoc modo

1) Lallemand, *Commiss. (française) extraparlem. du cad.* fasc. 4 (1893) p. 462: „les besoins journaliers de la culture exigent, que la ligne divisoire . . . soit indiquée sur le terrain-même”.

2) *Anweisung v. 25. X. 1881 für das Verfahren bei Erneuerung . . . des (K)a-tastere § 66.*

3) „es ist für die Sicherstellung der Vermessungsergebnisse . . . von grosser Wichtigkeit, dass die Eigentums Grenzen . . . dauerhaft vermarktet werden”.

4) Cf. caput harum observat. LXXII (i. f.).

5) Cf. Boer, in nostro *Oeconomista* 1881 p. 720.

6) Michel, *Comm. (franç.) extraparl. du cadastre* fasc. 6 (1898) p. 55: „les instruments, procédés ou méthodes à employer dans les opérations cadastrales devront fournir les mesures nécessaires pour rétablir à toute époque les limites”. Transit sententia in ipsam rogationem (fascic. 9 (1905) p. 820 art. 19).

7) *Das preuss. Kataster* (1896) p. 60.

8) „das beste Kartenwerk (kommt) erst dann zur vollen Geltung, wenn (dasselbe) sich dauernd auf die örtliche Fixierung (seiner) Angaben stützen (kann), und daher die Möglichkeit gegeben ist, etwa abhanden gekommene Punkte identisch wiederherstellen”. Ergo non sufficere superesse duo signa vel tria, sed necesse erit, plus duo tria ne desint.

9) *Stephen's commentaries* I (1899) p. 543, 548, 549/50.

10) *Entw. einer Grundbuchordn.* (1889) p. 34: „Sicherheit, dass das Grundbuch . . . nicht etwa einzelne Grundstücke doppelt enthält, kann nur durch die Aufnahme eines (allgemeinen) Verzeichnisses gewonnen werden”.

11) *South-Australia real property act* (1886) sect. 69 V.

12) *The cadastral survey of Egypt* (1908) p. 345 (cf. *ibid.* p. 8, 53, 78).

in Anglia¹⁾; etsi negant harum periti rerum formam mensuralem alicuius territorii coalescere posse ex formis mensuralibus singulorum praediorum²⁾. Qui tamen fateantur necesse est, fieri posse, modo praecesserit ipsius territorii rigoribus obligatio, ad quos rigores singula referantur; itaque hoc tantum manet, quod res multo pluris constabit, quam constaret semel peracta mensura universitatis³⁾. Ne est quidem omnino necesse, ut huius rei causa nova ἀναγραφὴ vel forma fiat, si est ἀναγραφὴ vel forma censualis⁴⁾; sufficiet enim, veteri ἀναγραφῆ vel formae publicam fidem accommodare, si quem non deterrebit, quod hoc modo multis non dominis aliena largiturus sit. Illud praeterea constat: nec formis nec significantibus descriptionibus per se excludi posse iurgia, quod putabat Hyginus agrimensor⁵⁾, nam, nisi etiam constet τῆ τῶν συμβολαίων ἀναγραφῆ, qui deinceps successerint, omnis τῆς τῶν κτημάτων ἀναγραφῆς utilitas evanescet, ex quo desierit, quod desitutum est, per privata instrumenta successio demonstrari posse. Similiter ἡ τῶν συμβολαίων ἀναγραφὴ sua carebit utilitate, ni demonstretur τῆ τῶν κτημάτων ἀναγραφῆ, in quos fines deinceps sit successum⁶⁾. Illud plane legislator nullis monumentis efficere potest, ne sit post mortem

1) *Stephen's commentaries* I (1899) p. 549.

2) Decrevit anno 1888 conventus mensorum Galliae „qu'il serait impossible topographiquement parlant: 1° de constituer un nouveau cadastre par l'assemblage de plans levés isolément” (Boer, *Verkrijging van onroer. zaken* (1890) p. 86). Cf. Beson, *Livres fonciers* (1891) p. 412/3.

3) Boer, *Verkrijging* enz. p. 87.

4) Decernere pergebant mensores Galliae: „(qu'il serait impossible topographiquement): 2° d'appliquer en France l'Act Torrens avant la rénovation du cadastre sur de nouvelles bases”. Egregie errabant honesti viri, quum putabant hanc quaestionem ad suum officium pertinere. Cuius erat provincia, Massigli, is tamen scribere non debebat (*comm. (franç.) extraparem. du cadastre fascic. 9* (1905) p. 80): „les documents actuels sont dans un état trop défectueux pour qu'il soit possible de leur emprunter les indications sur les feuilles foncières”, quum res ad summum sit inutilis (inadmissible). Nam fieri posse usus docuit, quum ad pristinam ἀναγραφὴν („la matrice cadastrale”) etiam terminatae sint per territoria proprietates (fascic. 4 (1893) p. 479; *Tdschr. v. kadaster* XIII (1897) p. 140), quod appellat „abornement général”.

5) Gromat. p. 121 (Thulin p. 84).

6) Eo sensu verum est, quod scribit Steppes, *das Grundbuch im Entwurf* (1892) p. 22: „ohne beweiskräftige Grundkarte (hat) das beweiskräftige Grundbuch nur einen recht beschränkten (i. zweifelhaften) Werth”.

uniuscuiusque domini ¹⁾ in incerto proprietas, donec aut heres de iure suo probaverit aut publica auctoritate novo possessori τὸ ἀδέσποτον adsignetur, quem in usum conservavit Germanus legislator ²⁾ veteres illas προκηρύξεις; et graviter fallit Plato, qui, quum de civitate sua non tollit ius hereditarium ³⁾ tamen vult persuadere, (ὅτι) χωρίων μὲν οἰκήσεών τε τῆδ' οὐκ ἔστ' ἀμφοισβήτησις ⁴⁾. Potest autem non iniuste ⁵⁾ ita tolli ius hereditarium, ut cuiusque hereditas iudici vel sequestri [permittatur, hic respondeat iis, ad quos hereditario iure bona perventura essent. Quod ius habent Austria ⁶⁾, Anglia ⁷⁾, Australia hoc discrimine, quod in Anglia, Australia etiam creditoribus hereditariis sequester respondere debet et sequestratur ad solutionem ⁸⁾, quod non similiter fit lege Austriaca ⁹⁾. Videntur autem hanc provinciam suam facere voluisse Ptolemaei, qua de re disputavimus supra ¹⁰⁾. Quaerendum superest, dominiorum et hypothecarum incerta rectiusne tollantur ope possessionis, unde oritur èt usucapio èt praescriptio èt ipsum προκηρύξεών ius, ex quo ubique placuit τὰς προκηρύξεις ei tantum prodesse posse, qui possederit ¹¹⁾, adversus eum qui non possederit ¹²⁾, an publicorum

1) Fieri potest, ut dominus numquam moriatur, si omnes deinceps ante mortem suam alienent.

2) *B.G.-B.* § 927 (mortuo adsimulatur, qui longo tempore afuerit). Nihil in eam rem sanxerat Borussicus legislator anno 1872 (cf. Dernburg et Hinrichs, *das preuss. Hypothekenrecht* I (1877) p. 311-314 = § 25. 2).

3) *Leg. V* 10 (p. 740).

4) *Leg. XII* 7 (p. 954). Fieri non posse docet Huebner, *Immobilienproz.* (1893) p. 84: „mit der Entstehung eines abgestuften Erbrechts (ist) der Streit über das nähere Recht gegeben“.

5) Commode fieri docet Bernhöft, *zur Reform des Erbrechts* (1894) p. 45.

6) *B.G.-B.* § 797.

7) Kerr, *the Student's Blackstone* (1887) p. 250-252. Excipiebantur tunc res soli, sed post 1897 includuntur (*Stephen's commentaries* (1899) I p. 275, 301, II p. 214) ad exemplum legis Australicae (*Return to the H. of C. no. 211 = Registration of title, British colonies* (1881) p. 6).

8) Kerr, *op. cit.* p. 253, 254.

9) § 811.

10) cap. LXXVI.

11) Cf. Planiol, *Nouv. rev. histor.* XIV 1890) p. 443 (§ 5); Dernburg et Hinrichs, *das preuss. Hypothekenrecht* I (1877) p. 307/8.

12) Cf. Pothier, *Introd. au tit. XXI* no. 11 („le décret, quoique je n'y aie pas formé opposition, ne me fera pas perdre ma propriété, pourvu que j'aie conservé la possession“); *Traité de la proc. civ. nis.* 658. 3; 667. Hoc in Germania nunc non

ope monumentorum. Sane, quod ad hypothecas attinet, ope possessionis posse statum earum fundari, proinde esse electionem, negabunt, quibus videatur hypotheca, quae quidem nuda conventionione fiat, ne possideri quidem ¹⁾; sed verius est ius hypothecae clam possideri, nisi apud quos lex est, ut monumentis inscribatur; ergo, si talis lex est, non erit absurdum, etiam hypothecam per continuationem possessionis acquiri posse, quod constituatur suadet Scialoja ²⁾; vel quorundam Graecorum populorum exemplo, quorum fuerunt Cyziceni, etiam ἐπὶ ὑποθήσεων locum dare προκηρύξεσιν ³⁾, quamquam apud recentiores populos creditoribus hypothecariis hoc modo consultum non est ⁴⁾ uno casu excepto ⁵⁾. Ex diverso adversus hypothecariam actionem proprietatis domino iure Romano et Gallorum per longi temporis praescriptionem consulitur, apud Gallos etiam προκηρύξεων auxilio, quum praedium venit. Quod non possunt aut debent omnes imitari. Non enim simul domino adversus hypothecariam actionem per longi temporis praescriptionem consuli potest et hypothecarum status librorum testimonio fundari. Ignorabit enim, qui libros inspexerit, habiturusne sit hypothecariam actionem necne. At potest simul hypothecarum status librorum testimonio fundari, et, quamvis sit inutile, domino conservari adversus creditores ius προκηρύξεων, quia iussu iudicis eorum, qui non adfuerint, hypothecae διαγραφῆσονται, sicut fieri solet de exuberantibus ⁶⁾. Erit autem propterea inutile, quia emptori sufficit, de hypotheca certum esse. Quia igitur solet vel hypothecarum tantum vel etiam dominiorum status libris fundari

---

obtinere, quum quid subhastatur; obtinebat ante 1869 (Dernburg et Hinrichs, *das preuss Hypothekenr.* I (1877) p. 315 ima).

1) E. g. Bruns, *Recht des Besitzes* (1848) p. 479; Windscheid (1891) § 229¹; Baudry-Lacantinerie, *Traité de droit civil XXVIII* (1905) p. 163² (*Prescription* no. 200).

2) *Rivista di dir. civ.* 1909 p. 9 (*dell' estratto*).

3) Theophr., *περὶ συμβ.* § 1.

4) Cf. Besson, *Livres fonciers* p. 77.

5) Besson p. 120. Cf. Challamel, *Comm. (franç.) extraparl. du cadastre, fasc. 7* (1900) p. 41. Quo hic pugnat argumento, ad omnes hypothecas ins ne porrigatur: „la purge est toujours une opération coûteuse”, id refellit Besson et ipsa ratio disputandi. Quare enim conatere debet magno, quod quanti vult populus vendit?

6) Apud Transrhenanos, quum subhastatur; apud Gallos tunc etiam, quum ex contractu transcribitur.

vel neuter ¹⁾, quid praestet, videndum est. Qua de re iam pridem conscripsi libellum legistorium ²⁾, quo docebam: ideo praestare possessione niti, etiamsi, fateor, possessio minus firma sit ³⁾ et maxime in quibusdam agrorum generibus, veluti pascuis, dumis, silvis praecipue non caeduis ⁴⁾, quia, si librorum fide de praediorum iure constabit, nihil inde sine iniuria transscribi poterit, nisi per inquisitionem ante constiterit de iure alienantis, quatenus libris ipsis de ea re non liqueat, id est, si iure hereditario ad eum pertineat ⁵⁾, et nisi constiterit de fide negotii, id est, sitne is quem esse se intendit vel iustus vicarius, liceatne ei alienare adversario accipere ⁶⁾, sitne praeterea iusta causa ⁷⁾, metus error dolus num interveniat, fraudulentur creditores iive, quibus legitima portio debetur ⁸⁾, quorum nihil impune praetermitti, sed, quod ultimum est, de portione legitima quid sit futurum, ne divinari quidem potest. Itaque condemnabam dominiorum confirmandorum modum, qui procedere non potest, nisi magistratus in omnibus privatorum negotiis interponat se. Sed ita condemnabam, nisi quis librorum fide auctoritatis instrumenta emittere vellet, quae mobilium rerum ritu per manus traderentur, fundorum vice fungerentur ⁹⁾. Tantundem de hypothecis, sive solae venturae essent in libros publicos sive etiam dominia, et mirabar, cur, qui Borussiae anno 1872 leges scripsisset, is hypothecarum instrumenta emitti permisisset ¹⁰⁾, auctoritatis vetuisset ¹¹⁾. Itaque admittebam publicorum librorum suffragationem ea lege, ut emitterentur quum auctoritatis instru-

1) Veluti neuter fundatus est apud Gallos; apud Transrhenanos uterque, solus hypothecarum status veteribus et Gallorum (*loi du 9 messidor an III*) et Borussiae (*Allgem. Landrecht*) legibus, sed Gallorum non plene (Besson, *Livres fonciers* p. 88; p. 90).

2) *Beginselen van Grondboekwetgeving* (1892).

3) Hoc arguet Boer, *Tdschr. v. kadaster* III (1837) p. 13.

4) *Gromat.* p. 44, 14/5. 21/2 (*Thulin* 34, 10/1. 18/9). Cf. Gombault, *Tdschr. v. kadaster* X (1894) p. 52.

5) Hoc tolli posse ope sequestrationis, praediximus.

6) Veluti, si corpori vel collegio alienabitur.

7) Vel saltem non iniusta.

8) Sola Anglia non habet portionem legitimam. Habet Paulianam.

9) Agitur de instrumentis, quae symbolorum vel tesserarum instar habeant, quae legislator Borussicus appellabat inepte „*besondere Urkunden*“ (*Grundbuchordnung* (1872) § 119), sed alibi (§ 91) rectius „*beizubringende Urkunden*“.

10) *Grundbuchordnung* § 122 (*B.G.-B.* § 1116; 1192).

11) *Grundbuchordnung* § 119.

menta tum hypothecarum; non exprimebam, expediretne eiusmodi instrumenta emitti, multo vero minus expediretne nominibus emitti, an ἐπιφέρουσι. Quod supplevi altero commentario ¹⁾, quo probabam instrumentorum emissionem, etiam ἐπιφέρουσι, modo liberum esset non accipere, ne quis invitus cogere ius suum contra furta, contra incendia, custodire. Qui libellus, ut superior, valde contemptus iacuit. Postea inveni apud Henricum Brunner ²⁾, quod sane est memorabile: apud Anglos et Saxones post primam adsignationem, quae quomodo facta sit ignoratur ³⁾, est tamen credibile genealogiis ⁴⁾ adsignatum esse ⁵⁾, cui sententiae ipsi passim agri ⁶⁾ et agrorum descriptiones formaeque haud ita veteres ⁷⁾ post bellum internecivum, quod a potentioribus per aliquot saecula cum pristina agrorum constitutione gestum est ⁸⁾, etiamnunc testimonium quodammodo dicunt, etsi prudenter monet Maitland ⁹⁾, ne nimis confidamus stabilitate cuiusvis agrorum

1) *Beginnselen van mobilisatie*. Prodiit in: *Weekblad voor Notarisambt* 23 (1892) nis. 1197 et 1198 et in *Tijdschrift voor kadaster* IX (1893) p. 1-22.

2) *Zur Rechtsgesch. der Urkunde* (1880) *Abth.* 2 (p. 151-208). Indidem habet Maitland, *Domesday and beyond* (1897) p. 316.

3) Gaupp, *die german. Ansiedl.* (1844) p. 545: „darüber fehlt es an [genauern] Nachrichten“. Factam esse certa lege („in a regular mode“), opinio est Eduardi Digby, *History of the law of real property* (1897) p. 8. Adsignatum enim esse (p. 3 sq.) centuriis, rursus (p. 7) centenas adsignavisse genealogiis (families), quae villas condiderint (who formed villages or townships), regi quoque et fortasse proceribus reμένυ data esse (p. 10). Quorum pleraque debet Gulielmo Stubbs, *Constit. Hist.* I (1874) § 35 (p. 71-74). Eadem fere de centenis et de villis opinio est Ioannis Earle (*Handbook to the landcharters* (1888) p. XLIX-LIII), de villis et regis procerumque sortibus eadem Friderici Gulielmi Maitland, *Domesday and beyond* p. 351 (post notam 2).

4) Cf. I. Alamann. 81 (84).

5) Maitland, *Domesday and beyond* (1897) p. 349: „originally the men, who settle in a village, are likely to be kinsmen. Some phrases in the continental folk-laws and some perhaps of our English place-names point in this direction“. Cf. Earle, *Handbook* cit. p. 455.

6) Maitland, op. cit. p. 337/8: „strip-holding, that we find in the English fields, . . . was derived from a village, formed by men, who were free and equal“.

7) Laudat Earle, *Handbook* cit. p. LXII sq.: „modern agricultural Reports“, Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* II (1895) p. 108: „am Anfang unseres (damaligen) Jahrhunderts vom board of agriculture veranlasst(e) Grafschaftsbeschreibungen“, Maitland, op. cit. p. 362: „map(s) . . . drawn in the eighteenth century“, planius Gray, *English field systems* (1915) p. 16: „enclosure (maps) of the 18th and 19th centuries“, p. 14: „and the tithe maps posterior to 1836“, datque (p. IX) specimina.

8) Cf. Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* II (1895) p. 106-108.

9) Op. cit. p. 362-367. Consentit Gray, op. cit. p. 16, sed addit: „yet there seems to be no other way“.

constitutionis, quum praeterita investigemus; ergo apud Anglos et Saxones, post primam adsignationem qui agri superfuerint ¹⁾ atque publice donati, id est, ex publico iure in privatorum, quin etiam ipsius regis ²⁾, dominium translati sint, quive agri olim adsignati postea a dominis ³⁾ vel dominorum iussu a potestate publica ipsis ⁴⁾, quibusve petissent ⁵⁾, ita donati sint ⁶⁾, — non enim credo, credit Digby ⁷⁾, credit Maitland ⁸⁾, adsignatos agros indistincte donari iure ⁹⁾ potuisse; ideo non credo, quia non est donatum ¹⁰⁾, ut illi putant, salvo possidentium iure (Digby: „*subject . . . to (actual) possessory rights*”), sed potuisse fateor dominorum iussu, quocirca recte docet Brunner ¹¹⁾, etiam adsignationem („*Ethel*”, quod definierat (p. 153) „*Familienstammgut*”) nova lege possessam, atqui temere scribit (p. 153) omnem transfusam („*vom Boclande völlig aufgesogen*”), quae sententia merito displicet Fridericis Pollock ¹²⁾ atque Gulielmo

1) Adsignationi superfuisse, unde donaretur, censet etiam Digby, *History* cit. p. 11, p. 17.

2) Kemble 260 (Digby, *Hist.* cit. p. 14 not. 2); 1019 (Maitland, op. cit. p. 247 not. 1); 1087.

3) Veluti Birch 562 (Earle p. 152/3). Ex hoc instrumento possessum esse, demonstrat subscriptio „*Eadgar cyning of his aegenra handa sealde thas boc Leofrice*”. Hinc apparet, non utique verum esse, quod scribit Vinogradoff, *Mél. Fitting* II (1908) p. 515: „*das (= jedes) Buch ist ein königliches Privileg*”. Non ad rem pertinet Kemble 85 (quod a Doroverniensis ecclesiae praesule et (a) rege haec cartula confirmata esse debuisse), quia agi videtur de terra publica vel fisci ut nis. 195; 1020.

4) Cf. Birch 248 (donatur cuidam, sicut pater (eius) . . . plenissime . . . possidebat; Kemble 773 (*C. arcebisceop gebohte (thæt land) aet H. tham thegene mit his agenansceatte and Athelulf cing hit gebocode C. arcebisceope on ece yrfe*); 898.

5) Cf. Kemble 71 (donant reges Baldredus et Ini abbati cuidam per petitionem Sergheria); 282; 296 (comparat utrobique privatus a privato, subscribitur pro rege: *hanc meam donationem . . . roborabo*)

6) Ad petitionem dominorum interdum donatum esse, sensit Vinogradoff, *Mél. Fitting* II (1908) p. 507, eoque pertinere verba Alfredi leg. 41 (37): *thara manna . . . the hit on fruman gestrindon* (i. e. qui adsignatum possedissent, quod mox donatum est).

7) *History* cit. p. 15.

8) *Domesday and beyond* p. 257 (ia. (256)).

9) „*of encroachments and irregular dealings we do not speak for the present*” (Pollock, *the land laws* (1887) p. 24).

10) Hoc demonstrabitur infra.

11) Op. cit. p. 169 lin. 9/10.

12) *The land laws* (1887) p. 197/8.

Maitland ¹⁾ — eos agros ex instrumento possessos, id est, vindicari solitos ²⁾ et instrumenti ³⁾ traditione ipsos tradi visos, ut nihil defuerit immobilium, quam vocant, cum mobilibus exaequationi. Quod genus instrumenta quia specie non differunt a nudis traditionum instrumentis, idcirco nisi ex accidentibus ab his discerni non possunt, veluti quum subscribitur ipsum instrumentum vice fundi aliquando traditum esse ⁴⁾, vel ex diverso in ipso instrumento aliud vice fundi traditum commemoratur ⁵⁾, vel quum aliunde constat ⁶⁾. Cuius utriusque generis plurima aetatem tulerunt, magnam partem ad coenobia data, pauciora comitibus vel ministris, quae res fortuita videtur Ioanni Earle ⁷⁾, sed laudat apposite Maitland ⁸⁾ verba Bedae ⁹⁾ ad Egbertum: „*laici . . . data regibus pecunia emunt sibi sub praetextu monasteriorum construendorum territoria . . . et haec insuper in ius sibi hereditarium edictis regalibus faciunt adscribi, ipsas quoque literas privilegiorum suorum, quasi veraciter Deo dignas, pontificum abbatum et potestatum saeculi obtinent subscriptione confirmari.*” Apparet igitur non potuisse laicos nisi per obreptionem ex instrumento possidere terram, opinor, publicam vel fiscalem. Quod praecipuum a regibus ne contemneretur, apud Cantuarios etiam obtinuit, donationi confirmandae opus esse non tantum regia sed inprimis

1) *Domesday and beyond* p. 256/7.

2) Plerumque tamen *salva manu* (Kemble 164), id est, salvo iureiurando, quod debetur non possidenti, alibi terram, hic cartam (Brunner, op. cit. p. 203-207; add. Kemble 1288). Videtur quidem semel (Kemble (898) vice sacramenti auctor dari, sed Hist. Eliens. (ed. Gale) I 35 auctor similiter datus ipse dat sacramentum.

3) Instrumentum solet appellari *boc*, sed interdum plurali numero *bec*, veluti Kemble 220 (*this seondan . . . tha bec*); 281; 327; 328; 499; 1078.

4) E. g. Birch 562 (Earle p. 152/3) subscriptum est: „*Eadgar cyning of his aegenre handa sealde thas boc Leofrice*”.

5) Sic Kemble 414 donat quis fundum *cum libro eiusdem terrae*.

6) Sic Kemble 518 non esse proprietatis sed nudum traditionis instrumentum, demonstratur no. 1258.

7) *Handbook* cit. p. LXXV: „*if we have . . . fewer grants made to comes or minister than . . . in favour of religious houses, this is . . . , because the latter . . . have had better chances of preservation*”. Cf. Brunner, *z. Rechtsgesch. der Urk.* I p. 167.

8) *Domesday and beyond* p. 243¹ (cf. *ibid.* p. 226, 229, 242/3).

9) Ed. Giles I p. 128.

archiepiscopali auctoritate ¹⁾. Continebatur autem singulis instrumentis agri nomen et in quo pago esset, deinde spatia ab accolis ²⁾ vel ab incolis ³⁾ aestimata, nisi quod semel iterumque ⁴⁾ mensura agitur per longitudinem et latitudinem ⁵⁾, fines denique ⁶⁾ ab antiquis possessoribus constituti ⁷⁾ significanter descripti ⁸⁾ lingua plerumque vernacula, licet charta sit Latina. Qua re demonstratur chartae scriptorem et finium plerumque diversum esse; plane, sicut charta apud Anglos et Saxones non solet scriptorem suum manifestare ⁹⁾, ita ne finium quidem descriptio ¹⁰⁾. Ipsum hoc ius quem non delectet, sicut apud Romanos Moesicos (1914) leges de modo agri, in sua patria sub Normannis extinctum ¹¹⁾, ferme ad literam renatum esse apud Anglorum et Saxonum in terra Australia progeniem? Quod proprio commentario ¹²⁾ in Themide nostra (1893) illustravi. Quin coepit inde rursus parens populus hoc sibi adsciscere ¹³⁾. Errat utique

1) Kemble 85 (*quod a Doroverniensis ecclesiae praesule et (a) rege haec cartula confirmata esse debuisset*).

2) Veluti Kemble 441; 525; 573; 577; 589; 590; 1156; 1164; 1220; 1260.

3) Veluti Kemble 730; 1031; 1309; 1310.

4) Veluti Kemble 217; 293; 296.

5) Quin aliquando (veluti Kemble 316) praeter longitudinem definitur latitudo in superiore parte et in inferiore loco separatim. Fit similiter no. 1087.

6) Atqui Kemble 16 alienatur: *iuxta notissimos terminos a me demonstratos et a pr(oc)uratoribus meis*. Rursus no. 47: *terminos . . . non ponimus, quia ab accolis undique certi sunt*. Item no. 1278: *rus namque praetaxatum manifestis undique terminis minus dividitur, quia iugera altrinsecus copulata adiacent* (cf. 503: *singulis iugeribus in communi rure huc illucque dispersis*; 1234; 1240; quaeque plura laudat Gray, *English field systems* p. 57/8). Sintne interdum fines non agri, qui donatur, sed totius pagi, quaerit post alios Gray, op. cit. p. 52-54.

7) Kemble 83. — Cf. II. XXI 405: (λίθον), τὸν β' ἄνδρες πρότεροι θέσαν ἕμμεναι ὄρον ἀρούρης.

8) Cf. Kemble, Cod. diplom. III p. vi sqq.

9) Brunner, *z. Rechtsgesch. der Urk.* I p. 161 (et p. 162 not. 1).

10) Ne quem decipiat Kemble 399 (*uncer Brentinges*), est sensus *min and Brentinges* (Earle, *Handbook* cit. p. civ).

11) Pollock, *the land laws* (1887) p. 197: *the name of bocland . . . survived a full century after the conquest*. Quin supervixisse eius iuris intelligentiam, demonstrat rubrica duodecimo saeculo veteri chartae (Birch no. 1082; Earle p. 201) addita: *carta Aedgari regis de Cheresworde cuidam Aeffleade, quae per islam et per propriam cartam reddidit manerium sancto Eadmundo*. Non Brunner melius potuit describere.

12) *De theorie van het Torrens-stelsel*.

13) Cf. *Stephen's Commentaries* I (1899) p. 542-560.

Brunner, ubi scribit ¹⁾: apud solos Anglos et Saxones tesserarum instar obtinuisse auctoritatis praediorum instrumenta ²⁾. Nam fuerit oportet apud Burgundiones idem ius de iis, quae non sortis titulo ³⁾ possiderent, quid enim aliud dici potest post legem Gundobadi ⁴⁾: . . . *donationum nostrarum textus ostendant*, est enim tesserae instar textus ostendendus („*beizubringende Urkunde*”), sed apud Alamannos quoque iis de rebus, quae ad ecclesiam umquam pertinuisent ⁵⁾. Nec minus videtur apud Ripuarios fuisse testamentum ⁶⁾ regis ostendendum, ut contrarium regis testamentum de eadem re ⁷⁾ *falsum clamare* liceret ⁸⁾ vel propter invasionem maiorem poenam exigere ⁹⁾. Alioquin, ubi hoc deest, non recte dicitur quis *tene(re) per cartam* ¹⁰⁾, licet *per (cartam)* vel cum carta *res ad eum perven(er)it* ¹¹⁾, carta enim, quam quis ostendere non cogitur, si habet alias probationes, non tesserae instar est, sed vel simplex testimonium vel negotium in scriptis habitum ¹²⁾. Itaque, ubi lex exigit, ut in transferendo dominio *scriptura . . . emittatur*, erit quidem solemnitati satisfaciendum, sed, nisi praeterea quid constitutum sit, perinde erit, utrum extet scriptura, modo apud iudicem probari possit extitisse eam. Fuit autem talis lex iure Romano Theodosiano ¹³⁾, et item de rebus, quas quis ecclesiae donaret,

1) *z. Gesch. der Urk.* I p. 167.

2) „*Diese Funktion der carta (findet) auf dem Continente kein Analogon*”. Postea quidem ἀνάλογόν τι apud Frisiones invenire sibi visus est (ibid. p. 300 sq.) falsa nominis specie deceptus. Cf. Fockema Andreae, *Rechtsgel. Mag.* VII (1888) p. 517-521.

3) Possidebatur apud Burgundiones vel sortis titulo et iure hospitalitatis vel donatione regia (l. Grundob. I § 1, § 3; LIV § 1; LV § 2, § 5).

4) I § 4.

5) L. Alamann. 18 (19). Cf. l. Rom. Cur. (C. Th.) II 29 (Stobbe, Diss. p. 23).

6) I. e. instrumentum.

7) L. Rip. 60 (62) § 7: *ex una rem*.

8) L. Rip. 60 (62) § 6.

9) L. Rip. 60 (62) § 3.

10) Videantur *extenta manerii* (= 4 Edu. I, stat. 1) apud Digby, *History* cit. (1897) p. 214 (lin. paenult.) ia. p. 145. Eadem videtur esse causa earum chartarum, per quas hodie tenere dicuntur customarii (*tenants by copy of court-roll*), cuiusmodi chartas olim Germania quoque habuit (Stobbe, *Handbuch* II (1876) § 182 not. 12). Cadit eadem observatio in form. Arvern. 1; Turon. 28; Imper. 23.

11) Cf. carta Senon. 38.

12) Cf. Brunner, *z. Rechtsgesch. der Urk.* p. 16/7.

13) c. 1 § 2 C. 4. 3 = c. 2 § 2 C. Th. 2. 29. Videtur ea lex quodammodo reprecantari P. Oxy. 67 (ann. 338) lin. 19, 20.

apud Alamannos ¹⁾, et item iure Anglico post alterum Carolum ²⁾ obtinuit, tacita denique apud omnes subest, qui praescribunt ³⁾, ut adquisitio in publica monumenta transscribatur, quia transcribi non potest, nisi quod scriptum sit ⁴⁾. Quamquam contrarium videtur, quod constituit Theodosius minor ⁵⁾: *si sine scripto donatum qu(i)d fuerit, adhibitis aliis idoneis documentis, hoc quod geritur posse comprob(ari)*, quum scilicet donatio gestis alleganda sit. Sed pertinet nimirum constitutio ad eas donationes solas, *quas gestis non est necessarium allegari* ⁶⁾. Illud valde scire velim, Angli et Saxones quomodo prospexerint, specie largitionis ne quid suo domino auferretur. Quo ne quis pertinere censeat legem Cnuti ⁷⁾: *and se the land gewerod haebbe be scire gewitnesse* ⁸⁾ *haebbe he unbesacen* etc., quasi possit in iudicio comitatus defensione oblata ⁹⁾ terra ab omni vindicatione tuta fieri, quae videtur esse sententia Reginaldi Schmidt ¹⁰⁾, additur (post *gewitnesse*) in cod. B: *on scyppfyrd and on landfyrd* ¹¹⁾, ut sensus hic sit: qui pro possessione militaverit vel tributum pependerit ¹²⁾, eum proprietatem suam fecisse, modo comitatus ei testimonium dicat. Quod Cnuti institutum aliunde notum est ¹³⁾ et congruit

1) tit. 1 § 1. Sed adicitur, quo fit textus ostendendus: non posse ecclesiam filio donatoris, nisi *carta . . . praesens veniat*, iniurandum tollere (2 § 1), quod possessori competit.

2) *Statute of frauds* (= 29 Car. II cap. 3) apud Digby, op. cit. p. 145¹, 413¹.

3) Veluti Galli, Belgae, Batavi.

4) Laurent, *Principes de droit civil* XXIX (1878) p. 46/7 (no. 32). Locum exscripti in: *Beginselen van Grondboekwetgeving* p. 123/4.

5) c. 29 C. 8. 53 (54).

6) cf. c. 31 § 1 eod.

7) II 79.

8) Hoc redit: Kemble 1318. Cf. praeterea Earle, *Handb.* p. 235/6; Kemble 789; 1334, ubi contrahitur *aet* (*aetforan*) *ealre scire*; Earle *Handb.* p. 257 (lin. 5), 262, 263, 264 (T. p. 637, 632, 636): *on calles thaes hundredes gewitnesse*; Hist. Eliens. (ed. Gale) I 45 (Phillips, *Gesch. des Angels. Rechts* (1825) not. 469): *coram octo hundredis*, quas litigator mox *tra(h)it in testimonium*.

9) Adversus quemlibet petitem.

10) In glossario v. *acquiescere* 2. Ne Phillips quidem verum vidit (op. cit. not. 380).

11) Clausula redit: Kemble 753.

12) Additur in cod. G iustissima clausula: *and se nolde oththe ne mihte, the hit aer ashte*.

13) Thorpe, *Diplomat.* p. 452; Maitland, *Domesday and beyond* p. 55/6 (cui debeo legis hanc interpretationem huius). Laudat Hemingi cartularium I 278 et *Domesday book* I 216b, quorum mihi copia non est.

interpretatio usurpato verbi *verian* intellectu ¹⁾. Sic Lagidarum quoque legibus pleno iure, ut videtur, transferebatur proprietas ad eum, qui fiscalia exsolvisset ²⁾. Quodsi adiectio displicet et brevior textus eligitur, potest vel sic explicari ³⁾: eum, qui in iudicio comitatus pretium terrae numeraverit, adversus calumniam, venditoris utique, tutum fore ⁴⁾. Quaestionem autem, quam proposui: Angli et Saxones quomodo prospexerint, specie largitionis ne quid suo domino auferretur, eam quodammodo tollit Digby, quum scribat ⁵⁾: fieri largitionem salvo possidentium iure („*subject . . . to (actual) possessory rights*”), proinde ⁶⁾, si domini sint, donatario nihil tribui praeter ius saltus ⁷⁾. Hoc enim donationi utique inesse, èt ipse putat èt putabat Earle ⁸⁾, putabant Pollock et Maitland ⁹⁾, ex diverso proprietatem (*Privateigentum*) Sohm ¹⁰⁾, Brunner ¹¹⁾, Vinogradoff ¹²⁾. Nos non intercedimus, quo minus omnis charta tacite ius saltus continere videatur; atqui negamus salvo possidentium iure chartas emissas intelligendas esse, quia verba id non admittunt. Solet enim donari rus *cum omnibus fructibus, cum omnibus usi(bu)s, utensilibus,*

1) Kemble 583; 642; 797; 834; 836; 923; 1057 (Earle, *Handb.* p. 349/50 not. 2); 1323; Maitland, op. cit. p. 328 (= Rect. sing. pers. 3 § 4), p. 123. Consentit Liebermann, *Gesetze* I p. 366, p. 446.

2) Cf. P. Tebt. 61 (a), 9-18, quibus continetur (γραφῆ) τῶν μεταδιωκμένων . . . τοῖς ὑπογεγραμμένοις διὰ τὸ τετάχθαι τὸν στέφανο ὑπὲρ τῶν προγεγραμμένων. Apud Romanos hoc modo in pignus fisci succeditur aut ne succeditur quidem, quemadmodum videre est cap. harum observ. CII.

3) Eo ducit Kemble 1318: *Nu swutelath hit her thaet B. mit his scette awerede thaet land and forescet on ealre scire gewitnysse.*

4) Quin tutus futurus sit, non dubito, licet *Histor. Eliens.* (ed. Gale) I 45 hoc tantum tradat de *secunda manu* (quam eius cap. partem non transcripsit Phillips, not. 469).

5) *History* cit. p. 15.

6) Op. cit. p. 24¹.

7) Ordinarium (*usual*) hoc esse, docent Pollock et Maitland, *History of english law* I (1895) p. 37.

8) *Handbook* cit. p. XIX, XX, XXIV, LXXVIII, LXXXVIII („*the lands booked . . . are . . . manors*”).

9) *History* cit. p. 37: „*a grant of bookland . . . was a grant of lordship*”. Add. Maitland, *Domesday and beyond* (1897) p. 231/2.

10) *Fränk. Reichs- und Gerichtsverf.* I (1871) p. 31: „*Buchland ist Privateigentum*”.

11) *zur Gesch. der Urk.* p. 153.

12) *Mélanges Fitting* II (1908) p. 502-506 (sed cf. etiam p. 517).

utilitatibus ¹⁾; hominum si quando fit mentio, ita fit, ut ipsi quoque donationem praedii sequantur ²⁾, terrae saltem ratione (*mid lande*) servituri ³⁾. Qui adeo erant proprio iure destituti, ut possent, qui eorum liberi nati vel facti non essent, de sua possessione abalienari ⁴⁾ et ad aliam possessionem transcribi ⁵⁾, manumitti denique sine terra ⁶⁾. Quid, quod potest quis terram sibi defendere, quum homines ⁷⁾ ad alium pertineant ⁸⁾, nonne id demonstrat, inter homines et terram nullum vinculum intercessisse? Quare, si qui forte in terra testamentali (*bockland*) vere *tributario iure tene(n)tes* ⁹⁾ inveniuntur vel suum ¹⁰⁾, intelligendi sunt post instrumentum emissum ab eo, qui ex instrumento possideret, legato ¹¹⁾ vel donatione ¹²⁾ vel emptionis genere hoc

1) Dat 25 exempla Kemble, Cod. diplom. I p. XXXVIII-XL.

2) Kemble 305 (*thaet . . . lond and tha ceorlas*); 310; 628; 685; 694; 745; 768; 773; 822; 961; 978; 1334; 1337; 1346; 1349 (*mit mete and mit mannum*. Cf. Napier et Stevenson, Anal. Oxon. IV 7 p. 126/7 et Kemble 660: *hominum vel . . . ciborum*); 1097 (*mit mannum and mit allum*); 315 (*cum hominibus ad illam villam pertinentibus*); 915; 938 (*cum victu et hominibus*); 1077 (*cum omnibus hominibus*); 1290 (p. 131 lin. 10): *buton tham freodmannum*. Histor. Eliens. (ed. Gale) I 35 datur aliquid *insuper pro hominibus et pro pecunia et pro frumento*.

3) Kemble no. 845. Hoc modo quidam serviant etiam *nobiles* (cf. Kemble 598 (Angl. *twelfhindemen*); 1084), non video. De liberis ita servientibus cf. Bracton IV (1) 28 § 5 (Digby, *Hist. cit.* p. 154); id. II 8 § 3; Hallam, *State of Europe* II (Paris. 1840) p. 183.

4) Kemble 1290 (pag. 131): legat Winflaed terram cum hominibus et pecudibus, *butan thaet man seel for hire saulle thaerof don aeghter ge on mannon ge on yrfe*. Contrarium recipit Aelfric (Kemble 716) de hominibus cum usufructu praedii legatis: *filgan hie tham hlafordscipe the thaet land to hire*.

5) Kemble 311. Cf. Dial. de Scaccario I 11 (*Select charters* (Stubbs 1870) p. 195): *adscripticii de regni iure . . . ad alia loca . . . transferri possunt . . . vel quomodolibet distrahuntur*.

6) Plerique manumittunt nudos (Kemble 782; 788; 921; 931; 946; 957; 960; 979; 980 (*theowe and lisingas*); 1290), liberalis ergo, qui, quos liberos esse iubet, iis legat (Thorpe p. 581/2) *alle thinge, the hi under honde haebben, buten thaet land*. Sed plane singularis benignitas, quae relinquit (Kemble 959) cuique *his toft and his metecow and his metecorn* (cf. 947: *ic an mine lundsethlen here toftes to owen aikte and alle mine men fre*).

7) Etiam *tha geburas* (Kemble 1290).

8) Kemble 1077 (pag. 146); 1290 (pag. 149); 895 (*so wer (= hwaer) so he nu habben lond oðer (= oththe) men*); 853 (*swa hwilc man swa tha men ahe*).

9) Kemble 108; 1348.

10) Kemble 944 (*his owe land*).

11) Cf. Kemble 947.

12) Cf. Kemble 200.

adepti esse. Sed miratur Maitland ¹⁾, cur ecclesiasticis pro terra donata aut imponatur aut remittatur expeditionis necessitas ²⁾, si in eâ terra homines liberi nulli extiterint, quum nec servi armari soleant nec ipsi Dei famuli; proinde militandi necessitatem aut frustra impositam aut ex abundantia remissam, nisi ad ipsius sententiam sumat quis donatas terras, quas considerent liberi homines, horum omni iure salvo. Quod argumentum eo refellitur, quod apud Anglos et Saxones haud minus quam apud ceteros populos ³⁾ etiam ecclesiastici terrarum possessores armabantur ⁴⁾, non utique per vicarios militia defungebantur ⁵⁾. Ergo, quia nullo iure salvo donabatur, manet quaestio, quomodo ab iniuria cautum sit, quum fide careat, quod scribit Lingard ⁶⁾: inter initia dominationis generalem praediorum factam esse ἀναγραφὴν, ut sciretur, quid adsignatum, quid redditum, quid in publico relictum esset. Quodsi ἀναγραφῆς fuisset copia, adhuc de agro reddito adsignato, quum instrumentum emitteretur ⁷⁾, inquirendum fuisset, cuius tunc in bonis esset ⁸⁾, sicut hodie fit apud Australem progeniem ⁹⁾. Sed nihil tale apud Anglos et Saxones. Burgundiones hoc saltem praescribunt ¹⁰⁾,

1) *Domesday and beyond* p. 235/6.

2) In partibus Eboracensibus consuesse remitti, testis est Beda (ed. Giles I p. 128) ad Egbertum, ubi post modo laudata pergit: . . . liberi exinde a(b) . . . humano servitio. Alioquin excipere solebant reges trinodam, id est, triplicem necessitatem, id est, expeditionem et pontis arcisque restaurationem (Digby, *History of real property* (1897) p. 13; Earle, *Handbook* etc. (1888) p. XXI; Lingard, *History of England* I (1826) p. 380).

3) Schroeder, *Rechtsgeschichte* (1907) § 23³ (p. 153): „Bischöfe und Aebte waren (im fränkischen Reiche) als Senioren ihrer Hintersassen auch persönlich zum Kriegsdienst verpflichtet“; Copefigue, *Histoire constit. et administr.* I (1834) p. 8: „les évêques et les clercs devaient le service de leurs vassaux et de leur personne dans les . . . batailles“ (laudat hic: Hist. eccl. libr. 45 no. 26).

4) Phillips, *Gesch. des angels. Rechts* (1825) not. 276 (p. 86); Lingard, *History of England* I (1826) p. 380/1 (charta, quam hic laudat Burghedi, est Kemble 297); Stubbs, *Constit. Hist.* I (1874) p. 236/7 (annis 825, 835, 845).

5) Earle, *Handbook* etc. (1888) p. LXXXIX: „their military duties they discharged by forming . . . corps of military men“.

6) *History of England* I (1826) p. 378: „general surveys . . . had originally been taken“.

7) Fieri potuisse domino postulante, demonstratum est supra.

8) Demonstraret enim ἡ ἀναγραφὴ, olim dominus qui fuisset.

9) Torrens, *Essay on the transfer of land* p. 18 (ia. p. 30).

10) Extrav. 21 § 4.

ab *illius (comitis) iudici(bu)s, cuius terr(i)t(o)rio donandum praedium (con)t(i)ne(a)tur, exquiratur, (si) sine peccat(o) dari po(ssi)t, id est, sitne publicum*¹⁾. Iudicibus unde id innotuerit, ne hi quidem memoriae tradiderunt.

(*Continuabuntur*).

---

1) Apud Burgundiones enim agitur de praediis ex publico donandis, non etiam ex adsignato. Diximus supra.

EMENDATUR ARNOBIUS ADV. NAT. I 62.

Mors illa quam dicitis adsumpti hominis fuit non ipsius, gestaminis non gestantis. quam nec ipsam perpeti succubisset vis, tanta si non agenda res esset et inexplicabilis ratio fati clausis patefacienda mysteriis.

Reifferscheid loco male consuluit scribendo pro *ipsam: ipsa* et pro *vis: species*. Lectio *ipsam* sana est et *vis* ita nimirum exaratum fuit *viz* (= videlicet), quae legitima abbreviatio est in libris scriptura minuscula scriptis.

P. H. D.

DE DUOBUS HERACLITI FRAGMENTIS.

SCRIPSIT

GUILIELMUS VOLLGRAFF.

(Continuatur e Vol. XLIV pag. 427).

II.

Venio ad alterum philosophi fragmentum, de quo aliquid habeo quod dicam. Hic rursus occurrit vox *δήμος* et praeterea vox *νόμος*, quarum utraque, ut notum est, duplicem significatum habet: *δήμος* enim et *populus* et *plebs*, *νόμος* et *mos* et *lex* dici solebat. Est fragm. 44 apud Dielsium, 100 in libello Bywateri: *μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὄκωσπερ τείχεος*, quod Diels vertit ita: „Das Volk soll kämpfen um sein Gesetz wie um seine Mauer”¹⁾ verbum verbo reddens, sed sententiam alias non interpretatus. Antea inde ab aetate Casauboni usque in medium saeculum XIX^{um} non bene vertere solebant: „plebem pro lege non secus ac pro muro pugnare oportet.” Clisthenes enim vel Pericles aliquis plebeios admonere potuisset, ne leges, quae in ipsorum gratiam latae essent, ullo modo infringi pate-
rentur²⁾: contemptori plebis hoc tantum dicere in animo fuisse potest: „populo pro antiquo more maiorum dimicandum est tamquam pro arce,” i. e. ita ut ne minimam eius partem pro-

1) Similiter Nestle (l.l. frg. 120): „Für das Gesetz soll das Volk kämpfen wie für seine Mauer.”

2) Cf. Demosth. in Timocrat. 37: *τίς οὖν μόνη φυλακὴ καὶ δικαία καὶ βέβαιος τῶν νόμων; ὑμεῖς οἱ πολλοί.*

dat¹⁾. Schusterum²⁾ hoc recte intellexisse animadverti, sed e ceteris philologis nemo, quod sciam, Heracliti sententiam ita explicare et illustrare conatus est, ut vulgo intellegi posset. Croisetus³⁾ de ea collato frg. 91^b Bywater, 114 Diels sic verba fecit: „La pensée est belle; et l'on voit par où elle se rattache à l'ensemble de ses idées: c'est qu'Héraclite méprise . . . l'individuel et le particulier, plus changeant et plus éphémère que le général; or la loi participe, plus que le sens propre, de cette „raison commune” (ξυνός λόγος) qui est, à ses yeux, la source suprême de la science et la mesure de la vérité.” Esto; sed additum oportuit non illas leges, quae in civitatibus popularibus hodie latae cras abrogari possent⁴⁾, Heraclito sacrosanctas et in divina lege quam dicit repositas videri potuisse⁵⁾.

Sed dicet aliquis: „quorsum haec omnia? procul dubio ex iis, qui Heraclitum legerunt vel etiam de eo scripserunt, bene multi verba ὑπὲρ τοῦ νόμου taciti optime intellexerunt.” Credo; sed ideo imprimis strictius ea interpretari cordi mihi est, quod, teste Dielsio, qui collationibus viri doctissimi P. von der Mühl usus est⁶⁾, in tribus codicibus Diogenis Laertii BP¹F, quos solos bonos esse constat, post ὑπὲρ τοῦ νόμου leguntur etiam tria verba ὑπὲρ τοῦ γινομένου. Quae cum nemo intellegeret, in ceteris codicibus exciderunt et in editionibus omnium consensu omissa sunt. Bywatero autem ne nota quidem fuisse videntur. Iam Dielsius suspicatur in codice archetypo ascriptam fuisse in margine lectionem emendatam ὑπὲρ τοῦ γε νόμου, quae verba in ὑπὲρ τοῦ γινομένου corrupta deinde in textum irrepsissent. Mihi vero cum verba ὑπὲρ τοῦ γινομένου genuina et suo loco tradita videantur, latius, ut ea defendam, exspatiari cogor quam opus foret, si inventa priscorum virorum semper apud nos in honore manerent.

1) Sententia Pythagorea: στέφανον μὴ τίλλειν, quam interpretantur: τοὺς νόμους μὴ λυμáινεσθαι· στέφανοι γὰρ πόλει οὗτοι (Porph. vita Pythag. 42) quid significet difficile dictu est, praesertim cum ignoremus cuinam auctori debeat.

2) Schuster, Heraclit von Ephesus, Act. soc. philol. Lips. III (1878) p. 311.

3) Croiset, Hist. de la litt. grecque, II, p. 521.

4) Cf. Cic. de republ. I, 32, 48: populi . . . qui domini sint legum. Arist. Polit. IV, 5, 3 et 5; 11, 8.

5) Cf. Wilamowitz, Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer, p. 58 sq.

6) Cf. Diels, Vorsokrat.² I, p. xi.

Interdum enim fit, ut apud principes philologorum XVIⁱ et XVIIⁱ saeculi acute quaedam dicta et exposita reperiamus, quae quasi oblivione obruta in veteribus libris hodie iacent. Quotusquisque nostrum legit in Guilielmi Budaei Commentariis ¹⁾ et Lexico Graeco-Latino ²⁾ quae vir ille omni laude dignus de sensu peculiari participii *γιγνώμενος* apud Demosthenem aliosque scriptores disseruit? Lexica certe de eo paene nihil praebent. Nam Henricus Stephanus in Thesauro brevem tantum eius mentionem fecit ad Budaei Commentarios, qui tunc recentes et in manibus erant, relegans, Scapula nihil de eo in vulgatissimum lexicon suum recepit neque magis qui deinde vicarii muneris eorum successerunt. Nec tamen quae Budaeus disputaverat omnino in oblivionem iverunt. Vigerus ³⁾ enim, Budaei operum studiosus et admirator ⁴⁾, copiis eius usus est et Reiske Wyttenbachius Godofredus Hermannus ad peculiarem significatum participii *γιγνώμενος* saepe animum attenderunt. Nihilominus hodie plerique viri docti aut ignari eius sunt aut semel bisve tantum in eum incidisse videntur. Sic e. g. W. Schmid in opere cui inscribitur „Der Atticismus” pauca de eo scripsit et apud nostrates Herwerdenus, vir si quis alius glossarum et idiotismorum curiosus, cum participium *γιγνώμενος* quater in titulis papyrisque et bis apud Libanium notasset eiusque sensum probe intellexisset, haec nullis aliis exemplis additis ad solum Wyttenbachium in Eunapium p. 68 legentes delegans in lexicon suum inseruit.

Γιγνώμενος enim nonnumquam idem est quod *debitus*, *ὀφειλόμενος*, *προσῆκων*, *πρέπων*, *ἀρμόττων*, τὸ *γιγνώμενον* est interdum proprie τὸ *ὀφειλόμενον*, τὸ *ἐπιβάλλον*, metaphorice τὸ *δέον*, τὸ *πρέπον*, τὸ *καθῆκον*. Subicio conspectum locorum, ubi participium hoc sensu legitur.

1. Solon. frg. 11 (e Diog. Laert. Vita Solon.), vs. 7 sq.:

εἰς γὰρ γλῶσσαν ὄρατε καὶ εἰς ἔπος αἰόλον ἀνδρός,
εἰς ἔργον δ' οὐδὲν γιγνώμενον βλέπετε.

1) Budaei Comment. linguae Graecae (a. 1543), p. 83 sq. 137, 203 sq.

2) Budaei Lexicon Graeco-Latinum (a. 1554). — Budaeus hac quaestione adeo occupatus fuit, ut ipse in epistulis, quas Graece composuit, participio *γιγνώμενος* eo de quo egerat sensu usus sit.

3) Vigerus, De praecipuis Graecae dictionis idiotismis (a. 1627).

4) Praefat. Vigeri: . . . facem ad ea nonnumquam Budaeus praetulit, fateor . . .

Temporum ratione habita, a loco qui ceteros aetate antecellit exordior. Quamquam concedo hic dubitationi locum dandum esse ¹⁾. Sane languebit oratio, si interpretaberis: „opera, quae fiunt, non intuemini”. Sed Solon non est inter perfectos poetas. Tamen probabile reor eum dicere voluisse: „opera virorum honesta non intuemini”.

Participium *γιγνώμενον* hic interpretes inde ab initio varie exercuit. In Stephani Diogenis Laertii editione a. 1593 vertitur: „quod tentet, nemo cernere curat, opus”, in adnotationibus eiusdem libri: „rerum exitum considerare nescitis”, et ibidem alio loco: „quod faciunt sed non cernere vultis opus”.

2. Isocrat. Trapezit. 37: . . . . ἀμολόγησεν οὗτος αὐτῷ καὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ τοὺς τόκους τοὺς γιγνομένους ἀποδώσειν. Hic τοὺς γιγνομένους τόκους *debitas* usuras esse crediderim. Sane τόκοι γιγνώμενοι dici possunt etiam usurae alicunde redeuntes. Sed si hoc voluisset, nonne potius hoc loco scripsisset *γενομένους*? Cf. infra 10.

3. Xenoph. Anab. I, 1, 8: ὁ Κῦρος ἀπέπεμπε τοὺς γιγνομένους δασμοὺς βασιλεῖ ἐκ τῶν πόλεων, ὧν ὁ Τισσαφέρνης ἐτύχχανεν ἔχων. Haec recte latine sunt reddita in magna editione Leunclaviana ²⁾: „mittebat Cyrus tributum regi *debitum* iis ex urbibus quas Tissaphernes habuerat” (nisi quod pro „habuerat” utique scribendum est „habebat”). Item adhuc saec. XVIII° apud Hutchinsonium ³⁾. Nostra vero aetate Krueger in indice verborum editioni suae adiuncto dixit participium *γιγνώμενος* hic usurpatum esse „de pecunia alicunde *redeunte*” et Rehdantz vertit *γιγνομένους* per „einkommenden”. Sane per grammaticam sic vertere licet, sed obstat sententia. Tissaphernis enim satrapiae oppida paulatim ad Cyrum deficiebant, donec sola Mileto potiretur, quam Cyrus obsidebat. Interea, ne rex bellum intestinum gravaretur, pecuniam, quam illa oppida, quae Tissaphernes adhuc tenebat, regi solvere debebant quamque Tissaphernes,

1) Si cui usus peculiaris participii *γιγνώμενος*, de quo hic agitur, ignotus est, primos velim perpendat locos 4, 6, 8, 9, 12, 21.

2) Xenoph. ed. Leunclavius², Lutet. Paris. 1606. Primam editionem a. 1568 inspicere non potui.

3) Xenoph. ed. Hutchinson, Oxonii, a. 1735.

hostibus circumsedentibus, ei mittere non poterat, ipse Cyrus de suo quotannis in Persiam mittendam curabat.

4. Xenoph. Anab. VII, 6, 41: ταῦτα ἀποδόμενος οὔτε Σεύθῃ ἀπέδωκεν οὔτε ἡμῖν τὰ γιγνώμενα, ἀλλ' αὐτὸς κλέψας πέπαται. Hoc quoque Krueger et Rehdantz non intellexerunt; quorum ille adnotavit: „ego γενόμενα edidi. Nam aoristum requiri inde patet quod iam vendiderat: ἀποδόμενος.” Nulla in tradito participio praesentis inest difficultas, modo meminerimus, testibus scholiastis antiquis, γιγνώμενα dici τὰ ὀφειλόμενα.

6. Xenoph. Cyri discipl. V, 4, 51: πορευόμενος οὕτως ἐν ταῖς γιγνομέναις ἡμέραις ἀφικνεῖται εἰς τὰ μεθόρια τῶν Σύρων καὶ Μήδων i. e. iusto dierum numero. Male Leunclavius: „diebus insequentibus”. Male Hoogeveenius apud Viger. de idiotismis³, cap. VI, sect. III, 61: „per illos dies (ad verbum: in diebus, qui fiebant vel erant).” Male Dindorfius in indice Graeco editionis suae (Oxon. a. 1857): „diebus aliquot interiectis”. Minus recte Passow, Handwörterb. der griech. Sprache: „während der gewöhnlich verstreichenden Tage, d. i. in der erforderlichen Zahl von Tagen.” Recte Hermannus ad Viger.: „dies, quos perfectio illa exigebat.”

6. Xenoph. Hell. VII, 4, 33: πρῶτοι Μαντινεῖς ἀπεψηφίσαντο μὴ χρῆσθαι τοῖς ἱεροῖς χρήμασι καὶ αὐτοὶ τὸ γιγνόμενον μέρος εἰς τοὺς ἐπαρίτους (i. e. partem mercedis τῶν ἐπαρίτων, quam ipsi pro rata parte solvere debebant) ἐκ τῆς πόλεως ἐκπορίσαντες ἀπέπεμψαν τοῖς ἄρχουσιν. Sententiam participii intellexit Buechenschuetz.

7. Demosth. περὶ στεφάνου τῆς τριηραρχίας, 7: καίτοι πῶς οὐκ ἄδικον τῶν μὲν ἀναλωμάτων ἀφεστηκέναι, τῶν δὲ γιγνομένων δι' ἐκεῖνα τιμῶν ἀξιοῦν αὐτοῖς μετεῖναι; Recte me iudice vertit Zeunius ad Viger.: „iam vero nonne est iniquum nihil sumptuum praebere, at consequi velle praemia iis, qui sumtus fecerint, debita?”

8. Demosth. κατὰ Τιμοκράτους, 82 sq.: τὸ τίμημα τὸ γιγνόμενον, multa debita. Commentatores suo quisque modo errant. Dobson: „muleta cuique crimini competens”. Weil: „le montant de l'estimation. La locution: τὸ γιγνόμενον indique le résultat d'un calcul”. Passow: „die gewöhnliche Geldbusse”. Liddell et Scott: „ordinary, usual”.

9. Demosth. παραγραφὴ πρὸς Ναυσίμαχον, 25: οὐ δικαίαν οὐδὲ γιγνομένην χάριν ἀξιόσουσι κομίζεσθαι παρ' ὑμῶν. Male Passow: „gewöhnlicher, alltäglicher Dank”. Recte Hermannus ad Viger. p. 779: γιγνομένην est i. q. προσήκουσαν, „non iustam nec competentem gratiam”. Ἡ γιγνομένη χάρις est i. q. saepe dicitur ἡ ἀξία χάρις.

10. Demosth. κατὰ Διονυσόδωρου, 41: ἀλλ' οὕτως ἀνδρεῖος εἶ, μᾶλλον δ' ἀναίσχυντος, ὥστε ἐκ τῆς συγγραφῆς ὀφείλων ἡμῖν διπλάσια τὰ χρήματα οὐκ οἶει δεῖν οὐδὲ τοὺς τόκους τοὺς γιγνομένους ἀποδοῦναι, ἀλλὰ τοὺς εἰς ῥόδον προστάττεις ἀπολαβεῖν. Hic οἱ τόκοι οἱ γιγνόμενοι non mihi videntur esse usurae, quae confiunt, ut vertunt, sed i. q. οἱ ὀφειλόμενοι. Aliter res habet in Demosth. oratione πρὸς Πανταίνετον, 5, ubi verba τοῦ γιγνομένου τόκου τῷ ἀργυρίῳ nemo aliter intellegere potest ac Paley, qui vertit: „the interest accruing on the money”.

11. Demosth. πρὸς Λάκρικτον, 11: ἀποδώσουσιν οἱ δανεισάμενοι τοῖς δανείασσι τὸ γιγνόμενον ἀργύριον κατὰ τὴν συγγραφὴν . . . ἕως ἂν ἀποδώσι τὸ γιγνόμενον ἀργύριον κατὰ τὴν συγγραφὴν . . . 12: ἐάν τι ἐλλείπη τοῦ ἀργυρίου, ὃ δεῖ γενέσθαι τοῖς δανείασσι κατὰ τὴν συγγραφὴν. Minus recte Vigerus: „se integram pecuniam reddituros”.

12. Demosth. pro corona, 104: ἦν γὰρ αὐτοῖς ἐκ μὲν τῶν προτέρων νόμων συνεκκαίδεκα λειτουργεῖν αὐτοῖς μὲν μικρὰ καὶ οὐδὲν ἀναλίσκουσι, τοὺς δ' ἀπόρους τῶν πολιτῶν ἐπιτρέβουσι, ἐκ δὲ τοῦ ἐμοῦ νόμου τὸ γιγνόμενον κατὰ τὴν οὐσίαν ἕκαστον τιθέναι. Non ita male vertit Vigerus: „quod aequum et iustum est singulos pro facultatibus suis pendere”. Difficultatem elusit Harless¹⁾: „mea vero lege provisum est, ut pro suis singuli facultatibus pecuniam contribuerent”. Non recte Weil: „τὸ γιγνόμενον désigne le résultat d'un calcul . . . Donc τὸ γιγνόμενον κατὰ τὴν οὐσίαν est le quotient, la quote-part proportionnelle à la fortune” et Rehdantz Blass: „was sich ergab, herauskam als dem Vermögen entsprechender Satz”. Unice recte Οὐλπιανοῦ ἐξηγήσις ad l.: γιγνόμενον· ὀφειλόμενον.

13. Dinarch. κατ' Ἀριστογείτονος, 9: τοῦτον, ὅτ' εἰς τὸ δεσμωτήριον τὸ πρῶτον ἀπήχθη . . . τοιαῦτα τολμήσαντα πειεῖν αὐ-

1) Demosth. pro cor. ed. Harless (a. 1814).

τοῦ, ὡστ' ἐκείνους ἀποψηφίσασθαι μήτε πῦρ ἐναύειν τούτῳ μήτε συσσιτεῖν μηδένα μήτε θυσιῶν τῶν γιγνομένων κοινωνεῖν. Censesne cum Hermanno verbis θυσιῶν τῶν γιγνομένων hic nihil aliud designari nisi sacrificia, quae in illo carcere fiebant? Sed sic omnino supervacanea essent. Quapropter probabile mihi videtur θυσίας τὰς γιγνομένας hic esse stata sacrificia, quae mos fieri iubebat.

14. Theophr. περὶ συμβολαίων apud Stob. Ecl. IV, 2, p. 129, 16 sqq. Hense: κυρία ἢ ὠνὴ καὶ ἢ πράσις εἰς μὲν κτήσιν, ὅταν ἢ τιμὴ δοθῆ καὶ τὰ ἐκ τῶν νόμων ποιήσωσιν, οἷον ἀναγραφήν ἢ ὄρκον ἢ τοῖς γείτοσι τὸ γιγνόμενον. Cf. paulo supra: διδόναι δὲ κελεύουσι (οἱ Θουριακοί) κοινῆ τῶν γειτόνων τοῖς ἐγγυτάτῳ τρισὶ νόμισμά τι βραχὺ μνήμης ἕνεκα καὶ μαρτυρίας.

Exempla e scriptoribus aetatis Alexandrinae quae dicitur petita mihi non suppetunt. Sed abundant in titulis publicis et in papyris:

15. IG, V, 2, 6 (tit. ex Tegea saec. IVⁱ a. C. n.), A, 17 sq.: ζαμιόντω οἱ ἐσδοτῆρες . . . καὶ ἰναγόντω ἰν δικαστήριον τὸ γιγνόμενον τοῖ πλήθι τᾶς ζαμίαι. „Locatores ei multam dicunt et adducunt in iudicium multae competens” i. e. in id iudicium, cui concessa sit potestas tanta pecunia cives multandi. Non recte Buck, Greek dial. p. 178: „to the court which is constituted to suit the amount of the penalty”.

16. Hibeh Pap. I, 92 (a. 263 a. C. n.) = Mitteis-Wilcken, Grundz. II, 2, 22, vs. 17 sqq.: ἐὰν δὲ μὴ παραδῶνται κατὰ τὰ γεγραμμένα, ἀποτεισάτωσαν τὰς τε τριακοσίας δραχμὰς καὶ τὰ ἐπιδέκατα καὶ τὰ γινόμενα. Mitteis l. l. II, 1, p. 18 explicat τὰ γινόμενα per *Nebengebühren*. Si simpliciter scripsisset *Gebühren*, ad verbum vertisset; v. infra p. 179, 2.

17. Hibeh Pap. I, 111 (circiter a. 250 a. C. n. = Mitteis-Wilcken, Grundz. II, 2, 38, vs. 33: δραχμαὶ ν' καὶ τὰ γινόμενα λ', ὀβολός, ἡμιοβέλιον.

18. Pap. Flind. Petr. II, 40, b (a. 240 a. C. n.) = Witkowski, Epist. priv. Graecae¹, 15, vs. 7 sq.: τοῦ γινομένου σοι γλεύκους, musti, quod tibi debetur.

19. Notices et extraits des manusc. de la bibl. Impér. XVIII, 2 (1865), p. 267 (pap. saec. IIⁱ a. C.), vs. 32: τὸ γινόμενον ἡμῖν ἔλαιον καὶ κίκι.

20. Ibid. p. 269 (pap. saec. II^a a. C.), vs. 24: τὸ γινόμενον ἡμῖν ἐκ βασιλικοῦ. Recte Letronne p. 472: τὸ γινόμενον, ce qui revient de droit.

Tituli Thessalici tantam copiam exemplorum praebent, ut de omnibus referre non possim.

21. IG, IX, 2, 205 (tit. ex Melitea non diu ante a. 200 a. C. n. incisus) = Dittenberger, Syll.³ 425, vs. 20 sq.: ἐμφερόντων τὰ ἐν τοὺς Αἰτωλοὺς γινόμενα κατὰ τὸν βουλευτάν, vs. 21 sq. ἀποδόντων δὲ οἱ Πηρεῖς τὰς δεκάτας τὰς γινομένας τοῖς δανεισταῖς, ἅς ὀφείλοντι ἐτέων τριῶν ἀναβολὰν λαβόντες ἔτη τρία.

22. Ibid., 109 (tit. ex Halis medii II^a saec. a. C. n.) a, vs. 4 sq.: ἀναγραφὰ τῶν δεδωκότων τῇ πόλει ἀπελευθέρων τὸ γινόμενον τῇ πόλει.

23. Ibid. 539 (tit. ex Larissa alterius saec. a. C. n. ineuntis), passim: servi manumissi solvunt τοὺς γινομένους τῇ πόλει στατήρας ἰε'.

24. Ibid. 553 (tit. ex Larissa primi a. C. n. saec. ineuntis), passim: servi manumissi solvunt τὸς γινομένους τῇ πόλει κατὰ τὸν νόμον ἀργυριοὶ στατεῖρας δεκαπέμπε. Item ibid. 558.

25. Ibid. 206 (tit. ex Melitea): οἱ ἀπελευθερωμένοι καὶ δεδωκότες τὸ γινόμενον ἐκ τοῦ νόμου.

26. Ibid. 302 (tit. ex Tricca), vs. 8 sqq.: Ὀρεινὴ ἢ ἀπλευθερωμένη . . . ἔδωκε τοὺς γεινομένους στατήρας.

27. Ibid. 102, 8 sqq.: Στρατονίκα. . . . ἀπελευθερωθεῖσα . . . ἔδωκε τὸ γινόμενον στατήρας δεκαπέντε.

28. Ibid. 1042 (tit. ex Gonno aet. Augusti): δεδωκότες τῇ πόλει τὰ γεινόμενα τῆς ἀπελευθέρωσης αὐτῶν δεινάρια εἴκοσι δύο ἡμισυ. Item ibid. 541 et 1269.

29. Ibid. 13 (tit. ex Hypata medii I^a p. C. n. saec.), vs. 4 sqq.: οἱ δόντες ἀπελεύθεροι τὰ γινόμενα τῆς στηλογραφίας κατὰ τὸν νόμον ἀργυρίου δεινάρια εἴκοσι δύο ἡμισυ.

30. Ibid. 17 (tit. ex Hypata, qui probabiliter aetati Hadriani tribuitur), vs. 4 sqq.: ἀναγραφὴ τῶν δεδωκότων εἰς τὴν πόλιν τὰ γεινόμενα αὐτοῖς εἰς τὴν στήλην. Nota dativum αὐτοῖς. Τὰ γεινόμενα αὐτοῖς sunt τὰ ὀφειλόμενα αὐτοῖς sive ὑπ' αὐτῶν.

Altero p. C. n. saeculo rursus excipiunt testimonia scriptorum.

31. Luc. Nigrin. 20: καίτοι μαρτυρομένης τῆς Τύχης παίξειν τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, . . . ὅμως . . . δρέγονται καὶ πλούτου

καὶ δυναστείας καὶ μεστοὶ περίασι πάντες οὐ γιγνομένων ἐλπίδων.
Omnes circumeunt pleni indebitae i. e. indecentis sive indecorae
spei.

32. Luc. Vita Luc. 1: ἀποφέρων ἀεὶ τὸ γιγνόμενον, patri
semper mercedem meam ferens.

33. Luc. Toxar. 18: παραδοὺς ἑαυτὸν τοῖς πορφυρεῦσι συγκατε-
δέετο καὶ τὸ γιγνόμενον ἐκ τούτου ἀποφέρων ἔτρεφε τὸν Δεινίαν.

34. Luc. de mercede conductis, 23: ὁπόταν, ὦ βέλτιστε, τῆς
νουμηνίας ἐπιστάσης ἀναμιχθεὶς τῷ Πυρρίῳ καὶ τῷ Ζωπυρίῳ πι-
τείνης τὴν χεῖρα ὁμοίως τοῖς ἄλλοις οἰκέταις καὶ λάβης ἐκεῖνο
διτιδήποτε ἦν τὸ γινόμενον ... „mercedulam tuam quantulam-
cumque” ...

35. Luc. Toxar. 49: αἰτῶν τὸ γιγνόμενον, repetens id quod
mihi debebatur.

36. Luc. Alexandr. 54: καὶ τὰς ὀκτὼ δραχμὰς καὶ τὸ γιγνό-
μενον ἔτι πρὸς ταύταις ἐπεμψα, misi ei octo drachmas et quod
insuper etiam debitum erat. Cf. supra 16 sq.

37. Luc. Charid. 22: ὅπως τῷ τε κάλλει τὰ γιγνόμενα ἀπο-
δώσω, ut pulchritudini iusta tribuam.

Exemplis e scriptoribus Atticis et Luciano petitis addi pos-
sunt totidem fere e solo Aristide rhetore delibata, cui imprimis
usum metaphoricum participii γιγνόμενος perelegantem visum
esse patet.

38. Arist. XLVI, p. 308: τὰ γιγνόμενα αὐτοῖς ἀπαιτοῦντες,
debita sibi reddi postulant.

39. Arist. Panathen. p. 126: καθάπερ τοὺς δρομέας τὸ γιγνό-
μενον πεπληρωκέσαι. Schol. τὸ γιγνόμενον ... τὸ ὀφειλόμενον.

40. Arist. XLVI, p. 314: αἰσχρὸν γὰρ ... τούτους ... μὴ τῆς
γιγνομένης αἰδοῦς καὶ Φιλανθρωπίας τυγχάνειν, debita reverentia
et humanitate privari. Schol. τῆς γινομένης· πρεπούσης.

41. Arist. LII, p. 427: καὶ δίκην γ' ἂν οὕτω παρ' αὐτοῦ τὴν
γιγνομένην λαβεῖν, iustam sive debitam poenam ab eo exigere.
Ἡ γιγνομένη δίκη est i. q. ἡ πρέπουσα sive ἡ ἀξία δίκη.

42. Arist. XXVII Keil, 6: γνοίη δ' ἂν τις καὶ πρὸς τὴν θέσιν
εὐθύς αὐτῆς ἀποβλέψας καὶ τὴν φύσιν τὴν ὄλην, ὅτι γιγνομένην
αὐτῇ (Cyzico) τὴν ἐπωνυμίαν ἔθετο ὁ θεός.

43. Arist. XLII, p. 518: ἐγὼ δ' οὐτ' ἐπαίνους ἀνέδην γιγνο-
μένους ἔχοιμι ἂν ἐπαινεῖν.

44. Arist. Panathen. p. 193 (ἡ βουλή) ταύτην αἰεὶ καλὴν καὶ γιγνομένην πλεονεξίαν ἑαυτῆς κρίνουσα, τὸ τῶν πολλῶν ἐπὶ σωτηρίᾳ μετ' εὐδοξίας προίστασθαι.

45. Arist. XLII, p. 527: ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι τὸ τὴν νόμιμον καὶ γιγνομένην μάχην ἀφέντας τὸν ἕξωθεν τρόπον κακουργεῖν οὐ πᾶν θαρρούντων ἐστὶν ἑαυτοῖς . . .

46. Arist. XLVI, p. 128: ὅτε δὲ αὐτὸς ἐν κόσμῳ καὶ νόμῳ καὶ μετὰ παντὸς τοῦ γιγνομένου καλοῦ τοὺς λόγους ἐδείκνυεν . . .

47. Arist. Panathen. p. 96: πρόκειται γὰρ . . . (ἡ Ἀττικὴ) τὴν γιγνομένην τάξιν ἔχουσα πρώτη πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα. Male Vigerus: „naturali quodam et proprio situ . . .”. Recte Hermannus: „convenientem situm habens”.

48. Ibid. p. 100: . . . ὡς ἀληθῶς γιγνομένην (legitimam) λῆξιν τῆς Ἀθηναῖς καὶ τῶν ταύτης ἔργων τε καὶ θρεμμάτων τόπον οἰκεῖον.

49. Arist. XLV, p. 32: τίς ἂν οὖν λόγος μαῖλλον σώσειε τὸ γιγνόμενον (i. e. τὸ πρέπον φυλάττειε, decorum servaret) ἢ τῶ πιστεῦσαι δικαιότερον ἢ ᾧ θεοῦς μὲν εὐρεῖν ἕκαστα τίθεμεν καὶ νῦν ἔτι σημαίνειν . . .;

50. Arist. XLVI, p. 158: καὶ μὴν ὅτι καὶ τὸ πᾶν τοῦτο κόσμος ἐκλήθη λέγεις ὀρθῶς . . . Κίμων τοίνυν τῆς τοῦ παντὸς ἐπωνυμίας τὸ γιγνόμενον (decorum) τῇ πόλει διεσώσατο. κοσμίους γὰρ ἅπαντας παρεῖχεν εἰς δύναμιν. Schol. τὸ γιγνόμενον δὲ ἀντὶ τοῦ ἀρμόττον.

51. Arist. Panathen. p. 176: νικῶν ἀπίτω τις, ὅταν δεῖξῃ τῶν ἄλλων εἴτε Ἑλληνικῶν δυνάμεων εἴτε καὶ βαρβαρικῶν βασιλειῶν ἠντινοῦν ἐλάττονι τῶ τῆς πλεονεξίας γιγνομένῳ χρησαμένην ἢ τὸν τῶν Ἀθηναίων ἔστι δῆμον εὐρεῖν.

Pro ἐλάττονι scribendum esse censeo ἔλαττον.

Schol. γιγνομένῳ δὲ λέγει ἀντὶ τοῦ ὀφειλομένῳ καὶ ἀναγκαίῳ. Aliud schol. γιγνομένῳ ἀρμόζοντι. Solita explicatio; quae cum in universum probabilis sit, hic tamen non sufficit. Τὸ γιγνόμενόν τινι est id quod alicui debetur sive quod ius eius est. Itaque τὸ τῆς πλεονεξίας γιγνόμενον est „exercitium potentiae praevalentis” (Reiske), id quod nos dicimus „het recht van den sterkste”.

Saepe etiam apud eum locutio τὰ γιγνόμενα adverbii vice fungitur:

52. Arist. XXVII Keil, 40: ἀπολαύειν τῆς ἀρχῆς τὰ γιγνώμενα. Quasi dicas: τὰ μέτρια.

53. Arist. XXI Keil, 1: τῆς νῦν ἀνιούσης ἡμῖν πόλεως ἀπολαύων τὰ γιγνώμενα. Recte Wytttenbachius: „de resurgente nobis urbe, quantum fas et iustum est, frui.”

54. Arist. XLVI, p. 294: εἰδῶμεν εὐφρημεῖν τὰ γιγνώμενα. Cf. XXXII Keil, 3: αὐτοῦ μεμνημένος τὰ πρόποντα.

55. Arist. XXVII Keil, 32: πάντα γένη προσήκει τῇ πόλει καὶ πᾶσιν ἕξεστιν ἀρχεῖν τὰ γιγνώμενα.

56. Arist. XXIII Keil, 26: ὥστε κακὰ τούτων εἰκὸς γυνῶναι τε ἀλλήλας καὶ τιμῆσαι τὰ γιγνώμενα.

57. Arist. Panathen. p. 92: τιμᾶν τοῖς γιγνομένοις τὴν πόλιν. Idem fere ac si dixisset: τὰ γιγνώμενα. Reiske: „hoc est τοῖς δέουσι καὶ καθήκουσι”. Schol. τοῖς ἀρμόζουσι. τὸ γὰρ ἀρμόζον τινὶ οἰονεῖ γίνεται τούτῳ καθ’ ὃ ἀρμόζει. Scholiastes peculiarem significationem participii callet, sed explicatio quam offert claudicat.

Idem usus participii γιγνώμενος etiam post Aristidem perstitit.

58. Liban. LIX, 4: τοῖς βασιλεῦσιν ὅσον ἕξεστι τοῦ γιγνομένου Φυλάξομεν, regibus, quantum licet, honorem debitum servabimus. Annotat editor R. Foerster: „τοῦ γιγνομένου libri codd. sed γρ. τοῦ ὀφειλομένου in marg. Ca et M² haud inepte”. Contra summo iure Herwerdenus in lexico suo: „v. l. τοῦ ὀφειλομένου glossema esse duco”. Cf. scholia supra allata (12, 39, 51).

59. Ibid. 43: ἐδῶκον τῆς πρὸς αὐτὸν συνουσίας ἀπολελαυκέναι τὰ γιγνώμενα. Cf. supra 52—56.

60. Himer. XIV, 17: μή τις δὲ ἄρα τῶν κομψοτέρων ἡμᾶς αἰτιάσῃται σπάνει τῶν ἀληθινῶν ἐγκωμίων πορροτέρῳ τῶν γιγνομένων (iusto longius) ἀναβιβάζειν τὸν λόγον. In codicibus esse τῶν γιγνωσκομένων testatur Wernsdorfius, quod fortasse iure in τῶν γιγνομένων correxit. Correctionem probavit Duebnerus in editione sua.

61. Julian. Epist. 40, p. 416C: εἰ μὲν τι συνῆδειν ἐμαυτῷ τοῦ πρὸς σε γιγνομένου καὶ μικρὸν ἐλλείψαντι . . . „si mihi conscius essem officii erga te vel tantulum deserti”.

Non dubito quin etiam alia exempla addi possint ¹⁾. Ceterum

1) Vigerus, auctoribus non nominatis, laudat: πάντες οἱ κληρονόμοι τὸ γιγνώμενον ἐκομίσαντο, et ἀγῶνες γιγνώμενοι, ludii solennes. — Wytttenbachius ad Eunarium

moneo me de solo participio hic quaerere instituisse. Nonne tamen etiam in indicativo praesentis et imperfecti idem sensus obtinet hisce locis:

Thucyd. V, 49: ὁ τῷ θεῷ γίνεται. Cf. 22.

Is. XI, 10: λείπομαι δ' ἐγὼ μόνος τῶν πρὸς πατρός ὧν ἀνεψιοῦ παῖς, ὃ μόνῳ κατὰ τοὺς νόμους ἐγίγνετο ἢ κληρονομία . . . ibid. 13: ἀλλὰ μὴν εἰ τούτοις μὴ μέτεστιν . . . οὐδὲ τούτῳ τῷ παιδί γίνεται.

Quin etiam hunc sensum requiri dixerim apud Isaeum, IX, 24: καὶ πρὶν ληχθῆναι τοῦ κλήρου (Astyphili), ὧ ἄνδρες, εὖ εἰδὼς ὁ Ἱεροκλῆς ὅτι οὐδενὶ ἄλλῳ γίγνοιτο τὰ Ἀστυφίλου ἢ ἐμοί . . .

Praeterea apud scriptores inveniuntur aliquot loci, quamvis numero pauciores, ubi γιγνόμενος est idem quod *verus* vel *geniivus*:

I. Herod. II, 28: οὗτος μὲν δὴ ὁ γραμματιστής, εἰ ἄρα ταῦτα γινόμενα ἔλεγε, ἀπέφαινε ὡς ἐμὲ κατανοεῖν, δῖνας τινὰς ταύτῃ ἐούσας ἰσχυρὰς καὶ παλιρροῖν . . .

Sic codices AB; in codicibus RSV est γενόμενα. Reiske¹⁾ legit γενόμενα vertitque: „modo narraverit quae vere contigerunt et sunt”. Perperam, si verum est lectionem difficiliorem faciliori anteferendam esse.

Aristides (XXXVI Keil, 53) de hoc capite Herodoti agens verba eius παραφράζει hisce: ἔπειτα ἐπὶ τούτοις προειρημένοις Φησίν, εἰ ἄρα ταῦτ' ἀληθῆ, δοκεῖν αὐτῷ δῖνας ἐνταῦθα εἶναι καὶ παλιρροίας τοῦ ποταμοῦ.

II. Eur. Heraclid. 292 sq.:

πᾶσι γὰρ οὗτος κήρυξι νόμος

δῖς τόσα πυργοῦν τῶν γιγνομένων.

Omnibus praeconibus mos est verum exaggerare in duplum.

(ed. Boissonnade Amstel. 1822, I, p. 91, II, p. 325 sq.): μετέστησεν εἰς τὸν ἀρχαῖον ὄγκον τὰ γινόμενα in verbis τὰ γινόμενα sensum peculiarem inesse sensit. Ego contra ibi τὰ γινόμενα reddiderim per: „ea quae tunc fiebant”; cf. Arist. XXXII Keil, 5; μετέθηκε τὸ γιγνόμενον περὶ τοὺς ἐπαίνοους. — Non huc pertinet Anon. περὶ συγκρίσεως Πλούτου τε καὶ Ἀρετῆς apud Stob. Ecl. IV, 31, p. 763, 20 sq. Hense: ταῖς δ' ὕραις οὐκ ἐφίησι χρῆσθαι (ὁ πλοῦτος) καὶ μελετᾶν πρὸς τὰ γινόμενα i. e. durare se adversus accidentia. Cf. Epict. Enchir. 26: ὅταν ἄλλου παιδάριον κατεάξῃ τὸ πότηριον, πρόχειρον εὐθύς λέγειν ὅτι τῶν γιγνομένων ἐστίν.

1) Misc. Lips. Nova, VII, 4 (a. 1750), p. 630.

III. Xenoph. de re equestri, IX, 7: εἰ δέ τις οἶεται, ἢν ταχὺ καὶ πολλὰ ἐλαύνῃ ἀπειπεῖν ποιήσας τὸν ἵππον πραῦνεῖν, τάναντία γιγνώσκει τοῦ γιγνομένου.

IV. Plat. Theaet. p. 175, b: παντάπασι τὰ γιγνώμενα λέγεις, ὦ Σώκρατες. Minus recte, me iudice, vertit Apelt: „was Du da sagst, mein Sokrates, gibt ein ganz treffendes Bild der Wirklichkeit”. Recte Astius: „prorsus vera sunt quae dicis, Socrates”. Cf. Thucyd. I, 22: ὡς δ' ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἕκαστοι περὶ τῶν αἰεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων οὕτως εἴρηται.

V. Luc. Tim. 24: αὐτὰ που σχεδὸν Φῆς τὰ γιγνώμενα.

VI. Arist. Panathen. p. 102: κρατίστους καὶ τῆς γιγνομένης ἀρετῆς ἐπὶ πλεῖστον ἤκοντες, i. e. verae, genuinae, germanae virtutis.

VII. Ibid. p. 107: τέλειοι τὴν γιγνομένην ἀρετὴν.

VIII. Arist. LII, p. 437: ἡγεῖσθαι δὲ χρὴ λόγῳ μὲν ἀκούειν ταῦτα παρ' ἡμῶν, τῇ δ' ἀληθείᾳ καὶ τοῖς γιγνομένοις Ἐκτορα πρῆβειν καὶ διαλέγεσθαι σοι¹⁾.

Hos ultimos locos, ubi γιγνώμενος idem est quod *verus*, ideo segregavi, quia forsitan putaverint nonnulli, quod ego non probō, hos, cum de origine usus peculiaris participii γιγνώμενος quaestio oriatur, a ceteris separandos esse. De usus autem origine Vigerus tam confuse egit, ut non necessarium esse putem rationes eius refellere. Quae tamen Hermannus in earum locum substituere conatus est²⁾, ne ipsa quidem mihi placent. Dicit enim: „prima maximeque simplex significatio est eius, quod fit i. e. quod re vera est . . . proxima huic ea significatio est, qua, quod paratur alicui, intelligitur . . . tertia continet id, quod ex ratione aliqua efficitur . . . affinis huic est quarta significatio ratae portionis.” Contra haec mea ratio est: τὸ γιγνώμενόν

1) Apud Xenophontem Cyri discipl. III, 1. 9: πρῶτον μὲν σοι συμβουλεύω ἐν τῇ δίκῃ τὰ ληθῆ λέγειν . . . ἢν δὲ αἰσθάνωνται σε ἄλλα ἢ τὰ γενόμενα λέγοντα . . . Ἄλλ' ἐρώτα, ἔφη, ὦ Κύρε, ὅτι βούλει, ὡς τὰ ληθῆ ἐρωήντος haud scio an sola lectio τὰ γενόμενα in codicibus legatur. Vetus varia lectio τὰ γιγνώμενα quamquam minime necessaria, speciosa videri possit (cf. I, IV, V), sed nescio unde provenierit. Schneiderus haec tantum adnotavit: „ita pro γιγνώμενα ex Philel. Altorf et Guelf. Zeune”, Marchantius nihil omnino.

2) Viger. de idiot. ed. Hermannus (a. 1834), p. 777.

τινι est id quod alicui γίγνεται sive obtingit (nos: gewordt) ¹⁾ itaque, significatione usu leviter immutata, quod ei obtingere oportet sive quod ei debitum est. Inde omnes significationes quotquot insunt in locis 1—59 facili negotio duci possunt ²⁾. Iam quod πρέπον est, simul iustum est, quod iustum idem verum: ad hunc modum mea sententia explicari potest, qui fiat ut verum quoque γιγνόμενον dicatur. Sed hoc fortasse non omnes probabunt, neque, fateor, demonstrari potest.

Perlustratis Graecorum scriptis inde ab ineunte VI° saeculo a. C. usque ad medium IV^{um} saeculum p. C. n., tandem ad Heraclitum redimus. Sententia a qua profecti sumus apud Diogenem Laertium sic est tradita: μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου, ὑπὲρ τοῦ γινομένου ὅκως ὑπὲρ τείχεος. Insolitum asyndeton ³⁾ sententiam recte traditam esse ostendit; conferas modo alibi apud Heraclitum notissima asyndeta γινώσκει, Φυλάσσει ⁴⁾ et παῖς παίζων, πεττεύων ⁵⁾. Tradita verba sensum praebent optimum eumque minime obscurum, sed quem Graeci, sive Ionico sive Attico sermone sive τῇ κοινῇ διαλέκτῳ utebantur, per spatium mille annorum, ut ex exemplis undique congestis efficitur,

1) V. Woordenboek der Nederlandsche taal s. v. geworden, A: „ten deel, te beurt vallen: een begrip, dat in het Oudgermaansch ook wel door *worden* alleen wordt uitgedrukt.” Cf. Schade, Altdeutsches Wörterb. p. 1126.

2) Nota apud Britannos participium *becoming* plane eodem modo atque apud Graecos γιγνόμενος significationem suam peculiarem nactus esse. Idem valet in nostra lingua de verbo *gebeuren*, de quo v. Woordenboek der Nederlandsche Taal s. v.: „uit de grondbeteekenis ... ontwikkelden zich ... de begrippen *vooralen*, *geschieden*, en *toevallen*, *ten deel (te beurt) vallen*, welke laatste beteekenis, in overdrachtelijke opvatting, tot het begrip van *toekomen*, of wel van *betamen*, *passen* is overgegaan: verg. ... nhd. *gebühren* en *sich gebühren*.” Cf. Verwijs en Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek, s. v. *geboren*, 3 sq. ubi inter alia haec exempla afferuntur: „na rechte ende ghewoenten der stat, daer dat gheboerde te done”; „mit rechte trouwe, die daer gheboirt”. Cf. Grimm, Deutsches Wörterb. s. vv. *gebühren*, *Gebühr*. Eodem modo variae significationes verbi latini quod est *competere* ordinandae mihi esse videntur; est enim 1° concurrere, 2° accidere, evenire, 3° contingere alicui, 4° iure obtingere alicui, proprium esse, 5° convenire, decere. In Thesauro Linguae Latinae haec longe aliter administrata sunt, sed ita, ut non appareat, quoniam vinculo de sententia lexicographi variae significationes inter se cohaerant.

3) Asyndeton hoc et quae inde nascitur anaphora praepositionis commoti animi indicia sunt.

4) Heraclit. frg. 28 Diels, 118 Bywater.

5) Heraclit. frg. 52 Diels, 79 Bywater.

intelligere potuerunt. „Populum”, dixit Heraclitus, „ius ac fas instar muri tueri oportet”. Quid autem his significaverit, cum inter plerosque *σκεπτικούς* et veterem Heraclitum affinitas quaedam intercedat, fortasse declarare licebit per verba Michaelis de Montaigne, subtilissimi philosophi: „Il y a grand doute s'il se peut trouver si evident profit au changement d'une loy receue, telle qu'elle soit, qu'il y a de mal à la remuer: d'autant qu'une police, c'est comme un bastiment de diverses pièces jointes ensemble d'une telle liaison qu'il est impossible d'en esbranler la moindre que tout le corps ne s'en sente”.

„Selon mon humeur, és affaires publiques, il n'est aucun si mauvais train, pourveu qu'il aye de l'aage et de la constance, qui ne vaille mieux que le changement et le remuement.”

„Rien ne presse un Estat que l'innovation: le changement donne seul forme à l'injustice et à la tyrannie”¹⁾.

---

1) Montaigne, Essais, I, 23; II, 17; III, 9.

AD PERSII SAT. I VS. 5 SQQ.

non si quid turbida Roma
elevet, accedas examenque improbum in illa
castiges trutina, nec te quaesiveris extra.

Sic nos admonet poeta ne nimis curemus „publicam opinionem”, quam nunc nomine *Roma* significat modo, supra, admodum festive, nominibus *Polydamas et Troades* significavit. Tum sic pergit:

nam *Romae est* quis non?

Variant hic codices inter *Romae est* et *Romaest*. Sed multo melius *οι στριγμαται* unum *Romae* dant, id est *Roma ē (Roma est)*. Publica ista opinio infimi cuiusque opinio est.

J. J. H.

PYTHEAS MASSILIENSIS.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Quicumque Pythae Massiliensis historiam propius inspexerit, post egregia Muellenhovii studia parum sane profectum esse ut melius eam cognosceremus mox intellet. Quod vix cuiquam mirum videbitur, si quibus hic nitamur fundamentis secum reputaverit. Interiit nempe ipsius *περὶ τοῦ ὠκεανοῦ* relatio et fragmenta tantum apud Strabonem rarissima supersunt, e Polybii libro nec ipso nobis servato desumpta. Gloria enim doctrinae, quam Pytheas itinere suo inaudito paraverat, Polybium dormire non patiebatur, qui deinde laudibus Massiliotae maligne obtrectare eiusque commentarios mendacia mera vocare non veritus est. Quod quamquam aequalibus suis posterisque nec non Straboni pro auctoritate sua facile persuasit, nostra aetas hominem diu immerito ignominiosum in pristinum statum restituit, id quod Muellenhovio praecipue laudi ducendum est. Isti fonti turbido exilique nonnulli loci apud scriptores poëtasque posteriores accedunt, quos Elton conguessit in Appendice I (p. 400 sqq.) libri, quem de historiae Britannicae originibus Londinii a. 1890 iterum emisit.

Quae cum ita sint, de Pythae multa ignoramus et semper ignorabimus. Desperandum iam est de plena quadam atque absoluta historia eius memorabilis incepti, sed res singulae tamen sive maioris seu minoris momenti, quae in tenebris adhuc latent, fortasse aliquando in lucem poterunt proferri, qualem ipse in *Mnemosynes* Vol. XLII (a. 1914) p. 420 sqq. manifestam facere conatus sum.

Ceterum alia sunt de quibus viros doctos etiamnunc ambigere vehementer miror. Primo genus itineris dico quale fuerit et consilium quo id susceptum esse videatur. In qua re enucleanda nonnulli ut non nihil dicerent vere ridicula protulerunt, sicut Fr. Matthias in libello ceteroquin utilissimo ac iucundissimo sententiose scripsit: „Er reiste nicht allein, denn in einer wörtlich aus seiner Schrift erhaltenen Stelle spricht er von ἡμεῖς (wir)".¹⁾ Facile credimus atque testimonium quod affert viro docto ultro condonamus, quoniam minime verisimile est Pytheam scaphula tenui et vacillanti Oceanum traiecisisse. At hercle rogo, quid in admonitione ista ieiuna inanique sibi voluerit.

Iter Pythaeae non publice paratum esse, sed ab hominibus privatis susceptum mihi constat.

Id primum inde colligo quod Polybio teste Pytheas *ιδιώτης ἄνθρωπος καὶ πένης* fuit (Strabo II 4, 2), deinde ex eo quod casus eius itineris non nisi in ipsius enarratione hominibus innotuerunt, quae insuper, cum manuscriptum nullum tempus tulerit, paucis modo exemplaribus emissa esse videtur. Iam, quaeso, expeditionem illam considera, quam Carthago circa a. 470 a. C. n. ad emporia in Africae occidentis litoribus constituenda publice misit. Nonne Hannonis relatio in tabula aenea marmoreave incisa et in aede promulgata fuit, cuius etiamnunc versionem Graecam, quae Periplus Hannonis dicitur, possidemus?

Porro de quaestione, quid tandem investigare nautis Massiliensibus propositum fuerit paucis disputare et meam sententiam aperire lubet.

Qui phantasiae suae libere indulgent Muellenhovie assentiuntur dicenti: „Die Reise des Pytheas ist ein Versuch, sich durch eigene Anschauung und Beobachtung von der Gestalt und Grösse der Erde zu überzeugen, und in diesem Sinne unternommen"²⁾. Itaque idem consilium idemque liberale ingenium Pythaeae ascribunt quod Lucianus viatori suo assignavit: τὸ βούλεσθαι μαθεῖν τί τὸ τέλος ἐστὶ τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τίνες οἱ πέραν κατοικοῦντες ἄνθρωποι (Verae Hist. I 5).

Errorrem illum hic deprehendimus quo homines atque res

1) F. Matthias, *Ueber Pytheas von Massilia*, Berlin, 1901, Erster Teil p. 7.

2) Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* I 312.

tempore remotiores ad nostrae aetatis nostrarumque consuetudinum normam aestimare solemus, qui error etiam aenigmati triremium solvendo tamdiu obstitit¹⁾. Ut viri docti, in triremis motum inquirentes, numquam dubitaverunt quin Graeci veteres nostra remigandi ratione usi sint, neque suspicati quidem sunt, alias quoque remos ducendi methodos exstare posse, ita rursus iter, saeculo quarto a. C. n. factum, quo cognitio doctrinaque hominum tunc viventium multum aucta sit, ad unius scientiae pervestigationem susceptum esse pro certo iam habent. Credat Iudaeus Apella! Neque tunc neque multis saeculis postea studium doctrinae ac liberalitas eo usque processerant. Quid quod expeditiones, quas 'conquistadores' illi et nostri navigatores celeberrimi saeculo XVI instituerunt, ad quaestus pecuniae mercaturave missae sunt; si qui fructus inde ad scientiam redundabant, adventicii erant ac fortuiti. Quicumque litterarum causa iter faciebat, *τί ταῦτά μοι πρὸς τᾶλφίτα* numquam non rogare solebat. Pytheas igitur ut Herodotus²⁾ mercator aut ipse fuit aut expeditionis mercatoriae socius, cui propositum erat originis plumbi candidi et sucini inspicere et qua ratione merces istae mari adduci possent explorare. Quod si prospere evenisset, Massilienses vectura Celtarum in futurum carere iam possent, quae insuper propter perpetuas earum gentium migrationes identidem aut ad tempus impediabatur aut diutius prorsus cessabat. Accurata illa diligentia, qua Pytheas exposuit ubi invenirentur, quomodo compararentur, qua via et quibus vehiculis primum in continentem ac deinde terrestri itinere in meridiem ad Rhodanum flumen transportari solerent, hanc sententiam satis comprobare videtur.

At vero novum argumentum hoc est, quo etiam sollers et

1) Cf. *Mnemos.* Vol. XLIII (1915) p. 238—244 et *Ned. Sport* (2 Jan.—18 Febr. 1915), ubi patrio sermone rem fusius exposui.

2) Invito viro docto F. Jacoby, qui in *Encycl. Pauly-Wissowa* 1913 p. 248 s. v. Herodotus scripsit: „Irgend welche kaufmännische Züge zeigt H., dem das Rechnen stets Schwierigkeiten gemacht hat, nicht.“ Mercatores ipse novi, columina basilicae argentariae, qui tamen in arithmeticae elementis non minus haerere solent quam Herodotus!

3) Cf. Diodor. V 21—23, quae de Timaei libro, ab hoc rursus e Pythaeae opere deprompta esse Muellenhoff I 469 demonstravit. Vid. etiam Plin. N. H. IV 104.

expedita monstratio continetur, quos cursus Pytheas deinceps ingressus sit.

Affirmat Britanniae formam triangulam esse, cuius basis latus brevissimum sit. Recte id quidem, sed hasce dicit esse laterum longitudines: a Belerio promontorio usque ad Cantium 7500 — a Cantio ad Orcadem 15000 — ab Orcade ad Belerion 20000 stadiorum, ita ut totius Britanniae circuitus 42000 stadiorum esse contendat, quod alterum tantum veri est! ¹⁾ Hoc tamen vix quemquam in admirationem convertet, qui bene meminerit, Pytheam in regionibus illis ignotis oram maritimam nimirum presse legisse atque omnes terrae sinus angulosque secutum esse, ut ante acum magneticam inventam semper fieri solebat, cum litorea esset omnis navigatio; accedit quod funiculus, qui a puppi religatus spatii emensi index nunc esse solet, nondum in usu tunc erat ²⁾, unde rudis et minus exacta quaevis cursus diurni esset aestimatio. Iam vero attentione dignissimum hoc est, spatium, quod Oceanum ab aestuario Mentonomo (h. e. ostium Amisiae fluminis) dividit, sex milium stadiorum accuratissime esse indicatum. Nonne inde efficere licet, originibus plumbi candidi inspectis Pytheam recta via ad insulas Frisias se contulisse, ubi in sucini fontem inquireret, quod alterum erat commerciorum, quorum gratia iter susceptum erat? Nec non ordo, quo Britanniae latera eorumque mensurae apud Diodorum enumerantur et origines mercium describuntur, hanc opinionem confirmare videtur: primum litus meridianum, deinde orientale, denique occidentale memoratur, et ubi regionem plumbi albi fuse descripsit, Diodorus continuo ad insulam Basileiam, originem electri, transgreditur ³⁾.

Ita explicari etiam posse puto quod Pytheas longitudinem litoris

1) Hanc computationem (Diodor. V 21) ipsi Pythaeae deberi locus e Polybio ap. Strab. II 4, 1 ostendit: Πυθέαν, ὑφ' οὗ παρακρουσθῆναι πολλούς, ἕλην μὲν τὴν Βρετανικὴν ἑμβαδὸν ἐπελθεῖν φάσκοντος, τὴν δὲ περίμετρον πλειόνων ἢ τεττάρων μυριάδων ἀποδότος τῆς νήσου.

2) Vitruv. X 9, 5 instrumentum, quo nautae mensuram cursus confecti inire possint, describit, quod num umquam sit adhibitum notum non est. Sane in rationem non induxit, in aqua vim resistendi minorem esse quam in terra. Cf. C. Torr, *Ancient Ships*, Cambridge 1894 p. 101 et Breusing, *Die Nautik der Alten*, Bremen 1886 p. 10.

3) Diodor. V 21—23.

meridiani (7500 stadiorum) maiorem significavit quam spatium, quod inter Belerion et Amisiae ostia est (6000 stadiorum). Videlicet recta a Belerio ad aestuarium Metonomon ¹⁾ tendit et Cantium nimium ad aquilonis partes versum sibi finxit. Postea cum oram alteram 15000 — alteram 20000 stadiorum se reperisse crederet, longitudinem meridiani litoris, quod non mensus erat sed e tribus minimum esse noverat, illorum fere dimidio sc. 7500 stadiorum taxavit.

Ad extremum ut quibus de rebus verba fecerim breviter colligam, haec me demonstrare voluisse moneo:

I. Iter Pythaeae privatum fuit negotium.

II. Susceptum est eo consilio ut loca, ubi plumbum album et electrum nascebantur, inspicerent et vecturam maritimam considerarent.

III. Fodinis plumbi albi in Britannia inspectis Pythaeas recta ad insulas Frisias contendit.

IV. Inde Britanniam circumvectus est ita ut litus ad orientem vergens primum legeret, deinde per litus occidentale cursum dirigeret.

Eum ita neque inversa vice iter circum Britanniam fecisse, ut Muellenhovius voluit, praeter argumenta supra exposita ordo comprobatur quo insulae ab occidente Britanniae sitae apud Plin. N. H. IV 103 et Ptolem. Geogr. II 2, 10 et 11 enumerantur, a septentrionibus scilicet in meridiem, qui loci quin ad Pythaeam sint referendi vix ulla potest esse dubitatio.

---

1) Quod autem Detlefsen, *Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum*, Berlin 1904—9, e loco Pliniano N. H. XXXVII 35 aestuarium Metonomon = mare Germanicum esse clicere voluit, codicum suorum stemmatis coactus, ceteris eius censoribus astipulor (vid. eius *Nachtrag* p. 15). In tali re cum Bentleio facere praestat: Nobis et ratio et res ipsa centum codicibus potiores sunt (ad Hor. Carm. III 27, 13).

AD MARTIALIS

EPIGRAMMA XLV LIBRI OCTAVI.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Priscus ab Aetnaeis mihi, Flacce, Terentius oris
Redditur: hanc lucem lactea gemma notet;
Defluat et lento splendescat turbida lino
Amphora centeno consule facta minor.
Continget nox quando meis tam candida mensis?
Tam iusto dabitur quando calere mero?
Cum te, Flacce, mihi reddet Cythereia Cypros,
Luxuriae fiet tam bona causa meae.

Totum exscripsi carmen ut statim appareret quam inania et inepta, immo vero quam absurda atque insana haec essent omnia, simulque ut quivis in lepidissimo hoc poeta non plane hospes intelligeret quam venustum hic epigramma oscitantis librarii culpa plane interiisset, mecumque miraretur tam manifestum vitium, quod nullo posset corrigi labore, per tot saecula etiam acutissimorum criticorum se subtrahere potuisse oculis. Quid enim? Flaccum amicum suum certiozem facit poeta Terentium Priscum e Sicilia in suum sinum rediisse. Hactenus recte; quid porro? Invitatne Priscum ut *secum* laetetur convivique fiat *particeps* quod reduci amico sit apparatus ipse? Immo vero primum eum adhortatur ut penitus sentire conetur quam bonus sibi nuntius sit allatus (*hanc lucem lactea gemma notet*) deinde ei praescribit quid sit agendum: e cella sua promat Flaccus vinum

nobilissimum dignum lautissimis epulis. Nam lautissimas epulas instruere Flaccus debet . . . quia *poetae* suus sibi sodalis est redditus. Unquamne quidquam vidisti quod tam esset praeposterum et perversum atque adeo inhumanum? Sed concoquamus ista: quid sequitur? Rogat poeta:

Continget nox quando meis tam candida mensis?

Tam iusto dabitur quando calere mero?

In promptu est responsum, ut equidem opinor: „iam contigit tibi, o bone, istud. An audes negare? Nonne ipse Flaccum certiore fecisti Terentium tuum Priscum tibi *reddi*? En age, cetarios, lanios, coquos arcesse omnes et ab horreis Sulpicii Massicum tibi Setinumque afferendum cura, si tua vacua est cella. Noli paupertatem excusare tuam: nihil enim in praesentia tibi deesse modo declarasti praeter occasionem:

Continget nox quando meis tam candida mensis?

Nunc adest illa: rediit enim Terentius Priscus e provincia: iam ad coenam opiparam et alios invita sodales et Flaccum; quid huic molestus es et pro te impensas eum ferre convivii iubes? Nam quod te aliquanto post Flacco et in Flacci honorem, si ille quoque e provincia redierit, epulas paraturum promittis nihili est: fortasse Flaccus conditione a te proposita non stabit, tum tu cum Flacco tuo Terentioque et ceteris amicis
μάτην λύκοι χανείσθε.

Sed nihil usquam est traditum quod non aliquo possit defendi modo. Iam audio doctum aliquem quisquiliarum patronum sic me interpellantem: „noli nimis urgere singula vocabula; sic enim nihil erit quod non possit convelli, relinque nobis ubi consistere possimus; traditum est: *quando continget?* Cum poeta tibi rem esse memento, qui cum *quando continget* dicit, *quando iterum continget?* cogitat.”

Ad me quod attinet de tuo („id est de nihilo” ut aiebat Coebet) quantumvis supple. Praeclarum, hercle, sic habemus epigrammatis argumentum: Priscus mihi, Flacce, est redditus, profecto habemus cur gaudeamus et tu et ego; tu vero et coenae instruendae Caecubique promendi occasionem nactus es: quantocius utere ea et (nam hoc nunc ego suppleo, non, hercle, de meo vel de nihilo sed de ipsius Martialis indole et condicione) cum aliis me quoque invita; postea, cum tu e Cypro redieris,

ego te ad convivium non minus lautum invitabo, tum enim meum erit largum esse et benignum."

Calabri, ut opinor, hospitis ista sunt, ut illa: „vescere sodes ... cras haec porcis comedenda relinques" non poetae facetissimi et patronis demerendis nati. Nunc audi quid revera scripserit **Martialis**:

Priscus ab Aetnaeis tibi, Flacce, Terentius oris

Redditur: hanc lucem lactea gemma notet;

Defuat et lento splendet turbida lino

Amphora centeno consule facta minor.

Potuitne amico potenti opulentoque urbanus venustiusque *gratulari* de amico ei reddito? Nunc nihil illa convivii mentio habet quod nos offendat. Prae ceteris enim Flacci amicus Priscus est, probe hoc novit Martialis, ergo quod Flaccum adhortatur ad convivium parandum, non tam eum adhortatur quam quid vel sic sit eventurum iam praesagit animo, quodque se ob tam bellam gratulationem et ipsum invitatum iri expectat, neque improbi est hominis neque scurrae impudentis. Sed, ut est bonus poeta, sentit se nondum iustum epigramma implesse; habet ergo quod gaudeat res ipsas in quibus versetur alteram sibi eius suppeditare partem. Sic ergo absolvit opusculum:

Continget nox quando meis tam candida mensis,

Tam iusto dabitur quando calere mero?

Cum te, Flacce, mihi reddet Cythereia Cypros

Luxuriae fiet *tum* bona causa *meae*

(nam *tum* est legendum pro isto languido *tam* quod e praecedentibus inepte est repetitum). Num unquam quisquam res duas admodum diversas, quae tamen ad eundem pertinerent hominem, lepidius venustiusque inter se iunxit? De amico recepto gratulatur Flacco simulque ea occasione utitur ut Flaccum iamiam et ipsum in provinciam profecturum bonis prosequatur votis omnibusque.

QUID PLATO RESPONDERIT AD POLYCRATIS ORATIONEM IN SOCRATEM.

SCRIPSIT

H. D. VERDAM.

Hieronymus Markowski paucos ante annos collatis Libanii apologia Socratis et Xen. Mem. I 2¹⁾ sagacissima disputatione exquisivit, quid fuerit argumentum Polycratis orationis, qua Anytum inducit Socratem accusantem²⁾. Cuius orationis haec esse capita collegit:

- I Socrates statum reipublicae popularem labefactat.
- II „ ceteros numina negligere docet.
- III „ adulescentes corrumpit.
- IV „ et poëtis summis obtrectat et auctoritate eorum abutitur.
- V *Ulixis laudes praedicando*³⁾ Socrates scelera gravissima docet.
- VI Socratis vitia clandestina graviora sunt apertis.
- VII Socrates cives reddit inertes.
- VIII „ Alcibiadis et Critiae magister fuit.
- IX „ erat sophista.

Sed minus recte deinde Gerckium⁴⁾ secutus probare conatur,

---

1) Xenophontis commentarios qui vocantur non totos contra Polycratem esse scriptos sed iis et alia et nonnulla Polycratis crimina a Xenophonte refutari contra Cobetum (Nov. Lect. pp. 662 sqq.) primus recte statuit Hartman, *Analecta Xenophontea* [1887] pp. 104—113, 153 sq.

2) De Libanio Socratis defensore, *Breslauer phil. Abh.* 40 heft [1910].

3) Haec a me addita sunt.

4) In *Gorgiae* editione, p. XLIII sqq. [1897]. Contra Pohlenz, *Aus Platos Werdezeit* [1913] pp. 164—167.

Gorgiam Platicum ad Polycrateam orationem respondere ¹⁾. Quos enim ex scriptis iis contulerunt locos, ei parum ad probandum valere mihi videntur, propterea quod longe maior pars ad res minoris momenti pertinet. Ad ipsa Polycratis crimina ipso Gorgia responderi, hoc demonstrandum erat. Sed frustra id coneris. Enimvero ubi Socrati a Polycrate exprobratur, quod Alcibiadem et Critiam male erudiendo plurima mala reipublicae intulerit, hocine aut periti aut fortis patroni est, Alcibiadem Socratis delicias vocare ²⁾ et sic cum Callicle agere: *ὅταν οὖν ἔλθῃ ἢ καταβολὴ αὐτῆς τῆς ἀσθενείας, τοὺς τότε παρόντας αἰτιάσονται συμβούλους, Θεμιστοκλέα δὲ καὶ Κίμωνα καὶ Περικλέα ἐγκωμιάσουσιν, τοὺς αἰτίους τῶν κακῶν· σοῦ δὲ ἴσως ἐπιλήφονται, ἔάν μὴ εὐλαβῆ, καὶ τοῦ ἐμοῦ ἑταίρου Ἀλκιβιάδου, ἦταν καὶ τὰ ἀρχαῖα προσαπολλύωσι πρὸς οἷς ἐκτίσαντο, οὐκ αἰτίων ὄντων τῶν κακῶν ἀλλ' ἴσως συναιτίων* (Gorg. 519 A B)? Quid quod Calliclis persona Critiam lacessi credibile est ³⁾. Quae si recta est suspicio, praeclare operam suam Polycrati commendaturum fuisse Platonem ad Socratem accusandum censeas, si Socratis discipulo qui vocatur perniciosissimas tribuisset opiniones! Huius a Polycrate prolati criminis apta refutatio nulla erat, ut opinor, nisi demonstrabat Alcibiadis et Critiae male factorum culpam in Socratem minime esse referendam (cf. quae infra p. 196 laudavi ex Apol. 33 A B).

At contra quae fuerit ratio Gorgiae cum Polycratis oratione plane erit perspicuum, si Polycratem ad Gorgiam respondisse sumemus. Affirmaverat enim in Gorgia Plato a rhetoribus et sophistis viros rempublicam gerentes pessimis praeceptis esse imbutos; at Socratem unum esse virum revera reipublicae peritum: (521 E) *οἶμαι μετ' ὀλίγων Ἀθηναίων, ἵνα μὴ εἶπω μόνος, ἐπιχειρεῖν τῇ ὡς ἀληθῶς πολιτικῇ τέχνῃ καὶ πράττειν τὰ πολιτικὰ μόνος τῶν νῦν*. Ad quae Polycrates, „at o bone”, inquit, „Socrates sophistarum princeps est; quocirca quum sophistas perniciem reipublicae intulisse concedis, Socratem perniciosissimum vere hominem fuisse ipse confiteris.”

1) l. l. p. 59—62.

2) Gorg. 481 D.

3) Cron, Beiträge zur Erklärung des platonischen Gorgias, p. 1 sqq.

Quodsi quis roget, ad quemnam Plato Gorgia suo responderit, Lysiae orationis XIV moneo, qua ille Alcibiadis memoriam vehementer lacessit omniumque malorum auctorem eum appellat, quae reipublicae inciderint, vid. § 30: ... διδάσκαλος δὲ πάντων τῶν τῆς πόλεως κακῶν ἐγένετο, cf. ibid. 39, 42. Ad haec in Gorgia respondet Plato sane ne Alcibiadem quidem culpa vacare, sed gravius tamen culpandos esse Themistoclem quique ante Alcibiadem rempublicam gesserant neque minus eorum, qui mox reipublicae praefuerunt, praeceptores: sophistas.

Lysiae or. XIV anno fere 395 compositam esse constat. Itaque si recte disputavimus, quae sit ratio Gorgiae cum oratione illa quaeque Polycratis orationi cum Gorgia, Gorgiam annis fere 394/3 scriptum esse apparet ¹⁾, Polycratis autem orationem anno fere 392.

Nihilne igitur ad Polycratis accusationem respondit Plato? rogas. Immo vero tantum aberat, ut Plato Socrati deesset, ut sex scriptis causam eius defenderet, Hippiam Minorem, Ionem, Apologiam, Critonem, Menexenum, Euthyphronem dico, quos annis 391—388 scriptos esse nuper iam coniecimus ²⁾. Quibus demonstravit:

ad crimen I: Socratem statum reipublicae popularem neque labefactasse (Crito) neque detestatum esse (Menexenus)

ad II: Socratem ceteros numina negligere non docuisse (Euthyphro)

ad III: adulescentes non corrupisse (Apologia, Euthyphro)

ad IV: iure aliquando poëtis summis obtrectavisse (Ion)

ad V: Ulixem non eo consilio laudasse, ut ad scelera incitaret (Hipp. Minor)

ad VII—IX: neque cives inertes reddidisse neque cuiusquam fuisse praeceptorem, ergo ne Alcibiadis Critiaeve quidem, neque sophistam fuisse (Apologia).

De singulis hisce dialogis nunc agamus.

1) Cf. Mnem. Vol. XLV p. 294, ubi ex ipsis scriptis Platonicis profectus idem collegi.

2) ibidem.

De Hippia Minore.

Accusaverat Socratem Polycrates quod Ulixem collaudando ad flagitia incitaret. En loci:

Ael. Arist. ὑπὲρ τῶν τεττάρων III 480 Df. οἶδε τὸν Σωκράτη πρὸς τοὺς νέους ἀεὶ τὸν Ὀδυσσεῖα θαυμάζοντα διὰ τὴν τοιαύτην πρᾶξιν, ὡς Πολυκράτης ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ λόγῳ Φησὶ καὶ Λυσίας ἐν τῷ πρὸς Πολυκράτην ὑπὲρ αὐτοῦ, ὁ μὲν συνιστῶν, ὅτι τὴν δημοκρατίαν ἐκ τούτου καταλύειν ἐπεχειρεῖ ἐπαινῶν τὸν Ὀδυσσεῖα τοῖς μὲν βασιλεῦσι παρκινούντα λόγῳ, τοὺς δὲ ἰδιώτας τύπτοντα, ὁ δὲ οὐδένα λέγων φροντίζειν μᾶλλον αὐτοῦ τῆς τάξεως ¹⁾.

Lib. ap. Socr. § 195 τί οὖν ἠδίκηει Σωκράτης . . . τὸν Ὀδυσσεῖα Φάσκων ἐπὶ τῇ τοῦ Παλλαδίου τιμηθῆναι κλοπῇ, cf. 123.

In hisce vera cum falsis commixta esse videntur. Cum vero congruebat, Ulixem a Socrate laudari solere; a vero abhorrebat Socratem laudibus iis esse abusum ad corrumpendos adulescentes. Itaque ut vere significaret, quid sibi vellet Socrates, cum Ulixis laudes praedicaret, Hippiam minorem suam Plato scripsit.

In huius dialogi initio (363 BC) haec legimus:

ΣΩ. καὶ μὴν ἔστιν γε ἂν ἠδέως ἂν πυθοίμην Ἰππίου ὦν νυνδὴ ἔλεγεν περὶ Ὀμήρου. καὶ γὰρ τοῦ σοῦ ²⁾ πατὴρ Ἀπιμάντου ἦκουον, ὅτι ἡ Ἰλιάς κάλλιον εἶη ποίημα τῷ Ὀμήρῳ ἢ ἡ Ὀδύσεια, τοσοῦτω δὲ κάλλιον, ὅσῳ ἀμείνων Ἀχιλλεὺς εἶη· ἐκάτερον γὰρ τῶν ποιημάτων τὸ μὲν εἰς Ὀδυσσεῖα ἔφη πεποιῆσθαι, τὸ δ' εἰς Ἀχιλλεῖα. περὶ ἐκείνου οὖν ἠδέως ἂν, εἰ βουλομένῳ ἔστιν Ἰππία, ἀναπυθοίμην, ὅπως αὐτῷ δοκεῖ περὶ τοῖν ἀνδροῖν τούτοις, πότερον ἀμείνω Φησὶν εἶναι, ἐπειδὴ καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ παντοδαπὰ ἡμῖν ἐπιδέδεικται καὶ περὶ ποιητῶν τε ἄλλων καὶ περὶ Ὀμήρου, cf. 369 BC.

Mox autem Hippiae respondentem Achillem fortiozem, Ulixem versutiozem fuisse (364 C), i. e. mendaciozem (365 C), demonstrat Achillem haud minus fuisse mendacem, quamvis invitum. Eum vero, qui invitus mentiatur, sordidum esse, utpote qui verum ignoret neque ergo verum dicere sciat nisi forte inscius ea in medium proferat quae vero contraria non sint. Plus valere eum qui de industria mentiatur, quoniam hic demum, si velit, verum

1) Cf. Xen. Mem. I, 2. 58, Lib. ap. Socr. § 93.

2) sc. Eudici.

quoque dicere possit. Quin illum virum vere probum esse, nam si integritatem noverit, haud dubie fore probum (v. 376 B, prae ceteris vv. *εἴπερ τίς ἐστὶν οὗτος* animadvertenda sunt) ¹⁾. Summa igitur dialogi haec est, virum qui suorum factorum conscius sit anteponendum esse ei qui ignarus sit; hoc autem sibi voluisse Socratem, cum laudaret Ulixem, non magis ad ipsum Ulixem spectantem quam ad homines Ulixis similes, quemadmodum Ap. 23 B de se tamquam *περὶ παραδείγματος* loquitur.

Hippias autem persona ipsum lacessi Polycratem ex hoc loco efficio: (373 B) *ΙΠ. ἀλλὰ Σωκράτης, ὦ Εὐδিকে, αἰεὶ ταραττει ἐν τοῖς λόγοις καὶ ἔοικεν ὥσπερ κακουργοῦντι.*

ΣΩ. ὦ βέλτιστε Ἴππία, οὔτι ἐκὼν γε ταῦτα ἐγὼ ποιῶ. σοφὸς γὰρ ἂν ἦ καὶ δεινὸς κατὰ τὸν σὸν λόγον· ἀλλὰ ἄκων, ὥστε μοι συγγνώμην ἔχε . . .

Nam ubi, quaeso, ab Hippias *σοφὸς καὶ δεινός* vocatur Socrates? In Hippias dialogo nusquam. At utrumque in Polycratis oratione inventum esse patet ex Lib. ap. Socr. 5 (*ὡς ἄρ' εἶη δεινὸς λέγειν*) et 52 (*σοφιστὴς καλεῖται*).

Quae si probabilis videtur suspicio, Hippias persona lacessi Polycratem, simul apparet, quis denotetur nomine Eudici, Apemanti filii, ad cuius nutum omnia facere paratus esse dicitur Hippias (363 C 373 C). Etenim non proprio motu, sed Anyti pecunia conductus ²⁾ libellum suum scripserat Polycrates. Ergo Anytus designatur nomine Eudici. Festivum autem ludibrium mihi videtur Eudicum Apemanti filium a Platone vocari Anytum.

De Ione.

Legimus apud Libanium (62): *Ἡσιόδου, Φησίην* ³⁾, *καὶ Θεόγνιδος καὶ Ὀμήρου καὶ τῶν Πινδάρου μελῶν, τοὺς δὲ ποιητὰς τούτους καὶ δόξης καὶ τιμῶν τετυχηκέναι παρά τε τοῖς ἄλλοις καὶ ἡμῖν, τούτων, Φησί, τῶν ἀνδρῶν ἐπιλαμβάνεται καὶ τῶν εἰρημένων οὐκ ὀλίγα δείκνυσι πονηρῶς ἔχοντα.*

1) Mnem. vol. XLIV p. 280.

2) Themist. or. XXIII 296 bc . . . *ὕπὸ τοῦ λόγου, ὃν ξυνέγραψε Πολυκράτης, Ἄνυτος δὲ ἐμισθώσατο.*

3) Sc. Polycrates.

Ad haec spectans, ut opinor, Plato in Ione ostendit, in diiudicandis poëtis intellegenti licere quod ceteris non liceat. Poëtam rhapsodum auditores enim divino motu concitatos esse: (533 C D) ἔστι γὰρ τοῦτο τέχνη μὲν οὐκ ἂν παρὰ σοὶ περὶ Ὅμηρου εὖ λέγειν, ὃ νυνδὴ ἔλεγον, θεία δὲ δύναμις, ἣ σε κινεῖ, ὥσπερ ἐν τῷ λίθῳ ἦν Εὐριπίδης μὲν Μάγνητιν ἀνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ Ἡρακλείαν . . . (535 E 536 A). Οἶσθα οὖν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ θεατῆς τῶν δακτυλίων ὁ ἔσχατος, ὃν ἐγὼ ἔλεγον ὑπὸ τῆς Ἡρακλειώτιδος λίθου ἀπ' ἀλλήλων τὴν δύναμιν λαμβάνειν; ὁ δὲ μέσος σὺ ὁ βραψφδὸς καὶ ὑποκριτής, ὁ δὲ πρῶτος ὁ ποιητής· ὁ δὲ θεὸς διὰ πάντων τούτων ἔλκει τὴν ψυχὴν ὅποι ἂν βούληται τῶν ἀνθρώπων, ἀνακρεμαννύς ἐξ ἀλλήλων τὴν δύναμιν. Talium virorum admirari esse, sed non sana mente iudicare. Si quis autem doctrina praeeditus, artis poëticae non tam amans quam intelligens, idoneus sit qui probet carmina, eiusdem esse carmina improbare: (531 E 532 A) οὐκοῦν ἐν κεφαλαίῳ λέγωμεν, ὡς ὁ αὐτὸς γινώσεται ἀεὶ περὶ τῶν αὐτῶν πολλῶν λεγόντων, ὅστις τε εὖ λέγει καὶ ὅστις κακῶς· ἢ εἰ μὴ γινώσεται τὸν κακῶς λέγοντα, δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸν εὖ, περὶ γε τοῦ αὐτοῦ . . . Οὐκοῦν σὺ Φῆς καὶ Ὅμηρον καὶ τοὺς ἄλλους ποιητάς, ἐν οἷς καὶ Ἡσίοδος καὶ Ἀρχίλοχος ἐστίν, περὶ γε τῶν αὐτῶν λέγειν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ τὸν μὲν εὖ γε, τοὺς δὲ χεῖρον; . . . οὐκοῦν, εἴπερ τὸν εὖ λέγοντα γινώσκεις, καὶ τοὺς χεῖρον λέγοντας γινώσκεις ἂν ὅτι χεῖρον λέγουσιν.

Egregium responsum, ut opinor, ad Polycratem, qui molesta tulerat esse quae Socrates in summis poëtis improbaret.

De Apologia.

In Apologiae parte priore brevius repetit quae in Hippiam minore Ioneque iam protulerat: suorum factorum conscios homines anteponendos esse iis qui sine conscientia sui agant (22 B—23 C).

Sed in Apologia ad cetera quoque Polycratis crimina respondet. *Ad crimen III.*

Lib. 102 νέοι δὲ πατέρων τε πρότερον ἄγοντες ἐκείνου, ὡς λέγεις ¹⁾, καὶ πρεσβυτέρων ἀδελφῶν ὑπερορῶντες καὶ καθάπερ ὑπὸ γήϊτος ἐλκόμενοι τοῦ Σωκράτους τί πλέον ἂν ἐζήτησαν τοῦ νεῦσαι τὸν

1) Ita Polycratem alloquitur.

ἄνθρωπον; . . . γονεῖς τε ὑβριζόμενοι καὶ ἀδελφοὶ καταφρονούμενοι πάντως ἂν ἤλγησαν, cf. Xen. Mem. I 2 51 sq.

Ad haec ex Polycratis oratione citata sic Socratem respondentem facit Plato: (Apol. 33 C—34 A) εἰ γὰρ δὴ ἔγωγε τῶν νέων τοὺς μὲν διαφθείρω, τοὺς δὲ διέφθαρκα, χρῆν δῆπου . . . τῶν οἰκείων τινὰς τῶν ἐκείνων, πατέρας καὶ ἀδελφούς καὶ ἄλλους τοὺς προσήκοντας, εἴπερ ὑπ' ἐμοῦ τι κακὸν ἐπεπόνθεσαν αὐτῶν οἱ οἰκεῖοι, νῦν μεμνησθαι . . . ἀλλὰ τούτου πᾶν τούναντίον εὐρήσετε, ὧ ἄνδρες, πάντας ἐμοὶ βοηθεῖν ἐτοίμους τῷ διαφθείροντι, τῷ κακὰ ἐργαζομένῳ τοὺς οἰκεῖους αὐτῶν, ὡς Φασὶ Μέλητος καὶ Ἄνυτος 1).

Ad crimen VII, quod Socrates cives inertes reddidisset (1), rei publicae gerendae non interfuisset (2), propter paupertatem tributum non contulisset (3), singillatim respondet:

ad 1 (cf. Lib. 127, ἀλλ' ἀργούς, Φησίν, ἐποίει Σωκράτης) se minime inertes, sed strenuos reddidisse Athenienses affirmat Ap. 31 AB: ἐὰν γὰρ ἐμὲ ἀποκτείνητε, οὐ βλάβης ἄλλον τοιοῦτον εὐρήσετε, ἀτεχνῶς, εἰ καὶ γελοιότερον εἰπεῖν, προσκείμενον τῇ πόλει ὥσπερ ἵππῳ μεγάλῳ μὲν καὶ γενναίῳ, ὑπὸ μεγέθους δὲ ναθεστέρφω καὶ δεομένῳ ἐγείρεσθαι ὑπὸ μύωπός τινος· οἷον δὴ μοι δοκεῖ ὁ θεὸς ἐμὲ τῇ πόλει προστεθεικέναι τοιοῦτόν τινα, ὃς ὑμᾶς ἐγείρων καὶ πείθων καὶ ὄνειδίζων ἕνα ἕκαστον οὐδὲν παύομαι τὴν ἡμέραν ὄλην πανταχοῦ προσκαθίζων.

ad 2. Cur reipublicae gerendae non interfuerit (cf. Lib. 133 οὐ λέγει παριῶν) cognoscimus Ap. 31 D—32 A εὖ γὰρ ἴστε, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ ἐγὼ ἐπεχείρησα πράττειν τὰ πολιτικὰ πράγματα, πάσαι ἂν ἀπολώλη καὶ οὐτ' ἂν ὑμᾶς ὠφελήκη οὐδὲν οὐτ' ἂν ἐμαυτὸν . . . ἀλλ' ἀναγκαῖόν ἐστι τὸν τῷ ὄντι μαχούμενον ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ εἰ μέλλει ὀλίγον χρόνον σωθήσεσθαι ἰδιωτεῦειν ἀλλὰ μὴ δημοσιεύειν.

ad 3. Obsequium erga rem publicam causam fuisse, cur quaestum facere non posset atque in egestate viveret (cf. Lib. 52 τῶν εἰσφερόντων οὐκ ἐστίν) invenimus Apol. 31 B οὐ γὰρ ἀνθρωπίνῳ ἔοικε τὸ ἐμὲ τῶν μὲν ἐμαυτοῦ ἀπάντων ἡμεληκέναι καὶ ἀνεχέσθαι τῶν οἰκείων ἀμελουμένων τσαῦτα ἤδη ἔτη, τὸ δὲ ὑμέτερον πράττειν αἰεῖ . . . καὶ εἰ μὲν τι ἀπὸ τούτων ἀπέλαυον καὶ μισθὸν λαμβάνων ταῦτα παρεκελευόμην, εἶχεν ἂν τινα λόγον· νῦν δὲ . . .

1) Cf. Euthyphr. 15 D, quem locum p. 201 exscripsi.

Ad crimen VIII, quod Alcibiadis et Critiae magister fuisset (Lib. 136 *πονηρῶν δέ, ὧ ἄνδρες, ἔργων διδάσκαλον αὐτὸν ἄντος καλῶν καὶ φάσκων ὑμῖν ὑπ' αὐτοῦ διεφθάρθαι τοὺς νέους οὐκ ἔσχε πλὴν Ἀλκιβιάδου καὶ Κριτίου μνησθῆναι*, cf. Xen. Mem. 1. 2-12), haec habet (Apol. 33 A B) . . . καὶ ἰδίᾳ ὁ αὐτὸς οὗτος <Φανούμαι>, οὐδενὶ πώποτε ξυγχωρήσας οὐδὲν παρὰ τὸ δίκαιον οὔτε ἄλλῃ οὔτε τούτων οὐδενί, οὐς οἱ διαβάλλοντες ἐμέ φασιν ἐμοὺς μαθητὰς εἶναι. ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πώποτ' ἐγενόμην· εἰ δέ τις μου λέγοντος καὶ τὰ ἐμαυτοῦ πράττοντος ἐπιθυμεῖ ἀκούειν, εἴτε νεώτερος εἴτε πρεσβύτερος, οὐδενὶ πώποτε ἐφθόνησα, οὐδὲ χρήματα μὲν λαμβάνων διαλέγομαι, μὴ λαμβάνων δὲ οὐ, ἀλλ' ὁμοίως καὶ πλουσίῳ καὶ πένητι παρέχω ἐμαυτὸν ἐρωτᾶν καὶ ἴαν τις βούληται ἀποκρινόμενος ἀκούειν ὧν ἂν λέγω. καὶ τούτων ἐγὼ εἴτε τις χρηστὸς γίγνεται εἴτε μὴ, οὐκ ἂν δικαίως τὴν αἰτίαν ὑπέχοιμι, ὧν μήτε ὑπεσχόμην μηδενὶ μηδὲν πώποτε μάθημα μήτε ἐδίδαξα . . . Simul vv. παρὰ τὸ δίκαιον purgat se crimine, quod scelera aut palam docuisset (crimen V) aut clam commisisset (VI).

Quod autem Polycrates contenderat, τοῖς μὲν νέοις αὐτὸν διαλέγεσθαι, τοῖς πρεσβυτέροις δ' οὐκ ἐθέλειν (Lib. 129), hoc refutat vv. εἴτε νεώτερος εἴτε πρεσβύτερος.

Postremo his verbis negat se in numero sophistarum esse habendum, quippe quorum proprium esset quaestus causa docere. Hoc autem pertinet

Ad crimen IX. Vid. Lib. 5, ὡς . . . εἷη δεινὸς λέγειν, 52 σοφιστῆς καλεῖται, cf. 152—160.

Ipsam suam prudentiam procul abhorrere a sophistarum sapientia reperimus Ap. 19 E—20 E, ubi postquam de Gorgia Prodicō Hippia egit sic pergit, ad Calliam conversus: (20 B) τίς τῆς τοιαύτης ἀρετῆς, τῆς ἀνθρωπίνης τε καὶ πολιτικῆς, ἐπιστήμων ἐστίν; . . . καὶ ἐγὼ τὸν Εὐθηνον ἐμακάρισα, εἰ ὡς ἀληθῶς ἔχει ταύτην τὴν τέχνην καὶ οὕτως ἐμμελῶς διδάσκει. ἐγὼ οὖν καὶ αὐτὸς ἐκαλυνόμεν τε καὶ ἡβρυνόμεν ἂν, εἰ ἠπιστάμην ταῦτα· ἀλλ' οὐ γὰρ ἐπίσταμαι, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, et mox (D) ἐγὼ γάρ, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δι' οὐδὲν ἀλλ' ἢ διὰ σοφίαν τινὰ τοῦτο τὸ ὄνομα ἔσχηκα. ποίαν δὲ σοφίαν ταύτην; ἢπερ ἐστὶν ἴσως ἀνθρωπίνῃ σοφία. τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός· οὗτοι δὲ ταχ' ἂν, οὐς ἄρτι ἔλεγον, μείζω τινὰ ἢ κατ' ἀνθρώπων σοφίαν σοφοὶ εἶεν . . .

Quae si recte disputata sunt, melius etiam intellegitur locus ille, qui est de Aristophane (18A—19A). Etenim omnia fere Polycratis crimina iam legebantur in Nubibus Aristophaneis. En loci:

ad crimen	I	Ar. Nub.	1400	1) καὶ τῶν καθεστῶτων νόμων ὑπερφρονεῖν δύνασθαι.
„	„	II	297	ποιούς θεούς ἀμεῖσέ; πρῶτον γὰρ θεοὶ ἡμῖν νόμισμα οὐκ ἔστι, cf. 367, 827—830, 1477.
„	„	III	1321—1453.	
„	„	IV	1362	καὶ τὸν Σιμωνίδην ἔφασκε εἶναι κακὸν ποιητὴν.
„	„	VII	316	ἤκιστ' ἄλλ' οὐράνιαι Νεφέλαι, μεγάλαι θεαὶ ἀνδράσιν ἀργοῖς.
„	„	IX	331	οὐ γὰρ, μὰ Δι', οἶσθ' ὅτι πλείστους αὐταὶ βόσκουσι σοφιστάς, cf. 1111 et passim.

Illo loco igitur Plato indicare cupit, omnia quae afferat Polycrates obsoleta esse et plus triginta annos decantata vixque quicquam novi ab eo in medium proferri.

Post omnia, quae in Polycratis oratione legi vidimus postremo unam rem indico, quae in ea non legebatur: quaestus causa docuisse Socratem. Etenim neque apud Libanium neque apud Xenophontem neque in ullo ex fragmentis huius rei vestigium reperitur. Iamvero hac quoque in re Apologia cum Polycratis oratione coniuncta est; legimus enim Ap. 31 BC νῦν δὲ ὁρᾶτε δὴ καὶ αὐτοί, ὅτι οἱ κατηγοροὶ τᾶλλα πάντα ἀναναισχυντῶς οὕτω κατηγοροῦντες τοῦτό γε οὐχ οἶοί τε ἐγένοντο ἀπαναισχυντῆσαι παρασχόμενοι μάρτυρα, ὡς ἐγὼ ποτέ τινα ἢ ἐπραξάμην μισθὸν ἢ ἤτησα.

De Lysiae Apologia Socratis.

Est Lysiae quoque Apologia Socratis. Cuius supra unum fragmentum iam exscripsimus²⁾. Praeterea duo haec exstant:

Schol. ad Plat. Apol. 18 B οὗτος ὁ ἄνυτος ἄνθεμίωνος ἦν υἱός,

1) Et hos et alios locos collegit Markowski, l.l. pp. 5—18.

2) p. 192, servatum apud Ael. Arist.

Ἄθηναῖος γένος, Ἀλκιβιάδου ἐραστής, πλούσιος ἐκ Βυρσοδεψικῆς ὄθεν καὶ σκωπτόμενος ὑπὸ Σωκράτους διὰ τοῦτο . . . ἔπεισε μισθῶ Μελήτου ἀσεβείας γραφὴν δοῦναι κατὰ Σωκράτους· μέμνηται Λυσίας ἐν Σωκράτους ἀπολογία καὶ Ξενοφῶν ὁμοίως καὶ Ἀριστόξενος ἐν τῷ Σωκράτους βίῳ.

Schol. ad Ael. Arist. Panathenaeicum, III p. 320 Df. ἴστατο δὲ πρὸ τούτων ἕτερον διοπετές· ἐν γὰρ τῇ Τροίᾳ Φασὶν ἐξ οὐρανοῦ τοῦτι πεπτωκέναι· λαβόντος δὲ Διομήδους ἀρπάσας ἀπὸ τούτου Δημοφίλος Ἀθηνάζε ἤγαγεν, ὡς Λυσίας ἐν τῷ ὑπὲρ Σωκράτους πρὸς Πολυκράτην λόγῳ Φησίν.

Horum fragmentorum illud, in quo Anytus propter res amatorias quaestumque suum lacessitur ulciscendique cupiditas causa fuisse dicitur, cur Socratem reum fecerit, satis superque demonstrat, quam plena indignarum calumniarum Lysiae Apologia fuerit. Ex quo cognosci potest, eam non magis Socratis patrocinandi quam Anyti lacessendi causa editam esse. Scilicet inimicissimus erat Anyto Lysias. Post triginta expulsos enim quamquam amnestia edicta erat, tamen Lysias Eratosthenam, Polemarchi fratris sicarium, ulcisci conatus est. Frustra, nam causa cecidit per popularium principes, Archinum Anytumque dico, quibus nihil antiquius erat quam ut amnestiam coniuratam diligenter servarent ¹⁾. Mox autem Thrasybuli legis promulgatio, ut omnibus, qui secum ex Piraeo redissent, civitas tribueretur, auctore Archino abrogata est ²⁾, nescio an adiutore Anyto. Itaque Lysias odio Anyti coniunctus erat cum Socraticis neque mirandum est eum ad orationem Polycrateam, quam is Anyti causa et ab eo conductus ediderat ³⁾ continuo respondisse.

Alterum fragmentum ad ea spectat, quae dixerat Polycrates, Socratis laudibus Ulixis commotus, Ὀδυσσεῖα διὰ τὴν ἱεροσουλίαν τὰ καὶ τὰ πεπονθέναι, τὰ μὲν ἐν γῆ, τὰ δὲ καὶ ἐν θαλάττῃ . . . (Lib. 123). Ad ea Lysias inepte et summa re plane neglecta non ab Ulixē, sed a Diomede Palladium esse abreptum respondet. Ex quo fragmento neque minus ex illo supra p. 192 laudato manifesto apparet Lysiam ad verbum usque Polycrati respon-

1) Is. 18, 23.

2) Ath. Pol. 40, 2; cf. 34, 3.

3) Supr. p. 193 cum ann. 2.

disse, sive is res alicuius momenti proferebat sive ea, quae nihil ad rem. Qua in re comparandus est cum imperitioribus sociis societatum nostrarum, in quibus animi causa altercationes habentur (debating-clubs); qui in refutandis iis, quae contra disputationem suam prolata sint, hunc in modum agunt: „Amicum A, qui haec atque haec protulit, haec moneo . . . ad amicum B autem, qui hunc in modum locutus est, haec respondeo . . .”, sic deinceps ad singula argumenta respondententes. At peritiores, quo ordine adversarii locuti sint non curantes, ad arbitrium ipsi suum alteram instituunt disputationem, ita compositam ut prolata argumenta *in transitu* attingant, uno tenore profuente oratione. Hoc fecit Plato in Apologia, qui ita ad singula argumenta respondeat, ut in longe maiore orationis parte ad suum arbitrium loqui *videatur*, ad nullum conversus adversarium.

Lysiae et indigna et inepta oratione, qua Socratis patrocinium suscepit, indignatum Platonem exclamasse „non tali auxilio” licet suspicari. Quapropter dialogorum serie interrupta, qua ad Polycratem iam respondebat, contra morem suum orationem scribere decrevit, ne putarent homines, per Lysiam locutos esse Socraticos. Sic Lysiae libellum prae suo in oblivionem adducere haud frustra conatus est. Nam Platonis Apologia vix unum scriptum omnis aevi celebrius est, ex Lysiae Apologia tria misera fragmenta hodie exstant.

De Critone Menexeno Euthyphrone.

De duobus primis Polycratis criminibus, quod Socrates statum reipublicae popularem labefactaret atque odisset, quodque ceteros numina neglegere doceret, egerat quidem Plato in Apologia (24 B—27 E), sed vix serio. Haec reservaverat sibi, de quibus in proximis dialogis ageret.

De Critone.

A Polycrate Socratem *ὑπέροψίας τῶν νόμων* esse insimulatum apparet Lib. ap. Socr. 19. Respondet Plato omnia illa, quae leguntur Crito 50 A—54 C, ex quibus haec laudanda videntur: (50 AB) *εἰ . . . οἱ νόμοι καὶ τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ἔριτο· εἰπέ μοι, ὦ Σώκρατες, τί ἐν τῷ ἔχεις ποιεῖν; ἄλλο τι ἢ τούτῳ τῷ ἔργῳ, ᾧ ἐπιχειρεῖς, διανοεῖ τοὺς τε νόμους ἡμᾶς ἀπολέσαι καὶ ξύμπασαν*

τὴν πόλιν τὸ σὸν μέρος; ἢ δοκεῖ σοι οἷόν τε ἔτι ἐκείνην τὴν πόλιν εἶναι καὶ μὴ ἀνατετράφθαι, ἐν ἧ αἰ γενόμεναι δίκαι μὴδὲν ἰσχύουσιν, ἀλλὰ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἄκυροί τε γίνονται καὶ διαφθείρονται; τί ἐροῦμεν, ὦ Κρίτων, πρὸς ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα; ceterum omnia illa quae sequuntur dignissima sunt quae inspiciantur.

De Menexeno.

Lib. ap. Socr. 53 haec ex Polycratis oratione citat: Μισόδημος, Φησίν, ἐστὶ, καὶ τοὺς συνόντας πείθει τῆς δημοκρατίας γελαῖν.

At quantopere et Athenis et probo imperio populari faveat Socrates significat Plato Menexeno suo. Prae ceteris haec perpendantur: (238 E 239 A) αἰτία δὲ ἡμῖν τῆς πολιτείας ταύτης ἡ ἐξ ἴσου γέनेσις. αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι πόλεις ἐκ πανταδοπῶν κατασκευασμέναι ἀνθρώπων εἰσὶ καὶ ἀνωμάλων, ὥστε αὐτῶν ἀνώμαλοι καὶ αἱ πολιτεῖαι, τυραννίδες τε καὶ ὀλιγαρχίαι· οἰκοῦσιν οὖν ἔνιοι οἱ μὲν δούλους, οἱ δὲ δεσπότες ἀλλήλους νομίζοντες· ἡμεῖς δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, μιᾶς μητρὸς πάντες ἀδελφοὶ Φύντες, οὐκ ἀξιοῦμεν δοῦλοι οὐδὲ δεσπότες ἀλλήλων εἶναι, ἀλλ' ἡ ἰσογονία ἡμᾶς ἡ κατὰ Φύσιν ἰσονομίαν ἀναγκάζει ζητεῖν κατὰ νόμον, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ ὑπέικειν ἀλλήλοις ἢ ἀρετῆς δόξῃ καὶ Φρονήσεως. Sed quae praece-
cedunt quoque examinentur.

De Euthyphrone.

Polycratem Socrati exprobrasse quod deos parvi aestimare doceret patet ex Lib. ap. Socr. 130: δείξας, ὧταν, ἐπιωρκηκότα πολλαχοῦ τὸν ἄνθρωπον, καὶ συγχέοντα πίστει, οὕτω φάσκε τοὺς ἄλλους ὑπ' αὐτοῦ πεπαιδεῦσθαι τῶν θεῶν ὀλιγωρεῖν. Hoc a vero abhorrere Euthyprone dialogo Plato docet ét ubi ministerium deorum iustitiae partem esse affirmatur (12 E τοῦτο τοίνυν ἔμοιγε δοκεῖ τὸ μέρος τοῦ δικαίου εἶναι εὐσεβές τε καὶ ὅσιον, τὸ περὶ τὴν τῶν θεῶν θεραπείαν) ét hoc loco: (14 E 15 A) Φράσον δέ μοι, τίς ἡ ὠφέλεια τοῖς θεοῖς τυγχάνει οὕσα ἀπὸ τῶν δώρων ὧν παρ' ἡμῶν λαμβάνουσιν; ἀ μὲν γὰρ διδάσσι, παντὶ δῆλον· οὐδεν γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἀγαθόν, ὃ τι ἂν μὴ ἐκεῖνοι δῶσιν· ἀ δὲ παρ' ἡμῶν λαμβάνουσιν, τί ὠφελοῦνται; ἢ τοσοῦτον αὐτῶν πλεονεκτοῦμεν κατὰ τὴν ἐμπορίαν, ὥστε πάντα τὰ γὰθὰ παρ' αὐτῶν λαμβάνομεν, ἐκεῖνοι δὲ παρ' ἡμῶν οὐδέν.

Eodem autem dialogo ostendit (*ad crimen III*), mendacis hominis

esse contendere Socratem τὸς πατέρας προπηλακίζειν docuisse (Xen. Mem. I, 2, 49). Indignatur enim patrem suum inter sicarios accusare in animo habere Euthyphronem, vv. sub finem dialogi ironice dicta verba: (15 D): εἰ γὰρ μὴ ἤδεισθα σαφῶς τό τε ὄσιον καὶ τὸ ἀνόσιον, οὐκ ἔστιν ὅπως ἂν ποτε ἐπεχείρησας ὑπὲρ ἀνδρὸς θετὸς ἄνδρα πρεσβύτερον πατέρα διακαθεῖν φόνου, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοὺς ἂν ἐδεισας παρακινδυνεύειν, μὴ οὐκ ὀρθῶς αὐτὸ ποιήσεις, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἡσχύνῃς.

De Hippiā Maiore.

Post orationem Polycrateam in lucem prolatam primo hoc unum sibi proposuerat Plato, ut Socratis causam defenderet. Sed postquam singula crimina refutavit, ét suum ipse opus aggređi vacabat, idearum doctrinae expositionem¹⁾, ét Polycratem castigare gestivit. In Hippiā Maiore utrumque effecit; in quo dialogo et idea pulchri investiganda idearum doctrinam exponendi initium facit ét tam vehementer Hippiam insectatur, ut sint qui hanc ob causam dialogum illum a Platone scriptum esse negent, tantam vehementiam Platone indignam rati. Qui fortasse recte statuerent, si qui honestus adversarius, e. g. aut Isocrates aut Anthisthenes in Hippiā Maiore lacesseretur, id quod nonnulli suspicati sunt. At vehementiae illius causa plane intellegi poterit, si eum hic lacessi apparebit, qui castigatione omnino dignus sit. Quamobrem nomine Hippiāe hic denuo Polycratem impugnari existimo. Nam quid Polycrate sophista abiectius est, qui Anyti sophistarum inimicissimi pecunia adductus ipse sophistas perstringeret Lacedaemonemque collaudaret, quia sophistas arceret? (Lib. 134 Λακεδαιμονίους μὲν ἄριστα πολιτεύεσθαι νομίζεις οὐ φύντος αὐτόθι σοφιστοῦ).

Sed per se quoque verisimile est eundem hic lacessi qui in Hippiā Minore eodem lacessebatur nomine. Nam iterum hic et Eudici arbitrio omnia eum facere paratum esse legimus (286 B, cf. Hipp. min. 363 B—D 373 C, supra p. 193) ét astrologiae geometriae logisticae (285 C, cf. Hipp. min. 366 C—368 A), γραμμάτων ῥυθμῶν ἀρμονιῶν τοῦ μνημονικοῦ (285 DE, cf. Hipp. min. 368 D) peritus esse dicitur. Sunt tamen praeterea nonnulla

1) Mnem. XLIV p. 234.

quae hic primum leguntur necdum reperiiebantur in Hippia Minore, v. 285 D: *περὶ τῶν γενῶν, ᾧ Σώκρατες, τῶν τε ἡρώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν κατοικήσεων, ὡς τὸ ἀρχαῖον ἐκτίσθησαν αἱ πόλεις, καὶ συλλήβδην πάσης τῆς ἀρχαιολογίας ἤδιστα ἀκροῶνται.* Videtur igitur is, qui in utroque Hippia lacessitur, post Hippiam Minorem editum et ante Hippiam Maiorem compositum studio antiquitatis operam impendisse. Convenit autem hoc in Polycratem. Nam Isocrates in oratione sua, quae Busiris inscribitur, quam anno 386 editam esse nuper collegimus²⁾, impugnat eiusdem Busiridis laudationem Polycratis. Ferebatur autem Busiris Neptuni filius et conditor Aegypti; quo fit ut utriusque Busiris oratio multum in mythologiis versetur et Polycrates *περὶ τὰς γενεαλογίας ἑσπουδακῶς* ab Isocrate dicatur (Is. Bus. 8, cf. 36 sq.). Quocirca efficere licet anno fere 389 Busiridem suum scripsisse Polycratem reveraque paulo post Hippiam Minorem editum se ad antiquitatem tractandam applicasse.

Hippiae nomine Polycratem lacessi si recte coniecimus, perspicuum fit, quid sibi velit frequens illa mentio Lacedaemonis in Hippiae Maioris prooemio. Lacedaemonis enim amantissimum fuisse Polycratem supra p. 201 iam vidimus. Ergo de industria iocans Plato opinatur haud dubie Lacedaemone eum maximum fecisse quaestum. Quod postquam infitatus est Hippias, utilia simul magis legitima esse ei persuadet, ut deinde hoc syllogismo eum illudat:

Hippiae praeceptis uti utile, i. e. legitimum est
 Hippiae praeceptis non utuntur Lacedaemonii

παρανομοῦσιν ἄρα Λακεδαιμόνιοι.

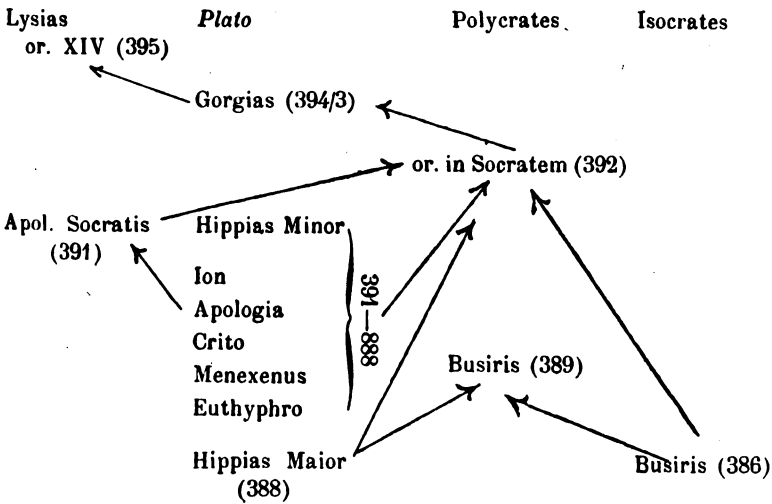
Itaque simulata Hippiae doctrinae admiratione utitur ut Hippiam (vel Polycratem) repudiare ea cogat, quae modo praedica-
 verat: *Lacedaemonios ἄριστα πολιτεύεσθαι* (Lib. 134)³⁾.

1) Mnem. XLIV p. 378.

2) In Busiride quoque Polycratea Lacedaemonios esse collaudatos apparet ex Is. Bus. 17—20, ubi Lacedaemoniorum instituta Aegyptiis inferiora esse demonstratur: sane quae haud pauca ab Aegyptiis mutuati sint Lacedaemonii, ea scilicet esse proba, sed prava esse quae per se habeant. In hac oratione, quae est de antiquis Aegyptiorum institutis, nihil esset cur Lacedaemoniis obtrectaret Isocrates, nisi adversarius quispiam impugnaretur, qui utraque inter se comparaverat. Impugnatur autem in Isocratis Busiride Polycrates, qui Lacedaemoniorum se esse studiosum in or. adv.

In ipsa quoque quaestione, quam Plato in Hippiā Maiore tractat, ad Polycratem eum spectare credibile est. Vivos enim immolare consueti Busiridis facta laudaverat Polycrates, v. Is. Bus. 5, 31. Qui mos idcirco probabatur ei, quia alii eadem commiserant (Is. Bus. 55: οὐ γὰρ ἀπολύεις αὐτὸν τῶν αἰτιῶν, ἀλλ' ἀποφαίνεις, ὡς καὶ τῶν ἄλλων τινὲς ταῦτὰ πεποιήκασι). At in Hippiā Maiore dialogo in ideam τοῦ καλοῦ inquirens Plato mouet, iudicium laturis nobis utrum pulchrum quid sit necne, illud non esse comparandum cum iis quae ab hominibus pulchra habentur, sed examinandum esse quid sit τὸ καλὸν per se spectatum, quo cognito sponte iudicari possit de singularum rerum pulchritudine.

Quae sit summa disputationis meae hoc conspectu melius etiam me indicaturum esse spero:

Quodsi quis roget, qui factum sit ut Lysias, Isocrates, Plato, qui minime inter se consentiunt, omnes Polycratem impugnent, respondeo contra Polycratem et Socratis adversarium et Alcibiadis utrumque defendi a Platone, Socratem a Lysia, Alcibiadem

Soer. ipse praedicat; quocirca veri est simillimum Polycratem in Busiride suo Lacedaemonios laudasse utpote qui iisdem fere uterentur institutis, quibus Aegyptii, mox ab Isocrate refutatus.

ab Isocrate. Ceterum odio erat Lysiae Alcibiades, (Lys. or. XIV), Isocrati Socrates (Is. Bus. 5). Attamen Lysias non magis Polycratem petebat quam Anytum. Nam erat ei adversarius et privatis causis adductus (v. p. 198) et quod in republica administranda dissentiebant, hic moderatoris popularis factionis dux, ille audacioribus (Belg. „de radicalen”) favens. Isocrates Anyto propior fuisse videtur, laudat enim eum propter moderationem (Is. 18, 23); neque de Alcibiade nimis eos dissensisse opinor, neque Alcibiadem magis suae quam Socratis ignominiae causa ab Anyto (in oratione Polycratis) esse lacessitum.

Denique hoc monendum videtur, satis aptam causam nunc esse inventam, cur Plato post copiosum dialogum, qualis est Gorgias, sex minores illos scripserit. Ad omnia enim Polycratis crimina respondere cupiebat, sed propter eorum varietatem uno magno dialogo id conficere nequivit.

AD TACITI AGRICOLAE C. 16.

Dum Suetonius Paulinus Monam insulam aggreditur, rebellant Britanni, coloniam invadunt, multos milites crudeliter necant. Sed prope reversus Paulinus uno proelio subegit barbaros, quorum tamen multi arma tenebant metu ne dux ille egregius „arroganter in deditos et, ut suae *eiusque* iniuriae ultor, durius consuleret”, sic codices; Puteolanus *quoque*, Wexius *cuiusque*, Nipperdeius *quisque*. Quarum coniecturarum nulla veri habet speciem aptamve praebet sententiam. Utrumque habebis si *exercitusque* legeris. Propria erat affectus iniuria et ipse Paulinus et exercitus eius.

J. J. H.

AD CICERONIS ORATIONEM PRO P. QUINCTIO.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

„Operaene pretium facturus sim” equidem nunc certe ne rogo quidem. Scio enim penitusque persuasum habeo parum afore quin, si non stomachum, at risum moveam aequalium plerisque qui hasce paginas vel obiter sunt inspecturi. Identidem enim lectionem traditam in dubium vocari videbunt, coniecturas proponi et, quod absurdissimum ineptissimumque, pauca plurave vocabula tamquam sciorum annotationes cancellis includi delerique. Et habent in aure illud ad satietatem usque repetitum „conservate, conservate”, quod quo quisque in nostra arte maiorem auctoritatem aut habet aut se habere putat maiore solet pronuntiare gravitate. Rem ergo sibi esse putabunt cum philologo, cui suum sit ignotum saeculum, quique cum relicta atque adeo relinquenda ambulet via, quantocius ipse sit relinquendus ab omnibus cui sua apud idoneos iudices fama cordi sit.

„Suo quaeque ore cantat avis” aiunt populares mei, certe siebant proavi nostri. Nam nunc ne sola probetur cantilena dictata a magistro periculum est. At ego, si quid non intelligo, ingenue id fateri pergam; si vitium mihi deprehendere videbor, id ut possum corrigere conabor, si magistralli audiam vocem stridulam, disertissimum Romuli nepotem me audire simulare non possum. Ne tamen omnino surdis narrem fabulam, hic illic aut novam alicuius loci, aut fortasse neque inutilem et parum notam, proponam explicationem, denique e nostra oratione protraham aliquid quod aliis Ciceronis locis afferre lucem possit.

Nam semper hac oratione vehementer sum delectatus. Vivam

hic audiebam summi oratoris vocem qui nescio an nunquam quidquam scripserit quod huic iuvenili praestaret opusculo, vivique mihi legenti stabant ante oculos homines de quibus hic agitur, cum alii tum praesertim Sex. ille Naevius, homo sceleratus, subdolos, crudelis, semperque sum miratus Boissierium (p. 9), Ciceronis aequales enumerantem, qui ab illo sint tamquam in tabula depicti, hunc praeteriisse.

Sed ad rem veniamus!

I, 1 *Eloquentia Q. Hortensii ne me dicendo impediat.*

Haec nihili esse nemo tam pertinax erit quin paulo accuratius adspectis verbis mihi concedat. Quid enim istud est: *eloquentia dicens* vel „eloquentia quae *dicendo* aliquid efficit”? Clarkius, nescio quibus rationibus palaeographicis motus, alteram lectionem *in dicendo* praetulit in textumque recepit. Qua quid proficiamus non video. An minus inepte eloquentia aliquid *in dicendo* efficere dicitur? An non *post Hortensium* dicturus est Cicero? Equidem una litura vel *dicendo* vel *in dicendo* delendum censeo, non, hercle, quod non videam pravam esse rationem ea quae quis non bene intelligat abiiciendi, sed quia sic demum Ciceronis nobis redditur manus, qui omnia hic elegantissime inter se opposuit. Audi modo:

„eloquentia Q. Hortensii ne me impediat non nihil commoveor; gratia Sex. Naevii ne P. Quinctio noceat, id vero non mediocriter pertimesco”

num addi potest quidquam quin venustissima sententiae structura corruat?

I, 5 C. Aquilium iudicem sic orator alloquitur:

„Quod si tu iudex nullo praesidio fuisse videbere contra vim et gratiam solitudini atque inopiae . . . profecto nihil est iam sanctum atque sincerum in civitate.”

Pro *nullo* Lambinus ille *nulli* proposuit. Sensisse non videtur praestantissimus criticus quid interesset inter *nullo praesidio esse* et *nulli praesidio esse*, quorum illud solum in nostrum quaedrat locum. Si *nulli* hic legeretur, *iudicis* notaretur *perfidia* qui innocentem adjuvare atque sublevare *noluerit*, sed tradita lectione egregie *rei* depingitur miseria, cui ne C. Aquilius quidem, princeps ille iurisconsultorum, opem ferre *potuerit*.

II, 8 Quod olim praeclare de Platonis textu pronuntiavit Martinus Schanzius: „primarium critici hic semper erit officium varia e textu removendi additamenta” id et ad alios quoque et ad Ciceronem pertinere insigni hic locus docet exemplo. Nam revoca tibi in memoriam quae in ipso leguntur initio: „eloquentia Q. Hortensii ne me impediatur non nihil commoveor.” Nemo, ut opinor, tam erit hebes ut his auditis non intelligat vel tam infirma memoria ut statim obliviscatur Hortensium esse Naevii defensorem, Ciceronis adversarium. Nunc audi quae tradita hic sunt:

„Quid hoc iniquius aut indignius, C. Aquili, dici aut commemorari potest, quam me qui caput alterius, famam fortunasque defendam, priore loco dicere: cum praesertim Q. Hortensius [qui in hoc iudicio partes accusatoris obtinet] contra me sit dicturus”.

Serione credis ab ipso Cicerone scripta quae cancellis inclusi? Quae et sunt languidissima et quam maxime puerilia et elegantissimam periodum commaculant et perturbant. Illis enim demum deletis apte post *dicturus* haec adduntur: „cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est.” Sin in textu remanebunt inclusa ista, Hortensii laus a nomine eiusdem ingratissimum in modum divelletur et habebimus duas sententias relativas, quarum alterutram ipsae aures condemnant.

Eiusdem, ut opinor, scioli paulo post deprehendimus ineptias. Multus iam fuit orator in ea metaphora qua adversariorum argumenta et crimina cum telis, vulnera inferentibus comparantur. Tamen sic perrexisse eum censeamus quemadmodum traditur:

„si qua in re, id quod parati sunt facere falsum crimen quasi venenatum aliquod telum iecerint”

an istud „falsum crimen” deleamus? Nonne ergo penitus sentimus ipsa illa vocabula pueri annotantis vel magistelli dictantis potius esse quam summi oratoris?

Sed nescio an magis toti nocuerit orationi qui paulo post in textum recepit annotationem eamque falsissimam:

II, 9 „Id” (quod ego Quinctium recte defendere non possum) „accidit praetoris iniquitate et iniuria: primum quod contra omnium consuetudinem iudicium prius de probro quam de re maluit fieri.”

Quivis, ut opinor, homo paulo suspicior mirabitur coniunctionem *quam cum duplici* hic iungi comparativo. Id tamen utcunque ferri potest. Sed ipsa res hic misere pessumdat. Quis enim ista legens non putabit *duo* fuisse Quinctio subeunda iudicia, primum de probro, deinde de re? Quod tamen ipsa quae sequitur narratio redarguit. Sponsionem facere praetor Quinctium coegit in haec verba: „si bona sua ex edicto P. Burrieni praetoris dies XXX possessa non essent”. Atqui (quod multis verbis demonstrat orator) infamis est is cuius bona ex edicto praetoris possessa sunt, ergo iudicium de probro atque adeo de infamia Quinctio est subeundum.

Et tamen nihil nisi pecuniam a Quinctio petebat Naevius, sed maluit praetor iniquus iudicium de probro quam de re fieri. Sponsio autem hoc mali afferebat Quinctio quod priore ei loco erat dicendum, nam possessor factus erat a praetore Naevius, ergo in eum impetum facere debebat Quinctius, nescius etiam quibus se argumentis defendere posset atque defensurus esset Naevius. Ergo utique dele *prius*, utpote insertum ab eo qui res diversas inter se commisceret perturbaretque. Egregie eae et aliis locis non inquinatis distinguuntur et his:

§ 71 „De re pecuniaria cupio contendere”. „Non licet”. „At ea controversia est”. „Nihil ad me attinet: causam capitis dicas oportet”. „Accusa, ubi ita necesse est”. „Non” inquit „nisi tu ante novo modo priore loco dixeris”.

§ 95 „Horribile est causam capitis dicere, horribilius priore loco dicere.”

Sed omnem tibi dubitationem haec vel maxime eximent (§ 46): „qui cum de re agendi nullo recusante potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit . . .”.

III, 11 Sic incipit narratio:

„C. Quinctius fuit P. Quinctii huius frater, sane ceterarum rerum pater familias et prudens et attentus”.

Habet hoc ars Tulliana, et omnino boni oratoris ars ut saepe ex uno vocabulo plus semel, idque lepide, adhibito totius orationis cognoscatur indoles. Velut hic illud *sane*, quod eius est qui per risum iocumque concedit aliquid quod statim in suam rem sit conversurus, documento est agi de adversario

quem orator non tam oderit quam despiciat. Cf. § 29: „utebatur (Alfenus) populo *sane* suo, propterea quod iste caput petere non desinebat.”

Similiter interrogatio illa, quam et hic et multis aliis locis habemus, „quid ergo est?” in re admodum intricata nos versari monet.

Lubet rem et exemplo aliunde petito illustrare. Verbum *debendi* nusquam frequentius legitur quam in oratione *pro Sulla*. Haud mirum. Sponte enim cuivis audienti illam in mentem venire debebat atque nobis quoque legentibus in mentem venit rogare num hoc *consentaneum* sit Ciceronem, illum acerbissimum Catilinariorum hostem, eius defendere causam, quem et ipsum illorum fuisse unum haud de nihilo nata est suspicio. Unum ergo hoc verbum efficit ut sentias Ciceronem non magis Sullam defendere quam semet ipsum.

III, 12 „Quinctius fecit (cum Naevio) societatem earum rerum quae in Gallia comparabantur.”

Comparabantur? At iam „erat ei pecuaria res ampla et rustica”. Quid ergo sibi *comparabat*, vel *comparabant* socii nostri? Dixeris: „bellum gerebatur in Gallia, stabat ibi imperator cum copiis (§ 28); nonne ergo res ipsa ferebat ut multa ibi tum iure belli venirent? Nonne (§ 24) L. Albius ipsi Naevio pueros venales adducebat? Unde eos habere ille potuit nisi capti essent in bello?” Respondeo hoc si Cicero voluisset, additurum eum voculam *tum* fuisse, quo nihil esset facilius. Nunc *comparantur* legendum censeo.

III, 13 Ad locum iam veni de quo mihi quidem certa stat sententia, quam tamen ut legentibus probare possim vehementer metuo. Coniecturam enim propositurus sum quae non possit non admodum audax videri multis atque adeo temeraria. In praecedentibus narravit (atque lepide narravit: prae ceteris vero istud *sevocabat* § 13 placet, non tamquam de pecunia sed de aliquo homine dilecto gratoque dictum, quem magica arte planus iste allicit) iam statim ab initio societatis Naevium multa in suam transtulisse arcam privatam. Tum sic pergit:

„verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quae me

P. Quinctius cupit commemorare, et tametsi ¹⁾ causa postulat, tamen quia postulat, non flagitat, praeteribo”.

Quae, obsecro, ista est ratio, immo vero insania? Quaedam vocabula sic invertamus: „non quidem flagitat causa, sed tamen postulat”. Nonne et hoc verum esse ipse Cicero consentire debet? Ergo quaedam a te commemorari postulat causa, cupit reus, cur ea silentio praeteris, optime omnium patrone? An quia tibi non *libet* commemorare? Hoccine est defendere, quidquam quod reo forsitan salutem afferre possit inusitatum relinquere, quoniam id tibi iucundius est? At non de tua hic agitur voluptate sed de P. Quinctii vita famaue. Audite mihi bonum Manutium haec annotantem: „non solum ea me cupit dicere, sed etiam *commemorare*, id est copiose dicere. Ego autem ne dicam quidem, quia necesse non est”. Unde enim petitum istud est *commemorare* esse „copiose dicere”? Et *necesse non esse* ait; reclamat ipse Cicero: „causa postulat”. Denique prorsus contrarium hic requiritur, quod lenissima quidem obtinere coniectura possumus particula *non*, quae toties excidit, restituenda; sed „non commemorare” mihi iusto videtur languidius. Scripsisse videtur Cicero *omittere* quod aut calami lapsu aut oculorum errore facile in *commemorare* abire potuit. Sic quod ad sensum attinet, flosculum obtinebimus, qui Ciceroni est in deliciis. Omnibus modis notare, prosternere, profigare perfidum et sceleratum Quinctii poterat adversarium Cicero, sed „omitte ista” clamabat Quinctius homo lenis placidusque, de sola salute sua sollicitus, vindictae minime appetens. Dabo duos locos ex oratione prorsus diversa, sed ubi eodem modo Cicero dum suam defendit rationem simul hominem quem defendit tamquam exemplum pudoris et verecundiae legentibus audientibusque proponit:

Pro Cluentio § 17 sq. Sasia quanta sit in filium suum usa crudelitate copiosa oratione Cicero demonstravit. Tum sic pergit:

„Quae hoc tempore sileret omnia (Cluentius) atque ea, si oblivione non posset, tamen taciturnitate sua tecta esse pateretur, sed vero sic agitur ut prorsus reticere nullo modo *possit* (l. possint)”

1) Sic Baiterus, rectius quam Hotomannus *nam tametsi*.

demonstratque omnia illa capitis pericula quae adeunda fuerint Cluentio a matre eius orta esse, totumque locum concludit hisce:

„Haec nisi omnia perspexeritis in causa, temere illam a me appellari putatote; sin erunt et aperta et nefaria, Cluentio ignoscere debebitis, quod haec a me dici patiatur; mihi ignoscere non deberetis, si tacerem.”

Et eiusdem orationis § 145:

potuisse se paucis defungi verbis Cicero dicit et tamen certissimam reo afferre salutem, si eum non *facto* sed *lege* defendere voluisset, hoc est si, ommissa quaestione fecissetne an non fecisset Cluentius id quod insimularetur, hoc unum demonstrasset ad illum, utpote equitem Romanum, non pertinere legem qua in iudicium esset vocatus, quoniam ea soli senatores tenerentur, idque se ipsi Cluentio significasse:

„atque ille me orare atque obsecrare coepit ne se lege defenderem. Cum ego quae mihi videbantur dicerem, traduxit me ad suam sententiam; adfirmabat enim lacrimans non se cupidiorum esse civitatis retinendae quam existimationis. Morem homini gessi et tamen idcirco feci — neque enim id semper facere debemus — quod videbam per se ipsam causam sine lege copiosissime posse defendi. Videbam in hac defensione plus dignitatis, in illa qua me hic uti noluit minus laboris futurum; quodsi nihil aliud esset actum nisi ut hanc causam obtinerem, lege recitata perorassem.”

Simul nunc vides in iis quae huic loco, praefandi causa praemittit Cicero:

„In hominis honesti *prudentisque* iudicio non solum meo consilio uti consuevi, sed multum etiam eius quem defendo et consilio et voluntati obtempero” me non temere pro *prudentisque* proposuisse *pudentisque*.

IV, 15 „Cum aeris alieni aliquantum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romae curari oporteret.”

Haec sic sunt accipienda ut ea pecunia dicatur Romae adesse debuisse; illam ergo in provincia conficere vult Quinctius. Illustrandi causa haud illepide afferri potest Phormionis Terentiani initium:

Amicus summus meus et popularis Geta
 Heri ad me venit: erat ei de ratiuncula
 Iam pridem apud me relicuum pauxillum
 Nummorum: id ut conficerem; confeci: adfero.

Ruri bonus ille Davus, cuius in pecunia eadem fuit fides quae
 Quinctii nostri, illos confecit nummos ut ad tempus adessent
 in urbe.

Continuo haec adduntur:

„auctionem in Gallia P. hic Quinctius Narbone se facturum
 esse proscribit”.

Quis unquam nomina sic disposuit, vel potius perturbavit:
 „in Gallia ... Narbone” isto „P. hic Quinctius” interiecto, et
 quis mortalium hanc orationem auditorus lecturusve docendus
 etiam erat Galliae esse urbem Narbonem? Exime istud *in Gallia*,
 pristinus erit lepidissimae narrationi redditus nitor.

IV, 16 „Credidit Quinctius eum (sc. Naevium) qui orationem
 bonorum imitaretur facta quoque imitaturum”. De illo contra
 artem logicam vitio quo orator scriptorve omnia affectum suum
 significantia vocabula coacervans revera semet ipsum confutat
 sed minus accurate rem considerantibus adversarium profigare
 videtur, vide quae Fridericum Pollium secutus disputavi *Analec-*
tis Taciteis q. 21 sqq.

V, 19 „Negat se (Naevius) alia ratione facturum; quod pro-
 misisset, non plus sua referre, quam si, cum auctionem ven-
 deret, domini iussu quidpiam promisisset”.

Contendit ergo Naevius dissolutam esse societatem, nam sic
 loquitur: „promisi socius; nunc socius tuus iam non sum, ergo
 istud promissum ad me non pertinet”. Hoc bene tenendum ut
 sequentia possis intelligere.

V, 22 „Cum aliquantum temporis in ea re [esset] consumptum
 neque quicquam profectum esset”. Ciceronis esse hanc verbi
 eiusdem repetitionem ingratisimam non credo.

V, 24 Roma Quinctius cum Albio amico in Galliam profi-
 ciscitur; obvium habent L. Publicium Naevii familiarem

„qui, ut Romam venit, narrat Naevio, quo in loco viderit Quinctium. Quod nisi ex Publicio narratum Naevio esset, non tam cito res in contentionem venisset. Tum Naevius pueros circum amicos dimittit”.

Hae fere traditae sunt ineptiae. Clarkius partim codicum ope partim e coniectura Ravii egregiam hanc exhibet lectionem:

„qui, ut Romam venit, narrat Naevio quo in loco viderit Quinctium. Quod ubi ex Publicio audivit, pueros circum amicos dimittit”.

Videtis hic insigni exemplo quantopere et in hac oratione grassata sit sciolorum importunitas. Neque difficile dictu est quid eos moverit ut tam audacter in hunc locum facerent impetum: pro ū (ubi) lectum erat ñ (nisi). Hinc illae lacrimae.

VI, 25 „Tabulae maxime signis hominum nobilium consignantur”.

Sic nunc editur. Quid istud *maxime* sibi velit rogo; an pro *praecipue* dictum censeamus? Num et alibi eum habet sensum? Alteram lectionem *maximae* sic illustrat Manutius: „testium plurimorum nominibus refertae”. Nescio an recte. Certe ἰθικώτατον istud *maximae*. Egregie enim depingit Naevii pertinacem crudelitatem. Ciceronisque indignationem contemptiois plenam. Videre tibi videris Naevium, hominem omnis expertem humanitatis, omnem moventem lapidem ut socio, viro humanissimo, noceat. (Vernacule verte: „geduchte papieren”).

VI, 26 Bona Quinctii proscribi Naevius iubet; tum

„libellos Sex. Alfenus procurator P. Quinctii, familiaris et propinquus Sex. Naevii deicit; servolum unum, quem iste prehenderat, abducit; denuntiat sese procuratorem esse; istum aequum esse famae fortunisque P. Quinctii consulere et adventum eius exspectare”. *Libellos deicere* quid esset quaesivi; sed non inveni. Nusquam enim alibi legi ea formula videtur. Annotat Manutius: „proscriptionis bonorum Quinctii, publice propositos a Naevio”. Vehementer dubito et propter orationem (aut enim istud „a Naevio propositos” erat addendum, aut non possumus non cogitare de quibusdam libellis ab ipso Alfeno compositis) et propter ipsam rem quae narratur. Quid enim? Procuratorem

se esse Quinctii declarat Alfenus neque declarat solum sed etiam eius rei dat documenta disertissima: Quinctii gerere negotium palam incipit. Neque solum procuratorem se esse declarat sed et viri probi integrique, qui iacturam facere, hoc est praedia sua vendere, malit quam quidquam cuiquam debere (cf. nostrae orationis § 21 et Cat. II § 18). Ergo *libellos deicere* equidem suspicor esse: „*voluntariam* proscribere praediorum venditionem” neque cur id ita dicatur latet in tenebris. Conficiuntur enim libelli in quibus et ipsa praedia et conditiones quibus veneant accurate perscribuntur, eique *deiciuntur* in mensas argentariorum et in omnes locos quo convenire solent homines opulentiores pecuniam suam recte penere studentes. Cf. § 61.

VI, 28 Haec dum Romae geruntur, Quinctius interea contra ius, consuetudinem, edicta praetorum de saltu agroque communi a servis communibus vi detruditur. Existima, C. Aquili, modo et ratione omnia Romae Naevium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Gallia gestum est, recte atque ordine factum videtur.”

Insigni exemplo hic locus docet egregie sponsonem illam praepudiciale Romanorum respondisse moribus ingenio iudicio Nam reputa quam sit a nostro scribendi dicendique usu remotus eiusmodi *flosculus oratorius* quo legentes audientesque pignore provocantur. Simile aliquid et fortasse disertius habes Verr. I § 12:

„Hoc in illo maiestatis iudicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam”.

Sponsonem hic quoque facit orator seque ad quidvis perpetuum paratum declarat nisi audientibus persuaserit.

Sic pergit narrare orator:

„Expulsus atque eiectus e praedio Quinctius, accepta insigni iniuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia. Quem, ut ipsius dignitas poscit honoris gratia nomino”.

Saepe formula illa „quem honoris causa nomino” Cicero in orationibus utitur. Quae quid sibi velit nullus locus disertius quam hic declarat. Omnino sic temere se nominari nolunt homines suae sibi dignitatis conscii; tum vero vel maxime metuendum est ne illud aegre ferant, si eo fit loco ubi de impro-

borum agitur fraudibus sceleribusque; periculum enim est ne videatur eos *αἰτίας ἀναπιμπλάνας* orator. Haud ergo inepte mihi hunc locum sic vertisse videor (nam totius orationis lepidissimae interpretationem composui vernaculam; profecto magnus ille fuit labor!):

„uit zijn bezittingen verdreven, neen er uit gesmeten, neemt mijn zwaar verongelijkte client zijn toevlucht tot generaal C. Flaccus, die daar toen met zijn leger stond. Ik hoop Z. H. E. G. niet te compromitteeren dat ik hem in dit verband noem.”

VIII, 30 „Iste homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor annum et sex menses quiescit, condicionibus hunc quoad potest producit: a Cn. Dolabella denique praetore postulat e. q. s.”.

Nonne venustissime structa hic omnia? Inse-re ante *quiescit* id quod codices habent *nihil petit*, omnis peribit venustas. „Nihil petit, quiescit” quam inepte! „Nihil petit”: qui potest si simul „condicionibus producit”?

ib. „Decernit (Dolabella praetor): „quam aequum nihil dico; unum hoc dico „novum”; et hoc ipsum tacuissem mallet, quoniam utrumque quivis intellegere potuisset: [iubet] P. Quinctium sponsonem cum Sex. Naevio facere e. q. s.”

Longiorem exscripsi locum quo melius intelligeretur istud *iubet* hic prorsus ferri non posse.

VIII, 31 „Dolabella, quem ad modum solent homines nobiles: seu recte seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excellent ut nemo nostro loco natus adsequi possit, iniuriam facere fortissime perseverat.”

Accurate haec tecum perpende: in mentem tibi venient nobilissimi illi Racinii versus:

non merui nimios mihi quos largiris honores,
oppobriumve istud nimium.

Quis enim tam acerbus unquam fuit adversarius nobilium ut eos in male faciendo, quis tam servilis eorum laudator ut in recte faciendo ceteris praestare mortalibus contendere auderet? Certe a Ciceronis indole et mente utrumque quam maxime alienum.

Quodsi tamen hic aliquid eum dixisse credimus quod ipse falsissimum esse probe nosset, quid istud ad rem praesentem pertinet? An qui Quinctio iniuriam facere fortissime perseverat is omnes Marios et Saturninos improbitate et saevitia vincit? Ecce quid et quomodo scripserit Cicero:

Dolabella, quemadmodum solent homines nobiles seu recte seu prave facere coeperunt, iniuriam facere fortissime perseverat.

Hoc est verissimum: multo est difficilius hominem nobilem, qui semel prave facere coepit, quam hominem de plebe a proposito suo abducere; contra et hoc sua iis praebet nobilitas ut magis quam ceteri omnes recte facere et possint perseverare et quid proavis suis debeant memores velint cupiantque. Simulque intelligis pravam distinctionem primariam fuisse causam cur hic sciolus quidam suum commentum obtruderet legentibus.

X, 36 „Haec tria cum docuero peroraro”.

Docet et hic et multis aliis locis *futurum exactum* quid sit „perorare”. Est enim: „ad finem perducere demonstrationem quae argumentis nititur certis”. *Postquam peroravit* causarum patronus, tum demum sequitur illa misericordiae similibusque affectibus movendis apta clausula, quam Francogalli „péroraison” appellant.

XI, 37 Sic Naevium alloquitur orator:

„Doce te petisse ab eo istam nescio quam innumerabilem pecuniam”.

Certam sibi pecuniam a Quinctio deberi Naevius ne mentiri quidem unquam sustinuit, quoniam semel pecunia certa nominata debitor extricare se molestiis conabitur saltem. At Naevius Quinctium iudicio impediri voluit. Certe sic Naevii consilium isto „innumerabilem” orator depingit.

XI, 39 *Ut fit: ἡθικώτατα*. Nos: „we kunnen 't ons zoo voorstellen” cf. pro Mil. § 28 et 54.

XII, 40 *Sexte*: „gaudent praenomine molles auriculae” Hor. S. II, 5, 32.

XIII, 43 „Tum denique *vocem* accusatoris audiat”: egregie sic depingitur conditio Quinctii insolita miseraque.

XIV, 48 „Quid igitur demonstrat!” Invito Cicerone haec interiecta arbitror.

XV, 49 Extrema miseria ad quam Naevii crudelitas redegit Quinctium sic demonstratur:

„Pecuniam si cuipiam fortuna ademit aut si alicuius eripuit iniuria, tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem: at non nemo aut ignominia adfectus aut iudicio turpi convictus bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non expectat, [hoc tamen in miseriis adiumento et solacio sublevatur]. Cuius vero bona venierunt, cuius non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus vestitusque necessarius sub praeconem cum dedecore subiectus est, is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur”.

Uncinis inclusi pannum assutum, quo sententia ponderosa fit languida. Et recte *honestas egestatem consolari* dicitur, inepte „divitiae consolantur ignominiam infamiamque”. *Miseriae* vero istius hominis nullae sunt, ut neque Marii illius apud Iuvenalem:

Damnatus inani

Iudicio (quid enim salvis infamia nummis?)

Exul ab octava Marius bibit et fruitur dis

Iratis, at tu, victrix provincia ploras.

Considera praeterea illa „iudicio turpi convictus”: *meruit* ergo ignominiam.

Adduntur etiam haec:

„Etenim mors honesta saepe vitam quoque turpem exornat: [at] vita turpis [saepe] ne morti quidem honestae locum relinquit”.

Ista *at et saepe nollem a Kaysero inserta*. „Qui in turpitudine vivit” ait „ne mortem quidem sibi consciscendo vitat ignominiam”. Certe hanc esse turpitudinis naturam hic contendit, nam „non relinquit” est idem quod „adimere studet”. Tradita ergo lectio iam satis est absurda: speciosa sunt vocabula quae

semet ipsa refutant. Quid sibi Clericus suo *vita ita* voluerit, quod Clarkius in textum recepit (hoc uno, ut opinor, motus argumento quod probabilitatem habeat palaeographicam) prorsus me fugit. Lambini vero *existimatio turpis* ne latinum quidem videtur.

XV, 50 Sic locus hic concluditur:

„Ergo hercule, cuius bona ex edicto possidentur, de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem tacite obscureque conceditur; cui magistri fiunt et domini constituuntur, qui qua lege et qua condicione pereat pronuntient, de quo homine praeconis vox praedicat et pretium conficit, huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur, si funus id habendum est, quo non amici convenerunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emptores [ut carnifices] ad reliquias vitae lacerandas et distrahendas”.

Egregia haec omnia, dummodo cum Kaysero ista *ut carnifices* deleamus. In textum reduxit Clarkius. Profecto magnos ista ratione ars nostra hac aetate iam fecit progressus atque etiam factura est! Omnino Kayseri editio documento est quam impudenter et in aliis orationibus et in hac grassata sit sciorum temeritas. Unum dabo exemplum quod, ut opinor, meis ἀθετήσῃσιν haud parvum praebet adiumentum § 45: „qui quo tempore primum [male] agere coepit in vadimoniis differendis tempus omne consumpserit”. Ἀτὰρ οὐ τέλος ἵκετο μύθων Kayserus. Egregia dicebam haec omnia. Ut cetera mittam: quam acerbum est illud ἀπροσδόκητον *pereat* pro *vivat*, quam facunde dictum est illud „de quo homine . . . pretium conficit” ut non bona venire videantur sed ipse homo. Sed est praeterea hic locus utilissimus, utpote quae denuo nos doceat id quod iam pueri didicimus, nunc vero ignoramus, certe dediscere iubemur. Olim enim nemo tam erat ignarus quin *sector* quare sic diceretur sciret. Haec enim nobis a magistro dictari memineramur: „*sector* quia *secat*. Bona enim damnati vel proscripti universa veneunt et parvo solent addici pretio, nam quodammodo simul veneunt debita. Universa autem ista emptor in multas dividit partes quas quam maximo cum lucro revendat aliis. Mirum non est vulgo male audiisse illud negotium, nulla enim esse solet in

pristini domini memoriam novi domini pietas rem facere studentis neque quidquam aliud. Ciceroni in Antonium omne contumeliae genus proferenti hoc acerbissimum videtur convicium *sector Pompei*".

Quidquamne vel excogitari potuit quod illa esset explicazione verisimile et probabile magis? Tamen nunc sordet ea, immo vero odio esse videtur viris doctis: quidvis enim de suo („id est de nihilo" Cobetus aiebat quoties in eiusmodi incidebat lubricationes) comminisci malunt quam antiquae illius explicacionis vel obiter mentionem facere. Alii *secandi* verbo eam tribuunt vim quam neque habuit unquam neque potuit habere, alii ad *sequendi* confugiunt verbum, sectoremque affirmant esse *secutorem*. Quam multas iam hac aetate de uno illo verbo conscriptas legi paginas! Legi autem? Immo adspexi. Ingenue enim fateor me, simulatque novam aliquam ex eo genere legere incipio commentationem, in densis mihi versari videri tenebris, unde nullo modo me extricare possim. Ergo nunc res eo recidit ut cur sector sic dicatur prorsus ignoremus quandoquidem inde petere lucem vetamur ubi fulget illa splendetque. At mihi potior est M. Tullius quam omnes novicii tenebrarum auctores. Is vero lucidam facem nobis praefert, unde et lumen suum accenderat magister ille, quo pueri eramus usi. Nonne enim is cum dicit: „si funus id habendum est, quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas sed bonorum emptores ad reliquias vitae lacerandas et distrahendas", dum ipsum *sectoris* nomen reticet, „sector quia secat bona" clamat?

XVI. 51 „Haec in homines alienissimos, denique inimicissimos viri boni faciunt".

Ut vocabulo *denique* sua sibi constet ratio, sumendum est post *alienissimos* excidisse *ignotissimos* aliudve vocabulum in eandem sententiam.

XVII, 54 Enumerantur quae viro bono, cui amicus vadimonium non obiit, sint facienda priusquam bona eius proscribat:

„primum exspectare, deinde . . . quaerere quis procurator sit e. q. s."

Naevius ita egit tamquam si constaret nullum a Quinctio

Romae relictum procuratorem. Haec eius fuit iniquitas. Si boni viri officio fungi voluisset, rogasset non *quem* procuratorem Quinctius reliquisset, hoc enim ad rem nihil attinebat, sed nullo an tamen aliquem. Lege ergo *ecquis* pro *quis*.

XVII, 55 Loquens ita inducitur ipse Naevius:

„Viderint ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non quid habeam, sed quibus rebus invenerim quaerant et quem ad modum natus et quo pacto educatus sim.”

Nisi omnia me fallunt, post *considerent* excidit aliquid. Parum enim apte post nudum istud verbum nova infertur interrogatio.

XVIII, 57 „Vereor mehercule ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus quam causa postulat”.

Natura; quaenam? patroni, an rei an causae? Excidisse opinor *rei*, quod post syllabam *ra* facile excidere potuit. Rectissime enim inter se opponuntur *res* et *causa*.

Statim sic pergitur:

„Ais esse vadimonium desertum. Quaesivit a te statim, ut Romam rediit, Quinctius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. Respondisti statim: Nonis Februariis. Discedens in memoriam rediit Quinctius, quo die Roma in Galliam profectus sit. Ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, pridie Kal. Februarias. Nonis Februariis si Romae fuit, causae nihil dicimus quin tibi vadimonium promiserit. Quid? hoc inveniri qui potest?”

tum demonstratur eo tempore Quinctium Romae non fuisse.

Luce clarius esse opinor huius loci non esse istud *inveniri* sed inepte e praecedentibus esse repetitum. Nam alio hic verbo opus est. Requiritur aut „non ita fuisse demonstrari qui potest?” aut: „hoc confirmari qui potest?” ut *hoc* sit: „id quod dicit Quinctius”.

XVIII, 59 Postquam exposuit quam firmo nitatur Quinctii causa fundamento, haec exclamat orator:

„et in hac eius modi causa P. Quinctius laborabit”
multaque alia in eandem sententiam, quae qualis sit e praemissa

vocula et apparet: cum gemitu enim et indignatione haec pronuntiantur. Cf. Graecum *καλ*. Tum sic pergit:

„Vixit enim semper inculte atque horride e. q. s.”

Coniunctio *enim* facit ut quo modo haec cum praecedentibus cohaereant rogemus. Equidem una litura delendam censeo, ut haec quoque misericordiae movendae causa dicta sint. Prudenter annotat Manutius: „quia non de colligenda gratia laboravit ut Naevius”.

XIX, 61 „Qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? Cum proscribebas. Ergo adfuit; non passus est; libellos deicit [Sex. Alfenus]”.

Venustissima haec gradatio ut et ea quae sequitur: „non patitur, vi tibi adimit; curat ut domum reducatur”. Sed inserto isto *Sex. Alfenus* gradationis perit emphasis.

XX, 62 „Et audes, Sex. Naevi, negare absentem defensum esse Quinctium, cum eum *defenderit* idem qui te solebat? Et, cum is iudicium *acciperet* pro Quinctio . . . conaris hoc dicere neminem exstitisse qui Quinctium iudicio defenderet?”

Satisne manifestum est *acceperit* esse legendum cum „deterioribus”? Ipse Clarkius hic saltem iis praebuit aurem.

XX, 63 „Postulabam, inquit, ut satis daret. Iniuria postulabas; ita videbare; recusabat Alfenus”.

Misere isto *ita videbare* praecedentis *iniuria postulabas* vis infringitur.

ib. „Fatetur enim (Hortensius) libellos Alfenum deiecisse, vadium promississe, iudicium quin acciperet in ea ipsa verba, quae Naevius edebat, non recusasse”.

In ea ipsa verba h. e.: „dummodo ne ita ut solus Quinctius satis daret”. Hoc esse videtur in sequentibus: „ita tamen, more et instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitutus est” post quae excidisse haec fere videntur: „idque impetrasse”, aut § 68 nihil quo referatur habebit.

XX, 64 Iure verba „cuius procurator non omnia iudicia

quae quisque in verba postularit acceperit" inclusit Madvigius, quia his verbis remanentibus non perficit orator quod se demonstraturum promisit: „quid aliud dicere possit non reperio" (§ 63).

ib. Aut haec facta non sint aut C. Aquilius constituat C. Quinctio

„misero, absenti, ignaro fortunarum suarum omnia vitae ornamenta per summum dedecus et ignominiam deripi convenire". Quid istud „fortunarum suarum" est? Ut opinor, annotatio ad vocem *vitae*, quantocius removenda e textu, quo male intulit pedem.

XXI, 67 „Fit rebus omnibus integris [neque proscriptis neque possessis bonis] ut Alfenus promittat Naevio sisti Quinctium".

Tolle annotationem inutilem et ne accuratam quidem. Nam facere ista coeperat Naevius, sed intercessit Alfenus.

XXI, 68 „Quid adfertur qua re P. Quinctius negetur absens esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper iniecit et quia Naevius semper id clamitat, dicturum arbitror e. q. s."

Contradicit hic orator iis quae § 63 dicta sunt: „quid aliud dicere possit non reperio". Omnino oratio est adolescentis, qui ardore abreptus severam disputationem parum curet, dummodo omnibus modis clientem suum defendat.

XXI, 69 „An [omnis] tu istos vincere volebas, qui nunc ut tu vincas tanto opere laborant? Aude id dicere, non palam, sed ipsis quos advocasti".

Tecte hic arguitur Naevius, eo tempore quo a partibus stabat Marianis, aut certe stare videbatur, eventum belli exspectasse ut accederet victoribus, quemadmodum et fecit Verres (Verr. L. I § 35). Vides quanto ergo cum sententiae emolumento hinc istud *omnis* eximatur. Omnino cum hoc loco conferatur Verr. L. I § 39.

XXII, 70 „Postquam demonstravit invitum se tangere belli civilis historiam, sic pergit orator:

„Unum illud dico: si propter partium studium potens erat Alfenus, potentissimus erat Naevius; si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alfenus, multo iniquiora Naevius impetrabat; neque [enim] inter studium vestrum quidquam, ut opinor interfuit: ingenio, venustate, artificio tu facile vicisti”.

Elegantissime structa haec omnia, sed *enim* abesse debet; a vocabulo enim *neque* novi aliquid infertur. Tum facundissime totum hunc locum sic concludit:

„ut alia omittam, Alfenus cum iis et propter eos periit, quos diligebat; tu, postquam qui tibi erant amici, non poterant vincere, ut amici tibi essent qui vincebant effecisti”.

Sed quis post *omittam* addi etiam fert *hoc satis est?*

XXII, 73 „Haec est iniqua certatio, non illa qua tu contra Alfenum equitabas”. In integrum nunc restituitur, nescio quo iure postliminii revocata, absurda haec lectio quae per multa exsulavit saecula. *Equitabas*: quae est ista metaphora? Restitue vetustam emendationem *velitabare*, simulque accurate quo sensu illud dicatur observa. „Haec” ait „est iniqua certatio, non illa qua tu contra Alfenum *velitabare*; huic ne ubi consisteret quidem locum *reliquisti*”. Cur istud imperfectum inter praesens et perfectum? Quia eo non significatur Naevii contra Alfenum *in iure* concertatio sed argumentum quo solet uti Naevius in suis de tota causa sermonibus (v. § 68 „Naevius *semper* id clamat”) et quo nuper quoque utebatur. Ista enim „illa (certatio) qua tu contra Alfenum *velitabare*” paulo liberius hoc sensu dicta sunt: „istud tuum argumentum leviusculum non fuisse tibi cum Alfeno parem certationem”.

ib. „Quare aut doceas e. q. s.”. His verbis praesertim abruptum orator disputationem et ad novam transit. Est ergo *quare* i. q. *denique*, vel „ut paucis verbis quae hactenus dixi comprehendam”, vernacule: „kort en goed”.

XXIII, 73 sqq. „Habit” ait orator „Quinctius complures creditores, quorum tamen nemo ut eius bona possideret postulavit”. Tum sic pergit: „unus fuit, adfinis, socius, necessarius, qui, cum ipse ultro deberet, quasi eximio praemio sceleris ex-

posito cupidissime contenderet ut . . . propinquum suum communi luce privaret”.

Nota *ultra* quo maior fieret emphasis huc traiectum; sententia enim postulat ut cum *contenderet* iungatur; deinde delibera ipse Cicero *exposito* scripserit an librarius, cui *ἔναυλον* esset *eximio*, sic *proposito* corruerit. Denique considera quam inepte hic robustae orationis nervos inciderit qui primus post *necessarius* inseruerit *Sex. Naevius*.

XXIII, 75 „Unum hic additamentum sustulit Kayserus praeeunte Madvigii e quo totus ille morbus, qui et aliis orationibus et huic tam fuit funestus, egregie cognoscatur. De testibus, quos Naevius parat, et alia dicit orator et haec:

„Unum tamen hoc cogitent, ita se gravis esse, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere; si eam neglegere, ut omnes intellegant non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum auctoritatem adiuvare”.

Repetitur hic *ut* e praecedentibus quo melius cohaereat oratio; quod non intelligens sciolus post *si eam neglegere* inseruit *ita leves sint*, quo efficitur ut nullus hinc sensus, nedum aptus sensus, extorqueri possit. Clarkius Madvigianae emendationis mentionem quidem facit. En novam textus procurandi rationem! Nonne ergo praestat nullas iam conficere editiones sed exemplis phototypicis contentos esse iubere homines?

XXIV, 76 „Emisti bona Sex. Alfeni L. Sulla dictatore vendente; socium tibi in eis bonis edidisti Quinctium”.

Intercessitne ergo quaedam conciliatio eo tempore de quo § 30. An mentitus est Naevius societatem illam exstare etiam?

XXIV, 77 „Diffidebam mehercule, C. Aquili e. q. s.”.

Novi aliquid hic et inexpectati subito infertur.

XXV, 78 „Tum mihi Roscius et alia multa confirmandi mei causa dixit et”

expecta nunc *hoc* secuturum sed interrumpitur orationis decursus Q. Roscii laudibus, in quibus satis iocose semet ipsum prodit iuvenis orator egregii artificis admiratione inflammatus; sic enim declamat:

„et mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio quod habebat erga propinquum suum quemvis commoveret e. q. s.”.

Absurdum videri istud *tacito* possit, nam omne Roscii officium et studium verbis probabatur.

Tum verbo *verumtamen* eo redit unde est profectus.

Praeterea notetur repetitio verborum *solus dignus videatur* ubi *solus*, quemadmodum et Graece saepe *μόνος* adhibetur, est: „unus omnium maxime”.

ib. „Tammene vereris ut possis hoc contra Hortensium contendere?”

Pro hoc Orellius habet *haec*. Utrumque languidum; non enim tam difficile est *aliquam rem veram esse contendere*. An sic explicandum: „in hac re cum Hortensio contendere?”.

XXV, 80 „Trans Alpis” (tamquam volantes) et „Pegasos”. Similiter iuvenis orator pro Roscio Amerino §§ 19 et 98 iocatur.

XXVI, 83 „Nam, per deos immortalis, si Alfenus tibi tum satis daret et iudicium accipere vellet, denique omnia, quae postulares facere voluisset, quid ageres?”

Nunquam vidi additamentum absurdius minusque tolerandum quam istud *procurator P. Quinctii* quod in codicibus post *Alfenus* legitur. An quisquam tam est tardus vel obliuiosus ut ne nunc quidem sciat procuratorem Quinctii fuisse Alfenum? Tum observa verba *daret, vellet, ageres* quibus mente orator in praeteritum tempus recurrit, quod artificium mirum quantum roboris toti praebet loco. Sed infringitur istud robur verbis *facere voluisset*, quibus subito eandem rem de praesenti considerat tempore. Dele *voluisset* cum Orellio et *satisdare* lege cum Ernesto, pristinum nitorem vigoremque oratori reddideris.

XXVII, 84 „Sponsio quae in verba facta est? Si ex edicto praetoris bona P. Quinctii possessa non sunt”.

Egregie nunc statim sic pergitur: „id quidem (sc. edictum) quem ad modum iubet possidere?” Sed ineptissime praemittitur: „redeamus ad edictum”, nam nequedum ab edicto discessit et

eiusmodi formulae tum demum recte ponuntur, si statim post illas verba edicti, legis al., citantur. Continuo sequitur: „cognoscamus edictum” quo magis etiam fit intolerabile istud „redeamus ad edictum” praecedens et de recto eiusmodi formulae usu edocemur; sequuntur enim ipsa edicti verba. Sed et eximenda quaedam sunt ex hisce:

„Numquid est causae, C. Aquili, quin si longe aliter possedit quam praetor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim?”

Audio: si Naevius non possedit ex edicto, non possedit ex edicto. Ita enim nunc nugans inducitur optimus orator. Dele mihi insulsa ista: „iste ex edicto non possederit”.

XXVIII, 87 *Calumniatorem* non eum tantummodo dici qui in *accusando* fraudulentè agit sed omnino quemvis iuris legumque contortorem insigni exemplo hic locus docet; apparet enim a calumniatore etiam *defendi* hominem posse.

XXIX, 88 „Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in viverum quidem numero tum demonstrat fuisse”.

Egregie hic locus, sed praesertim istud *intendit* festivissimam Eunuchi Terentiani illustrat scenam, qua nobis proponitur adolescens rusticanus qui, nuper in urbem delatus, omne metuit periculi genus, sed prae ceteris calumnias et circumscriptiones hominum in foro versatorum. Fortasse non poenitebit relegere quae de ea scena scripsi *De Terentio et Donato* p. 40 sqq. et praesertim ad vs. 529; tam enim est subtilis illius scenae lepor ut facile possit aliquid legentem fugere.

XXIX, 89 „Dixi domum (Quinctio) Romae fuisse, quo iste ne aspirarit quidem, servos compluris, ex quibus iste possederit neminem”.

Additur his etiam „ne attigerit quidem” utique delendum, utpote quod neque verum esse cum tota demonstrarit narratio (v. § 27 et 61) tum demonstrat quod sequitur „unum fuisse quem attingere conatus sit”, et ingrante loci structuram perturbet.

XXX, 93 *Ad voluntatem loqui. Graece πρὸς χάριν λέγειν.*

XXXI, 99 „Itaque hoc te obsecrat, C. Aquili, ut, quam existimationem, quam honestatem in iudicium tuum prope acta iam aetate decursaque attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre”,

Istud *ei* utcumque defendi potest conferendis *hoc et huius* § 91, *ei* § 88, *is, eius* hac §. Abesse tamen melim.

ib. „Te obsecrat . . . ne ornamentis eius omnibus Sex. Naevius pro spoliis abutatur, ne per te ferat quominus, quae existimatio P. Quinctium usque ad senectutem produxit, eadem usque ad rogam prosequatur”.

Verbi *ferat* subiectum *Quinctium* facit Manutius, ut recte vereor propter *P. Quinctium* quod statim sequitur. Equidem *ne per te ferat* potius sic accipio ut fere sit: „ne Naevius hoc a te impetret”.

AD PLUTARCHI DE SERA NUMINIS VINDICTA

p. 548 A *Τοιαῦτα μὲν δ' Ἐπικούρειος* (Fabricius et Hartman, codd. *Ἐπικούρος*) *εἰπών, ᾧ Κύντε, . . .*

Κύντε Reiske correxit pro *Κύνιε*, quod omnes codices habent. Patzig vero ratus Plutarchum opus dedicavisse T. Avidio Quietio, viro amicissimo, ad quem una cum fratre T. Avidio Nigrino alterum opus de Fraternali Amore sit — qua in re cum Wyttenbachio faciebat vir doct. — proposuit Quaest. Plut. p. 48. *Κυητέ* eique assensus est vir ille doct. qui Bull. Corr. Hell. 1897 p. 156 inscriptionem Delphis repertam edidit; Hartman quoque de Plut. script. et phil. p. 329 pro *Κύνιε* restituit *Κυητέ*. Cum autem e Plutarchi scriptis argumentum quamvis tenue afferri non possit eundem virum fuisse cui utrumque opus dedicatum sit, praestiterit liniorem medicinam huic loco adhiberi.

J. H. W. STRIJD.

Ecce iterum accedo ad versus:

non, si quid turbida Roma
 elevet, accedas, examenve improbum in illa
 castiges trutina, nec te quaesiveris extra

sed nunc de uno adiectivo *improbum* disputo. Age, si qua trutina dolo malo corrupta est adulterataque, num iure *examen* vituperatur? Non opinor: examen tam huius trutinæ quam bonarum trutinarum omnium æquilibrium indicat; hoc eius est officium atque sedulo fungitur eo. Sed fac in examen convenire eandem contumeliam quæ in totam convenit trutinam, num recte illa adiectivo quod est *improbus* significatur? Minime me iudice. Legitimum hic est vocabulum *iniquus*, quemadmodum vs. 130 habemus *heminas iniquas*, sed nemo unquam heminas dixerit *improbas* vel trutinam *improbam*. Improbus est et improbe agit *homo* qui plus sibi arrogat quam concedi ei æquum est, præsertim vero is qui suam in alium vel in aliquam rem reiicit culpam, quemadmodum est in notissimo Syri versiculo:

improbe Neptunum accusat qui iterum naufragium facit
 qui hic quam maxime est appositus, nam hic quoque cum homine nobis res est qui suæ levitatis culpam reiicit in æquilibrii indicem. Non tamen *improbē* (adv.) scripsit Persius, quod fortasse vitiosam, certe ingratiſsimam daret synizesim, sed *improbē*, liberiore illo vocativi usu quem et vs. 123 habes:

audaci quicumque afflate Cratino ... palles

et III, 28 sq.

Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis
 Censoremve tuum vel quod trabeate salutas.

Nolim enim putare hic evenisse Persio quod interdum accidit poetis parum exercitatis ut metro coactus vim faceret enuntiationi. Quod tamen unicum sit effugium ei qui utcunque traditam velit defendere lectionem.

J. J. H.

AD PLUTARCHI DE SERA NUMINIS VINDICTA.

SCRIPSIT

J. H. W. STRIJD.

ad p. 548 C. ἡμῶν δ' ἀμύνασθαι μὲν οὐδὲν ἔργον ἐστὶ δῆπου τοὺς ἄτοπον ἢ ψευδῆ λόγον εἰς ἡμᾶς ἀφέντας, ἀρκεῖ δὲ αὐτοῖς πρὶν ἀψασθαι τὴν δόξαν ἂν ἐκβάλλωμεν.

Verba quae in codicibus leguntur mendose tradita esse neminem fugit, itaque alius alio modo sanare studebat. Quorum conamina, cum Bernardacis plura atque maiora in editione sua communicaverit, enumerare supersedeo. Mendum, si quid video, unum solum latet in vocabulo αὐτοῖς, quod si mutaveris in πάντως omnia recte sese habebunt.

ad p. 549 B. οὐ γὰρ ἄλλα δῆπου, ταῦτα δ' αὐτὰ τοὺς κακοὺς εἰκός ἐστιν ἑαυτοῖς διακελευομένους καὶ παρεγγυῶντας ἐπιχαίρειν τοῖς παρανομήμασιν, κ.τ.έ.

Pro ἐπιχαίρειν in vetustioribus editionibus legitur ἐπιχειρεῖν, quod haud scio an reponendum sit; sententiae certe aptius est. Versus enim, quos Plutarchus laudavit:

οὔτοι προσελθοῦσ' ἢ Δίκη σε, μὴ τρέσῃς,
παίσει πρὸς ἧπαρ οὐδὲ τῶν ἄλλων βροτῶν
τὸν ἄδικον, ἀλλὰ σῖγα καὶ βραδεῖ ποδὶ
στείχουσα μάρψει τοὺς κακοὺς, ὅταν τύχη,

homines scelestos non tam hortantur ut facinoribus commissis laetentur quam ut committant. Cf. etiam quae sequuntur.

ad p. 553 C. μυρίας γὰρ Ἴφίτου βοὺς καὶ ἵππους ἀπολέσθαι κρεῖττον ἢν Φωκεῦσι καὶ πλείονα χρυσὸν ἐκ Δελφῶν οἴχασθαι καὶ ἄργυρον ἢ μήτ' Ὀδυσσεά μήτ' Ἀσκληπίον Φῦναι, κ.τ.έ.

Annotavit Wytttenbach: „Quid Ulyssi cum Iphiti bovis, quos ab Hercule abactos esse constat? Error videtur esse aut librarii aut ipsius Plutarchi et pro Ὀδυσσεά legendum Ἡρακλέα aut Ἡρακλήν.” Quae non scripsisset vir doctissimus, si Apollodori memor fuisset; is enim tradit Biblioth. 11. 129: μετ' οὐ πολὺ δὲ κλαπείσων ἐξ Εὐβοίας ὑπὸ Αὐτολόκου βοῶν, Εὐρυτος μὲν ἐνό-

μιζεν ὑφ' Ἡρακλέους γεγονέναι τοῦτο, Ἴφιτος δὲ ἀπιστῶν ἀφικνεῖτο πρὸς Ἡρακλέα κ.τ.έ.

Duplex igitur de armentorum raptu memoria erat: alii Herculem ea surripuisse tradiderunt, alii Autolycum Ulyxis avum maternum; hos Plutarchus secutus est.

Idem Apollodori locus ansam praebet ad tollendum vitium, quod, quantum scio, omnes viros doctos fugit. Cum Plutarchi fons Autolycum armenta ex *Ευβοεα* surripuisse tradat, quis non videt eum pro *Φωκεῦσι* scripsisse *Εὐβοεῦσι*?

ad p. 557F. ἴσως, ἔφην ἐγώ, καὶ τοῖς σφόδρα πυρέττουσιν, ἐάν θ' ἐν ἰμάτιον ἐὰν τε πολλὰ περιβεβλημένοι τυγχανῶσι, ταῦτο καῦμα καὶ παραπλήσιον, ὅμως δ' εἰς παραμυθίαν ἀφελεῖν τὸ πλήθος.

Bernardacis, cum recte offenderet in infinitivo ἀφελεῖν, minus recte in δ' εἰς vitium latere ratus, tentat ὅμως δέον εἰς aut ὅμως δ' εἰκόσ εἰς; Richards Class. Rev. 1915 p. 236 proposuit εἰς παρ. <χρήσιμον> ἀφ. vel εἰς παρ. ἀφ. <ἀφελεῖ.> Tu lege ἀφελεῖν <δεῖ>.

ad p. 561 A. ἀλλ' ἄς μὲν ἐκεῖ καθ' ἑαυτὴν οὔσα (sc. ἡ ψυχὴ) κομίζεται τῶν προβεβιωμένων χάριτας ἢ τινὰς κολάσεις, οὐδὲν εἰσι πρὸς ἡμᾶς τοὺς ζῶντας, ἀλλὰ κ.τ.έ.

Wytttenbach pro ἢ τινὰς κολάσεις coniecit καὶ τιμὰς ἢ κολάσεις, quam coniecturam Bernardacis calci editionis adscripsit addens: „malim ἢ τιμὰς τινὰς καὶ κολάσεις”. At si quis τινὰς sanum esse putat atque retinet, nullam causam habet, cur vocabulum aliquod inserat. Ego, ut in re minime certa, pro ΤΙΝΑΣ legendum censeo ΤΙΝΕΙ, cf. τιμωρίαν τίνειν p. 554 D, vel pro ΤΙΝΑΣ ΚΟΛΑΣΕΙΣ: ΠΟΙΝΑΣ ΚΟΛΑΣΘΕΙΣ'. ποινή saepius apud Plutarchum legitur, cf. Indicem Plutarcheum, quem Wytttenbach composuit.

ad p. 561 B. ὅτι δ' οὐκ ἔστιν ..., καὶ ὅτι ψυχὴν ... οὐδεὶς ἂν ἀναπέσειεν (Emper restituit pro ἀγαπήσειεν) αὐθις ἐπὶ ταῖς τοῦ Διὸς τιμαῖς ἄδικον γενέσθαι καὶ ἀκόλαστον, ἔχω μὲν τινα καὶ λόγον εἰπεῖν, ὀκνῶ δὲ κ.τ.έ.

Pro καὶ λόγον legatur καλὸν λόγον, cf. Plat. Gorg. p. 523 A, ubi Socrates fabulam de inferis hisce verbis narrare incipit: ἄκουε δὴ, Φασί, μάλα καλοῦ λόγου.

adiectus est, nimirum aetatem illam indicat qua dentes excidere incipiunt atque ad folia piperis sirihî manducanda altero ore Indus vehementer eget, mortario scilicet, cuius vice pars tubuli sclopeti vulgo fungitur, in quo bacillum pro pistillo sursum deorsum moveri solet.

Cum autem altero illo ore plerumque prius homini opus sit quam crure tertio, sane fieri possit ut cui scrupulum inicit ratio qua Indi exemplum Graecum amplificarunt, utpote qua gradatio pereat et concinnitas aliquid detrimenti capiat, at vero mihi satis curiose per alias scholas in ea regione inquirenti forma aenigmatis semper et ubique eadem apparuit.

S. Freud v. cl. contendit, fabulam Oedipodis, qui patrem occidit et matrem uxorem ducit, exemplum classicum esse desiderii cuiusdam infantilis haud multum adhuc reformati.

Eiusmodi fabulae in India quoque circumferuntur, sicut in Babad Tanah Djawi legimus, quomodo Watoe Goenoeng, qui matrem suam imprudens in matrimonium duxit, ad rei impiae notitiam pervenerit: uxor nempe in eius capillis purgandis cicatricem deprehendens eiusque causam quaerens ab eo fit certior, matrem sibi puero rudicula id vulnus intulisse, quo audito cum horrore factum suum agnoscit. Conferatur etiam fabula Atsjinia de Niassorum origine, de qua vid. C. Snouck Hurgronje, *De Atjèhers* I p. 21.

Quaeret quispiam utrum illae atque eiusmodi fabulae sponte sua apud Indos ortae sint ex animi humani motibus sibi non consciis an Orientales fabulae e Graecis an Graecae ex Orientalibus fontibus emanaverint. An forte credendum est, cunctas e fonte quodam peregrino ac communi originem duxisse?

Hoc certe potuisse fieri vix quisquam neget, quandoquidem iuxta fabulas, quae fati Oedipodis similes sunt, etiam aenigma Sphingis in Oriente reperiri iam videmus.

JUL 28 1917
LIBR. E. M. M.

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

P. H. DAMSTÉ, J. J. HARTMAN, C. W. VOLLGRAFF.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, J. C. NABER, M. C. VALETON,
J. WOLTJER.

NOVA SERIES.

VOLUMEN QUADRAGESIMUM QUINTUM. PARS III.

LUGDUNI-BATAVORUM

E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1917.

INDEX

	Pag.
De Luciani qui fertur Fugitivis, scripsit J. J. HARTMAN . . .	233—256.
Observationes ad Aegypti pertinentes administrationem qualis aetate Lagidarum fuit, scripsit M. ENGERS	257—271.
Nova Phaedriana, scripsit L. RANK	272—309.
Mira <i>συνέμπτωσης</i> scripsit J. J. H.	309.
Ad Livii XXXIII. 16, scripsit G. E. W. VAN HILLE	310—318.
Ad Seneca Naturales Quaestiones observatiunculas, scripsit F. MULLER I. FIL.	319—337.
Ad Iuvenalis S. VI vs. 660, scripsit J. J. H.	337.
Crito pg. 44 A, scripsit I. BERLAGE	338.
Ad Hesychium, scripsit G. V.	339.
Hor. Epl. II, 1, 160, scripsit J. J. H.	339.
Ad Persii Sat. I, 8, scripsit J. J. H.	340.

DE LUCIANI QUI FERTUR FUGITIVIS.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Ullius si momenti haecce videbitur disputatiuncula, atque adeo si ipsum de quo disputabimus opusculum dignum videbitur legentibus quod relegant mecumque paulo accuratius examinent, causa haec erit quod et in plerisque quibus nunc utimur Luciani editionibus et in libris sat multis manuscriptis continuo sequitur libellum illum *de morte Peregrini*. Quae res efficere solet ut qui hunc legerit et illum legat, intelligatque (id quod iam e primis apparet verbis), aliquam certe inter eos intercedere rationem. Quae cuiusmodi sit mox videbimus. Nunc hoc solum dicimus vix ullum nobis antiquum servatum esse librum qui magis illo quem de morte Peregrini composuerit Lucianus posterorum mentes commoverit; idque iure et merito, siquidem fuse ibi agitur de re prae ceteris omnibus mira atque incredibili, quam tamen revera evenisse, si quidquam aliud, pro certo constat. Ante oculos enim ibi nobis proponitur philosophus quidam cynicus qui vel vano gloriolae ductus studio, vel ut quam verbis commendasset sapientiam ipsa re comprobaret, vel denique ut ipse quam maxime insigne daret exemplum eius virtutis quam saepe unice veram esse clamasset, Olympiae multis inspectantibus — an *spectantibus* dicam? — mortalibus in rogo ad eam ipsam rem exstructo semet ipsum concremaverit, idque — atque hoc illud est quod vel maxime legentibus audientibusque moveat admirationem — se facturum iam quinque annis ante quacunque adventaret sit professus.

En habemus hominis pagani *martyrium*: hoc enim nomine hic uti mihi nefas non videtur. Nam quod modo posui vano gloriolae studio Peregrinum ductum fuisse missum iam facio: dixi tantummodo ne quid omitterem, licet parum mihi videretur verisimile. De quo quicumque scripserit et quocumque modo scripserit sedulo illum esse lectum lectitatumque quid mirum? Si vero tam lepide de eo scripserit quam ille cui librum *de morte Peregrini* referimus acceptum Lucianus, iam eo solo nomine praeclarum eum obtinuisse in antiquis literis locum iure nostro aequum nos et consentaneum iudicamus. Est enim ille liber — nam missa facio absurda ista falsaque in Christum, Christianos, fidem Christianorum maledicta et convicia, neque propterea cum antiquis Christianis Lucianum dirae impietatis crimine ad ipsum Summi Iudicis voco tribunal: lubenter veniam do scriptori leviusculo qui vanis incertisque se rumoribus duci passus sit: fecere et alii meliores graviioresque! — est liber ille, si scribendi tantummodo spectas artem, summa laude dignissimus: vivunt ibi spirantque omnia, egregia est inventio, egregia dispositio, egregia elocutio, facetiis, leporibus, flosculis lepidissimis quaevis abundat pagina; cum narratore parum veraci atque cupidissimo tibi rem esse sentis quidem sed identidem oblivisceris, ita te tenet sibi que devincit narrationis dulcedo atque urbanitas.

Noster vero libellus qui *ῥαπῆται* inscribitur... Vix me, quoties in eum incido, continere possum quin arrepto primo quoque cultro e corpore Luciano excindam eripiamque: adeo me et ipsius miseret Luciani cui immerito tanta sit aspersa macula et miselli homuncionis cui, cum imponere lecturis vellet, nihil melius in mentem venire potuerit. Sed retinet me virorum doctorum gravitas qui eum firmiter fortiterque Luciano vindicent, atque adeo — id quod satis mirari non possum — haud mediocribus exornent laudibus. Plane de meo desperarem iudicio, nisi ipsi illi vindices (id quod mox videbimus) in rebus minime spernendis adeo inter se discreparent. Sed videamus quid rei sit!

Hic ego memor proverbii illius Francogallici, quod suo sibi quemque nos iubet afficere honore, ab eo facio initium qui solus inter recentiores plenum et integrum, eumque praestantissimum,

de toto Luciano omnibusque eius studiis laboribusque conscripsit librum, MAURICIUM CROISETUM dico: sic mihi in vestibulo disputationis meae stabit *τηλαυγής πρόσωπον*. Croisetus ergo p. 74 libri quem urbana verecundia inscripsit: „essai sur la vie et les oeuvres de Lucien” quemque a. 1882 apud Hachettios edendum curavit sic disputat:

„les *Fugitifs* ne sont en quelque sorte qu’une dépendance du récit de la mort de Peregrinus. On entrevoit dans des allusions, très obscures pour nous, une sorte de guerre de pamphlets engagée à la suite de ce récit entre un des représentants de la secte Cynique et Lucien. Celui-ci, après avoir été le premier aggresseur, se vengeait maintenant des réponses irritantes qui lui avaient été faites. Il résulte de là que bien des choses nous manquent pour comprendre et apprécier complètement ce dialogue. Mais l’impatience qu’on peut éprouver en face de certaines allusions dont l’objet nous échappe ne doit pas nous empêcher d’y reconnaître les mêmes habitudes de composition et en somme les mêmes qualités que dans ceux dont le sens est clair. Le seul tort de Lucien a été d’écrire pour un public bien renseigné et de ne pas songer à celui qui le lirait plus tard”.

En somme les mêmes qualités. Serione haec dicis, vir praestantissime? *Fugitivosne istos, quod ad scribendi pertinet artem, pares iudicas Timoni, libro de mercede conductis, libro de historia scribenda vel Iovi Tragoedo, ut illos solos nominem?*

Sed habet hic Croisetus subscriptorem haud spernendum IACOBUM BERNAYSIUM qui iam tribus annis antea in libello *Lucian und die Kyniker* (Berol. apud Hertzius a. 1879) p. 106 haec pronuntiaverit:

„mir scheint der Dialog zu den besten des Lucian zu gehören”.

Caecutione ego qui quae tam perspicaces viri tam clare videant nullo pacto cognoscere possim? An . . . contrarium vix eloqui auderem nisi et ipse egregium nactus essem patronum. HELMIUS ille, impense doctus ille RUDOLFUS HELMIUS his verbis totam quaestionem dirimit (*Lucian und Menipp* Lips. et Berol. 1906, p. 321):

„Trotz des Lobes, das auch die *Ausreisser*” (sic enim Hirzelium secutus Helmius illud *δραπέται* vertit, rectene an parum accu-

rate non diiudico) „bei Wieland gefunden haben, stehe ich nicht an, sie für die misslungenste Satire unseres Schriftstellers zu erklären. An ihrer Echtheit zu zweifeln liegt kein Grund vor, wenn man sieht, dass sie dieselbe arbeitsweise wie die anderen, dieselbe Art von Reminiscenzen aus früheren Arbeiten enthält”.

Tum post aliquam disputationem de causis vitiorum, quibus libellus laborat, sic sententiam suam comprehendit:

„Nach allem ist est kaum zweifelhaft, dass dies die letzte Schrift Lucians in eigentlich menippischem Stil ist; sie ist ihm wenig gelungen, und er hat selber eingesehen, das er sich auf diesem Gebiet ausgeschrieben hat”.

Amicum meum qui τῆ ψυχιατρείᾳ dat operam, simulatque vacabit a negotiis, quibus dstringitur, rogabo num et hoc sit in rerum natura ut aliquis tam diu alicui operam det arti . . . . donec nihil iam in ea, quod sit tolerabilé, praestare possit, atque, licet ipse illud sentiat, tamen irritum istud conamen ultimum, unde et ipse id posset efficere et posteri essent effecturi, non silentio presserit deleveritque sed in publicam emiseric lucem. Nunc eo rem perductam video ut quo me vertam nesciam. Quid enim? Tres viri doctissimi, in Luciano versatissimi (Wielandius, Bernaysius, Croisetus) egregium scribendi artificem Lucianum hic αὐτὸν ἑαυτοῦ δεινότατον fuisse declarant; exoritur quartus illis neque doctus neque acutus minus, qui eundem illum libellum severissimo condemnet iudicio. Certe quod gaudiam habeo minime soli mihi prae Luciani scriptis omnibus *Fugitivos* istos sordere. Sordere autem? Multo mihi graviore opus sit vocabulo si accurate Helmii de eo, qui istum foetum produxerit, reddere velim sententiam. Sed de ea post videbimus, nunc ad Croisetum redeo.

Ex ultimis eius quae citavi verbis:

„le seul tort de Lucien a été d'écrire pour un public bien renseigné et de ne pas songer assez à celui qui le lirait plus tard”

satis apparere mihi videtur virum prudentissimum, quamvis facete iocetur et quamvis de se suaque possessione minime sit sollicitus, tamen Luciano suo metuere ne ei a petulanti praedone suum sibi κειμήλιον eripiatur. Neque sine causa metuit; ultro enim fatetur aliquem certe ad se permanasse rumorem de cri-

ticis istis iusto audacioribus qui *Fugitivos* Luciano sint abiudicare ausi. Et qui potuit non permanere? Siquidem in eorum numero magnus ille fuit HEMSTERHUSIUS qui, paucis quidem verbis atque admodum verecunde, pronuntiavit tamen sibi non liquere. Haec enim, quaedam e *Fugitivis* citaturus, annotat ad Prom. priorem (quem pertinaciter viri docti hoc ornare pergunt titulo latino: „Prometheus es *in verbis*” quod absurdum sensuque cassum; scribe „Prometheus es *in literis*” ipsam Luciani eiusque adversariorum mentem reddideris) § 5 „sive Lucianus, sive quis alius”.

Quae praestantissimi philologi verba haud mediocrem Bernaysio moverunt admirationem, an *indignationem* mavis? Indignabundi enim videntur haec:

„Dass Hemsterhusius (zu dem ersten Prometheus c. 5) ein gelegentliches Citat aus den Fugitivi so einleitet: „sive Lucianus sive quis alius”, ist bei einem Manne, wie er, nur dadurch zu erklären dass er damals den Dialog noch nicht genauer durchgearbeitet hatte und sich gegenüber den Verdächtigungen anderer freie Hand bewahren wollte”.

Ain vero? Puerulusne aliquis fuit Hemsterhusius qui, cum forte in libellum decem paginarum incideret, obiter tantum eum adspiceret, gravemque scilicet perscrutandi laborem reformidans illum quidem in aliud differret tempus, cum tamen audivisset Bourdelotium, Marcilium, Solanum (quos viros!) eum abiudicasse Luciano, ne plane ἀσύμβολος veniret, aliquam quamvis levem dubitationem suam in praesentia chartae mandaret? Immo sic se res habet: Hemsterhusius cum declarat se utrum liber aliquis revera ab eo sit compositus, cui vulgo tribuitur, an ab aliquo falsario dubitare, ipse suis permotus argumentis dubitat suisque ductus observationibus, de ceteris omnibus viris doctis criticisque acutis, vel aequalibus vel natu maioribus, haudquam sollicitus.

Concedo tamen hanc Hemsterhusii dubitationem suo sibi caruisse successu. Nam qui insecuti sunt philologi tantum non omnes *Fugitivos* Luciano vindicarunt: Kusterus, Belin de Ballu, Schmie-derus, Lehmannus, Bekkerus, Gesnerus, Wielandius, Fritzschius, sive taciti eos in suam receperunt editionem sive disertis verbis in eam sententiam usi sunt. Sed quibus illi omnes argumentis ducti sunt? Audiamus ipsos: apparebit hic quoque idem illud

usu venire quod modo non sine risu quodam et aliqua delectatione evenisse intelleximus. Modo audiebamus tamquam egregium artificem scribendi laudari eum, qui nos illo ditaverit opusculo, a Bernaysio Croisetoque, eundem tamen eodem tamquam gravissimo crimine exagitari atque lacerari ab Helmio. *Lacerari* dicebam; an forte mihi leniore fuerat utendum vocabulo de eo qui ideo Menippum ultimum faciat in serie philosophorum ab ipso enumeratorum, quia aliquem Menippi librum describat, immemor, atque adeo prae mentis infirmitate non cogitans, quatuor iam post Menippi mortem effluxisse saecula, qui nobis in cute rasum exhibeat Cynicum quia ille Menippi liber in Stoicum quendam — sive Persaeus is est, quemadmodum incredibili doctrinae copia Helmius demonstrare studet, sive alius quis — scriptus fuit, qui denique tam serviliter librum illum Menippi exscribat ut cum inde haec transferat (§ 11): *νῦν δὲ Ἀντισθένης με καὶ Διογένης καὶ μετὰ μικρὸν Κράτης καὶ Μένιππος οὗτος ἔπεισαν ὀλίγον ὄσον ἐπιμετῆσαι τῆς μουῆς* ne hoc quidem sentiat in libro quem sic conflet vocabulo *οὗτος* nullum locum esse? Obsecro te: estne hic sapientis hominis an *θηρίου ἀλόγου* error? Equidem certe mihi sic omnia mea eripi malleum quam quidquam vindicari: *πολεμίοις καὶ ἐχθροῖς γένοιτο τοῦτό γε* ut cum ipso Luciano loquar. Quid vero puerili isto faciamus compilatore qui cum tamen intelligeret non posse se Menippi librum verbotenus describere quin aliquid certe de suo (ornandi scilicet causa!) adderet, nihil aliud potuerit excogitare quam *Φιλιπποπόλεως* mentionem, quod Menippi aetate exile fuerit oppidum?

Sed sentio me paululum a proposito aberrasse. Redire ergo eo propero. De argumentis quibus *Fugitivi* Luciano vindicarentur me dicturum promiseram demonstraturumque hic quoque illud usu venisse quod in arte qua libellus iste scriptus esset diiudicanda accidisset. Quid ergo nobis narrat *Bernaysius* et quid *Helmius*?

Bernaysii verba haec sunt (p. 106):

„Fritzsche, der früher schwankte, hat sie schliesslich in einer besonderen Schrift (adnotatio ad Luciani Fugitivos Rostocker Vorlesungsverzeichniss 1867/8) welche in seinem Lucianus 2, 2, 236 wieder abgedruckt ist, **gegen alle Einwände sicher gestellt**“.

Equidem, ne quid dissimulem, simulatque eiusmodi aliquid lego quale est illud *sicher gestellt*, statim dubitare incipio atque

considerare possimne certum illud aliquo modo convellere. Quid quaeritis iudices? Ipse me crudelem esse sentio, nam in communi illa de omnibus rebus dubitatione tam gratum atque iucundum est homini aliquid tamen, quamvis parvum atque pusillum illud sit, habere cuius teneat dominium ex iure Quiritium. De nostrae aetatis loquor homine cui vivere est *non cogitare*. Cogitationem enim reformidant homines ut rem periculi plenam, quae et aliis rebus bonis sit funesta et antiquo illi „disciplinae” rigori, a quo solo certa sit miseris mortalibus exspectanda salus. „Attenti ora tenete ad imperia capessenda, disserere et ratiocinari nolite: quae enim ratiocinantis et cogitantis militis utilitas? Estote perinde ac cadaver, quod ut moveatur calce est impellendum.” Hanc nunc tuemur hac nitimur formula. Gaudent ergo homines si solidae aliquam particulam doctrinae in arcam suam ferratam condere possint, unde nullo, si forte opus, possit depromi negotio. Indices enim, ad ordinem literarum dispositi, per illam farraginem monstrabunt viam, neque periculum est ne unquam posthac ad ipsos libros, unde compendiosa ista sit excerpta doctrina, sibi sit recurrendum; nam fontes rerum adire hoc est denuo cogitare incipere.

Sed ad me redeo. Quid facere soleo si quando pro certo constare mihi narratur id quod semper mihi sit visum incredibile? Et ipse aliquod quaero compendium viae, neque unquam diu est quaerendum. Incredibilium enim auctores illi semper semet ipsi produunt: nam cum commentorum suorum argumenta longo producant ordine, plerumque unum eorum ceteris omnibus vel singulis vel universis firmiter esse declarant. Unum ergo illud diligentius examino, quod cum mihi, ut fit, falsum atque inane visum est, cetera omnia considerandi labore ingrato securum me supersedere posse intelligo.

Id quod nunc quoque usu venit.

Fritzschius enim cum magna doctrinae copia *Fugitivos* Luciano vindicet, uno tamen argumento tantum non gloriatur — si unquam gloriatus esse dici potest vir tam amabilis et verecundus quam fuit ille — atque illud argumentum . . . non me opus est qui redarguam. Helmius enim qua est sagacitate et quo ingenii acumine, licet et ipse Lucianeum esse opus credat *Fugitivos*, tamen „non tali auxilio” causam suam defendi posse

probe perspexit. Sed quid ad Helmium hic provoco? Cuiusvis nostrum est intelligere quam infirmo Fritzschiana ratio nitatur fundamento. Audite modo ipsum Fritzschium sic disputantem — si disputare illud est —:

„Peregrini oratio Olympiae paulo ante mortem habita hanc unam ob causam reticetur” (in *Fugitivis*) „quod eadem oratio iam *περὶ τῆς Περειγρίνου τελευτῆς* § 32—34 in medium adlata erat. Quae quum ita sint, sequitur ut qui scripserit librum *περὶ τῆς Περειγρίνου τελευτῆς*, idem necessario scripserit paullo post etiam dialogum *Δραπέτας*. Atqui librum *περὶ τῆς Περειγρίνου τελευτῆς* omnium consensione Lucianus scripsit: ergo necesse est Luciani eiusdem fuerint etiam *Δραπέται*. Quae ratio tam certo conclusa est, ut eius ope etiam tempus *Δραπετῶν* sine ullo errore inveniri possit.”

Quanto prudentior in hac certe disputationis parte Helmius:

„Auch das von Hirzel gebilligte Argument Fritzsches dass Lucian hier (2) abbricht, um nicht noch einmal das in jener Schrift (32—34) Berichtete zu erzählen, kann mich an dieser Auffassung” (quae illa „Auffassung” sit mox videbimus) „nicht irre machen. Unser Satiriker scheut sonst solche Wiederholungen nicht, und etwas anders hätte sich die Sache wohl machen lassen als dort, zumal doch Peregrinus auch dort (23 und 33) seine Gründe nur ganz kurz auseinander setzt oder vielmehr Lucian nur einen Teil seiner Rede anführt”.

„In hac certe disputationis parte” aiebam, nam ad illam Helmii „Auffassung” quod attinet, nihil unquam vidi quod tam esset incredibile atque ipsi contrarium rerum atque hominum naturae. Censet enim vir ille ceteroquin tam prudens et circumspectus ab ipso Luciano primum *Fugitivos* esse scriptos deinde librum *de morte Peregrini*. Vix hic oculis tuis auribusque credis. Quid enim? Iam scripserat *Fugitivos* Lucianus, in quibus ne honorifice dicam et magna cum reverentia (quamquam parum abest) certe leniter et clementer de Peregrino est locutus, at nunc subito conviciis et maledictis in eum erumpit eiusmodi ut hoc certe sentias aut nunquam aut multo antea eum eiusdem Peregrini fecisse mentionem. Audi modo:

ὁ κακοδαίμων Περειγρίνος, ἡ ὡς αὐτὸς ἔχαιρεν ὀνομάζων ἑαυτὸν Πρωτεύς, αὐτὸ δὴ ἐκεῖνο τὸ τοῦ Ὀμηρικοῦ Πρωτεύως ἔπαθεν ἅπαντα

γὰρ δόξης ἕνεκα γενόμενος καὶ μυρίας τροπὰς τραπόμενος τὰ τελευταῖα ταῦτα καὶ πῦρ ἐγένετο.

ὁ κακοδαίμων Περεγρίνος. Potuitne quidquam vel fingi mordacius atque acerbius quam istud: „iste dis hominibusque invisus Peregrinus”? Eiusdemne hoc ullo modo esse potest qui paulo ante (nam breve tantum inter utrumque libellum intercedere potuisse temporis spatium et sentit Helmius et fatetur) Iovem ab Apolline de Peregrino interrogatum:

οὕτω χρηστός ὁ γέρον ἦν καὶ ἀνάξιός ἐν πυρὶ ἀπολωλέναι;
respondentem facit:

καὶ τοῦτο μὲν ἴσως?

„At enim *liber de morte Peregrini* in ipsum Peregrinum est scriptus, *Fugitivis* eius petuntur discipuli atque imitatores”. Parum hac proficimus observatione. Quis unquam paganus in Christianos est invectus quin laetus lubensque hanc ipsi Christo maledicendi arriperet occasionem? An totum *Fugitivorum* hoc est consilium ut demonstretur quam indigni sint qui nunc vivant Cynici Peregrino, cuius nomen semper in ore habeant, viro probo gravique? Diserte, ut opinor, id dixisset qui *Fugitivos* istos scripsit, quamvis sit ineptus homo, si eiusmodi aliquid voluisset.

Nam quod idem Helmius addit:

„Für die spätere Abfassung des *Peregrinus*, wenn auch nicht so lange danach, zeugt auch Kap. 28, das mit der genauen Beschreibung des wundertätigen Kultes des Peregrinus deutlich ein vaticinium post eventum enthält”

quo modo eiusmodi „cultus mirifici” nascerentur et cuiusmodi esse solerent probe noverat Lucianus aut praedicere poterat. Et si inter mortem Peregrini et librum de ea scriptum aliquod tempus intercessit, continuone sequitur ut illud spatium *Fugitivis* vel alio de eadem re fuerit impletum libro? Sed sive liber *de morte Peregrini* statim post mortem illam sive aliquo intervallo scriptus est, nonne ipsum exordium libri disertum est testimonium iam se ultra continere non posse Lucianum cum videat tam impudentem impostorem tantum non divinis affici honoribus a stulto Cynicorum grege atque adeo a tota plebe vel absurdissimis adstupente miraculis? Quam ineptum foret illud exordium epistulae ad Cronium — sed, hercule, non ad Cronium

solum — si paucis diebus antea iam chartae aliquid de Peregrino mandasset quod omni careret odio omnique cupiditate?

Sed missas tandem aliquando faciamus philologorum elucubrations. Ipsos *Fugitivos* paulo accuratius contemplemur, a Luciano scribi non potuisse sponte apparebit.

Hic ego non sequar illam hodiernis philologis tam gratam atque iucundam rationem qua eos imitantur qui magistratum municipalium iussu cavere solent ne quidquam in foro venali prostet quod salubre non sit aut nutrimenti habeat parum. Horum enim hae sunt formulae: „in centum partibus humoris n partes adipis . . . lac plenum; n — a adipis partes, lac dilutum”. Ad eam normam nunc saepe sic fere iudicantes audis philologos: „tot paginis toties legitur *μὴν* . . . senis Platonis hic dialogus; toties . . . opus aut iuvenile aut suppositum”. Quasi vero particularum frequentia ex ulla alia re nascatur praeterquam e libri de quo agitur argumento! In manus cum sumseris librum de re equestri vel de educandis canibus venaticis, iam statim tibi constat plura ibi inventum iri vocabula corporis partes significantia quam in aliquo de architectura vel de re musica tractatu. Quid tibi hic tabulis opus est et accurata enumeratione? Atque eodem modo se in particulis res habet. Longe aliis nobis indicis opus est ad *Fugitivos* vel vindicandos vel abiudicandos Luciano.

In disquisitionibus qualis ea est in qua nunc versamur una solaque lex est . . . ipsa legentis mens. Si quis in Luciano non hospes qui sit et omnino antiquos scriptores sat longo usu cognitos habeat semel sibi persuasit a Luciano *Fugitivos* scribi non potuisse, eum de statione sua ut depellas, ipse tibi Lucianus ab inferis est excitandus qui contrarium affirmet. Nam si magna doctrinae copia vel ineluctabili aliqua disputandi subtilitate eum ad incitas redegeris, simulatque ipse secum solus denuo libellum istum legere coeperit, denuo exsurgit controversia quam quo modo dirimat viderit ipse!

Lumina cum claudō, nihil est cur credere nolim,

Attollo quotiens, avolat ecce fides!

Aliud est persuadere alicui, aliud ut credat perpetuoque credere pergat efficere. Hoc in ipso nascitur hominis pectore, illud venit extrinsecus. Quodsi eiusmodi ars nostra est ut omnes alicuius

momenti quaestiones privatis privatorum sint relinquendae opinionibus, aequi bonique illud consulamus potius quam quibuscunque tandem artificiis naturam rei detorquere conemur.

Mihi multis multorum perpensis disputationibus et iterum iterumque libello lecto relectoque pro certo etiamnunc constat *Fugitivos* istos impudenter Lucianum mentiri patrem. Alii aliter sentiant, per me licet. Dummodo ne quis putet inani quadam me in errorem ductum specie.

Non ita se rem habere nunc legentibus demonstrare conabor. Quod ut recte et ordine fiat, totum iam libellum raptim cum iis percurram, tantummodo ibi subsistens paulisper ubi plane est necessarium. Sic enim se res habet: si *totum* aliquem librum spectanti semper tibi nascitur atque renascitur fraudis suspicio, neque subtilibus iam argumentis tibi opus est ad eam confirmandam, neque suis argumentis eam ex animo tuo evellent alii.

Percurramus ergo librum!

Rogat Iovem Apollo verumne illud sit quod de voluntaria Peregrini morte fando audiverit.

„Verum est” respondet Iupiter „etiamnunc odor mihi senis istius combusti molestus est”. „Cur fecit illud?” denuo Apollo rogat.

„Idem” Iupiter ait „et Empedocli *vitio dare* possis” (*οὐκ ἂν Φθάνοις καὶ Ἐμπεδοκλεῖ ἑγκαλῶν*). At, o bone, edoceri tantummodo a te filius tuus voluit, nemini quidquam vitio dedit!

„Insanus iste fuit” exclamat Apollo „sed quid sibi voluit Peregrinus?” (Ineptum, hercle, hactenus colloquium: inepte rogatur inepte respondetur.)

„Ipsam tibi referam orationem quam in contione Olympica habuit” (verba haec sunt Iovis) „quantum memini . . . .

Non procedit ultra festivus narrator, nam lamentans et eulans accurrit . . . . quam putas? Ipsa Philosophia.

Conquestum venit de iniuriis quibus ipsam afficiant non *οἱ ἰδιῶται*, neque veri philosophi sed simulati. „A te enim, pater”, ait „ad homines missa sum quorum te miserebat. Tunc ego primum me converti, non ad Graecos, sed ad eos populos ubi gravissimum me manere laborem exspectabam; atque apud Indos discipulos nacta sum Brahmanes, qui, ut nosti, mirum in modum sibi ipsi consciscunt mortem”.

„Novi” ait Iupiter, „et eiusmodi aliquid nuper ipse Olympiae vidi; nonne et tu vidisti senem illum qui se flammis dedit comburendum?”

(Quam inepte hic denuo eiusdem fit Peregrini mentio, cuius tamen in reliquo dramate nullae sunt partes!)

„Non vidi”, Philosophia respondet „ire ad istud spectaculum nolui, quo currentem videbam gregem istum nefariorum impiorumque nullo alio consilio quam ut maledicerent hominibus”.

Postquam ita putidissimum in modum ipsa suam interrupt narrationem, sic pergit:

„ab Indis profecta sum in Aethiopiam, Aegyptum, Babylonem, ubi Chaldaei Magique mihi se adiunxerunt. Inde in Scythiam Thraciamque, quae mihi Eumolpum et Orphea praebuit discipulos, inde in Graeciam: parvum ibi inveni gregem assecularum, septem sapientes, Pythagoram, Heraclitum, Democritum. At in hunc comitatum se insinuaverunt Sophistae; hi totam philosophiam suspectam reddebant hominibus; repellere quidem conati sunt eos veri mei discipuli sed male sunt mulcati, prae ceteris Socrates. Tum mihi relinquendi fuerant homines, sed Antisthenes, Diogenes, Crates, Menippus me in terris retinuerunt. O utinam ne fecissent!”

„Cur hoc doles!” rogat Iupiter. Et pergit narrare Philosophia:

„Operarii, quos suae taedebat artis, philosophiam imitari coeperant, et falsam imitari philosophiam haud est difficile. Iam *tota urbs*” (quaenam? obsecro) „plena est istorum impostorum, Cynicorum praesertim. Exspecta modo paulisper: mox omnes operarii ex suis *anfugient officinis*” (Ain vero? dudum iam illud factum esse modo e tuis verbis efficiebamus). „Et o quam impia est gens ista, nefariaque!”

Hic subito et ipse Iupiter gravem concipit iram; parum opportune, nihil dum enim audivit singulare et quod vehementius eum movere potuerit; et

„quomodo” exclamat „poenas de iis sumam? nimis enim citam mortem quam pro istis facinoribus fulmen meum affert”.

„Scin quid facias” hic subito rogat Apollo „mitte eo Mercurium, optimum iudicem, eumque iube sententiam de iis pronuntiare”.

„Recte mones” Iupiter ait, „sed tecum, Mercuri, eat et Her-

cules, atque vobiscum ducite Philosophiam". Hoc faciunt illi quamvis inviti.

„In Graeciamne ergo eamus?" rogat Mercurius. „Minime" respondet Philosophia „paupercula ea terra est: falsi isti philosophi quaerendi sunt in aliqua regione quae abundat auro argentoque". „Ergo Thracia nobis petenda?" ait Mercurius et „recte mones" succinit Hercules.

Iam proficiscuntur in Thraciam; describitur fluvius et urbs Philippopolis. „Quomodo nunc istos indagemus" inter se rogant, sed paratum est responsum: Mercurius, deorum praeco, eos evocabit. At neque ipse eorum novit nomina neque Philosophia; hoc unum constat a verbo *κτᾶσθαι* ea esse deducta.

Sed subito ignotus quidam procedit acceditque vir qui se inmiscet negotio. Post aliquos colloqui errores apparet ab hoc eundem quaeri quem quaerat Mercurius — *eundem*, nam subito qui librum nostrum conflavit oblitus est a principio hoc agi ut *omnes* falsi philosophi (certe *sat multi*) investigentur, deprehendantur, ducantur ad supplicium — Cantharum.

Cantharus ille et ipse se philosophum simulat, servus est viri illius.

En accurrit Orpheus: quid eo opus sit iure tuo rogaveris. Et est eius perparva utilitas: aedes Canthari monstrabit, non Cantharum ipsum, cuius reformidat convicia.

Et monstrat aedes, tum quam celerrime potest aufugit, remanent in scena Mercurius, Hercules, Philosophia, Canthari dominus.

ἔσταν δ' ἐν προθύροισι

atque *ἔνδον ἄκουον ἀειδούσης*

Κίρκης quidem alicuius, nam cantatrix ista sagae de trivio non est dissimilis, sed *ὅπι καλῆ* eam cantare haud affirmaverim, tam ineptis utitur versiculis. Homerum *παρῳδεῖ*, ita ut Cantharum petat sed non Cantharum solum, nam subito et cum *duobus* aliis impostoribus nobis res est qui Cantharo socii fuerunt scelerum et flagitiorum et cum *tribus* aliis viris qui ab iis sint affecti iniuria. (Quam male haec quoque inter se concinunt: tres scelesti homines et quatuor insontes qui ludibrio iis fuerunt).

Est ergo Cantharus servus viri illius qui primus deos est allocutus, rapuitque viri B uxorem quae nunc tribus canibus

nupta est, praeter Cantharum Lecythioni et Myropno; horum illum vir Γ tamquam servum suum agnoscit, hunc vir Δ. Bella, hercle, haec partium dispositio: duos ingenuos Cantharus affecit iniuria, dominum suum et legitimum mulieris istius cantantis maritum, Lecythion et Myropnus singuli singulos!

En prodeunt foras tres isti malefici. Qua re moti? obsecro. Ultrone se offerunt ad supplicium? Ita videtur, nam vocavit eos nemo. Sed nihil pronuntiant unde illud appareat consilium, et tamen quam facile erat „adsumus en” vel eiusmodi aliquid exclamare? An in certam perniciem incidunt imprudentes? Sed non vides eos ullo percussos timore. Quanto tamen cautior et circumspectior mulier ipsa: ea enim in aedibus remanere videtur clausis, ut opinor, foribus.

Vir A Cantharum arripit eiusque peram plenam invenit auri. „Haud mirum” ait Hercules „antea in Graecia cynicum se esse perhibebat, hic purus putus est Χρυσίππειος. Mox ergo Cleanthem eum videbis: e barba enim pendebit ut decet eiusmodi nebulo-nem”. (Hic quid sibi iocus velit nemo iam intelligit, sed, ut opinor, ne intellexit quidem ille qui invenit).

Vir Γ servum suum Lecythionem agnoscit suumque Μυρόπνου vir Δ et „ἄφίμη” inquit „αὐτὸν ἀπολω-λέναι ὅτι δεινῶς τῶν ὑποσάθρων ἐστὶ”. Verborum sonus inanis! „τὸ δ' ὄνομα Μυρόπνου αὐτὸν ἐκαλοῦμεν”.

Hic se Hercules continere non potest et

Ἡράκλεις ἀλεξίκακε exclamat ἔπειτα πῆρα καὶ βάκτρον. Tum ad virum B conversus: ἀπόλαβε τὴν γυναῖκα σύ ait.

At redhibere ille non vult βιβλίον τῶν παλαιῶν κυοῦσαν.

Merc. πῶς βιβλίον;

Vir B ἔστι τι, ὦγαθέ, Τρικάρανος βιβλίον.

Merc. οὐδὲν ἄτοπον, ἐπεὶ καὶ Τριφάλης ὁ τῶν κωμικῶν εἷς.

Unde, e quibus latebris, docta ista nomina protulerit noster, docte et acute exposuit Helmius; sed nunc parum illud curo: mihi satis est intelligere quam inepte iste noster satyricus, scilicet, ista omnia in usum suum converterit, atque adeo sic temere in chartam coniecerit. Haec tamen aliquo modo in rem praesentem faciunt quod Τρικάρανος recte satis dicitur liber a tribus philosophis compositus quodque Τριφάλης, obscene ut opinor, idem significat. Sed quam frigidi isti sunt ioci quamque insulsi.

„Nunc tu, Mercuri, sententiam pronuntia”. Est ea sic concepta: „mulier, ne multiceps aliquod monstrum et portentum pariat, in Graeciam redeat ad suum maritum.” (At ille modo se eam reddhibere nolle declaravit!) „Myropnus et Lecythion dominis reddantur suis et antiquam suam artem discant.”

Ain *discant*? Sed ipsum illud verbum *μανθάνειν* hic legitur. „Myropnus tamen prius ferula vapulet”. Cur non et Lecythion? Quid illo gravius Myropnus deliquit?

„At Cantharus tradatur *τοῖς πιττωταῖς* et pedibus ligatis in Haemum nudus coniciatur”. (Ecquid ut frigore et inedia pereat? Sic opinor.)

Vir A Cantharum abducit, sed ille prius pellem leoninam exuat (haud mirum, si quidem iam scimus nudum eum in Haemum proiectum iri).

Ergo res eo redit ut Cantharus solus graviter plectatur et tamen

§ 23 sic Herculem adhortatur Iupiter:

τρισκαιδέκατον ἄθλον οἴου τοῦτον οὐ μικρὸν ἐκτελέσειν ἢν ἐκ κόψης μιὰρὰ οὕτω καὶ ἀναίσχυντα θηρία.

et § 24 Mercurius „κατλωμεν” ait (sc. in Thraciam) „ὡς κἂν ὀλίγους αὐτῶν ἐπιτρίψωμεν τήμερον”.

Confer et § 22: *εἶτα τοὺς μὲν ἐπαινέσεται (Mercurius) οἱ δὲ κολασθήσονται* et praeterea observa laude affici neminem a Mercurio.

Paucos ergo quosdam occident dei, sed tamen non unum, verum aliquot. Et *hodie*, ergo postea Herculi cum aliis monstris et prodigiis res erit. Sed huius quoque consilii noster paulo post plane est oblitus, nam postquam Cantharus de cruciatibus sibi instantibus satis inepte eiulavit, eumque multo etiam ineptius ludibrio habuit vetus dominus ¹⁾, iam plaudere iubemur.

Plaudant Croisetus Bernaysiusque. Ego me nunquam quidquam ineptius legisse clamo semperque clamabo. Quae enim ista est dispositio! E duabus partibus totum constare libellum quae adversis inter se pugnent frontibus docte et acute Helmius demonstravit. Qui licet mihi interdum modum excedere videatur

1) Sic enim eum interrogat:

τί τοῦτο παρεντίθης τῶν τραγικῶν διαλόγων;

Ain vero? *διαλόγων!* Monodiarum ista *φεῦ φεῦ, ὀτοτοῖ, καπαῖ καπαῖξ* esse putabam potius.

(nolim enim quidquam gravius in virum doctum et acutum dicere) in adhibendis quas ipse statuit rationibus (sic, ut hoc utar, nimis artis vinculis mihi et Lucianum et alios scriptores posteriores constringerè videtur, cum eos semper et ubique facit ad certam scribentes normam certumque exemplum, ideoque parum me movet quod *Fugitivos* Luciano vindicat eo argumento quod iam citavi: „an ihrer Echtheit zu zweifeln liegt kein Grund vor, wenn man sieht, dass sie dieselbe Arbeitsweise wie die anderen, dieselbe Art von Reminiscenzen aus früheren Arbeiten enthält“. Haud dubie imitari Lucianum conatus est qui *Fugitivos* scripsit, sed quam misere ausis illis, haud magnis, excidit!) tamen quin egregie perspexerit quare hic nobis in cute rarus exhibeatur Cynicus, curque Menippus omnium fiat philosophorum ultimus, aliaque eiusdemmodi, accuratius perpensa eius subtilissima disquisitione, vix ausim dubitare. Qualem autem eum censes scriptorem qui talia committere possit? Nonne ineptus tibi videtur puerulus, qui, ut tamen et ipse aliquid in lucem edere possit, primum quemque bonum auctorem arripiat quem imitetur? Neque magis me movet docta Fritschii de Cantharo disputatio, nam tres isti impostores, tam Cantharus quam Lecythion et Myroponus ἀμενηνὰ κάρηνα sunt.

Imitorem hic Luciani equidem deprehendo, et hoc, hoc solo argumento libellum nostrum Luciano abiudico. Probe illud tenendum. Nam saepe qui librum ei abiudicant, cui vulgo assignatur, eo nomine male audiunt quod quaecunque ipsis parum pulchra videantur proiciant abiiciantque. Nocuit hic error multis viris doctis et nocuit, ut insigne afferam exemplum, Peerlkampii apud posteros memoriae. Non tamen, hercle, Peerlkampius Horatio indignum iudicabat quidquid ipsum parum delectaret — neque unquam quisquam philologus, qui suae sibi esset conscius dignitatis, tam fuit ridiculus — sed ut erat vir subactissimi iudicii, in Horatio et tota poesi latina versatissimus, atque — nam eiusmodi aliquid accedere debet ut de antiquis poetis latinis tibi iudicium ferre liceat — egregius ipse poeta latinus, statim sentiebat quid ipse Horatius cecinisset et quid imitator ineptus de suo addidisset. Et hoc illud est cur etiam nunc suum sibi stet Peerlkampii annotationibus pretium etiam apud illos quos eius annotationes alio ducant, dummodo aequi esse iudices velint!

Lubet unum eius rei afferre exemplum. Carmen libri I, 24 sic iudice Peerlkampio ipse inchoavit Horatius:

Ergo Quintilium perpetuus sopor
Urget?

Ullumne threni flebilis, quem epistolii consolatorii instar ad communem defuncti miserit amicum Horatius, aptius exordium vel ab ipso potuit excogitari Horatio? Et quam inepte cum totius carminis lepore illud exordium perit praemissa stropa:

Quis desiderio sit pudor aut modus
Tam cari capitis? praecipe lugubris
Cantus, Melpomene, cui liquidam pater
Vocem cum cithara dedit

in qua multa sunt aut insulsa aut languidissima, nihil quod legentem ullo misericordiae afficiat sensu. Non fefellit hoc Kiesslingium et tamen stropham illam Horatio vindicavit. Quo argumento putas? Epistolium suum indidem unde voluit Peerlkampius Horatium primum inchoasse concedit, sed nescio quibus carminum suorum disponendorum rationibus ductum hanc quasi praefationem addidisse. Hic mihi quidem multo videtur verisimilius sciolum aliquem suam meditationem metricam Horatio affricuisse quam ipsum Horatium subita abreptum insania carmen, quo nullum unquam dulcius limatiusque fecit, prorsus corrupisse. Sed fac Kiesslingium verum vidisse, num sic quidquam de Peerlkampii decedit laudibus qui primus nos iusserit, si αὐτὸν ἑαυτοῦ δεινότατον hic cognoscere Horatium velimus, inde legendi initium facere unde scribendi initium ipse Horatius fecerit?

Atque, ut hanc observationem ad Lucianum Pseudolucianosque convertam, nullum equidem Luciano librum abiudicaverim quod insulsi in eo inveniantur ioci, saepe enim admodum scurrilis ipse Lucianus est. Sed tum mihi videor ineptum Luciani deprehendere imitorem cum video hominem qui iocari vult sed quamvis se torqueat et quamvis desudet nihil tamen promere possit quod quidquam habeat leporis. Tum mihi in mentem veniunt illa quae quondam nescio apud quem legi: „viri docti qui, cum faceti esse volunt, misericordiam movent”.

Esto: insulsus est Luciani imitator qui *Fugitivus* istos effutiit. Disponendi arte plane caret, τὰ ἀσύγκλωστα συγκλῶθει, consilii

sui iterum iterumque est immemor et e materie quam sedulo undique congegisset nihil quod ullo modo iusti habere aedificii speciem dici possit efficere callet. Inventionem vero in tali puerulo quis quaerat? Artis scilicet suae dare volebat specimen, nihil ultra.

Et fortasse ei bilem moverunt Cynici aequales, fortasse inter illos unus erat quocum graves exercebat inimicitias, unum hoc certum est eum Luciani libello *de morte Peregrini* admodum esse delectatum. Hunc ergo quocumque tandem modo continuare decrevit. Sed quam misere ei res cessit, atque adeo non cessit. *De morte Peregrini* Lucianus statim aut brevi post illud martyrium Olympicum scripsit, et scripsit ad amicum, quem sic simul de toto negotio redderet certiore. Vera est epistola eaque rerum et vitae plenissima. At falsarii iste foetus quam est languidus et emortuus! Quodnam eius sit consilium, praeter illud meditandi et imitandi studium, frustra quaeris. Satis iam sibi placet quod aptum exordium sibi nactus esse videatur, magisque, ut opinor, gaudet quod sibi a Canthari domino verbis ὡς γνωσθῆς ἄνος ἄν aliqua certe praebeatur clausula, ὁποῖός τις γνωσθήσεται αὐτός nunc certe parum sollicitus.

Et quam inepta et puerilia sunt singula! A Peregrino facit initium, laetus quod e suo sibi Luciano doctrinae flosculum illum cum multis aliis collegerit, neque eo contentus iterum § 7 de eodem et de Brahmanibus disputat, cum tamen sine ullo libelli detrimento omitti possint omnes. Cumque semel in Thracia versatur, a se impetrare non potest quin et Orpheum in scenam inducat, sed quid eo agat non invenit. Nam aedes hominis monstrare quivis eiusdem urbis incola potest, quid ad eam rem divino poeta opus est? Deprehenduntur tres scelesti, quorum unus gravi afficitur poena et tamen Hercule aliquo opus esse contenditur qui tantum opus ad finem perducatur. Quid quod ille de tredecimo Herculis labore iocus tam lepidus nostro videtur ut hunc quoque bis (§ 23 et 30) ornandi causa adhibeat. Quanto venustior Seneca apud quem Hercules statim cum Claudium in coelum sublatus conspiciat *putavit sibi tertium decimum laborem venisse* (Apoc. § 3)! Nam quod ex eodem fonte et Senecam et nostrum Luciani imitorem hausisse contendit Helmius, ingenio suo, suaeque investigandi ratione abusus mihi videtur. Unde

enim non potuit Seneca τοὺς Ἡρακλέους ἄθλους cognitos habere? Et quorsum pertinet illud quod falsi illi philosophi omnes dicuntur habere nomen quod a verbo κτᾶσθαι sit deductum?

Sed de inventione et dispositione haec iam sufficient. Compara mihi nostrum librum cum *Iove Tragoedo*, ab eodem utrumque scribi non potuisse constabit. Sed omnino inter genuinos Luciani libros nullus est qui tam inepte sit consarsinatus, tam omni careat lepore omnique consilio. De elocutione videamus. Hic hic certe imitatore[m] deprehendimus, nam omnino minutis quibusdam indiciis totum istud hominum deprehenditur genus. Uno praecipue hic utar quod omnium videtur disertissimum. Quis non, qui aliquoties paulo diligentius Lucianum perlegit, observavit admodum eum esse delectatum verbis καὶ αὐτός (cogita de noto isto καὶ αὐτὸς ἰατρός εἰμι) praesertim iis locis ubi leni aliquo risu opus esse putaret, nam verum eorum colorem et alii monstrant loci et hic e libro *de morte Peregrini* § 43: „olim tibi, amice, narraui ὡς συμπλεύσαιμι αὐτῷ (Peregrino) καὶ τὴν τε ἄλλην τὴν ἐν τῷ πλῶ τρυφὴν καὶ τὸ μειράκιον τὸ ὠραῖον, ὃ ἔπεισε κυνίζειν ὡς ἔχοι καὶ αὐτὸς τινα Ἀλκιβιάδην.” Audisne, rogo, hic ipsam Luciani vocem viventis atque spirantis? Tantam habet vim illud καὶ αὐτός opportune adhibitum. Ergo mirum non est admodum frequenter recurrere neque ab ullo Luciani libro paulo festiviore abesse. Quid vero noster? Observavit et hic illas Luciani delicias ergo . . . operam dat ut quam saepissime suum καὶ αὐτός legentibus obtrudat. Decem paginis octies — ut minimum dicam, non enim dubito quin aliquos locos annotare neglexerim — invenitur, neque quidquam est quod tibi *Fugitivus* legenti tantum pariat taedium quam istud semper et ubique recurrens καὶ αὐτός. Nihil est quod magis efficiat ut tibi non cum vero Luciano sed cum aliqua eius simia rem esse sentias.

Comparari potest et haec ingratiſsima tam brevi spatio repetitio:

§ 3 et 4 τοῦνομά γε τοῦμὸν ἐπιβοᾶται, τοῦνομα τοῦμὸν ἐπιγραφομένοι, τοῦνομα τὸ ἡμέτερον ἐπιγράφονται. Ter idem paginae dimidio apud Dindorfum! Agnoscisne tironem vocabulorum laborantem inopia? Et quis praeter eum unquam πάνυ ῥᾶστα (§ 14) scripsit et (§ 18) τὰ ἕξω καὶ τὰ δημόσια inter se iunxit?

Neque negligenda haec, licet minus sint diserta:

§ 7 Gymnosophistae apud Indos ἀνέχονται καόμενοι οὐδὲν τοῦ σχήματος ἢ τῆς καθέδρας ἐκτρέποντες. Καθέδρα „sedendi ratio”! Quanto rectius et venustius *de morte Peregrini* § 25 quem locum haud dubie imitatur noster: κατὰ σχῆμα κάονται, οὐδ' ὅσον δλίγον ἐκτρέψαντες τῆς κατακλίσεως.

§ 13 „Falsi isti philosophi” (Philosophiae verba haec sunt) σχηματίζουσι καὶ μετακοσμοῦσιν αὐτοὺς εὖ μάλα εἰκότως καὶ πρὸς ἐμέ. Quis unquam sic locutus est?

§ 18 „Idem” eadem ait: ἦν παιδὸς ὠραίου ἢ γυναικὸς λάβωνται καλῆς ἢ ἐλπίσωσι, σιωπᾶν ἄξιον οἶα ποιοῦσιν.

Quid sibi istud ἦν ἐλπίσωσι hic vult? Non tamen corruptelae hic ulla suspicio. Vitium est eius qui totum libellum utcunq̄e conflavit.

§ 27 Rogat vir ille A Philosophiam eiusque comites deos quaedam quae nova illis atque inaudita sunt et esse debent. Tamen eo audito Philosophia exclamat: παπαῖ, τὰ ἡμέτερα οὔτοι ζητοῦσι. Ain vero? quid illi τρεῖς γόητες et γυνὴ ἐν χρῶ κεκαρμένη ἐς τὸ Δακωνικόν commune habent cum vestris Ctesippis, Polycetis aliis?

ib. Considerate istud Mercurii κήρυγμα quam sit ineptum et quam plave obscurum esse debeat audienti. Tamen ille intelligit — simulque non intelligit — de suo agi Cantharo.

§ 28 Quem ubi philosophari cognovit: ὦ τῆς τόλμης. ὁ Κάνθαρος Φιλοσοφεῖ, Φησὶν, ἡμῶν δ' οὐδεὶς λόγος. Gaudet ineptus quod ex Aristophane afferre possit aliquid sed utrum apte afferat an absurde non curat. Qui enim isti ἡμεῖς sunt?

Respondet Mercurius:

ἀμέλει ἅπαντας ἀνευρήσομεν· συνίησι γὰρ, ὡς Φησιν, αὕτη.

Ecquis ultima ista intelligit? Non ego, neque tamen in librario ulla esse culpa videtur.

§ 29 „Aedes vobis Canthari monstrabo” Orpheus ait „ipsum non monstrabo ὡς μὴ κακῶς ἀκούοιμι πρὸς αὐτοῦ”.

Nonne insolitum hoc, κακῶς ἀκούειν eum dici in quem convicia ingerantur et maledicta?

§ 31 Sic servum suum alloquitur dominus:

ἔχω σε ὦ Κάνθαρε. νῦν σιωπᾶς; Φέρ' ἴδωμεν ἄτινά σοι ἢ πήρα ἔχει, θέρμους ἴσως ἢ ἄρτου τρύφος.

Exspectes nunc eundem perscrutaturum peram. Sed has partes — quid opus? — bonus Mercurius in se recipit seque invenisse narrat, quid putas? Nimirum aurum. Immo ζώνην χρυσίου. Parum ergo cynice noster non sic temere nummos aureos quos accepit in suam iniecit peram sed prius in zonam condidit.

§ 33 Illi *πιττωταί* qui sunt et *γυναικεία πίττη* quid?

Denique inepti est imitatoris totum opusculum. Et fortasse ideo sibi Lucianum imitandum sumpsit quo melius aut omnes Cynicos, quos ferre non posset, aut quosdam eorum, quibuscum internecivum gerebat bellum, suspectos redderet atque invisos aequalibus. Nam quo tempore fere libellus in lucem prodierit frustra quaerimus quaeremusque. Homines qui in scenam inducuntur sunt omnes, quemadmodum iam dixi, *ἀμενηνὰ κάρηνα*, totaque est fabula vitae expers. Talia vel triginta vel trecentis post Lucianum annis fingi potuerunt. Mihi sat est hoc dehonestamento Lucianum liberasse, simulque demonstrasse iam antiquitus bonum auctorem eum esse visum quem utcunque imitari posse laudi sibi et honori ducerent pueri in scholis rhetorum et sophistarum discentes.

Neque suo sibi successu puerulus iste noster caruit. Multorum enim manibus trita est eius exercitatio, in multa eorum causa descriptus est libellus exemplaria et sic omne contraxit vitiorum genus. Age quaedam in fine huius disputatiunculae corrigere conemur!

§ 5 „Cognitis hominum miseriis” (sic Philosophiam alloquens inducitur Iupiter) „ego te *προκρίνας ἐξ ἀπάντων ἡμῶν πέμπω ἰασομένην*”.

Non ferendum istud *ἡμῶν*. Aut dele aut lege *ὕμῶν* (e vobis, filiis filiabusque meis). Postquam sic Iovis verba Philosophia retulit, respondet ille:

οἶδα πολλὰ καὶ ταῦτα εἰπὼν τότε.

Nihili hoc. Lege *πολλὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα.*

§ 6 Et haec sunt Philosophiae verba:

γένος ὅλον οἱ Βραχμᾶνες τοῖς Νεχραίοις καὶ Ὀξυδράκαις ὄμοροι οὔτοι πάντες ὑπ’ ἐμοὶ τάττονται.

Pro *οὔτοι* lege *ὄντες* et in transitu observa nostro Brahmanes esse *populum*. Tam male ille suum Lucianum intellexit.

§ 7 Rogata videritne Peregrinum in rógum insilientem respondet Philosophia:

οὐδ' ἀνῆλθον, ᾧ πάτερ, εἰς Ὀλυμπίαν δέει τῶν καταράτων ἐκείνων, εὖς ἔφην, ὅτι πολλοὺς αὐτῶν ἐώρων ἀπίοντας ὡς λοιδοροῦσαιντο τοῖς συνεληλυθόσι.

Si Olympiam non iit, neminem potuit inde redeuntem videre, neque quisquam inde *rediit* ut malediceret iis qui Olympiae erant. Lege ergo ἀνιόντας. Idem habes vitium *de morte Per.* § 39 in. Sed ibi tythothetae error videtur in Dindorfiana ἀπιούσι pro ἐπιούσι.

§ 12 „Operarii isti” sic narrat Philosophia „pueri artem suam exercebant et praeterea nihil; ne nomen quidem meum audiverant unquam”

ἐπεὶ δ' εἰς ἄνδρας τελεῖν ἤρξαντο καὶ κατεῖδον τὴν αἰδῶ, ὅση παρὰ τῶν πολλῶν ἐστὶ τοῖς ἐταίροις τοῖς ἐμοῖς, καὶ ὡς ἀνέχονται οἱ ἄνθρωποι τὴν παρρησίαν αὐτῶν καὶ χαίρουσι θεραπευόμενοι καὶ συμβουλεύουσι πείθονται καὶ ἐπιτιμῶντων ὑποπτήσουσι, ταῦτα πάντα τυραννίδα οὐ μικρὰν ἠγοῦντο εἶναι.

Quae diductis literis scribenda curavi sic vertit Croisetus „se réjouissent d'être soignés par eux” neque potuit aliter vertere. Sed non hic agitur de philosophorum cura qua bene merentur de aliis hominibus, verum de commodis quibus fruuntur ipsi; haec eorum vitam invidendam reddunt operariis. Lege *θεραπεύοντες* et vide quam bene cohaereant omnia et inter se respondeant.

§ 13 αἱ τέχναι δὲ γλίσχραι καὶ σὺν πόνῳ καὶ μόγις ἱκανὰ παρέχειν ἐδύναντο.

Immo τὰ ἱκανά.

§ 14 ἡ ἐλευθερία δέ (omnium qui philosophantur aut philosophari se simulant) πρόχειρος ἄκοντος τοῦ δεσπότου.

Legendum censeo ἀκούοντος. Quidquid in buccam venit evomunt domino praesente. Nunc demum recte additur: καὶ εἰ βούλοιο ἀπάγειν παταχθισομένου τῷ ξύλῳ.

§ 15 καὶ γὰρ αὖ κακίνο ἐώρων (operarii illi) ὡς ἐξ ἴσου καταστήσονται τοῖς ὀρθῶς Φιλοσοφοῦσιν, οὐδέ τις ὁ δικάσων καὶ διακρινῶν τὰ τοιαῦτα ἐστὶ

Ut bene Graeca haec fiant, exime τις.

ὁ λωφίμων γὰρ οὐ πέφυκε πω

apud Aeschylum.

§ 17 „Mox” Philosophia ait „omnes operarii officinas suas relinquent, cum viderint ignavos istos philosophos omnibus abundantes rebus”

ταῦτα ὁ ἐπὶ Κρόνου βίος δοκεῖ αὐτοῖς καὶ ἀτεχνῶς τὸ μέλι αὐτὸ ἐς τὰ στόματα εἰσερεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Scribendum, ut opinor, est *δόξει* pro *δοκεῖ*, et *εἰσερεῖν* pro *εἰσερεῖν*.

§ 18 „Ipsas hospitem suorum coniuges impostores illi abducunt ut Paris ille”

εἶτα κοινὰς αὐτὰς ἄπασι τοῖς συνοῦσι προθέμενοι Πλάτωνος τι οἶονται δόγμα ποιεῖν.

Istud *δόγμα ποιεῖν* quid quaeso est? Inse *κατά* ante Πλάτωνος ut sit „Platonis decreto obtemperare”.

§ 19 „Ipsi in conviviiis cibis semet implent et vino ingurgitant, sed declamant in voracitatem et temulentiam”

οὐδέν γ’ ἂν οὕτως εὖροις ἂν ἄλλο ἄλλῳ ἐναντίον ὡς τοὺς λόγους αὐτῶν καὶ τὰ ἔργα.

Bene haec procedent, si pro *γ’* ἂν legeris *γάρ*.

§ 20 Sic declamare isti solent:

χρυσίον μὲν ἢ ἀργύριον, Ἡράκλεις, οὐδὲ κεκτηῖσθαι ἀξιῶ, ὀβολὸς ἱκανός, ὡς θέρμους πριαίμην· ποτὸν γὰρ ἢ κρήνη ἢ ποταμὸς παρέξει.

Non *γάρ*, sed *δέ* hic requiritur.

§ 27 *εἴ τις ἀνδράποδον εἶδε Παφλαγονικόν* sic proclamat Mercurius et Paphlagonem illum describit, tum eum qui illum viderit iubet

μηνύειν ἐπὶ ῥητῶ αὐτονόμῳ.

Ultimum vocabulum sic interpretatur Fritzschi „mercede certa et legibus plane consentanea”. Ad hanc normam quodvis vocabulum quidvis potest significare. Lege quod unice huc quadrat *ἀργυρίῳ*.

§ 29 Orpheum sic Hercules salutat:

χαῖρε, ὦ ἄριστε καὶ μουσικώτατε [Ὀρφεῦ].

Ne sit ineptior quam opus noster, dele nomen inclusum.

§ 30 Audito versu Homérico:

Ξεινοδόκον κακὰ ῥέξεν ὃ κεν Φιλότητα παράσχη

vir B exclamat:

περὶ ἐμοῦ τοῦτο τὸ ἔπος, οὗ τὴν γυναῖκα ὄχρητο ἀπάγων, διότι αὐτὸν ὑπεδεξάμην.

Non δῖότι ut opinor, sed ὅτε.

ib. Et haec cantat Circe nostra:

πρόσθε κύων, ὅπιθεν δὲ λέων, μέσση δὲ χίμαιρα
δεινὸν ἀποπνείουσα τρίτου κυνὸς ἀγρίου ὄρμην.

Ain vero? *impretumne* aliquis exhalat an ... *odorem*? Hoc, ut opinor, lege ergo ὄρμην. (Iam scripseram haec cum admonebar sic iam locum correctum a sagacissimo viro Gesnero, qui saepe negligitur.) Ad τρίτου κυνὸς Fritzschius annotat: „*poetice* pro *τριῶν κυνῶν*”. Immo vero absurde et ita ut ex uno hoc exemplo totus appareat Luciani imitator ineptus. In arte poetica non praestat Alexandro qui Sibyllam facit Alexandri nomen dicentem

ἀνδρὸς ἀλεξητῆρος ὀμανυμῖν τετράκυκλον.

Paulo ante versibus de Thersita auditis Canthari dominus exclamat:

εἰκότως τοῦ καταράτου τὰ ἔπη.

Non Cantharus, ut opinor, hic cantat sed ipse est carminis argumentum. Inse ergo *περὶ* post *εἰκότως*.

§ 33 οὕτω μοι δοκεῖ, ab his verbis Mercurii incipit iudicium, sequuntur accusativi cum infinitivis quibus significatur quid fieri muliere ista oporteat, quid Lecythione, quid Myropno, postremo addit:

ἔπειτα καὶ τοῦτον παραδοθῆναι τοῖς πιττωταῖς.

Praeter Cantharum hac poena nemo afficitur, ergo καὶ delendum.

OBSERVATIONES AD AEGYPTI PERTINENTES
ADMINISTRATIONEM QUALIS AETATE
LAGIDARUM FUIT.

SCRIPSIT

M. ENGERS.

DE PHYLACITARUM EPISTATA.

Ἐπιστάτης (τῶν) Φυλακῖτων sive ἐπιστάτης τῶν Φυλακῖτων τοῦ ... νομοῦ magistratus est, qui omnibus nomi phylacitis praeest; phylacitis autem praeter alia, de quibus infra agetur, securitas publica in oppidis vicisque mandata est ¹⁾. Phylacitarum cursus est hic:

Φυλακῖται	}	magistratus
ἀρχιΦυλακῖτης κόμης ²⁾		vici
ἀρχιΦυλακῖτης τόπου ²⁾	}	magistratus
ἀρχιΦυλακῖτης νομοῦ ²⁾		
ἐπιστάτης τῶν Φυλακῖτων		

Sed neque ἐπιστάτης κόμης, qui praepositus est omnibus vici

1) Conferri possunt:

Wilcken, *Grundzüge* p. 411 sqq.

Engers, *De Aegyptiarum κωμῶν administratione* (Diss. Gron.) p. 73 sqq. et opera ibi laudata.

Lesquier, *Les Institutions militaires de l'Égypte sous les Lagides* p. 260 sqq.

Jouguet, *La vie municipale dans l'Égypte romaine* p. 60.

Semeka, *Ptolemäisches Prozessrecht* p. 107¹.

2) Multi viri docti in papyris disserendis errant, cum inter hos magistratus non satis distinguant.

ministris publicis, neque ἐπιστάτης νομοῦ in eodem cursu est ¹⁾. Magni interest hoc statuere: apparebit enim in papyris, Lagidarum aetate scriptis, epistatae phylacitarum rarius mentionem fieri quam ut munera, quibus ille magistratus fungitur, clare illustrentur. Quae contra munera minoribus huius cursus magistratibus, archiphylacitis phylacitisque vici, iniuncta fuerint, satis constat. Itaque papyris deficientibus multa aliunde nobis efficienda erunt.

Iam primum statuamus, cum ἐπιστάτου τῶν Φυλακῆων in papyris mentio fiat, magistratum nomi dici:

Pap. Petrie III, 128 (p. 316) certiores nos facit de salario, maioribus phylacitarum cursus magistratibus praebito; primus commemoratur ἐπιστάτης Φυλακῆων, sequuntur qui praesunt phylacitis μερίδων nomi Arsinoitae. Ἐπιστάτην Φυλακῆων totius nomi Arsinoitae hic dici patet.

In *Pap. Petrie* III, 130 (p. 321) legitur:

Νίκων ἐπιστάτης Φυλακῆων καὶ ἀρχι[
ἵπποις θηροφύλαξιν χαίρειν τοὺς[

Iniuria ego antea supplevi ἀρχιφυλακτεύσας ²⁾; cum editoribus *Pap. Hibeh* (p. 175) et Wilckenio (*Grdz.* p. 412) legendum est ἀρχιφυλάκῆς. Fieri non potest ut Nicon noster vici magistratum gerat, nam vici epistata semper appellatur ἐπιστάτης κόμης sive διεξάγων τὴν ἐπιστατείαν τῆς κόμης ³⁾; restat igitur ut fungatur ἐπιστατεία Φυλακῆων et ἀρχιφυλακτεία nomi.

Pap. Paris. 63, 140 sqq. Enumerantur magistratus quibus adiuvantibus curandum est ut omnes incolae, idonei ad munera

1) Iniuria antea ἐπιστάτην τῶν φυλακῆων et ἐπιστάτην τοῦ νομοῦ eosdem fuisse putabam (*Diss.* p. 76³). Eiusdem sententiae erat Jouguet (*Vie municipale* p. 53). Primus errorem indicavit Fr. Oertel, *Die Liturgie* (*Diss. Lips.*), laudans inscriptionem C. I. G. 4896 (= Dittenberger, *Or. Gr. Inscr.* 139), ubi et ἐπιστάται (sc. νομοῦ) et ἐπιστάται φυλακῆων nominantur. Munera utriusque magistratus diversa sunt; cum enim nomi epistata primo iurisdictionem arbitrariam, postea munera iudiciaria haberet (Semeka, *Ptol. Prozessrecht* p. 83 sqq.), ἐπιστάτου τῶν φυλακῆων munera pertinent, sicut infra monstrabo, ad securitatem publicam et reditus publicos. Nescio annon casu acciderit ut omnes, quod videam, ἐπιστάται νομοῦ, de quibus audimus, magistratus suos in Thebaide gerant. Fortasse et hac in re Thebaeis excipitur.

2) *Diss.* p. 76².

3) Cf. *Pap. Tebt.* I, 43, ubi magistratus commemoratur, qui una ἐπιστατείαν et ἀρχιφυλακτείαν κόμης obtinet: Δημητρίω τῷ διεξάγοντι τὰ κατὰ τὴν ἐπιστατείαν καὶ ἀρχιφυλακτείαν τῆς αὐτῆς (sc. κόμης).

praestanda, adhibeantur ad γεωργίαν βασιλικῆς γῆς, neve inopes cogantur regiam terram colere: συνεδρε[ύ]σαντες δὲ μετὰ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἐπιστάτῶν τῶν Φυλακитῶν καὶ τῶν οἰκονόμων καὶ τῶν βασιλικῶν γραμματέων κ.τ.λ. Ex magistratuum ordine ἐπιστάτας τῶν Φυλακитῶν τῷ νομῷ hic tribui apparet.

Pap. Tebt. I, 6 (= Wilcken, *Chrestomathie* 332) decretum est regium ad sacerdotum reditus tuendos. Rex scribit τοῖς στρατη- γοῖς καὶ τοῖς Φρουράρχοις καὶ τοῖς [ἐπιστάταις τῶν Φυλακитῶν κ]αὶ ἀρχιΦυλακίταις καὶ ἐπιμεληταῖς [καὶ οἰκονόμοις καὶ βασιλι- κοῖς γ]ραμματέυσι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς [τὰ βασιλικὰ πραγμα- τευομένοις] ¹). Nomi tantum magistratus spectant iussa eius, inter quos et ἐπιστάτας τ. Φ. τοῦ νομοῦ et ἀρχιΦυλακίτας νομοῦ.

Pap. Tebt. I, 5, 155—161 (= 138—143). Inter multa alia iussa rex Euergetes II edicit nulli homini licere vectigalia re- cipere a rusticis ceterisque nisi τοῖς στρατηγοῖς καὶ ἐπιστάταις τῶν Φυ(λακитῶν) ἢ ἀρχιΦυ(λακίταις) ἢ οἰκονόμοις ἢ τοῖς παρ' αὐ- τῶν ἢ τοῖς ἄλλοις τοῖς πρὸς ταῖς πραγματεία<ι>ς καθ' ὄντινον τρόπον. Ut strategi, epistatae, archiphylacitae, oeconomi sunt magistratus nomi, sic οἱ παρ' αὐτῶν eorum vices agunt in topis vicisque.

Pap. Tebt. I, 43 (= Mitteis, *Chrestomathie* 46). Asclepiades quidam, missus παρ' Ἄμιν[ίου] τοῦ ἐπιστάτου τῶν Φυλακитῶν τοῦ αὐτοῦ νομοῦ (sc. Arsinoitae), manum inicit nonnullis viris vici Cerceosiridis. Ispis verbis epistata nomi magistratus vocatur.

Pap. Tebt. I, 179 (descripta) pars est rationis, in qua pecuniae quaedam enumerari videntur, solutae ministris publicis, inter quos τοῖς παρὰ τοῦ ἐπιστάτου τῶν Φυ(λακитῶν) ὅτε ἤλθοσαν χάρι(ν) τῶν προβά(των). Ex verbis ab editoribus editis intellegi non potest quo loco epistata sit.

Pap. Leid. G. Petitione a sacerdote quodam facta rex edictum dat τῷ στρατη[γ]ῶι τοῦ Μεμφίτου κ[αὶ] τῷ Φρουράρχωι [καὶ] τῷ ἐπισ[τάτ]ηι τῶν Φυλ[ακ]ιτῶν καὶ ἀρχι[Φ]υλακίτηι καὶ τῷ ἐπι[σ]τῶν προσδ[ω]ν καὶ βασιλ[ικ]ῶι [γρ]αμματεῖ καὶ τοῖς ἐπιστάταις τῶν ἱερ[ῶ]ν καὶ ἀρχιερεῦσι [καὶ] τοῖς ἄλλοις τοῖς [τὰ] βασιλικὰ πραγματευομένοις ut sacerdoti petenti satisfaciant. Nemo dubitabit quin ἐπιστάτης τ. Φ. et ἀρχιΦυλακίτης, quippe qui enumerentur

1) Edd. conferentes *Pap. Leid.* G. satis certe supplerunt.

inter Φρούραρχον et τὸν ἐπὶ τῶν προσόδων, magistratus nomi superiores, et ipsi nomi magistratus sint.

C. I. G. 4896 (= Dittenberger *Or. Gr. Inscr.* 139) petitio est, regi data a sacerdotibus Isidis quæ Philis colitur, qua queruntur se impensis, necessariis ad regiones magistratus morantes apud se bene recipiendos, nimis premi. Petitio incipit sic: ἐπεὶ οἱ παρεπιδημοῦντες εἰς τὰς Φίλας στρατηγοὶ καὶ ἐπιστάται καὶ θηβάρχαι καὶ βασιλικοὶ γραμματεῖς καὶ ἐπιστάται Φυλακῆων καὶ οἱ ἄλλοι πρα[γ]ματικοὶ πάντες — ἀναγκάζουσι ἡμᾶς παρουσίας αὐτοῖς ποιῆσθαι οὐχ ἔκοντας κ.τ.λ. Luce clarius est magistratus tantum nomi itinera facientes per nomum deversari ad templa; neque minus eo quod ceteri, a sacerdotibus nominati, magistratus sunt nomi, etiam epistatas eodem loco esse demonstratur.

Dittenberger, *Or. Gr. Inscr.* 96. Πτολεμαῖος Ἐπικύδου ὁ ἐπιστάτης τῶν Φυλακῆων καὶ οἱ ἐν Ἀθρίβει Ἰουδαῖοι deo maximo synagogam dedicant. Cum autem Athribis caput sit nomi, verisimile est et epistatam Ptolemaeum ibi provinciam obtinerè. Sed utrum magistratum nomi habeat necne inscriptione ipsa diudicari non potest.

Omnibus perspectis iam concludere licet, id quod huius disputationis initio dixi, ἐπιστάτην τ. Φ. totius nomi phylacitis praeesse ¹).

Quaerentibus de ἐπιστάτου τ. Φ. muneribus primum considerandum est quatenus munera imposita fuerint archiphylacitæ phylacitisque vici, qui epistatae vices excipiant; de eorum enim muneribus papyris melius edocti sumus quam de superiorum magistratum officiiis. Deinde comparabimus quid papyri, de epistata ipso nos doceant.

Omnibus regiis magistratibus in Lagidarum regno imprimis opera danda erat ut rebus fisci consulerent; cui incolarum salus

1) Non assentiendum est editoribus *Pap. Hibeh* et Lesquier, qui illum Dorionem in *P. Hibeh* I, 34 (= Mitteis, *Chrestomathie* 34) et 73 ἐπιστάτην φυλακῆων esse putant (Annot. ad *Hibeh* 34, 1; Lesquier, *Instit. milit.* p. 261⁴). Ut iam Semeka (*Ptol. Prozessrecht* p. 52) explicat, Dorion est ἐπιστάτης κόμης.

postponebatur, quamquam Lagidae primi, ut erant reges prudentes, bene sciebant salutem publicam niti rebus prosperis singulorum. Itaque etiam phylacitis in oppidis vicisque duae res diversissimae erant iniunctae, cura securitatis publicae, muna ad reditus publicos pertinentia.

DE EPISTATAE CURA SECURITATIS PUBLICAE.

In dissertatione mea ¹⁾ complura exempla attuli quomodo phylacitae officio suo in vicis fungantur: manum iniciunt sceleratis, iudicia exequentur, servant disciplinam publicam. Quibus officiis fungentes custodiunt eos et alii magistratus superiores et epistata noster ²⁾. Sed sunt qui putent epistatam etiam munera iudiciaria habuisse, freti *Pap. Tebt.* I, 43, de qua papyro paulo fusius loquemur.

Petitio est, ad regem Ptolemaeum Euergetam II et reginas data ab illo Menche, *κωμογραμματεῖ* vici Cerceosiridis, nomi Arsinoidae, et eius fratre Polemone. Explicant se, die XVII mensis Athyr certiores factos de adventu Asclepiadis cuiusdam, missi a nomi phylacitarum epistata, ei obviam isse una cum comarcha, nonnullis *πρεσβυτέροις γεωργῶν*, Demetrio, *τῶι διεξάγοντι τὰ κατὰ τὴν ἐπιστατείαν καὶ ἀρχιφυλακίτειαν τῆς αὐτῆς* (sc. *κώμης*), aliis; Asclepiadem autem sibi et Demetrio et uni ex colonis regiis manum iniecisse, commemorantem et in alios et in illos *ἐπιδεδόσθαι προσαγγελίαν* ab Haryota quodam, quod se veneno interimere conati essent; se duobus diebus post ad epistatam ductos, *ἐξ ἐπισκέψεως παρόντος καὶ Ἀμεννέως τοῦ βασιλικῆς* (*γραμματοῦς*) statim dimissos esse. Quam ob rem a rege petunt, ut strategum curare iubeat ne ob eandem rem rursus molestiis afficiantur. Secunda manu subscriptum est: *Ἀπολλωνίωι* (i. e. stratego). *Ἐὰν ἦι οἷα προφ<έρ>εται προνοηθῆναι ὡς οὐ περισπασθήσονται* ³⁾.

Fridericus Zucker ⁴⁾ epistatam hac in re iudicis loco senten-

1) *De Aegyptiarum κωμῶν administratione* p. 82 sqq.

2) Cf. *Pap. Hibeh* I, 55; 59; 60; 61; 62; 167 (descr.); 168 (descr.), omnes datas ad Ptolemaeum quendam, archiphylacitam vici, de quibus infra (p. 266) agetur.

3) Supra hoc verbum scriptum est *παρενοχλήσεται*.

4) *Beiträge zur Kenntnis der Gerichtsorganisation im ptolemäischen und römischen Aegypten* (*Philologus*, Supplementband XII), p. 110.

tiam tulisse arbitratur et ei interdum iurisdictionem concessam fuisse concludit, nisus verbis ἐπεὶ ἐξ ἐπισκέψεως ἐν συνεδρίαι παρόντος καὶ τοῦ βασιλικῆ γραμματέως πεφύημεν ἀνάιτιοι (30 sqq.). Mihi contra ex ordine rerum effici posse videtur epistatam non tulisse sententiam, sed rei quaestionem habuisse, qua tantum a fuit ut accusati sceleris convicti sint ut epistata causa cognita Menchem et alios dimiserit. Nihil enim suspicantes hi Asclepiadi in vicum venienti obviam eunt et ex eo audiunt contra se *προσαγγελίαν* datam esse (13 sqq.). Atqui *προσαγγελία* peti solet, ut is, cui datur, rem post quaestionem habitam ad iudices competentes deferat ¹⁾. Ergo reis arcessitis epistata in rem inquit, sed, cum culpa non satis manifesta sit, eos dimittit. Si ita res se habet, patet quare comogrammateus et Polemo regem adeant, quod intellegi non posset, si in iudicio rei absoluti essent.

Quid talis *προσαγγελία* sibi velit, alia papyro, scripta fere isdem temporibus atque *Tebe*. 43, bene illustratur, dico *P. Paris*. 6 (126 a. C.). Epistatae quidem non est data, sed ἀρχιφυλακίτη τοῦ περι Θήβας (i. e. archiphylacitae nomi), quem fere eodem loco fuisse et isdem muneribus functum esse atque epistatam nemo negabit. Quae *προσαγγελία* sic incipit: Δ[. . . . .]ωι τῶν Φίλων κ]αὶ ἱππ[ἀρχι] ἐπ' ἀνδρ[ῶν καὶ ἀρχιφυλ]ακίτηι τοῦ περι Θήβας π[ἀρ' Ὀσ]ρορήριος τοῦ Ὀρου χοαχύτ[ου ²⁾ τῶν] ἐκ τῶν Μεμνονείω[ν· Εἰ]σαγγέλλω ³⁾ ὅτι κ.τ.λ.

Sacerdos queritur plures viros sepulcrum, sibi custodiendum mandatum, violavisse et querelae hanc petitionem addit: ἀξιῶ ἀνα[καλέσαι] αὐτοὺς (sc. reos) ἐπὶ [σέ] καὶ τὴν προσήκουσ[αν] ἐξ ἐπισκέψεως διάληψ[ιν] ποιήσασθαι. Rogat igitur accusator ut archiphylacita reos ad se arcessat et causa cognita rem decernat,

1) Zucker ipse in disputatione supra laudata de *προσαγγελίαις*, post tertium saeculum datis, dicit: „von den Adressaten wird Weitergabe an eine höhere Instanz verlangt“ (p. 95). Cf. Mitteis, *Grundzüge* p. 21: „Solche (sc. magistratus quibus *προσαγγελίαι* dantur) nehmen wohl auch die dringlichsten Erhebungen und Verfügungen vor . . . Öfter werden provisorische Massregeln ergriffen: Untersuchungshaft; Vermögenssequestration.“

2) Χοαχύτης est sacerdos, cui cura est mandata corporum arte medicatorum.

3) Editor supplevit εἰσαγγέλλω, sed Zuckero assentiendum est, nisi προ]σαγγέλλω suppleendum sit, papyrus utique in *προσαγγελιῶν* numero habendam esse (*Beiträge* p. 95).

i. e. oportet eum aut rem ad iudices deferre aut, si culpa non satis manifesta sit, reos dimittere.¹⁾

Sed iam redeamus ad *Tebt.* 43. Non est quod miremur nostra in causa *προσαγγελίαν* datam esse epistatae phylacitarum, quamquam plerumque accusatores magistratus minores adeunt. Inter reos enim est Demetrius, archiphylacita et epistata vici Cercosiridis, praepositus omnibus vici ministris publicis²⁾; magistratum igitur vici cum accusator adire non possit, querelam suam defert ad nomi ministrorum publicorum praefectum. Neque magis nobis est mirandum *βασιλικὸν γραμματεία* inquisitioni interfuisse; nam ut epistata archiphylacitae accusato est praepositus, ita *βασ. γραμματεὺς* praefectus duorum *κωμογραμματεῶν* accusatorum in inquisitionem adhibitus est. Neque verba *ἐξ ἐπισκέψεως* demonstrare possunt id quod Zuckerus vult. In petitione enim *P. Paris.* 6, supra laudatae, accusator rogat ut archiphylacita consulat *ἐξ ἐπισκέψεως*, quae verba ad iudicium pertinere nemo perhibebit. Quod autem inquisitio facta est *ἐν συνεδρίαι*, haec res potius a consilio magistratuum reos auditos esse quam a iudicibus demonstrare videtur. Saepius enim in papyris consilium magistratuum, rem ad administrationem pertinentem deliberantium, *συνεδρία* vocatur³⁾.

Ad sententiam suam probandam Zucker praeterea monet de *Pap. Lond.* II p. 164, scripta aetate Romana (10 a. C.), ubi duo rei, in vincula coniecti, praefectum Aegypti adeunt ut strategum iubeat se dimittere; in petitione dicunt se iam bis auditos esse, antea a Cordo epistata, nunc *ἐπὶ τοῦ Βρείσωνος* (qui Cordo successit) *παρόντος καὶ Διο[δ]ώρου . . . καὶ γενομέν[η]ς*

1) Conferri potest papyrus, edita a v. c. Preisigke (*Sammelbuch griechischer Urkunden aus Aegypten*, n. 4638). Filiae heredes Ptolemaei mortui adultae *προσαγγελίαν* dant Heraclidi, archiphylacitae nomi Pathyritae, quod consanguinei patris hereditate iniuria potiti sint. Hac in causa archiphylacita arbiter extitisse videtur, cf. vv. 13 sqq.: . . . *ἐπεδώκαμεν ἐν τῷ λ (ἔτει) προσαγγελίαν Ἡρακλείδει γενομένῳ ἀρχιφυ(λακίτη) τοῦ Παθυρίτου, ἐφ' οὗ ἀνομολογησάμενοι μόλις ἀπέδωκάν* (sc. consanguinei) *τινα συναλλάγματα κ.τ.λ.*

2) Semeka errat, putans epistatam vici rem cognoscere (*Ptol. Prozessrecht*, p. 107; 196'); immo, is, qui *ἐπιστατεία κώμης* fungitur, Demetrius, inter reos est. In p. 163 contra Semeka bene hac de re disputat.

3) Cf. *Pap. Tebt.* I, 61 b, 222; *Paris.* 63, 140 (*συν[ε]δρε[ύ]σαντες δὲ μετὰ τῶν στρατηγῶν* etc.); *Tebt.* I, 27, 31.

ικανῆς τῶν ρητόρων [...] ἄμιλλης. Ex verbis laudatis Zucker efficit initio aetatis imperatoriae epistatam interdum iudiciariis muneribus functum esse ¹⁾ Quod ex illis verbis nullo modo concludi posse cum Wengero ²⁾ puto, quamvis concedendum sit mirum esse in epistatae inquisitione oratorum certamen factum esse.

Iam breviter colligamus res de quibus verba adhuc fecimus. Zuckerus persuadere nobis conatus ἐπιστάτην τῶν Φυλακитῶν interdum iudicis sententiam tulisse, rem non probavit. Immo, ex *Pap. Tebt.* I, 43 lucide apparuit epistatae iniunctum fuisse, id quod omni magistratui erat mandatum cui securitas publica cordi erat, ut *προσαγγελίας* acciperet et causas cognosceret ³⁾.

In *Tebt.* I, 43 tractanda vidimus epistatam Asclepiadem quendam misisse, qui reos in metropolin duceret, ubi ipse habitat. Sic in *Pap. Tebt.* I, 179, ab editoribus hoc modo descripta „Parts of five columns of an account”, et aliis ministris securitatem publicam defendentibus pecuniae summae solvuntur et τοῖς παρὰ τοῦ ἐπιστάτου τῶν Φυ(λακитῶν) ὅτε ἤλθοσαν χάρι(ν) τῶν προβάτων.

Nihil nimirum constat, sed saepius accidisse videtur ut pastores greges suos pascere in regiis agris, quam ob causam oves publicarentur ⁴⁾. Ut res se habet, epistatae apparitores fuisse patet, quod firmatur *P. Petrie* III, 128, in qua agitur de salario menstruo, praebito ἐπιστάτη Φυλακитῶν et aliis superioribus ma-

1) ... scheint es mir nicht gut möglich, eine Verhandlung mit συμπαρόν und mit ῥήτορες in dieser Zeit als ein bloss polizeiliches Verhör ohne rechtsgültige Wirkung zu betrachten (*Beiträge* p. 118).

2) *Rechtshistorische Papyrusstudien*, p. 120.

3) Ad epistatam quoque pertinet id quod Semeka (*Ptol. Prozessrecht* p. 105 sq.) dicit de phylacitis et archiphylacitis: „Eine Jurisdiktion ... besaßen die Phylakiten und Archiphylakiten nicht. Ihre ganze Tätigkeit war rein polizeilicher Natur, und wenn sie auch den Beschuldigten im Wege der ersten Rechtshilfe veranlassen konnten, das offenbare Unrecht zu unterlassen, das Gestohlene herauszugeben u. s. w., so taten sie das nicht als Richter, sondern als Gendarmeriebeamte, welche sich nicht mit gerichtlichen Urteilen beschäftigen, sondern zunächst den nötigen tatsächlichen Schutz im täglichen Leben gewähren.”

4) Cf. *Pap. Hibeh* I, 52; 167 (Δημοφῶν Πτολεμαίωι χαιρεῖν. ἀνάγαγε μετὰ Ἀρμιύσιος τοῦ ἀπὸ [τ]οῦ Ἰσιείου Φυ(λακίτου) καὶ μετὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐκ Ταλαῶ τὰ Πρωτογένους καὶ Γάστρωνος πρόβατα πάντα); 168; fortasse etiam 55.

gistratibus ¹⁾. Ἐφόδοις autem τοῖς ἀκολουθοῦσι τῶι [ἐπιστά]τῃ τῶν Φυλακῆτων, triginta numero, menstruum ὀψώνιον unius drachmae datur.

Invenimus in papyris, Lagidarum aetate scriptis, plura ἐφόδων genera. In *Rev. Laws* Col. 10, 1 et 12, 17 ἔφοδοι sunt magistratus, qui vectigalium redemptoribus publice adduntur, ut eos iuvent in vectigalibus exigendis; quibus est salarium menstruum 100 drachmarum. Ἐφόδοι quoque inveniuntur inter ministros cursus publici ²⁾. Quorum neutri epistatae apparitores esse possunt. Sed in tabellis, agentibus de statu terrae vici Cerceosiridis ³⁾, inter possessores κληρουχικῆς γῆς nominantur unus χερσέφιππος, tres φυλακῆται, tres ἐρημοφύλακες, duo ἔφοδοι, qui omnes sunt ministri publici. Cum φυλακῆται agri 10 aruras possident, ἐφόδοις sunt 24 arurae; hi igitur sunt superiores. Quatenam eorum ἐφόδων munera fuerint, non patet, sed superioribus magistratibus, qui securitatem publicam curant, adiuncti fuisse videntur. Mercedem fortasse accipiunt praedium κληρουχικῆς γῆς, quo vitam tolerant; quod si ita est, intellegitur ἐφόδοις in *Pap. Petrie* III. 128 unam tantum drachmam ὀψώνιον dari.

DE EPISTATA REBUS FISCI CONSULENTE.

Profecti a *Pap. Tebt.* I, 5, 188—192: ἀφιᾶσει δὲ καὶ τοὺς κατὰ τὴν χώραν φυ(λακίτας) τῶν παραγραφομένων πρὸς τὰς βα(σιλικὰς) ἐπισκοπείας καὶ πρὸς ἃ καταπρέσινται γενή(ματα) καὶ τῶν παραδεδομένων αὐτοῖς πρὸς ὀφει(λήματα) καὶ πρὸς ἄλλας αἰτίας καὶ διαπεπρακτότων (i. διαπεπραχότων) ἕως τοῦ ν (ἔτους), ante iam exposuimus ⁴⁾, quatenam phylacitarum munera ad fiscum pertinentia fuerint. Una cum γενηματοφύλαξιν iis cavendum est ne agricolae, sive βασιλικοὶ sunt γεωργοί, sive γῆν ἐν ἀφέσει colunt, messem in horrea ferant, priusquam omnia exsecuti sint ⁵⁾. Deinde phylacitae exigunt nonnulla vectigalia.

1) Cf. Engers, *De Aegyptiarum κομῶν administratione*, p. 76.

2) *Pap. Oxyr.* IV, 710; *Dikaiomata* p. 197.

3) *Pap. Tebt.* passim.

4) *Dis.* p. 78 sqq.

5) *P. Tebt.* I, 27, 53 sqq.

Quod attinet ad *ἐπισκοπείαν γῆς*, suspicari possumus hac in cura phylacitas maiores (magistratus topi et nomi dico) vici phylacitas custodivisse iisque imperata dedisse. Quam rem bene illustrat illa *P. Tebt.* I, 27: initio enim epistulae, ab Irenaeo dioeceta datae ad Hermiam, τὸν ἐπὶ τῶν προσόδων, ille scribit: Ἀρνεμῶτου τοῦ ἐν τῷ Ὄρ[ου] βασιλικῷ γραμματέως . . . καταχωρίσαντος καὶ τὰ πρὸς Θεόδοτον τὸν πρὸς τῆι οἰκονομίαι καὶ ἀρχιφυλακίται, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι μεταπεμφθέντων εἰς κοινὸν συνέδριον τῶν κατὰ κώμην δεκανῶν ¹⁾ τῶν Φ[υ]λακίτων ληφθῆναι μετὰ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἃς ὑπετίθετο χειρογραφίας ὄρκου βασιλικῷ περὶ τῆς τῶν ἐπετείων γενημάτων τη[ρ]ήσεως, θαυμάζειν καὶ λείαν ἐνηρχόμην κ.τ.λ. ²⁾.

Ex verbis sine dubio corruptis ³⁾ colligi posse mihi videtur, dioecetam antea mandavisse Theodoto, ut consilio convocato δεκανούς τῶν Φυλακίτων iureiurando adigeret se terram cultam bene custodituros esse. Theodotus autem οἰκονομίαν et ἀρχιφυλακίται ⁴⁾ nomi vel topi gerit, quippe qui τοὺς κατὰ κώμην δεκανούς convocet. Ut ille iusiurandum accipit, sic sine dubio eum curare oportet ne phylacitae fidem laedant.

Hac de re multa comperimus ex magno numero epistularum, datarum ad Ptolemaeum quendam et ab aliis magistratibus maioribus et ab Demophonte ⁵⁾. Ex pluribus harum papyrorum Ptolemaeum archiphylacitam vici fuisse lucide apparet ⁶⁾, cum nusquam aperte dictum sit, quemnam magistratum gesserit. Concludere igitur possumus Demophontem fuisse aut ἀρχιφυλακίτην τόπου, aut ἀρχιφυλακίτην νομοῦ, aut ἐπιστάτην τῶν φυλακίτων ⁷⁾.

1) δεκανός decem phylacitis praeesse videtur.

2) *P. Tebt.* I, 27, 27 sq.) Wilckenii lectionem sequor (*Chrestomathie*, 331).

3) Cf. Wilckenii interpretationem l.l.

4) Haec munera interdum iunguntur, cf. Preisigke, *Prinz Joachim Ostraka* p. 54.

5) *Pap. Hibeh* 51—62: 130 (descr.); 167 (descr.); 168 (descr.).

6) 54, 30; 60; 167, Edd. Ptolemaeum phylacitam fuisse putant, cui in 56 mandatum detur a Patrone quodam archiphylacita; sed ille Patron non est archiphylacita κώμης sed τόπου (cf. *Hibeh* 34, 1; 73, 9 sq.). Ptolemaeus, qui ipse phylacitis imperet, procul dubio iis praepositus est.

7) Ex 168 Demophontem oeconomum non fuisse patet, loquitur enim de illo magistratu; cf. infra p. 267.

Iam nunc videamus, quomodo Demophon, magistratus superior, curet ne terrae reditus minuantur:

Hibeh 52 legitur:

[Δ]ημοφῶν Πτολεμαίῳ χαίρειν.
 [ὑπ]ογέγραφέ σοι τῶν ἀπὸ Θῶλθεως
 [οἱ κα]τανευεμήκασιν ἐκ τῆς βασι-
 [λικῆς] γῆς τῆς ἐν τῇ κάτω το-
 [παρχίαι τὰ ὄν]όματα κα[ὶ] τὰ
 πλῆθη κα[ὶ] ὄντινων κλήρων
 ἀποκέχρηνται ταῖς νομαῖς. συ
 οὔν πειρῶ ἀσφαλέστατα
 διεγγυῆσαι ὅπως μὴθὲν δι[ἀ-
 πτωμα ἐξ ὑστέρου γίνη]ται,
 οἶμαι γὰρ σε . . . . ν . [.] δια[. . .

Sequuntur nomina et cetera.

Nonnulli igitur agricolae iniuria sua pecora egerant in pascua, quae sunt βασιλικῆς γῆς; res, fortasse a Ptolemaeo neglecta, nuntiatur Demophonti, qui per litteras Ptolemaeum, sibi subiectum, monet ut illius cura damni restituendi praedes dentur.

Alias litteras Demophon Ptolemaeo scribit iubens eum pastorem quendam, νέ]μοντα τὰ Καρνεάδου τοῦ λογευτοῦ πρόβατα, statim μετὰ Φυλακῆς mittere in metropolin: συντέταχεν γὰρ Ἀμμώνιος ὁ οἰκονόμ[ος] ¹⁾. Quamquam papyrus corrupta est, manifestum est quid sit rei. Pastor ille Carneadis pecora egerat in segetes, ferentes herbas olearias, quarum cura mandata erat oeconomio, sicut hic magistratus omnino in regis olei monopolio tuendo magnas partes habebat. Oeconomus, hac de re certior factus, Demophonti mandat ut curet illum pastorem vi abreptum Oxyryncha ducendum.

Haec sufficiant. Iam nobis perspicuum est, quemcumque magistratum Demophon gessit, quomodo et alii magistratus superiores et epistata noster vici phylacitas semper custodiverint moderatique sint.

Ut de epistatae muneribus ad agrorum curam spectantibus coniecturas tantum facere possumus, ita papyri paulo nos cer-

1) *Hibeh* 168 (descr.).

tiores faciunt de eius negotiis in vectigalibus exigendis. Legimus enim in illa *Pap. Tebt.* I, 5: *μηθένα δὲ λογεύειν μηθὲν παρὰ τῶν γεω(ργῶν) καὶ τῶν ὑποτελῶν καὶ τῶν ἐπιπεπλεγμένων ταῖς προσόδοις καὶ μελεισουργῶν καὶ τῶν ἄλλων ὥστε τοῖς στρατηγοῖς καὶ ἐπιστάταις τῶν Φυλακικῶν ἢ ἀρχιΦυλακίταις ἢ οἰκονόμοις ἢ τοῖς παρ' αὐτῶν ἢ τοῖς ἄλλοις τοῖς πρὸς ταῖς πραγματεία(ς) καθ' ὄντινον τρόπον* 1).

Γεωργοὶ qui hic dicuntur βασιλικοὶ γεωργοὶ esse putantur 2), sed mirum est, cum hac in papyro passim illi coloni βασιλικοὶ γεωργοὶ sive γεωργοῦντες βασιλικὴν γῆν vocentur 3), nostro loco eos γεωρούς solum dici 4). Praeterea mihi persuasum est, si βασιλικοὶ γεωργοὶ hic dicerentur, fore ut inter magistratus, quibus vectigalium exactio mandata erat, et βασιλικοὶ γοαμματεῖς nominati essent. Ei enim subiectus κωμογραμματεὺς in vicis magna ex parte βασιλικῶν γεωργῶν vectigalia exigit 5). Nostra vero in papyro praeter strategum, qui omni nomi administrationi praeest, nominati solum sunt ἐπιστάται τῶν Φυλακικῶν, ἀρχιΦυλακίται, οἰκονόμοι. Quod ad oeconomum, multum quidem abest quin accurate cognoverimus, quatenus vectigalia ille magistratus exigere soleat, sed ei antiquitus multa negotia demandata fuisse ad regia monopolia spectantia, constat 6). Itaque suspicor γεωργοῖς hic dici eos colonos, qui fruges colunt pro regiis monopoliis olei et lini 7), sicut etiam ὑποτελεῖς et ἐπιπεπλεγμένοι ταῖς προσόδοις homines sunt qui in monopoliis operantur 8). Quare μελισ-

1) 155—161 (= 138—143).

2) Rostowzew, *Studien zur Geschichte des römischen Kolonates* p. 64; Wilcken, *Grundzüge* p. 276.

3) 170; 200; 210; 222; 231; addi potest 146 (= 166).

4) De scriptoris errore cogitari non potest, nam cum vv. 136—146, scripti alia manu, eidem sunt ac 147—166, in his eadem est lectio atque in illis.

5) Engers, *De Aegyptiarum κωμῶν administratione* p. 21 sqq.

6) Cf. Steiner, *Der Fiskus der Ptolemaeer*, p. 21 sqq.

7) De his colonis cf. Wilcken, *Grundzüge* p. 241 sq., 245.

8) Wilcken (*Grdz.* p. 248) ἐπιπεπλεγμένοις ταῖς προσόδοις etiam βασιλικούς γεωρούς designari ex *P. Tebt.* I, 5, 140 et 156 (ubi inter verba τῶν et ἐπιπεπλεγμένων <ἄλλων τῶν> supplet) et 210 (πλὴν τῶν γεω(ργούντων) βα(σιλικὴν) γῆν καὶ τῶν ὑποτελῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιπεπλεγμένων ταῖς προσόδοις) concludit; quod hi loci demonstrare non possunt. Fieri enim potest ut verbum ἄλλων pertineat tantum ad verba τῶν ὑποτελῶν, sicut in *Tebt.* I, 5, 200 sq. verba τοὺς <ἄλλους> τοὺς τὴν ἐν ἀφέσει γῆν ἔχ[οντας] solum spectant ad τοὺς ἱερεῖς]. Cf. Grenfell et Hunt ad *Tebt.* I, 5, 156.

σουργοί separatim nominati sint, non est manifestum; *μελισσουργία* enim regium monopolium esse videtur et *μελισσουργούς* in *ὑποτελών* numero haberi verisimile est.

Rex igitur in hac edicti parte statuere voluisse videtur, quemadmodum vectigalia omnium hominum, qui negotia habent in regiis monopoliiis, exigenda sint. Quod si ita est, hi magistratus potestatem habent ea ab iis exigendi: *στρατηγοί; ἐπιστάται τῶν Φυλακῶν; ἀρχιφυλακῆται; οἰκονόμοι;* magistratus minores quibus munera ab uno ex illis delegantur; *οἱ ἄλλοι οἱ πρὸς ταῖς πραγματείας καθ' ὄντινούν τρόπον*, i. e. omnes alii magistratus. Primo loco nimirum nominatus est strategus, qui omni nomi administrationi praesit, cui omnes alii magistratus pareant; ex quibus nomine dicti sunt epistata, archiphylacita, oeconomus. Editores *Pap. Tebt.* epistatam et oeconomum magistratus nomi esse putant, archiphylacitam contra magistratum vici; iniuria, ut mihi videtur. In edendis enim *Papyris Tebtunis* illi viri docti Britanni nondum discrimen faciebant inter archiphylacitas nomi, topi, vici; inde eorum errores hac in re intellegi possunt. Si quis secum reputat et nomi magistratum archiphylacitam nominari, non negabit nostro loco eum intellegendum esse. Quod etiam eo apparet quod archiphylacita vici est inter *τοὺς παρὰ τοῦ ἐπιστάτου τῶν Φυλακῶν* neque separatim nominandus erat. Praeterea illa copula *ἤ* 1) indicare mihi videtur, id quod iam supra memoravi, munera epistatae et archiphylacitae hinc, hinc archiphylacitae et oeconomi cognatione quadam inter se contineri.

Stratego igitur duce praesertim epistata aut archiphylacita nomi aut oeconomus nomi habet munus vectigalia exigendi ab eis qui operantur in regiis monopoliiis. Mandant nimirum negotia sua magistratibus sibi subiectis in topis, qui in vicem imperant magistratibus vici, scilicet phylacitis aut oeconomo vici. Iam verba edicti intellegimus quae initio huius capituli laudavi; quibus rex veniam impunitatemque dat omnibus phylacitis, qui rationes non reddiderant vectigalium sibi solutorum.

Quod ad phylacitas, rex in edicto instituta pristina servavit; iam enim in papyris tertii saeculi phylacitis eadem munera

1) *ἤ* in v. 160 errori scriptoris adscribendum esse videtur; in 142 *καί* recte scriptum est.

mandata fuisse videmus, dico illas epistulas datas ad Ptolemaeum, vici archiphylacitam ¹⁾. In *Pap. Hibeh* I, 51 Apollodotus quidam, magistratus superior, Demophonti scribit: πρὸς τῆι τῶν χλωρῶν λογεῖται γ[ι]ν[ο]υ ἤδη καὶ συρίας λάμβανε ἐξ[αδρ]άχμουσ κ.τ.λ. Huius epistolae exemplar Demophon nostro Ptolemaeo mittit, addens haec: ὑπογέγρα[απτα]ι τῆς παρ' Ἀπολλοδότου ἐλθο[ύ]σης μοι ἐπιστολῆς περὶ τῆς λογεῖας τῶν χλωρῶν τ' ἀντίγραΦον. π[ρ]άττε οὖν τοὺς πρὸς ἀργύριο[ν] ἡγῆρακότας (l. ἡγορακότας) ἤδη καθάπερ γ[έ]γραπται, τὰς δὲ συρίας ἄς [έ]άν σοι παραθῶ[ν]ται [πρι]άμενος λάμβανε ἀρεστὰς τ[ι]μῶν τῶν ὑπογεγραμμένων.

Ut de secundo iusso prius loquar, scimus regem monopolium habuisse fere omnium textorum, quae regiis in textrinis conficiebantur; sed interdum regis permissu privati quoque hac in re operabantur, quos texta regi soli pretiis constitutis vendere oportebat ²⁾. Talium textorum nostra in papyro mentio fieri mihi videtur: archiphylacitae a magistratu praeposito imperatur ut per phylacitas Syria texta senis drachmis emat. Verba quidem Apollodoti πρὸς τῆι τῶν χλωρῶν λογεῖται γ[ι]ν[ο]υ ἤδη non minus nobis obscura sunt quam id quod Demophon Ptolemaeum iubet: π[ρ]άττε οὖν τοὺς πρὸς ἀργύριο[ν] ἡγῆρακότας, sed utique illis ex verbis apparet phylacitarum et maiores et minores magistratus iam tertio saeculo quasdam partes habuisse in vectigalibus exigendis ³⁾.

Iam scripseram hanc disputatiunculam, cum animadverti papyrum, nuper editam a v. c. Preisigke in libro qui inscribitur „*Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten*“. Edictum est Ptolemaei Epiphanis, scriptum anno 184/3 a. C., qua aetate rex magnis seditionibus sedatis res de integro moderabatur. Papyrus sic incipit ⁴⁾:

Βασιλεὺς Πτολεμαῖος Νέωνι χαίρειν. Τῶν πρὸς τοὺς ἐπιστ[ι]τάτας τῶν Φυ[λ]ακῖτῶν γεγραμμένων ἐπιστολῶν ὑποτεθεῖκ[αμέ]ν[υ] [σ]οι τὸ ἀντίγραΦον, κ.τ.λ.

1) *Hibeh* 51—62, cf. supra p. 266.

2) Cf. Wilcken, *Grdz.* p. 245 sqq.

3) Cf. *Pap. Hibeh* 53; 56; 58.

4) *Sammelbuch* 5675.

Sequitur (vv. 10 sqq.) pars praeceptorum a rege datorum phylacitarum epistatis:

Τὰς δι<<εξ>>ακρίσεις διεξάγει[ε] κατὰ τὰ διαγράμματα καὶ τὰ ὑφ' ἡμῶ[ν] καὶ τ[ο]ῦ πατρὸς καὶ τῶν προγόνων προστεταγμένα, καὶ τοὺς μὲν εἰκῆι κ[α]ἰ ἀπροσκέπτως ἀνάγοντάς τινὰς ἐπιπλήσσετε, κ[α]θ[ὲ]ρ ὅτι π[ρ]οσηκ[ό]ν ἐστίν, τ[ο]ὺς δὲ διαφορᾶς ἢ σεισμοῦ χάριν καταπέ[μ]πετε[ι] πρὸς ἡμᾶς παραχρῆμα. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ [. . . . .] ὄνομα[τ]ος τὰς προσαγγελίας ποιουμένων τῶν [. . . . .]ων δὲ [κα]θ' ὑ[πό]νοιαν διδόντων ποιήσθε [. . . . . πα]ραχρῆ[μ]α ¹).

Quae praecepta pertinent ad epistatarum curam securitatis publicae. Quiete enim nondum ubique restituta et multis hominibus, inter quos sine dubio aliquot innocentes, manus iniecta esse, et multae delationes factae esse videntur. Ergo postquam rex epistatas controversias componere iussit secundum edicta, a se et a patre maioribusque data, iis mandat ut phylacitas, qui imprudenter hominibus manum iniciant, vituperent. Alexandriam tamen mittendi sunt qui tumultus faciendi causa quosdam in vincula coniciunt.

Verbis sequentibus rex egisse videtur de illis qui sive bona fide sive suspiciose querelas (προσαγγελίας) deferunt. Wilkenius si vs. 17 recte supplevit, hi quoque ab epistatis in caput Aegypti mittendi sunt ²).

Papyrus bene confirmat id quod supra dixi de epistatarum muneribus, quae huc spectant.

1) Cetera, quae sunt corruptiora quam ut bene intellegi possit quid rex velit, omitto.

2) Wilkenius legit:

14	Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ
15	[τῶν ἐπ' (?)] ὄνομα[τ]ος τὰς προσαγγελίας ποιουμένων τῶν
16	[μὲν . . . . . τ]ῶν δὲ [κα]θ' ὑ[πό]νοιαν διδόντων ποιήσθε
17	[καταπομπὴν πα]ραχρῆ[μ]α κ.τ.λ.

Quod ad vs. 17 ei assentior; ἐπ' ὄνομα[τ]ος recte suppletum esse probat Polyb. 28, 4, 5, ubi haec verba etiam opposita sunt verbis καθ' ὑπόνοιαν. (Μετὰ — δὲ τοῦτον προελθὼν Λυκίσκος, ἐπ' ὀνόματος μὲν οὐδενὸς ἐποίησατο κατηγορίαν, καθ' ὑπόνοιαν δὲ πολλῶν). Sed causa non esse mihi videtur cur τῶν — ποιουμένων legamus. Puto in vs. 16 supplendos esse genetivum substantivi vel adiectivi vel pronominis et imperativum; sic particula μὲν inter τοὺς et ἐπ' ὀνόματος careri concedo.

NOVA PHAEDRIANA.

SCRIPSIT

L. RANK.

II.

DE PHAEDRO ET EUTYCHO.

Praelongo prologo, epilogo sat longo ornavit Phaedrus tertium suarum fabularum librum nec sine causa. Nam et artem et mores suos commendare studuit viro praepollenti nec non auxilium eiusdem imploravit tanta cum humilitate, quantam eum omnino exhibere sivit indoles morosa et vana.

Eutyclus, faustus, appellabatur patronus iste Phaedri olim exoptatissimus, qui quis fuerit et multum et diu et frustra anquisiverunt philologi, faustum donec ad exitum rem perduxisse sat multis visus est Buechelerus, cum statuisset Eutyclus istum Phaedrianum eundem esse atque illum, quem Gaii Caligulae aurigam gratiosum laudatum inveniamus apud Suetonium et Iosephum ¹⁾).

Sed in alia omnia abiit Havetus, cuius hypothesis Phaedriana audax, ingeniosa, notissima ex ipsa illa quaestione de persona Eutychi quasi profecta esse videtur. Parum placuisse Haveti commentum, quis nescit? Sed vix quisquam, quod sciam, brevius simul atque acutius totam istam doctrinam impugnavit et subvertit quam v. d. Prinzius in disputatione, quae inscribitur:

---

1) Rhein. Mus. XXXVII (1882) p. 334.

Der Prolog zum drittem Buche von Phaedrus Fabeln ¹⁾. Ergo mihi profitenti, denuo me contra Havetum scripturum esse propositi iustae causae sunt proferendae, ne quis iure suo mihi dicat: „acta ut aiunt ne agas!“ Excusationem igitur hanc praemittam: Impugnatio mea (quam dudum ante Prinzii disputationem mihi cognitam composueram) summis quidem in rebus ita cum Prinzii ratiocinationibus congruit, ut ipse paene miratus sim, sed simul una in re, eaque haud parvi momenti, prorsus a viro docto dissentio. Res huc redit: Prologus libri tertii ita inconcinnus atque ineptus visus est Haveto, ut facere non potuerit, quin eum divelleret in prologum et epilogum. Integrum contra, prorsus sanum, *arte fictum* eum prologum esse acutissime demonstravit Prinzus. Ego de integritate et sanitate prologi omnino astipulor Prinzio, quod autem ad compositionem huius praefationis attinet, non tam *arte* quam *arte sua* eam finxisse mihi videtur poeta. Quod iudicium qua mente intellecturum velim e sequentibus satis apparebit. Tum impugnatione Havetianae doctrinae quadamtenus mihi opus esse putavi, ut per eam lectoris mentem quasi *ἀντιστρέφω* meam disputationunculam, meam opinionem de Eutycho Phaedri patrono commendarem:

„Ergo non levitas mihi, sed certa ratio causam scribendi dedit“, ut cum ipso poeta loquar.

Iam partem integram eamque sat longam ratiocinationis Havetianae exscribam hic necesse est. Sic igitur Havetus ²⁾:

„Prologus, qui vulgo fertur libri III constat ex partibus duabus, quarum prior continet versus 32, altera versus 31. In priore parte alloquitur poeta Eutychem quendam, hominem intentum lucro et occupatum negotiis et officiis, qui vix per ferias ad legendum tempus invenire possit. Quem ab limine Musarum deterret Phaeder candidius fortasse quam gratius, eoque esse *parum litteratum* significat, quod dubitat lecturusne sit Eutychem librum honori et meritis suis dedicatum, quodque notissimum Aeneidos locum laudans non leviter hominem commonet „nec plura alludens“ verum quasi *studiorum pueritium iam immemorem*

1) Jahresb. des Gymn. der k. k. Ther. Acad. in Wien (1906).

2) In notissima editione p. 225 sqq.

nimia cum diligentia edocet. *Trimalchionem* credas, qui nisi quis praecaveat locuturus sit de Diomede Helenae fratre aut de Troia ab Hannibale capta" 1).

Simpliciter haec, vere, lepide disputata videri possunt prima specie et tamen aut ego egregie fallor aut captiose dicta sunt. Audi sodes lector gradationem: *parum litteratum, studiorum puerilium immemorem, Trimalchionem!* Arti rhetoricae libenter talia condonamus sed hic latet anguis in herba. Quid multa: *Parum litteratum* istum quadamtenus accipio, *studiorum puerilium immemorem* vix curo, sed *Trimalchionem* nego atque pernego. Et quantopere Trimalchione suo opus sit sagaci critico Francogallico mox apparebit. Mihi contra repudiandus iste vir ac ne a limine quidem salutandus. Quid?

Sed iam quodcumque fuerit, ut dixit Sinon,
Ad regem cum Dardaniae perductus foret,
Librum exarabo tertium Aesopi stilo.

Sic *simpliciter* Phaedrus ad Eutychem suum, qui nunc ob Sinonem istum regemque Dardaniae in Trimalchionum coetum iam iam relegandus erit. O precariam hominum famam! Miremur censeo et vituperemus Licinii Crassi oratoris clarissimi imprudentiam (ne dicam impudentiam), qui auditores suos in hunc modum docere non reformidarit: „sed iidem erant vivendi praeceptores atque dicendi: ut ille *apud Homerum* Phoenix, qui se a Peleo *patre* Achilli iuveni comitem esse datum dicit ad bellum.” Bene hercle factum, quod notos habemus clarissimos illos viros! Sed antequam ad magis seria properem, hoc unum additum velim: Fac verum Trimalchionem fuisse Eutychem istum, quid quaeso lucratus est Sinone suo et rege Dardaniae? Nunc graviora proferamus: Pro certo hoc affirmare ausim, quicumque integre prologi nostri partem priorem perlegerit, eum de Eutychi literis non nimis sane magnifice esse sensurum, id tamen penitus sensisse, virum istum a poesi et a poetis minime alienum fuisse. Nam quis unquam ita monebit verum Trimalchionem:

Phaedri libellos legere si desideras,
Vaces oportet Eutyche a negotiis,
Ut liber animus sentiat vim carminis?

---

1) Literis inclinatis exaranda nonnulla curavi ego.

Nonne male sanus porro videtur is, qui Trimalchionem in hunc modum alloquitur atque admonet:

Mutandum tibi propositum est et vitae genus;
Intrare si Musarum limen cogitas?

Opinor. Sed iam quantopere Trimalchione suo opus sit Haveto cognoscamus. Sic enim pergit:

„Valde diversa leguntur in alterius partis exitu”. Primum dicit Phaeder: *Induxi te ad legendum*, qui re vera Eutychem non induxit, sed potius ab legendo deterruit. Deinde alloqui videtur non Trimalchionem alterum, sed alterum Particulonem, cuius approbatio pro laude sit; immo isdem blanditiis utitur, quibus Horatius, ubi sermonum candidum iudicem praedicat Tibullum:

sincerum mihi

Candore noto reddas *iudicium* peto.

Iam perspicis quorsum haec tendant, lector. Quis enim umquam a Trimalchione quodam exspectare possit *sincerum iudicium candore noto redditum*? Nemo hercle quisquam, at Eutychem non fuit Trimalchio aliquis, ac penitus id ipsum sensisse mihi videtur . . . ipse Phaedrus, qui in *epilogo* libri tertii his verbis alloquitur patronum:

Decerne quod religio, quod patitur fides
Et graviter me tutare *iudicio* tuo¹⁾.

„Nemo enim” inquit Havetus „dubitat quin Eutychem ille sit, quem Phaeder in *epilogo* rursus alloquitur”. Haec iam sufficiunt opinor ad demonstrandum, quo animo equidem perlegerim reliquam Haveti argumentationem, qua statim ita pergit:

„Alius igitur est ille Eutychem, ad quem pars prior prologi derigitur, alius homo anonymus, ad quem versus 43, 38—39”²⁾ ut mox, additis sane aliis quibusdam gravaminibus, quae hic³⁾ refellere longum est, ad conclusionem suam properet:

„Abiudicanda igitur est a libro III pars prologi posterior”.

At iam dixerit fortasse quispiam: „Tu sane illis, quae contra

1) Misere corruptus est versiculus sed vocabula *iudicio tuo* sana sunt et de sententia vix dubitandum est.

2) Vulgo Prol. III 62 sq.

3) Ad unum saltem gravamen infra recurram p. 277.

Eutychem Trimalchionem disputasti admodum mihi satisfacisti, sed hoc nihilominus te etiam atque etiam rogatum velim, ut explices, quomodo fieri possit, ut poeta aliquis in prologo ita alloquatur patronum:

quem si leges laetabor, sin autem minus,
habebunt certe, quo se oblectent posteri,
mox eidem huic prologo sic finem impositurus:

induxi te ad legendum e. q. s.?

De molestissima ista controversia silere nec potes nec debes."

Ita profecto est. Nam quo quis magis hac controversia pungitur, eo facilius opinor inducitur, ut in argumentationis Havetianae viam dirigat mentem. Conabor ergo eximere τὸ κέντρον τὸ καταλελειμμένον. Atque in hunc modum causam meam sum aggressurus, ut primo videar ἤλον ἤλω ἐκκρούειν studere. Nam controversia molesta molestiorem indicabo:

Ad tempus cum Haveto prologi nostri finem faciamus verbis iam laudatis:

quem si leges laetabor, sin autem minus e. q. s.

Ita nobis nascitur prologus brevis et sat aptus, quo novus patronus admodum carpitur cuiusque in fine poeta aperte declarat, id sua parvi interesse, utrum novus Maecénas perlecturus sit opusculum oblatum necne. Nunc quaeso audiamus eundem poetam in eiusdem libri *epilogo* eidem patrono flebili voce supplicantem, ut *iudicio* suo opem ferat misero clienti. Quid? Nonne et hic molestissimam deprendimus controversiam? Id perhibere ausim. Attamen quin epilogus ad Eutychem spectet nunquam dubitavit Havetus. Cur igitur ob priorem illam controversiam de codicum auctoritate dubitavit, aut (ut cautius aliquanto loquar) dubitare coepit? Quin nos conamur molestiam molestia sanare, quo duabus, ut ita dicam negationibus apte coniunctis efficiamus unam affirmationem, qua contenti esse possimus. Nam ipse ille prologi traditi finis „inconcinnus”

induxi te ad legendum

unicum sed aptissimum nobis parat et commendat transitum a prologi acerbitate arroganti ad epilogi adulationem, preces, querelas miseras.

Sed iam exstat periculum, lector, ne te invitus in errorem inducam. Nam quae de controversiis istis nimis fortasse oratorie

contra Havetum disputavi, omnino non ita accipienda sunt, ut iam cogitemus *ipsum Phaedrum data opera et quasi propriae acerbitatis poenitentiam agentem* senarios suos:

induxi te ad legendum e. q. s.

prologo suo addidisse ut molestissimam sibi que funestissimam controversiam evitaret. Etenim bonus ille cum tertium suum prologum exararet, ut erat sorte miserrima afflictus at vel sic simplicis vanitatis fiduciaequae sui plenus, ne per punctum temporis quidem ullius sibi conscius fuit inconstantiae. Ab adhortatione seria novi patroni orsus est vel potius sibi ordiri visus est. Vulgatissimum namque istud est genus hominum, qui dum sibi monere videntur re vera laedunt. Et procul dubio in hac prologi parte priore optime valet senarius ille, quo mox in epilogo vere atque eximie propriam descripsit indolem:

Excedit animus, quem proposuit terminum.

Ecce in altera parte prologi componenda atque elaboranda iterum, si quid omnino in hisce sentio, poetae nostri animus propositum terminum excessit, nunc vero, ut ita dicam, in bonam partem. Quid enim? Dum de origine dilectarum suarum fabularum disserit, dum quantum suum malum quali sit consolatus remedio exponit, dum magnis popularium Anacharsidis, Lini, Orphei manibus invocatis ¹⁾, se ad literas quasi protrudi profitetur plebeius noster, ita mens eius effertur, tam gravem ducit propriam suam personam, tam magnificam suam artem, ut iam de aliena in tali re socordia ac segnitia cogitare nequeat, Livorem fastidioso gestu summoveat, perorationi denique ex animi sententia hunc imponat finem:

Induxi te ad legendum! ²⁾

Nonne eiusmodi mentis status κατ' ἐξοχήν Phaedrianus videtur? Opinor.

Vera aut a vero proxima haec si tibi, lector, disputata vide-

1) Vix quicquam harum rerum intellecturum fuisse Eutychem istum „Trimalchionem“, si umquam legisset, persuasum est Haveto. Sed tolle modo putidum „Trimalchionem“ et nulla iam est istiusmodi gravaminum vis.

2) *Utiq̄ue hic exclamationis signum ponendum censeo!* Verissime iam olim Schefferus (apud Burmannum): „non optantis aut interrogantis sed affirmantis et firmiter credentis verba sunt.“

buntur, gaudebo. Simul autem is, qui Prinzi argumentationes cognitatas habet, iam e praecedentibus sensit, qua in re ab hoc critico sagaci dissentiam. Putat enim ille, nullam in toto prologo controversiam inesse, qua in re prorsus cum eo facio, sed simul opinatur, omnia in ista praefatione *sedata mente et prudenti arte* composuisse poetam, quo patroni favorem sibi conciliaret, *quod nego atque pernego*. Penitus haec omnia examinavit Prinzius, ita ut singularum eius observationum vestigiis insequi disputatiunculae meae ambitu invitatus prohibear. Sed gravissima proferam: E verbis: „legere si desideras” Prinzius efficit, Eutychem rogasse suum poetam, ut specimina artis sibi exhiberet, eumque igitur quadamtenus poetae iam favisse¹⁾. Suo iure id suspicatus est criticus, sed mihi concedat, fieri *potuisse* saltem, ut post librum „honoris et meritis suis” dedicatum perlectum iam non amplius favorit ille istiusmodi vati. Optimo iure porro existimat senarios:

Mutandum tibi propositum est et vitae genus,

Intrare si Musarum limen cogitas

nobis aut omni sensu esse destitutos aut hoc nos docere: Eutychem quoque poesi qualicumque et qualicumque modo vacasse²⁾. Prorsus deinde astipulor critico sagaci contra Schwabium perhibenti e versibus:

Quem si leges, laetabor, sin autem minus,

Habebunt certe, quo se oblectent posterii

minime effici posse, prologum nostrum Eutycho soli esse conscriptum a poeta, tertii libri fabellas ipsas post mortem demum posteris relicturo³⁾. At illa quae statim addit: „Doch ist hierin nichts anderes zu sehen als *ein Akt der Höflichkeit oder Schmeichelei* dem Gönner gegenüber”⁴⁾ probare non possum. Ad iudicium illud commendandum allegavit criticus alias dedicationes (Lucretii — I 50 sq. — Martialis — V, 1, 9 — Statii — Silv. II Prol. — Ausonii — Lud. Sept. Sapt. 17), attamen his omnibus

1) p. 5.

2) p. 9 sq.

3) p. 19 sq. — Ceteroquin sat mirari non possum, ullum *Phaedri* editorem in hanc opinionem incidere potuisse: Fortasse hunc librum post mortem demum suam in lucem prodire voluit poeta.

4) p. 20. Gravissima typis cursivis dedi ego.

cum cura examinatis cumque Phaedrianis senariis collatis persuadere mihi omnino non potui, ut in his versiculis *urbanitatem et adulationem agnoscerem. Arrogantiam potius eamque sat imprudentem equidem hic deprendo* ¹⁾.

Omnino denique reicio explicationem, quam dedit Prinzius ad versus iam saepius laudatos:

Sed iam quodcumque fuerit e. q. s.

„Hier hatte die Erwähnung des Sinon und die Ausmalung der Situation im folgenden Vers noch einen besonderen Zweck; von Eutyclus hängt gleichsam wie vom Rex Dardaniae das Schicksal des Dichters ab. . . In der Ausmalung der Situation liegt also implicite ein Kompliment für den Adressaten“ ²⁾ Di boni! Ecquis unquam adulatoris partes tam inepte agat, ut lectori patrono paene admonitore quodam ludimagistro opus sit, qui eum doceat: „heus tu, hoc age! nonne intellegis te hic cum Priamo comparari!“ Ut misella haec parenthesis (currente calamo, mihi crede lector, simpliciterque addita) Havetum et Prinzius iuxta in diversissimos abduxit errores!

Atque haec de singulis rebus; nunc prologi priorem partem breviter, integra mente, pedestri sermone exaratam proponamus: „Si fabulas meas legere cupis, mi Eutyche, negotia tua ad tempus omitte. Respondebis: mihi tanti non es, ut momentum

1) Commodum videtur ipsa poetarum verba exscribere:

Lucretius:

Quod superest, vacuas auris animumque sagacem
Semotum a curis adhibe veram ad rationem,
Ne mea dona tibi studio disposta fideli
Intellecta primo quam sint, contempta relinquant.

Martialis:

Tu tantum accipias, ego te legisse putabo.

Statius:

Haec qualiacunque sunt, Melior carissime, si tibi non displicuerint, a te publicum accipiant; sin minus ad me revertantur.

Ausonius:

Interea arbitrii subiturus pondere tanti
Optabo ut placeam, si minus, ut lateam.

Hisce iam precor, benevole lector, deinceps sedulo perlectis, singularum dedicationum ᾄδης considera, tum adde Phaedriana verba tecumque reputa, utrum in istis „einen Akt der Höflichkeit oder Schmeichelei“ deprendere possis necne.

2) p. 18.

temporis arti tuae impendam. Ne legas igitur censeo. Fortasse dices: sed feriarum partem fabellis tuis insumere possum. Melius, opinor, etiam feriis tuis uti potes. Sed mihi crede, poesi et poetis si vacare studes, mutandum tibi est genus vitae. Me adspice! Ego nil nisi poesin curo attamen vix poeta evadere potui. Quid te fiet, lucro ante omnia dedito? Sed iam quodcumque fuerit, tertium ecce librum meum honori et meritis tuis dedico. Si leges gaudebo, sin minus posteris certe placebunt fabulae meae”.

Tu sodes, lector, compara quae dedi cum integris Phaedri senariis. Ecquid praetermisi aut interverti, ecquid odiosius expressi? Nihil, quantum scio. *Iam quae adulatio arte ficta in istiusmodi allocutione lateat, scire pervelim.* Attamen adulationem inesse demonstratum ivit Prinzius. Nec mirum id in illo, qui vel in simplici parenthesi: sed iam quodcumque fuerit e. q. s. adulationem callidam odoratus est. Vel sic tamen e quattuordecim primis senariis adulationem eruere ne Prinzius quidem potuit. Sed parum haec curasse videtur criticus. Rei et ratiocinationis cardinem deprendit in versibus quinto decimo et sequentibus et haud iniuria ad horum versuum primum annotavit: „Nun folgt der entscheidende Schlag” ¹⁾. De poeta nimirum loquitur criticus. Sed ego verba eius repeto, ipsum dum criticum volo. Nam et ille hic nodum suum expedit. Senarii enim quartusdecimus quintusdecimusque ei significant: „Gib deinen Beruf auf und werde Dichter” ²⁾. Per me licet. Pergit criticus: „Wenn vielleicht jemand fragt, warum dann Phaedrus auf die Schwierigkeit hinweise, Dichter zu werden, und nicht vielmehr das Dichterglück in verlockenden Farben ausmale, so bedenkt er nicht dass es dem Dichter hier in erster Linie darauf ankommt, zu zeigen wie jenes Kompromiss zwischen Realismus und Idealismus, Geschäftsleben und Dichterplänen, dem Eutyclus zuzuneigen scheint, unmöglich sei, intrare si Musarum limen cogitas. Will er dies glaublich machen, so muss er vor allem mit Nachdruck betonen, dass der Weg zu den Musen beschwerlich, schmal und steil sei, dass, wer ihn erklimmen wolle, sich

1) p. 7.

2) Haec et proxime insequentia leguntur p. 16 sq.

manche Entsagung auferlegen müsse". Bellior mihi quam efficiacior videtur argumentatio. Alii aliter hic iudicent, sic censeo equidem: Qui alterum ad Musarum cultum hortatur, *simulque ipsa illa adhortatione ei vult adulari*, prorsus aliter is loquitur. Statim sane concedit Prinzius: „Auch die Zumutung solcher Entsagung mag Phaedrus nicht ernst gemeint haben, er mag auch im Stillen nicht gezweifelt haben, Eutyclus werde seinem dulce lucrum treu bleiben". Et mihi ita videtur, sed nunc criticum et lectorem etiam atque etiam hoc rogatos velim: *unde nobis haec suspicio?* Ullusne in literis exstat locus alter, qui nos doceat, quid Phaedrus de Eutycho senserit? Ergo si criticus statim in hunc modum pergit: „jedenfalls konnte er sich hier ganz gut und gewiss nicht zu seinem Nachtheile den Anschein geben, als währe es ihm Ernst damit" statim et ego respondeo: „speciem" istam non agnosco equidem, sed suo quisque iure, per me licet, speciem istam hic deprendat *dummodo mihi exponat, unde tandem simul contrarii suspicio ei sit orta. Nam aut prorsus vana et de nihilo ficta ista sit suspicio necesse est, aut sponte nobis oritur dum perlegimus ipsos illos versus, de quibus tam diu iam hic sermo fit atque in quibus adulationem arte fictam agnoscit Prinzius. Atqui si vel nunc etiam iusta sit illa suspicio nobisque condonanda, quid ipsum Eutyclus eadem illa olim perlegentem cogitasse censebimus?* Verum quidem haec hactenus. Nunc Prinzi conclusionem audiamus: „Jeder Dilettant hört gerne, wenn man ihn auf die Künstlerlaufbahn hinweist, ihm rät, den gewohnten Beruf aufzugeben; da mag immerhin aus dem Konflikt zwischen Berechnung und Eitelkeit die erstere siegreich hervorgehen: das angenehme Gefühl, höher eingeschätzt worden zu sein, bleibt bestehen. Und so wird auch unser Eutyclus des Phaedrus Worte nicht ungern gehört haben". Ecce adulatio reperta, res diiudicata. Haud deerunt profecto quibus hisce satisfecerit criticus. Equidem, ut ingenue fatear, tali eventu contentus esse omnino nequeo. Fusius sane de tam singulari adulationis genere possum disserere sed „temperatae suaves sunt argutiae, immodicae offendunt". Hoc solum observatum velim: non nimis hercle tribuat arti adulandi necesse est, cui tantulum sufficere videtur ad captationem benevolentiae. Ceterum lectoris iudicio rem permitto.

Emerui libertatem, canus servio.

Qua mente totum istud opusculum nunc perlegisse credamus Eutychem, Phaedri aequales, posteros „se oblectantes”? Eutychem suum si ludificare, aequales et posteros in errorem inducere si sibi proposuisset poeta, aequid melius et efficacius excogitare potuisset? Suo iure nihilominus quiuis ad haec respondeat: „at parum haec omnia curasse Phaedrum, malis iam liberatum et gloriolae suae unice cupidum, minime mihi absurdum videtur.” Respondeo: fieri *potuerunt* haec omnia, sed facta esse vix credere ausim.

Probabilior, ut ad res meas redeam, mihi videtur opinio, qua coniciamus Phaedrum libellum tertium suum integrum et prologo et epilogo ornatum Eutycho, aequalibus, posteris exarasse atque edidisse, restitutionis bonae spei simul et gloriae cupiditatis plenum. Nam id ne somniasse quidem bonus videtur noster, fieri posse, ut quos monuisse tibi videaris re vera laeseris. *Id ipsum autem simplici, moroso, arroganti fabulatori accidisse persuasum habeo.* Ideo fuse de totius prologi ratione contra Havetum et Prinzius disserui, ut pro virili illustrarem, quam plenus fiduciae fuerit noster cum ista scriberet, *quam parum conscius propriae arrogantiae*, quam luculentum, grave, sincerum denique testimonium Phaedrianae indolis nobis exhibeat prologus iste, diversissimarum opinionum mirorumque me iudice discordiorum fons. Ideo uberius quoque, antequam improbarem ac reicerem, tractavi commentum simplex sed audax Hartmani, quod ultimum id me iudice sit refugium iis, qui nolint aut cum Haveto prologum divellere aut cum Prinzius adulationem ibi deprendere ubi nulla sit. Sic tandem liberam mihi munivi viam ad meam opinionem, subinde iam opinor lectori praegustatam: *Non exaudivit Eutyclus istiusmodi clientis preces.*

En nova, quod sciam, opinio, qui novus error haud paucis fortasse videbitur! Quodsi vero unus alterve sit, qui non reformidet sub novi commenti dubia ac maligna luce in Phaedrianae fabularum nonnullarum spinosis vepribus oberrare, ducem illi me promitto fumantem strenue praefereus faculam.

Sed antequam iter ingrediar haec praemonere mihi liceat,

prologus et epilogus tertii libri Phaedriani. Sic igitur de re scripsit vir de Phaedro optime meritus: „Clauditur autem liber epilogo (c. t. poëta) qui mihi compositus videtur *ante* prologum (c. t. Phaedrus ad Eutychem). Nam in epilogo, poëta sermone utitur hominis, quem undique circumstant pericula; patroni ergo implorat auxilium . . . . *Probabile ergo est poëtam incolumem ex illis abiisse periculis, et ideo quum librum suum publici iuris faceret, novam quidem dedicationem* (Phaedrus ad Eutychem) *addidisse, sed tamen veterem (poëta) abiicere noluisse,* quippe quae ei videretur haud spernendae artis opus”¹⁾.

En simplex commentum, quod cuivis commode et obiter legenti placere possit. Nam eleganti coniecturae in crisi Phaedriana praesertim si indulseris, quis tibi vitio vertat? Sed magnopere vereor, ne penitus rem perpendenti intricatius fiat Hartmani commentum, quam prima specie videatur. Quam vellem pluribus verbis opinionem suam exposuisset scriptor. Nunc autem re bene perpensa, ea, quae adumbravit Hartmanus in hunc modum expingere *cogi* mihi videor: Tertii libri fabulas dedicatione ornatas ista, quam nunc epilogi loco legimus, priusquam publici iuris faceret, Eutycho patrono tradendas curavit Phaedrus. Illi fabulae placuerunt fortasse, miser poeta²⁾ certe dignus visus est, cui auxilium ferret. Aliquanto post gaudens opinor et iam incolumis poeta opusculum suum aequalibus et posteris offerre statuit. Quid mirum? Prologo iam *more suo* auget librum tertium, neque hoc mirandum. Praelongus evadit iste „prologus ad Eutychem”. Unamne voculam in eo legimus gratum scriptoris animum testantem? Nullam! Ab admonitione gravi (ut levissime dicam) orditur nova praefatio, docta insequitur expositio de origine fabularum, mox arcanis verbis mentio fit de malis poetae a Seiano inflictis (quibus iam liberatus est — an nova ista et recens orta sunt mala atque ab epilogi „noxiorum insolentiis” diversa?) mera iactatione denique peroratur. In fine libri legitur epilogus (precibus refertus iam exauditis), qui si vocem haberet pro se diceret:

Quod fuimus lauda, si iam damnas quod sumus:

1) p. 31 sq. Nonnulla typis cursivis dedi ego.

2) „den armen Schelm” eum sat apte vocavit Ribbeckius.

Emerui libertatem, canus servio.

Qua mente totum istud opusculum nunc perlegisse credamus Eutychem, Phaedri aequales, posteros „se oblectantes”? Eutychem suum si ludificare, aequales et posteros in errorem inducere si sibi proposuisset poeta, ecquid melius et efficacius excogitare potuisset? Suo iure nihilominus quivis ad haec respondeat: „at parum haec omnia curasse Phaedrum, malis iam liberatum et gloriolae suae unice cupidum, minime mihi absurdum videtur.” Respondeo: fieri *potuerunt* haec omnia, sed facta esse vix credere ausim.

Probabilior, ut ad res meas redeam, mihi videtur opinio, qua coniciamus Phaedrum libellum tertium suum integrum et prologo et epilogo ornatum Eutycho, aequalibus, posteris exarasse atque edidisse, restitutionis bonae spei simul et gloriae cupiditatis plenum. Nam id ne somniasse quidem bonus videtur noster, fieri posse, ut quos monuisse tibi videaris re vera laeseris. *Id ipsum autem simplici, moroso, arroganti fabulatore accidisse persuasum habeo.* Ideo fuse de totius prologi ratione contra Havetum et Prinziium disserui, ut pro virili illustrarem, quam plenus fiduciae fuerit noster cum ista scriberet, *quam parum conscius propriae arrogantiae*, quam luculentum, grave, sincerum denique testimonium Phaëdrianae indolis nobis exhibeat prologus iste, diversissimarum opinionum mirorumque me iudice discordiorum fons. Ideo uberius quoque, antequam improbarem ac reicerem, tractavi commentum simplex sed audax Hartmani, quod ultimum id me iudice sit refugium iis, qui nolint aut cum Haveto prologum divellere aut cum Prinziio adulationem ibi deprendere ubi nulla sit. Sic tandem liberam mihi munivi viam ad meam opinionem, subinde iam opinor lectori praegustatam: *Non exaudivit Eutyclus istiusmodi clientis preces.*

En nova, quod sciam, opinio, qui novus error haud paucis fortasse videbitur! Quodsi vero unus alterve sit, qui non reformidet sub novi commenti dubia ac maligna luce in Phaëdriarum fabularum nonnullarum spinosis vepribus oberrare, duces illi me promitto fumantem strenue praefereus faculam.

Sed antequam iter ingrediar haec praemonere mihi liceat,

quibus fortasse et illorum unum alterumve moveam, qui hucusque secuti iam iam gradum reprimunt. Occurrendum nimirum videtur gravamini cum minime spernendo tum cuiusvis ni fallor sponte surgenti, quod haud scio an optime expresserit Vandalus ¹⁾ cum haec scriberet: „*Crediderim Eutychem poetae fuisse, Phaeder enim ad pristinam calamitatem nusquam iam alludit.*” Ad quae haec statim mihi respondenda videntur: Concedendum sane est nusquam in quarto quintoque libris tale quid inveniri, quod cum apertis querelis in libri tertii epilogo obviis comparari possit. Si vero tale quid, quod nunc abest re vera ibi legeretur, quid iam suspicione aut coniectura opus esset in re certa ac manifesta? Num contra ideo, quod istiusmodi apertissimae querelae non amplius leguntur in libris quarto quintoque, nova mea coniectura nimis temeraria est iudicanda? Vix opinor. Ceterum nunc iam hoc additum velim, unam saltem in posterioribus libris legi fabulam ubi „diligenter intuentibus” certe me iudice aperte declarat poeta, adhuc miserrimam esse suae vitae conditionem ²⁾. Sed plura habeo. Nam etiamsi fabellam istam, quam volo dubitantibus condonarem, ne sic quidem argumento isti „e silentio” tantum tribuerem, ut iusto audaciorem putarem novam meam coniecturam. Quid enim? Certi nihil scimus de Phaedri calamitate, prorsus nihil porro nobis innotuit de restitutione qualicumque poetae. Cogitari igitur potest, quin etiam verisimile videri possit Phaedri indolem pernoscenti, morosum istum in maius auxisse propria infortunia. Equidem prorsus astipulor Nisardo haec scribenti ³⁾: „J’ai peur que les choses n’aient été moins graves que Phèdre ne les présente dans son laconisme menaçant et plein d’un vague désespoir. Il est très possible qu’il s’exagérât ses ennemis politiques, comme je crois fort, qu’il s’exagérait ses ennemis littéraires.” Ergo non nimis temerarium videtur mihi suspicari, poetam calamitate ista ignota post Eutychi repudiationem, per aliquod tempus etiam laborasse, sensim tamen infortunia ista tempore esse levata aut fortasse novo quodam felici casu nobis prorsus ignoto abolita esse.

1) In noto specimine inaugurali c. t.: Qua mente Phaeder fabellas scripserit — Parisiis 1897. p. 21.

2) v. i. p. 290 sqq.

3) Poètes latins de la Décadence (1834) I p. 14.

Iam porro legendi cupidus, coniectura mea ad tempus saltem accepta, haec offero: Vehementi frustrationis dolore affectum atque exacerbatum fuisse clientem poetam turpiter spreto ac repudiato haud nimis temere suspiceris. *Ipsam autem illum clientis repudiati dolorem, ipsam laesi poetae iram in quarti libri fabulis nonnullis mihi audivisse visus sum, nisi forte, quod in tali re saepius factum est, proprio praëiudicio tintinnant critico aures geminae.*

Simul autem alterum vel potius prius propositum meum exsequi destinavi et tandem illuc unde abii redeo. Nam Buecheleri coniectura ¹⁾ ita mihi placuit, ut maxima cum cura circumspexerim, e quod novi in Phaedri scriptis invenire possem, quo eam stabilirem. Propositum sat ingratum et periculosum. Nam illi, quibus iam nunc rectis admodum talis stare videtur ingeniosa ista coniectura de fulcris meis profecto non nimis magnifice sentient, illos contra, quibus Buechelerus persuadere non potuerit iam iam meae scientiae efficaci manus esse duros vix crediderim. Iam fiduciae plenus videar necesse est, qui duplex hoc munus in me receperim, prius, ut probabilius reddam id quod non nisi probabile esse dixit summus Buechelerus, tum ut novam suspicionem commendem ibi, ubi aut altum regnat silentium, aut opiniones leguntur prorsus diversae eaeque minime spernendae ²⁾, in re denique, in qua ipsum argumentorum fontem unde hauriamus miserrime sitientem habemus. Tu iam lector „si non fastidis, veni”.

Dudum ipse coniecturae auctor allegavit hos epilogi senarios:

Tuae sunt partes, fuerunt aliorum prius,

Dein simili gyro venient aliorum vices,

haec tamen statim addens:

„Iusto argutior sim ex hoc ipso versu si colligam, qualis homo fuerit, cui deditus studio” —

Haec iusto verecundius dicta puto. Et si nihil omnino in hac

1) „Die schöne Vermutung Buechellers” dicit Lucianus Muellerus.

2) Fortasse plures super hac re sententiae scriptae exstant, quae mihi non innotuerunt. Utique hic ad Vandaelii opinionem addenda sunt verba, quibus utitur Georgius Thieleus, vir in Phaedrianis nunc facile princeps: „sein wärmster Gönner Eutyclus”. (Phaedrusstudien II — Hermes 1908. p. 337.)

re valet versiculus, cur tandem allegavit Buechelerus? Utut id est, certe mea pectora movit senarius iste *gyro vicibusque* suis ornatus et circum equosque olere admodum mihi videtur. Vice mea nunc iusto argutiori esse mihi liceat, lector, ad laudatos versus hosce prologi senarios adhibenti:

*animum relaxes otium des corpori,
ut assuetam fortius praestes vicem.*

Nihil, prorsus nihil et Buecheleri versus et mei demonstrarent, si merus flatus vocis nobis esset nomen istud Eutychi. Nunc vero in hypothesi commendanda, aliquid certe ponderis habet repetita illa *vicis* vox, aliquid certe valet *otium* istud *corporis* diserte post *animum relaxatum* additum. Haud abs re denique erit hoc reputasse, omnia ista dicta esse viro: „multarum rerum *varietate* districto” (Epilog. 3), circi opinor aulaeque muneribus aequae occupato. Atque ad Eutychem *aurigam* Phaetri patronum philologis commendandum amplius vix quicquam opinor e tertii libri prologo atque epilogo extundi umquam poterit.

Sed fortasse de Eutycho *aulico* apud Gaium principem gratiosissimo eiusdem farinae testimonia (gravibus deficientibus) e Phaedianis senariis haud nimia subtilitate elici possunt:

Quodsi accusator alius Seiano foret,
Si testis alius, iudex alius denique,
Dignum faterer esse me tantis malis.

Ad taedium usque de his versibus, quos nunc in usum meum convertere conabor, disputatum est. Sed quidquid in iis sive obscure sive moleste dictum putas ¹⁾, id inter omnes constat opinor,

1) De imperfecti coniunctivo *foret* olim in Annotatiunculis meis (Mnem. Vol. XXXIX — 1911 — p. 58) contra Schanzium disputare ausus sum, qui scripserat: „diese Worte können grammatisch nur verstanden werden, wenn sie zu Lebzeiten Seians geschrieben wurden” e. q. s. Opinionem adhuc non mutavi, sed nimis breviter et temere tunc locutus sum. Nam *foret* (sive *esset*) et *fuisset* quasi promiscue adhibuisse Romanos scriptores in enuntiatis, quam irrealis vocamus, iniuria et temere efficias ex observationibus quales protulerant Gronovius ad Liv. XXXIV, 11. Burmannus ad Epic. Drusi 417. Ruhnkenius ad Ter. Adolph. I. 2. 26. Sedulo in tali re in cuiusque scriptoris Latinitatem atque in singulorum locorum accuratum iustumque sensum investigandum est (conferantur e. g. loci Sallustiani: Bell. Jug. 59. 3 et 82. 3). Sed plura de quaestiuncula sat spinosa proferre nolo; ad Phaetri locum recurro atque imperfecti coniunctivum sic explico, ut enuntiatum irrealis: „dignum me faterer, si alius accusator *foret*” idem valent quod reale: dignum me non fateor, quoniam non alius accusator *est*. Et iusto iure Phaetrum ita loqui potuisse vel post mortem

terribile nomen Seiani a Phaëdro scriptum esse post istum tyrannum subversum, damnatum, unco tractum. Iam haec porro rogare ausim: Cur Seiani nomen sic aperte posuit noster? Respondebit nonnemo apte sat et quiete: „Quid? Nonne ei licuit, o bone? Tu porro id abhorrere putas a Phaëdri moribus, leoni vel mortuo calcibus frontem extundere?” Vice mea respondeo: „Ita sane est. Licuit viro neque a moribus eius alienum fuit. Vel sic tamen non mera ira sed bono consilio terribile hoc nomen a plebeio nostro prolatum esse mihi persuasum est. Prologi iactatione, confessionibus, promissis, epilogi querelis precibusque iterum iterumque perlectis, credo *etiam Seiani nomen scelusque data opera addita esse ab afflicto poeta quo facilius gratiae, commodi, lucri denique aliquid a novo patrono impetraret. Et quemnam meliore spe restitutionis adiret aliquis Seiani nefario scelere laborans quam potentem gratiosumque aulicum Gaii principis?* Nam quantopere Eutycho suo faverit Caligula, quamque acerbum odium in Seianum habuerit idem ille, omnibus notum est ¹⁾.

Denique ad hos epilogi senarios animum attendamus:

Saepe impetravit veniam confessus reus:

Quanto innocenti iustius debet dari!

Salva veritate et tuo iure id vel baiulo cuidam dixeris. Sed quanto efficaciora sunt verba, si dicuntur viro litibus precibusque diiudicandis occupato. Longe absit, ut Eutychem istum Gaii libellorum procuratorem dicere ausim omnibus deficientibus testimoniis, sed potentis istius viri „negotia” atque „officia” a

---

Seiani optime demonstravit Prinzius hisce: „man denke, dass in den Prozessakten der Name Seians als Ankläger auch noch zu der Zeit zu lesen war, wo er längst nicht mehr am Leben war”. Sic et ego censeo et sic denique attentum rogatum velim lectorem: Nonne optima Latinitate dici potest: Anytus nisi accusator Socratis foret, viri nomen vix cognitum haberemus? Fusius aliquanto de re egi, siquidem Schanzius in novissima libri sui editione sententiam non mutavit Prinziique explicationem accipere noluit. (Gesch. der Röm. Lit. II: II° p. 542). Hoc non addere non possum: In fabella de mustela depressa (I. 22.4 sq.) sic loquitur homo: Faceres si causa mea, gratum esset et *dedissem* veniam supplici. Iam rogo: ist *dedissem* hier grammatisch oder redlich zu verstehen?

1) „Adsimulabatque iudicis partes adversus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent” e. q. s. Luculenter haec verba, dudum et certatim ab antiquis interpretibus huc allegata, nos docent, prorsus iisdem artibus in Gaii propinquos saevisse tyrannum istum, quibus se pessumdatum esse queritur pusillus plebeiusque poeta.

litibus dirimendis precibusque audiendis prorsus aliena fuisse vix crediderim.

Nunc quartum librum pari cum cura, pari cum subtilitate examinemus. Iam ex asse et gaudens astipulor Haveto perhibenti: „Libro IV sua est facies peculiaris”¹⁾. Ita profecto est. Nam misso libri ambitu maiore (omnes enim Phaedri libros plus minusve decurtatos ad nos pervenisse quis nescit?) de vario eius argumento iure opinor admonere licet lectorem. Iuxta solitas „Aesopeas” fabulas quattuor certe in eo deprendimus narrationes longiores, inter quas primarium locum obtinent Simonideae illae. Accedit mirum et audax istud genus fabularum Promethearum, quarum duae insolita licentia et spurcicia sunt famosae, tertia ex Appendice certo certius huic quarto libro est vindicanda. Accedit fabula undecima sat insulsa sed Phaedri propria, arroganti insuper stultoque aucta epimythio cuius initium notissimum:

Quot res contineat hoc argumentum utiles,

Non explicabit alius quam qui repperit.

Denique animum attendamus ad „fabulas” quintam et vicesimam primam, quarum neutra est fabula vera, sed altera oratio pro domo acerbissima aucta „moralitate”, altera invectio felle plena. Peculiaris profecto libri quarti est facies, nec, me si audis lector, peculiaris huius rei causa deest. Nam facere non possum, quin credam, Phaedrum hunc dum librum exararet Latio sane et posteris scribere sibi visum fuisse, sed duorum tamen in primis virorum imagines ei identidem obversatas fuisse, novi patroni Particulonis, cui artis suae optima specimina exhibere studeret, veteris Eutychi, cui, quem spreverit, demonstrare gestiret.

Hisce praemissis varios quarti libri locos examinemus, ut sic, si tamen possum, minutis quidem sed crebris fulcris hypothesin meam adminiculum.

De prologi priore parte nuperrime disputatiunculam Mnemosynes lectoribus obtuli, qua quid de certa ista „ratione scribendi” Phaedriana cogitem in transitu exposui²⁾. Atque quin de glo-

1) Havet. p. 269.

2) Mnem. Vol. XLV p. 93 sqq.

temporis arti tuae impendam. Ne legas igitur censeo. Fortasse dices: sed feriarum partem fabellis tuis insumere possum. Melius, opinor, etiam feriis tuis uti potes. Sed mihi crede, poesi et poetis si vacare studes, mutandum tibi est genus vitae. Me adspice! Ego nil nisi poesin curo attamen vix poeta evadere potui. Quid te fiet, lucro ante omnia dedito? Sed iam quodcumque fuerit, tertium ecce librum meum honori et meritis tuis dedico. Si leges gaudebo, sin minus posteris certe placebunt fabulae meae”.

Tu sodes, lector, compara quae dedi cum integris Phaedri senariis. Ecquid praetermisi aut interverti, ecquid odiosius expressi? Nihil, quantum scio. *Iam quae adulatio arte ficta in istiusmodi allocutione lateat, scire pervelim.* Attamen adulationem inesse demonstratum ivit Prinzius. Nec mirum id in illo, qui vel in simplici parenthesi: sed iam quodcumque fuerit e. q. s. adulationem callidam odoratus est. Vel sic tamen e quattuordecim primis senariis adulationem eruere ne Prinzius quidem potuit. Sed parum haec curasse videtur criticus. Rei et ratiocinationis cardinem deprendit in versibus quinto decimo et sequentibus et haud iniuria ad horum versuum primum annotavit: „Nun folgt der entscheidende Schlag” ¹⁾. De poeta nimirum loquitur criticus. Sed ego verba eius repeto, ipsum dum criticum volo. Nam et ille hic nodum suum expedit. Senarii enim quartusdecimus quintusdecimusque ei significant: „Gib deinen Beruf auf und werde Dichter” ²⁾. Per me licet. Pergit criticus: „Wenn vielleicht jemand fragt, warum dann Phaedrus auf die Schwierigkeit hinweise, Dichter zu werden, und nicht vielmehr das Dichterglück in verlockenden Farben ausmale, so bedenkt er nicht dass es dem Dichter hier in erster Linie darauf ankommt, zu zeigen wie jenes Kompromiss zwischen Realismus und Idealismus, Geschäftsleben und Dichterplänen, dem Eutyclus zuzuneigen scheint, unmöglich sei, intrare si Musarum limen cogitas. Will er dies glaublich machen, so muss er vor allem mit Nachdruck betonen, dass der Weg zu den Musen beschwerlich, schmal und steil sei, dass, wer ihn erklimmen wolle, sich

1) p. 7.

2) Haec et proxime insequentia leguntur p. 16 sq.

manche Entsagung auferlegen müsse". Bellior mihi quam efficiacior videtur argumentatio. Alii aliter hic iudicent, sic censeo equidem: Qui alterum ad Musarum cultum hortatur, *simulque ipsa illa adhortatione ei vult adulari*, prorsus aliter is loquitur. Statim sane concedit Prinzius: „Auch die Zumutung solcher Entsagung mag Phaedrus nicht ernst gemeint haben, er mag auch im Stillen nicht gezweifelt haben, Eutyclus werde seinem dulce lucrum treu bleiben". Et mihi ita videtur, sed nunc criticum et lectorem etiam atque etiam hoc rogatos velim: *unde nobis haec suspicio?* Ullusne in literis exstat locus alter, qui nos doceat, quid Phaedrus de Eutycho senserit? Ergo si criticus statim in hunc modum pergit: „jedenfalls konnte er sich hier ganz gut und gewiss nicht zu seinem Nachtheile den Anschein geben, als währe es ihm Ernst damit" statim et ego respondeo: „speciem" istam non agnosco equidem, sed suo quisque iure, per me licet, speciem istam hic deprendat *dummodo mihi exponat, unde tandem simul contrarii suspicio ei sit orta. Nam aut prorsus vana et de nihilo ficta ista sit suspicio necesse est, aut sponte nobis oritur dum perlegimus ipsos illos versus, de quibus tam diu iam hic sermo fit atque in quibus adulationem arte fictam agnoscit Prinzius. Atqui si vel nunc etiam iusta sit illa suspicio nobisque condonanda, quid ipsum Eutychem eadem illa olim perlegentem cogitasse censebimus?* Verum quidem haec hactenus. Nunc Prinzi conclusionem audiamus: „Jeder Dilettant hört gerne, wenn man ihn auf die Künstlerlaufbahn hinweist, ihm rät, den gewohnten Beruf aufzugeben; da mag immerhin aus dem Konflikt zwischen Berechnung und Eitelkeit die erstere siegreich hervorgehen: das angenehme Gefühl, höher eingeschätzt worden zu sein, bleibt bestehen. *Und so wird auch unser Eutyclus des Phaedrus Worte nicht ungern gehört haben*". Ecce adulatio reperta, res diiudicata. Haud deerunt profecto quibus hisce satisfecerit criticus. Equidem, ut ingenue fatear, tali eventu contentus esse omnino nequeo. Fusius sane de tam singulari adulationis genere possum disserere sed „temperatae suaves sunt argutiae, immodicae offendunt". Hoc solum observatum velim: non nimis hercle tribuat arti adulandi necesse est, cui tantulum sufficere videtur ad captationem benevolentiae. Ceterum lectoris iudicio rem permitto.

Iam quid ipse demum sentiam, qui in hac re cavillatorem paene agere videri possim, exponere aggredior: Ego mediam teneo viam inter Haveti et Prinzii opiniones et sic existimo: *Deterrere* patronum exoptatum profecto *noluit* Phaedrus nec tamen simulata quadam et bene tecta invitatione viro blandiri cupivit. *Nil nisi docere et monere potuit hominem*. Sic enim mihi rem cogito: Tacite secum optavit solitarius iste et morosus noster, vitae artisque aerumnis iuxta oppressus, ut gratus fidusque imitator atque assecla suus fieret praepollens iste libertus ¹⁾, simul tamen penitus sensit et viri indolem et ingenii dotes vehementer obstare quominus umquam poeta evaderet. Sic, ut erat sincerus et adulandi nescius fecit quod potuit. Ita demum re considerata aequali tenore omnia in huius prologi priore parte procedere mihi videntur, nec cogimur post tredecim versus omni adulatione destitutos subito tectam quandam captationem benevolentiae agnoscere. Sic etiam verum colorem, verum ἦθος sentimus verborum, toties laudatorum:

Sed iam quodcumque fuerit e. q. s.

Nihil aliud nimirum his verbis continetur nisi mera formula loquendi, sat apte adhibita, qua *monitis* suis finem imponit poeta. *Nam probe sensisse mihi videtur vel Phaedrus sibi non licere nisi summo cum suo periculo in hunc modum pergere*. Respondere ipse noluit interrogationi:

Quid credis illi accidere e. q. s.

et procul dubio ipse propria sua temperantia contentus fuit.

Iam qua fiducia perrexerit qualique cum animi ardore alteram prologi sui partem adiecerit, donec superba asseveratione: *Induxi te ad legendum!* finem tandem fecerit, id sat superque supra exposui.

Sed antequam pergam simplicissimae et ingeniosae coniecturae mentionem hic faciam necesse est. Probare eam nequeo, silentio premere omnino nolo. Opinionem volo, quam ante quinque et viginti annos protulit Hartmanus nostras in lepido suo libello, qui inscribitur: de Phaedri fabulis Commentatio. Probe enim et ille sensit, quantum et colore et sono et ἦθει inter se different

1) Fusius rem tractabo infra p. 305 sqq.

prologus et epilogus tertii libri Phaedriani. Sic igitur de re scripsit vir de Phaedro optime meritus: „Clauditur autem liber epilogo (c. t. poëta) qui mihi compositus videtur *ante* prologum (c. t. Phaedrus ad Eutychem). Nam in epilogo, poëta sermone utitur hominis, quem undique circumstant pericula; patroni ergo implorat auxilium . . . . *Probabile ergo est poëtam incolumem ex illis abiisse periculis, et ideo quum librum suum publici iuris faceret, novam quidem dedicationem* (Phaedrus ad Eutychem) *addidisse, sed tamen veterem (poëta) abiicere noluisse,* quippe quae ei videretur haud spernendae artis opus”¹⁾.

En simplex commentum, quod cuivis commode et obiter legenti placere possit. Nam eleganti coniecturae in crisi Phaedriana praesertim si indulseris, quis tibi vitio vertat? Sed magnopere vereor, ne penitus rem perpendenti intricatius fiat Hartmani commentum, quam prima specie videatur. Quam vellem pluribus verbis opinionem suam exposuisset scriptor. Nunc autem re bene perpensa, ea, quae adumbravit Hartmanus in hunc modum expingere *cogi* mihi videor: Tertii libri fabulas dedicatione ornatas ista, quam nunc epilogi loco legimus, priusquam publici iuris faceret, Eutycho patrono tradendas curavit Phaedrus. Illi fabulae placuerunt fortasse, miser poeta²⁾ certe dignus visus est, cui auxilium ferret. Aliquanto post gaudens opinor et iam incolumis poeta opusculum suum aequalibus et posteris offerre statuit. Quid mirum? Prologo iam *more suo* auget librum tertium, neque hoc mirandum. Praelongus evadit iste „prologus ad Eutychem”. Unamne voculam in eo legimus gratum scriptoris animum testantem? Nullam! Ab admonitione gravi (ut levissime dicam) orditur nova praefatio, docta insequitur expositio de origine fabularum, mox arcanis verbis mentio fit de malis poetae a Seiano inflictis (quibus iam liberatus est — an nova ista et recens orta sunt mala atque ab epilogi „noxiorum insolentiis” diversa?) mera iactatione denique peroratur. In fine libri legitur epilogus (precibus refertus iam exauditis), qui si vocem haberet pro se diceret:

Quod fuimus lauda, si iam damnas quod sumus:

1) p. 31 sq. Nonnulla typis cursivis dedi ego.

2) „den armen Schelm” eum sat apte vocavit Ribbeckius.

Emerui libertatem, canus servio.

Qua mente totum istud opusculum nunc perlegisse credamus Eutychem, Phaedri aequales, posteros „se oblectantes”? Eutychem suum si ludificare, aequales et posteros in errorem inducere si sibi proposuisset poeta, ecquid melius et efficacius excogitare potuisset? Suo iure nihilominus quivis ad haec respondeat: „at parum haec omnia curasse Phaedrum, malis iam liberatum et gloriolae suae unice cupidum, minime mihi absurdum videtur.” Respondeo: fieri *potuerunt* haec omnia, sed facta esse vix credere ausim.

Probabilior, ut ad res meas redeam, mihi videtur opinio, qua coniciamus Phaedrum libellum tertium suum integrum et prologo et epilogo ornatum Eutycho, aequalibus, posteris exarasse atque edidisse, restitutionis bonae spei simul et gloriae cupiditatis plenum. Nam id ne somniasse quidem bonus videtur noster, fieri posse, ut quos monuisse tibi videaris re vera laeseris. *Id ipsum autem simplici, moroso, arroganti fabulatore accidisse persuasum habeo.* Ideo fuse de totius prologi ratione contra Havetum et Prinziium disserui, ut pro virili illustrarem, quam plenus fiduciae fuerit noster cum ista scriberet, *quam parum conscius propriae arrogantiae*, quam luculentum, grave, sincerum denique testimonium Phaëdrianae indolis nobis exhibeat prologus iste, diversissimarum opinionum mirorumque me iudice discordiorum fons. Ideo uberius quoque, antequam improbarem ac reicerem, tractavi commentum simplex sed audax Hartmani, quod ultimum id me iudice sit refugium iis, qui nolint aut cum Haveto prologum divellere aut cum Prinziio adulationem ibi deprendere ubi nulla sit. Sic tandem liberam mihi munivi viam ad meam opinionem, subinde iam opinor lectori praegustatam: *Non exaudivit Eutyclus istiusmodi clientis preces.*

En nova, quod sciam, opinio, qui novus error haud paucis fortasse videbitur! Quodsi vero unus alterve sit, qui non reformidet sub novi commenti dubia ac maligna luce in Phaëdriarum fabularum nonnullarum spinosis vepribus oberrare, duces illi me promitto fumantem strenue praefereus faculam.

Sed antequam iter ingrediar haec praemonere mihi liceat,

quibus fortasse et illorum unum alterumve moveam, qui hucusque secuti iam iam gradum reprimunt. Occurrendum nimirum videtur gravamini cum minime spernendo tum cuiusvis ni fallor sponte surgenti, quod haud scio an optime expresserit Vandalius ¹⁾ cum haec scriberet: „*Crediderim Eutychem poetae fuisse, Phaeder enim ad pristinam calamitatem nusquam iam alludit.*” Ad quae haec statim mihi respondenda videntur: Concedendum sane est nusquam in quarto quintoque libris tale quid inveniri, quod cum apertis querelis in libri tertii epilogo obviis comparari possit. Si vero tale quid, quod nunc abest re vera ibi legeretur, quid iam suspicione aut coniectura opus esset in re certa ac manifesta? Num contra ideo, quod istiusmodi apertissimae querelae non amplius leguntur in libris quarto quintoque, nova mea coniectura nimis temeraria est iudicanda? Vix opinor. Ceterum nunc iam hoc additum velim, unam saltem in posterioribus libris legi fabulam ubi „diligenter intuentibus” certe me iudice aperte declarat poeta, adhuc miserrimam esse suae vitae conditionem ²⁾. Sed plura habeo. Nam etiamsi fabellam istam, quam volo dubitantibus condonarem, ne sic quidem argumento isti „e silentio” tantum tribuerem, ut iusto audaciorem putarem novam meam coniecturam. Quid enim? Certi nihil scimus de Phaedri calamitate, prorsus nihil porro nobis innotuit de restitutione qualicumque poetae. Cogitari igitur potest, quin etiam verisimile videri possit Phaedri indolem pernoscenti, morosum istum in maius auxisse propria infortunia. Equidem prorsus astipulor Nisardo haec scribenti ³⁾: „J’ai peur que les choses n’aient été moins graves que Phèdre ne les présente dans son laconisme menaçant et plein d’un vague désespoir. Il est très possible qu’il s’exagérât ses ennemis politiques, comme je crois fort, qu’il s’exagérât ses ennemis littéraires.” Ergo non nimis temerarium videtur mihi suspicari, poetam calamitate ista ignota post Eutychi repudiationem, per aliquod tempus etiam laborasse, sensim tamen infortunia ista tempore esse levata aut fortasse novo quodam felici casu nobis prorsus ignoto abolita esse.

1) In noto specimine inaugurali c. t.: Qua mente Phaeder fabellas scripserit — Parisiis 1897. p. 21.

2) v. i. p. 290 sqq.

3) Poètes latins de la Décadence (1834) I p. 14.

Iam porro legendi cupidus, coniectura mea ad tempus saltem accepta, haec offero: Vehementi frustrationis dolore affectum atque exacerbatum fuisse clientem poetam turpiter spreto ac repudiatum haud nimis temere suspiceris. *Ipsam autem illum clientis repudiati dolorem, ipsam laesi poetae iram in quarti libri fabulis nonnullis mihi audivisse visus sum*, nisi forte, quod in tali re saepius factum est, proprio praeiudicio tintinnant critico aures geminae.

Simul autem alterum vel potius prius propositum meum exsequi destinavi et tandem illuc unde abii redeo. Nam Buecheleri coniectura ¹⁾ ita mihi placuit, ut maxima cum cura circumspexerim, ecquid novi in Phaedri scriptis invenire possem, quo eam stabilirem. Propositum sat ingratum et periculosum. Nam illi, quibus iam nunc rectis admodum talis stare videtur ingeniosa ista coniectura de fulcris meis profecto non nimis magnifice sentient, illos contra, quibus Buechelerus persuadere non potuerit iam iam meae scientiae efficaci manus esse daturos vix crediderim. Iam fiduciae plenus videar necesse est, qui duplex hoc munus in me receperim, prius, ut probabilius reddam id quod non nisi probabile esse dixit summus Buechelerus, tum ut novam suspicionem commendem ibi, ubi aut altum regnat silentium, aut opiniones leguntur prorsus diversae eaeque minime spernendae ²⁾, in re denique, in qua ipsum argumentorum fontem unde hauriamus miserrime sitientem habemus. Tu iam lector „si non fastidis, veni”.

Dudum ipse coniecturae auctor allegavit hos epilogi senarios:

Tuae sunt partes, fuerunt aliorum prius,

Dein simili gyro venient aliorum vices,

haec tamen statim addens:

„Iusto argutior sim ex hoc ipso versu si colligam, qualis homo fuerit, cui deditus studio” —

Haec iusto verecundius dicta puto. Et si nihil omnino in hac

1) „Die schöne Vermutung Buechellers” dicit Lucianus Muellerus.

2) Fortasse plures super hac re sententiae scriptae exstant, quae mihi non innotuerunt. Utique hic ad Vandaelii opinionem addenda sunt verba, quibus utitur Georgius Thieleus, vir in Phaedrianis nunc facile princeps: „sein wärmster Gönner Eutychnus”. (Phaedrusstudien II — Hermes 1908. p. 337.)

re valet versiculus, cur tandem allegavit Buechelerus? Utut id est, certe mea pectora movit senarius iste *gyro vicibusque* suis ornatus et circum equosque olere admodum mihi videtur. Vice mea nunc iusto argutiori esse mihi liceat, lector, ad laudatos versus hosce prologi senarios adhibenti:

*animum relaxes otium des corpori,
ut assuetam fortius praestes vicem.*

Nihil, prorsus nihil et Buecheleri versus et mei demonstrarent, si merus flatus vocis nobis esset nomen istud Eutychi. Nunc vero in hypothesi commendanda, aliquid certe ponderis habet repetita illa *vicis* vox, aliquid certe valet *otium* istud *corporis* diserte post *animum relaxatum* additum. Haud abs re denique erit hoc reputasse, omnia ista dicta esse viro: „multarum rerum *varietate* districto” (Epilog. 3), circi opinor aulaeque muneribus aequae occupato. Atque ad Eutychem *aurigam* Phaedri patronum philologis commendandum amplius vix quicquam opinor e tertii libri prologo atque epilogo extundi umquam poterit.

Sed fortasse de Eutycho *aulico* apud Gaium principem gratiosissimo eiusdem farinae testimonia (gravibus deficientibus) e Phaedrianis senariis haud nimia subtilitate elici possunt:

Quodsi accusator alius Seiano foret,
Si testis alius, iudex alius denique,
Dignum faterer esse me tantis malis.

Ad taedium usque de his versibus, quos nunc in usum meum convertere conabor, disputatum est. Sed quidquid in iis sive obscure sive moleste dictum putas ¹⁾, id inter omnes constat opinor,

---

1) De imperfecti coniunctivo *foret* olim in Annotatiunculis meis (Mnem. Vol. XXXIX — 1911 — p. 58) contra Schanzium disputare ausus sum, qui scripserat: „diese Worte können grammatisch nur verstanden werden, wenn sie zu Lebzeiten Seians geschrieben wurden” e. q. s. Opinionem adhuc non mutavi, sed nimis breviter et temere tunc locutus sum. Nam *foret* (sive *esset*) et *fuisset* quasi promiscue adhibuisse Romanos scriptores in enuntiatis, quam irrealis vocamus, iniuria et temere efficias ex observationibus quales protulerunt Gronovius ad Liv. XXXIV, 11. Burmannus ad Epic. Drusi 417. Ruhnkenius ad Ter. Adelp. I. 2. 26. Sedulo in tali re in cuiusque scriptoris Latinitatem atque in singulorum locorum accuratum iustumque sensum investigandum est (conferantur e. g. loci Sallustiani: Bell. Jug. 59. 3 et 82. 3). Sed plura de quaestiuncula sat spinosa proferre nolo; ad Phaedri locum recurro atque imperfecti coniunctivum sic explico, ut enuntiatum irrealis: „dignum me faterer, si alius accusator *foret*” idem valeat quod reale: dignum me non fateor, quoniam non alius accusator *est*. Et iusto iure Phaedrum ita loqui potuisse vel post mortem

terribile nomen Seiani a Phaedro scriptum esse post istum tyrannum subversum, damnatum, unco tractum. Iam haec porro rogare ausim: Cur Seiani nomen sic aperte posuit noster? Respondebit nonnemo apte sat et quiete: „Quid? Nonne ei licuit, o bone? Tu porro id abhorrere putas a Phaedri moribus, leoni vel mortuo calcibus frontem extundere?“ Vice mea respondeo: „Ita sane est. Licuit viro neque a moribus eius alienum fuit. Vel sic tamen non mera ira sed bono consilio terribile hoc nomen a plebeio nostro prolatum esse mihi persuasum est. Prologi iactatione, confessionibus, promissis, epilogi querelis precibusque iterum iterumque perlectis, credo *etiam Seiani nomen scelusque data opera addita esse ab afflicto poeta quo facilius gratiae, commodi, lucri denique aliquid a novo patrono impetraret. Et quemnam meliore spe restitutionis adiret aliquis Seiani nefario scelere laborans quam potentem gratiosumque aulicum Gaii principis?* Nam quantopere Eutycho suo faverit Caligula, quamque acerbum odium in Seianum habuerit idem ille, omnibus notum est ¹⁾.

Denique ad hos epilogi senarios animum attendamus:

Saepe impetravit veniam confessus reus:

Quanto innocenti iustius debet dari!

Salva veritate et tuo iure id vel baiulo cuidam dixeris. Sed quanto efficaciora sunt verba, si dicuntur viro litibus precibusque diiudicandis occupato. Longe absit, ut Eutychem istum Gaii libellorum procuratorem dicere ausim omnibus deficientibus testimoniis, sed potentis istius viri „negotia“ atque „officia“ a

---

Seiani optime demonstravit Prinzius hisce: „man denke, dass in den Prozessakten der Name Seians als Ankläger auch noch zu der Zeit zu lesen war, wo er längst nicht mehr am Leben war“. Sic et ego censeo et sic denique attentum rogatum velim lectorem: Nonne optima Latinitate dici potest: Anytus nisi accusator Socratis *foret*, viri nomen vix cognitum haberemus? Fusus aliquanto de re egi, siquidem Schanzius in novissima libri sui editione sententiam non mutavit Prinziique explicationem accipere noluit. (Gesch. der Röm. Lit. II: II^a p. 542). Hoc non addere non possum: In fabella de mustela deprensa (I. 22.4 sq.) sic loquitur homo: Faceres si causa mea, gratum esset et *dedissem* veniam supplici. Iam rogo: ist *dedissem* hier grammatisch oder redlich zu verstehen?

1) „Adsimulabatque iudicis partes adversus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent“ e. q. s. Luculenter haec verba, dudum et certatim ab antiquis interpretibus huc allegata, nos docent, prorsus iisdem artibus in Gaii propinquos saevisse tyrannum istum, quibus se pessumdatum esse queritur pusillus plebeiusque poeta.

litibus dirimendis precibusque audiendis prorsus aliena fuisse vix crediderim.

Nunc quartum librum pari cum cura, pari cum subtilitate examinemus. Iam ex asse et gaudens astipulor Haveto perhibenti: „Libro IV sua est facies peculiaris” ¹⁾. Ita profecto est. Nam misso libri ambitu maiore (omnes enim Phaedri libros plus minusve decurtatos ad nos pervenisse quis nescit?) de vario eius argumento iure opinor admonere licet lectorem. Iuxta solitas „Aesopeas” fabulas quattuor certe in eo deprendimus narrationes longiores, inter quas primarium locum obtinent Simonideae illae. Accedit mirum et audax istud genus fabularum Promethearum, quarum duae insolita licentia et spurcicia sunt famosae, tertia ex Appendice certo certius huic quarto libro est vindicanda. Accedit fabula undecima sat insulsa sed Phaedri propria, arroganti insuper stultoque aucta epimythio cuius initium notissimum:

Quot res contineat hoc argumentum utiles,
Non explicabit alius quam qui repperit.

Denique animum attendamus ad „fabulas” quintam et vicesimam primam, quarum neutra est fabula vera, sed altera oratio pro domo acerbissima aucta „moralitate”, altera invectio felle plena. Peculiaris profecto libri quarti est facies, nec, me si audis lector, peculiaris huius rei causa deest. Nam facere non possum, quin credam, Phaedrum hunc dum librum exararet Latio sane et posteris scribere sibi visum fuisse, sed duorum tamen imprimis virorum imagines ei identidem obversatas fuisse, novi patroni Particulonis, cui artis suae optima specimina exhibere studeret, veteris Eutychi, cui, quem spreverit, demonstrare gestiret.

Hisce praemissis varios quarti libri locos examinemus, ut sic, si tamen possum, minutis quidem sed crebris fulcris hypothesin meam adminiculum.

De prologi priore parte nuperrime disputatiunculam Mnemosynes lectoribus obtuli, qua quid de certa ista „ratione scribendi” Phaedriana cogitem in transitu exposui ²⁾. Atque quin de glo-

1) Havet. p. 269.

2) Mnem. Vol. XLV p. 93 sqq.

riola sua sollicitus *in primis* porro scripserit noster, nemo opinor unquam dubitavit dubitabitve. Nunc examinemus porro, utrum praeter hanc gloriae cupiditatem aliorum quoque affectuum vestigia, *irae praesertim dolorisque*, in quarti libri senariis inveniri possint necne. Equidem iam in ipso prologo ea deprendisse mihi visus sum.

Audiamus poetam Particulonem suum alloquentem :

Mihi parta laus est, quod tu, quod *similes tui*

Vestras in chartas verba transfertis mea ¹⁾ e. q. s.

Particulonis „similem” unum alterumve Phaedri fautorem existitisse facili negotio e versibus allatis efficias. Apparebunt fortasse tempore. Sed dum prodeant nobiles isti, quos adhuc premit alta quies, tu interim lector mecum perpendas quaeso locutionis vim totiusque loci colorem atque ἦθος. Fortasse mihi astipulari poteris perhibenti, poetam cum haec scriberet non tam de „*similibus*” illis cogitasse, quam de isto, qui Particuloni quam maxime *dissimilem* se praebuisset.

Ultimus prologi senarius hic est:

Illiteratum plausum non desidero.

Literarum literatorumque mentiones in quarto libro passim seruntur. In prologo respuit poeta plausum *illiteratum*, septima fabula nasutos monet ne *literis* sint molesti, Simonidea priore narrat quomodo „*literarum* quidam studio deditus” iuverit poetam afflictum sive potius ἀτάρακτον, altera narratio hisce incipit:

Quantum valerent inter homines *literae*,

in epilogo denique bonum suum Particulonem honore beat poeta mansuro

Latinis dum manebit pretium *literis*.

Mero casui hoc tribuat qui velit, mihi non casu evenisse videtur. Sine ulla notione adiuncta porro legat *illiteratum* istud, cui commodum, mihi ut aperte dicam vox ista fere idem sonat atque: *Eutychanum*.

Sequitur prima fabula de asino Cybeles, hoc ornata promythio:

Qui natus est infelix non vitam modo

Tristem decurrit, verum post obitum quoque

Persequitur illum dura fati miseria.

1) De his verbis obscuris pauca dicam infra p. 307.

Fatum profecto sit post Thielei monita ¹⁾ huc afferre Graecae fabulae „moralitatem” insulsam: Οὕτω καὶ τῶν οἰκετῶν ἔνιοι, εἰ καὶ τῆς δουλείας ἀφελῶσιν, τῶν δουλικῶν οὐκ ἀπαλλάττονται ²⁾ tum collis potius quam collatis locis demonstratum ire, quanto melius hic rem suam egerit Phaedrus. Nam etsi pro certo res demonstrari vix umquam poterit, tamen quam maxime videtur verisimile et hic antiquam „moralitatem” Graecam nobis deperditam Latino poetae praesto fuisse quam sequeretur. Vel sic tamen nullus dubito equidem, quin avidissime hanc fabellam arripuerit „in calamitatem suam delegerit”, *primum novi libri locum* ei assignaverit miser poeta, Seiani iniquitate Eutychique repudiatione graviter afflictus. Sed cautiores viderint ³⁾.

Hoc statim addam, ipsam fabellulam sensum misericordiae vix movere posse. Quem enim sortis misereat asini post mortem etiam *τυμπανισμῶ* vapulantis? Ob talia ridet vel subridet qui potest ⁴⁾. Quod et ipsum Phaedrum sensisse puto probeque intellexisse se vi quadam levem hanc materiam in usum suum convertisse. Facile sic transeo ad ipsam aptissimam transitionem, qua poeta pergit ad secundam fabulam, cuius „prologus” hisce orditur verbis:

Ioculare tibi videtur e. q. s.

Atque istis verbis quin ad proxime praecedentia protinus respexerit noster vix dubito ⁵⁾. Quamobrem lectionem traditam boni consulo neque ullam video causam, cur cum Haveto et Speyero legamus:

1) Phaedrusstudien: Hermes 1906. p. 568 sqq. Magnopere dolendum est Babrianum epimythium nobis interiisse. Ceterum simillimus rerum status nobis mox redibit in tractanda fabula duodecima.

2) Halm. 290.

3) Contristatam fuisse poetae mentem, cum quartum suum librum scribere incohareret, persuasissimum Hartmano quoque fuit. Utique conferantur quae scripsit ille in Commentatione sua p. 35.

4) Si cui taedium fortasse obrepat mearum disquisitionum nimis subtilium, auctor ei sim ut paulisper hic obambulet in annotationum silva Burmanniana. Iam deprendet ibi viros doctissimos impensa gravitate disputantes, utrum asinus post mortem iniuria affici possit necne. Testes citantur Socrates, Plato, Aristoteles, Stoici, Augustinus! Fortasse perlectis istis controversiis gaudio quodam recreatus pauloque iam mihi summissior factus ad spinosas meas dignabitur redire nugas.

5) Rectissime Siebelis-Eckstein-Polle: „ioculare” hier: „läppisch”.

Ioculare tibi videmur.

Sed iam totum istud exordium dabo, de quo fusius mihi disputandum erit:

Ioculare tibi videtur et sane levi
 Dum nihil habemus maius, calamo ludimus.
 Sed diligenter intuere has naenias;
 Quantam, subtilis, utilitatem reperies!
 Non semper ea sunt, quae videntur; decipit
 Frons prima multos, rara mens intellegit,
 Quod interiore condidit cura angulo.
 Hoc ne locutus sine mercede existimer,
 Fabellam adiciam de mustela ac muribus.

Apto, me si audis lector, vocabulo hos senarios appellabis libri quarti prologi partem praetermissam huc iam quasi novellam insertam ac postumam. Sed ne cui sic nugator videatur bonus Phaedrus, quippe qui ipse carminis sui modum statuere nequiverit, arte ficta haec omnia admodum esse puto. *Uno tenore scripta, uno utique tenore legenda mihi videntur omnia inde ab initio prologi usque ad senarium quem ultimum dedi:*

Fabellam adiciam de mustela ac muribus:

Exponit poeta mutati consilii causam fictam „certam” nimirum istam suam „rationem”, laudat novum Maecenatem, summovet obtrectatores nec non oblique perstringit patronum veterem. Continuo de miserrima vitae suae conditione narrare incipit, fabella usus sat ridicula, certe ad misericordiam movendam vel ipsi visa poetae minus apta. Sed callide laudem virtutis, ut dicunt, necessitati dedit et apte usus est occasione aliquid interponendi de „genere” Aesopi, quo iterum novum patronum laudibus oneret, ad veterem iterum contumeliose respiciat.

Nunc singula examinemus:

Ioculare tibi videtur:

Ad „tibi” ego suppleo: mi Particulo, non: lector.

Sed diligenter intuere has naenias:

Et nos diligenter haec intueamur. *Nam hic si usquam testimonium admodum grave mihi deprendisse videor, quo hypothesis meam stabiliam: Bis tantummodo fabellas suas naenias vocat poeta. Atqui altero loco ad Eutychem scripsit noster:*

Legesne quaeso potius viles naenias . . . ? (Lib. III. prol. 10)

Quae cum ita sint persuasum admodum mihi est, nostro loco hoc dicere voluisse Phaedrum: Tu nunc mi Particulo, etsi fortasse prima fabella ineptae potius festivitatis specimen quam maestae veritatis symbolum tibi videtur, perge tamen et *quae subtilitate* mox pretium reconditum agnosces istarum *naeniarum*, quas ne obiter quidem inspicere dignati sunt Eutychi.

Sic ad quartum versiculum ventum est, quem ego, re diu perpensa sic exhibeo ut libri dant:

Quantam, *subtilis*, utilitatem reperies!

De ingeniosa Pithoi correctione: *sub illis*, quae pro certissima emendatione vulgo in textum recipiebatur et recipitur si uberius disseram, nimis longe a proposito aberrem. Traditae lectionis vocativo paulo insolentiore non offendor equidem, quamque egregie hic inserviat codicum lectio propositae meae argumentationi vix est quod uberius exponam.

Porro ad senarium:

Quod interiore condidit *cura* angulo
observatum velim sollemne paene dicendum esse istud *curae*
vocabulum. Legitur et in *prologo* et in *epilogo* libri secundi:

Equidem omni *cura* morem servabo senis.

Si livor obtrectare *curam* voluerit.

Mire tum (ut cum bono Donato loquar) brevi intervallo bis recurrit vox in tertii *prologo*:

Impendas *curam* quam rei domesticae.

*Curam*que habendi penitus corde eraserim,
ubi, ni fallor, ironice et ambitiose adhibita est, ita nempe ut ipso sono quasi sponte se lectoris animo offerret sollemnis ista cura literaria Phaedriana. Sic et haec vocula mihi levissima est significatio τῆς τοῦ προλόγου ὑπερκαταλήξεως.

Atque de reliquis quos attuli versiculis vix quicquam mihi in medium est proferendum ¹⁾. Unum hoc non monere non possum: Quam egregie illud *rara mens* respicit ad vocativum: *subtilis*, quantoque gratius et efficacius sonant illa:

decipit

Frons prima *multos*, *rara mens* intellegit e. q. s.,

1) Ad miram locutionem: *sine mercede*, de qua olim disputavi (Mnemos. Vol. XXXIX p. 58 sqq.) postea fortasse si licuerit recurram.

si scripta haec cogitas non lectori cuivis, sed inprimis „viro sanctissimo” Particuloni! ¹⁾

Venio nunc ad fabulam duodecimam, qua acerbissime perstringitur Plutus. Atque de hoc Phaedri „iudicio iniquo pravoque” sat multa protulerunt interpretes cum veteres (quos audire est apud Burmannum) tum hodierni. Promythium Phaedri hoc est:

Opes invisae merito sunt forti viro,

Quia dives arca *veram laudem* intercipit.

Et hic praesto nobis est Graeca „moralitas”: ὁ λόγος λεχθεὶς ἐν ἐπ’ ἀνδρὸς πλουσίου μὲν τύχην πονηροῦ δὲ τὸν τρόπον (Halm 160) „verior multo et narrationi magis conveniens” ut scripsit Vandaelius ²⁾, hisce nimirum significans, a Phaedro hanc fabulam in usum suum conversam atque ex parte saltem corruptam esse. Quae si vera aut verisimilia tantum essent, quam avide ego hic arriperem occasionem demonstrandi cur id fecerit noster. Sed et hic sicut ad primam fabulam quarti libri meliora opinor nos docuit Thieleus ³⁾. Huic igitur peritissimo et cautissimo iudici astipulatus sperno moralitatem istam Graecam et recentioris aevi et peioris notae, libenterque credo, Phaedrum et in hac fabula enarranda fideliter esse secutum exemplar suum Graecum, („fontem cynicum” hic deprendit Thieleus), quod mutilatum et prisca sua moralitate privatum ad nos pervenerit. Observat Thieleus: „Besonders kynisch scheint mir die Formulirung der Moral: der Reichtum tötet die wahre Tüchtigkeit und *den wahren Ruhm*” ⁴⁾. Sic media in quaestiuncula mea literaria de

1) De variis transitoriorum, ut ita dicam, horum versuum lectionibus acute disputavit Alfredus Tackius in „Phaedrianis” suis (Dissert. Berolin. 1911), opusculo bonae frugis pleno.

2) Vandaele p. 35.

3) Phaedrusstudien. I. I.

4) I. I. p. 567. Continuo haec addit vir summus: „Hierbei kann ich den möglichen Einwand, dass Phaedrus etwa durch ungeschickte Fassung der Sentenz diesen schroffen Ton verliehen habe, nicht gelten lassen. Denn Phaedrus hat hier seine griechische Vorlage ganz wörtlich benutzt” e. q. s. De imitatione Graeci promythii nihil certi statui potest, quoniam interiit, sed fortasse verbum de verbo expressum extulit Phaedrus. Ceterum non is sum qui hic utar locutione: *durch eine ungeschickte Fassung*. Potius, ut Germanice dicam, hic deprendam: eine ganz geschickte Fassung und treue Wiedergabe eines sehr willkommenen schroffen Tones.

improviso se offert occasio philosophandi. Quaeritur quae sit vera laus secundum Cynicos. Et hic sicut in omnibus quaestionibus philosophicis facilius est rogare quam respondere. Et bene hercle factum, quod nobis hic non est diiudicandum, utrum veram Cynicorum laudem rectius dicas ἀταραξίαν an ἐκδυσίαν τινὰ τοῦ ἀνθρώπου. Illud igitur mittamus et hoc confidenter autumemus, quod cum invictum tum ad causam nostram sufficiens est: *Cynicos numquam veram laudem posuisse in literis*. Nunc ad fabulatorem nostrum recurramus, iterum promythium eius legamus, aequissimo concedamus animo eum verbum de verbo Graeci sui exempli expressisse, tum rogemus, quinam ei obversati fuerint ante oculos talia dum scriberet. Fueruntne isti barbati palliatique morum censores, non divitias sollummodo sed omnes humanas curas vilipendentes, an potius strenui humilesque poetae, contempti fortasse, sed post omnia vel divitissimis spectatoribus invidiosi? Nam cum duo dicunt idem non semper est idem ¹⁾.

Iam ad narrationes devenio Simonideas, quarum prior luculenter me iudice nobis demonstrat, quam simpliciter, ne dicam pueriliter, et de divitiis contemnendis et de vera laude consecranda iudicaverit bonus iste, qui per me licet Cynicum dogma ad verbum fideliter Latine expressit. Ecce:

Homo doctus in se semper divitias habens,
vera laude sua nec non thesauris suis onustus conscendit navem,
naufragium facit, sed mox ex itinere redit novum adeptus Mae-
cenatem, vera laude servata, veste insuper nummis, familia
exornatus. At nec cum Clazomenio illo hospite nec cum ullo
alio Maecenate umquam opinor disputaverat de „arca divite
veram laudem intercipiente” nec umquam quemquam eorum

---

1) Operae pretium videtur hic audire Burmannum (in editione anni 1727) qui ob Herculeum istum putat Phaedrum de laude bellica sermonem facere. Parum recte, ut leviter dicam. Sed de propria explicatione dubitasse videtur ipse philologus, quippe qui sic finem faciat: „An et hic avarum Tiberium (sic) vel alium quem ducem tangit Phaedrus?” Sic propius ad verum accessit opinor! Ceterum ut ad meam opinionem redeam: mihi et *dives arca et vera ista laus* in memoriam revocant notissimos istos senarios tertii prologi, quibus et propriae vitae et Eutychi „studiorum” iudicium facit noster. Sed quid de Eutycho „literato” cogitaverit atque exspectaverit fortasse Phaedrus fusius disputare conabor infra.

rogaverat, utrum „dulce lucrum praeponeret docto labori” necne. Sic poeta Ceus invidiosa fieri potuit fabula moesto Romano fabulatori, qui ne post vulnera quidem illata iusto modo umquam clipeum sumere scivit.

Atque haec de priore fabula. De altera fusius aliquando disputare libet. Nam hanc narratiunculam dum lego ac relego, singulari subito sum commotus cogitatione, qua me liberare deinde non potui. Monentur igitur pyctae (fortasse et aurigae) ne poetas ludibrio habeant. Historia omnibus Phaetri aequalibus literatis nota fuit opinor. Nos adhuc eam legimus apud Ciceronem, Valerium Maximum, Quintilianum ¹⁾. Sic incipit Phaedrus:

Simonides idem ille de quo rettuli,

Victori laudem *cuidam* pyctae ut scriberet e. q. s.

Quid usitatus, quid fabularum stilo accomodatius dictum videtur quam istud *cuidam*? Num quicquam suspectum hic habere possit quisquam? Ignoscas lector si tamen ausus ero. Et notissimus et apprime nobilis fuit iste pycta. Scopas vocatur apud Ciceronem et Valerium Maximum, Phaetri aequalem. Aliquanto post sane Quintilianus scripsit, magnam dissensionem de isto nomine fuisse inter auctores, haec tamen dum addit: Scopae et Crannonis domicilii nominum famam latius fudisse Ciceronem. Ut ut id est, vix cuiquam Phaetri temporum literato ignotum fuisse istius pyctae nomen qualecumque iusto iure credere possumus ²⁾. Paulisper nunc artis literariae critici munus audacter in me recipiam: Quali splendore, quanta efficacitate augere hic potuit Phaedrus narratiunculam suam. An putas prorsus non ad Simonidis poetae gloriam referre potuisse, utrum ignotus hic pycta *quidam* ruina obrueretur an nobilis iste Scopas The-

1) Cic. de Or. II 351 sqq. — Val. Max. I. VIII Ext. 7. — Quintil. Inst. Or. XI. 2. 11 sqq.

2) Rem iam olim miratus est Burmannus (1727) haec dum annotat: „Nescio vero cur Phaedrus Scopam noluerit nominare: forte alios auctores secutus est”. Per fugium hoc potius quam explicatio est. Pergit sane criticus: „Nam Cicero et alii, qui hic adducuntur, de carmine tantum memorant, nec addunt scriptum in laudes pyctae, nec Scopam pyctam vocant”. Quam debilis vero et putida haec sit explicandi ratio, id ipse vir summus prodit dum continuo sic pergit: „Sed Quinct. lib. XI. 2 dicit pugili coronato scriptum et convivium in honorem eius victoriae fuisse celebratum, sed dissentire veteres an *Scopae*, an Glauconi, an Leocrati, an Agatharcho”. Cetera tu lector apud ipsum Fabium legas.

salorum regum progenies? Cur igitur exornationem tam in promptu iacentem non assumpsit? Cur nomen late vulgatum reticuit? Fierine potuit, ut iratus fabulator, ab auriga spretus, nullum iam amplius agonum genus, nisi quod Musis sacrum esset, claro nomine concelebrare voluerit? Subridebis fortasse lector, neque ego tale quid proferre ausus essem, nisi altero statim loco eiusdem nostrae narratiunculæ quasi novo impulsu iterum in eandem cogitationis viam protrudi mihi visus essem. Audiamus poetam: Pacta mercede opus aggreditur Simonides sed:

Exigua cum frenaret materia impetum,

Usus poetæ more est et licentia

Atque interposuit gemina Ladae sidera.

Quid hæc sibi volunt? Operæ pretium est hic audire Phaedri interpretes et emendatores. Sic igitur simpliciter docent pueros Siebelis-Eckstein-Polle: „*Exigua materia*”: „der geringfügige Stoff, weil der Sieger ein sonst unbedeutender Mensch war”. Periculosa hæc brevitatis me puerorum praeceptorem offendit admodum. Iam finge tibi lector puerum vere veri cupidum suamque sibi in hac re opinionem informare cupientem. Nonne is ducibus istis viam monstrantibus credat necesse est, Simonidem miserum vi coactum fuisse Dioscuros suos quasi de coelo deducere, ut implerent carmen in honorem abiecti cuiusdam abiectique generis viri componendum? Caveant censeo hic praeceptores, ne quid detrimenti capiat res publica sua scholastica. Sed iam missis aerumnis istis audiamus Havetum, in hunc modum viros doctos docentem ¹⁾: „Lacunam statuit L. Havet (post versum quintum) . . . . atque in deperditis versibus moneri legentes debuerunt (ut fit apud La Fontaine) cur materia fuerit *exigua*; sic fere fortasse:

In se recepit, generis abiecti viro,

Per se vix noto, qui praeconem gloriae

Certo conduxit pretio e. q. s.

Persuasum igitur est Haveto, ipsum Phaedrum iam olim aequalibus suis, disertis, ut ita dicam, senariis, eandem prorsus explicationem exhibuisse, quam nunc offerunt Siebelis-Eckstein-Polle.

1) In annotatione critica ad locum.

Atque interpolationem istam ad tempus accipiamus. Quid nunc lucratur? Habemus sane luculentissimam explicationem vocis istius *cuidam*, de cuius colore iam nemo dubitare potest. Simul autem credere cogimur, fabulatorem nostrum strenue operam dedisse, ut literati sui aequales sentirent, quam penitus spreverit nobilem istum Scopam Ciceronianum nec non vulgo opinor notum. Porro iam credamus necesse est, Phaëdrum omnino non curasse, quid sibi respondendum esset rogantibus, „cur sic mentiri velit” in re notissima. Parum recte explicasse rem mihi videntur interpretes, quos laudavi, Germani, prorsus autem cum interpolatione sua a scopo aberrasse mihi videtur vir doctus Francogallicus.

Sed iam porro rem sedate perpendamus: Totius narrationis cardo sive existendi ratio inest in ista digressionem poetica. Quid mirum ergo, si et apud Ciceronem et apud Quintilianum eam rem memoratam invenimus, sine qua fabula stare nequit? Sic breviter Cicero: „id carmen, in quo multa ornandi causa, *poetarum more*, in Castorem scripta et Pollucem fuissent”. Brevius etiam Quintilianus: „*more poetis frequentissimo* digressus in laudes Castoris et Pollucis exierat” Et haec omnino sufficiunt, *nam unica causa digressionis hic est mos poetarum*. Paulo tantum accuratius id formula angustius valenti sic enuntiaveris: *ita postulabat ipsa τῶν ἐπιτυκίων ratio*. Quae cum ita sint iam me iudice nihil restat quam ut dicamus, Phaëdrum fabellam hic depravasse potius quam exornasse et sat miror neminem adhuc, quod sciam, spurium iudicavisse versiculum, quo explicetur id, quod prudenti nulla explicatione egeat. Longe tamen absit, ut Phaëdro abiudicem senarium, ut artifice poeta „literatum plausum” appetenti sat indignum, ita indignabundae menti clientis ab auriga patrono repudiati admodum convenientem. *Exiguam* igitur *materiam* sic explico equidem, ut ea significetur ipsa ista gymnica victoria. Ne sic quidem, iterum dico, severo artis critico stare potest additamentum istud malignius quam verius. Nam quot quantisque digressionibus exornaverint clarissimi *ἐπιτυκίων* scriptores laudes suas in nobilissimos nobilissimorumque agonum victores compositas, id nos hodie scimus, neque opinor ipsi Phaëdro ignotum fuit.

Sic haec optio nobis dari videtur me iudice: Aut credamus necesse est Phaëdrum prorsus bona fide sed inscite nobile nomen

sat vulgatum omisise, quo nomine aptissime cum ad exornandam fabulae formam tum ad melius illustrandum eius consilium uti potuisset, atque insuper addidisse explicationem, ut leviter dicam, supervacuam admodum, ut gravius, satis fallacem, aut sic nobis mentem informare cogimur, ut putemus, *fabulatorem data opera fastidiosa quadam incuria locutum esse de arte gymnica eiusque decoribus*, indignationem eius artis amantium et parum curans et irridens fortasse. Hoc ut aliquanto verisimilius ducam hi quoque versus notissimi me monent, qui in priore Simonidea leguntur:

Mercede accepta laudem victorum canens.

Hoc genere quaestus postquam locuples factus est e. q. s.

Senariis istis me iudice non tantum clarissimi Cei poetae Musam mercenariam perstringit morosus fabulator, qui „periculosum semper vitavit lucrum”, sed etiam ipsum istud *quaestus genus*, atque *vix opinor tam segniter, tam fastidiose et hic de laudibus istorum victorum locutus esset Phaedrus, si adhuc amicum patronum habuisset aurigam clarum Gaianum* ¹⁾).

Porro in re, quae tota fere in coniectura posita est, haec proferre ausim: Brevissimae in quarto libro duae leguntur fabellae, altera de vulpe et uva, altera de monte parturiente, quibus acerbe perstringuntur:

qui facere quae non possunt verbis elevant,
nec non:

qui magna dum minantur extricant nihil.

Quis non libenter astipulabitur Freinshemio haec ad priorem fabellam annotanti: „Apparet contra eos vibrari hoc dictum, qui fabulas eius elevabant verbis”? Iam haec rogare velim: Num ullo pacto melius acerbiusve quis elevare possit fabulas Phaedrianas quam „viles naenias” appellando „docti laboris” istas fruges? *At sic locutus est Eutyclus*. Sed plura addam. Non minus enim imitatores impotentes quam meros obtrectatores priore fabella tangi, quis non sentit? Atque altera fabella de monte

1) Fastidium haud dissimile deprendo equidem in Appendicis fabula undecima de stulto victore gymnico. Hanc igitur fabellam e quarto libro olim desumptam fuisse, suspicari mihi liceat.

riola sua sollicitus *in primis* porro scripserit noster, nemo opinor unquam dubitavit dubitabitve. Nunc examinemus porro, utrum praeter hanc gloriae cupiditatem aliorum quoque affectuum vestigia, *irae praesertim dolorisque*, in quarti libri senariis inveniri possint necne. Equidem iam in ipso prologo ea deprendisse mihi visus sum.

Audiamus poetam Particulonem suum alloquentem :

Mihi parta laus est, quod tu, quod *similes tui*

Vestras in chartas verba transfertis mea ¹⁾ e. q. s.

Particulonis „similem” unum alterumve Phaëdri fautorem existitisse facili negotio e versibus allatis efficias. Apparebunt fortasse tempore. Sed dum prodeant nobiles isti, quos adhuc premit alta quies, tu interim lector mecum perpendas quaeso locutionis vim totiusque loci colorem atque ἦθος. Fortasse mihi astipulari poteris perhibenti, poetam cum haec scriberet non tam de „*similibus*” illis cogitasse, quam de isto, qui Particuloni quam maxime *dissimilem* se praeuisset.

Ultimus prologi senarius hic est :

Illiteratum plausum non desidero.

Literarum literatorumque mentiones in quarto libro passim seruntur. In prologo respuit poeta plausum *illiteratum*, septima fabula nasutos monet ne *literis* sint molesti, Simonidea priore narrat quomodo „*literarum* quidam studio deditus” iuverit poetam afflictum sive potius ἀτάρακτον, altera narratio hisce incipit :

Quantum valerent inter homines *literae*,

in epilogo denique bonum suum Particulonem honore beat poeta mansuro

Latinis dum manebit pretium *literis*.

Mero casui hoc tribuat qui velit, mihi non casu evenisse videtur. Sine ulla notione adiuncta porro legat *illiteratum* istud, cui commodum, mihi ut aperte dicam vox ista fere idem sonat atque : *Eutychianum*.

Sequitur prima fabula de asino Cybeles, hoc ornata promythio :

Qui natus est infelix non vitam modo

Tristem decurrit, verum post obitum quoque

Persequitur illum dura fati miseria.

1) De his verbis obscuris pauca dicam infra p. 307.

Fatum profecto sit post Thielei monita ¹⁾ huc afferre Graecae fabulae „moralitatem” insulsam: Οὕτω καὶ τῶν οἰκετῶν ἔνιοι, εἰ καὶ τῆς δουλείας ἀφεθῶσιν, τῶν δουλικῶν οὐκ ἀπαλλάττονται ²⁾ tum collis potius quam collatis locis demonstratum ire, quanto melius hic rem suam egerit Phaedrus. Nam etsi pro certo res demonstrari vix umquam poterit, tamen quam maxime videtur verisimile et hic antiquam „moralitatem” Graecam nobis perditam Latino poetae praesto fuisse quam sequeretur. Vel sic tamen nullus dubito equidem, quin avidissime hanc fabellam arripuerit „in calamitatem suam delegerit”, *primum novi libri locum* ei assignaverit miser poeta, Seiani iniquitate Eutychique repudiatione graviter afflictus. Sed cautiore viderint ³⁾.

Hoc statim addam, ipsam fabellulam sensum misericordiae vix movere posse. Quem enim sortis misereat asini post mortem etiam *τυμπανισμῶ* vapulantis? Ob talia ridet vel subridet qui potest ⁴⁾. Quod et ipsum Phaedrum sensisse puto probeque intellexisse se vi quadam levem hanc materiam in usum suum convertisse. Facile sic transeo ad ipsam aptissimam transitionem, qua poeta pergit ad secundam fabulam, cuius „prologus” hisce orditur verbis:

Ioculare tibi videtur e. q. s.

Atque istis verbis quin ad proxime praecedentia protinus respexerit noster vix dubito ⁵⁾. Quamobrem lectionem traditam boni consulo neque ullam video causam, cur cum Haveto et Speyero legamus:

1) Phaedrusstudien: Hermes 1906. p. 568 sqq. Magnopere dolendum est Babrianum epimythium nobis interiisse. Ceterum simillimus rerum status nobis mox redibit in tractanda fabula duodecima.

2) Halm. 290.

3) Contristatam fuisse poetae mentem, cum quartum suum librum scribere incohaeret, persuasissimum Hartmano quoque fuit. Utique conferantur quae scripsit ille in Commentatione sua p. 35.

4) Si cui taedium fortasse obrepat mearum disquisitionum nimis subtilium, auctor ei sim ut paulisper hic obambulet in annotationum silva Burmanniana. Iam dependet ibi viros doctissimos impensa gravitate disputantes, utrum asinus post mortem iniuria affici possit necne. Testes citantur Socrates, Plato, Aristoteles, Stoici, Augustinus! Fortasse perlectis istis controversiis gaudio quodam recreatus pauloque iam mihi summissior factus ad spinosas meas dignabitur redire nugas.

5) Rectissime Siebelis-Eckstein-Polle: „ioculare” hier: „läppisch”.

parturiente quin impotentes isti Musarum amatores praesertim carpantur, nullus dubitavit Burmannus, qui de omni „Euty-chiana” hypothesi securus haec annotavit: „Hic sine dubio aliquem sibi Phaëdrus proposuit perstringendum, qui carmina minabatur se editurum magnifice, sed nihil vel exiguum et vile produxit”¹⁾. Iterum nunc nobis in mentem revocemus notissimos senarios:

Mutandum tibi propositum est et vitae genus,

Intrare si Musarum limen cogitas,

qui aut nihil nobis valent valebuntque semper, aut nos docent et Eutychem poesi vacasse: Quid nunc si suspicemur et istum libertum horis suis subsicivis operam navasse fabellis utcumque componendis? ²⁾ *Quid si porro huic suspicioni indulgeamus, irrita ista divitis aurigae conamina a cliente pristino hic irrideri?*

Sed sic denuo in digressionem paulo longiorem delabi mihi videor de Phaëdri aerumnis literariis. Quali ira atque indignatione in obtrectatores suos miser poeta usque fuerit commotus, id novimus omnes. Sed praeter istos aliud quoque genus hominum, *imitatores ingratos* quos vocare mihi liceat, vix minus fabulatori nostro bilem movisse, facile crediderim. Vix ullum enim posseos genus excogitari potest, me iudice, quod semel inventum magis sit aptum ad procreandos imitatores, ad alliciendum „corvos poetas et poetrias picas”. Quid? Nonne abundabat materiae copia, ut ipse Phaëdrus dixit, nonne „Aesopi Latini” corpus fabularum et narratiuncularum pedestri sermone scriptum (ut post Thielei studia splendida novimus omnes) vilis

1) p. 213 editionis anni 1727.

2) Exemplum sic et quasi praecursor esse potuit Polybii istius Claudiani, de cuius curis „Aesopeis” notissimus legitur locus ille Annaeanus (ad. Polyb. de. Cons. 8. 27). Quam diversae de hoc loco doctissimorum virorum prolatae sint opiniones, quis nescit? Quid ipse in hac re sentiam hic exponere non opus est. Sed operae pretium est audire Thieleum, qui in transitu obiterque quaestionem perstringens haec scripsit (Martial. III. 20 — Philol. 1911 p. 547): „Seit 41 lebte Seneca im Exil in Korsika. Wenn also Phaëdrus wirklich nach Tiberius Tod sich sofort wieder mit seinem verpönten Fabeln an die Oeffentlichkeit wagte, was nicht sehr wahrscheinlich ist, so konnte Seneca ja inzwischen vielleicht das dritte Buch kennen gelernt haben”. Ipsam quaestionem ut iam dixi mitto, sed ad verba quae cursivis typis dedi haec etiam atque etiam rogo: *Cur parum verisimile putemus, fabulatorem a Seiano afflictum, sub Caio iterum prodire ausum esse?*

gloriolae cupidis praesto erat? Nonne senarii Phaedriani forma „expolita” in promptu iacebat? Iam quid ipse poeta in hac re cupiverit, quid abominatus sit, quid denique expertus sit, id sponte opinor rogamus. Sed et hic, eheu, sicut in tota crisi Phaedrjana, ultra suspiciones plus minusve verisimiles quis progredi possit? Tamen et hic est quadam prodire tenus si non datur ultra. Quin etiam in hac re ni fallor id, quod „a priori” (ut dicunt) verisimile est, nonnullis senariis haud nimis temere interpretandis verisimilius aliquanto reddere possis. Hoc primum igitur, quod maxime in promptu est contendamus, plagiarjos suos et habuisse et abominatum esse nostrum. Atque

hoc ne locutus sine mercede existimer,

Fabellam adiciam de fucis apium aemulis,

sic simul bellis „meis” senariis τούτων τῶν κηφύων versiculos pro virili illustrans. Sed tu potius, candide lector, fabellam sat lepidam relege integram Phaedri libello arrepto, deinde tecum reputa utrum astipulari possis necne hisce Burmanni verbis ¹⁾: „Respici hic ignavos, qui versus Phaedri sibi vindicaverunt, censet Guyetus, nec extra veri speciem”. Equidem verbis assentior cum Haveto ²⁾ Sibelesio ³⁾ aliis ⁴⁾. Pauca quaedam addenda sunt de epimythio:

Hanc praeterissem fabulam silentio,

Si pactam fuci non recusassent fidem,

quae verba molestias praebuerunt Bentleio. Simplex minimeque in re mea spernendus hic mihi videtur epimythii sensus: „Fabulam silentio praeterissem i. e. nunquam „in calamitatem meam delegissem” nisi fuci pactam fidem recusassent i. e. nisi plagiarii isti semel maleficii sui convicti imitari et furari perrexissent. Quid demum displicere possit in locutione: pactam fidem recusare pro: fidem, qua te ex pacto obstrinxeris, praestare nolle, id me fugit. Sed de Phaedri fucis furibus hactenus.

Porro iam soli denuo (quantum scio) in suspicionum mearum campo oberrare libet. Ad Eutychem redeo, qui quin primo et

1) Ad locum in editione anni 1727.

2) p. 266.

3) Siebelis-Eckstein-Polle p. 35.

4) audi Gudium apud Burmannum.

Phaedri „generi” et ipsi Phaedro admodum favorit cum Prinzio nullus dubito. Famosum et superbum istud prologi initium:

Phaedri libellos legere si desideras

procul dubio est responsum ad invitationem plus minusve blandam. Porro, ut iam monui, ipsum Eutychem poesi vacasse sat certum videtur. Sed quam singulari modo de istis Eutychi conaminibus locutus sit Phaedrus, supra iam cum Prinzio disputans exponere studui. Strenue compellere, blande compellere istum virum, quem *ἄμωσον* esse penitus profecto sentiebat, omnino non potuit, nedum umquam adulari isti voluerit. Contra deterrere eum atque ablegare a limine Musarum id ne Phaedrus quidem ausus est. Unicum ergo quod restabat fecit noster: *docuit monuitque*. Ita saltem re considerata et apertissimum et aptissimum mihi videtur consilium et fabellae istius de apibus fucisque inter se rixantibus et alterius fabulae *in eodem libro Eutychiano obviae*, quam mox tractabo. Nam quod ad priorem illam attinet non iam meris hic querelis obtunduntur Eutychi aures sed gravem simul austeramque hanc subaudio admonitionem: Tu quaeso mecum sperne fucos, idque tecum reputa: si verus poeta evadere studes, apium exemplo utere. Nihil sine labore! Ad alteram propero fabulam de pavone apud Iunonem de voce sua conquerente. De qua fabella haec observavit Burmannus ¹⁾: „Sub hac fabula describi aliquem divitem et superbum et ostentatorem opum, quem sub pavone latere credo, verosimile est, qui affectare etiam poeticam volebat elegantiam et forte ipsi Phaedro se imparem esse querebatur, quod nequiret versus scribere, quem monet poeta, ne invita Minerva versus faciat et risum praebet. Lusciniis vero dici saepe poetas egregios notum est.” Admodum mihi placet haec explicatio, quidque hic „interiore cura condiderit angulo” recte sensisse mihi videtur vetus interpret ²⁾. Atque plura e fabulae senariis elicere velle quam ea, quae Burmanni explicatione continentur quis audeat? Tamen minime neglegendum mihi videtur totius nar-

1) p. 159 editionis anni 1727.

2) A scopo aberrasse contra summum criticum puto, cum censeret et primi libræ fabella tertia (de graculo superbo) plagiarios denotari. Nam *et locus, quo fabula legitur, et*, quod multo gravius, *narratiunculæ consilium et argumentum*, istiusmodi interpretationi quam maxime obstant.

ratiunculae singulare ἤθος, miram insolitamque sat mentis lenitatem prodens. Non hercle me fugit, hic illic in posterioribus praesertim libris, mitioris ingenii Phaedriani vestigia deprendi. Quid mirum? Quis enim semper morosus est, semper acerbus, semper fastidiosus? Sic, ut unum exemplum afferam, sat mite est responsum Iovis ad hircos ridicule indignantes barbamque capellis invidentes (IV. 16). Sed mittamus ridiculos istos hircos vix graviore vituperatione dignos et ad pavonem nostrum redeamus. Nonne impudens est ista avis formosissima cum querelis suis? Tamen haec legimus:

Tunc *consolandi gratia* dixit dea.

Quid multa? Nonne ipsa ista locutio: *consolandi gratia* ¹⁾ nos monet, ne sic nobis cogitemus fabulae „moralitatem”: tu vir dives atque potens, si insuper poeta esse vis, impudens es”, sed ita potius: „tu vir dives, si conamina tua ad scandendum Pipleum montem irrita tibi manserint, memento te vel sic divitem manere multis invidiosum!” Quodsi vel sic admodum inepte egisse quis putet Phaedrum, talia offerentem futuro patrono, literarum studiis interdum vacanti, libenter id concedo sed hoc statim addo: Etsi non cautius, mitius certe, si vera est mea suspicio hic egit Phaedrus, quam famosa ista interrogatione prologi:

Quid credis illi accidere, qui magnas opes

Exaggerare studet e. q. s.

Ceterum, quantum absit, ut omnia ista dum perpendam, Prinzii astipuler iudicio: „Und so wird auch unser Eutyclus des Phaedrus Worte nicht ungern gehört haben”, id vix opus videtur iterum monere.

Ut repetam, quae saepius dixi: *monuit, docuit, invitavit suo more et quoad potuit Phaedrus patronum exoptatum*. Nilne plus eius causa fecit? Audiamus tertii epilogi initium:

Supersunt mihi quae scribam sed parco sciens,

Primum ne e. q. s.

Dein siquis eadem forte conari velit,

Habere ut possit aliquid operis residui e. q. s.

---

1) Semel recurrit ista formula: *consolandi gratia*. Legitur in fabula de gubernatore prudenti (IV. 17). Parum congruit promythium cum fabulae argumento (cf. Graecam narratiunculam — Halm 367!). Sed quin ipse se Phaedrus ibi consolari conatus sit, denuo „in calamitatem deligens quiddam suam”, vix dubito.

Addamus quarti prologi initium:

Cum destinassem terminum operi statuere

In hoc, ut aliis esset materiae satis,

Consilium tacito corde damnavi meum e. q. s.

Iam quid verius, quid tutius de istis scribi potest, quam haec Schanzii verba: „Mit dem dritten Buch wollte der Dichter von der Muse Abschied nehmen, es sollte auch andern etwas zur Bearbeitung übrig bleiben; allein er besann sich doch eines Besseren und schrieb ein viertes Buch" ¹⁾. Nam hercle ita locutus est homo, ita fecit. Atque quare ita *fecerit* fabulator, id ipse prologi quarti initio et aequalibus et posteris explicare studuit. Quam explicationem, miseris inquinatam corruptelis, quot quantisque aerumnis vexaverit philologos notum est. Novissimus ipse, quantum scio, de spinosa quaestiuncula egi in novorum Phaedrianorum meorum capitulo primo ²⁾. De causa ergo *facta*, quam Phaedrus protulit suam sibi quisque fingat opinionem. Sed *vera* quae poetae causa fuerit denuo calamum arripiendi, nemo umquam dubitavit. Fuit flagrans gloriae laudisque cupiditas. Sed procul dubio iusto vehementiorem hanc gloriae cupiditatem Phaedrianam sibi finxit Vandaelius cum de hac re scriberet: „Iam Phaedro vivente, post tertium librum editum, non ante, poetam nostrum quidam imitari conati sunt, adeo ut cum destinasset

„terminum operi statuere

In hoc, ut aliis esset materiae satis,

consilio damnato" *rursus surget iratus, mordicus contendere paratus ne quis alius partae sibi gloriae particeps esset*" ³⁾. Nam aut ego nihil iam in hisce sapio, aut hominis vix sana mente praediti est primo scribere: „iam aliis aliquid relinquo" tum si iam alii ad relictam materiem accedant „mordicus contendere ne quis alius partae gloriae particeps sit". Sic ad alteram quaestionem devenio: quare demum ita *locutus est* fabulator? Neque ullum aliud responsum hic mihi fingere possum praeter

1) Geschichte der Röm. Lit. II.II^s p. 40.

2) Mnemos. 1917. p. 93 sqq.

3) Qua mente Phaeder fabellas scripserit. p. 64. Nonnulla literis inclinatis exaranda curavi ego.

hoc simplex atque unice, ni fallor, verum: *Tertio fabularum libro perfecto iam fidos, gratos asseclas discipuloeve sibi exoptavit fabulator. Solus manere in arte sua noluit. Scholae magister audire vult solitarius iste pusillus artifex, obtrectatorum, rosorum, plagiariorum ineptorum pertaesus. Et quanto gaudio delibutus esset poeta si praepollens iste Eutyclus artis Phaedrianae fidus assecla, gloriae Phaedrianae dignus praeco existere potuisset. Sic me iudice ad tempus „terminum operi” statuit noster, ut iam et aliis et Eutycho praesertim „materiae satis” relinqueret. Ita in epilogo quoque antequam ad meras preces querelasque delapsus est, patronum suum tecte incitavit ad poesin „fabulatoriam” colendam.” Sic uno saltem minimeque opinor spernendo vinculo cogitationis constringuntur inter se epilogus et prologus, ceterum longissime inter se diversi.*

Solus remansit Phaedrus, solumque se remansurum esse procul dubio iam tum praesensit, cum aliis materiae copiam se relicturum esse quinquagenarius semel pollicitus est. Libro quarto perfecto iterum loquitur de materia adhuc abundanti:

Et copiosa abundat rerum varietas

„sanctissimo suo affirmat Particuloni, *sed de materia aliis reliquenda oὐδὲ γρῦ additur.* Qua re magis etiam mihi confirmatur sententia, quam de tertii epilogi verbis notissimis modo exposui.

Sed ad Eutyclus recurro nec non ad libri quarti prologum. Huius enim prologi senariis quasi interscriptum identidem nobis esse legendum pristini patroni nomen, id supra exponere studui ¹⁾. Et consulto tum quaedam omisi, quae nunc addere est animus, utpote praesentis argumentationis contextui aptiora. Simul autem breviter hic repetam necesse est, quae de prioris partis huius prologi sensu antea protuli. Explicatio enim ibi proposita et defensa aptissime inservire videtur praesentis argumentationis rationi. Optimum videtur paucos istos Phaedri senarios denuo integros exscribere explicationibus observationibusque intermixtis:

Cum destinassem terminum operi statuere

In hoc, ut aliis esset materiae satis,

Consilium tacito corde damnavi meum.

i. e. cum decrevissem aliis materiae sat magnam partem relin-

1) v. s. p. 289 sqq.

quere atque ita unum alterumve incitare, ut poesi fabulatoriae sincere operam navaret, iam tum *penitus planeque praesentebam, me cum consilio meo atque incitatione mea frustra futurum esse.* (Inprimis hic sentiatur pondus atque ἦθος verborum: *consilium damnavi*: Gravis locutio gr̄ave ni fallor indicat poetae pristinum propositum atque omnino nos vetat credere, postam olim inani loquendi formula usum esse cum scriberet: „dein si quis eadem forte conari velit” e. q. s.)

Nam si quis talis etiam erit tituli appetens,
Quo pacto examinabit, quidnam omiserim,
 Ut illud ipsum cupiat famae tradere,
 Sua cuique cum sit animi cogitatio
 Colorque proprius!

i. e. Fac alium eandem gloriam appetere, quam ego iam assecutus sum. Iam procul dubio aemulus ille, utpote artifex suis ingenii dotibus fretus suas etiam res aget. *Omnino igitur examinare nolet*, quidnam omiserim ego, ut id ipsum semel repositum ante omnia curet, tractet, famae denique tradat. (Repetivi hic explicationem quam antea protuli in Nov. Phaedr. I — Mnem. XLV p. 100 sq.).

Ergo non *levitas* ¹⁾ mihi

Sed *certa ratio causam* scribendi dedit.

i. e. Ergo non vili inconstantia sed iusto iure denuo fabulator resurgo, qui fidum verumque artificem imitatore frustra expectaverim, *neque tali consilio umquam allicere debuerim.*

Atque haec hactenus. Aliquanto plus ponderis certe hac mea explicatione iam tribuitur *factae* illi causae denuo scribendi, quam olim in ea dependebam. Sed post omnia causa *ficta* manet. Nam quis umquam putet, Phaedrum scribere desitutum fuisse, si unum pluresve fidos imitatores artifices sibi reperisset?

Sed paulo longius progrediamur: Iam quartum librum Particuloni dedicat Phaedrus:

Quartum libellum cum vacabit perleges.

Sequuntur:

---

1) Longe me iudice erravit hic Burmannus (1727), cui hoc loco *levitas* idem significavit atque *vanitas* (vanité).

Hunc obtrectare si volet malignitas,
IMITARI DUM NON POSSIT obtrectet licet.

Num mero casui tribuendum est, quod hoc praesertim loco, quod hoc uno loco disertis verbis sermo fit de imitatore impotenti? Post omnia, quae disputavi, vix opus videtur ut ipse mihi respondeam. Ad Eutychem respicit hic morosus noster omni spe sua frustratus, ad Eutychem respicit cum in senariis proxime insequentibus de Particulonis *similibus* nec non de spernendo *plausu illiterato* iniuria adhuc dolens loquitur, ut supra iam exposui ¹⁾.

Unum denique restat et iam illuc unde abii redeo. *Nam quod in ipso illo libro quarto, cuius in prologo unicus nobis fit locus obvius acerbe perstringens imitatores insulsos propria sua impotentia ad obtrectationem recidentes, duae simul nobis occurrunt acerbissimae fabellae de vulpe uvam appetente et de monte parturiente, quam egregie id inservit propositae meae argumentationi, cuius nunciam claudi potest circulus qualiscumque!* Ceterum tu, candide lector, si iam circulum meum turbare vis per me nihil obstat.

Corollarium hoc ad ultimum additum velim de Appendicis fabula undecima. Integram eam exscribam:

Equum e quadriga multis palmis nobilem
Abegit quidam et in pistrinum vendidit.
Productus ad bibendum cum foret a molis,
In circum aequales ire conspexit suos,
Ut grata ludis redderent certamina.
Lacrimis obortis: „Ite felices” ait,
Celebrate sine me cursu sollemnem diem;
Ego, quo scelesta furis abstraxit manus
Ibi sorte tristi fata deflebo mea.

1) De verborum:

Vestras in chartas verba transfertis mea
significatione, vi, consilio, re usque perpensa ἐπέχω. Conferatur Burmanni annotatio (1727) cui astipulatus est Havetus, Hoc tantummodo suspicari ausim, ipsum Phaedrum ad ista prologi verba quasi respexisse cum in epilogo scriberet:

Particulo, *chartis* nomen victurum meis.

Hoc voluisse *videtur* fabulator: Tu, sanctissime vir, qui tuo modo et qua potes verborum meorum immortalitati consulis, remuneratione debita meis senariis in omne vives aevum.

Quin statim cognoscamus „fontes” Graecos (Halm. 174. Babr. 29)

Γέρων Ἴππος ἐπράθη πρὸς τὸ ἀλήθειν. Ζευχθεὶς δὲ ἐν τῷ μυλῶνι, στενάζων εἶπεν· „ἐξ οἴων δρόμων εἰς οἴους καμπτήρας ἦλθον. Ὅτι μὴ λίαν ἐκαιρέσθω τις πρὸς τὸ τῆς ἀκμῆς ἢ τῆς δόξης δυνατόν· πολλοῖς γὰρ τὸ γῆρας ἐν κόποις ἀνηλώθη.

Aliter sic:

Ἴππον ἐλύπει τὸ γῆρας, καὶ μυλῶνα ἀντὶ μάχης ἐλάμβανεν. Ὡς δὲ ἀλήθειν ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν ἠναγκάζετο, τὴν παροῦσαν ἐδάκρυε τύχην, τῆς δὲ πρώτης ἐμέμνητο „ἐμοί” λέγων, „ὦ μυλωρέ, στρατεύεσθαι μὲν ὑπῆρχε πρότερον, κόσμος δὲ παντὶ περιέκειτο τῷ σώματι, καὶ θεραπεύων παρηκολούθει τις ἄνθρωπος· νῦν δὲ οὐκ οἶδ’ ὅ, τι παθὼν ἀντιλαμβάνω τὸν μυλῶνα τῆς μάχης. Καὶ ὁ μυλωρὸς πρὸς αὐτὸν „ἐπίσχος” εἶπε „τὰ παλαιὰ θρυλλῶν· ἢ τύχη γὰρ θνητοῖς τὴν ἐφ’ ἐκότερα φέρειν οἶδε μεταβολήν.”

Babriana fabella priori Halmianae tam similis est quam lac lacti. Ceterum quid multa? *Novam* dico Appendicis fabellam Phaedrianam, Romanam κατ’ ἐξοχήν, non circum equosque olentem sed desumptam e media ista vita tam grata Neronibus, Caligulis . . . *Eutychieis*. Atque vix dubito equidem, quin et feliciter admodum et callide sat hic perfecerit et „poliverit” Phaedrus materiam ab Aesopo „repertam” nec non avidissime novam fabellam „in calamitatem suam delegerit”. Prorsus ergo reicio epimythium a Luciano Muellero confictum:

Aequo ferendum est animo, quodcumque accidit, utpote ab huius fabellae consilio alienum. Etiam Havetus (p. 139) etsi de Eutycho hoc loco ne somnians quidem de Muelleriano commento dubitavit annotans: „fortasse contra mentem Phaedri”. Equidem de Phaedri mente nunc vix dubito, *et quamam allegoria excogitanda aptius atque efficacius potentis istius aurigae misericordiam movere posset, si omnino potuisset, id scire pervelim*. Vel nunc est istud hominum genus, quod citius ad lacrimas moveatur nobilis equi morte morbove, quam alterius mendicitate atque interitu. At „heus tu rhetorisce” dixerit quispiam sive stomachans sive subridens „fabula legitur in Appendice!” Ita *Suspiciemur ergo eam e tertio libro desumptam esse*.

Finis tandem adest divinandi . . . an hariolandi? „Die Er-

mittlung der politischen und persönlichen Beziehungen in den einzelnen Fabeln <des Phaedrus> ist eine lockende Aufgabe". Ita scripsit Draheimius, Phaedrianarum curarum censor peritus ¹⁾. In quae verba cum perfecto fere opusculo meo incidissem, gaudebam. Sed:

Parce gaudere oportet, ut sensim querar,
si frustra fuero. Tu autem, si tibi displicuero, benevole lector,
ignoscas velim. Suspiciassimi enim (ut cum Herwerdeno nostro
loquar) philologi sumus mortalium.

---

1) Burs. Jahresh. Band C (1900) zweite Abt. p. 144.

MIRA ΣΥΝΕΜΠΙΤΩΣΙΣ.

In vol. XLIII p. 48 praestantissimam Zuylenii laudavi emendationem, qua in titulo sepulchrali quodam pro absurdo castissimi dei habitaculo non nisi *casta mente to* reponitur:

c. d. h. non nisi *casta mementote.*

Qua lecta v. d. A. J. Egelie admonet me inscriptionis Epidauriae apud *Prophyrium de abst.* II, 19:

ἀγνὸν χρὴ νοῦτο θυωδέος ἐντὸς ἰόντα
ἔμμεναι· ἀγνείη δ' ἔστι φρονεῖν ὄσια.

Quam egregie cum latinis illis concinunt graeca haec, praesertim si *ἰόντα* pro *ἰόντα* legimus! Credamusne Hagani epitaphii auctori Porphyrii locum notum fuisse? An forte natum hunc consensum? Difficile dictu utrum minus sit credibile.

J. J. H.

AD LIVII XXXIII. 16.

SCRIPSIT

G. E. W. VAN HILLE.

In sequentibus Livii narrationem valde confusam de iis, quae anno 197 paulo ante proelium ad Cynoscephalas commissum facta sunt, ratione propabiliore quam usque ad hoc tempus factum est explicare conabor.

Paulo ante proelium Flamininus, qui Acarnanes a societate Macedonum abalienare volebat, principes quosdam eorum Corecyram ad se accessivit. Leucadem, quod inde ab anno 230 caput Acarnaniae erat, concilium indictum est. Scilicet concilii vel populorum nomine Livius id vertere solet, quod Graece *κοινόν, ὄχλοι, χίλιοι, ἐκκλησία* vocatur. Concilium fuit infrequens ac ne sic quidem concors; nihilominus duo principes et magistratus — sine dubio ii vel saltem ex iis, quos Flamininus ad se exciverat — pervicerunt, ut privatum decretum Romanae societatis fieret. Quod decretum factum esse non tantum ii, qui afuerant, aegre tulerunt sed etiam, cum duo principes a Philippo rege Macedonum missi Leucadem pervenissent, adeo commutati sunt animi, ut decreto privato illo sublato principes duo et Zeuxidas praetor, quos facere non possum, quin eosdem fuisse putem, quorum Livius § 3 mentionem facit, proditionis damnarentur et praetori insuper imperium abrogaretur. Qui cum ab amicis commonerentur, ut Corecyram in exilium abirent, obsecuti non sunt et in frequenti concilio tanto cum ardore se defenderunt, ut non tantum absolverentur sed etiam in pristinas dignitates restituerentur. Nihilominus Acarnanes censuerunt redeundum in societatem Philippi abnuendamque Romanorum amicitiam.

Hanc narrationem difficultatibus scaterere quis est, qui neget?

Viros doctos, qui locum tractaverunt, maxime offendunt verba „privatum decretum” et Swoboda (Lehrbuch I III p. 305⁷) omnium opinionem interpretatur dicens: „Es kann damit nur gemeint sein, dass bei der Beschlussfassung nicht sämtliche akarnanische Städte vertreten waren”. Proinde viri docti duo concilia fingere coguntur, in quorum priore societas Romanorum facta est, in altero autem sublata; et quod miraculi instar est: in eodem illo altero concilio principes damnatos esse eosdemque absolutos. Iis, qui hoc perhibent, neglegere non licet a Livio non disertis verbis duo concilia memorari, quamquam fatendum est, si accipiamus haec omnia in eodem concilio initio infrequenti dein frequenti facta esse, contradictiones fidem exsuperare. Sed etiamsi concedamus duo concilia esse habita, difficultates magnae manent solvendae.

Ignoramus, extiteritne apud Acarnanes lex de certo numero civium necessario ad decretum iustum faciendum, unde decretum minus iustum in concilio infrequenti factum privatum decretum appellari posset. Swobodam reliquosque viros doctos has difficultates sensisse mihi quidem apparere videtur ex eius sententia certissimis quidem verbis sed tamen dubitanter expressa. Praeterea statui nequit, utrum cives post prius concilium discesserint ac post paucos dies denuo redierint an Leucade segnes illos, qui domi manserant, expectaverint. Et cur tandem Acarnanes in concilium, ubi res tanti momenti erant tractandae, non convenerunt? Inscriptiones nos docent eos non recusavisse, quin convenirent ad decreta honoraria facienda nullius vel saltem parvi ponderis: nonne incredibile est eos dubitasse convenire in concilium, ubi salus reipublicae ageretur? Pro certo dicere non possum, utrum Livius has difficultates senserit quidem et reticuerit an narrationem suam imprudens difficultatum adhaerentium exscripserit. Quae si revera insunt neque me falsae imagines terrent, confidenter meum conamen difficultatum solvendarum in medium proferam.

Quod ut recte fiat, antemittam descriptionem collegii, quod exstabat apud Aetolos, quorum respublica nobis melius est nota et ob alias causas et quod ad hanc rem cognoscendam praeter Livium Polybius quoque nobis praesto est. Praeterea ex institutis Aetolorum aliquid concludere de Acarnanibus propterea licet,

quod instituta Aetolorum, Acarnanum, Achaeorum nisi nominibus et appellationibus vix inter se differunt.

Summa auctoritas, i. e. facultas legum faciendarum, magistratum creandorum, reipublicae administrandae penes populum erat, qui diebus cum certis tum repentinis ad consilium habendum conveniebat. Agebat de bello et de pace, de foederibus cum exteris gentibus faciendis, de patria alienae dominationi subicienda.

Concilii auctoritatem fere aequabat senatus (*βουλά, συνέδριον, σύγκλητος*), cuius quidem erat praeiudicare leges ad populum ferendas, sed ab altera parte eius et concilii iura inter se occurrebant; nam senatus quoque exaudiebat legatos, decernebat de hospitibus publicis, de civitate et de immunitate dandis. Fuisse senatum perpetuum vix est credibile, nam senatores plures erant, quam ut semper domibus et negotiis abesse possent et ius illud praeiudicandi non semper exsecutus esse videtur, quod exsequi sine dubio non omisisset, si perpetuo in capite regionis praesto fuisset.

In decretis Acarnanum de hospitibus invenimus:

IG IX. 1. 513: ἔδοξε τῷ βουλῆ καὶ τῷ κοινῷ τῶν Ἀκαρνάνων,
sed etiam:

„ 517: ἔδοξε] τῷ κοινῷ τῶν Ἀκαρνάνων.

Ex hoc decreto sane concludi non potest senatum non semper de talibus decretis consultum esse sed iis, quae mox contendemus, inscriptio adminiculum quoddam suppeditat.

Reipublicae praeerant magistratus nominibus, numero, potestate dispares quidem, sed principem ubique locum obtinebat praetor (*ὁ στρατηγός*) qui cum populo agebat, vulgo referebat ad senatum, magna utebatur auctoritate. Imperium eius erat annuum.

In republica Aetolorum praeter haec tria capita reipublicae memorantur *οἱ Ἀπόκλητοι*. Haud pauci viri docti eorum collegium senatui adaequant, quam opinionem falsam esse Swoboda (l.l. p. 361³) satis demonstravit. Apocleti enim non tantum, ut senatus, in caput regionis sed etiam varios in locos conveniebant; ad conventus eorum populo aditus non dabatur. Livius eos appellat „sanctius consilium” (35. 34. 2) vel „consilium arcanum” (35. 35. 5), dicitque: „ex delectis constat viris”. Haec non quadrant in senatum et, cum totiens τὴν βουλὴν in inscriptionibus memoratam invenimus, apocletorum nomen in la-

pidibus nondum est inventum. Numerus eorum, quamquam quisat magnus fuerit, dubitari non potest, — anno 192 consilium 30 apocletorum designabatur, qui cum Antiocho de bello gerendo ageret (Liv. 35. 45. 9, Pol. 20. 1) — tamen numero senatorum multo minor fuisse videtur. Auctore Swoboda (l.l. p. 361) erant viri e senatu delecti, qui semper una erant et cum magistratibus rebus praeerant; Breen (Mnem. XXIX p. 397) dicit apocletos fuisse „collegium extraordinarium e senatu ab ipsis senatoribus delectum, quod belli temporibus pro senatu cum praetore res quotidianas administraret”.

Antequam meam opinionem proferam, locum citare liceat, qui mihi imaginem clarissimam apocletorum eorumque provinciae atque officiorum praebere videatur.

Cum Heraclea anno 191 a Romanis capta esset, Phaeneas praetor Aetolorum et qui cum eo faciebant legatos mittere constituerunt ad consulem M. Acilium Glabrimonem, qui ab eo indutias impetrarent. Phaeneas ipse et alii quidam profecti sunt ad consulem, qui eos cum L. Valerio Flacco Hypatam remisit ad deliberandum cum Aetolis de statu reipublicae. Hic se in fidem Romanorum dedere decreverunt. Dein Phaeneas eiusque sodales eorum mandatu ad consulem profecti eum de decreto suo certiores fecerunt. A quo cum expectatione superbius tractarentur et intellegerent verba illa „se in fidem Romanorum dedere” idem valere ac „se subicere”, Phaeneas dixit se quidem et apocletos imperata facturos sed sibi concilium totius populi advocandum esse ad ea sancienda, quae iussisset. Dein Hypatam cum revertissent, cum apocletis — ii igitur erant, qui Phaeneam cum suis ad consulem ablegaverant — ea, quae facta erant, communicaverunt. Itaque literas ad populos dare constituerunt et Aetolos advocare. Postquam autem innotuit, quid Phaeneae suisque accidisset, tanta indignatio multitudinem repente cepit, ὥστε οὐδ' ἀπαντᾶν οὐδεὶς ἐπεβάλετο πρὸς τὸ διαβούλιον, quae verba, modo solito versa per: „ut ne ad deliberandum quidem quisquam convenire vellet” tam absurdam praebent significationem, ut versionem proponere velim ni fallor, novam: ut ne ad relationem quidem perpendendam quisquam transire vellet (Pol. 20. 9 sq.). Omitto alios locos enumerare, quibus apocletos munere fungentes videmus. Ubique res

ad idem redit. Ubique agunt pro collegio virorum principum (*τῶν προστάτων*), summa auctoritate praedictorum, qui relationibus faciendis prius deliberatis foederibusque cum exteris pensis populum advocant. In promptu igitur est eos cum senatu aequiperare, quod autem eorum, quae supra dicta sunt, ratione habita fieri non potest.

Cum ad locum, de quo agimus, explicandum nos deficiat Polybius, ignoramus, habuerintne Acarnanes quoque suos apocletos. Si autem ponamus id revera ita sese habere, difficultates, quae in capite nostro Liviano insunt, omnino evanescent. Tunc enim res a Livio male intellecta ita procedit:

Dum Flamininus anno 197 Corcyrae degit, apocleti haud abs re conventum agebant in insula vicina Leucadia et quidem in urbe Leucade, quod caput erat reipublicae Acarnanum. Inde pro legatis vel internuntiis ad imperatorem Romanum profecti sunt duo apocleti et magistratus, procul dubio ii, qui postea postulati sunt proditionis: Archelaus et Bianor principes cum praetore Zeuxida (prorsus eodem modo, quo anno 191 apocleti Aetoli se contulerunt ad Romanos et Antiochum regem Syriae). Ii, sive Flaminini benevolentia capti, sive Romanorum potentiam veriti, a societate eorum non alieni, postquam Leucadem reverterunt, cum amicis suis ex apocletis foedus Romanorum iam privatim composuerant, cum in pleno apocletorum consilio, praesertim, postquam duo apocleti e castris Philippi Leucadem redierunt, magna cum indignatione reliquorum proditores increpiti et perduellionis rei facti sunt. Atque ita nihil eorum damnationi obstare videbatur, ut amici iis suaderent, ante concilium populi, quod de hac causa decreturum erat, se ad Flamininum in exilium darent. Quo consilio neglecto viri feroces et causae suae confidentes tanto cum ardore se defenderunt in concilio, ut absolverentur criminibus, quamquam Acarnanes in antiquam Macedonum societatem redierunt.

Haud me fugit me primo obtutu Livium erroris sive negligentiae fide maioris arguere videri sed obliviscendum non est scriptorem nostrum, cum semel pro apocletis concilium posuisset (§ 3), fato quodam ad reliquos errores delapsus esse, nam omnia, quae ab apocletis deliberata *προβουλευμάτων* instar erant, pro populiscitis habere cogebatur, quae eodem in concilio post

strenuam principum defensionem satis inepte tollerentur. Sed haud raro rhetorica non minores ineptias spectatoribus vel auditoribus commendare male conata est. Praeterea Polybio, ut orationem variet, saepe *τοὺς ἀποκλήτους Αἰτωλοὺς* vocante Livius facile in errorem duci poterat, quod loco nostro re vera factum esse iam apparet e vocibus „offerre se multitudini”, quae voces intellegi nequeunt, nisi in mutatione quadam scaenae; i. e. quae ante facta erant, in consilio apocletorum erant tractata, quae sequuntur in concilio populi erant tractanda.

Utut hoc est, tria sunt, ni fallor, quae contra hanc explicationem in medium proferri possint:

Primum est in ultima sententia § 2: „concilium Leucadem indictum est” et in prima § 3: „eo neque cuncti convenere Acarnanum populi, neque iis, qui convenerant, idem placuit.” Livius autem me iudice apud Polybium legit de consilio infrequenti apocletorum, quod infrequens fuisse iam inde apparet, quod apocleti, qui in castris Philippi agebant, nondum Leucadem pervenerant. Livius autem, cum semel hos duos conventus confudisset, populos Acarnanum pro singulis apocletis ponere cogebatur. Eum, qui talem errorem Livio indignum esse putet, admonere velim erroris plane eiusdem, quem facit in iis rebus describendis, quae gestae sunt anno 207, ubi Polybius nobis viam monstrat.

Is narrat (10. 42. 4) Philippum legatos misisse in Aetoliam *πυθόμενον τῶν . . . Αἰτωλῶν τοὺς ἄρχοντας εἰς Ἡράκλειαν ἀθροίζεσθαι· ἀρχόντων* enim nomine Polybius cum magistratus tum apocletos denotat, quod ratio suadet; Livius autem concilium populi convenisse intellegit: nuntiatum est concilium Aetolis Heracleam indictum (28. 5. 13). Eidem errori obnoxius est, cum narrat (38. 8) ea, quae inter Aetolos et consulem Romanum anno 189 gesta sunt. Cum Ambracia desperaretur, legati ab Aetolis cum liberis mandatis decreto gentis ad consulem venerunt. Nam convocato concilio principes de statu reipublicae consuluerat praetor, iique pax qualiscunque ut fieret suaserant. Legati cum ab Romanis atrocissimas condiciones rettulissent, proprio Marte eas accipere non ausi redierant et re integra praetorem et principes consuluerunt. A quibus clamore et iurgio excepti „quam diu rem traherent qualemcunque pacem referre iussi” cum Ambraciam post ali-

quot casus redissent, novas condiciones acceperunt et ad concilium rettulerunt. Luce clarius est legatos ab apocletis iussos pacem facere, cum infecta re redissent, ab isdem increpitos esse et deinde facta denique pace condiciones λόγῳ magis quam ἔργῳ ab concilio populi esse comprobatas. Sic Polybius quoque enarratis condicionibus addit: Ἔδει δὲ τούτους πρῶτον μὲν εὐδοκῆσαι τοὺς Αἰτωλοὺς. Non lubet Livii errores, qui in hoc capite insunt, diutius pertractare; uniuscuiusque est repugnantias videre, quae ut luculentius apparerent, voces gravissimas literis discretis exprimendas curavi.

Dein dixerit quispiam: quomodo principes illi in animum sibi induxerunt societatem cum Romanis facere, nam, esto privatim fecerint, fecerunt tamen! ac porro vocesne illae „privatum decretum” sensu carent annon? Huic quaestioni iam respondent, quae e Liv. 38. 8 attuli. Apocleti Aetolorum, ut infra accuratius videbimus, ius habebant pro concilio salva eius approbatione decreta facere. Id disertis verbis dicit anno 191 Phaeneas loco illo Polybii quem supra citavi (20. 10. 11) προσδεῖσθαι . . . τῶν πολλῶν, εἰ μέλλει κυρωθῆναι τὰ παραγγελόμενα. Sic anno 220 (Pol. 4. 26) οἱ ἄρχοντες confitentur ὡς οὐ δύνανται πρὸ τῆς Αἰτωλῶν συνόδου δι' αὐτῶν οὐδὲν ὑπὲρ τῶν ὅλων οἰκονομεῖν. Omnia illa, quae inter se comparaverant, nil nisi pactionis quaedam adumbratio erat vel decretum privatum, ut Livii verbis utar. Sed quis est, qui non intellegat belli temporibus saepe necesse fuisse pactiones constituere spatio brevioris quam ut cives convocari possent et omnia illa fierent, quae in actionibus et disputationibus tam copiosis fieri solebant? Ideoque pro certo habeo concilia saepe dicis causa res iam constitutas constituisse. Sic maiestas populi salva erat. Haec si vera sunt, simul occursum est tertiae difficultati, quae in medium proferri potest: Quae Livius in fine capitis nostri dicit: „ita affecerunt animos, ut omnia quae in eos decreta erant frequentes tollerent neque eo minus redeundum in societatem Philippi censerent”, praesertim in voce „redeundum”, nonne discrepant cum iis, quae supra dixi: sine populiscito foedus ratum non esse, ideoque explicatio mea nonne refutatur? Respondendum etiam apud Livium talem exstare repugnantiam, quod prius decretum non iustum sed privatum tantum dicit; sed vitiis alienis me tegere opus non est.

Me iudice rem ita explicare debemus: decretum conventus infrequentis apocletorum, quamvis indigeret comprobatione totius collegii ac τῆς τοῦ κοινοῦ κυρώσεως aliquatenus saltem Acarnanes a Philippo abalienaverat. Etenim belli a legatis apocletorum Aetolicorum proprio Marte indicti Polybius (4. 5. 2. et 9) nobis exemplum praebet, quamquam non reticet hunc modum agendi alienum esse ab institutis popularibus Aetolorum. Hieme inter annos 221 et 220 Dorimachus, qui iussu Aristonis praetoris aegrotantis summam imperii exercebat, Aetolos κατὰ κοινόν ad bellum contra Messenios advocare non audebat sed Scopam magistratum eosque, qui eius factionis erant, usque eo ad suam opinionem perduxit, ut Messeniis bellum indicerent, plaudente Aristone, ut facile intellegas. Si tali modo bella fieri possunt, nostro quoque loco vox „redeundum” post „privatum” decretum sensu minime caret.

Restat, ut pauca dicam de apocletis Aetolicis. Credo enim eos non fuisse consilium e senatu sed e concilio populi (ἐκ τοῦ κοινοῦ) delectum, etenim apud Polybium (20. 1) et apud Livium (35. 45. 9 et 46. 1) legimus ad annum 192 haecce: τριάκοντα τῶν ἀποκλήτων προεχρίσαντο, τοὺς συνεδρεύοντας μετὰ τοῦ βασιλέως. Quid sit subiectum verbi incertum est, quod sententia mutila est tradita, suspicor autem loci Liviani ratione habita ὄχλοι vel οἱ πολλοί, h. e. concilium populi. Is enim narrat Lamiae Antiochum verba fecisse ad populum; sermo enim est de multitudine, plausu, clamoribus, vulgo, silentio faciendo etc. Concilium postquam decrevit eum στρατηγὸν αὐτοκράτορα creare, triginta principes (ἀποκλήτους) delegit, cum quibus consultaret. Dein sic pergit: „Ita dimisso concilio multitudo omnis in suas civitates dilapsa est; rex postero die cum apocletis eorum consultabat”. Nihil igitur de senatu.

Cum autem perpendimus apocletos a Livio principes, a Polybio ἄρχοντας et προεστῶτας vocari, in promptu est suspicari apocletos eos potissimum delectos esse, qui magistratu functi essent vel functuri essent, cives magna auctoritate rerumque usu praeditos. Monumentum est sanae Aetolorum mentis eos vidisse temporibus gravioribus concilium et senatum suum instituta inhabilia esse, quae quam rarissime posset essent advocanda. In pace ad magistratus creandos et ad res, ne dicam minus

serias, at certe minus necessarias, sicut hospitia publica et immunitates, obeundas convenire in deliciis Graecorum fuisse quicunque hodie in Graecia conventui sacro, quam *πανηγύριδα* vocant, interfuit, sibi facile informare potest, necnon, quanto cum apparatu talia concilia coniuncta esse debuerint.

In republica populari ratione constituta fieri non poterat, quin omnia fere per magistratus agerentur. Nam bis terve in anno concilia totius populi haberi civibus gratum erat, saepius convenire propter magnas impensas cum talibus migrationibus connexas et damna e cuiusque operis intermissione orta — si quid video — nolissent nisi summa necessitate ingruente. In tanto discrimine rerum populus, antequam discederet per urbes, partem sui — delectos viros — relinquebat, qui magistratibus tamquam consilium adessent, partim sua auctoritate eorum actis gravitatem et dignitatem addentes, partim eorum iussu apud exercitum vel in oppidis obsessis (velut anno 191 Naupacti teste Liv. 36. 35. 3), vel apud reges et imperatores peregrinos, sive hostes sive socios, reipublicae suae commodis prospicientes. Dilapso concilio ii pro concilio erant, ea condicione, ut pleno concilio actorum suorum rationi reddendae obnoxii essent. Sed hanc obligationem facta re saepe nil nisi inanem officii umbram fuisse, quis est, qui non intellegat? Mirum profecto foret, si Aetoli tantum hoc utili instituto usi essent, immo mihi consentaneum videtur et Acarnanes eos cognitos habuisse; apud Boeotos eos, ni fallor, operantes videmus apud Livium 42. 43. 7 sqq., apud Achaeos, quamquam eos nondum deprehendi, fortasse aliquando invenientur, apud Acarnanes eos extitisse Livius nos loco nostro docet.

In pace nullis periculis reipublicae impendentibus dum populus vacat immunitatibus tribuendis *τοῖς τοῦ κοινοῦ εὐεργεταῖς*, iis opus non est; ecce causa, cur non memorentur in inscriptionibus, quae totae in his rebus sunt; in bello vel tumultibus, cum de summa republica agitur et momento temporis de summis rebus est decernendum, tum desiderantur; quae est causa, cur totiens a rerum scriptoribus memorentur, qui tacent de titulis honorariis.

Consilium apocletorum est mens prompta et agilis corporis tardi et inhabilis, quod concilium populi vocant.

oculis nostris apparet. Talem constructionem ut nostra sententia nimis artam nimisque involutam, ita linguae latinae accommodatissimam fuisse nemo est qui ignoret.

Ib. I, 2, 9: *at cum undique lacerata et concerpta est, manifestum est a pluribus partibus in illam impetum fieri et inquietum aera hinc atque illinc assilire: itaque ex hac inconstantia caeli tam multa temptantis et undique labarantis apparet futura tempestas ventorum plurium.* Quid est *temptantis*? quid est, quod caelum temptet? Immo caelum temptatur, patitur, pacem suam componere atque firmare frustra conatur; tempestas enim instat viribus maior. Itaque ei non contingit, ut tam multa inter se adversa conciliet atque — ut Vergilii verbis utar: (ventorum) *mollitque animos et temperat iras* — temperet. Eodem modo Horatius de Iove locutus est Carm. I, 12, 15: *qui mare ac terras variisque mundum Temperat horis*, III, 4, 45: *qui terram in-ertem, qui mare temperat Ventosum et umbras* eqs. Itaque propono *temperantis*, i. e. inter se conciliare conantis.

Ib. I, 3, 2: *idem videbis accidere, si quando volueris observare fullonem: cum os aqua implevit et vestimenta tendiculis diducta leviter aspergit, apparet varios edi colores* eqs. Quid sit (*cum*) *os*, nusquam explicatur neque alibi invenitur. Nimirum instrumentum dicit Seneca, quo vehementer concusso tenues aquae guttae vel minimae partes tamquam in vaporem diductae prodeant; hodie hunc in usum matronae ancillaeve saetosum adhibent peniculum, quo in aquam demerso ac deinceps sursum deorsum commoto parvae emicant guttulae.

Neque quod conieceris *cymbas*, neque *cumeras* vel *cumera*, neque *urceos* vel *urnas* huic sensui se offerunt; unum vocabulum *truas* aut *trullas* tam scribendi ratione quam rerum descriptione probatur. Varro dicit de LL. V, 118 (G. Sch.): *trulla a similitudine truae, quae quod magna et haec pusilla, ut truella; hanc Graeci trullan* (leg. fortasse *τρυλλίδα*, v. nuper Am. Journ. of Phil. 35, 158). *trua qua e culina in lavatrinam aquam fundunt* (lingua batava rooster in de gootsteen); *trua* (leg. *trulla*) *quod travolat ea(m) aqua. ab eodem est appellatum truleum: simile enim figura, nisi quod latius est, quod concipit aquam* eqs. Cf. etiam Rich i. v.

Epist. 95, 23; 47, 16 *materia cessat sine artifice*; in Aetnae carmine, sescentis vinculis cum Senecae lucubrationibus arte coniuncto, idem verbum hoc ipso sensu saepissime invenitur: e. g. 166, 176, 368, 385. *Aerem aestuare* iam Propertius scripsit 2, 24, 3: *venit enim tempus quo torridus aestuat aer*; prorsus huc quadrat *aestus* substantivum in Aetnae carmine obvium, e. g. 338, 348 saepius. Vocabulum *aestuare* haplographiae vitio periit: inde etiam perfecti tempora sequentibus verbis contineri videbantur, ita ut *cessit* et *pugnabit* scriberent librarii; initio sententiae pro *ocius* eodem vitio *cuis* oculis obversabatur, quod in *cuis* vocabulum hoc loco prorsus supervacuum mutatum est. Quod ad futurum *pugnabit* attinet, vide locum paulo infra (§ 6): — *efficiunt* — (*presserit*) — *emittunt*.

Ib. I, 1, 6: *quemadmodum nubes collisae mediocriter fulgurationes efficiunt, maiore impetu impulsae fulmina, sic quanto illas minus presseris minoresve, tanto leviora fulmina emittunt*. Paulo supra legitur: — *eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore*. Hoc nimirum Seneca demonstrare conatur: leviora fulmina ista vis reddet, sive ipsa minor fuerit, sive maior eadem minus presserit. *minores* igitur corruptum est. Madvig coniecit: *pressit vis*; at *presserit vis* facile (*r: v, t: s*) *presserit* gignere potuit, *pressit vis* numquam lectionis origo fuerit. Accedit quod *pressit vis minorve* — — — — nullam exhibet clausulam. Quodsi legas: *quanto illas minus presserit vis minorve . . .*, nihil deest, ne clausula quidem optima: *┐┐┐┐┐┐* et verba *minus presserit vis minorve* (sc. *vis eadem*) ipsam explicant breviter, qua presse loquendi consuetudo Annaeana gaudet. Vitio semel commisso, quo *presserit vis* in *presseris* abiit, ex *minorve minoresve* factum est, quod adiectivum cum vocabulo *nubes collisae* coniunxisse librarium inde iam perspicuum est.

Ib. I, 1, 10: *atqui quo solet quaeque invenitur loco, magnitudo sua singulis constat*. Gercke post *loco* <et> inseruit; haud recte, ut mihi videtur. Hoc voluit dicere Seneca, quod nunc libera paraphrasi reddam: eo loco, quo solet (inveniri), eidem stellae, quae ibi invenitur, sua singulis constat magnitudo, id est: respectu loci similitudinis magnitudinis nulla omnino mutatio

oculis nostris apparet. Talem constructionem ut nostra sententia nimis artam nimisque involutam, ita linguae latinae accommodatissimam fuisse nemo est qui ignoret.

Ib. I, 2, 9: *at cum undique lacerata et concerpta est, manifestum est a pluribus partibus in illam impetum fieri et inquietum aera hinc atque illinc assilire: itaque ex hac inconstantia caeli tam multa temptantis et undique labarantis apparet futura tempestas ventorum plurium.* Quid est *temptantis*? quid est, quod caelum temptet? Immo caelum temptatur, patitur, pacem suam componere atque firmare frustra conatur; tempestas enim instat viribus maior. Itaque ei non contingit, ut tam multa inter se adversa conciliet atque — ut Vergilii verbis utar: (ventorum) *mollitque animos et temperat iras* — temperet. Eodem modo Horatius de Iove locutus est Carm. I, 12, 15: *qui mare ac terras variisque mundum Temperat horis*, III, 4, 45: *qui terram in-ertem, qui mare temperat Ventosum et umbras eqs.* Itaque propono *temperantis*, i. e. inter se conciliare conantis.

Ib. I, 3, 2: *idem videbis accidere, si quando volueris observare fullonem: cum os aqua implevit et vestimenta tendiculis diducta leviter aspergit, apparet varios edi colores eqs.* Quid sit (*cum*) *os*, nusquam explicatur neque alibi invenitur. Nimirum instrumentum dicit Seneca, quo vehementer concusso tenues aquae guttae vel minimae partes tamquam in vaporem diductae prodeant; hodie hunc in usum matronae ancillaeve saetosum adhibent peniculum, quo in aquam demerso ac deinceps sursum deorsum commoto parvae emicant guttulae.

Neque quod conieceris *cymbas*, neque *cumeras* vel *cumera*, neque *urceos* vel *urnas* huic sensui se offerunt; unum vocabulum *truas* aut *trullas* tam scribendi ratione quam rerum descriptione probatur. Varro dicit de LL. V, 118 (G. Sch.): *trulla a similitudine truae, quae quod magna et haec pusilla, ut truela; hanc Graeci trullan* (leg. fortasse *τρυλλίδα*, v. nuper Am. Journ. of Phil. 35, 158). *trua qua e culina in lavatrinam aquam fundunt* (lingua batava rooster in de gootsteen); *trua* (leg. *trulla*) *quod travolat ea(m) aqua. ab eodem est appellatum truleum: simile enim figura, nisi quod latius est, quod concipit aquam eqs.* Cf. etiam Rich i. v.

trua, trulla. In *cumcumos* igitur *truas* latere suspicor, id quod forma antiqua litterae *t = cr* commendatur. Alterum *cum* postea periit.

Ib. I, 3, 7. Postquam verbis Aristotelis demonstravit, ut aquam ita spissum aerem propter levitatem efficere, ut oculorum acies penetrare nequeat atque in se redeat, infirmitatem oculorum apud quosdam in omni genere aeris idem gignere contendit, quod qui sanis utantur oculis tantummodo patiantur aere denso; deinde pergit: *quare? quia infirma vis oculorum non potest perrumpere ne sibi quidem proximum aera sed resistit*. Aut redeundi notionem locus poscere videtur aut succumbendi, corruendi. Kroll coniecit: *resilit*, at Senecae acumen locutionem adeo hebetem vis infirma — *resilit* admisisse mihi persuadere non potui. Ad hoc *aera sed resilit* nullam exhibit clausulam legitimam (L O O L O O). Si animum attendas hoc uno loco libros manuscriptos ΔT *aerem* tradidisse, alibi e. g. I, 2, 9 (ter), I, 2, 11 codices eosdem *aera*, non iam audax videtur coniectura Senecam hoc loco propter clausulam scripsisse *aerem sed re si — it* L O L L O L, id quod clausulam efficit unam omnium maxime legitimam. Verbum Senecae expressit, ni fallor, *residit*. Ita Plinius Ep. V, 17, 2: *apte enim et varie nunc attollebatur, nunc residebat et desēdit* infra I, 14, 1.

Ib. I, 4, 3: *Parianus Artemidorus adicit etiam, quale genus nubis esse debeat, quod talem soli imaginem reddit*. *Soli* in editione Gerckiana, *solis* B² vulgo. Ex indicativo *reddit* fortasse apparet ultima verba non esse Artemidori, sed Senecae. Expectes genitivum, nam hoc loco positum inter *talem* et *imaginem* dativum *soli* cum reddendi verbo esse coniungendum, haud facile cuiquam persuadebis. At nusquam alibi solem Seneca aut cetera naturae elementa atque vires adeo inducit viventes nec non hominum fere agentes partes; librarium credo reddendi notionem, haud satis sibi perspicuam, vertisse tamquam debitum referre, cum sensus esset notissimus proponendi, creandi. Eiusdem capituli aliis locis Seneca genitivum adhibet (§ 1): *quin | arcus imago solis sit =* L O O L O L O et (§ 4): *ut | solis imago a nube discedat* L O O L ( ) L O L L; his numeris locus noster rhytmum exhibet affinem *solis imaginem reddit* L O O L O L L (v.

etiam I, 5 i. f. *quo solis species vitiosa reddatur*, I, 6, 2: *imago solis e. a.*)

Ib. I, 5, 1: *nunc nihil ad rem pertinet quomodo videamus quodcumque videmus; sed quomodo imago, similis reddi debet e speculo.* Ita Gercke; propono: — *pertinet, quomodo videamus; sed quodcumque videmus et quomodo, imago similis reddi debet* eqs. Ne Gerckii lectionem accipiamus, tria maxime obstant: obstat, quod verba illa *quodcumque videmus* cum praecedentibus coniuncta ut supervacua paene sunt, ita gravate nimis et copiose pro Senecae brevitate dicendi notissimarem adeo perspicuam evolvunt; obstat, quod *quodcumque videmus* clausulam efficeret eam, si Gerckium audias, quae ut heroica etiam a Seneca cum maxime vitatur; obstant verba *quomodo sensu quoquomodo accipiendum et similis*; nam odietivum eo loco positum iam per se tam magnam induisse emphasin nulla ibi adiuncta particula velut *at, certe, utique*, a Senecae oratione mihi prorsus videtur esse alienum. Ut supra locum restituere conati sumus, omnia recte decurrunt neque numeri iam aures gravare videntur. *quomodo* pro *quomodo-cumque* (vide infra I, 5, 12 i. f.) post *quodcumque* positum nota ἀπὸ κωνῶν figura collocatum esse apparet. Quam constanter quamque caute Seneca heroica quae dicitur, vitaverit clausulam, locus demonstrat in libello de clementia I, 15, 5 et 6, ubi verba reddit Caesaris: *iuravit se Tarii hominis locupletis hereditatem non aditurum* 101010010, ubi in mente eius vivida ipsorum verborum imago etiam tum surgere videtur. At ipse simulac paulo post ea verba in brevius contrahit, sic scribit: *iuravit se non aditurum hereditatem* (10)10010 Quin aliis utitur vocabulis, dum hunc numerum effugiat. Ex plurimus locis, quos huc facientes annotavi, memoria dignissimus est qui sequitur (nat. quaest. I, 5, 10 sq.): *si ullus esset in arcu color, permaneret et viseretur eo manifestus, quo propius* 101001010; *videretur numerum exhibuisset hunc*: 00000000, cf. I, 11, 2: *a | sole visuntur* 0000, ubi videntur clausulam creasset heroicam. In sequentibus invenias: — *si color eius non videtur ab eo, a quo | ipsa non visitur* 1010100; *atqui ipsa | quamvis non videatur, est*: 000000, —; hoc loco non clausulamprehendis sed quam Cicero dicit incisionem (Orat. § 206). Para-

grapho igitur decima in „rhythmo generali”, qui totam amplectitur sententiam, videmus Senecam clausulam $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}$ prae-tulisse, ita ut $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}$ clausulam, in qua solitum *videndi* verbum ei praesto fuit, iam ea de causa repudiaverit. Itaque heroicam clausulam omnino sprexit, sed in interiore sententia non $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}$ sed $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}$ demum integram efficere clausulam Seneca sibi ipse fuit conscius. Hanc doctrinam augere nobis licet, si locum consideramus paulo infra scriptum (§ 14): *sunt, quae videre extimescas (tantam deformitatem corrupta facie visentium reddunt* $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}$ (non $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}$) $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}$; quod ubi comparaverimus cum verbis supra *allatio quamvis non videatur, est* $\underline{\text{L}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{O}}$ (non $\underline{\text{L}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}$ *visatur*) $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}$, $\underline{\text{L}}$ apparebit Senecam ante omnia hoc maxime fugisse, ne bis eundem repeteret pedem.

Ib. I, 5, 14: *sunt* (sc. *specula vitiosa*), *quae dextras facies ostendant, sunt, quae sinistras, sunt quae detorqueant et vertant. ostendant?* immo *extendant*, i. e. ultra solitam mensuram producant, ita ut eiusmodi facies derisui sint, *ex-* et *os-* inter se facile mutantur.

Ib. I, 6, 3: *illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur*: v. supra. *orbi* sensum non praebet, expectaveris *ad orbem*. Legendum: *orbis* casu nominativo, *reddere* est: simulacro exemplum repetere. Litteras *s* et *r* inter se simillimas esse nemo est quin sciat: *orbi(s) r-*.

Ib. I, 6, 3: — *cum omnes fulgores † et paulatim discutiantur*. Legendum propono: *fulgores crescant* (= *at*) *paulatim et paulatim discutiantur*. Haplographia semel *et paulatim* in codice exaratum est.

Ib. I, 6; 6: *imaginem solis, quae in nube umida visitur, videtur* hoc loco collocatum alios effecisset numeros $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{O}}\underline{\text{O}}$. Tribus in hac clausula rebus Seneca offendebar, offendebar inquam, nam prius ei iam hic sententiae finis in auribus sonaret quam alteri faveret, necesse fuit —: in hac bis idem pes iteratur; non hanc formam $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{O}}$ sed longiorem $\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}\underline{\text{O}}\underline{\text{L}}$ ei legitimam fuisse clausulam, supra (p. 324) demonstravimus;

quantum ei licebat, respiciebat accentum vocabulorum in libera oratione per se positorum :

umi|da videtur per numeros dispositum 1 0 1 1

umida videtur per se positum 1 0 (1) 0 1 1 .

Conferas quaeso quae supra disputavimus (ad I, 5, 10, p. 323):

perma|neret et viseretur per numeros dispositum 1 0 1 1 0 1 1

permaneret et viseretur per se positum eodem modo.

aliter fuisset comparatum, si haec scripsisset Seneca

permaneret | et videretur per numeros dispositum 1 0 1 1 / 1 0 1 1 1 1

eadem per se posita 1 0 1 1 0 1 1 1 1 .

Hinc sequitur auctores huius aevi haud moleste tulisse, si quando in oratione numerosa syllaba ante accentum prosae orationis posita inque ea oratione accentum secundi ordinis ad se trahens primi ordinis accentum reciperet (*viseretur* 1 0 1 1, in prosa oratione 1 0 1 1, cf. *arte visantur* 1 0 1 1 1, alioquin haberemus 1 0 1 1 I, 16, 7). Hac in re igitur lingua latina eandem quam antea viam ingressa est in contrarias tantum partes pergens: in vetustissimo enim linguae latinae statu contra factum est ut e. g. in **accaperetur*, inde *acciperetur* accentus qualitate atque ordine inter se mutarentur: *acciperetur*. Admodum graviter Senecam laedebant verba, qualia sunt *et videretur* 1 0 1 1, in quibus vocula *et* omni accentu in sermone cotidiano nudata maximum indueret sonum.

Ib. I, 6, i. f.: — *ex duabus causis* — — : *quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid et aquae, quam etiamsi nondum habet, iam parat, id est iam eius naturae est, in quam ex sua vertatur*. Ultima verba si ullum sensum praebent, hoc modo interpretanda sint: iam eius (sc. nubis) natura est, in quam (= ut in eam, sc. non nubem aut naturam sed — — aquam!) ex sua (sc. natura) vertatur. Hoc tolerari nequit, praesertim apud Senecam qui adeo luculenter cogitationes explicare soleat! Suspicio eum scripsisse: *iam eius* (sc. nubis) *natura est, quae in aquam ex sua* (sc. natura) *vertatur*. Facilius fuisset: — — *est, ut in aquam aut est, in aquam*. Attamen quae vocabulum intercidisse haud moleste feras, si tecum re-putes, quanta similitudo inter *quae in* et *quam* intercedat, et animadvertas paula ante fuisse scripta haec verba *et aquae quae*,

ita ut mirum non fuisset librarii oculos unam alteramve ex his litterarum „comprehensionibus” omisisse (Nisi praestat altera coniectura infra proposita p. 328).

Ib. I, 7, 3: *unum hoc tantum mihi solvendum est, quod non | visitur in ista virgula solis imago* = $\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}$. Rursus hoc loco insolitum illud verbum *visendi*prehendimus. Si videndi formam adhibuisset, numeri coagulati essent sic: non $\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}$: quam sententiam si curiose relegas, occurret bis in ea inveniri dactylum eamque iam propter accentum prosae orationis perfacile in hexametri scansionem delabi posse. Quod ut frangeret metrum rhythmumque reduceret, Seneca scripsit *visitur*, quo factum est ut syllabam *vi*-sequentes tres syllabae et quidem breves lectoris animum a tali metro abducerent. Hoc loco clausula heroica minus cum offendit, quod, ni omnia me fallunt, creticus praecedens etiam ex verbis *solis imago* numeros efficeret tamquam cretici $\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}$. (Sed I, 13, 1 scribit *solis effigiem* $\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}$, scilicet ut vitaret *solis imaginem* $\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}$). Unum accedit, quod vox *imago* etsi apud poetas Latinos semper fere primam syllabam correptam habet, tamen duobus locis $\bar{i}$ -demonstrare videtur: Pl. Asin 174 et Lucr. 4, 101: *ex imaginibus missis consistere rerum*. Plura de hac re invenies in annalibus, quibus nomen Indogermanische Forschungen 26 (1909) 41 sq. Hanc certe solutionem praetulit Seneca alteri compositioni ita verba collocanti: *visitur in ista virgula imago solis* $\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}\overset{\cdot}{\cup}$, cuius partes nimis inter se fuissent similes.

Ib. I, 7, 3: *si apte fabricata foret* (sc. virgula vitrea), *totidem redderet soles, quot habuisset † inspectores, quae quia via discernuntur —, incohant tantum imagines nec exprimunt*. Neque habuisset in se receptas (vel susceptas) res (cf. I, 5, 5: *unaquaeque similitudinem in se rei claudet*, I, 5, 6: *recipiat imaginem* et I, 7, 1: *haec si in transversum solem accipit*) placet, neque in se pictas res (cf. I, 9, 1: *quas non minus pictas variasque*). Si contuleris locum prorsus simillimum I, 5, 5: *populus apparet unaquaque particula faciem suam exprimente*, forsitan ita Senecam scripsisse mihi assentiaris: *quot habuisset inspectori* (aut

per participium futuri, quo Seneca non minus quam omnes aevi argentei scriptores gaudet: *inspecturis) partes*.

Ib. I, 8, 4: *si in concavo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, et in semiorbe nihil prohibet totam aspici pilam* (⊥⊥⊥⊥⊥: clausula minus saepe adhibita hypodochmium efficiens). Semel atque iterum pilae imagine usus est, qua eam designaret partem, quae imaginem rei ipsa reflecteret; hoc uno loco etiam alterum indicat, cuius simulacrum per speculum nubemve repetitur?

Senecae manum restituere mihi videor parva coniectura: *nihil prohibet totum aspici solem* (⊥⊥⊥⊥⊥, clausula legitima ut quae maxime!). Cf. I, 11, 2: *non enim totum imitantur (sc. solem)*.

Ib. I, 8 i. f. — *ut ullis | nubibus possit occurri* ⊥⊥⊥⊥⊥⊥; *occurrere*, quod Vincentius et Haase coniecerunt, tertium implevisset creticum, quod ut vitaret, maluit infinitivum insolitum passivi scribere: *occurri*.

Ib. I, 9, 1: *de virgis dicendum est, quas non minus pictas variasque aequae pluviarum signa solemus accipere*. In capitibus 3—8 de arcus natura atque origine sermo fuit, nusquam de eius in tempestatibus praedicendis significatione. *aeque* Seneca adhibet cum adiectivo et adverbio coniunctum, e. g. c. 4, 1: *aeque manifestum*; 4, 2: *aeque celeriter*, alioquin *similiter* dixit aut *pariter*. *aeque* delendum est; ex *vari*asque *aeque* iteratum esse apparet.

Ib. I, 12, 1 et 2: quousque clausularum rationem Seneca observavit, ex his locis luculenter demonstrari potest. Illic dicit: *apparere autem imagines non possunt nisi in liquido et immoto* ⊥⊥⊥⊥⊥, ubi *limpido* clausulam destructurum erat ⊥⊥⊥⊥⊥; hic *limpidus* adhibet in verbis: *cum sic coactus aer et limpидus constitit* ⊥⊥⊥⊥⊥, ubi rursus *liquidus* culpatam exhibuisset clausulam: ⊥⊥⊥⊥⊥.

Ib. I, 12, 2: Cum alibi semper loquatur de imagine solis, Senecae verba hoc loco sunt: *constitit | ut faciem solis acciperet* ⊥⊥⊥⊥⊥⊥⊥⊥; *imaginem* huiusmodi numeros composuisset: ⊥⊥⊥⊥⊥⊥⊥⊥. Itaque Seneca operam dabat, ut cretici

iterationem, quae quidem cum prosae orationis accentu congrueret, fugeret (vide ad I, 81). Ubi vero ictus clausulae et accentus liberae orationis non easdem ferirent syllabas, talis repetitio ei molesta numquam visa est, e. g. I, 11, 2: *quia / in propinquo fere a sole visuntur* ὠὐὐὐὐὐὐὐὐὐ; quae verba in prosa oratione sic: ὠὐὐὐὐὐὐὐὐὐ notanda sunt.

Ib. I, 13, 2: *debent autem haec nubes, quae hoc praestant, densae esse leves splendidae planae, naturae † solis*. Iniuria hunc locum vexarunt viri docti. Seneca voluit dicere καὶ τῆς τοῦ ἡλίου φύσεως ἰχόμενα (νέΦη), id quod solita brevitate necnon linguae latinae accommodatissima genetivo expressit. Hanc interpretationem fulsit locus alter supra allatus, ubi novam lectionem minima mutatione vindicatam proponere ausim (I, 6 i. f., supra p. 326): *est aliquid et aquae* (sc. simile in nube), *quam, etiamsi nondum habet, iam parat, id est iam eius natura<e> est, in quam ex sua vertatur*; id est: magna ex parte iam addicta nubes est naturae, aquae, in quam ex sua natura verti potest.

Ib. I, 13, 2: *longe autem posita radios non remittet nec imaginem efficiet. quia apud nos quoque specula, cum procul a nobis abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies eqs.* Pro *quia* Gercke in textum recepit *sed*, alii aliud. Lehendum est: *qui n apud nos quoque*, quod vocabulum in *quia* abiit propter sequentem eandem coniunctionem *quia*.

Ib. I, 14, 1 in editione Gerckiana ita legitur: *horum* (sc. ignium caelestium) *plura genera conspiciuntur: sunt putei, cum velut corona cingente introrsus ingens caeli recessus est similis effossae in orbem specus; sunt pithiae, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis vel fertur vel uno loco flagrat; sunt chasmata, cum aliquod spatium caeli desedit et flammam velut dehiscens in abdito ostentat*. Tribus locis, quos litteris diductis insignes reddidi, haec habent codices manuscripti: *ut ei Φ*, omisit Δ stirps; *ignes ΔΛΡ*, *igneus ΣΤΖ*, *ingens* coniectura est Fortunati; *pithiae Θλ*, *pithie* alii, *phisicle δ*. Tria genera ignium caelestium si attente consideraveris, iam animadvertes Senecam tres adhibuisse voces graecas, quas postea descriptione minutissima enarraret:

(putei): *similis effossae — specus, pithiae(?) : dolio similis, chasmata: dehiscens*. Sequitur nihil esse coniecturam putei; nam et hoc rogo, quomodo ex *suntputei sunt ut ei* evaserit nulla similitudine inter *t* et *p* litteras intercedente. Quaerendum igitur est vocabulum graecum eundem sensum praebens quem vox latina *specus*; non solum quae iam disputavi, hoc Senecam dicere voluisse demonstrant, sed etiam *recessus* vocabulum iam ab Ovidio de spelunca potissimum usurpatum, Met. 10, 691: *luminis exigui fuerat prope templa recessus, speluncae similis, nativo pumice tectus*; 11, 592: *est prope Cimmerios longo spelunca recessu, mons cavus, ignavi domus et penetralia Somni*. Nec diu tale vocabulum indagandum: gr. *κύτος* omnium vota in unum coniungit. Significat enim „cavitas, antrum; quidlibet corpus cavum, poculum, urna, corbis”; Seneca numero plurali scripsit *cute* (*c*-cum *t* praecedente magnam habet similitudinem), ut apud poetas Romanos frequenter occurrit *cete* = *κήτη*; nisi vero ipsa graeca vocabula in textum admisit: *κύτη, πῖθ-, χάσματα*, id quod mihi quidem ad verum propius accedere videtur.

Ingens? Reliquis duobus exemplis ignis mentionem facere numquam neglexit: *magnitudo vasti rotundique ignes et flammam — ostentat*. Nullam video causam, cur primo loco, ubi tali descriptione cum maxime opus esset, omiserit ignis mentionem (*igneus* etiam § 3), id quod eum fecisse perhibent, qui *ingens* proposuerunt. Ad hoc quid sibi vult istud *ingens*? Non est quod revera *ingens* fuerit aut visus sit eiusmodi recessus (aliter I, 15, 4). Qui *ignes* pro *igneus* scripsit librarius, locum non intellexit itaque *corona cingente introrsus ignes* artius coniunxit.

Restat ut de voce *pithiae* pauca addam. Aspirationem in vocabulis latinis tam a Romanis ipsis vulgarem indicantibus eruditionem quam postea a librariis alieno loco saepe collocari optime notum est; exempla addam nonnulla: in Bücheleri Carminibus epigraphicis 607 *chitari*, *sephulcro* ibid. 612, et 676 ubi acrosticha defenditur. Nihil igitur obstat, quominus ex litteris *phiciae, phitie* gr.-lat. *pithiae, πῖθ-* eliciatur. At quid est istud *pithiae*? Paulisper de vocabulo graeco *πῦρτινη* „vini cadus saligneis virgis contextus” ad nostrum *pithiae* descendere conatus sum; frustra, praesertim cum *dolia* dicantur esse, vasa maxima, quod ipsum graece exprimitur voce *πίθος*. Quae cum ita sint,

non video quomodo recusemus, quin hoc loco vocabulum graecum agnoscamus in graeca lingua ad hunc diem ignotum: *πίθια* numero plurali positum; hoc deminutivum coniecturae *ingens* parum favere, quis est quin videat? *e* vocis *pithiae* per dittographiam ex *c*-coniunctionis *cum* natum esse quin ponamus, nihil obstat. (Attamen vide I, 15, 4 ubi *pogoniae* et *cyparissiae* inter eiusmodi ostenta nominantur textu illic quidem haud ita certo).

Ib. I, 14, 3: *tanta est enim velocitas motus, ut partes eius non dispiciantur, summa prendatur: intellegimus magis, qua ierit stella quam qua eat*; sic Gercke, codd. exhibent *percat* aut *perit*. Sane lucidum praebet sensum locus noster in editione Gerckiana. Nihilominus alteram viam quamvis timide indicare non dubito propterea, quod qua ratione ex illo **ierit* ratione palaeographica natum sit *perit* aut *percat*, equidem non intellego. Haud scio an textus ita sit constituendus: *intellegimus magis isse, quia perit* (aut: *percat*) *quam qua eat*, cui lectioni significatio intelligendi, non videndi, sanequam favere videtur. Cf. ib. I, 3, 10: *nec ire crederemus, nisi appareret isse*, Plin. Ep. V, 6, 14: *ita leniter et sensim clivo fallente consurgit, ut cum ascendere te non putes, sentias ascendisse. quia* eodem sensu adhibitum in § 4. occurrit. Mutationes palaeographicas ita levis fore momenti non est quod moneam.

Ib. I, 16, 5 postquam foedae obscenitatis cinaedum depinxit, qui speculis libidinis scenam auget, addit: *quem non putes in ipso habitu pingi voluisse?* Variis coniecturis locus vexatus haud scio an recte se habeat; parva tamen emendatione melius etiam verba Senecae integra restitui posse videntur: *quem nonne eqs.*

Ib. I, 16, 6: *adeo in quaedam lupanar quoque verecundum est.* Verba sana ut alias ita Gercki coniecturam *in vulgando* minime invocant. Locutiones per praepositionem *in* c. Acc. adverbii loco adhibitae etiam apud Senecam frequenter occurrunt: *in totum* Ep. 20, 6 et 31, 5, *in vanum* 31, 4, *in tantum* — *in quantum* 15, 7; apud Senecam patrem *in quantum* Contr. I Praef. 6, *in cetera* I, 1, 3 (de huius cum filio in stilo atque locutionibus affinitate obvia Baehrens Philol. Suppl. XII, 283, 310); saepius apud

Plinium invenies e. g. *in tantum, in quantum* Pan. 10, 4; 83, 8; 95, 3, cf. 68, 5; 73, 3, Tacitus Plini aequalis eiusmodi adverbis non minus gaudet; lectorem ad ea reicio, quae disputavit Gudemann in Dialogi commentarii editione altera p. 100 et 195 (*in quantum*), 290 (*in contrarium*). Memoria forsitan dignum sit in Culicis carmine eodem modo usurpari *in omnia* e. g. 233, 242. De voce *omnia* = *omnino* Glotta V, 85.

Ib. I, 16, 9: *facinus indignum! hic fortasse cito et antequam videret occisus est: ad speculum immolandus fuit*. Quid sibi istud *hic*? si *hic*, hoc loco dicere voluit Seneca, satis pueriliter, neque quare addiderit *cito* perspicio. Bene omnia se habent optimeque Senecae cogitationibus accommodantur, si legas: *hinc* (sive potius *hōc*, quod idem valet atque *hac de causa*; hunc usum uberius tractavit Landgraf in Rosciana commentario (ed. alt.) p. 260.

Ib. I, 16, 7: *simul, inquit, et virum et feminam patior, nihilominus illa quoque supervacua mihi parte alicuius † contumelia marem exerceo; omnia membra stupris occupata sunt*. Qui locus a Seneca copiose, immo fusius enarratur, quam ut in eius pectore nihil nisi facti indignationem habitare credamus: semel atque iterum inducit cinaedum libidinis „enormem sapientiam” iactantem. Quo fit, ut mihi locus restituendus videatur sententiae ambitu augendo. Equidem fieri potuisse arbitror, ut Seneca scriberet quae supra prelo sunt mandata; omnibus hoc persuadere ut mihi contingeret fore non credo; sic mihi rem fingebam Senecae postquam *simul . . . et feminam patior* enuntiavit, in mente haesisse sententiam illam, tamquam coniunctionis ibi partes ageret vocabulum *simul* (= *simulac*), dehinc eum perrexisse: *nihilominus* eqs. Quem exitum si spreveris, propono: *simul, inquit, et virum et feminam patior* (id quod loquendi consuetudo fert, cf. *ibid.* § 2: *cum virum ipse pateretur*, utpote pathicus); *ut feminam patior, nihilominus illa quoque supervacuā mihi parte partā alicuius contumeliā marem exerceo*; hoc enim proxime ad scripturam codd. accedit, propius quam *parata* aut *patiens* aut *per alicuius contumeliam contumeliā* iam inde a Livio saepius adhibetur de corporis cruciationibus. vel violatione, *alicuius* genitivus est et hoc loco et

alibi nominativi *alius quis* vel *aliquis*: eo sensu, Seneca ipse scribit nat. I, 17, 6: *poculo — ad aliquos usus comparato*; Petronius scribit *aliquis* = *alius quis* c. 10 et 126, *alicubi* c. 45, 4; genitivus vocis *alius*, *alterius*, in argentea latinitate exolescit; nam *alius* quoque pro *alter* collocatum usu crevit, ut iam Kroll animadvertit ad Cic. Brut. 325, *alius* per *i* longum genitivi vicem agens non iam adhibebatur. Fusius de hac significatione vocis *aliquis* tamquam *alius quis* egit Löffstedt (Beiträge p. 113, Kommentar Aethera 174), ad quos libros lectorem reicio. Thesaurus linguae latinae IV, 802, 30 sqq. plurimos locos enumerat, quibus *contumelia* cum genetivo obiectivo qui dicitur, coniunctum est; quare meas annotationes ad eam rem pertinentes hic referre supersedeo.

Ib. I, 17, 2: *non in hoc scilicet* (rerum natura specula comparavit), *ut ad speculum barbam velleremus aut ut faciem viri poliremus: in nulla re illa luxuriae negotium gessit*: sic Gercke coniectura usus Madvigi. Codd. habent *concessit*. Nemo dubitat, quin *negotium gerere* per totam dictum sit latinitatem; num sequitur, ut hoc quoque loco ita Senecam scripsisse ponamus? Si *luxuriae* dativi esse casum putaveris, omnia mire quam quadrant: *nulla in re*, ita Seneca, *officium suum alienis imposuit viribus, nedum umquam luxuriae sibi inimicissimae maximeque contrariae laborem permiserit suum*.

Ib. I, 17, 4: *inventa sunt specula, ut homo ipse se nosset, multa ex hoc consecuturus, primum sui notitiam, deinde ad quaedam consilium*: ita Gercke textum constituit, codd. exhibent: *consequuntur* aut *consecuntur*. Haud negaverim Senecam alibi, ut puta in Epistulis, in libello de beneficiis, frequenter et variis modis adhibuisse participium quod dicitur futurum; ad Naturales Quaestiones hic usus minus pertinet. Quidni revera scripsit: *consequuntur*? Neque pluralis numerus, neque tempus obstant in libro compluribus locis ita laxo conscripto stilo. Quod ut credam me movet clausula in verbis: *ut homo ipse se nosset* (⌒⌒⌒) latens: hic igitur sententia clauditur; verba *ex hoc* digito monstrant post *nosset* aliam sententiam inchoari graviusque esse interpungendum monent. Numerus pluralis *consequuntur* ea ipsa

volueritis cap. XII initium, ubi fusius de hoc propulsando periculo deque eiusdem rei via atque ratione egerat, in mentem veniet èt illud *hebetato lumine* et (c. XII, 2) Senecae verba ad unam eandemque rem spectandia èt loco nostro (I, 17, 2) prorsus similia *nisi in aliquo nobis umore lenior et aspici facilius occurreret*. Quae cum reputo, propono: *nisi liberius lumine (h)umido* (cf. *umida* I, 6, 6) *solis* eqs.: bis haplographia facta est: *lumi-: humi-, -do: so-*. Sensus est: *lumine aliquo umore hebetato vel lenito*. (De voce *hyali-* in *humi* latentem cogitare, cf. Pauly-Wissowa VII, 1385 sqq.).

Ib. I, 17, 6: *et mox huic proprio ministerio praeparatus est orbis nondum argenti nitor sed fragilis vilisque materia*. Sic Gercke; alii codd. alia: *argentei nitoris* E, *argenti nitores* Z. Nimirum legendum est: — *praeparatus est orbis* (Gen.) *nondum argentei nitor sed fragilis vilisque materia* (Nom.). Hinc natum est, postquam *orbis* nominativum esse casum suspicati sunt, aut *argenti* aut (*argentei*) *nitores*, neutrum recte.

Ib. I, 17, 7: hoc loco Gercke alii plurima inseruerunt, quae nulla omnino ratione palaeographica commendantur aut defenduntur. Ita Gercke: *tunc quoque, cum antiqui illi viri incondite viverent, satis nitidi, si squalorem opere collectum adverso flumine eluerant, <parva> cura comere capillum fuit ac prominentem barbam depectere, et in hac re sibi quisque, <non alter> alteri in vicem, operam dabat; <ne> coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, atrectabatur, sed illum sibi ipsi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia*. Suspicio a nonnullis viris doctis locum non recte intelligi: postquam § 6 indicavit etiam speculi usu manifeste illud Horatianum probare: aetas parentum peior avis tulit nos nequiores, sequenti paragrapho nequaquam posteriorem tangit aetatem multo etiam deteriore, immo (§ 8) etiam atque etiam ad simplicitatem priscorum hominum (*effundere olim mos — fuit*) refugit. Quod ut eliciatur, textus ipse, quem sub oculis habemus, undique sufficit mutatis mutandis: — *eluerant, cura comere capillum fuit ac prominentem barbam depectere? etiam hac re sibi quisque, alteri invicem, operam dabat?*

At coniugum quidem manu crinis ille (idem est quod capillorum discrimen, „scheidung, gescheiden vlechten”) attractabatur, capillum, quem effundere olim mos viris fuit, sibi ipsi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter eqs. Ne hac quidem coniectura: cur curā comere opus est, praesertim cum ita ingrattissima illa quidem in textum irreptura esset sonorum iteratio. Hoc Seneca, ni omnia me fallunt: derideantur philosophi, qui pristinam speculorum originem usumque disquirant: nullo modo ea indagari possunt, quia — nulla fuerunt. Nam feminae quoque vix crines comere curabant, nedum viri huius tam humilis negotii rationem haberent atque se, alios invicem comere nec non compturos adiuvere dignarentur!

Ib. I, 17, 8: *et pluris unum ex his (sc. speculis) feminae constitit, quam antiquarum dos fuit [non] illa, quae publice dabatur imperatorum pauperum liberis. non iam pridem eiectionum est, hoc loco recte, nam clausula dos fuit illa (⌒⌒⌒⌒) illa quidem heroica est atque propterea mihi videtur esse reicienda, sed dos fuit non illa èt clausulae mensura (⌒⌒⌒⌒) èt propter sensus inconcinnitatem probari non potest. Quae per se posita inconcinnitas non tanti mihi esse videtur, quippe quae tot constructionibus vindicetur in lingua graeca obviis, latine vero usu vocabuli quisquam, quod saepius negativam odorat sententiam quam logica linguae consideratio admittit. Quod cum ita sit, legendum esse crediderim: quam antiquorum dos fuit nulla; id quod clausulam efficiat optimam (⌒⌒⌒⌒) et non vocabuli rationem reddat (nō illa).*

Ib. I, 17, 9: *o felix paupertas, quae tanto titulo locum fecit! non cepissent illam dotem, si habuissent. Codd. habent: non fecisset; illa Φ. Si habuissent pertinet ad ea, quae invenies paulo supra (§ 8): an tu existimas auro inditum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset aes grave? Senecae, opinor, hoc loco contigit quod illi raro, nostrum cuilibet iusto saepius: brevis esse laborat, obscurus factus est. Omnia in textu optime se habent, si has modo ambages boni consulere velis: non fecisset illa (sc. paupertas), quid? Nempe tanto titulo locum, si habuissent (sc. Scipionis filiae speculum auro inditum), i. e.*

numquam paupertas huius saeculi tantum gloriae ascendisset fastigium, si, qui tunc vivebant homines, vitam simplicem nec non laboriosam sprevisent luxuriae indulgentes cupiditatibus.

Ib. I, 17, 9 in fine libri haec leguntur: *iam libertinorum virgunculis in unum speculum non sufficit illa dos, quam dedit pro + aio + se*: ita Gercke; alia codd. stirps exhibet *pro animo se*. Mentio facta est de Scipionis filiabus, quibus senatus ob patris paupertatem publice dotem dedit honoris causa sive ut Senecae verbis utar, novo nupte „*soceri loco senatus fuit*”. Quaerenda sunt verba textui bene accommodata, quae si usquam, at hic certe tamquam orationis lumina clausulam efficiant longe splendentem lateque sonantem. Ne multa, Seneca aut *pro populo romano senatus* scripsit aut *populi romani senatus* L O L L O L L , id quod gravem legitimamque efficit clausulam. Vitiosae scripturae originem sic explicaverim posteriorem coniecturam respiciens: ut in arcu triumphali saepe scriptum legerat, ita auctor ipse aut librarius verba per abbreviationem depinxit:

pop. rom. se. processit eqs.

po ro se processit eqs.

Librarius posterior *poroseprocessit* inveniens et timens ne postea has litteras male interpretarentur, uno tantum loco litteras nonnullas his superscripsit, *populus romanus* tamquam vocabu-
^{mani}lum unum accipiens: *poroseproc-*; inde factum est *promanise-processit*, aut *promaiseprocessit*; rursus deinceps ex his litteris, quia *mani* vox erat nihili et *pro* casum requirebat ablativum, *m* locum mutante *pro animo se* aut, si librarius nihil iam intelligebat, *pro aio se* scriptum est, fortasse unius litterae spatio vacuo initio, deinde omissio. Id est quod codd. exhibent *pro aio se* et *pro animo se*. Legendum igitur censeo: *Populi Romani Senatus*.

Non mihi ab re alienum esse videtur, si breviter quae de Senecae dicendi ratione quantulacumque fuerunt disquirere conatus sum, complectar, hoc loco solam clausulam respiciens:

I. Clausula heroica quae dicitur ab eo dedita opera vitatur; numquam fere in clausula, in incisione raro admittitur (p. 323, 335).

- II. Clausula proliza $\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}$ ei praeferenda esse videtur breviori $\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}$ (p. 324).
- III. Etiam in interiore sententia, in clausula vero multo videlicet magis haec demum forma $\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}$, non altera illa brevior $\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}$ legitima est (p. 324, 325).
- IV. Quantum potuit id egit Seneca, ut eiusdem pedis iterationem evitaret iis quoque locis, quibus Zielinski rhytmum qui ab eo inscribitur constructivum animadvertere sibi videtur (p. 324—328 cum accentu sermonis cotidiani coniunctim).
- V. Respiciebat, quantum fieri potuit, accentum vocabulorum qualem in libera oratione audiebat (p. 325).
- VI. Diligentissime in hac re cavet, ne ictum primum ($\underline{\text{—}}$) ferret syllabam in sermone cotidiario aut nullum aut secundi tantum ordinis accentum recipientem (p. 325).
- VII. Omnem compositionem metricae adsimilem vehementer respuebat (p. 326).
- VIII. Cum $\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}$ (p. 326) admitteret, $\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}/\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}$ omni opera reicere studuit, nimirum quod $\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}\underline{\text{—}}$ iam hexametro simile esset (p. 327).

AD IUVENALIS S. VI VS. 660.

„Securi” poeta ait „maritum occidit Clytaemnestra”:

At nunc res agitur tenui pulmone rubetae,
Sed tamen et ferro, si *praegustabit* Atrides
Pontica ter victi cautus medicamina regis.

Immo *praegustavit*. Hodierna coniunx veneno tollit maritum, sed et illa ferro utitur si scit maritum antidoto se contra venena munisse.

J. J. H.

CRITO PG. 44 A.

SCRIPSIT

I. BERLAGE.

Initium Critonis levi laborat vitio quod miror non olim sublatum esse. Medela saltem, quantum scio, adhuc a nullo editore in textum recepta est, quamquam mihi certa videtur. In notissimo illo Sommio Socrati videtur appropinquare *γυνή καλή και εὐειδής*. Καλή autem et εὐειδής prorsus similia significant, ita ut posterior vox nihil addat priori. Tum in talibus semper iunguntur *καλή και μεγάλη*. Od. o 417:

γυνή Φοίνισσ' ἐνὶ Φοίῳ

καλή τε μεγάλη τε και ἀγλαὰ Φέργα Φιδυῖα.

Exempla unicuique obversantur, ita ut plura afferre non opus esse videatur. Semper et in virorum et in mulierum corporibus laudatis praeter pulchritudinem indicatur proceritas. Quare et Herod. IX 25, cum narravit Masistii Persae corpus curru ordines praetervectum esse, addit: *ὁ δὲ νεκρὸς ἦν θέης ἄξιος μεγάλθους εἶνεκεν και κάλλεος*. Idem Phyaie illius, quae Pisistratum in urbem reducere videbatur, formam describens dicit *ἦν . . . μέγας ἀπὸ τεσσέρων πήχεων ἀπολείπουσα τρεῖς δακτύλους και ἄλλως εὐειδής*. Tantopere ipsa proceritas corporis Graecis pulchritudinis pars esse videbatur. Quid quod Aristot. Rhetor. 15 ait: *θηλειῶν δὲ ἀρετὴ σώματος κάλλος και μέγεθος*.

Desideratur igitur in Socratis descriptione imaginis illius muliebris, quae ei in somno appropinquare visa est, proceritatis indicium, idque eo magis quod non mortalis et vera mulier sed divina aliqua species depingitur. Luce clarius igitur patet *καλή* mutandum esse in *μεγάλη*, quae vox ob formae similitudinem in illam facile corrumpi potuisse quivis videt. Unde nascuntur haec: *ἐδόκει τίς μοι γυνή προσελθοῦσα μεγάλη και εὐειδής*, quae verborum copulatio et alioqui passim reperitur: cf. Herod. III 1 *θυγάτηρ κάρτα μεγάλη τε και εὐειδής*; V 12 *ἀδελφεὴν μεγάλην τε και εὐειδέα*.

AD HESYCHIUM.

Quod legitur apud Hesychium: *αὐτοΦαρίζειν· αὐτοματεῖν* olim Kusterus mutabat in *ἀντιΦερίζειν· ἀντιμαχεῖν*, recentiores philologi cum alii tum Herwerdenus quamquam nihil novantes tamen vocabula *ἀντιΦάρα, ἀντιΦερίζειν, ἰσοΦερίζειν* huic *αὐτοΦαρίζειν* comparant. Cum vero *αὐτοματεῖν* pro *αὐτοματίζειν* vox dubia sit, collata glossa Hesychiana: *ἄΦαρ.οι* (lege *ἄΦαροι*)· *ἀνίματοι*, legendum esse suspicor: *αὐτοΦαρίζειν· αὐθιματεῖν* (vel *αὐθειματεῖν*). Sicut enim nonnulli, ut verbo senioris aevi utar, *ἑμονοχιτώνου*, erant etiam qui procederent *ἀχιτώνες ἐν ἱματίῳ*. Quinto a. C. n. saeculo homines variae conditionis ita vestiri solebant ¹⁾, aetate romana soli philosophi ²⁾. Rara quidem vox *αὐτο-* hac sententia in compositis, sed non inaudita. Quod ad terminationem *-ίζειν* attinet, cf. *νεβρίζειν* et Lobeck. ad Phryn. p. 568.

G. V.

1) V. Daremberg-Saglio, Dict. des antiq. s. v. pallium, p. 238, qui legentes delegant ad G. Muelleri Quaest. vestiarias, p. 44 sqq.

2) C. Dio Chrysost. LXXII, 2.

HOR. EPL. II, 1, 161.

Amicus meus B. I. Polenaar quem a prima adolescentia semper propter singulare acumen et magnam variamque doctrinam suspexi — fuit enim primum decus philologorum, deinde Gaii et Iustiniani institutionibus edendis inter iurisconsultos inclaruit — nuper ad me de hoc versu:

serus enim Graecis admovit acumina chartis

scripsit quem, quoniam non *victor* ille versus 156ⁱ (i. e. populus Romanus) dici possit tragoediis Graecis vertendis (de qua re vss. 162—167 agitur) dedisse operam, ita emendandum censeat ut *servus* (sc. Livius Andronicus) pro *serus* legatur. En suspicionem tanto viro dignam et dignam quae nostrae Mnemosynes cultoribus innotescat! Haeret praeterea in praepositione *post* vs. 162. Quae, nisi *Punica bella* hic posita sumamus pro *bellum Punicum primum*, cum eodem viro acutissimo in *per* sit mutanda. *Servus* vero illud egregium mihi videtur. Nam illa *sed in longum tamen aevum* — *vestigia ruris* tamquam in parenthesis posita sumere nobis licet.

J. J. H.

Decantatum est Lucani illud (I, 128):

victrix causa diis placuit, sed victa Catoni
sed vera eius sententia ne multos fugiat periculum est. Ratio redditur cur poeta, postquam rogavit „quis iustius induit arma?” (Pompeius an Caesar?) haec addat: „scire nefas”. Potestne *nefas* esse aliquid *scire*? Hic certe potest, nam dilemma hic ponitur eiusmodi ut, utramvis partem probes (et *scire* nunc est alterutram dilemmatis partem defendere), aut in deos sis impius aut in Catonem, perfectum illum Stoicum. Nunc Persium audiamus. Post illa *nam Roma est quis non?* haec apud eum legimus:

ac si fas dicere — sed fas
tum cum ad canitiem et nostrum istud vivere triste
aspexi ac nucibus facimus quaecumque relictis,
cum sapimus patruos; tunc tunc, ignoscite, nolo;
quid faciam? sed sum petulanti splene . . . cachinno.

Cur metuit poeta ne nefas sit dicere id quod iam dicturus sit? Nam, licet dissimulet, metuit hoc, certe sibi conscius est esse homines, eosque minime sibi spernendos, quibus nefas illud videri debeat. Stoicos ipsos, ipsos aio Stoicos, vituperaturus est, declaraturusque illos nihilo altius quam ceteros sapere mortales. Ad hanc lucem et alia huius loci vocabula sunt accipienda et illa *nostrum istud vivere triste*. Stoicorum vitam tristem, severam, morosam respicit. Et illi senes vel senum similes *ludunt*, non quidem nucibus sed latrunculis (ut ait Seneca *ep̄la.* 106 s. f.), et futilibus captiosisque quaestiunculis vitam terunt.

J. J. H.

NOV 21 1977

UNIV. OF MICHIGAN
LIBRARY

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGEBUNT

P. H. DAMSTÉ, J. J. HARTMAN, C. W. VOLLGRAFF.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, J. C. NABER, M. C. VALETON,

NOVA SERIES.

VOLUMEN QUADRAGESIMUM QUINTUM. PARS IV.

LUGDUNI-BATAVORUM

E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1917.

INDEX

	Pag.
De tabella emptionis aetatis Traiani nuper in Frisia reperta, scripsit GUILIELMUS VOLIGRAFF.	341—352.
De Cratini morte comica (Arist. Pac. vs. 700—703), scripsit J. J. HARTMAN ?	353—360.
De formula quadam Eleusinia, scripsit A. RUTGERS VAN DER LOEFF	361—366.
Ad Senecae Nat. Quaest. I, 3, 2, scripsit G. V.	366.
Ad S. Aurelium Victorem, scripsit P. H. DAMSTÉ.	367—382.
Ad Aristophanem, scripsit G. V.	382.
Ad Platonis Rempublicam, scripsit J. L. V. HARTMAN	383—416.
Seneca et Iuvenalis, scripsit IACOBUS VAN WAGENINGEN	417—429.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex pag. 165</i>), ..scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	430—440.
De exordio Oedipodis Tyranni Sophocleae, scripsit J. J. HARTMAN.	441—444.
Ad Carm. Priap. LXIII, 15 sqq., scripsit G. V.	444.
De Catonianis librariorum memoriis duabus, scripsit M. BOAS.	445—446.
Ad Horatii c. III, 4, 2, scripsit J. J. HARTMAN	447—448.
Ad Soph. Oed. Reg. vs. 80 sq. scripsit G. V.	448.

DE TABELLA EMPTIONIS AETATIS TRAIANI NUPER IN FRISIA REPERTA.

SCRIPSIT

GUILIELMUS VOLLGRAFF.

Undetriginta transierunt anni ex quo Ursulus Boissevain in *Mnemosynes* volumine XVI° lapidem illum Romanum commentariis illustravit, quem conductores piscatus in agro Frisiorum deae Hludanae dedicaverunt. Quem cum ille prius in annalibus illustrissimae societatis Frisiae publici iuris fecisset ¹⁾, mihi quoque, denuo egregia aetatis Romanae inscriptione in eadem regione reperta et in museum Leovardiense delata, magno gaudio fuit eodem loco de hac fusius agere ²⁾ raptimque adumbrare, quid rursus incrementi notitia veteris patriae historiae inde cepisset. Neque hoc solum concesserunt mihi viri spectatissimi, qui societati Frisiae praesunt, sed etiam duas tabulas phototypicas benigne obtulerunt, quae etiam cum lectoribus *Mnemosynes* communicarentur. Quod cum mihi iucundissimum fecerunt, tum etiam omnes viros doctos, qui tabulis utentur, iis magnam gratiam habituros esse spero. Ceterum de iisdem rebus exiguo intervallo iterum agens si cui huius quaestionis curiosiori non-

---

1) De Vrije Fries, 1888.

2) Ibid. 1917, p. 71—101.

nulla brevius contraxisse visus ero, peto ne eum pigeat annales Frisios huius anni evolvere, quibus etiam ab eruditissimo viro Petro Boeslesio de agro, ubi tabella effossa est, et de quibusdam aliis rebus, quae huc faciunt, multa doceri poterit.

In pago Tzum, qui inter Leovardiam et Harlingam haud procul ab oppido Franeker situs est, in mediis pratis conspiciatur monticulus, cui nomen erat Tolsum. Area eius erat 39700 M²., altitudo, quae prius paulo maior fuerat, a. 1911 adhuc 2 M. erat. Hunc fossores inde ab a. 1910 usque ad a. 1914 assiduo labore solo exaequaverunt. Inde et alia in museum Leovardiense pervenerunt et haecce tabella lignea, quam vir strenuus, qui operis praefuerat, in terra nigra circiter 0^m 15 infra aestivam aquae altitudinem repertam esse testabatur. Mihi vere a. 1916 facultas tabulae inspiciendae data est.

Media triptychi tabella est iis similis, quae Pompeis ¹⁾ et in vico Alburno Maiore ²⁾ in Dacia repertae sunt ³⁾. Lignum est abiegnium, id est eius arboris procerae, quae hodie abies pectinata DC vocatur quaeque in Italia Gallia Germania ⁴⁾, non vero in patria nostra nascitur. Altitudo tabellae est 0^m 116, latitudo 0^m 136, crassitudo 0^m 008. Nigra cera illitam eam fuisse apparet, quae tamen maiorem partem evanuit. Litterae cerae, sed etiam ligno stilo insculptae erant. Quae cum iam non omnes facile distingui possint, in imaginibus photographiceis, quae hic exhibentur, albo colore litterarum ductus, ut eos cernere mihi videbar, superpingere studui. Testium nomina ipsorum manibus scripta esse videntur; vide modo litteram d B, l et litteras a et f B, 6. Hoc in testamentis usu venisse scimus, in instrumentis emptionis non necessarium fuisse videtur ⁵⁾.

1) C.I.L. IV, suppl. p. 275—454.

2) C.I.L. III, 2, p. 921—960.

3) V. Thompson, An introduction to Greek and Latin Palaeography, p. 18—20; Mitteis, Röm. Priv. Recht, I, p. 298 sq.; Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiq. grecques et rom. s. v. *tabella* et *tabula*.

4) Cf. Hoops, Waldbäume und Kulturpflanzen im german. Alt. p. 233 sq.

5) V. Mitteis, Röm. Priv. Recht, I, p. 304.

A

B

Instrumentum emptionis in Frisia repertum.

Bos empta est rite uti licet, i. e. ad praescripta, quibus in ea regione, annuente praeside provinciae Germaniae Inferioris, Romani adversus Frisios obligabantur. Ex eo quod res mancipi hic non mancipatur, apparet non ex iure civili actum esse, sed ex iure gentium. Quapropter non, ut in tabulis Dacicis, legitur: „emit mancipioque accepit”, sed: „emi”, non: „actum”, sed: „emtum”⁶⁾. Neque mirum hoc est. Nam consentaneum videtur inter Romanos et Frisios inde ab anno 28 p. C. n. non nisi ex iure gentium agi potuisse, si quidem Frisios ex illo tempore aut liberos aut peregrinos dediticios fuisse et aliis de causis veri simile ducendum et ex inscriptione Beetgumiana olim demonstratum est⁷⁾. Idecirco non dubito quin litterae i. c. a., sicut in aliis inscriptionibus⁸⁾, hic quoque significant: ius civile abesto. Quod ut adderetur fortasse non necessarium erat, sed tamen non ineptum, maxime si reputes Romanos nonnumquam peregrinis civitatem finxisse, ut eo nomine cum iis agi posset, quo nomine Romanis legibus actio constituta esset⁹⁾. Alia quaestio oritur, quas partes egerint duo viri, quorum nomina in fine tabellae leguntur quidque significant litterae r. p. r. Testes cum iam abunde nominati sint (nam in postica parte tabulae quatuor sunt, in antica duo, quorum alter Cesdus tamen idem esse videtur atque T. Cesdus T. f.), non video quid hi viri esse possint nisi fideiussores¹⁰⁾. Inde iam suspicio oritur nota quae est r. p. r. fideiussores designari potuisse. Atque haec

1) t?

2) o?

3) an p

4) signum ortum e littera c inversum ducta.

5) ad ligaturam litterarum u et e cf. Gradenwitz-Krebs, Aegypt. Urk. 2, n° 611, van Hoesen, Rom. Curs. Writing, p. 57 sq.; Wessely, Schrifttaf. 6, van Hoesen, l. l. p. 65 sq.

6) Cf. Paulus, Digest. XVIII, 1: est autem emptio iuris gentium. Labeo, Digest. XI, 7, 29: ... quoniam lex XII tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur ...

7) Boissevain, Mnemos. 1888, p. 445 sqq.

8) Cf. Orell. Inscr. lat. sel. 4390; Wilmanns, Ex. inscr. lat. 277.

9) Cf. Cai. Instit. IV, 37; Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht, p. 129, d.

10) Qui in fine manumissionis Dodonaeae (Dittenberger, Syll.² 839) nominabantur Λύος .... Φοινάτοί non testes supra incuria omissi, sicut vult Dittenberger, esse mihi videntur, sed βεβαιωτήρες.

quidem nota nusquam alibi legitur, sed comperimus ex Valerii Probi iuris notarum libro et ex Notis Papinianis et Einsidlensibus ¹⁾ r. r. p. esse: rebus recte praestari. Quid autem haec significant docet Ulpianus: „haec verba: his rebus recte praestari, hoc significant, ne quid periculum ex ea re stipulator sentiret” ²⁾. In Basilicis sic sunt reddita: *ἐπὶ τούτοις πράγμασι τὸ ὄρθον παρασχεθῆναι ὁμολόγησε* ³⁾. Itaque censeo r. p. r. idem significare atque r. r. p. ⁴⁾, emptorem autem ex iure gentium ⁵⁾ stipulatum esse eo fere modo, quo Varro homines, qui pecora emant, stipulari solitos esse dicit: „illasce oves sanas esse habereque recte licere noxisque praestari neque de pecore morbooso esse spondesne?” ⁶⁾

Constat Romanos iure suo non obligatos fuisse fideiussores dare in emptionibus venditionibus. Neque Rabelio ⁷⁾ concedo eos sponte dare solitos fuisse. Nam paucis scriptorum testimoniis, quibus ille nititur, hoc non demonstratur: illud tantum ex iis concludere licet nonnumquam fideiussorem datum esse in mancipiorum praediorumve venditionibus ⁸⁾. Aliud tamen est mancipium, aliud bovem emere. Ceterum scimus Romanos persaepe in regionibus, ubi Graecus mos *βεβαιωτῆρας* dandi vigeat, consuetudinis iuri obtemperasse ⁹⁾. Quae cum ita sint, in instrumento nostro Gargilium morem Frisiorum secutum esse

1) Gramm. lat. ed. Keil, IV, p. 276, 327.

2) Digest. I, 16, 71. Cf. ibid. VI, 1 (de rei vindicatione), 19: Ulpianus libro XVI° ad Edictum: ipsi quoque reo cavendum esse Labeo dicit: „his rebus recte praestari”, si forte fundi nomine damni infecti cavit.

3) Basil. II, 2, 69.

4) Adverbium ex antiquiore consuetudine postpositum est.

Cf. Varro, rer. rust. II, 2, 6: illasce oves ... sanas recte esse, uti pecus ovillum quod recte sanum est ...

5) Cf. Cai. Institut. III, 92 sq.

6) Varro, rer. rust. II, 4, 5; cf. 5, 11.

7) Rabel, Die Haftung des Verkäufers wegen Mangels im Recht, I, p. 13; cf. p. 64.

8) Inprimis animum attendas velim ad Dig. XXI, 2, 4: „Ulpianus libro XXXII° ad edictum: illud quaeritur, an is qui mancipium vendidit debeat fideiussorem ob evictionem dare, quem vulgo auctorem secundum vocant. Et est relatium non debere, nisi hoc nominatim actum est,” et ad tabulam Dacicam C.I.L. III, 959, ubi in emptione ancillae a. 160 p. C. n. auctor secundus datur.

9) Cf. Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht, I, p. 503—510.

suspivor. Nam Germani quoque in emptionibus fideiussores dare solebant ¹⁾).

Quaeres fortasse, quare ut unus bos recte emeretur, tabulae conscribendae et fideiussores dandi fuerint. Num tantopere Frisiis diffidebant Romani? Minime spernenda videtur sententia viri doctissimi H. Smilda, qui Gargilium bovem non statim abducere potuisse suspicatur.

Quod ad aetatem instrumenti emptionis attinet, inde ordiendum esse videtur, quod consulum, quorum in fine tabellae mentio fit, alteri nomen est Cn. Minicius. E nobilissima gente Minicia, quae inde a medio saeculo primo p. C. n. per centum fere annos Romae floruit, unus magistratus nobis notus est, cui praenomen Cnaeus fuit. Efficitur enim e diplomate militari ahenoe, quod Mattiaci in museo servatur ²⁾, Cn. Minicium Faustinum mense Septembri a. 116 p. C. n. consulem suffectum fuisse. Quem cum eundem esse atque consulem Cn. Minicium tabellae nostrae veri simillimum sit, sequitur ut tabula scripta sit a. d. V id. Sept. a. 116 p. C. n. Nam ex litteris V. d. s. . aliud quid elici non potest.

In diplomate Mattiaco, mutilum enim est, nomen collegae Cn. Minicii Faustini iam non exstat; in tabula Frisia collega ei est C. Fufius. Nobilis gens Fufia I^o saeculo a. C. n. et I^o saeculo p. C. n. floruit. C. Fufius Geminus a. 2 a. C. n. cum L. Caninio Gallo consul suffectus fuit, alius C. Fufius Geminus a. 29 p. C. n. consul ordinarius cum L. Rubellio Gemino. Praeter hos nullus Fufius, cui Caio praenomen erat, nobis hucusque notus erat.

Sed dicat quispiam non omnia nomina consulum Romanorum aetatem tulisse itaque fieri posse ut etiam alius Cn. Minicius atque ille, quem ex diplomate Mattiaco novimus, aliquando mense Septembri consul suffectus fuerit. Hoc fieri posse concedo itaque haud ab re duco circumspicere si quae praeterea aetatis indicia in instrumento nostro latent.

Imperante Nerone, senatus Romanus, ut verbis Suetonii et

1) V. Mitteis l.l., qui adfert Leg. Visigoth. V, 4, 2; Amira, Nordgerman. Obligationenrecht, I, p. 346 sqq. II, p. 352 sqq.

2) C.I.L. III, p. 870; Riese, Das rhein. Germanien in den ant. Inschr. I, 93.

Pauli utar, decrevit, ne tabulae nisi pertusae ac ter lino per foramina traiecto obsignarentur neve aliter tabulae prolatae quicquam momenti haberent ¹⁾. Quod senatusconsultum Zangemeister tabulis Pompeianis a. 60 vel 61 p. C. n. factum esse demonstravit ²⁾. In margine quidem duo foramina habet nostra tabula, ut omnes tabulae, quae aliis adnectendae erant, sed ceteroquin pertusa non est. Sequiturne igitur ut ante annum 61 p. C. n. scripta sit? Non puto, nam nullo modo constat id quod in Italia interque cives Romanos ius esset, item religiose observatum esse, quando quis apud barbaros dediticios bovem a rustico emeret. Hac igitur via non proficimus hilum.

Litterae primum aut alterius p. C. n. saeculi initium arguere mihi videntur. Certe tabularum Dacicarum, quae inter annos 131 et 167 p. C. n. sunt conscriptae, litterae recentiores sunt. Compendia quae sunt *ci.* pro *centurioni* (A, 5, 7) et *lgs.* vel *legs.* pro *legionis* (A, 7) aetatis recentioris sunt indicia. Puncta post compendia *vet.* (A, 10) et *Ti.* (B, 3) in ima parte versus posita sunt. Post compendium *lg.* (A, 6) pro puncto linea iacens conspicitur ³⁾. Duo viri per nomen et cognomen designati sunt, praenomine omissis (A, 1, 6). A, 2 post nomen Riperii non addita est vox *f(ilio)*; idem nonnumquam usu venit in inscriptionibus provincialibus, cum patri nomen barbarum est ⁴⁾. B, 4 sq. verba quae sunt *Numerii f.* non suo loco post nomen collocata, sed ulterius traiecta sunt. B, 5 sq. praenomina *Numerius* et *Caius* totis litteris scripta sunt. Cuius rei exempla cum non ante II^{um} p. C. n. saeculum occurrunt ⁵⁾, tum in universum ex horum indiciorum copia efficimus tabulam inter annos 100 et 131 p. C. n. esse conscriptam.

Iam videamus de legionibus, quarum in tabula mentio fit.

Alteram, quae per solam litteram r designata est, legionem XXI^{am} Rapacem esse mihi constat; nam nullius alius legionis cognomen a littera r incipit. Legio Rapax post cladem Varianam conscripta est. A. 14 p. C. n. Veteribus, a. 68 Vindonissae castra

1) Suet. Ner. 17; Paul. Sent. V, 25, 6.

2) C.I.L. IV suppl.

3) Cf. Garruccius, Syll. inscr. Lat. p. 15 sq.

4) V. Cagnat, Cours d'épigraphie latine⁴, p. 60, 1.

5) V. Cagnat, ibid. p. 38, 4.

habebat, quo a. 40 profecta esse videtur. Claudio Civili bellum adversus Romanos moliente, rursus in patriam nostram devenit, unde recessit Mogontiacum, ubi etiam a. 90 p. C. n. eam fuisse constat. Quid deinde de ea factum sit, hodie ignoratur. Inde sequitur ut tabula non sit conscripta ante annum 9 p. C. n. neque inter a. 40 et 70, si verum est legionem Rapacem tum Vindonissae egisse. Sed etiam ultra progredi licet. Post bellum contra Civilem Romani fines Batavorum firmis praesidiis munierunt, donec periculum decrevit et bellum Dacicum plurimas copias e Germania avocavit. Sic legio X^a Gemina inde ab a. 70 usque ad a. 105 Noviomagi egit. Non est autem veri simile Frisiam occidentalem, quamdiu legio Noviomagi fuerit, a militibus legionis, quae Mogontiaci castra habuerit, occupatam fuisse. Ergo etiam inter a. 70 et 105 tabula nostra conscribi non potuit.

Altera legio littera V designatur neque igitur statim clarum est, utrum legio quinta an legio Victrix intellegenda sit. In inscriptionibus latinis numero, apud scriptores saepe mero cognomine designantur legiones. Cum tamen hic legio Rapax littera R insigniatur, veri simile videtur legionem V quoque esse legionem Victricem. Sed temporum inprimis ratio habenda est. Iam legio V^a Macedonica numquam in Germania adfuit, altera legio V^a, Alaudae cognomine praedita, Augusti aetate illuc migravit, a. 14 p. C. n. Vetera Castra tenebat, a. 28 adversus Frisios pugnavit ¹⁾, a. 69 a Vitellio Fabio Valenti data est, ut in Gallias et Italiam invaderet ²⁾. Alii a. 82, alii a. 92 dimissam eam esse censent. Si legio V^a Alaudae hic intellegenda esset, tabulam nostram inter Augusti aetatem et a. 69 p. C. n. conscriptam esse necesse foret. Tres autem numero fuerunt legiones, quarum cognomina a littera V incipiebant. E quibus legio VI^a Victrix, quae hic intellegenda videtur, tum demum cum bellum contra Civilem exarsit in inferiorem Germaniam venit. Castra habuit Novaesii et postmodo, inde ab a. 105 usque ad a. 120, ut videtur, Veteribus. Deinde Hadriano imperante in Britanniam portata est. Legio XX^a Valeria Victrix, quae

1) Tac. Annal. IV, 73.

2) Tac. Hist. I, 61 sq.

aetate cladis Varianae huc venerat, iam sub Claudio in Britanniam traiecit. Legio XXX^a Ulpia denique a Traiano conscripta, Hadriano imperante, in Germaniam Inferiorem devenit.

Cesdio centurioni et Ti. Lievo Erepo militi legionis Vietricis nomina sunt barbara ¹⁾. Cum vero non ante Claudium cives Romani e provinciis oriundi in legionibus stipendia meruerint, sequitur ut tabella a. 40 p. C. n. recentior sit.

His omnibus perpensis, efficitur tabulam conscriptam esse inter a. 105 et a. 120 p. C. n. itaque non dubitandum videtur quin Cn. Minicius, quo consule conscripta est, idem sit ac consul suffectus a. 116. Sed si quis ea argumenta, quae ad rationem compendiorum ceterarumque rerum id genus spectant, dubia esse putet, quod non iustum tabellionis opus haec tabula sit, si legionem Rapacem non iam inde ab a. 40 Vindonissae egisse sumat, si signo V legionem V^{am} Alaudae significari credat, concludere possit tabulam inter annos 41 et 68 p. C. n. scriptam esse. Obstaret tamen quod horum annorum consules paene omnes novimus, inter quos Cn. Minicius aliquis non est, inprimis vero quae scriptores de statu nationis Frisiorum primo p. C. n. saeculo tradiderunt. Frisii enim cum a. 12 a. C. n. a Druso in ditionem populi Romani redacti essent, a. 28 p. C. n. rebellionem facta libertatem suam recuperaverunt. A. 47 Domitius Corbulo eos terrore magis quam armis subegit et praesidium,

---

1) Pauca de nominibus virorum quae in tabula insunt hic in unum colligam. A, 1: Gargilii tantum non omnes, non solum ii, quibus Gargilius Felix nomen est (v. Kubitschek apud Dessavium, Inscr. lat. sel. 9085, 1) ex Africa oriundi sunt. Gargilium Secundum nostrum negotiatorem fuisse arbitror. 2: Stelus nomen Frisium fuisse videtur; cf. J. Winkler, Friesche Naamlijst, p. 368. Riparius (aut Reperius) item nomen Frisium. 3: Béosi fuerint tribus Frisia; cf. Dessau, l.l. 2635, 4760. Cf. nomen pagi hodierni Beetgum? Lopeteius nomen Gallicum; Gallos in terris a Romanis occupatis villas condidisse non est quod mireris; cf. Tac. Germ. 29. Iam a. 28 p. C. n. erant villae apud Frisios (Tac. Ann. IV, 73). 5: nomen quod est Cesdus nusquam alibi legitur (v. Thes. ling. lat. Onom. vol. II (1907—1913); Cestius est nomen Gallicum. 6: Muto Admeto. Prioris nominis lectio incerta. Militi Batavo in Italia nato nomen fuit Alcimacho (C.I.L. VI, 8802). 9: Lilus nomen Gallicum; cf. C.I.L. XIII, 3, 10010, 1146. 10: Duerretus nomen Gallicum, ut videtur. Quamquam pro Duerretus legere possis D. Verretus; cf. nomen ducis Frisiorum Verriti Tac. Ann. XIII, 54. B, 3: Erepus nomen Germanicum Erpo, Erp. Lievus item nomen Germanicum Liewe? 7: Secedus nomen tam mirum, ut valde dubitem num id recte legerim.

ne iussa exuerent, immunivit; sed Claudius referre praesidia cis Rhenum eum iussit. Tacitus autem, cuius haec sunt verba: „natio Frisiorum, post rebellionem clade L. Apronii coeptam infensa aut male fida, datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos”¹⁾, sic non locutus fuisset, nisi Frisii inde a rebellionem usque ad adventum Corbulonis continenter liberi fuissent. Atque etiam a. 58 eos liberos fuisse demonstratur Taciti Annalium l. XIII c. 54, ubi narrat duces eorum Verritum et Malorigem Romae in theatro Pompei inter senatores consedissee, cum audivissent exterarum gentium legatis, quibus cum populo Romano amicitia esset, id honoris datum esse. Rursus a. 69 eos adhuc liberos fuisse efficitur e loco Taciti, ubi dicit Civilem Frisios, transrhenanam gentem, auxilio accivisse, priusquam Romanos aggrederetur²⁾; si enim tunc temporis Romanis subiecti fuissent, milites Romanos patria sua pellere et castellum Flevum adoriri eos oportuit, priusquam vicinis opem ferre possent. Iam Plinius in Naturali Historia sua, quae a. 77 p. C. n. est edita, l. 25 c. 21 dicit: „Frisii, gens tum fida . . .”. Ergo ne illa quidem aetate Romanis subiecta erat natio Frisiorum. Tacitus denique in Germania (c. 34), quae ineunte a. 98 scripta est, Frisios liberis populis Germaniae adnumerat. Qui cum immensos eos ambire lacus scribat Romanis classibus navigatos, Romanos tunc ripas illorum lacuum nondum praesidiis occupavisse apparet. Concludendum ergo Frisios inde ab a. 28 p. C. n. usque ad a. 98 continenter liberos fuisse. Atque per totum saeculum primum p. C. n. vix ullus miles Frisius in exercitu Romano memoratur. Cum igitur etiam rerum scriptores Frisiam non ante a. 98 a Romanis occupatam esse testentur, tabulam nostram a 116 conscriptam esse iam fidenter pro certo affirmare licet. Simul cognovimus inscriptionem Beetgumianam non ante a. 98 exaratam esse.

Traianum eam partem Frisiae, in qua pagus Tzum situs est, praesidio munisse demonstrasse mihi videor. Nec id mirum est. Hunc enim, sicubi imperator factus esset, dextram Rheni ripam

1) Tac. Ann. XI, 19.

2) Tac. Hist. IV, 15: accitis Frisiis (transrhenana gens est) . . .

sibi subiecisse apparet ex Oros. VII, 112: „apud Agrippinam Galliae urbem insignia sumpsit imperii; mox Germaniam trans Rhenum in pristinum statum reduxit” et ex Eutrop. VIII, 2: „urbes. trans Rhenum in Germania reparavit”¹⁾. Atque nunc demum illud epigramma Martialis recte intellegere continget nobis, quo Rhenum alloquitur hoc modo:

„sic et *cornibus* aureis *receptis*
et Romanus eas utraque ripa:
Traianum populis suis et urbi
Thybris te dominus rogat remittas”²⁾.

Cornibus poetae frontem Rheni patris, sicut et aliorum fluviorum, ornare solent. Haud raro tamen etiam cornua dicuntur capita sive ostia fluminis. Cf. modo Ovid. Metam. IX, 774: „septem digestum in cornua Nilum”. Paneg. ed. Baehrens, VI, 13: „(Rhenus) immani meatu ferox et alvei unius impatiens in sua cornua gestit excedere”. IX, 21: „convexa Rheni cornua et Nili ora multifida”³⁾. Inde fit non solum ut hodie interpretes hic illic ambigant utrum vox speciatim an metonymice sit usurpata, sed etiam ut ipsi poetae multa ludant de cornibus fluviorum. Sic alibi Martialis:

VIII, 7, 3 „tractusque cornu iam ter improbo
Rhenus . . .”

IX, 101, 17 „cornua Sarmatici ter perfida contudit Histri”.

His atque similibus locis permotus et simul memor, ut opinor, locutionum quae sunt „cornua sumere” et „cornua addere alicui” Friedlaender versus poetae supra allatos hoc modo explicare studuit: „das heisst etwa: mögest Du durch die Behauptung Deiner Ufer für das römische Reich Deine frühere, durch die Einfälle der Barbaren verlorene stolze Sicherheit vollständig wiedererhalten”, consentiente fere viro docto, qui in Thesouro linguae latinae de vocabulo quod est cornu egit. Verumtamen non hoc dicit Martialis, sed significat Romae nuntiatum esse Traianum Flevum, Rheni ostium septentrionale,

1) Rectius dixisset: civitates . . . recuperavit.

2) Martial. X, 7.

3) V. praeterea Valer. Flacc. VIII, 186; Sil. Ital. III, 405; Claudian. VIII, 652. Verg. Aen. VIII, 727; cf. Mela, II, 2.

occupasse, ut et olim fuerat a Romano milite occupatum. Quod si verum est, simul ex hoc epigrammate, quod a. 98 scriptum esse apparet, efficimus Traianum haec statim primo anno regni sui perfecisse. Qua de re si quis adhuc dubitet, reputato primum Traianum post hunc annum non in Germania adfuisse, sed Dacicis aliisque bellis distentum esse. Denique etiam ex ipsa tabula discimus Frisiam iam ante a. 116 aliquamdiu in ditioe populi Romani fuisse, villas enim in ea a Gallis colonis aedificatas iurisque rationes quadamtenus stabilitas comperimus, quin etiam ipsum venditorem quamquam Frisium natione annulo instrumentum emptionis signasse apparet ¹⁾. Tum in eodem quo tabula agro repertae sunt lucerna fictilis et effigies Fortunae ex creta figulari saeculo primo p. C. n. exeunti tribuendae ²⁾.

Iam difficilis quaestio oritur, quousque Traianus progressus sit. Solamne illam partem Frisiae occupavit, quae inter Flevum veteremque lacum qui medius dicebatur (Middelzee) iacebat? Omnes milites Frisii quorum saeculo II° et usque ad tertium quartumve saeculum in titulis Britannicis mentio fit, inter quos sunt etiam Aballavenses et Tuihanti, inde oriundi erant? An etiam ulterius in Frisiam penetravit? Numne per idem tempus ea pars patriae nostrae, quae inter Oceanum et Flevum se extendit, libera mansit? Vix credas. Ecquid etiam Isalae ripas concupivit? Haec quidem nunc neque affirmare neque negare ulli nostrum datur: nova documenta e terrae gremio effossa quae adhuc ignoramus nos doctura esse speramus.

---

1) B, 7: v(enditoris) ipsius. Audi: sigillum venditoris ipsius, quod iuxta cerae impressum erat. Cf. tab. Dacic. C.I.L. III, 2; p. 939: Dasi Verzonis ipsius venditoris. p. 943: Bellici Alexandri ipsius vendit(oris); p. 959: Cl(audi) Philetæ venditoris ipsius.

2) V. De Vrije Fries, 1917, p. 104 sq. 106 sqq. 118.

DE CRATINI MORTE COMICA

(ARIST. PAC. VS. 700—703).

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Pace iubente Mercurius Trygaeum, qui modo cum suis agricolis illam ex antro suo protraxit, interrogat de rebus quae Athenis evenerunt eo tempore quo dea iacuit defossa i. e. inde a Peloponnesiaci belli initio. Et respondet Trygaeus, ut decet personam comicam, ridens ludensque. Cuius colloquii et alia ad scenam pertinent et haec notissima varieque a doctis philologis tractata:

Ἑρμῆς

τί δαί; Κρατῖνος ὁ σοφὸς ἔστιν;

Τρυγαῖος

ἀπέθανεν

ὄθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον

Ἑρμῆς

τί παθών;

Τρυγαῖος

ὄ,τι

ἄρακιάσας· οὐ γὰρ ἐξηνέσχετο

ἰδὼν πίθον καταγνύμενον οἴνου πλέων.

De quo ut recte et ita ut oportet disputetur, primus omnium nobis Leeuwenius est adeundus, cuius integram hic repeto annotationem:

„Cratino non bene esse respondet Trygaeus, sed brevi postquam illa abierit esse mortuum, cum Peloponnesii vastarent

Atticam, non enim sustinuisse aspectum vini e doliis fractis diffluentis. Quae si de vita nuper functo dicerentur, parum forent urbana vel festiva et prorsus aliter de mortuo Cratino in Ranis noster est locutus; mera autem mendacia nemini non inter spectatores visa forent, qui nescire non poterant Laconas ante decem annos Atticam vastare coepisse, tertio autem abhinc anno Cratinum e certamine scenico evasisse victorem. Quam maxime vivum tum se ostendit Cratinus, sed Aristophanes ea quam novimus impudentia usus aemulum senem, quem anno 424 ficta cum commiseratione vocaverat silicernium delirum, nunc dudum mortuum dicit. Graviter videlicet iam (etiam?) fert Nubes suam fabulam posthabitam Pytinae Cratini. Sic locum primus interpretatus est Bergk, quem secutus ultimus editor comici verba reddit: *Cratinus? mais c'est un homme mort depuis dix ans*. Alia via inita Cobetus statuit mortuum esse Cratinum eo anno quo *Lacones comoedia* scenae fuerit commissa, quam datam esse fabulam anno 422, fractum autem in ea esse dolium vini ab hominibus quibusdam temulentis; hunc aspectum poetam vinosum dici non tulisse, sed animi deliquium passum obiisse. Explicationem ingeniosam cum ceteris Cobeti discipulis aliisque multis impense semper sum admiratus, diu veram duxi, veram esse vellem etiam nunc; haud dubitanter tamen iam reicio, duas praesertim ob causas: intelligere non poterant spectatores haec verba Trygaei, si Platonis sic significabatur comoedia, neque Aristophanis erat iis in memoriam revocare aemuli fabulam et fere laudare. Non dubito autem quin inter vivos etiam fuerit Cratinus quo tempore Pax est acta fabula; inter ipsos spectatores eum sedisse opinor"

Multa mihi in hac disputatione magnopere placent, nihil tamen probo laudoque magis quam ipsam verecundiam qua hic discipulus magistro obloquitur. Discant hinc et nostra aetate et posthac iuniores qua sit adversus seniores utendum oratione! Dolet Leeuwenius quod quasi vi coactus sibi sit a Cobeto, summo viro, dissentendum. Et tamen — aut vehementer fallor — plus operae Aristophani impendit quam magister, cui Aristophanem mediocriter tantum placuisse semper sum suspicatus, interdum ex ipsius verbis efficere mihi visus sum.

Sed et de nonnullis rebus, iisque haud parvi momenti, a

Leeuwenio mihi discrepandum est. „Intelligere” ait „non poterant spectatores haec verba Trygaei, si Platonis sic significabatur comoedia”. Equidem opinor nihil non intellexisse Athenienses, rei scenicae amantissimos, quod ad rem scenicam pertineret, nulloque negotio iis novam comoediam spectantibus in memoriam revocari potuisse ludicrum spectaculum quod iis paucis abhinc annis fuerit praebitum. Annon probe et alia multa eiusmodi intellexerunt et illa *πέντε τάλαντα ἂ Κλέων ἐξήμεσεν* quid sibi vellent?

„Atenim ex ipsius Aristophanis Babyloniis ista sunt”. Hoc enim alterum Leeuwenii argumentum: „non erat Aristophanis in memoriam revocare aemuli fabulam et fere laudare”. Concederem, si ipsius Cratini fabulam hic in memoriam revocari spectantibus statuisset Cobetus. Sed de Platonis hic agi fabula Cobetus coniecit, et Plato tam Cratini quam Aristophanis fuit aemulus. Cratinum laedere volebat Aristophanes. Poteratne gravius eum laedere quam commemoranda comoedia, non sua verum aliena? Nonne sic hanc fere pronuntiat sententiam: „ego neque Cratinum neque Platonem magni facio; si tamen mihi detur optio, hunc iuniorem illi seniori praeferam”? Hercle, si ex suis Nubibus vel Acharnensibus aliquid quod huic proposito aptum esset hic afferre potuisset Aristophanes, tamen a communi utriusque aemulo eiusmodi aliquid eum sumere maluisse consentaneum est. Sed quid tam erat aptum proposito quam quod nunc affertur? In comoedia quadam nuper acta in scenam proruperant homines temulenti, qui se Laconas dicebant et magno rumore magnoque molimine, fortasse post longum certamen ludicrum (cogita de illa corbe carbonibus repleta in Acharnensibus) vini fregerant dolium. Nonne iocosa ista scena tam firmiter inhaerere spectantium menti debebat ut vel multis annis postea simulatque, quamvis leviter, ad eam alluderetur, statim eam agnoscerent? Et *Lacones* Platonis proximo anno actam coniicit Cobetus.

Verum ordine procedamus et ab initio rem consideremus! „Occidit Cratinus” Aristophanes dicit, ergo . . . *vivit* etiam Cratinus. Nam aut poeta hic iocatur aut est insulsissimus. Et mortuus si iam est Cratinus, nullus est ioco locus. Egregie hoc quoque perspexit Leeuwenius: „non dubito” ait „quin inter vivos etiam fuerit Cratinus quo tempore Pax est acta fabula”.

Omnino *κατθανοῦσι κερτομεῖν ἐπ' ἀνδράσι* scurrile est et inhumanum, praesertim vero de ipsa morte iocari hominis paulo ante mortui. Atque in comicorum iocis saepe, si quid non bene intelligimus, inde est proficiscendum ut sumamus id ipsum factum *non* esse quod disertis verbis factum esse dicatur. Sic non possumus non admirari hominem per plus decem annos (inde ab Acharnensibus usque ad Aves) surripiendis atque adeo vi armata deripiendis vestimentis quaestum fecisse, sed admirari et quod inveniri iam non queat quaerere desinemus, simulatque constabit nobis in neutra fabula verum aliquem *λωποδύτην* significari. Inde latus patebit coniecturis campus, quarum quaecunque comicum dicentem faciat aliquid quod risum non ineptum movere possit, haud mediocriter legentibus proderit. Fac cuidam iuveni lauto atque opulento, sed parum inter aequales dilecto, *semel* evenisse ut ex aliquo conventu multorum hominum abiens in vestibulo aedium alienam pro sua indueret paenulam eamque pulchram novamque pro detrita simplicique; quamvis casu illud acciderit, nonne statim aderunt qui consulto et fraudulentè factum illud clament ita ut furis atque latronis ei per totam vitam inhaereat nomen? Nonne de eo identidem ita loquentur homines noti atque ignoti ut loqui solemus de homine quamprimum ad columnam Maeniam trahendo? Athenis autem *λωποδύτης* insidiatur hominibus noctu in viam solitariam prodeuntibus, clava sua incautum ambulatorem percutit ut semimortuus procumbat vestimentaue eius cum auro argentoque quod secum fert parata sint praeda raptori. Recordamur illa in *Avibus* (496 sqq.):

ἄρτι προκύπτω

ἔξω τείχους καὶ λωποδύτης παίει ῥοπάλῳ με τὸ νῶτον·

καγὼ πίπτω μέλλω τε βοᾶν, ὁ δ' ἀπέβλισε θοιμάτιόν μου.

Ante aliquot annos vir quidam gravis in senatu nostro declaraverat operarium suo iure bina sibi quotidie postulare meri pocula. Ab eo inde tempore usque ad mortem semper ipse tamquam assiduus *ἀκρατοπότης* utraque manu meri poculum tenens depingebatur. Alius quidam non minus venerabilis serra aperiri ianuam iusserat in aedibus quibusdam publicis, iniuria quidem sed bona fide id sibi licere ratus. Eodem tempore Urbs nostra infestabatur maleficorum grege qui eodem modo sibi in-

troitum in aedes alienas parabant; quid mirum subito ab omnibus qui faceti videri volebant senatorem illum isti furum esse adnumeratum catervae et tam diu in actis diurnis „illustratis” (ut aiunt) depictum serram ὑπὸ μάλης ἔχοντα donec legentes iam ultra devorare istud taedium non possent? Fac praeterea iam antea adolescentulum nostrum propter nimiam iracundiam displi-
cuisse commilitonibus. Quodnam aptius ei agnomen excogitare poterant quam Ὀρέστην vel Ὀρέστην μαινόμενον, nonne et apud nostrates „furiosus” ille „Rolandus” in proverbium abiit? Atque Orestes ille qui semper clavam habet paratam, quam imprudenter iocantis infligat capiti, et verus λωποδύτης coaluerunt in unum:

εἶτα δ' Ὀρέστη χλαῖναν ὑφαίνειν (nos suo tempore homines iubemus) ἵνα μὴ ῥιγῶν ἀποδύῃ (Av. 712)

et
 εἰ γὰρ ἐντύχοι τις ἤρω
 τῶν βροτῶν νύκτωρ Ὀρέστη
 γυμνός ἢν πληγείς ὑπ' αὐτοῦ
 πάντα τὰπιδέξια (ib. 1490 sqq.)

cf. Ach. 1166 sq.

εἶτα πατάξειέ τις αὐτοῦ μεθύων τὴν κεφαλὴν Ὀρέστης
 μαινόμενος.

Coniectura ea est, sat scio, sed quae iocos Aristophanis de eo homine de eaque re admodum reddit festivos. Atque hoc in locis festivissimi poetae obscurioribus semper est agendum ut evadat aliquid salsi atque iocosi. Quod et hic et alibi saepe tum demum obtinemus si id ipsum quod factum esse dicitur eam ipsam ob causam nunquam factum esse sumimus. Non fuit λωποδύτης noster nam λωποδύτης fuisse insimulatur, neque verum ei nomen fuit Orestes, quoniam Orestes appellatur.

Esto: *mortuus* esse dicitur Cratinus ergo *vivit* etiam .... atque (nam hic quoque rem acu tetigisse Leeuwenius videtur) sedet inter spectatores. Opinor et placide eum risisse cum ab adversario se satis acerbo ioco peti audiret. Nam ioci subesse aliquid sub isto: „Cratinus tunc vel tunc mortuus est” res ipsa clamat. Et qui poterat non *acerbe* et *mordaciter* iocari poeta gloriae cupidissimus de eo a quo nuper victus e certamine discessisset? An iam concoxisse eum tam brevi spatio credamus illud *Nubium* suarum infortunium? Iam aequo id nunc ferre animo?

Immo vero, si non laedere, tamen pungere cupiebat Cratinum Aristophanes. Id autem quo modo poterat? Poteratne cum contemptu de eo tamquam de malo poeta loqui? Hoc si faceret, contemneretur, opinor, ab omnibus qui sedebant in cavea. Eorum enim nemo erat quin meminisset etiam splendidae victoriae, quam nuper ille sua Pytine reportaverat de eo ipso a quo tunc lacessebatur. Tam bene id meminerant omnes quam ipse Aristophanes.

Poterat eum senem decrepitem dicere qui *olim* floruisset inter avos proavosque? Conveniebatne ergo in Cratinum *πρὶν ποτ' ἦν, πρὶν ταῦτα* illud? Nam sic locum interpretatus est Bergkiius et disertius etiam editor Francogallus suo „Cratinus? mais c'est un homme mort depuis dix ans". Atque hoc probare videtur Leeuwenius, aut parum eum intelligo. Cratinumne detruendi ad aetatem praeteritam! Ut omittam illud male sic significari (ut verbis utar docti illius Francogalli) „c'est un homme mort depuis dix ans", quasi vero decem anni saeculum sit, duo effluerant anni ex quo iidem illi spectatores τῆ Πυτινῆ plauserant. Aequone animo tulissent nunc eum dici non esse huius aetatis hominem, an ipsum qui illud diceret poetam cum sua fabula extrussissent foras?

Non, non poterat ullo modo *poetae* Cratini *famam* laedere Aristophanes. Sed laedere poterat . . . quid? quid restat? Vitam eius moresque. Atque uno nomine male audiebant Cratini mores . . . certe apud comicos. Nam fortasse semel in vita plus iusto indulserat vino Cratinus, fortasse etiam „laudibus vini vinosus arguebatur" ut Homerus apud Horatium; hoc solum constat non turpiter ebriosum fuisse, constat ex hoc ipso loco ubi tamquam plane Baccho addictus depingitur (itemque Eqq. 400). Certe hic tamquam nimius amator vini perstringitur, quo iure quave iniuria vel, ut quam accuratissime loquar, *quanta* iniuria nunc non disputo; hoc unum mihi scire sat est tamquam temulentum eum perstringi. An non est hominis vinosi mente animoque et toto corpore deficere cum e fracto dolio vinum effluere videat?

Esto: tamquam vinosum deridet Cratinum Aristophanes atque criminis huius argumento utitur **re quadam quae semel evenit**. Nam quo modo Bergkiius eo adduci poturit ut verba ἀπέθαιεν

ὄθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον sic interpretaretur: „iam decem anni sunt ex quo Cratinus *in sepulcro iacet*” et Francogallus editor „Cratinus? mais c'est un homme mort depuis dix ans”, denique quomodo ista probare Læuwenius potuerit (si tamen probavit, nam, ut iam dicebam, tota eius annotatio quorsum redeat parum mihi est perspicuum) satis equidem mirari non possum. Quis enim aequalium intelligere potuisset Aristophanem, si hoc sibi voluisset? ἀπέθανεν ὄθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον, quis unquam sic est locutus ut significaret oblivione obrui debere hominem quendam, eumque quam maxime vivum atque inter ipsos sedentem spectatores?

Immo vero, saepe enim mihi idem dicendum est, toto illo ἀπέθανεν ὄθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον nihil prorsus aliud significari potest quam certa quaedam res quae certo tempore et paene dixerim uno temporis momento evenerit. Quanam ea esse potest? Num Spartanorum in Atticam incursio? Absit! Tantumne malum quod tot agricolas ad inopiam redegerit tam ludicrum in modum commemorari! Et quid tum Spartani fecerunt? Fregeruntne dolium vini? Immo τὰ δένδρα ἐξέκοψαν, ipsas vineas ceciderunt. Quodsi forte unus et alter vinitor, qui ipse in urbem confugerat, imprudenter aut unum aut plura vini dolia in villae suae reliquit cella, ea ad unum omnia hostes non, hercle, fregerunt, ita ut humi flueret vinum, sed strenue seduloque ad ipsam usque faecem ebiberunt. An hoc quoque aequi bonique consulamus si quis πίθον vertat *dolia*?

De re certa hic agitur et quae nuper, non ante decem annos, evenit. De re certa . . . neque minus nota, ita ut statim omnes vel ex uno verbo eam agnoscerent. Omnes *spectatores* aio, ergo *in scena* ea evenit. Quod et ipsa verba, quae nunc nos legimus, significant neque minus, ut opinor, ipse actoris vultus. Rogatus enim a Mercurio τί παθών (ἀπέθανε Κρατῖνος), cum ficta gravitate respondet Trygaeus

ὄ τι;

ὠρακιᾶσας· οὐ γὰρ ἐξηνέσχετο

ὄρων πίθον καταγνύμενον οἴνου πλέων.

ὄ τι: „remne tam gravem notam non habes?” ait . . . et profert rem ludicram quam poeta dum scribebat subito est commentus. Nam fictum est quod dicit Cratinum tum corpore et animo

defecisse, nam fortasse „malis alienis” risit, sed risit tamen ut ceteri omnes. At quod dicit Lacedaemonios tum irruisse, id quidem verissimum est: irruerunt; sed in scenam scilicet et de certo quodam vini dolio excitarunt proelium. Nam si non diu, aliquantisper tamen de illo dolio pugnaverunt cum adversariis in scena. Audisne poetam dicentem *πίθον καταγνόμενον*, non *πίθον κατεαγότα* vel *καταγέντα*? Nam *tandem aliquando πίθος* ille *ἀμφήριστος*, ut fieri solet, decidit fractusque est.

Denique veritatem, ipsam veritatem perspexit Cobetus, nam invenit explicationem quae totum locum Aristophane dignum redderet. Platonis *Λάκωνας* significari mera est coniectura, nam proximo ante Pacem Aristophaneam anno eam fabulam actam esse minime constat. Sed id quid refert? Significatur loco Pacis nostro res quae in scena nuper acta est; hoc scire in praesentia certe sufficiat. Dummodo illa Bergkii, Mazoni, Blaydesii sententia, qua Aristophanes fingitur adversarium ad antiqua relegans tempora, eo abeat unde male pedem intulit.

Quid vero illud est quod nunc de Cobeti coniectura in alia omnia abierunt viri docti? An imposuit iis Dionysalexandri hypothesis nuper inventa? Haud raro eiusmodi aliquid evenit ut cum humo est eruta charta aliqua vetusta et detrita vel inventa aliqua inscriptio, subito se accingant philologi ut thesauro illo usi in lucem proferant inauditi inexpectatique aliquid et ipsi. Nam quid quaeso illa hypothesis nos docet? Nihil, nihil prorsus quod in rem praesentem faciat. Sed de Leeuwenio certe eiusmodi aliquid vel suspicari paene nefas videtur. Qui hic quoque insigne dedit acuminis documentum. Vidit enim in absurdo isto *δι' ἐμφάσεως* (verba haec sunt: in Dionysalexandro Cratini Pericles *κωμωδεῖται μάλα πιθανῶς δι' ἐμφάσεως ὡς ἐπαγχοῶς τοῖς Ἀθηναίοις τὸν πόλεμον*) latere Aspasiae nomen. Sed non pro *δι' ἐμφάσεως* eo loco ubi nunc id legitur legendum est *δι' Ἀσπασίας*, sed totus locus sic refigendus: *κωμωδεῖται δ' ἐν τῷ δράματι Περικλῆς μάλα πιθανῶς ὡς δι' Ἀσπασίαν ἐπαγχοῶς τοῖς Ἀθηναίοις τὸν πόλεμον*. „Propter *Aspasiam* Pericles Spartanis bellum indixit” clamavit Cratinus, item ut Aristophanes (Ach. 524—534).

DE FORMULA QUADAM ELEUSINIA.

SCRIPSIT

A. RUTGERS VAN DER LOEFF.

Epiphanius, Constantiae episcopus, in fidei Catholicae expositione ¹⁾, qua saeculo quarto exeunte Panario suo contra octoginta haereses fecit finem, de mysteriis Graecis eadem fere tradit, quae fusius in Clementis Alexandrini Protreptico leguntur. Nonnullae tamen inveniuntur discrepantiae, quae Epiphanium vel Epiphanii auctorem aut non e Clementis opere sed e Clementis fonte hausisse, aut praeter Clementis opus alio quoque fonte usum esse testantur. In quibus gravissimum est, quod *κρεανομια* Bacchica a Clemente ²⁾ quidem *ὠμοφαγία* nuncupatur, sed a solo Epiphanio Curetibus sacra dicitur. Curetes enim cum omophagia Bacchica coniunguntur in cantico illo, quod e Sophoclis Cretensibus Porphýrius ³⁾ nobis servavit:

τάς τ' ὠμοφάγους δαΐτας τελέσας
Μητρί τ' ὀρείῳ δᾶδας ἀνασχῶν
καὶ Κουρήτων
βάκχος ἐκλήθην ὀσιωθείς.

Epiphanium igitur fonte usum esse constat optimo atque nobis ignoto. Quam ob rem testimonium eius magni aestimandum est, etiamsi nullo alio testimonio corroboretur, ut inter mysteriorum Eleusiniarum memorabilia *ἑρέα ἐξεργασμένη* ab eo commemoratur.

1) Capite decimo; in editionis Oehlerianae tomi posterioris parte priore, quae Corporis Haeresiologici tomi secundi pars tertia est, p. 506.

2) Protr. II 12, 2.

3) De abstinentia IV 19, in Sophoclis fragmentis 475.

Lanae vis magica et religiosa notissima est, praesertim non factae ¹⁾. Lanae et frumenti usus vitam vere humanam efficit, cuius Demeter Eleusinia patrona est ²⁾. Lana sucida, hominis labore intacta, vitae animalis ipsiusque naturae vim puram retinere et transfundere videtur ³⁾. Neque desunt testimonia lanam succidam in mysteriis adhibitam esse. A Clemente enim ad mysteria Orphica inter alia *πόκος* refertur ⁴⁾; *κέρ(χ)νος*, vas multiplex et Eleusine ⁵⁾ et in aliis mysteriis ⁶⁾ usurpatum, cum cibo vario *δίου ξριον άπλυτον* continebat ⁷⁾; neque hoc loco *τὸ δῖον κώδιον* omittendum est, quo mysteriorum Eleusiniorum ministri ad lustrationes utebantur ⁸⁾.

Sed Epiphanius solus testis est lanam in mysteriis Eleusiniis actione quadam affectam esse, unde dici posset „elaborata”.

In qua re si auctori nostro iustam fidem habebimus, eandem actionem libenter agnoscemus in formula illa Eleusinia, ubi verbum *ἐργάζεσθαι* temere mutari aut mirifice explicari solet. Apud Clementem ⁹⁾ sic legitur: *ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα*,

1) J. Pley, qui anno 1911 spissum volumen „de lanae in antiquorum ritibus usu” conscripsit (Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten XI 2), lanam intactam non satis distinxit a rebus e lana factis.

2) Iustinus (II 61) de Atheniensibus haec habet: Primi lanificii et olei et vini usum docuere. Arare quoque et serere frumenta glante vescentibus monstrarunt. Pausanias (I 44, 3) *τοὺς πρώτους πρόβατα θρέψαντας Δήμητρα ὀνομάσαι Μαλοφόρον* perhibet. Sed cognomen illud Megarense (et Selinuntium) potius fortasse ad poma quam ad oves referendum est. Phigalienses *Δήμητρι Μελαίνῃ* et poma et lanam succidam sacrificasse Pausanias (VIII 11) testis est.

3) Etiam crinium usus conferendus est, de quo videatur L. Sommer, *Das Haar in Religion und Aberglauben der Griechen*, dissert. Münster 1912. Sed in eo libello de lana nihil invenies.

4) Protr. III 18, 1; ubi inter symbola Orphica etiam *βόμβος* numeratur, quem Epiphanius l.l. ad religionem Eleusiniam refert.

5) Rubensohn, *Ath. Mitt.* 1898 p. 271.

6) Clemens, Protr. II 15, 3: *ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον, ἐκερνοφόρησα, ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυν*. Quae in scholiis ad Platonis Gorgiam (497) ad Eleusinem referuntur sed ad Magnae Matris mysteria potius pertinent (cf. Dieterich, *Mithrasliturgie*, p. 216). Ab Epiphanio l.l. *κύμβαλλον* et *τύμπανα*, ut *βόμβος* (vide supra), *ἐρέα ἐξειργασμένη, πόπανα* (quae in cistis mysticis Dionysi Bassari fuisse Clemens dicit Protr. II 22, 4), ad mysteria Eleusinia referuntur.

7) Athenaeus XI c. 56 p. 478 d e Polemonis libro *περὶ τοῦ δίου κωδίου*, quem librum etiam Hesychius citavit. Conferatur Athenaei locus quem p. 363 citabo.

8) Suidas, cf. Eustath. ad *χ* 481 et Bekkeri *anecd.* p. 242.

9) Protr. II 21, 2 = Euseb., *Praep. evang.* II 3.

ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ κάλαθου εἰς κίστην. Sed Lobeck omnibus fere ¹⁾ persuasit „ἐργευσάμενος“ legendum esse, quod in Aglaophamo p. 25 proposuit.

Coniectura satis speciosa est; sed post cyceonem multo minus quam post vinum eucharisticum cibo opus est, farina enim cyceonis magna pars est; cibum autem degustatum in cista reponere, hoc vere mirificum mihi videretur, si traditum esset; neque huc facit, quod δ τὸν κέρνον βαστάσας varium cibum ex eo gustabat ²⁾, unde Lobeck p. 27 coniecturam suam sumptam esse affirmat. Minorem profecto difficultatem moveret multoque melius defendi posset „βαστάμενος“, quam Reinesii coniecturam a Lobeckio l.l. spreptam O. Stählin, Clementis editor recentissimus atque prudentissimus, oblivioni eripuit. Quod tamen si Clemens scripsisset, textus corruptela nullo modo posset intellegi. Mera denique petulantia est participium lacessere, quod inde ab antiquissimis temporibus in codicibus legebatur ³⁾, cum praesertim lectio tradita minime absurda sit neque ullo modo obscurior quam pro mysteriis.

Optime igitur A. Dieterich ⁴⁾ textum explicandum potius putabat quam emendandum. Sed multa me dehortantur, ne viro piaae memoriae credam phalli imaginem e cista sumptam et e calatho in cista reponendam per mystae sinum tractam esse, ut unio mystica animae humanae et numinis divini significaretur: primum verbi ἐργάζεσθαι sensus parum probabilis, ad quod potius obiectum idem mente supplendum est atque ad verba ἔλαβον et ἀπεθέμην ⁵⁾; deinde calathi usus vix intellegendus;

1) Klotz coniecturam Lobeckianam in textum recepit. P. Foucart anno 1914 in libro de mysteriis Eleusiniis p. 379 neminem praeter Lenormantium Lobeckio restituisse perhibet. Ignorabat igitur vir doctus Mithrae liturgiam anno 1903 a Dieterichio editam, Clementis editionem, quam inde ab anno 1905 O. Stählin curavit, alios libros, quos p. 365 citabo.

2) Ammonius apud Athenaeum XI c. 52 p. 476 f, unde idem irrepisse puto post Polemonis fragmentum, quod Athanaeus XI c. 56 p. 478 citavit.

3) Arnobius (Adversus nationes V 26) participium omisit, Eusebius (Praeparatio evangelica II 3) idem habet quod Clementis codices.

4) Eine Mithrasliturgie, zweite Auflage, p. 125.

5) In Dieterichii explicatione verborum eorum obiectum τοῦ ἐργάζεσθαι instrumentum est. Verbum ἐργάζεσθαι sensu obsceno adhiberi potuisse non nego, quamquam exempla mihi non nota sunt, in formula mystica sensu Dieterichiano adhibitum esse negabo, dum non demonstratum est.

tum deae Eleusinae munere virili fungentes¹⁾; hoc denique gravissimum obsceni aliquid hic insinuatum esse sine ulla causa idonea.

Quid enim? Apud Clementem post alia aliorum mysteriorum opprobria et ea quae Baubo fecisse dicitur, formula Eleusinia hisce verbis praeceditur: *καὶ στί τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων*. Quae facile quidem novi cuiusdam obsceni expectationem movere possunt; sed formula cum narratione praecedenti artius coniungitur hisce verbis, quae proxima eam sequuntur: *καλὰ γε τὰ θεάματα καὶ θεᾶ πρέποντα*. Spectaculum enim illud dea indignum nihil aliud esse potest, quam quod Baubo in hymno Orphico modo citato Cereri praebuisse dicitur, ut ieiunio soluto cyceonem acciperet. Formulam igitur de cyceone post ieiunium Eleusine potato Clemens ideo citavisse videtur, ut narrationis obscenae fidem augetet atque Baubo Orphicam religioni Eleusinae obtruderet. Quo facto acerbissime invehit in „Erechtheidas” ceterosque Graecos, qui e mysteriis, Eleusiniis praesertim, sperent salutem. Neque Arnobius²⁾ Clementis contextum aliter intellexit, qui statim post Baubus fabulam „Erechtheidas” increpat, deinde sic pergit: „Non est ista falsa subscriptio nec delatione adpetimini calumniosa. Eleusiniorum vestrorum notae sunt origines turpes: produnt et antiquarum elogia litterarum (sc. hymnus Orphicus modo citatus!), ipsa denique symbola quae rogati sacrorum in acceptationibus respondetis: „ieiunavi atque ebibi cyceonem, ex cista sumpsi et in calathum misi, accepi rursus, in cistulam transtuli”.

Immo participium, quod est *ἐργασάμενος*, neque Clemens ex-

1) H. G. Pringsheim (Archäologische Beiträge zur Geschichte des eleusinischen Kults, Dissert. Bonn 1905, p. 49 et 59), qui hanc difficultatem optime sensit, formulam nostram a Clemente falso ad Eleusinem relatam esse putavit. Ad eandem opinionem Lobeck (Aglaophamus p. 26) vergebat. At Clemens in urbe mystarum Eleusiniorum plena formulam Eleusiniam tam graviter non citare, nisi sciret veram esse. Neque cum Pringsheimio suspicari licet religionem Eleusiniam Alexandriae adeo corruptam esse, ut formulae alienae irrepissent. A. Körte (Archiv für Religionswissenschaft 1915, XVIII p. 116) aliam viam ingressus est, qui vulvam pro phallo et partus simulacrum pro coitus simulacro haud inepte substituit, ut Dieterichii sententiam emendaret. Quo facto tamen cetera argumenta, quibus contra Dieterichium usus sum, aut eandem vim retinent aut maiorem etiam nanciscuntur.

2) Adversus nationes V 26.

plicare neque Arnobius vertere neglexisset, si obsceni quicquam in eo odorati essent. Non magis obscenum igitur quam vitiosum habendum est, sed ad obiectum referendum, quod etiam ad verba *ἐλαβον* et *ἀπεθέμην* mente suppleatur. Quod obiectum Epiphanii memores lanam intactam fuisse putemus, quae *ἐξείργασμένη* recte dici potuit postquam mystae eam e cista sumptam *εἰργάσαντο*.

Quae cum ita sint, lana mystice facta aptissime in calathum deicitur, quippe qui labori muliebri inservire soleat. Neque mero casu Epiphanii loco, qui a Baubus obscenitate incipit et cyceone clauditur, inter symbola Eleusinia ante lanam factam calathus numeratur ¹⁾. E calatho autem non probabile est lanam illam in eadem cista repositam esse, unde lana nondum facta sumpta erat; neque quicquam obstare videtur, quominus formulam nostram de binis cistis agere credamus ²⁾. Lana sacra denique ab omnibus mystis tacta (nam nihil amplius eos fecisse persuasum habeo) non minus quam farina in cyceone hausta eos inter se et cum dea patrona coniungere videbatur.

Haec cum in societate philologica Lugduno-Traiectina tamquam nova proponerem, K. H. E. de Jong noster idem fere ab alio brevius iam dictum esse monuit. Primo gaudebam, sed pudor suffudit, cum virum egregium auctorem illum iam indicavisse viderem in libro suo de mysteriis antiquis ³⁾, quem attente olim perlectum libenter adhibere soleo, sed nunc inspicere neglexeram. I. Döllinger est. Qui quamquam in libro anno 1857 edito, cui titulus „Heidenthum und Judenthum”, p. 168 eodem

5) τὰ τε ἐν Ἐλευσίνι μυστήρια Διούς καὶ Φερεφάττης καὶ τῶν ἐκεῖσε (= ἐκεῖ, ut saepissime) ἀδύτων τὰ αἰσχροῦργήματα, γυναικῶν ἀπογυμνώσεις, ἵνα σεμνότερον εἶπω, τύμπανὰ τε καὶ πόπανα, βόμβος τε καὶ κάλαθος, ἐρέα ἐξείργασμένη καὶ κύμβαλον καὶ κυκεῶν ἐν (supplevit Jahn) ἐκπῶματι κατεσκευασμένος. Quae sane non omnia ad mysteria Eleusinia referenda sunt. Cf. p. 362 n. 4 et 6.

2) Arnobius fortasse eandem opinionem habebat, quippe qui priore loco „ex cista”, posteriore „in cistulam” verteret. Andaniae certe non una tantum cista mystica erat sed *κίσται ἕχουσαι ἱερὰ μυστικά* (in Sylloges Dittenbergerianae editione secunda n. 658 v. 30). Minime autem dicere volo *ἱερὰ μυστικά* idem esse atque lanam et probe scio cistas mysticas longe alias res continere solitas esse; sed hoc demonstrasse mihi videor: in mysteriis Eleusiniis duas certe interfuisse cistas, alteram lanae intactae plenam, alteram lana mystice facta implendam.

3) Dr. K. H. E. de Jong, Das antike Mysterienwesen. Leiden 1909, p. 20.

Epiphanii loco fretus obiectum omissum in mysteriorum Eleusiniarum formula lanam fuisse iamdudum dixit, neque tamen argumenta eius meis tam similia sunt neque viris doctis tam nota, ut operam perdidisse mihi videar.

Contingat ergo mihi, quod tanto viro non contigisse videtur, ut multis persuadeam, unde non tantum mysteria Eleusinia taetris erroribus, sed etiam viri doctissimi opera iniusta oblivione liberentur.

AD SENECAE NAT. QUÆST. I, 3, 2.

Idem videbis accidere, si quando volueris observare fullonem: cum os aqua implevit et vestimenta tendiculis diducta leviter aspergit, apparet varios edi colores etc.

Adnotat F. Muller huius vol. p. 321: „Quid sit (*cum*) os, nusquam explicatur neque alibi invenitur”. Fallitur vir doctissimus, nam ex Plut. plac. philos. IV, 19, p. 902, c: τῶν ἐμ-Φυσῶντων κναφέων τοῖς ἱματίοις ¹⁾ efficitur fullones non instrumento aliquo, sed ore vestimenta aspergere solitos fuisse. Quae ars, si ars haec vocanda est, etiam alibi artificibus non ignota fuit ²⁾. Quid quod popellus in Graecia hodie quoque aquam ore sumit, qua vestes lavatas, priusquam plicentur, leviter aspergat? Ipse quoque me puerum ludi causa in sole aquae guttulas ore dispergere probe meminisse et nunc meos idem facere video. Quapropter Senecae verba coniectura non esse tentanda persuasum habeo.

G. V.

---

1) Cf. Geopon. XV, 6, 1: βοφῆσας ἐμφύσησον εἰς τὴν μελισσίαν τρίς ἢ τετράκις.

2) Cf. Blümner, Technol. und Terminol. der Gewerbe und Künste², p. 182: „... wie es früher zuweilen die Tapezierer taten ...”.

AD S. AURELIUM VICTOREM.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

S. Aurelii Victoris Liber de Caesaribus
cet. rec. Fr. Pichlmayr. Lipsiae 1911.

AD INCERTI AUCTORIS LIBRUM DE ORIGINE GENTIS ROMANAE.

III. 5: „Unde hodieque aleatoresposito nummo opertoque optionem collusoribus ponunt enuntiandi, quid putent subesse, caput aut navem.”

Credo emendandum esse: proponunt, idem igitur hoc loco factum esse quod in Libro de Viris Illustribus 75.10: „proscriptionis tabulas primus proposuit”, ubi in codd. vett. scriptum est: posuit.

ibid. 7: „Ac subinde:

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.”

Haec verba Sepp ut glossema delenda censuit, at puto suum locum iis potius reddendum esse, qui est post verba quae in initio huius capituli leguntur: „ibique haud procul a Ianiculo arcem suo nomine Saturniam constituit.”

V. 3: „Primus itaque omnium Evander Italicos homines legere et scribere edocuit litteris, partim quas ipse antea didicerat.”

Collatis iis quae in § 2 huius capituli traduntur pro partim legere velim: a matre vel in patria.

VII. 3: „Cumque inde Hercules proficiscens reliquum armentum casu praeter eandem speluncam ageret, forte quadam inclusas boves transeuntibus admugisse atque ita furtum detectum.”

Nonne sana ratio requirit ut verba forte quadam inferius traiciantur post voc. ita?

IX. 3: „cui cum a rege Agamemnone permissum esset ire, quo vellet, et humeris suis, quod potissimum putaret, hoc ferret, nihil illum praeter deos penates . . . secum extulisse:

Pro: hoc ferret scriptum fuisse arbitror: efferret.

X. 1 sq.: „Addunt praeterea quidam, Aeneam . . . vetitum, ne is cognatam in Italia sepeliret Prochyta, cognatione sibi coniunctam, quam incolumem reliquerat. Et postquam ad classem rediit reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse.”

Hunc locum, quem Smit et Baehrens verba *Prochyta* . . . reliquerat post mortuam transponendo — Sepp inducendo vocabula cogn. s. coniunctam sanare studuerunt, exigua mutatione restituere posse mihi videor, scilicet deleta particula et (post reliquerat) et virgula post sepeliret collocata:

„Aeneam . . . vetitum, ne is cognatam in Italia sepeliret, Prochyta, cognatione sibi coniunctam, quam incolumem reliquerat, [et] postquam ad classem rediit reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse.”

ibid. 5: „consumptoque, quod fuerat cibi, crustam etiam de farreis mensis, quas sacratas secum habebat, comedisse.”

Ad hunc locum conferantur ea, quae „ad mensas paniceas” in Mnemos. Vol. XXXIX (a. 1911) p. 134 a me exposita sunt.

XII. 5: „At Cato in Origine generis Romani ita docet: Suem triginta porculos peperisse in eo loco, ubi nunc est Lavinium, cumque Aeneas ibi urbem condere constituisset propterque agri sterilitatem maereret, per quietem ei visa deorum penatum simulacra adhortantium, ut perseveraret in condenda urbe, quam coeperat.”

Pro maereret, quod editor cum Iordano posuit pro codi-

cum scriptura mereret, Schott coniecit: metueret, verum lectionem veram ac genuinam esse opinor: haereret. Cf. Cic. Phil. II 74: haerebat nebulo: quo se verteret non habebat, Ter. Eun. 977: perii, lingua haeret metu.

XIII. 6: „Nec tamen amisso socero Aeneas Rutulis obsistere desiit, namque et Turnum interemit. Hostibus fuis fugatisque victor Lavinium se cum suis recepit consensuque omnium Latinorum rex declaratus est.”

Emenda: „namque et Turnum interemit <et> hostibus” e. q. s.

XVII. 4: „At Ascanius postquam excessisset e vita, inter Iulum filium eius et Silvium Postumum, qui ex Lavinia genitus erat, de obtinendo imperio orta contentio est, cum dubitaretur, an Aeneae filius an nepos potior esset. Permissa disceptatione eius rei ab universis rex Silvius declaratus est.”

Mihi quidem sana ratio postulare videtur, ut vulgaris interpunctio ita mutetur ut post verba contentio est plene distinguatur, post potior esset ponatur virgula.

XVIII. 1: „(Tiberius Silvius) inter proeliantes depulsus in Albulam flumen deperit mutandique nominis exstitit causa.”

Pro nominis corrigendum esse suspicor: nomen eius.

XIX. 4: „Tum etiam Rheam Silviam, eius sororem, sacerdotem Vestae fieri iussit simulato somnio, quo admonitus ab eadem dea esset, ut id fieret, cum re vera ita faciendum sibi existimaret, periculosum ducens, ne quis ex ea nasceretur, qui avitas persequeretur iniurias.”

Verba periculosum ducens, quae sane moleste abundant, nescio an insiticia sint.

XX. 3: „Faustulus speculatus exponentes, ut vidit relabente flumine alveum, in quo pueri erant, obhaesisse ad arborem ficu puerorumque vagitu lupam excitam, quae repente exierat, primo lambitu eos deterassis, dein levandorum uberum gratia mammas praebuisse, descendit.”

Verba quae repente exierat alii aliter sollicitarunt,

Baehrens repente enixa erat, Smit recens enixa erat, Arntzenius raptum exierat concientes. At verba optime se habent, sed de loco suo demigrarunt, qui est in versu superiore post fici, nempe miraculum ad arborem fici pertinet.

XXIII. 1: „Cum igitur inter se Romulus et Remus de condenda urbe tractarent, in qua ipsi pariter regnarent, Romulusque locum, qui sibi idoneus videretur, in monte Palatino designaret Romamque appellari vellet” cet.

Librorum mss. lectio est appellarit, Schotto autem ea debetur quam editor noster recepit: appellari vellet. Vehementer miror, non pridem correctum esse: appellaret. Quod deinde de Remo scriptum est: „contraque item Remus in alio colle, qui aberat a Palatio milibus quinque, eundemque locum ex suo nomine Remuriam appellaret” e. q. s. apud auctorem nostrum lectionem potius commendat quam dissuadet.

AD INCERTI AUCTORIS LIBRUM DE VIRIS ILLUSTRIBUS URBIS ROMAE.

In verbis, quibus Origo cum fine capituli primi libri de Viris Illustribus in codd. coniungitur, et alia leguntur et haec:

„quae testatur, quod auspicato Romulus ex suo nomine Romam vocavit muniretque moenibus edixit, ne quis vallum transsiliret” cet.

Pro muniretque scribendum puto: muniensque.

IV. 4: „Montem Coelium urbi addidit. Et dum Numam Pompilium sacrificiis imitatur, Iovi Elicio litare non potuit, fulmine ictus cum regia conflagravit.”

Particula et traicienda est in versum inferiorem post potuit, quo facto non opus iam erit coniecturis Gruneri imitatus neque Wygae potuit <ita> f. i.

VII. 2: „Hoc visu Tanaquil summam dignitatem portendi intellexit. Coniugi suasit, ut eum ita ut liberos suos educaret.”

Legendum est: intellexit <et> coniugi s.

ibid. 7: „Populum in quattuor tribus distribuit ac post plebi distribuit annonam.”

Lectionem ac primus, quae mihi in mentem venerat, in Arntzenii editione iam commemoratam vidi atque sane quasi ultro se offert pro insulsa illa tradita scriptura.

ibid. 10: „Quo facto bos cuidam Latino mirae magnitudinis nata, et responsum somnio datum eum populum summam imperii habiturum, cuius civis bovem illam Dianae immolasset.”

Corrigendum: nata <est> et, idemque mendum tollendum est C. X. 1, ubi pro unde Brutus dictus codicum optimorum consensus dat u. B. dictus est.

XVI. 2: „Ubi cum victoria nutaret, magister equitum equis frenos detrahi iussit, ut irrevocabili impetu ferrentur; ubi et aciem Latinorum fuderunt et castra ceperunt.”

Immo: „ibi et aciem”. ‘Ibi’ adv. temporis est ut XXVII. 3: „Quarto consulatu cum Fabio Maximo, cum Galli, Samnites, Umbri, Tusci contra Romanos conspirassent, ibi . . . se et hostes diis manibus devovit.”

ibid. 3: „Castorem et Pollucem ratus communi titulo dedicavit.”

Supplent Machaneus „<aedem> dedicavit”, Schottius <aedem> c. t. d. Maluerim: „ratus <aedem iis> c. t. d.

XVII. 1: „bellum adversus Romanos gerebant et Q. Minucium consulem in Algido monte cum exercitu obsidebant.”

Verba cum exercitu, quae codices multi omiserunt, loco suo hic non leguntur; nimirum ante verba in Alg. monte transponenda sunt.

XX. 2: „legem tulit, ut alter consul ex plebe crearetur. Lex resistente Appio Claudio tamen lata; et primus Licinius Stolo consul factus.”

Proposuit Wyga „consul <plebeius> f.” Equidem praetulerim: „et <ex plebe> primus” e. q. s.

XXIII. 3: „Veios hieme obsidio domuit deque his triumphavit” (Furius Camillus sc.).

E multis coniecturis, quas ad hunc locum viri docti protulerunt, nulla editori placuit neque mihi placet. Credo tamen, vestigium verae lectionis servatum esse in libris mss., qui inter vocabula hieme et obsidio exhibent: et, nam persuasum habeo, id ortum esse e prava interpretatione signi quod est X, et emendo: „Veios hieme <decima> obsidio domuit” e. q. s.

XXIV. 7: „Gentilitas eius Manlii cognomen eiuravit.”

Praebent codices ad unum omnes: „G. e. M. cognomine iuravit ne quis postea C. vocaretur”, in quibus M. cognomine glossam esse existimo, nomini C. a nescio quo ascriptam et loco alieno in textum receptam; legendum igitur: „Gentilitas eius iuravit ne quis postea C. vocaretur.”

XXVI. 1 sq.: „Publius Decius Mus bello Samnitico sub Valerio Maximo et Cornelio Cosso consulibus tribunus militum exercitu in angustiis Gauri montis insidiis hostium clauso, accepto quod postulaverat praesidio in superiorem locum evasit, hostes terruit. Ipse intempesta nocte per medias custodias somno oppressas incolumis evasit.”

Pro pleno viri nomine P. D. Mus libri mss. tantummodo Hic habent, sub quibus litteris unum gentilicium Decius (Dec;) latere puto cl. XXVII. 1: „Publius Decius Decii filius” et XXVIII. 4: „Latinos apud Vesperim fluvium Decii collegae devotione superavit.”

Ceterum rerum concinnitatem in hac narratione ita restituo: „accepto quod postulaverat praesidio in superiorem locum <eum> [evasit, hostes terruit] ipse intempesta nocte per medias custodias somno oppressas incolumis evasit, <hostes terruit>”.

XXVIII. 2: „Secretum colloquium a tribuno impetravit et gladio stricto omittere eum accusationem terrore multo compulit.”

Conicio: terrore inlato c. Cf. Cic. Mil. 71: satis declarat se non terrorem inferre vobis, Caes. B. G. VII. 8: ut quam latissime possint vagentur et quam maximum hostibus terrorem inferant.

XXXIX. 4: „ipse cum trecentis pugnans cecidit. Postea ab Atilio semianimis inventus et sanatus magno postea terrori hostibus fuit.”

Quia in codd. plerisque exaratum est et postea, deinde idem vocabulum in versu proximo repetitur, denique temporis significatio tam indefinita in semianimi tribuno invento satis mira videtur, veram lectionem esse credo: „cecidit. <die> postero ab A.” e. q. s.

XLVII. 4: „Censor L. Flaminium consularem senatu movit, quod ille in Gallia ad cuiusdam scorti spectaculum eiectum quendam e carcere in convivio iugulari iussisset.”

Quibus de causis Klotz verba in convivio delenda censuerit non intellego, quandoquidem ea genuina esse Liv. XXXIX C. 42 et 43 satis superque comprobant.

L. 3: „Censor cum eodem collega omnes tribus excepta Metia aerarias fecit, stipendio privavit eo crimine, quod aut prius se iniuste condemnassent aut postea tantos honores non recte tribuissent.”

Verba stipendio (alt. lect. stipendiorum) privavit in marginem releganda sunt, unde male in contextam orationem irrepserunt. Cf. Liv. XXIX. 37. 13: praeter Maeciam tribum... quattuor et XXX tribus aerarios reliquit, quod et innocentem se condemnassent et condemnatum consulem et censorem fecissent.”

LI. 2: „Quintus Flaminus ... filium eius Demetrium obsidem accepit, quem pecunia mulctatum in regnum restituit.”

Pronomen quem ad eius (h. e. Philippi) nimirum referendum est, quod cum ita sit, nonne pro quem potius: regem scriptum fuisse verisimile est?

LII 2: „Consul Aetolos ... victos et in Ambraciam oppidum coactos in deditionem accepit, tamen signis tabulisque pictis spoliavit.”

An forte: „accepit, <id> tamen”. Cf. LX. 3: Mummius Corinthum signis tabulisque spoliavit.

LVI. 2: „Rerum gestarum ordinem in tabula pictum publice posuit.”

Schott pro verbo simplici maluit proposuit, equidem exposuit praetulerim.

LXVI. 10: „Nam plebs acceptis agris gaudebat, expulsi dolebant, equites in senatum lecti laetabantur, sed praeteriti querebantur.”

Pro expulsi reponendum est: sed pulsi.

ibid. 11: „Unde Livius anxius, ut Latinorum postulata differret, qui promissam civitatem flagitabant, repente in publico concidit sive morbo comitiali seu hausto caprino sanguine, semianimis domum relatus.”

Emendandum videtur: „<cum> repente”. Eadem structura in huius capituli fine est: „unde in senatu accusatus, cum domum se reciperet, immisso inter turbam percussore corruit.”

LXVII. 2: „In proximum annum consul ultro factus Cimbros ... vicit.”

Pro ultro, quod hoc loco alienum puto, legendum suspicor: iterum.

LXXIII. 7: „Huic legi multi nobiles obrogantes, cum tonuisset, clamarunt: Iam, inquit, nisi quiescetis, grandinabit.”

Protasin sic repono: „Huic legi multi nobiles obrogantes cum tonuisse clamarent, Iam, inquit,” e. q. s.

Scriptura in libris mss. turbata est, qui et clamarent, acclamavit, clamavit varie exhibent.

LXXVI. 5: „Sylla cum proelio vicit, classem eius proditione Archelai interceptit, ipsum apud Dardanum oppidum fudit et oppressit.”

Quoniam res cum historia pugnat, Schottus pro verbis proditione Archelai scribere voluit: repugnante Archelao. Si vere corruptela latet neque e Liv. Ep. LXXXII: „Archelaus cum classe regia Sullae se tradidit” auctor noster eum

proditorem fuisse elicuit, pro proditione potius praeferam: deditioe, nunc vero dubito.

ibid. 8: „Quod cum tardius combiberet, quia adversum venena multis antea medicaminibus corpus firmarat,” e. q. s.

Iure editor lectionem cod. Oxon. combiberet retinuit, quae ceterorum codicum lectionibus haud multum discrepantibus ebiberet vel biberet etiam commendatur. Attamen critici coniecturis subiret et Q. c. in se tardius esse videret locum sollicitarunt, immerito ut comprobant Hor. C. I 37. 28: ut atrum corpore combiberet venenum, Ov. Met. XV. 275: sic modo combibitur, tecto modo gurgite lapsus | redditur Argolicis ingens Erasinus in arvis, Colum. XII. 50: testa oleum combibit, Ov. Her. 11. 54: et cogor lacrimas combibere ipse meas, e. a.

LXXVIII. 3: „Dum studiorum causa Rhodum petit, a piratis captus et redemptus, eosdem et postea captos punivit.”

Keil corrigere voluit: captus est. Redemptus eosdem postea, at est e nostri consuetudine omissum est atque ita fortasse locus restituendus traiecto vocabulo eosdem: „a piratis captus et redemptus et postea eosdem captos <capite> punivit” cl. LXXXI. 4: „consul coniuratos capite punivit.” Deinde haec sequuntur:

„Praetor Lusitaniam et post Galliam ab Alpibus usque et Oceanum bis classe transgressus Britanniam subegit.”

Schroeter recte intellexit et post Lusitaniam male insertum esse, cum coniecero: Lusitaniam, post Galliam, verum tamen non deleri, sed suo reddi loco oportebat; retenta enim lectione cod. Oxon. usque ad O. (cod. Brux. usque O. praebet et editoris lectio Schotto debetur) scribendum esse censeo:

„Praetor Lusitaniam, [et] post Galliam ab Alpibus usque ad Oceanum <et>, bis classe transgressus, Britanniam subegit.”

AD S. AURELII VICTORIS LIBRUM DE CAESARIBUS.

III. 1: „Igitur Claudio febrī an insidiis oppresso . . . Gaius Caesar cognomento Caligula aventibus cunctis deligitur.”

Post innumeras fere coniecturas, quibus viri docti codicum lectionem aperte corruptam restituere conati sunt (est autem Claudio Ferian), editor de suo Cl. febrī an protulit.

Legendum credo: „Claudio Seiani insidiis oppresso.”

ibid. 10: „Quin etiam sororum stupro ac matrimoniis illudens nobilibus deorum habitu incedebat.”

Post stupro excidisse credo: turpis. In Epitome de Caes. haud multum est subsidii, quoniam C. 3. 4 legitur: „Denique tres sorores suas stupro maculavit. Incedebat habitu deorum suorum”, sed C. 7. 1 Otho dicitur „vita omni turpis.”

IV. 6: „Namque uxor primo passim quasi iure adulteris utebatur; eoque extincti cum suis plerique ingenio seu metu abstinentes, dum pervagatis mulierum artibus peti a se petitos criminatur.”

Repone: „petisse petitos criminatur”.

VII. 2: „Qua dies fere quinque et octoginta praecognitis moribus potitus, postquam a Vitellio . . . Veronensi proelio pulsus est, mortem sibimet conscivit.”

Verba praecognitis moribus, quae nonnulli emendare voluerunt, in marginem releganda sunt, ubi a nescio quo ascripta esse videntur ad verba praecedentia Neroni quondam criminose familiaris illustranda.

VIII. 3: „Namque milites praedicti, postquam Othonem praetoribus, Vitellium Germanicianis legionibus factum comperere, aemuli . . . Vespasianum perpulere.”

Editor Schotto obsecutus huic loco bene consuluit ratione non habita litterarum quae in altero codice post voc. Othonem pictae sunt, sc. prædēm (h. e. praedictum), atque importune alii pro eo praedem, principem, imperatorem, prae-

sidem vel praefectum substituere studuerunt, rati nimirum verbum factum ita nude positum non recte legi. At conferant XXXVII. 1: „Qui uno mense aut altero vix retentata dominatione apud Tarsum ab suis interficitur, postquam Probum in Illyrico factum acceperere.” Iam Cicero verbum praedicato non adiecto posuit, pro Mur. 50: „Quibus rebus qui timor bonis omnibus iniectus sit quantaque desperatio rei publicae, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle.”

X. 2: „Denique cum concessa per priores principes firmari ab insequentibus mos esset, simul imperium cepit, talia possidentibus edicto sponte cavit prospexitque.”

Pro denique corrigendum esse dehinc locus in Epitome ad verbum fere repetitus demonstrat: „Dehinc cum donata concessave a prioribus principibus firmare insequentes solerent, simul imperium cepit, talia possidentibus edicto sponte cavit.”

XIII. 12 sq. Traianus „morbo periit grandaeva aetate ascito prius ad imperium Hadriano civi proprinquoque.” Deinde haec continuo sequuntur:

„Abhinc divisa nomina Caesarum atque Augusti inductumque in rempublicam, uti duo seu plures summae potentiae dissimiles cognomento ac potestate dispari sint. Quamquam alii Plotinae, Traiani coniugis, favore imperium assecutum putent, quae viri testamento heredem regni institutum simulaverat.”

Quis semel monitus non videt, verba abhinc ... dispari sint, quae rerum narratarum cursum nunc interrumpunt, collocanda esse post voc. simulaverat?

XVI. 2 de M. Aurelii Antonini coniuge sermo est „quae in tantum petulantiae proruperat, ut in Campania sedens amoena litorum obsideret ad legendos ex nauticis, quia plerumque nudi agunt, flagitiis aptiores.”

Ita cum Schotto editor recensuit pro tradita scriptura uti Campania sedens. Emenda: uti Campaniam foedans. Cf. III. 9: cum senatus atque optimi cuiusque multiplici clade terrarum orbis foedaretur, IV. 12: stupris exilio caede pro-

scriptionibus omnia foedabant, XLI. 7: defectu solis foedato iisdem mensibus die.

XX. 12: „Quo dicto factoque durius nihil bonis: cum sanctique huiuscemodi dissensiones ... fortunae increpent.”

Conieceram nihil: boni cum sanctique, cum Casaubonum iam nihil: cum boni sanctique proposuisse vidi. At opus non esse puto ut vocabulorum ordo mutetur. Fieri tamen potest ut scriptum fuerit nihil bonis: cum <boni> sanctique.

ibid. 23: „Huic tanto domi forisque uxoris probra summam gloriae dempsere, quam adeo famoso complexus est, ut cognita libidine ac ream coniurationis retentaverit.”

Corrige quaeso: „quam adeo famoso <amore> complexus est,” vel potius amplexus est, ut in codice altero est. Adiectivum legitur XIV. 7: flagravisse famoso ministerio, XLII. 17: captis famosis regibus, IV. 2: Drysadarum famosae substitutiones — adverbium numquam.

XXIV. 4: „Nam cum tantae severitatis vim milites inhorrescunt ..., agentem casu cum paucis vico Britanniae, cui vocabulum Sicilia, trucidavere.”

Pro cum haud dubie restituendum est: dum, quod in Arntzenii editione legi etiam video.

XXVIII. 6: „Quod frustratum iri aestimans imperator Philippus ... usum virilis scorti removendum honestissime consultavit. Verum tamen manet: quippe” e. q. s.

Immo potius destinans. Nempe responso haruspicum cognito Philippus solutionem posterorum, quam praedixerant, frustrari decrevit et tamquam primam medicinam vetuit usum virilis scorti. Pro „verum tamen manet” autem forsitan scriptum fuerit „vitium tamen manet.”

XXIX. 4: „Decii barbaros trans Danubium persectantes Bruti fraude cecidere exacto regni biennio. Sed Deciorum mortem plerique illustrem ferunt.”

Nonne Deciorum ex eorum, quod nemo non hoc loco exspectet, per dittographiam ortum videtur?

XXXIII. 3: „adeo uti . . . Francorum gentes direpta Gallia Hispaniam possiderent vastato ac paene direpto Tarraconensium oppido, nactisque in tempore navigiis pars in usque Africam permearet.”

Sub lectione in tempore, quae hoc loco importuna est, nomen oppidi Hispaniae Tarraconensis sc. Emporiis latere suspicor.

ibid. 31: „At senatus comperto tali exitio satellites propinquosque per scalas Gemonias praeceps agendos decrevit, patronoque fisci in curiam + perduci effossos oculos pependisse satis constat.”

Fortasse ita locus sanari potest: „patronoque fisci in curiam perducto <duces> effossos oculos pependisse satis constat”, h. e. duces et principes senatus patronum fisci in curiam perduxerunt eique pro nummis effossos oculos satellitum propinquorumque Gallieni pependerunt, quos ex senatusconsulto per scalas Gemonias praecipitaverant.

XXXV. 1: „Ceterum Aurelianus successu tanto vehementior festivum, quasi belli reliquiae superessent, in Persas progressus est.”

Si haec lectio retinetur, scilicet cogitatione supplendum est: „quasi belli (non nisi) reliquiae (nullius momenti) superessent,” quod num scriptor voluerit vehementer dubito. Potius crediderim, pro quasi scriptum fuisse quamvis, h. e. quamquam bellum nondum confectum, ad finem perductum erat.

XXXIX. 11: „At Carinus ubi Moesiam contigit, illico Marcum iuxta Diocletiano congressus, dum victos avide premeret, suorum ictu interiit, quod libidine impatiens militarium multas affectabat, quarum infestiores viri iram tamen doloremque in eventum belli distulerant.”

Pro multas emenda: mulierculas. Cf. Cic.: suas secum mulierculas in castra ducere. Pro impatiens nescio an sit

reponendum impotens, cl. XII. 21: namque Herculius natura impotentior.

ibid. 21: „Quo bello Carausius, Menapiae civis, factis promptioribus enituit; eoque eum, simul quia gubernandi . . . gnarus habebatur, parandae classi ac propulsandis Germanis maria infestantibus praefecere. Hoc elatior, cum barbarum multos opprimeret neque praedae omnia in aerarium referret, Herculi metu . . . Britanniam hausto imperio capessivit.”

In codd. traditum est barum et Gruterus iam „quia barbarum parum multos” coniecerat, Schottus „non parum multos” vel „barbarorum multos”, Arntzenius vero probabiliter paronum. Ipse „cum <cum>barum multas” temptaveram.

ibid. 26: „His sane omnibus Illyricum patria fuit: qui, quamquam humanitatis parum, ruris tamen ac militiae miseris imbuti satis optimi reipublicae fuere.”

Pro miseris non ministeris cum Sylburgio neque infulis cum Grutero, sed mysteris legendum esse arbitror. Cf. Cic. Tusc. IV. 55: mysteria rhetorum aperire, de Or. I. 206: illa dicendi mysteria enuntiare.

XL. 7: „Is circum muros cum ageret, desertus a suis . . . fugiens obsessusque Ravennae obiit.”

De hac obsidione quia alibi nusquam fit mentio atque hic quoque mira brevitate infertur, emendandum opinor: „fugiens oppressusque”, cl. XLI. 6: cum eum prorsus opprimere arduum videretur, ibid. 9: Ibi ad auxilium sui Martiniano in imperium cooptato una oppressus est.

ibid. 22: „Cumque specie officii dolis compositis Constantinum generum tentaret acerbe, iure tandem interierat.”

An tentaret acerbe? Neque magis placet Annae Fabri interpunctio: „tentaret, acerbe, tamen (cum Schotto) interierat.” In Epitome 40. 5 legitur: „poenas dedit mortis genere postremo fractis laqueo cervicibus”, unde sub scriptura acerbe iure aut acerbius latere credo, cl. XLI. 19: „Remotae olei fru-

mentique adventiciae praebitiones, quibus Tripolis ac Nicaea acerbius angebantur", aut servili more, cl. XLI. 5: „Licinio ne insontium quidem ac nobilium philosophorum servili more cruciatus adhibiti modum fecere", ibid. 12: „Quo excruciato, ut fas erat, servili aut latronum more."

ibid. 23: „Maxentius atrocior in dies tandem urbe in Saxa rubra milia ferme novem aegerrime progressus, cum caesa acie fugiens semet Romam reciperet, insidiis, quas hosti apud pontem Milvium locaverat, in transgressu Tiberis interceptus est."

Adverbio aegerrime locum suum reddendum esse puto, qui inter Romam et reciperet esse mihi videtur. Praeterea, si quid video, pro hosti scribendum est hostis.

XLI. 20: „Quorum superiores Severi imperio gratantes civi obtulerant, verteratque gratiam in muneribus in perniciem posterorum dissimulatio."

H. e. Quorum Tripolitanorum maiores Severo, civi suo, illas frumenti et olei praebitiones gratulandi causa obtulerant et posterorum dissimulatio verterat gratiam in perniciem i. e. imperatores, qui Severum secuti sunt, dissimulantes hanc praebitiones a Tripolitanis gratuito Severo oblatam esse, quasi debitam postea exegerunt multumque etiam auxerunt. Quibus igitur posterorum dissimulatio gratiam in perniciem verterat? Nempe munerantibus.

XLII. 3: „Nam cum magna parte utrimque exercitus convenissent, habita ad speciem iudicii contione, quod fere vix aut multo sanguine obtinendum erat, eloquentia patravit."

An forte: quod ferro vix?

ibid. 18: „Quae quamquam vi eius, fortuna principis tamen et consilio accidere."

Auctore Freinshemio editor vi eius recepit pro tradita lectione in eius, aliis alia suadentibus: [in] eius fort. (Gruter, Maehly), eius f. principis, tamen et cons. acc. (Maehly), <auspicio> et consilio (Sylburg).

Legendum credo: „Quae quamquam in eius <sorte>, fortuna” est. Cf. Cic. Planc. 27: numquam ex urbe afuit nisi sorte, Liv. XXXV. 6: comitia suae sortis esse, XLII. 28: ut uni (praetori) sors integra esset. Ita Liv. XLII. 31 Macedonia sors vocatur h. e. provincia sorte data.

AD ARISTOPHANEM.

Av. 994 τίς ἢ ἴπινοια, τίς δὲ κόθορνος τῆς ὁδοῦ;

Distinguendum est:

τίς ἢ ἴπινοια (τίς δὲ κόθορνος;) τῆς ὁδοῦ;

„Quod est consilium itineris tui? (cothurno enim te calceatum video).” Sic grammaticos quoque interpretatos esse, licet eorum verba non integra tradita sint, apparet ex scholiis:

Δίδυμος οὕτω· πρὸς τί ὑποδέδεται τὸ δεξιόν; τίς ἐστὶν ἢ ἐπίνοια τῆς ὁδοῦ; τίς δὲ κόθορνος; οἶον· τί ὑποδησάμενος πάρει;

Saepe singulari numero τὸν κόθορνον dici, ubi bini cothurni intelleguntur, satis notum est.

Eq. 526 εἶτα Κρατίνου μεμνημένος, ὃς πολλῶν βεύσας ποτ' ἐπαίνω
διὰ τῶν ἀφελῶν πεδίων ἔρρει ...

Aoristum ἔρρευσα atticum esse neque offendere nos oportere in repetitione eiusdem verbi (βεύσας, ἔρρει) summo iure monuit Willems ¹⁾. Sed non plane assentior eidem vertenti: „... qui jadis regorgeant de louanges roulait à travers les plaines unies ...” ²⁾. Βεύσας enim participium aoristi ingressivi qui dicitur esse mihi videtur. Dicit poeta: „... qui cum olim omnibus plaudentibus profluxisset (ut amnis ex monte)”, i. e. comoedias scribere coepisset. Ut pulcherrima poetica imago recte intellegatur, tenendum est flumina in Graecia tantum non omnia non perennia esse, sed interdum repente magno cum fragore profluere. Alterum exemplum eiusdem aoristi ingressivi exstat apud Ps. Demosth. in Neaer. 99: ὕδωρ γὰρ γενόμενον τῆς νυκτὸς πολὺ ἐκώλυσεν αὐτοὺς πάντας εἰσελθεῖν. ὁ γὰρ Ἀσωπὸς ποταμὸς μέγας ἔρρῆν ...

G. V.

1) Revue de l'instr. publ. en Belg. 1903: „Du choix des mots chez les Attiques”.

2) Revue de l'Université de Bruxelles, 1912.

AD PLATONIS REMPUBLICAM

SCRIPSIT

J. L. V. HARTMAN.

Post curas ab Hermanno et Baitero Platonis *Reipublicae* adhibitas praecipue Britanni huic dialogo operam navarunt. Ex his Campbell Adam Burnet mihi laudandi sunt. Quorum editiones non modo lectu dignissima commentaria et perite selectas codicum lectiones, verum etiam textum ceteris emendatiorem praebent. Eisdem vero, licet saepe Platonis purum nitidum lepidum sermonem a librariis pessumdatum et argumentationem labefactam esse luculente docuerint, nonnumquam fraus latuit. Utriusque rei exempla e libris quinque posterioribus prolata hic me proponere iuvat.

P. 484 A: Codicum Par. A et Ven. Π lect. *διεξεληθόντος* Hermann, Madvigius, Baiter, Burnet iure improbarunt. Ob duas enim causas vulgata displicet: primum opus fuisset *διεξεληθόντος* <τοῦ V.L.> λόγου (gen. abs.), quod Iw. Mueller (Symbolae etc. ¹) p. 5), Herwerd. (Mn. 1891), Campbell requirunt, deinde duae inter se haud eleganter mixtae sunt imagines (altera orationis longam viam emensae, altera philosophorum tanquam e tenebris emergentium). Itaque unice l. Cod. Vindob. F *διεξεληθόντες* probanda est, qua in eadem eaque lepida imagine versamur. Sine causa neque eleganter Herwerd. l. c. dubit. coniecit *διεξεληθοῦσι* (sc. ἡμῖν) probante Richardso (Class. Rev. 1894). Statim post eidem (Mnem.) *δοκοῦσιν* pro *δοκεῖ* postulanti non assentior. Quidni subiectum sit τὸ πρᾶγμα (οἱ εἰσιν ἐκάτεροι)?

---

1) Symbolae criticae et exegeticae ad Platonis de Rep. librum VI. Erlangae 1865.

P. 484 B: Omnes fere editt. l. πάντως receperunt, soli Stallb. (ed. Goth.) et Burnet παντοίως (sic etiam in marg. A et Π) ediderunt, quibus assentior. Πάντως enim significat *omnimodo, quocumquemodo* (conf. Lach. 199 B και μελλόντων και πάντως έχόντων, ibid. § C, Resp. 465 C, Phaedr. 228 C, Gorg. 495 B 527 A), ut τὰ πάντως έχοντα etiam formam τοῦ νοητοῦ comprehenderent. Itaque rectius ut τῷ ἐνὶ τὰ πολλά, sic τῷ ὡσαύτως έχοντι opponitur τὸ ἄλλοτ' ἄλλως έχον (Phaedon. 78 C 80 B). Generis immutabilis contrarium est id quod mutatur. Voci πολὺς saepe παντοδαπός additur, conf. 378 C 381 E πολλοῖς ξένοις και παντοδαποῖς, 493 C ult. τῶν πολλῶν και παντοδαπῶν ξυνιόντων 579 B. Ipsi di apud Homerum dicuntur παντοῖοι τελέθοντες ἐπιστροφῶν πόλης et Plato in Sophistae in. philosophos παντοίους φαντάζεσθαι dixit. Obiter corrigatur ἐν <τοῖς> πολλοῖς.

P. 484 C: Dub. suadeo και πῶς, ἔφη, οὐ [δῆλον]. In subsequentibus Naber (Mnem. 1908) malebat πρὸς (pro eis) τὸ ἀληθέστατον ἀποβλέποντες, sed videatur 490 D et Badham (Phaedri praef. p. vi) conferens Phaedr. 237 D eis τοῦτ' ἀποβλέποντες και ἀναφέροντες τὴν σκέψιν ποιῶμεθα. Verba τε και θεώμενοι ὡς οἶόν τε ἀκριβέστατα spuria mihi videntur: post αἰεὶ ἀναφέροντες (intenti intuentes) ista ὡς οἶ. τ. ἀκριβ. plane frigent (cf. Cic. Orat. 2, 9 quam intuens in eaque defixus).

P. 484 D: Cobetus (prob. Herwerd. Mnem. 1884) iure (cf. 467 D et Stallb. ad Phaedr. 234 E) τίθεσθαι post δέη expunxit. In Legg. 695 A legendum εἰ [στρατεύεσθαι] δέοι, στρατεύεσθαι. In sequentibus eidem τὰ ante κείμενα delenti assentior, quum obiectum quod dicunt τοῦ σώζειν sit τὰ ἐνθάδε νόμιμα, quae verba ad utrumque sententiae membrum pertinent, quippe quod coniunctionibus τε — και praemissa sunt (τίθεσθαι τε — και σώζειν). Paulo post cum aliis Adam (ed. I) v^{am} l. διαφέρειν (pro -ρει) recepit; collato 506 C οὐδὲν ἔφη (sc. δοκοῦσι διαφέρειν) mihi διαφέρει suspectum est. In proximis Cobetus (nota m.s.) [ἐλ]λείπειντο, Herwerd. (Mnem. 1884) autem ἐλλείπειν suasit. Mutatum genus Campbell defendit loco in Legg. 853 C νομοθετούμενοι — ἐνομοθέτου. Sensu τοῦ ἡττάσθαι dicitur ἐλλείπεσθαι in Amator. 136 A. Dubit. conicio [τῷ] μεγίστῳ. In sententiae initio

Naber (Mn. 1908) postulavit Φύλακας <ΚΑΤΑ>στησόμεθα, quod vulgata non pedestris orationis sit; sed vid. 503 A et Herodotum.

P. 485 A: Soli Hermann Iw. Mueller (Symb. etc. p. 12) Campb. lectionem (codd. A et Π) δεῖν pro δεῖ probarunt, recte ni fallor. Nostro loco similis est Phaedr. 272 D παντάπασι γάρ, ὃ καὶ κατ' ἀρχὰς εἶπομεν τοῦδε τοῦ λόγου ὅτι κτλ. — In § B Astius dub. suasit δημοῖ ἐκείνην τὴν οὐσίαν τὴν .. οὔσαν .. πλανωμένην (ut memoriter Themistius tradidit) pro δ. ἐκείνης τῆς κτλ., sed genitivus ille partitivus esse videtur. In proximis per (ὅτι πάσης) αὐτῆς intellige οὐσίαν. In eadem sententiā dub. commendo σμικροτέρου.

P. 485 C: Recte Hirschgius (ed. Phaedon. p. vii 1853) post ὦ Φίλε verbum εἰκὸς delevit. De ellipsi post οὐ μόνον γε Stallb. videatur ad Phaedon. 107 B Euthyph. 6 C Phil. 23 B; cf. praeterea Xen. Cyrop. I 6. 17 ἢ καὶ σχολή, ἔφη, ἔσται . . . .; οὐ μὰ Δί' — οὐ μόνον γε, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη. — In § D ad αὐτῆς καθ' αὐτήν cogita οὔσης. Cupiditates quae ad animi voluptatem se converterant, corporis delicias deserere dicuntur. Schneidero περὶ ad τὰς mente supplenti ut voci ἐκλείποιεν vim intransit. tribueret, assentiri nequeo; in locis enim quos comparavit (428 C Phaedon. 64 D) non diversa praedicata sunt.

P. 485 E: Verba εἰ μὴ πεπλασμένως, ἀλλ' ἀληθῶς φιλοσοφός τις εἶη suspecta mihi sunt. Primum τις neque cum φιλόσοφος iungi neque subiectum esse potest, quia subiectum sententiae est ille ᾧ δὴ . . . ἐρρηκασί (ἐπιθυμίαι). Deinde verbis ᾧ δὴ . . . ἐρρηκασί vere philosophus (s. discendi cupidus) significatur, nam eius cupiditates, qui τὴν φιλόσ. φύσιν μιμεῖται (490 E ult.), non in μαθήματα et σκέψεις περὶ τῆς ἀληθείας conversa sunt. Simile emblemata Cobetus in Sophistae initio detexit οἱ μὴ πλαστῶς, ἀλλ' ὄντως φιλόσοφοι id est „non sophistae, sed vere philosophi” (Mnem. 1860 p. 351). — In sententiae fine ὦν γὰρ ἔνεκα κτλ. vocem σπουδάζειν abesse malo, ut προσήκει absolute positum (cf. 443 A μοιχεῖται μὴν . . . τῷ τοιούτῳ προσήκουσιν) orationem venustiore reddat. Sensus est hic: ea (voluptates, libidines,

amor potentiae, luxuria, alia) ob quae magnos sumptus afferentia divitiae expetuntur (cf. 580 E ult. *διὰ χρημάτων μάλιστα ἀποτελοῦνται αἱ τοιαῦται ἐπιθυμίαι*), in alium potius quam in hunc conveniunt. Videatur praeterea Herwerd. ista *μετὰ πολλῆς δαπάνης* in Mnem. 1884 „*μετὰ π. δ. ἐπιθυμίας*“, in Mnem. 1891 (p. 333 sq.) „cum magno sumptu“ interpretatus.

P. 486 A: Masculinum *τούτῳ* post ἤ . . . *διανοίᾳ* (sic edit. omnes praeter Ast. 1822 et Stallb.) illatum non magis offendere potest quam *αὐτοῖς* in 485 A *τῶν φιλοσόφων φύσεων περὶ . . . ὃ ἂν αὐτοῖς δηλοῖ*. — In § B dub. suadeo *φιλόσοφόν <τε> καὶ μὴ* coll. § A et Themistio. Continuo post *v^{am} l. δυσκοινώγητός <τε> καὶ ἄ.* (sic Steph. Ast.) iam Themistius cognitam habuisse videtur; utrique scriptori *<τε>* reddendum esse Cobetus (Mnem. 1862 p. 237) non inepte suspicatus est. — In § C Richardsio (Cl. Rev. 1894) postulanti *<εἰ> s. <πότερον> εὐμάθης κτλ.* iure Campb. oblocutus est.

P. 486 D: J. Vahlen (Hermes XII 1877 p. 195 sqq.) vulgatam *μνημονικὴν αὐτὴν ζητῶμεν δεῖν* (v. l. *δεῖ*) *εἶναι* defendi posse collatis 375 E *οὐ παρὰ φύσιν ζητοῦμεν εἶναι τὸν φύλακα*, 443 B *ἔτι τι οὖν ἕτερον ζητεῖς δικαιοσύνην εἶναι*, Alcib. 107 C *ζητήσουσιν ἱατρὸν εἶναι κτλ.* iure contendit. Displicet autem mihi *δεῖν* et pro eo dñ suadeo (v. l. *δεῖ*). Iusto audacius Madvigius (probante Baitero) coniecit *ἀλλὰ μνημ. αὐ, ἣν ζητοῦμεν, δεῖ εἶναι* („*αὐ* refertur ad *εὐμάθειαν* ante postulatam“) et Herwerd. (Mnem. 1884) [*δεῖν εἶναι*] s. [*αὐτὴν*] *ζητ.* [*δ. εἶν.*], etsi infra legimus *ἔμμετρον ἄρα καὶ εὐχαριν ζητῶμεν . . . διάνοιαν*. Multi vero verba *ζητῶμεν* (*postulemus*) *δεῖν* ad pleonasmum referent, qualem libri m. s. praebent 350 A *ἐθέλειν αἰρεῖσθαι . . . πράττειν*, 347 A *τοῖς μέλλουσιν ἐθελήσειν ἄρχειν*, 347 C *εἰ μέλλουσιν ἐθέλειν ἄρχειν*, 473 A *μὴ ἀνάγκαζέ με . . . δεῖν* (malo δὲ, v. l.) . . . *ἀποφαίνειν*, 535 A *ἐκείνας τὰς φύσεις οἷου δεῖν* (malo δὲ) *ἐκλεκτέας εἶναι*, quibus adde quos I. Vahlen (Zeitschr. f. oest. Gymn. 1872 p. 529 sq.) congressit locos Phaedon. 101 E *ἱκανοὶ . . . δύνασθαι . . . ἀρέσκειν*, Legg. 929 A *ὃν ἂν θυμὸς ἐπιγῆ . . . ἐπιθυμεῖν ἀπαλλάξαι*, Soph. 267 C *σφόδρα ἐπιχειροῦσι . . . προθυμεῖσθαι* (delet Madvig) *φαίνεσθαι ποιεῖν*, Symp. 185 E *δοκεῖ . . . ἀναγκαῖον*

εἶναι . . . . δεῖν ἐμὲ (delet Hirschig)¹⁾ πειρᾶσθαι (cf. Alcib. II 144 D 146 B). Accedat Apol. 28 E θεοῦ τάττοντος . . . . Φιλοσοφούντά με δεῖν ζῆν (ubi vide recentes interpretes) necnon Demosth. „in Neaer.” 106 οὐκ ἐᾷ γίγνεσθαι Ἀθηναίων ἐξεῖναι, ὅς ἄν κτλ. Iniuria Stallbaumius talia (quae lectorum interpretamenta esse mihi videntur) ad σχῆμα ἐκ παραλλήλου (cf. διὰ τέλους ἀεὶ, ἔπειτα μετὰ τοῦτο, alia) referenda duxit. — Vox φύσει non ad ἔμμετρον pertinet (sic enim sequens τὸ αὐτοφύες ridicule abundaret), sed est dativus commodi et verbis φύσει, ἦν ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντος κτλ. significatur φύσις Φιλόσοφος, quae nisi multis animi mentisque dotibus innatis praedita est, veritatem assequi non potest. Pro ἰδέαν legatur θέαν (cf. 532 C).

P. 486 E: Noli οὐδ' ἐπόμενα pro καὶ ἐπόμε. corrigere; οὐκ ad utrumque adiectivum referendum est. Dubitanter suadeo ut legatur [τε καὶ τελείως], cf. § D ταῖς ἱκανῶς Φιλοσόφοις (sc. Φύσει), 505 E 519 D. Fortasse praeterea ordo verborum sic mutandus erit μεταλήψεσθαι ψυχῆ.

P. 487 A: De verbis μεγαλοπρεπῆς et εὐχαρις copiose Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 16 sqq.) egit vertens „mit Sinn für das erhaben und anmuthig Schöne”. Mihi sensus vocis μεγαλοπρεπῆς ex iis quae 486 A leguntur, cognosci posse videtur et vocem εὐχαρις praegressa (486 D) explicant (non valet „affable” ut Bastien interpretatus est, sed „plein de grâce et de mesure”). Cur Glaucō post Socratis verba ἀλλ' . . . . ἐπιτρέποις conticuerit eumque Adimantus exceperit, audi Muellerum (l. c. p. 19) explicantem. Cobetus (Mnem. 1858 p. 280) correxit τελεωθεῖσι (cf. 377 B τελεωθῶσιν) probante Herw. in Mnem. 1884.

P. 487 B: Verba ἃ νῦν λέγεις Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 21) explicat οἱ ἀκούοντες ἐκάστοτε τοιαῦτα οἷά ἐστιν ἃ νῦν λέγεις, sed ne sic quidem commode Socratis disputandi morem significatum existimo. Ego νῦν a lectore additum propter praecedens ἐκάστοτε censeo (cf. 490 D καὶ σοῦ ἐπιλαβόμενου ὅτι πᾶς

1) Schanzius praeterea delet ἀναγκαῖον εἶναι, quamquam δοκεῖ οὖν χρῆναι saepius occurrit. In 415 E v. v. ἱκανὰς εἶναι abundant (cf. 499 A οἶων ζητεῖν).

μὲν ἀναγκασθήσεται ὁμολογεῖν οἷς λέγομεν). Minus probo Alb. de Bambergii (Philologus 1866) C^{am} ἂ νῦν ἡμεῖς [λέγεις]. Praeterea commendo πάσχουσι ἐκάστοτε οἱ ἀκούοντες (cf. Apol. 23 A οἶονται γὰρ μ' ἐκάστοθ' οἱ παρόντες) ἂ λέγεις (s. ἂ ἄν λέγης, cf. Apol. 33 B ἀκούειν ἂ ἄν λέγω). Post pauca Cobetus (nota m.s.) μικρὸν <τι> παραγόμενοι coniecit, quod propter sequens τῶν μικρῶν mihi non displicet. Richards (Class. Rev. 1894) παραγομένοις proposuit anacoluthi vitandi causa, sed propter interpositum genitivum absolutum ἀβροισθέντων τῶν μικρῶν vulgata ferenda mihi videtur. Accedit quod pronomen (σφίσι) abest et in subsequentibus oratio ad casum nominativum redit (οὕτω καὶ σφεῖς). Nolo igitur commendare ἀναφαίνειν.

P. 487C: Cobetus (nota m.s.) reposuit ἀποκλῆνται (vid. Meisterhans Gramm.). In eadem sententia Naber (Mnem. 1908) mavult οὐκ ἔχειν ὅτι φέρωσι (pro λέγωσι) et [οὐκ ἐν ψήφοις, ἀλλ' ἐν λόγοις]. Cui non assentimur, ne sic cogamur etiam verba ὑπὸ πεττείας αὐτ. τ. ἐτέρας rescare.

P. 488A: Valde mihi placet Cobeti c^a (nota m.s.) ἴν' . . . εἶδης pro ἴν' . . . ἴδης. Paulo post Richards (Class. Rev. 1894) rectissime pro γενόμενον correxit γιγνόμενον (γιν.), vide infra 488E τοιούτων . . . γιγνομένων. Frustra A. Prandtl¹⁾ oblocutus est. Non probo Stallbaumium (1859) τοιοῦτόν τι pro τοιοῦτονί commendantem; vid. Aristoph. Eq. 884 τοιοῦτονί Θεμιστοκλῆς οὐπόποτ' ἐπενόησεν, eiusdem Plut. 361 σὺ μηδὲν εἰς ἔμ' ὑπονόει τοιοῦτονί. Aliis locis idem editor τοιοῦτο(ν) non addito τι ferendum duxit.

P. 488C: Verba αὐτοὺς δὲ αὐτῷ ἀεὶ τῷ ναυκλήρῳ κτλ. neque ab aliis neque a me sana habentur, cum illud αὐτῷ τῷ ναυκλήρῳ plane ridiculum sit. Itaque Bywater (Journ. of Philol. 1881) dub. coni. αὐτοὺς δ' αὐτῷ (hos autem, pro αὐτῷ) ἀεὶ τῷ ν., Herwerdenus (Mnem. 1884) αὐτῷ expunxit, I. Adam (ed. II) dub. [τῷ ναυκλήρῳ] suasit idemque Naber (Mnem. 1908). Non displicet mihi Bywateri inventum, etsi ex ἀεὶ τῷ facile per dittographiam

1) Analecta Critica ad Plat. de Re Publica libros 1903 München.

αὐτῷ ἀεὶ τῷ nasci potuit. In proximis J. J. Hartman (De Emblem. in Platonis textu obviis 1898 p. 111) non iniuria postulavit τοὺς μὲν [ἄλλους]; cf. 474 B τοῖς μὲν . . . τοῖς δ' ἄλλοις, 516 C τοὺς δέ, alia. Continuo post cod. Par. A praebet ἀποκτινύοντας (ινυ in litura; A² mg. κτεινὸ), sed corrigendum puto ἀποκτείνοντας et ἐκβαλόντας (v. l.). Postquam ἀποκτείνοντας in ἀποκτίνοντας abiit, corrector quidam ἀποκτινύοντας scripsit. Ἄρχῃν enim duobus consequuntur: τῷ ἀποκτείνειν et τῷ συμποδίσαι; vel unae particulae μὲν — δὲ hanc correctiunculam commendant. In sequentibus Cobetus (probante Herw. Mnem. 1884) coniecit ὡς [τὸ] εἰκὸς τοὺς τοιούτους, sed vide Euthyph. 3 A ὡς γε τὸ εἰκὸς ξυμβῆναι ἐκ τοιαύτης κτλ., Resp. 465 A ὡς τὸ εἰκὸς, ibid. 610 E ὡς γε τὸ εἰκὸς, Legg. 659 B ὡς γε τὸ δίκαιον, ibid. 681 A τὸ γοῦν εἰκὸς ταῦθ' οὕτως γίγνεσθαι. Herwerdenus praeterea l. c. suavit ὡς τὸ εἰκὸς [τοὺς τοιούτους], quod non magis necessarium mihi videtur. Post pauca Cobetus participium ἐπαινοῦντας, quod prorsus friget, iure delevit; suspicor aliquem non male ratum propter sequens ψέγοντας participio καλοῦντας subesse notionem laudandi in margine annotasse ἐπαινοῦντας, quod dein in textum illatum esse. Richards (Class. Rev. 1894) mavult ἐπαινοῦντας μὲν ναυτικὸν καλοῦντας, quo nil proficimus. Miror Adamum, licet vocem molestam esse senserit, Cobeto non accessisse.

P. 488 D: H. Jackson in „Proceedings of the Camb. Philol. Soc.” (March 1882) hoc loco (quocum conferri iussit Xen. Mem. III 9. 11 et Aristot. Pol. IV—VII—2. 1324 b 24. 30) Isocratem, qui τῶν πραγμάτων οὐχ ἀπτόμενος iuvenes doceret τὸν δῆμον sibi conciliare atque ita civitatis moderationem consequi, tecte significatum esse suspicatur. Eundem et 493 A sqq. et 495 B sqq. notatum putat. — Varias l.l. ἐπαῖοντας et οἰομένους Bekker Ast Stallb. Baiter Madvig ¹⁾ Richards (Class. Rev. 1894) probarunt. Ego optimorum codd. (ΑΠF₁) l. genuinam duco Socrate, ut saepius, ab oratione indirecta ad directam transeunte, ut a verbis τοῦ δὲ ἀληθινοῦ novam partem longioris periodi incipere significaret (cf. 426 C προαγορεύουσι τοῖς πολιταῖς . . . μὴ κινεῖν . . . ; ὅς δ' ἂν σφᾶς . . . δεινὸς ἢ ἀποπληροῦν,

1) Is nominativum οἰόμενοι «errore ad βούλωνται accommodatum» putavit.

οὗτος ἄρα ἀγαθός τε ἔσται pro τοῦτον ἄρα ἔσεσθαι); similiter in 399 B δεομένου ἢ εὐχῆ . . . ἢ τούναντίον ἄλλω . . . ὑπέχοντα anacolutho usus est Socrates, ut novam προσφθίας speciem proferret. H. Sidgwick (Journ. of Philol. 1874) probante I. Adamo (edit. I 1897) coniciens οιομένων servato ἐπαίοντας sententiam non intellexisse videtur („the construction”, inquit, „thus resulting would have a slight irregularity — ἀνάγκη αὐτῶ . . . ποιῆσθαι . . . ὅπως δὲ κυβερνήσει . . . οιομένων —, but one, I think, easely admissible in such a style as Plato's”). In eadem sententia Naber (Mnem. 1908) legi mavult ἐπιμέλειαν ποιῆσθαι ἐνιαχοῦ (pro ἐνιαυτοῦ) καὶ ὥρων quam ἐνιαυτοῦ [καὶ] ὥρων. Collatis 527 D περὶ ὥρας . . . ἐνιαυτῶν et Legg. 906 C ἐν δὲ ὥραις . . . ἐνιαυτῶν posterius defendi potest, sed fortasse ἐνιαυτοῦ voce ὥρων accuratius definitur, ut οὐρανῶν voce ἄστρων. — Lectio ὅπως τε (pro δὲ) deterioribus codd. debetur. Particula δὲ oratio continuatur.

P. 488 E: Subiectum verbi κυβερνήσει est ὁ ἀληθινὸς κυβερνήτης. Non solum τῆς νεῶς ἀρχικὸν esse eum oportet, sed etiam τῶν ναυτῶν (τοῦτου ὅπως κυβερνήσει, εἰάν τέ τινες βούλονται εἰάν τε μὴ, τέχνην). Imaginis enim sensus est hic: Platonici βασιλεῖς sunt Φιλόσοφοι, qui veram sapientiam, quae recte gubernandae civitatis disciplinam procreat, cum regia potestate coniungant; cf. 473 D καὶ τοῦτο εἰς ταῦτον ξυμπέση δύναμις τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία. Iniuria Richardsius (Class. Rev. 1894) coniecit ἀδύνατον pro δυνατόν. — In sequentibus Porsonus (teste Dobraeo in *Adv. Crit.*) probante Cobeto (Mnem. 1873 p. 117 sq. et 130 sq.) coniecit μετεωροκόπον, quod coll. 489 C μετεωρολόσχης et voc^o κόπις (nugator) receptum oportuerat (Arist. Pac. 92 μετεωροκοπεῖς).

P. 489 B: Optimorum codd. l. λέγεις (pro λέγει) Schneider Campbell (*dub.* vid. vol. II p. 124) Adam Burnet propter sequentia (§ D) καὶ ἐγὼ συνεχώρησα ἀληθῆ σε λέγειν probarunt. At primum Hermannus recte „personae mutationem a toto loci colore alienam” iudicavit, deinde ipsa illa in § D ἀληθῆ σε λέγειν eandem ob causam non magis sana mihi videntur; invenuste enim orationis tenorem abrumpunt nec cum praegressis οὐκ οἶδα (487 D) congruunt. Praebent autem in § D aliquot codd.

ἀληθές s. τᾶληθές τε λέγειν, unde suspicari licet τε e sequenti ΛΕγειν dittographia ortum esse et ab aliis in σε mutatum. Schleiermacher l. ἀληθῆ γε λέγειν probans non sensit γε hinc alienum esse. Itaque in § Β λέγει pro λέγεις (σ e sequenti ὡς ortum est) et in § Δ ἀληθῆ λέγειν vel [ἀληθῆ σε λέγειν] legendum censeo. Praeterea commendo ὡς ἄχρηστοι ταῖς πόλεσι pro τοῖς πολλοῖς (cf. Men. 89 Β χρήσιμαί γίγνονται ταῖς πόλεσιν).

P. 489 C: R. Kunert („Die doppelte Recension des Platon. Staates" 1893 Prog. Spandau) Schleiermachi sententiam (quam inter alios Zeller pravam duxit) τοῦτο Aristippum κομψεύσασθαι non improbavit. Aristoteles (Rhet. II 16, 1391 a, 8 ἔθεν καὶ τὸ Σιμωνίδου εἶρηται περὶ τῶν σοφῶν κτλ.) Simonidis illud dictum fuisse perhibet. Scholiasta, ubi Naber θυραυλοῦντας pro καθεύδοντας correxit, alia rursus praecipit.

P. 489 E: Ἀκούωμεν δὴ etiam Legg. 694 A sic occurrit; conf. μανθάνομεν pro μανθάνεις et 621 C ἂν ἐμοὶ πειθώμεθα. Ad ἀναμνησθέντες (quo ἐκεῖθεν pertinet) mente τοῦ λόγου suppletur; ἔθεν dictum per attractionem pro οὐ (adv.). Pro διῆμεν Naber (Mnem. 1908) suasit ἐξῆμεν, vereor ut recte. Verba sic sunt construenda οἷον ἀνάγκη τὴν φύσιν φῦναι τὸν κ. τ. κ. ἐσόμενον (sc. Φιλόσοφον), sed suadeo corrigatur τὴν <Φιλόσοφον> φύσιν, quae sequentibus οἷον κτλ. definiuntur.

P. 490 A: In verbis τοῦτο σφόδρα οὕτω vox οὕτω spuria mihi videtur (mire Schneider annotavit „praecise dictum est pro οὕτω λεγόμενον ἦν"). Video Adamum quoque in ea voce haesisse. In Soph. 235 Β κάμοι τοῦτό γ' οὕτω περὶ αὐτοῦ ξυνοκεῖ corrigendum censeo κάμοι [τοῦτό] γ' οὕτω κτλ. (ex ΓΟΥΤΩ dittographia natum esse τοῦτο). In Theaet. 160 E pro vulg. φῶμεν τοῦτο cod. Vind. W τοῦτο οὕτω φῶμεν praebet. In Politic. 257 A malo εἶεν· οὕτως, ᾧ Φίλε pro οὕτω τοῦτ', ᾧ Φίλε. — Post pauca Madvigius (probantibus Baitero et Hellero Cur. Crit. p. 20) ἀπελογισάμεθα pro ἀπολογησόμεθα correxit, quod corruptum esse iam Ast monuerat. Primum praeteritum requiritur (Ast ἀπελογησάμεθα) propter sequentes optativos et quia Socrates ult.^{am} l' V partem respicit, deinde ἀπολογεῖσθαι minus aptum, si 473 E sq.

παρὰ δόξαν ῥηθήσεται . . . πειρῶ τοῖς ἀπιστοῦσιν ἐνδείξασθαι et 501 E πεπειῖσθαι diligenter consideraveris; etiam quae 490 C leguntur καὶ δὴ τὸν ἄλλον τῆς Φιλοσόφου φύσεως χορὸν τί δεῖ ΠΑΛΙΝ ἐξ ἀρχῆς ἀναγκάζοντα τάττειν Madvigii c^o favent. Quam saepe in Par.^o A litt. H et I confusae sint, sat notum est.

P. 490 B: In verbis αὐτοῦ ὃ ἔστιν ἐκάστου illud ὃ ἔστιν valet τὸ ὄν, ut dicitur τὸ ὄν ἕκαστον, ἕκαστον τὸ ὄν, αὐτὸ ἕκαστον τὸ ὄν (480 A), αὐτὸ ἕκαστον ὃ ἔστι [τὸ ὄν] (Phaedon. 78 D), ἐκάστου τῶν ὄντων ὃ ἔστι (Parm. 134 A), αὐτὸ τὸ καλόν, ὃ ἔστι (ibid. 134 B). Haud tamen scio an corrigendum sit αὐτοῦ ὃ ἔστιν ἕκαστον (vid. Phaedon. 65 D ἀπάντων τῆς οὐσίας, ὃ τυγχάνει ἕκαστον ὄν), in quibus ὃ non subiectum quod dicunt est, ut in talibus αὐτὸ τὸ ὃ ἔστιν ἴσον (Phaedon. 74 D), αὐτὸ ὃ ἔστι κερκίς (Cratyl. 389 B), αὐτοῦ δούλου, ὃ ἔστι δούλος (Parm. 133 E). Nihilominus dicitur per compendium tam αὐτὸ ἕκαστον quam αὐτὸ καλόν. In Resp. 480 A malo legi αὐτὸ ἄρα ἕκαστον [τὸ ὄν]. — Variam l. προσήκει sine causa Stephanus recepit. Paulo post suadeo πλησιάζας [καὶ μιγείς], quia πλησιάζειν de re veneria adhiberi potest. In § ult. Madvigio qui voce τι offensus dubitanter coniecerat τούτῳ ἐπιμελὲς ἔσται, recte I. Vahlen (Hermes XII, 1877) adversatus est conferens 606 B et Sophoc. El. 536. Illud τι significat „forte”. I. Adam (ed. I) ψεύδους ἀγαπᾶν dub. postulaverat, male, ni fallor.

P. 490 C: V^{am} l. Φαμὲν, quam Adam (ed. I) commendaverat, iure Burnet in textum recepit. Sine causa Richards (Class. Rev. 1894) v. l. ἀκολουθήσειν probavit. — In proximis optimorum codd. l. ἀναγκάζοντα, quam Schneider Herm. Campb. Adam Burnet amplexi sunt, frustra a viris doctis sollicitatam esse recte Iw. Mueller (Symb. crit. p. 25) demonstravit (confer 611 B ult., Gorg. 472 B cum schol., Parm. 133 C, Tim. 40 E ἀναγκαιῶν ἀποδείξεων et voc. πειθανάγκη necnon Schneideri ¹⁾)

1) Is vertit „cum necessitatis demonstratione”, Campbell (recte) „at each step compelling your assent”, H. Jackson (Journ. of Philol. 1884) „and now what need is there again to marshal the remaining characteristics of the philosophic nature and again to insist upon their necessity”.

notam). Itaque non modo Ven¹ 184 scriptura ἀναλαμβάνοντα (sic Steph. Ast Stallb. Heller in Cur. Crit. p. 20), quae coniectura potius — vid. infra ἀνειλήφαμεν — quam vetus lectio mihi esse videtur, improbanda est, sed etiam Madvigii inventum ἀναβιβάζοντα Baitero iniuria placuit. Fortasse ἀναγκάζοντα<ς> (sc. ἡμᾶς) reponendum, quia in praegressis (inde a verbis ἀκούωμεν κτλ. 489 E) ubique plurali numero scriptor usus est.

P. 490 D: Richards (Class. Rev. 1894) praeeunte Astio (1804) optime correxit ΦΑΙΗ <AN> ὄρᾶν (conf. 487 C νῦν γὰρ Φαίη ἄν τις κτλ.); Plato Φήσει scribere potuerat, sed bis futuro uti noluit. Continuo post codicibus A et F ἤδη ante διαβολῆς omissis Herm. Iw. Mueller (Symb. Cr. p. 27) Bait. Campb. Adam Burnet festinantius paruerunt, etsi ἤδη corruptum est. Optime autem Stephanus δὴ correxit, quod δι scriptum ante διαβολῆς evanuit. Δὴ post praegressum gen. absolutum hic aptissimum mihi videtur. Adam annotavit „Perhaps Plato wrote τῆς διαβολῆς ἤδη”. — Verba ἐξ ἀνάγκης, quae vulgo „necessario” significant (vid. Tim. 28 A), hic interpretor „veritati consequenter”. Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 26) vertit „und ebendeshalb haben wir. . . und seiner innern Nothwendigkeit nach bestimmt”.

P. 491 A: Malim οἶων (pro οἶαι) οὔσαι [Φύσεις] ψυχῶν κτλ., nam vulgata invenusta est. Suspisor Φύσεις in margine ad καθισταμένας adscriptum fuisse et postea in textum post οὔσαι translatum, quo facto οἶων in οἶαι mutatum esse. — Pro ἀνάξιον Benedictus ἀντάξιον, Herwerd. autem (Mn. 1891) ἀνοικεῖον coniecit annotans „Plato scribere potuit οἶαι οὔσαι Φ. Ψ. καὶ ὡς ἀνάξιοι εἰς μεῖζον κτλ., sed malo οἶαι οὔσαι Φ. Ψ. εἰς ἀνοικεῖον καὶ μεῖζον coll. 501 D τὴν φύσιν αὐτῶν οἰκείαν εἶναι.” At cur mutatione opus sit non intellego, quum ἀνάξιον cum ἑαυτῶν (quod ἀπὸ κοινοῦ positum est) iunctum optimum sensum praebeat, vid. ex. gr. Sophocl. Phil. 1009 παῖδα τόνδ’ ἀγνώτ’ ἐμοί | ἀνάξιον μὲν σοῦ (Ulyss.), κατάξιον δ’ ἐμοῦ (Phil.). — Cobeto (Mnem. 1875 p. 200) verba εἰ τελέως μέλλοι Φιλ. γενέσθαι ut spuria delenti nemo paruit, recte ni fallor.

P. 491 B: Stephani ^{c^{am}} *δλίγοις* s. *ἐν δλίγοις* (pro *δλίγαις*), quam et Valckenarius (nota m.s.) improbat, a Richardsio (Class. Rev. 1894) iterum commendatam esse (coll. Aristot. Eth. 7. 9. 1151 b. 30 *διὰ τὸ τὴν ἑτέραν ἐν δλίγοις καὶ δλιγάκις εἶναι Φανεράν*) miror. Ad sequens *τούτων δὴ τῶν δλίγων* mente suppleas *Φύσεων*, non *ἀνθρώπων*. — In § C Naber (Mnem. 1908) coniecit *ἔλου αὐτοῦ ἀθρώως* (pro *δρθῶς*), quod pauci opinor probabunt.

P. 491 D: Richardsio l.l. corrigenti *εἶτε* <τῶν> *ἐγγείων* plane assentior; facillime inter EITE et ΕΓΓΕΙΩΝ articulus interciderere potuit. Post pauca Madvigii C^a *πλεῖον* pro *πλειόνων* iniuria a recentibus editt. sprete est, nam *τὰ πρόποντα* (res, quae ad vitam sustinendam pertinent) sunt ea ipsa, quorum animalia vel plantae *μὴ τυχεῖν* dicuntur; itaque hanc patet esse Platonis sententiam: *τὸ τῶν προπόντων μὴ τυχόν ζῶον* (s. *ἐγγείων*) *τοσοῦτω πλεόν τούτων ἐνδεῖ ὅσῳ ἂν ἐρρωμενέστερον ἢ* (eo magis hoc defectu afficitur quo est robustius). Reponatur igitur *πλεόν* sive *πλείω* (cf. 417 B Phil. 45 C). In proximis fortasse reponatur <τῶ> *ἀγαθῶ* s. *τάγαθῶ*. Post pauca in verbis *ἐν ἀλλοτριωτέρω* vox *ἀλλοτριωτέρα* est „nimis ἀλλοτρία”. Stallbaumium (ed. Goth.) Boeckhii C^{am} *κακίον* probantem iure Cobetus (Mnem. 1862 p. 168) reprehendit; iam forma *κακίον* pro *κακίω* vitiosa est. — Ad interrogationis formam in § E *ἢ οἶει . . . ἀλλ' οὐκ* cf. 492 A *ἢ καὶ σὺ ἡγεῖ . . . ἀλλ' οὐκ* et 344 E *ἢ σμικρὸν οἶει . . . ἀλλ' οὐ* (ubi male Burnet *ἔλου* v. l. pro *ἀλλ' οὐ* recepit), ut recte refutaverit Iw. Mueller (l.l. p. 30) interpretem Germanum (H. Muellerrum) *εἶτε* — *εἶτε* pro *οὔτε* — *οὔτε* postulantem.

P. 492 A: Astius verba *σπαρεῖσά τε καὶ φυτευθεῖσα* secluit, sed *Φύσιν Φιλόσοφον* hic Plato cum *σπέρματι* (cf. 491 D in. 497 B) comparavit. *Σπείρειν* et *Φυτεύειν* in Phaedro quoque (276 E) copulata occurrunt. In subsequentibus deleantur verba *ὑπὸ σοφιστῶν*.

P. 492 B: Hermanni ^{c^{am}} *ἀθρόοι* <οἱ> πολλοὶ Baiter Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 32) Campb. Adam (ed. I) male probarunt: cum enim *οἱ ταῦτα λέγοντες* (i. e. *οἱ πολλοί*) ad *πότε* δὴ (sc. *ἀπεργά-*

ζονται καὶ παιδεύουσι) *supplendum sit, minime opus est ut ad ψέγωσι iteretur οἱ πολλοί.* Iam Wiegand Hermannum recte refutaverat. Quae cum ita sint, spurium esse πολλοί (cf. 493 A τῶν πολλῶν δόγματα, ἃ δοξάζουσιν ὅταν ἀθροισθῶσι) rectissime Cobetus (Var. Lect.²) et Naber (Mnem. 1908) monuerunt. In sequentibus lege [εἰς] δικαστηρία. Verba καὶ ἐκβοῶντες καὶ κροτοῦντες explicandi causa praegressis πολλῶ θορύβῳ adiecta sunt.

P. 492C: In verbis πρὸς δ' αὐτοῖς voc. αὐτοῖς verte „ipsis”, sed fortasse corrigendum erit πρὸς δ' [αὐτοῖς] s. πρὸς δ' αὐ. In eadem sententia lege διπλάσιον <τὸν> θόρυβον. Sequentia τοῦ ψόγου καὶ (v. l. τε καὶ) ἐπαινοῦ Cobeto (Var. Lect.²) ad marginem releganti quo elegantiae sermonis consuleret, non totus obsto. Per se intelligitur tam ψόγου quam ἐπαινοῦ θόρυβον duplicari. Non audeo commendare διπλάσιον [θόρυβον] παρέχωσι τὸν ψόγον τε καὶ ἔπαινον. — V^{am} l. τίνα <ἄν> οἶε Bywater (Journ. of Philol. 1881) et Herwerd. (Mnem. 1884) probarunt, quod propter sequentia futura (ἀνθέξειν et οἰχήσεσθαι) recipiendum mihi videtur. In proximis vero ἄν (post ποίαν) Cobetus (Mnem. 1862 p. 169) et Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 27. 1865) rectissime eiecerunt probantibus Baitero Bywatero (l. c.) Herwerdeno Campb^o H. Richardsio (1894) Adamo (ed. I) Burneto. Puto in antiquo exemplari ἄν, quod post τίνα (οἶε κτέ.) excidisset, in margine adscriptum fuisse hunc in modum

τὸ λεγόμενον, τίνα
ἄν
οἶε καρδίαν ἴσχειν; ἢ ποίαν

P. 492D: Cobetus (nota m.s.) ei. [λόγῳ] μὴ πειθόντες, at propter antithesin λόγῳ ferri potest. Parisini A l. τὸ μὴ πειθόμενον unus Hermann (coll. sequentibus in § E ὅ,τιπερ ἄν σωθῆ) probavit, sed masculinum usitatius mihi videtur.

P. 492E: Legendum οὐδ' αὖ μὴ pro οὐδ' οὖν μὴ. Verba γένηται ἀλλοῖον ἦθος κτλ. sic sunt construenda: γένηται ἦθος παρὰ τὴν τούτων π. πεπ. ἀλλοῖον πρὸς ἀρετήν, in quibus ἀλλοῖον significat *diversum* a vulgo s. vulgi pravitate et παρὰ (ut 529 C) valet *contra*, *diverse*. Dicit enim Socrates *in corrupta civitate*

(ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πολιτειῶν) ne illos quidem, qui παρὰ (contra) τὴν τῶν πολλῶν παιδείαν instituti sint, aliter atque οἱ πολλοὶ vivere nisi deus adiuverit i. e. nisi divinae fere indolis sint. Eam esse loci sententiam satis declarant praegressa (§ C) ποίαν αὐτῷ παιδείαν ἰδ. ἀνθέξειν, ἣν οὐ κατακλυσθεῖσαν κτλ. et verba quae in § E sequuntur ὅτι περ ἂν σωθῆ κτλ. E. Wuest (Beiträge zur Textk. u. Exeg. der Plat. Politeia 1902 Dillingen) eandem sententiam protulit. Qui vero παρὰ interpretantur „secundum” (inter alios Schneider, Hermann — si bene eum intellego —, Stallbaum, Iw. Mueller — Symb. Crit. p. 28 —, Richards κατὰ commandans), ii nec leges sermonis Graeci observant nec Socratem praegressis καὶ (i. e. vel) τὸ ἐπιχειρεῖν ἐναντία τούτοις — i. e. τῇ τούτων παιδείᾳ — τείνοντα κρατεῖν πολλὴ ἄνοια consequenter loquentem faciunt. Locum coniecturis tentarunt Heusdii discipulus quidam suadens τέλεον pro ἄλλοιον, Naegelsbach <οὐκ> ἄλλοιον, Hermann <ἄλλο ἢ> ἄλλοιον vel ἄλλο ἢ ὄνειδος pro ἄλλοιον Ἡθός, M. Vermehren ἀξιόλογον non improbantibus Baitero et D. Peipersio (Philol. Anz. III 1870), D. Peipers (l. c.) ἀνθρωπεῖον pro ἄλλοιον deleta in fine voce ἀνθρωπεῖον, Richards (Class. R. 1894) denique ἀλήθινον (et κατὰ pro παρά). — In proximis Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 28) corrigendum censuit <ὅτι> ὅτι περ σωθῆ, sed conferri possunt σάφ' ἴσθι, οἶδα, alia huiusmodi παρενθέτως posita. Si quid mutandum sit, suaserim ὅτι ὅπερ κτλ. In 328 D ὡς εὖ ἴσθι ὅτι ἔμοιγε ὅσον αἰ ἄλλαι codex Vind. F praebet ὡς εὖ ἴσθι ὅσον ἔμοιγε αἰ ἄλλαι omisso ὅτι.

P. 493 A: V^{am} l. ἕκαστον (pro -ος) Stephanus et Baiter probarunt, at conferas 334 B τοῦτο μέντοι ἔμοιγε δοκεῖ ἔτι, ὠφελεῖν μὲν τοὺς φίλους ἢ δικαιοσύνη, 517 B τὰ δ' οὖν ἔμοι κτλ. — In § B Groenii van Prinsterer lenissimam emendationem (Φωνὰς δὴ ἐφ' οἷς ἐκάστας (pro -ος) iure inde ab Hermanno editt. necnon Stallb. (1859) probavit. Post pauca Cobetus (nota ms.) non male (propter τε — καὶ) τραποῖτο correxit. Verbo ἰνομάζοι δὲ ad imperfectum (supra κατεμάθανεν) redit. — In § C exspectabatur τοῦ ἀναγκαίου καὶ <τοῦ> ἀγαθοῦ φύσιν, ὅσον διαφέρει, ut in 376 B complures codd. τό γε φιλομαθῆς καὶ <τὸ> φιλόσοφον ταυτόν praebent.

P. 493 D: Frustra vulgatam ὅτι μὲν γὰρ, εἴαν τις κτλ. nonnulli anacoluthon vel ellipsin statuentes tueri conati sunt, ut admodum veri sit simile Herwerdenum (Mnem. 1884) probantibus Adamo (edit. I) et Burneto corrigentem ὅτι μὲν γὰρ ἄν¹⁾ τις κτλ. rem acu tetigisse, quae coniectura lenior esse mihi videtur quam Richardsii (Class. R. 1894) suspicio, nisi quae excidissent, ἔστι μὲν γὰρ, εἴαν τις κτλ. legendum esse. Reliqua sana ducam, si verbis τοὺς πολλοὺς expunctis αὐτοῦ (i. e. τοῦ ἐπιδειχθέντος) cum Par^o A (sic Ast, Stallb. in ed. Goth., Hermann, Iw. Mueller in Symb. Crit. p. 33, Campbell) pro αὐτοῦ correxeris, quo magis oratio cohaereat²⁾. Imprimis cum hoc loco componas Legg. 658 BE, 659 BC. Plura Herwerdenus et Cobetus vitiosa interpunctione decepti moliti sunt, quorum hic (Mnem. 1862 p. 169) κυρίους αὐτοῦΣ πειῶν [τοὺς πολλοὺς πέρα τῶν ἀναγκαίων], ἡ Διομήδεια (sic accentuavit idem nota m.s. neque aliter Schneider Hermann Adam 1902) coniecit, ille (Mnem. 1884) praeeunte Stallbaumio (1830; in ed. II 1859 in vulgata acquievit) ἔστι ad πέρα τῶν ἀναγκαίων cogitans verba ἡ Διομ. λεγ. ἀνάγκη delevit; at quis hercle talia in textum illaturus fuerat? Conf. porro C. Ritter „Staat“ p. 80.

P. 493 E: Ad αὐτό τι ἕκαστον cf. Parm. 133 C ὅστις αὐτήν τινα καθ' αὐτήν αὐτοῦ ἕκαστου οὐσίαν τίθεται εἶναι, ibid. 134 C εἴπερ ἔστιν αὐτό τι γένος ἐπιστήμης, 135 A ὀριεῖται τις αὐτό τι ἕκαστον εἶδος (ubi malo coll. § B ἕκαστου).

P. 494 B: G. de Geer et Astius εὐθὺς ἐν παισίν (pro πᾶσιν) correxerunt omnibus editt. (praeter Bekk. Schneiderum Stallb. ed. Goth.) recte probantibus. Simile mendum H. Wolfius in 431 C sustulerat. Cobetus (nota m.s.) Φύη pro Φυῆ emendavit. Post pauca cum Stephano Astioque malo γένηται (v. l., cf. editt. ad 613 D). In § ult. Herwerdeno (Mnem. 1884) pro ὑποκείσονται suadenti ὑποπεσοῦνται (cf. 576 A) non assentior.

1) Saepius ἄν a pronomine seiungitur, cf. Legg. 862 D ὅτι τις ἄν ἀδικήσῃ, 920 D, Politic. 298 A ἄν μὲν γὰρ ἄν κτλ.

2) Verte „eorum iudicium de eo pluris quam necesse faciens“ sive „eorum approbationem vel reprobationem magis quam necesse curans“.

P. 494 D: V^{am} l. ἐξαρτεῖν etiam Cobetus (Mnem. 1862 p. 169) probavit. Verba ἄνευ νοῦ, quae Groenius van Prinsterer dubitans (putabat enim vir d. hic fortasse lusum verborum esse) Badhamo Cobeto Baitero probantibus eiecit, et mihi post κενοῦ valde frigere nec genuina videntur. — In sequentibus optimi codd. praebent εἰς αἰσθάνηται (sic fere omnes editt. necnon Cobetus nota m.s.), alii εἰσαισθάνηται (Burnet) alii διαισθάνηται (Stallb. 1830). Cum autem verba τῷ δὴ οὕτω διατιθεμένῳ speciem indicent idemque valeant ac τοῖς οὕτω διατιθεμένοις, mihi εἰς (i. e. vix unus) post πολλοῦ γε δεῖ (i. e. minime εὐπετέες) non officit. Εἰς igitur indicat tale quid perraro futurum esse (vid. Schneideri notam). Fuere tamen qui Stallbaumii (1830) verbis praepropere fidem tribuentes vulgatam l. corruptam censerent; itaque I. Richter (Fleckeis. Jbb. 1867) ci. εἰσαῦθις, Madvigius („Pravum esse εἰς exposuit Stallb.”) εἶσω, Richards denique (Class. R. 1894) dub. <εἰσακούων> s. <εἰσακούσας>, quarum emendationum nulla mihi probabilis aut necessaria videtur.

P. 494 E: Grave mendum Herwerdenus (Mnem. 1884) e Platone sustulit corrigendo ἐκείνους [τούς] ἡγουμένους (verto „quid facturos esse illos censemus reputantes etc.”). Non serio Adam scripsisse mihi videtur haec „The voice should pause a little between ἐκείνους and τούς ἡγουμένους.” Post pauca Richards (Class. R. 1894) Stephano praeunte coniecit ἔπος <διατελεῖν> λέγοντας κτλ., at non difficilia explicatu illa participia sunt: scripsit auctor λέγοντας pro λέξεν, cum illud τί οἰόμεθα δράσειν praecise dictum sit pro τί οἱ. δράσειν καὶ πῶς ἐναντιώσονται. Itaque nil mutandum est.

P. 495 B: Miror Adamum scripsisse „Jowett wrongly connects εἰς with βελτίστης”. In proximis Naber (Comment. Plat. I 1862 et Mnem. 1908) conī. ὅταν (sc. οὔτοι οἱ ἄνδρες) ταύτη pro οἱ ἂν ταύτη, sine causa (cf. § D οἱ ἂν κομψότατοι κτλ.); vertendum est „scilicet ex illorum hominum numero ii, qui etc.”. Utrumque dici potest.

P. 495 C: Heusdio corrigenti οἱ μὲν οὐδενὸς <ἀγαθοῦ>, οἱ δὲ πολλοὶ πολλῶν κακῶν ἄξιοί εἰσιν Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 34 sq.)

recte adversatus est; tum enim *αἴτιοι* legendum fuerat (cf. Euthyph. 3 A, Lysiae orat. c. Erat. 48 *ἀγαθοῦ μὲν οὐδενὸς μετέσχεν, κακῶν δὲ πολλῶν*). Cum vero vulgata l. nullam praebeat antithesin, *ἀγαθοῦ inserto* ἄξιοι in αἴτιοι mutandum est. Fallitur Naber (Mnem. 1908) putans mutando ἄξιοι in αἴτιοι iam omnia se bene habere. Inter ΟΥΔΕνος et ΟΙΔΕ πολλοὶ facillime ἀγαθοῦ excidere potuit. — V^{am} l. καθορῶντες γὰρ <αὔ> ἄλλοι Stallb. in edit. II iure deseruit. De more ἄλλοι abundanter aditum videtur.

P. 495 D: Part. ἐφιέμενοι ad τυγχάνουσιν referri oportet, nisi forte Plato εἰσὶ ad ἐφιέμενοι cogitans (conf. 368 B λελειμμένοι sc. εἰσὶ, Legg. 782 D καὶ σφόδρα λεγόμενα sc. ἐστὶ) negligentius alteri membro ὑπὸ δὲ κτλ., quod in longum excreverat, τυγχάνουσιν pro τυγχάνοντες (v. l.) addidit. Utut est, verba ἢ οὐκ ἀνάγκη ad οὔτω καὶ τὰς ψυχὰς . . . βαναυσίας spectant, quod Adam (ed. I) non animadvertens sequentibusque (496 A) τί δέ; τοὺς ἀναξίους κτλ. vim praeripiens dub. coniecit ἀποτυγχάνουσιν. — In § E Naber (Mnem. 1908) ci. Φαλακροῦ καὶ σιμοῦ (pro σμι-κροῦ) conferens Theaet. 143 E, cui assentiri dubito. De lusu verborum λελυμένου . . . λελουμένου vide me ad 363 D. Addas velim Prot. 336 B οὐ καλῶς λέγεις, ἔφη, ὦ Καλλία, Legg. 792 E τὸ πᾶν ἦθος διὰ ἔθος, Cratyl. 405 B ὁ ἀπολούων τε καὶ ἀπολύων. Cum risu scriptor ea de re se excusavit in Symp. 185 C dicens διδάσκουσι γὰρ με λέγειν οὔτως οἱ σοφοί.

P. 496 A: Herwerdeno (Mnem. 1891) in paragraphi principio verbum διαφέρει delenti non adversor; vide me ad 484 D. Οὐ πάνυ sine verbo fortius est negantis (cf. 495 A in.). V^a l. τί δαί a recentissimis editoribus iure spreta est. Post pauca Astio vocem ἄξιον (cod. Vind. F exhibet οὐδὲ Φρονήσεως ἀληθινής ὡς ἄξιον ἐχόμενον) spuriam esse iudicanti recentes editores (praeter Schneiderum) recte assensi sunt; vid. praeterea Cobetum (Mnem. 1862 p. 165) et I. I. Hartmanum (De Emblem. etc. p. 95) et conferas Euthyd. 306 C ult. λέγει ἐχόμενον Φρονήσεως πρᾶγμα. Fuerunt tamen — et fortasse existent — qui ἄξιον dimittere non ausi alii alia commenti sint: v. c. Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 38) οὐδὲν γνήσιον οὐδὲ <οὐδενὸς> ἄξιον, ὡς (v. l.) οὐ Φρονήσεως

ἀλ. ἐχ., Campbell Φρονήσεως ἀξίως (v. l. ἀξίον ὡς) ἀλ. ἐχ., quae citasse sufficit.

P. 496 B: Optimorum codd. l. ὑπὸ Φυγῆς καταληφθέν editores probarunt exceptis Astio (καταλειφθέν — v. l. — edidit) et Baitero, qui Madvigii c^{sm} recepit. Sed interpretatio „cohibitum, retentum, impeditum sc. quominus philosophiam deserat” (sic Schneider Campbell ¹) Adam — „arrested by exile” — sequentia μείναν ἐπ’ αὐτῆ otiosa reddit. Quod Herwerdenus (Mnem. 1884) sentiens coniecit Ἄπο Φυγῆς καταληφθέν . . . <ῆ> ἀπορία κτλ. ²), at sic causa τοῦ καταληφθῆναι deest neque φυγῆ commode pro *fuga philosophiae* dici potest. Ipse cum aliis Stallbaumium verentem „ab exilio comprehensum” probans corrigatur suadeo που [ὑπὸ] Φυγῆ (pro Φυγῆς); ὑπὸ e praegresso που natum esse mihi videtur. Verbum καταλαμβάνεσθαι de periculis sive calamitatibus afflictis non est inusitatum (cf. 387 E Tim. 43 C). Futurum διαφθερούντων indicat illarum rerum vim homines effugere non posse. Quattuor autem τῶν κατ’ ἀξίαν ὁμιλούντων Φιλοσοφία³ genera a Platone respiciuntur: unum eorum qui e magna civitate expulsi ἀπορία τῶν διαφθερούντων μένουσιν ἐν τῷ ἐπιτηδεύματι, alterum τῶν in εἰσῆμα civitate τῶν πολιτικῶν μὴ ἀπτομένων, tertium verbis βραχὺ δέ πού τι κτλ. significatur, quarti denique exemplum Theages proponitur. Quae docti viri praeterea excogitarunt, sunt haec: Astius ὑπὸ Φυγῆς καταλειφθέν (v. l.) interpretatus est „propter exilium a communione hominum destitutum”, sed vereor ut καταλειφθέν pro μόνον καταλειφθέν sive μονωθέν dici possit; Faehse et Heusdius ἀπὸ Φυγῆς καταλειφθέν suaserunt, Madvigius (probante Baitero) coniecit ὑποφυγῆ καταλειφθέν („suffugio relictum”), Naber denique (Mnem. 1908) ὑπὸ σχολῆς, quod continuo sequatur ἀπορία τῶν διαφθερούντων κτλ. — In eadem sententia Cobetus (nota ms.) Φύη pro Φυῆ correxit et ἐν αὐτῆ pro ἐπ’ αὐτῆ (conf. 494 A) postulavit, sed plurimi loci l. ἐπὶ tuentur.

1) „Detained by exile sc. from deserting philosophy”.

2) „A fuga cohibitum” i. e. „alios retinet praeter indolis praestantiam bona educatio”. Tria genera vir. d. hic respici putabat; secundum genus est eorum, qui „deficientibus qui corrumpant, indole sua in philosophia perseverant”.

P. 496 C: Cobeto (Mnem. 1862 coll. Herod. 3. 140 Xen. Cyr. 7. 5. 45; vid. praeterea exempla a Stallb. ad Plat. Apol. 17B congesta) *τινι* [ἄλλω] ἢ οὐδενί corrigenti unus Baiter iure paruit (requiritur enim „vix uni”). Hirschigius (Gorgiae edit. p. 54) conferens Gorg. 471 E (ὁ δὲ τᾶναντία λέγων <ἦ> ἕνα τινὰ παρέχεται ἢ μηδένα) propter ἡμέτερον illud ἄλλω ferri posse iudicabat. In subsequentibus C. Liebholdus (Philologus 1876) pro vulgato *οἱ γενόμενοι* sine causa neque eleganter *οἱ ἐλόμενοι* excogitavit.

P. 496 D: Primus Schneider l. τῷ δικαίῳ pro τῶν δικαίων recepit. C. Liebholdus (l.l.) *σπουδαῖοι* pro *σῶζοιτ'* contra sententiam suasit. Continuo post Herwerdenus (Mnem. 1884) coniecit ὥσπερ *εἰς θηρία ἀνθρώπους* (pro *-πας*, i. e. *εἰς τοὺς πολλοὺς*) ἐμπεσῶν, male ni fallor; nam primum opus erat <τοὺς> ἀνθρώπους (illos homines), deinde maior vis in verbis inest, si τὸ ἐναντιοῦσθαι τοῖς πολλοῖς cum τῷ *εἰς θηρία ἐμπίπτειν* quam si tantummodo *οἱ πολλοὶ* cum *θηρίοις* componuntur. Vulgatae enim sensus est hic: ut homo in bestias incidens perit, sic et ille vir, quia neque una iniuste facere vult neque unus cunctis obsistere potest, certo certius peribit (*προαπολόμενος*). Idem (l. c.) mavult legi *ἀγρίοις* <οὔσιν>, at vide § B *εὐφυῆς* (sc. *δν*) ἐπ' αὐτήν, 387 E ult. *σπουδαίαις* (sc. *οὔσαις*). In proximis Heusdii c^{sm} *ξυνδάκνειν* omnes iure spreverunt. — Post pauca Hemsterhusius in suo Platonis exemplari Lugduni Bat. asservato annotavit „scribendum *οἶον ἐν χειμῶνι καὶ ζάλη κονιορτοῦ*, nisi potius plane sit omittendum *χειμῶνι καὶ* (sic: *οἶον ἐν ζάλη κονιορτοῦ ὑπὸ πν. Φερ.*)”. Posterius, quod et Herwerdenus (Mnem. 1884) excogitavit et Themistius (qui quinque fere saeculis ante Suidam et Photium vixit) Or. 8 p. 104C — nisi quod ὥσπερ pro *οἶον* scripsit — exhibet ¹⁾, mihi perplacet; prius (*ἐν χ. καὶ ζάλη κον. s. κον. ζάλη*) Richards (Class. R. 1894) quoque coniecit mendique originem luculente indicat. Vulgata hanc ob rem non ferenda est, quod *ζάλη* ²⁾ i. e. *μεγάλη ἄελλα* (quam saepe imber comitatur) nequit ὑπὸ πνεύματος φέρεσθαι dici. Astius *ζάλης*

1) Vid. etiam Max. Tyr. Diss. 21 p. 416 *ζάλη καὶ ἀμηχανία κυκλωμένους*.

2) Plat. Tim. 43C *ζάλη πνευμάτων ὑπὸ ἀέρος φερομένων καταληφθεῖν*.

interpretatus est „Regengüsse”, at tum *Φερομένων* opus esset. Quis Adamo scribenti „It is not well to mar the wonderful force and beauty of writing such as this by tasteless and inept coniectures” assensurus est?

P. 497 B: Distinguendum sic *Φιλοσόφου Φύσεως, διὸ . . . αὐτήν· ὥσπερ* (sc. γὰρ) κτλ. Codicum APF l. ἦθος pro εἶδος inde a Schneidero omnes editt. iure receperunt; voci δύναμιν enim magis ἦθος quam εἶδος convenit. Illud *ἐξίτηλον* valet „vim suam amittens”.

P. 497 C: Vindob. F l. <τὰ> τῶν ἐπιτηδευμάτων Astius (1814) probarat, fortasse recte; sunt enim *Φύσεις* agentia, *ἐπιτηδεύματα* vero ea quae aguntur. V^{am} l. εἰ αὐτῇ pro εἰ αὕτη Stallbaum (1859) recepit, quod ferri posset, nisi in responso αὕτη legeretur.

P. 497 D: In verbis *Φόβῳ ὧν ὑμεῖς ἀντιλαμβάνόμενοι* κτλ. istud ὧν est τούτων, ἃ ὑμεῖς ἀντιλαμβάνόμενοι scilicet μου: non res quarum ἀντελάβοντο significare voluit scriptor, sed τὰς ἀντιλήψεις i. e. ea quae ἀντιλαμβάνόμενοι dicebant (sic Ast et Campbell). Eiusmodi ἀντίληψις occurrit 419 A (vid. 465 E ult. οὐκ οἶδα ὅτου λόγος ἡμῖν ἐπέπληξε ὅτι τοὺς Φύλακας οὐκ εὐδαίμονας ποιοῖμεν); conferatur etiam 504 E ult. αὐτὸς διανοεῖ ἐμοὶ πράγματα παρέχειν ἀντιλαμβάνόμενος. Adam contra cum aliis explicans ὧν per ἐκείνων ὧν — „the topics to which cleaving you etc.” — scriptoris consilium pervertit: non τόπους, sed λόγους Socrates respicit. Herwerdeni (Mnem. 1884) dubitantis c^a Φόβῳ ὨΣ (quia) orationem nimis ieiunam reddit. — In praegressis ὅτι δεήσοι τι ἀεὶ ἐνεῖναι ἐν τῇ πόλει λόγον ἔχον τῆς πολιτείας τὸν αὐτόν, ὧνπερ κτλ. voce τι ἔχον significantur magistratus, οἱ ἐπιστάται (412 A ult.), quos eadem ratione politica uti oportet, qua Adimantus usus erat sive quos de legibus atque institutis eodem (i. e. ratione innixo) consilio uti oportet, quo A. usus erat. Imprimis enim τὸ τῇ ὅλη πόλει βέλτιστον καὶ ξυμφορώτατον assequi magistratuum esse dicitur 412 DE 413 C 519 E 521 B 540 D ult. alibi. Philosophiae opera eo perveniunt. Itaque necesse est philosophos πόλεως ἐπιστατεῖν. Sed non recte philosophiae studium instituitur (497 E sqq.) neque ἰκανῶς (Φόβῳ

ὡν ὑμεῖς ἀντιλ. κτλ.) magistratum (Φυλάκων) ἐκλογὴν (quo spectant ista δεήσοι τι ἀεὶ ἐνεῖναι) tractaverat, quam ob causam τὸ τῶν ἀρχόντων ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς μετελθεῖν (502 E) δεῖν se dicit. Iam in praegressis libris Socrates τῇ τῶν Φυλάκων παιδείᾳ τε καὶ τροφῇ eorumque ἐκλογῇ tractata philosophis civitatem administrandam esse idque δυνατὸν εἶναι γίνεσθαι ostenderat, sed fusius nunc haec omnia se tractaturum esse declarat. — Bekkeri c^{am} πάντων pro πάντως Baiter Campbell Burnet iure probarunt (cf. Soph. 218 C 244 C); οὐ πάντως ῥᾶδιον dici potest.

P. 497 E: *Mirror Naberum* (Mnem. 1908) coniecisse εἶπερ <ἄρα>, τὸ μὴ δύνασθαι κτλ.; vulgata sanissima est.

P. 498 A: In verbis οἱ καὶ ἀπτόμενοι (sc. Φιλοσοφίας) istud καὶ valet „revera”. Verba ἄρτι ἐκ παίδων ad μειράκια ὄντα pertinent. Sequentia τὸ μεταξὺ οἰκονομίας καὶ χρηματισμοῦ Richards (Class. Rev. 1888) recte interpretatus est „in the interval before keeping house and engaging in business”, Campbell „before they begin to manage property or conduct business” (vulgo prave explicant „interea dum rei familiari et quaestui student”). Prorsus eandem vim locutio τὸ s. τὰ μεταξὺ τινος habet etiam ap. Sophocl. O. C. 291. — Pro μεγάλα (sc. ταῦτα) ἡγούνται sine causa Cornarius coniecit μεγάλα ἀγαιόνται s. μ. ἀρνούνται, J. A. C. van Heusde (Diss. inaug. 1836 M. T. Cicero Φιλοπλάτων) μεγαλαυχοῦνται, C. G. Montijn (Diss. inaug. 1864) μέγα τι ἡγούνται. — In scholio ad hunc locum Cobetus (Mnem. 1873 p. 431) corr. Ἡράκλειτος ΒΛΟCωνος (pro ΒΑΘEωνος) Ἐφέσιος.

P. 498 B: Recte maior pars editorum sic distinxit πᾶν τούναντιον· μειράκια κτλ. — In Legg. 747 B ἡ περὶ τοὺς ἀριθμοὺς διατριβὴ vocatur παιδείον μάθημα. Continuo post v^{am} l. ἀδρῶνται Stephanus Bekker Ast Stallb. (1830) iure probarunt, quia sic in eadem imagine versamur. Verbis ὑπηρεσίαν Φιλοσοφία κτωμένου; Basilium usum esse Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 2) monuit. — Post pauca Richards (Class. Rev. 1894) coniecit (ἡλικίας) ἐν ᾧ pro ἐν ἧ annotans „ἡ ἡλικία: their years, not any particular time of life”¹⁾, optime ni fallor: Plato scripturus

1) Dicitur tamen ἡλικία γάμου et alia huiusmodi.

fuerat ἡκούσης δὲ τῆς ἡλικίας, ἐν ἧ κτλ. neque commode προϊούσης et ἄρχεται in vulgata l. coniunguntur (προϊούσης δὲ τῆς ἡλικίας valet πρεσβυτέρως δὲ γιγνομένους). Non veri est simile vulgatam, ut Campbell putat, praecise dictam esse pro προϊούσης δὲ τῆς ἡλικίας καὶ ἀρχομένης ταύτης τῆς ἡλικίας, ἐν ἧ κτλ. Burnetus qui c. Bekkero Stallb. Herwerd. (Mnem. 1884) recte τελεωῦσθαι scripsit, in 487 A τελεωθεῖσι, in 377 B τελεωθῶσιν edidit!

P. 498 C: Verba ἀφέντους νέμεισθαι bene Grou interpretatus est „se livrer en entier à la philosophie”. — Particulam γε post λέγειν in duobus codd. omissam hic ferri non posse iure Herwerdenus (Mnem. 1891) censebat. Ad προθύμως cf. 497 E. Continuo post Stephani c^{sm} ἀντιτενεῖν (pro praesenti) rectissime Ast Cobetus (Mnem. 1875 p. 346) Baiter Adam (ed. I 1897) probarunt (cod. Mon. q² ἀντιτείνειν), sed praeterea commendo πειθομένους pro πεισομένους. A. Bastien vocem διάβαλλε non male interpretatus est „Ne va pas, je te prie, nous brouiller”.

P. 498 D: Hirschigio (Argum. Socrat. etc. 1862 et edit. Gorg. 1873) corrigenti οὐδένα (sc. χρόνον) pro οὐδέν (Mon. q corr. οὐδέν) iure Madvig Baiter Herwerd. (Mnem. 1884) assensi sunt. Fallitur Adam putans huic coniecturae obstare 608 C οὐδὲν μὲν οὖν, ἔφη, ubi Hirschigius l. c. postulabat οὐδεῖς. — In sequentibus, § D οὐ γὰρ πώποτε usque ad 499 A ult. πόρρωθεν ἀσπαζομένων, Plato primum sophistarum orationis formam, deinde eorum argumenta et sententias notat. Verbis autem οὐ γὰρ πώποτε εἶδον (οἱ πολλοὶ) γενόμενον τὸ νῦν λεγόμενον, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τοιαῦτ' ἄττα ῥήματα ἐξεπίτηδες ἀλλήλοισι ὁμοιωμένα, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου ὥσπερ νῦν συμπεσόντα Plato eorum orationis formam variis figuris (σχημάσι) exornatam carpit, sed quo ista τοιαῦτ' ἄττα ῥήματα referenda sint docti dubitant. Quibus verbis alii significari existimant sermones de eisdem fere argumentis habitos, quae opinio vituperanda est propterea quod inauditum propositum et forma orationis inter se componi nequeunt; alii τοιαῦτ' ἄττα (ῥήματα) sequentibus ἐξεπίτηδες ... συμπεσόντα explicari putant, sed ita verba ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, ὥσπερ νῦν, συμπεσόντα (sponte, ut nunc, inter se congressa) sensu cassa sunt; Adam denique ista τοιαῦτ' ἄττα ῥήματα (eius-

modi fere dicta) ad proxima γενόμενον τὸ νῦν λεγόμενον, quae δμοιοτέλευτον continent, retulit. Postrema opinio unice vera mihi videtur: ridet enim iterum Socrates sophistarum consuetudinem orationes suas ampullis ¹⁾ exornandi simplicitatem sermonis extollens (vid. Apol. 17 BC) ²⁾ et sic demum istud ὡσπερ νῦν (casu enim, οὐκ ἐξεπίτηδες, dixerat δμοιοτελεύτῳ usus γενόμενον τὸ νῦν λεγόμενον) intelligi potest. V^a l. cod. Parⁱ A τσιαυτὶ ῥήματα memorabilis est.

P. 499 A: Par. A ἐπήκοι superscripto ο super οι praebet. In veteribus editionibus καὶ ante μηδάμοσε deletum est Astio non improbante, at sic paene puerilis oratio fit. Nec tamen textus sanus mihi videtur, quum post ἐριστικὰ ista καὶ ἔριν ferri nequeant, quae hanc ob causam delenda censeo καὶ ante μηδ. servato.

P. 499 B: Ad οὔτε πόλις οὔτε πολιτεία οὐδέ γ' ἀνὴρ conferas 449 A in. Ἀγαθὴν μὲν τοίνυν κτλ. — Praeter Hermannum, Iw. Muellertum (Symb. Crit. p. 39) ³⁾ Campbellium, Adamum (ed. I, male simul ἀνάγκην commendantem) Burnetum omnes editores l. codd. deteriorum παραβάλη pro περιβάλη receperunt non veriti optimos codices deserere, quod l. περιβ. perdura esset (cf. Legg. μοι δόξη τις παραπεπτωκένας καιρός). — Post pauca Schleiermacheri c^{am} κατηκόω pro κατήκοι Madvig Baiter Campb. Adam Burnet iure probarunt, nam ἡ τῶν Φιλοσόφων ἀχρηστία (489 B) culpa ipsorum τῶν μὴ χρωμένων αὐτοῖς effecta erat (vid. 502 B εἰς ἱκανὸς γενόμενος πόλιν ἔχων πειθομένην πάντ' ἐπιτέλσαι τὰ νῦν ἀπιστούμενα). Dub. suadeo κατήκοον.

P. 499 C: Baitero ἄλλως in verbis ὡς ἄλλως εὐχαῖς ὅμοια λέγοντες pro additamento habenti neminem assensum fuisse

1) Audi Dionysium de Isocrate αἱ τε παρομοιώσεις καὶ παρισώσεις καὶ τὰ ἀντίθετα καὶ πᾶς ὁ τῶν τοιοῦτων σχημάτων κόσμος κτλ. et videatur imprimis F. Blass, Die Attische Beredsamkeit.

2) Apol. 17 B οὐ μέντοι ... κεκαλλιεπημένους γε λόγους, ὡσπερ οἱ τούτων ... ἀλλὰ (ἀκούσεσθ') εἰκὴ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ἑνόμασιν.

3) „Transitive ita dictum esse statuas ut infin. ἐπιμελεθῆναι obiecti vices gerat”, cui opinioni sequentia ἐμπέση, ἀνάγκη γέγονεν non favent.

vehementer miror. Paulo post ἢ [καί] νῦν ἔστιν legatur velim. In sequentibus ἐκτὸς interpretamentum vocis πόρρω mihi esse videtur. — Ad τῷ λόγῳ διαμάχεσθαι in § D conf. Phaedon. 106C Thucyd. 3. 42 in., ubi τῷ λόγῳ omissum est.

P. 499 E: Languet v. l. ἀλλ' οἶαν (τοι δόξαν κτλ.), quam pro vulgato ἀλλοίαν post Stephanum et Astium (dubitantem) unus ni fallor Hermannus (sic distinguens κατηγορεῖ, ἀλλ' οἶαν κτλ.) in-vitis optimis codicibus recepit. In eius editionis praefatione post ἀλλ' mente λογιζόμενος supplebat.

P. 500 A: Quum verbis ἀλλοίαν δόξαν, quae in 499 E in melius mutata sententiam declarant, in proximis (500 A) *peius* iudicium magno cum Platonicis sermonis perspicuitatis detrimento significetur, optimorum codicum lectioni ¹⁾ ἢ καὶ ἐὰν οὕτω (an, si vel sic) θεῶνται, ἀλλοίαν τοι φήσεις αὐτοὺς δόξαν λήψεσθαι καὶ ἀλλὰ ἀποκριεῖσθαι; vitium subesse suspicati multi quam lenissima mutatione mederi conati sunt: Schleiermacher haec sine interrogatione enuntiata censens varias l.l. [ἢ] καὶ et ἀλλοίαν τε probavit, Astius ἢ καί, ἐὰν κτλ. edidit, Stallbaum (1830) — probantibus Campb. et Adamo (1897) — ἢ οὐκ (v. l.), ἐὰν . . . ἀλλοίαν τε (v. l.) φήσεις κτλ.; Madvigius iusto audacius ἢ καὶ ἐὰν οὕτω . . . ἀπιστεῖς (pro τοι φήσεις) coniecit, Vermehren (Plat. Stud.) ἢ γάρ, ἐὰν κτλ., D. Peipers (Philol. Anz. III) ἢ καὶ σύ, ἐὰν κτλ., Baiter denique ἢ καὶ ἐὰν οὕτω θεῶνται, ἀλλοίαν τ' οὐ φήσεις (i. e. negabis) κτλ. Postrema c^a mihi, ut Adamo (1902 ed. II) maxime placet. Burnetus totam sententiam ἢ καὶ ἐὰν . . . ἀποκριεῖσθαι excludens abruptum sermonem reddidit. Pro οὕτω θεῶνται Richards (Class. Rev. 1894 coll. 500 DE) οὕτω sive τοῦτ' αἰσθάνται sine causa opinor coniecit.

P. 500 B: Schneideri c^{am} λοιδορουμένοις τε αὐτοῖς Ast. (Lex. Platonic.) Stallb. (1850) Adam C. Ritter („Der Staat“ p. 85 in calce) recte probarunt non quo sic salsius falsi illi philosophi

1) Hanc secuti sunt in suis editionibus Bekker Schneider Hermann (in praegressis — 499 E — ἀλλ' οἶαν edens) Stallb. (ed. Goth. II 1859), nisi quod duo postremi τε (v. l.) pro τοι praebent.

notentur, sed quia eorum non intererat τοῖς πολλοῖς λοιδορεῖσθαι (absurde Stallb. 1830 αὐτοῖς ad Φιλοσόφους retulit: Φιλολοιδόρους istos homines Plato dicit et Φιλαπεχθήμονας). Paulo post v^{am} l. πρέποντα pro πρέπον, quod linguae usui convenientius est, unus Stallb. rectissime recepit. Ad πολὺ γ' mente suppleatur ἤκιστα πρέπον(τα), ut Campbell et Adam praecipiunt; cf. 402 D 453 A. — Ad περὶ ἀνθρώπων B. Aubé (La République, VI livre 1898) annotavit „Platon indique le caractère plus polémique que scientifique de la sophistique”.

P. 500 D: Conferas ad εἰς τὸ δυνατόν ἀνθρώπων ea quae 383 C leguntur καθ' ὅσον ἀνθρώπων ἐπὶ πλείστον οἶόν τε. Sequentia διαβολὴ δ' ἐν πᾶσι πολλὰ significare videntur „sed nusquam obtrectatio abest”. I. Adam annotat „ἐν πᾶσι is neuter: albeit misrepresentation is rife everywhere”. Conferatur 502 D εἰδοῖσι ὡς ἐπιφθονός τε καὶ χαλεπὴ γίγνεσθαι ἢ παντελῶς ἀληθής. — Ad δημοτικῆς ἀρετῆς quodammodo conferri potest Phaedon. 61 A ult., ubi Φιλοσοφία (summae musicae) opponitur ἢ δημώδης μουσική. — In § E sub finem malo οὐ<κ>, ἢ δ' ὅς, ἐάνπερ κτλ. delete χαλεπανούσιν; conf. e multis 480 A καὶ ἄρα ... χαλεπανούσιν ...; Οὐκ, ἂν γ' ἐμοὶ πείθωνται.

P. 501 A: Omnium fere codd. l. διενεγκεῖν (pro διενέγκοιεν) unus Schneider iniuria servavit (vid. Iw. Mueller Symb. Crit. p. 40 sqq.). In eadem sententia Cobetus (Mnem. 1862) solo Baitero probante ἐγγράφειν (cf. § B ἐγγράφοιεν) pro γράφειν corrigendum censuit, quae coniectura comparisonem mancam reddit. Componuntur enim hic Platonici νομοθέται cum τοῖς ἄλλοις. Utrique γράφουσι νόμους, sed in hoc uno οἱ ἄλλοι differunt (εὐθύς, inquit, τῶν ἄλλων διενέγκοιεν), quod non priusquam munere legum scribendarum (τῷ γράφειν νόμους) fungi incipiant, civitatis constitutionem, qua cives utuntur, quasi tabulam radunt. Mendo tamen textum vulgatum inquinatum esse Richards (Class. R. 1894) intellexit, nam ἰδιώτου καὶ πόλεως ἀψασθαι nihil aliud significat quam γράφειν νόμους de iure privato et iure publico. Rectissime igitur Richards verba μήδε γράφειν νόμους pro interpretamento habuit.

P. 501 B: Ad ἀποβλέπειν πρὸς τε τὸ Φύσει δίκαιον conf. imprimis 484 C εἰς τὸ ἀληθέστατον ἀποβλέποντες . . . οὕτω δὲ καὶ τὰ ἐνθάδε νόμιμα καλῶν τε πέρι . . . τίθεσθαι κτλ. Miror (Stephanum) Schneiderum Baiterum Adamum in verbis καὶ πρὸς ἐκεῖνο αὖ τὸ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐμποιοῦεν ^{v^{am}} l. αὖ ὁ (sic etiam Eusebius, Hierocles ap. Photium) servasse, cum illud δίκαιον ὁ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐμποιοῦσι (constituunt) iam ipsius divini ¹⁾ δικαίου sit imago ad hominum imbecillitatem accommodata ²⁾. Itaque unice vera est omnium fere codd. l. πρὸς ἐκεῖνο αὖ τὸ ἐν τοῖς ἀνθρώποις (sc. δίκαιον), qua significatur modus iustitiae quem natura humana capere possit sive qui humanam indolem ac naturam non excedat, ut uno verbo dicam, *infirmata hominum natura*. Defectum autem copulae, quam admissa lectione αὖ τὸ verborum nexus postulat, aliter alii resarcire conati sunt: Ast <καὶ> [ἐμ]ποιοῦεν suasit, Stallbaum ἀποβλέποντες, Schleiermacher (probante Iw. Muellero Symb. Cr. p. 43) ἐμποιοῦεν<τε>. Postrema mutatio mihi maxime placet. Obiectum quod dicitur participiorum *ξυμμειγνύντες τε καὶ κεραυνύντες* non τὰ ἐπιτηδεύματα esse puto, sed duo δικαίου genera. Verba ἐκ τῶν ἐπιτηδευμάτων, nisi spuria (prorsus enim abundant), cum ἐμποιοῦεν iungenda censeo, ut significetur: „et e variis studiis quae tum constituerint, τὸ ἀνδρείκελον, efficient”. In ult. sententia argumentationi subvenias legendo [θεοειδές τε καὶ] θεοείκελον.

P. 501 C: In proximis Badhami verissimam ac lenissimam ^{ca^m} θεοΕιδῆ pro θεοΦιλῆ Baiterum recepisse gaudeo: respiciuntur praegressa ἀπ’ ἐκείνου τεκμαιρόμενοι κτλ. Audiatur etiam Cobetus (Mn. 1862 p. 171) „Proponitur enim pictoris imago (πολιτειῶν ζωγράφος 501 C), qui λαβὼν ὡσπερ πίνακα πόλιν τε καὶ ἤθη ἀνθρώπων (501 A) primum extremis lineis describit, deinde coloribus illuminat civitatis formam sic ut deorum referat similitudinem”. — Verba ὅτι μάλιστα ad ἀνθρώπεια pertinere Schleier-

1) Τὸ ἐν φύσει est τὸ ὄν, τὸ ὄντως ὄν coll. Parm. 132 D ἐν τῇ φύσει εἶσθαι et Theaet. 176 E ἐν τῷ ὄντι εἶσθαι. Videatur et Resp. 597 B-E, Parm. 134 D παρ’ ἡμῶν, alia.

2) C. Liebholdi (Philologus 1876) emendandi conatus πρὸς τὸ ἐκεῖνο αὐτὸ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐμποιοῦεν sensu caret. Burneti emendatio ἐκεῖν’ pro ἐκεῖνο nullius momenti mihi videtur.

macher et Schneider indicabant, sed homo et vitia et virtutes habet, deus vitiis caret. Ceteri editores ὅτι μάλιστα . . . εἰς ὅσον ἐνδέχεται inter pleonasmos (cf. 499 A ξυντεταμένως ἐκ παντὸς τρόπου) ponunt. Mihi ista suspecta sunt, sed utique <τὰ>, quae est varia l., vel τάνθ. legendum erit. — Ad verbum ἔφησθα (ἰέναι) A. Bastien monuit in annotatione non Adimantum, sed Glauconem id dixisse.

P. 501 D: Verbum Φῆσειν, quo facile caremus neque explicari potest nisi duriore anacolutho admisso Madvigius (uno Baitero probante) interpolatori reddidit. Adam Φῆσει (non adversante Burneto) suasit (v. v. l. l. Φῆσεις et Φύσει) mente supplens τις; quamquam sequitur plur. ἀγριανούσι, singularis (Madvig annot. „rectum erat Φήσουσι”) defendi potest loco in 380 B τὸν ποιητὴν (post pluralem αὐτοῖς illatum sequente plurali λέγοιεν). Quum vero saepius Φῆσειν, Φάναι, Φῆσει e margine in textum irrepserint, malo Madvigium sequi. An forte in praegressis legendum τὴν τῶν αὐτῶν <Φύσιν> τυχοῦσαν delete Φῆσειν (ex Φύσιν a correctore in margine addito nasci potuit Φησιν, Φῆσειν, Φύσει)?

P. 501 E: Ellipsin vocis ἀγριαίνειν post μὴ ἦττον Φῶμεν non ferens Herwerdenus (Mnem. 1884) post αὐτοὺς intercisisse χαλεπὸς s. πικρὸς vel simile quid, Richards autem (Class. R. 1894) ἀγρίους suspicatus est. Magis mihi Richardsi c^a αὐτοὺς <ἀγρίους> placet. Ellipsis orationem obscuram reddit, quia etiam πρᾶους supplere licet. — Verba καὶ πεπεῖσθαι deleantur, ne sequens ὁμολογήσωσιν inutile fiat.

P. 502 A: Astii c^{am} εἰ μὴ τι, ἀλλὰ (pro εἰ μὴ τι ἄλλο) iure soli Schneider (in notis ed. Lips.) Hermannus Burnet probarunt. Hac enim locutione significatur non id fieri quod aequum vel optabile videatur. Conferas Menon. 86 E εἰ μὴ τι οὖν, ἀλλὰ σμικρόν γε . . . χάλασον (non σμικρόν, sed πολὺ χαλᾶν debuerat), Demosth. 50 § 16 εἰ μὴ τι, ἀλλ' οἷ γ' ἐκ καταλόγου . . . παρέμενον (non hos tantum, sed πάντας μένειν oportuerat), Resp. 502 A ἴνα, εἰ μὴ τι, ἀλλὰ αἰσχυρθέντες . . . ὁμολογήσωσιν (non erubescentes tantum, sed laetos ac laudantes ὁμολογεῖν eos aequum erat), ibid. 509 C καὶ μηδαμῶς γ', ἔφη, παύσῃ, εἰ μὴ τι, ἀλλὰ

τὴν περὶ τὸν ἥλιον κτλ., alia. Fere igitur εἰ μὴ τι, ἔλλα „saltem” significat.

P. 502 B: Inde ab Astio edit. — praeter Campb. et Burnetum — v. l. (ὅστις) ἀμφισβητήσει pro ἀμφισβητήσει iure probarunt. In sequentibus ἀλλὰ μὴν, ἦν δ' ἐγώ, εἷς ἱκανὸς γενόμενος alii ad γενόμενος cogitant τοιοῦτος (Iw. Mueller Symb. Cr. p. 30; Ficinus vertens „natura sic institutus”) vel Φιλόσοφος (Stallbaum „ubi natus fuerit philosophus”), alii vocem absolute dictam putant (Schneider „si exstiterit”, Campbellius „were he to arise”). Posterius sententiarum decursui aptius est. Coniecturis locum vexarunt Baiter (ed. III^a) post ἀπιστούμενα in textu ἱκανὸς iterans et Richards (Class. Rev. 1894) postulans <σῶς> γενόμενος vel γενόμενός <τε καὶ σ. γ.> vel simile quid.

P. 502 D: Pro ἐείσονται, cui voci Cobetus in suo Platonis exemplari Lugduni Bat. asservato dubitationis signum apposuit, Richards (Class. Rev. 1894) γενήσονται s. ἐγγενήσονται commendavit (coll. ex. gr. 521 C τίνα τρόπον οἱ τοιοῦτοι ἐγγενήσονται). Ipse nil mutandum censeo; vid. 497 C ult. ὅτι δεήσει τι αἰεὶ ἐνεῖναι ἐν τῇ πόλει κτλ. In proximis, ni fallor, propter τὴν τε — καὶ corrigere praestat παιδογονίας (genit.) pro — γονίαν; etiam in § E τὰ μὲν δὴ τῶν γυναικῶν τε καὶ παίδων illas res coniunctas invenimus. — In § E δεῖν αὐτοὺς κτλ. voce αὐτοὺς significantur ii, qui futuri sunt ἄρχοντες; vid. 503 A τὸν δὲ . . . στατέον ἄρχοντα.

P. 503 A: Propter τε — καὶ alterum φαίνεσθαι (post μεταβολῆ) mihi displicet. In sequentibus ὥσπερ χρυσὸν dictum est pro ὥσπερ χρυσοί, cf. Phaedon. 104 A τοῦ περιττοῦ ὄντος οὐχ οὔπερ τῆς τριάδος, Xenoph. Cyr. I 4 § 15 Κύρω ἦδετο οὐ δυναμένῳ σιγαῖν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, ἀλλ' ὥσπερ σκύλακι γενναίῳ ἀνακλάζοντι. — Cobeto verba καὶ ἄλλα exsulare iubenti editores obtemperare oportuerat, nam ἄλλα vivis tantum dari possunt. Etiam in 414 A mortuis non ἄλλα, sed γέρα tribuuntur. Dubito Nabero (Mn. 1908) in sequentibus περικαμπτομένου postulanti pro παρακαλυπτομένου (in Par^o A λυ scriptum esse ita ut facile pro μ haberi possit Duebner monuit) assentiri. Nam primum sensu intransitivo potius κάμπτειν quam κάμπτεσθαι dicitur (cf. Euthyd. 291 C

περικάμψυντες), deinde παρακαμπτομένου aptius foret quam περικ., postremo bis idem verbis παρεξιόντος et παρακκμπτομένου diceretur. Imago, quam vox παρακαλύπτεσθαι (oculos manu vel vestimento tegere) exprimit, etiam 439 E ult. occurrit.

P. 503 B: Codd. l. *δκνος* (pro *δκνονν*) praeter Bekk. et Astium omnes editt. necnon Stallbaum (1859) recte probarunt (in 450 D legitur *δκνος* sine *έστί*); frustra hic Richards <ήν> *έφην* et in 484 A Herwerdenus (Mnem. 1884) *μή πολλά <ήν> τὰ λοιπά* postulasse mihi videntur. — Parⁱ A l. *δισπασμένη* (sic omnes fere codd.) editores (praeter Stephan. et Astium) iure servarunt coll. Phil. 15 B *έίτε δισπασμένην (μονάδα) και πολλά γεγονύαν θετέον*. Si vero *μέρη* subiectum esset, tum *δισπαρμένα*, quod Bywater (Journ. of Philol. 1881) et Naber (Mnem. 1908) commendarunt, opus esset (cf. 455 D, Legg. 945 C Phaedr. 265 D).

P, 503 C: Codd. lectionem *Εύμαθεΐς και μνήμονες και άγχίνοι και δέξις και όσα άλλα τούτοις έπεται οΐσθ' ότι ούκ έθέλουσιν άμα Φύεσθαι και νεανικοί τε και μεγαλοπρεπέΐς τας διανοΐας οΐοι κοσμίως μετά ήσυχΐας και βεβαιότητος έθέλειν ζήν* servarunt Bekker *Schneider Hermann* (post *διανοΐας* distinxit) *Stallbaum* (c. Bekkero post *Φύεσθαι* dist.) *Burnet*. Textum mutarunt *Heindorfius* ¹⁾ (probantibus Astio *Campbellio* *Adamo* in ed. I) corrigens *Φύεσθαι [και] νεανικοί τε και μεγαλοπρεπέΐς τας διανοΐας <και> οΐοι κτλ., Baiter* (in Annot. Crit.) transponens verba *νεανικοί τ. κ. μ. τ. διανοΐας* ante *οΐσθ' ότι*, quem secutus *Adam* in ed. II etiam *και* transtulit, *J. J. Hartman* (De Emblematis in Plat. textu etc. 1898 p. 42) delens verba *νεανικοί . . . διανοΐας*. Etenim diverse haec viri docti interpretati sunt ²⁾: *Schleiermacher* ³⁾ (cui *Susemihl*, *Iw. Mueller* — *Symb. Cr.* p. 43 sqq. —, *Baiter*, *Adam* ⁴⁾ assensi sunt) verba *και νεανικοί τ. κ. μεγ. τας διανοΐας* pro subiecto habuit, *Heindorfius* contra [*και*] *νεανικοί τ. κ. μ. τ. δ.*

1) In annotat. ad Theaet. 144 A.

2) Praetereo silentio ineptias a Schneidero et Stallbaumio prolatas.

3) Is vertit „Die gelehrigen, undsw. . . , weist du wohl, pflegen eben nicht, sowie auch die von kühner und grossartiger Gesinnung, zugleich undsw.“

4) „Plato means that natural intelligence and vivacity, with their accompaniments of spirit and highmindedness, rarely go with moral steadfastness“.

〈και〉 οἱ praedicative dicta censens τοὺς εὐμαθεῖς simul Φύεσθαι νεανικοὺς negavit.

Quibus praemissis meam sententiam dicam. Manifestum est Platonem hic, ut in Theaet. 144 A sqq., exemplo demonstrare voluisse mentis s. ingenii bona (νοῦν) non solere sociari cum animi bonis s. καλοῖς ἡθεσι (ἀρετῇ) Quaerendum igitur videtur utro τὸ νεανικὸν τε καὶ μεγαλοπρεπές pertineant. In 402 CD Plato μεγαλοπρέπειαν in ἡθῶν numerum refert, in 486 A vir generosus ἀνελευθερίας et σμικρολογίας expers dicitur, in 536 A μεγαλοπρέπεια in ἀρετῆς μερῶν numero est. Vocem νεανικὸν hic propter particulas τε καὶ potius μέγας, γενναῖος (Campbell vertit „a robust . . . character”; cf. Demosth. Ol. 3, 32 ἔστι δ' οὐδέποτε οἶμαι μέγα καὶ νεανικὸν Φρόνημα λαβεῖν μικρὰ καὶ Φαῦλα πράττοντας) quam ἀδάειν, fervidus, αὐδακ (Adam „full of youthful vigour”) significare veri simile est. Etiam in 535 A sqq. οἱ εὐμαθεῖς opponuntur τοῖς βεβαιοτάτοις, ἀνδρειοτάτοις, γενναίοις τε καὶ βλυσυροῖς τὰ ἦθη. Utrumque igitur ἦθος est. Quae si recte disputata sunt, perspicuum est, si Schleiermachi (Baiteri, Adami) sententia probetur, Platonem non idoneo exemplo demonstrare τὴν Φιλόσοφον Φύσιν διεσπασμένην solere Φύεσθαι, et *Hein-dorfium sequatur necesse esse*. Iis, qui obiciunt τὸ νεανικὸν τε καὶ μεγαλοπρεπές non respici in sequentibus οὐκοῦν τὰ βέβαια αὐτὰ ταῦτα ἦθη κτλ., respondeo τὸ ἥσυχον item praeteriri. I. I. Hartmano (loco cit.) verba (και) νεανικοὶ τε καὶ μεγάλ. τὰς διαν. uncis includenti („adscript”, inquit, „ista aliquis qui demonstrare vellet cur felicitis ingenii homines vulgo non sint placidi otiique amantes”) assentiri dubito, quamquam in vicinis alia additamenta (κοσμίως mihi suspectum, καὶ δυσμαθῶς delet I. I. Hartman, ἄξιον τὸ διανόημα Astius expunxit) deprehensa sunt. Quae si spuria sunt, in malam partem ea adhibuit qui adscripsit.

In eadem sententia κοσμίως interpretamentum mihi esse videtur verborum μετὰ ἡσυχίας (in vulgata enim et μετὰ ἡσ. et μετὰ βεβαιοτήτος voci κοσμίως apposita sunt) neque adversor C. Liebholdo (Philologus 1877) verbum ἐθέλειν (ante ζῆν) exturbanti: οἱ sufficit et ἐθέλειν in praegressis alio sensu bis usurpatum est. Quae praeterea idem suasit 〈καλῶς και〉 κοσμίως et ἄλλ' ἄτι οἱ τοιοῦτοι refutare supersedeo.

P. 503 D: Post pauca putidum emblemata καὶ δυσμαθῶς I. I. Hartmano (De Emblematis etc. p. 73) expungenti nemo sanus adversabitur. In sequentibus Burneto v^m l. γέ Φαμεν (pro γ' ξΦαμεν) probanti assentior. Subiectum enim verbi μετέχειν non est ἡ Φιλόσοφος Φύσις (nam Φύσις nequit Φιλόσοφος dici, nisi ἀμφοτέρων μετέχει), sed ἡ Φύσις eius qui philosophus est instituendus (cf. supra § B τοὺς ἀκριβ. Φύλακας Φιλοσόφους δεῖ καθιστάναι). Vocabulo αὐτῷ significari eum qui ad philosophiam informandus sit Adam quoque censebat („the pronoun refers to the philosophic guardian that is to be"). Sic praeterea in sequentibus ad δυνατὴ ἔσται facilius ἡ Φύσις αὐτοῦ (i. e. eius qui ἀρχῶν futurus est) cogitari potest. Αὐτὸ significat talium hominum (Φιλοσόφων) genus (ad σπάνιον conf. § B ὀλίγοι ἔσονται σοι sc. οἱ Φιλόσοφοι). Quas ab causas Stallbaumius in § E incaute v^m l. δυνατός, quae lectori alicui debetur, recepisse et Bywater (Journ. of Philol. 1881 p. 76) iusto audacius δυνήσεται mihi, ut Adamo, videtur coniecisse.

P. 504 A: Adam Casp. Orellii c^m ἄθλοισ (pro ἄλλοις), qua exercitationes faciliores cum γυμνασίοις, difficiliores cum ἄθλοισ (certaminibus) componuntur, cum Hermanno et Baitero probavit conferens Axioch. 365 A ὡς γὰρ ἀγωνιστῆς δειλός, ἐν τοῖς γυμνασίοις γενναῖος Φαινόμενος, ἀπολέλοιπας ἐν τοῖς ἄθλοισ atque arbitratus insipidam comparationem institui, sive ἄλλοις ad πόνους φόβους ἠδονάς referatur sive γυμνασίοις mente suppleatur. Mihi textus sanus esse videtur. Spectat enim ἄλλοις ad τὰ γυμνάσια, quibus magistratus explorant an ἀνδρεῖοι et κόσμιοι sint οἱ νέοι et τὸ ἀποδειλιᾶν tam in γυμνασίοις quam in ἄθλοισ locum habet (cf. 535 B). Paulo post dub. commendo legatur μαθήματα <τὰ> μέγιστα.

P. 504 B: In sequentibus ὡς μὲν δυνατὸν ἦν κάλλιστα i. e. ὡς μὲν οἶόν τε κάλλιστα verbum ἦν inter ceteros optativos ferri non posse Madvigio primo recte monenti Baiter et Richards assensi sunt. Richards (improbante Adamo) post μὲν excidisse ὡς s. ὅσον s. εἰς τὸ censebat. — In proximis Naber (Comment. Platon. I 1862) et Bywater (Journ. of Philol. 1881) ἐχομένας pro ἐπομένας sermonis elegantiam non curantes suaserunt. Ad

ἐπομένως, de cuius sensu videas 461 E 486 E, αὐτοῖς (i. e. τοῖς προειρημένοις) cogitetur.

P. 504 C: Non illepide Socrates Adimanti responsum ἀλλ' ἔμοιγε μετρίως reprehendit. Sine causa Iw. Mueller (Symb. Cr. p. 48) verba τοῦ ὄντος sollicitavit coniciendo τοῦ δέοντος; quum τὸ ὄν significet id quod verum ac perfectum sit, mensura ἀτελής a vero recedere dici potest. Verba significant τὸ ἀτελές exemplo aliis esse non posse. — In § D Herwerdenus (Mnem. 1884) concinnitatis gratia παρῆναι pro παριέναι postulavit.

P. 504 D Astio (1814) verba ἄξιον τὸ διανόημα, quae frigidissime adhaerent, delenti iure assensi sunt (Schleiermacher) Cobetus (Orat. de arte interpret. p. 138, 1847 et Mnem. 1859) Baiter Adam Burnet. Est exclamatio admirantis lectoris, qualem iam deprehendimus 496 A. — Richards (Class. R. 1894) verba ὁ μέντοι ... λέγεις ... ἐρωτήσαντα τί ἐστίν vix sana esse demonstrans coniecit ὁ μέντοι μέγιστον μάθημα καὶ περὶ τοιοῦτων (i. e. μεγίστων) λέγεις κτλ.; praestat ni fallor delere verba τί ἐστίν, ut ὁ (in ὁ μέντοι κτλ.) sit ὅ,τι (interrog.), nisi malis corrigere τὸ μέντοι μ. μ. [καὶ] περὶ ὅ,τι αὐτὸ λέγεις deletis verbis τί ἐστίν. Idem vir doctus post pauca recte correxit ἀλλὰ καὶ σὺ ἐρωτᾷς (c. signo interrog.) [pro ἐρώτα, qua emendatione sequentia πάντως κτλ. commode annectuntur.

P. 505 A: In proximis Par^{us} A praebet ἢ δίκαια καὶ τᾶλλα (sic Schneider Hermann Adam), codd. Π et F ἢ καὶ δίκαια καὶ τᾶλλα (sic Bekker Ast Stallb. Campb.), Proclus ἢ καὶ τὰ δίκαια καὶ τᾶλλα, quattuor denique codd. non optimae notae ἢ δὴ καὶ τᾶλλα (sic Baiter; Burnet edidit ἢ δὴ καὶ δίκαια καὶ τ.). Propter ea quae 504 D leguntur οὐ γὰρ ταῦτα, ἔφη, μέγιστα, ἀλλ' ἔτι τι μεῖζον δικαιοσύνης τε καὶ ὧν διήλθομεν, lectio ἢ καὶ¹⁾ δίκαια καὶ τᾶλλα defendi potest (recurrat δίκαια in § D et 506 A). Cum vero in sequentibus (§ A ult., B, E) πῦθον τᾶλλα voci τᾶγαθὸν opponatur, nonnullis voc. δίκαια spurium est visum. Itaque Madvig ἢ [δίκαια] καὶ τᾶλλα suasit („δίκαια”,

1) In Parisino A καὶ facillime excidere potuit.

inquit, „insertum ut voci τᾶλλα responderetur”), Cobetus (Var. Lectt.²) autem ἢ δὴ καὶ τᾶλλα (quae est v. l. Baitero recepta) iotacismi memor (in Phaedr. 235 A multi codd. δικαιῶν pro δὴ καὶ ὄν praebent, contra Par^{us} A in Resp. 352 B δικαιούς in δὴ καὶ οὖς mutavit). Ipse v^{am} l. ἢ δὴ καὶ τᾶλλα sequar, quae coniecturae deberi mihi videtur et sensum vocis τᾶλλα auget, sed multos hic dubios haesuros esse sat scio. — Post pauca Cobeto (cui J. J. Hartman — De Emblem. etc. p. 38 sq. — assensus est) delenti verba εἰ δὲ μὴ ἴσμεν ne bis idem diceretur, ex editoribus unus Baiter iure paruit.

P. 505 B: In eadem sententia Bekker (quem Schneider Stallb. 1850 Hermann Adam 1902 non secuti sunt) propter praegressum optativum (ἐπισταίμεθα) postulavit κεκτῆμεθα (pro -ήμεθα). Non male Adam annotat „To possess a thing ἄνευ τοῦ ἀγαθοῦ is matter of common and daily occurrence; to know everything (except the Good) is not”. — In sequentibus post ἢ πάντα τᾶλλα Φρονεῖν Morgensternio verba ἄνευ τοῦ ἀγαθοῦ inducenti ne bis idem diceretur iure Stallbaum Hermann Cobetus (Mnem. 1862 p. 166) Baiter Iw. Mueller (Symb. etc. p. 37) assensi sunt. Est annotatio eiusdem scioli qui supra ἄνευ δὲ ταύτης verbis εἰ δὲ μὴ ἴσμεν recte interpretatus erat. Paulo post alterum Φρονεῖν deleatur; in ultima sede positum μηδὲν sententiae vim addit.

P. 505 C: Parⁱ A l. τί δαί, quod mirantis vel indignantis est, male hic recentes editt. (praeter Bekker. Ast. Adam. Burnetum) receperunt. Burnet sic distinxit τί δὲ οἱ τὴν ἡδ. ἀ. ὀριζόμενοι; μῶν κτλ. Idem recte c. Baitero ἔμπλεω (pro -οι) edidit.

P. 505 D: Dub. suadeo legatur ἀγαθά <θ> εἶναι κτλ. Sequentia τί δέ, τόδε οὐ Φανερόν . . . δοκεῖν vitium alere primus Ast suspicatus δοκεῖν in διώκειν mutavit, sed post κεκτῆσθαι verbum διώκειν languet. Sanavit locum Cobetus (Mnem. 1862 p. 166 et Var. Lectt.² p. 531) legendo [τὰ δοκοῦντα] et [καὶ] δοκεῖν, cui editores praeter Baiterum non assensus esse valde

miror ¹⁾. Ad δοκεῖν conferas 361 B. Verba καὶ δοκοῦντα sunt interpretantis ista κἄν μὴ ἤ et τῷ δοκεῖν respondet infra vox δόξα. Improbanda igitur c^a A. de Bambergii (Philologus 1866) verba καὶ δοκεῖν delentis istis τὰ δοκοῦντα servatis. Pro κἄν μὴ ἤ optimi codd. praebent κἄν μὴ εἶη, quare Ast (probante uno Burneto) ci. κἄν <εἶ> μὴ εἶη, quod non displicet.

P. 506 B: In praegressis (§ A) soli Bekker et Stallb. (1830) Parⁱ A l. παντελῶς (cf. 502 D) pro τελείως receperunt. In § B media optimorum codd. l. οὗτος, ἦν δ' ἐγώ, ἀνὴρ! καλῶς ab omnibus fere editoribus iure probata est, sed praeterea legendum ἀνὴρ i. e. „heus tu, mi homo”, cf. Aristoph. Ran. 40 ὁ παῖς, Theocrit. V 102 οὗτος ὁ Κώναρος ἄ τε Κιναίθια. Ad καλῶς conf. Arist. Lysist. 919 δήλη ἴστιν καλῶς (probe). Varia l. οὗτος, ἦν δ' ἐγώ, ἀνὴρ καλός! ἦσθε κτλ. (sic Ast) non unam ob causam mihi displicet. — Campbellio hic et paulo post (§ C) τί θαί pro τί δέ edenti non adversor, cum Socrates hic indignationem simulans inducatur, ut novam σκέψιν evitet. Conticescens Adimantus cur a Glaucone excipiat Iw. Mueller (Symb. Crit. p. 20) recte explicavit..

P. 506 C: Hermanno ²⁾ σκότια pro σκολιά in § ult. postulanti nemo assensus est. Equidem voce σκολιά (manca) τὰ μὴ ὀρθὰ aptius significari puto quam voce σκότια (tenebris involuta). Nolo conicere [τυφλά τε] καὶ σκότια (506 A ἐσκοτῶσθε, 508 D τῷ σκότῳ κεκραμένον).

(Continuabuntur)

1) R. Kunert (Diss. „Quae inter Chitoph. dial. et Platonis Rempublie. intercedat necessitudo” 1881) καὶ ante δοκεῖν debebat servatis verbis τὰ δοκοῦντα.

2) „Eodem modo” inquit „Democritus σκοτήν γνώμην α γνησίη distinguat ap. Sext. Emp. adv. Matth. VII 139”.

SENECA ET IUVENALIS.

SCRIPSIT

JACOBUS VAN WAGENINGEN.

I.

Legimus apud Hieronymum adversus Iovianum 313 C (c. 47; Migne 23, 289):

„fertur aureolus Theophrasti liber de nuptiis, in quo quaerit, an vir sapiens ducat uxorem”,

quae verba catalogum bonarum uxorum (306 B—313 C) excipientia, ipsa brevi libri Theophrasti expositioni (313 C—315 E) praemissa sunt. Theophrastea sequitur altera exemplorum series, malarum uxorum dico, usque ad 318 B, ubi haec verba inveniuntur:

„scripserunt Aristoteles et Plutarchus et noster Seneca de matrimonio libros, ex quibus et superiora nonnulla sunt et ista, quae subiecimus”.

In iis quae subiciuntur (318 B—320 C) agitur de nimio formae amore, qui insaniae proximus dicitur. In priore catalogo semel (307 D) nomen Senecae laudatur: „inquit Lucani patruus”, in ultima parte bis, sc. 318 D: „refert praeterea Seneca” et 319 B: „ait Seneca”. Olim totam fere hanc Hieronymi disputationem praeter pauca Aristotelea et Plutarchea ¹⁾ ex Senecae de matrimonio libro desumptam esse viri

---

1) Felix Boch, Leipz. Stud. 1899, Aristoteles Theophrastus Seneca de matrimonio p. 6, 17 sqq.

docti praeunte Haasio ¹⁾ putabant, quin etiam Friedlaenderus ²⁾ in praeclaro illo de moribus Romanis libro haud dubitavit fragmentis operis Annaeani deperditi, quae Haasius collegerat, omnibus promiscue uti ad feminarum Romanarum indolem illustrandam, sed nuper Bickelius ³⁾ in commentatione egregia et luculenta, quamquam in utroque catalogo multa Annaeana inesse confessus est idque novis argumentis confirmavit, tamen epitomam libri Theophrasti, etsi inter duos catalogos intercedit, non per Senecam, verum per Porphyrium ad Hieronymum pervenisse demonstrare conatus est ⁴⁾. At non fugit virum sagacem, quanta sit similitudo inter permultos Iuvenalis versus saturae sextae et Theophrasti de nuptiis epitomam, sed dissentiens a Friedlaendero ⁵⁾, qui hanc similitudinem casui tribuit, Iuvenalem Hieronymo Theophrastea a Porphyrio suppeditata Latine vertenti exemplo fuisse statuit. Mira profecto sententia ⁶⁾, nam si re vera Hieronymus Theophrasti libellum a Porphyrio excerptum in sermonem Latinum vertens Iuvenalis sextam perlegit atque ex ea locos idoneos cum opere suo contexuit, qui fieri potest, ut eius genus dicendi non Iuvenalem redoleat, sed colorem duxerit Annaeano tam similem, ut Haasius, vir stili Senecae peritissimus, haud gravatus sit Theophrastea philosopho Cordubensi adiudicare, ipse Bickelius ⁷⁾ confiteri cogatur: „nullus ipse nego primo obtutu gravia videri indicia locutionis Annaeanae in loco Theophrasti.” Itaque si similitudo illa, quae inter Iuvenalis saturam sextam et Hieronymi Theophrastea intercedit, neque neganda neque casui tribuenda est, multo veri similis mihi videtur Iuvenalem Senecae de matrimonio librum, in quo

1) Ed. Sen. Haase, Supplem. p. 26—32 (fr. 45—88).

2) Friedländer, Sittengeschichte Roms I* p. 464, 6; 470, 1, 10; 473, 4; 475, 1.

3) E. Bickel, Diatribe in Senecae philosophi fragmenta; I fragmenta de matrimonio (Lipsiae 1915). P. 382—394 Hieronymi textum (306 B—320 C) rursus edidit, litteris diductis verba, quae Senecae esse censet, significans.

4) l.l. 1—10; 20.

5) Friedländer ad Iuv. Sat. VI (praef.) p. 281; R. Bloch de Ps.-Luc. Am. 301, 5.

6) Bickel, l.l. p. 10—11.

7) Quod hoc loco dat, alibi retractare studet Bickelius demonstrans etiam in aliis Hieronymi operibus eiusmodi locutiones Annaeanas inveniri, sed hoc argumento potius probatur, quam studiosus fuerit Senecae Hieronymus.

iam illa Theophrastea ¹⁾ inerant, adisse, quam Hieronymum in Porphyrii ecloga reddenda saturae sextae memorem fuisse ²⁾. Quam ob causam, licet iam Bockius ³⁾ Iuvenalem cum Seneca comparaverit, tamen quoniam eius argumenta augere me posse spero, novam comparisonem inter Hieronymi Theophrastea et Iuvenalis saturam sextam instituere decrevi. Accedit, quod argumenta ad Senecae auctoritatem probandam non modo petiturus sum e verborum usu consimili, sed etiam ex eo quod ecloga Theophrastea — id quod Bickelius negat ⁴⁾ — saepe continet picturam morum matronarum, quae Senecae aetate Romae vivebant, potius quam feminarum Theophrasti aequalium; qui loci iure nos in eam opinionem ducunt, ut interpretem Latinum exemplum suum amplificasse putemus.

Ergo ut dilucide appareat, qua ratione et quoties saturarum poeta cum Hieronymo conveniat, in altera paginae parte textum scriptoris ecclesiastici plenam dabo, idem locutiones eius nonnullas explicans et cum Senecae genere dicendi, quantum fieri poterit, conferens; in altera eos locos saturae sextae transcribam, quos cum Theophrasteis componere licet.

II.

HIER. ADV. IOV. I C. 47.

IUV. SAT. VI,

313 C fertur aureolus Theophrasti liber de nuptiis, in quo quaerit, an sapiens ducat uxorem ⁵⁾. et

28:

certe sanus eras: uxorem, Postume ⁶⁾, ducis?

1) Quomodo Seneca Theophrasti scriptis in quaestionibus naturalibus usus sit, ipse docet Bickelius p. 12.

2) Theophrastum ipsum a Iuvenale esse lectum et consultum non facile quis affirmaverit, cf. Friedländer ed. Iuv. praef. p. 36—38. Contra Seneca ter a Iuvenale laudatur V 109, VIII 212, X 16.

3) Bock l.l. p. 44—47. Cf. etiam Schütz, Iuv. ethicus (diss. Greifswald 1905) p. 35—46.

4) Bickel l.l. p. 16, 1.

5) Cf. Bickel, l.l. p. 215, qui fretus loco Stobaei II 7, 2 p. 41, 7: *διττὸς δὲ καὶ περὶ βίων λόγος, ὁ μὲν ἴδιος, ὁ δὲ κοινός· ἂν τὸν μὲν ἴδιον ἐπισκοπῆν δέον ἐστὶ τὰ πρὸς ἑκάστον, οἷον εἰ ... γαμητέον τῷ σόφῳ* Theophrasti de nuptiis disputationem, non a Diog. Laert. V 42 separatim commemoratam, partem fuisse putat maioris operis *περὶ βίων α β γ*.

6) Alloquitur poeta Postumum amicum, quaerit autem Theophrastus, quid sit sapienti faciendum, sed hoc discrimine omisso mirum in modum exordia inter se conspirant.

cum definisset, si *pulcra* esset, si *bene morata*, si *honestis parentibus*, si ipse sanus ac dives, sic sapientem inire aliquando matrimonium, statim intulit: 'haec autem raro in nuptiis universa concordant ¹⁾. non est igitur uxor ducenda sapienti.

D primum enim impediri studia philosophiæ nec posse quemquam libris et uxori pariter inservire. multa esse quæ matronarum usibus necessaria sunt, *pretiosae vestes, aurum, gemmae*, sumptus, *ancillae*, supellex varia, lecticæ et *essedæ deaurata* ²⁾. dein *per totas noctes garrulæ conquestiones*: „illa ornatior procedit in publicum”, „haec honoratur ab omnibus, ego in conventu feminarum misella despicio” ⁴⁾. „cur aspiciebas vicinam?” „quid cum ancillula loquebaris?” „de foro veniens

E quid attulisti?” *non amicum habere possumus, non sodalem. alterius amorem suum odium suspicatur*. si doctissimus praeceptor in qualibet urbium fuerit, nec

161—166:
nullane de tantis gregibus tibi
digna videtur?
sit *formosa decens* dives fecunda,
vetustos
porticibus disponat *avos*, intactior omni
crinibus effusis bellum dirimente
Sabina,
rara avis ²⁾ in terris nigroque
simillima cyeno:
quis feret uxorem cui constant
omnia?

45—46:
quid quod et *antiquis uxor de*
moribus illi
quaeritur?

149—152:
poscitque maritum
pastores et ovem Canusinam
ulmosque Falernas,
quantulum in hoc? pueros omnes,
ergastula tota;
quodque domi non est, sed habet
vicinus, ematur.

155—156:
grandia tolluntur *crystallina,*
maxima rursus
myrrhina, deinde adamas.

1) Sen. ep. 75, 3: 'concordet sermo cum vita'; Dig. 43, 30, 1 § 5: 'concordans matrimonium'.

2) Cf. paulo infra 315 B (fr. 56 Haase): „aut si bona fuerit et suavis uxor, quæ tamen *rara avis* est.”. Concedo hoc argumentum ad imitationem probandam ipsum per se non esse firmum (cf. Pers. I 46: 'quando hoc *rara avis* est'), sed hæc similitudo aliis, quæ in vicinia sunt, addita, haud spernenda est.

3) Sen. ep. 56, 4: '*essedas* transcurrentes'; ep. 76, 14: '*deauratus* ... balteus' (sic olim edebatur, hodie: *auratus*) Bickel l.l. p. 4.

4) Non facile quis contendat *conventum* illum *feminarum* ad Graecos pertinere mores; est consuetudo matronarum Romanarum propria, Friedländer S.G.R. I^a p. 473.

uxorem relinquere nec cum sarcina ire possumus ¹⁾).

pauperem alere difficile est, *divitem ferre tormentum*. adde
314 A quod nulla est uxoris electio, sed qualiscumque obvenerit, habenda. si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, si faetida, quodcumque vitii est, post nuptias discimus. equus, asinus, bos, canis et vilissima mancipia, vestes quoque et lebetes, sedile ligneum, calix et orceolus fictilis probantur prius et sic emuntur; sola uxor non ostenditur, ne ante displiceat quam ducatur ²⁾. attendenda *semper eius est facies et pulcritudo laudanda*, ne si alteram aspexeris, se aestimet displicere. *vocanda*
B *domina* ³⁾, celebrandus natalis ⁴⁾ eius, iurandum per salutem illius, ut sit superstes optandum. honoranda *nutrix* eius et *gerula* ⁵⁾ servus paternus et alum-

34—36:

nonne putas melius, quod tecum pusio dormit?
 pusio qui *noctu non litigat, exigit a te*
 nulla iacens illic *munuscula*.

268—269:

semper *habet lites alternaque iurgia lectus*,
 in quo nupta iacet.

214—215:

haec dabit affectus: ille excludam iam senior. [*tur amicus*

510:

amicos coniugis odit.

460:

intolerabilius nihil est quam femina dives.

178—179:

quae tanti gravitas, quae forma, *ut se tibi semper imputet?*

30:

ferre potes *dominam* salvis tot restibus ullam?

1) „In ethopoeia, qualis per querellas uxoris in Theophrasto instituitur p. 313 D *‘illa ornatio procedit in publicum’*, *‘haec honoratur ab omnibus’* cet. plurimum versatus est Seneca” (Mus. Rhen. LX p. 195). Hoc ipse Bickelius l. l., p. 9 confitetur, sed addit hanc ethopoeiam etiam Hieronymo in deliciis fuisse.

2) Totum hunc locum expressit Friedlaenderus S.G.R. I p. 464: „jedes Thier und jeder Sklav, sagt Seneca, Kleider und Geschirre werden vor dem Kauf geprüft, nur die Frau wird nicht gezeigt, damit sie dem Bräutigam nicht miszalle, ehe er sie heim führt.” Iure optimo Friedlaenderus illud *‘inquit Seneca’* interposuit, nam etsi sunt Theophrastea, tamen èt tota illa enumeratio *equus asinus* cet. èt sententia brevis ad finem reservata *‘sola uxor’* cet. dilucide ostendit, quis fuerit Theophrasti interpres.

3) Friedländer ibid. p. 474, 3; Epict. Ench. c. 40.

4) Bauer, Privatalt. der Gr. p. 450 C: „über eine alljährlich wiederkehrende Feier des Geburtstags, wie sie bei Persern und Römern üblich, schweigen die Schriftsteller der klassischen Zeit” sc. apud Graecos.

5) *‘gerula* substantive prae ceteris Hieronymus de nutrice dixit’ Bickel l. l. p. 6.

nus et formosus *adsaecula* ¹⁾ et procurator ²⁾ *calamistratus et in longam securamque libidinem executus spado*; sub quibus nominibus adulteri delitiscunt. quoscumque illa dilexerit, ingratis amandi.

C *si totam ei domum regendam commiseris, serviendum est. si aliquid tuo arbitrio reservaveris, fidem sibi haberi non putavit et in odium vertitur ac iurgia et nisi cito consulueris, parat venena. anus* ³⁾ et aurifices et *hariolos* et institores ⁴⁾ *gemma- rum sericarumque vestium si intromiseris, periculum pudicitiae est, si prohibueris, suspicionis iniuria* ⁵⁾. *verum quid prodest etiam diligens custodia, cum uxor servari impudica non possit, pudica non debeat* ⁵⁾. infida enim custos est castitatis necessitas, et illa vere pudica dicenda est, cui licuit peccare si voluit ⁵⁾. pulchra cito adamatur, foeda fa-

353—354:
conducit *comites sellam cervical nutricem* [*amicas*
366—367; 372—373; 376:
sunt quas *eunuchi imbelles ac mollia semper oscula delectent.*
testiculos . . . . rapit Heliodorus. a domina factus spado. dormiat ille cum domina.
206—208:
si tibi simplicitas uxoria, *deditus uni est animus, summitte caput cer- vice parata ferre iugum.*
611:
philtera, quibus valeat mentem vexare mariti.
659:
et nunc res agitur tenui pul- mone *rubetae.*
511—512:
occe furentis

1) Iuv. IX 48: 'humili adseculae'.

2) Friedländer S.G.R. I* p. 469: „Seneca schilderte in seinem Buche über die Ehe das Gefolge, das die junge Frau in ihr neues Haus mitbringt. Darunter ist auch der Procurator mit gekräuselten Locken, unter welchem Namen sich ein Liebhaber verbirgt.“ *procurator calamistratus* praebet Hieronymus etiam ep. 54, 13, 2 et 79, 9, 1 (Bickel p. 6), dixitque Seneca ep. 14, 18: 'fit ex domino *procurator*'. Apud Plaut. As. 627: 'cinaede *calamistrate*', Cic. post red. in sen. § 13: 'huius *calamistrati saltatoris*'. Suspicor Hieronymum et rem et nomen e Senecae operibus sumpsisse, nam officium *procuratoris* non Graecum sed Romanum est.

3) „Vox *anus* . . . Senecae ad manum est dial. X 7, 7; de clem. II 5, 1 Phoen. 411 al.“ (Bickel p. 9).

4) Rursus mores Romani, non Graeci describuntur, cf. Ov. a. a. I 421 sqq.:
institor ad dominam venit discinctus emacem cet. .
et loci, quos affert Brandt p. 38 ad h. l.

5) Formam sententiarum brevium, quali Seneca uti solet, animadvertet!

cile concupiscit¹⁾. *difficile custoditur* quod plures amant¹⁾. molestum est possidere, quod nemo habere dignetur. minore tamen miseria deformis habetur quam formosa servatur. nihil tutum est, in quod totius populi vota

E suspirant¹⁾. alius forma, alius ingenio, alius facetiis, alius liberalitate sollicitat. aliquo modo expugnatur, quod undique incessitur²⁾. quod si propter dispensationem domus et languoris³⁾ solacia et fugam solitudinis ducuntur uxores, *multo melius servus fidelis dispensat* oboediens

315 A auctoritati domini et dispositioni eius obtemperans, *quam uxor* quae in eo se aestimat dominam, *si adversus viri faciat voluntatem*, id est quod placet, *non quod iubetur*. adsidere autem aegrotanti magis possunt amici et vernaculae beneficiis obligati quam illa, *quae nobis imputet lacrimas suas* et hereditatis spe vendat illuviem et sollicitudinem iactans languentis animum desperatione conturbet. **B** quod si languerit, coaegrotan-

Bellonae matrisque deum chorus intrat.

347—348:

'pone seram, cohibe'. sed quis custodiet ipsos custodes? cauta est et ab illis incipit uxor.

34:

nonne putas melius, quod tecum pusio dormit?

223—224:

'hoc volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas'.
imperat ergo viro.

272—273:

aut ficta paelice *plorat* uberibus semper *lacrimis*.

1) Formam sententiarum brevium, quali Seneca uti solet, animadvertet!

2) Friedländer S.G.R. I^o p. 475: „Nichts ist sicher, sagt Seneca, wonach unzählige Wünsche schmachten; der eine reizt durch Schönheit, ein Anderer durch Geist, ein Dritter durch Witz, ein Vierter durch Freigebigkeit: was von allen Seiten angegriffen wird, wird irgendwie und irgend einmal erstürmt“. Omnia incise dicta, ut Seneca loqui solet.

3) Sen. ep. 74, 33: 'in corporibus infirmis (Kronenberg) languoris signa praecurrunt'; Bickel l.l. p. 6: 'usus nominis languor sollempnis est apud H.'

dum ¹⁾ est et numquam ab eius lectulo recedendum. aut *si bona fuerit et suavis uxor, quae tamen rara avis est*, cum parturiente gemimus, cum periclitante torquemur. sapiens autem numquam esse solus potest ²⁾. habet secum omnes qui sunt quique umquam fuerunt boni, et animum liberum quocumque vult, transfert. quod corpore non potest, cogitatione complectitur. et si hominum inopia fuerit, loquetur cum deo ³⁾. numquam

C minus solus erit quam cum solus fuerit ²⁾. porro *liberorum causa uxorem ducere, ut vel nomen nostrum non intereat vel habeamus senectutis praesidia et certis utamur heredibus*, stolidissimum est. quid enim ad nos pertinet recedentes a mundo, si nomine nostro alius non vocetur, cum et filius non statim ⁴⁾ patris vocabulum ⁵⁾ referat et innumerabiles sint qui eodem

165:

rara avis in terris nigroque simillima cycno.

38—39:

sed placet Ursidio lex Iulia,
tollere dulcem
cogitat heredem.

1) Bickel l.l. p. 9: 'propenso ... animo Senecae tribueres in sententia p. 315 A: 'quod si languerit, coaegrotandum est, verbum in litteris Latinis singulariter dictum coaegrotandi versum ex Graeco συννοσείν ... sed cave ne te praetereat Hieronymum quoque luxuriavisse verbis eiusdem formationis'.

2) Cic. rep. I 27; de off. III 1.

3) Bickel l.l. p. 9: 'legenti tibi dictionem quae in Theophrasteis p. 315 B loquetur cum deo facile venit in mentem Sen. ep. 9, 5 loquere cum deo, sed eadem dictio solet esse in ore Hieronymi (ep. 3, 4. 4)' unde apparet mea quidem sententia, quam studiosus Hieronymus fuerit Senecae.

4) non statim sed per ambages, quoniam patris nomen adiungitur, velut apud Graecos, qui filios ab avo appellant. Reddidit interpres Latinus morem Graecum a Theophrasto commemoratum.

5) Tac. ann. XII 66: 'deligitur artifex talium vocabulo Locusta' (Nipperdey).

D appellentur nomine? aut quae senectutis auxilia sunt nutrire domi, qui aut prior te forte moriatur, aut perversissimis moribus sit, aut certe, cum ad maturam aetatem venerit, tarde ei videaris mori? heredes autem meliores et certiores sunt amici et propinqui, quos iudicio eligas, quam quos velis nolis ¹⁾ habere cogaris, licet certa hereditas sit, dum advivis ²⁾, bene abuti substantia tua, quam tuo labore quaesita in incertos usus relinquere." Haec et huiusmodi Theophrastus disserens quem non suffundat Christianorum, quorum conversatio in caelis est.

Haec tabula, quam supra posui, plus viginti locos esse in Iuvenalis satira sexta, qui cum Theophrasteis comparari possint, docet, qui numerus similitudinum non casui tribui potest. Nam etsi fortasse quis dubitet, num omnes illi versus imitationis vestigia praebeant, tamen semper restat numerus satis magnus locorum congruentium, unde effici liceat Iuvenalem Theophrastea cognita habuisse. Neque obliviscendum est scriptorem Graecum pedestri oratione de viro sapiente egisse, essetne ei uxor ducenda, poetam Latinum cum amico suo de eadem re colloquium finxisse. Ergo similitudo, si qua statuitur, non illa quidem in operibus diversi generis potest esse fortuita, sed necesse est ab alterutro auctore quaesita sit. Iam supra (p. 419, 2) monui Iuvenalem primis vel ne primis quidem labris philosophiam Graecam gustasse, quare haud veri simile est eum e fonte Graeco ipso hausisse et Theophrasti de nuptiis librum adiisse. Contra, quae

1) Sen. ep. 117, 4: *'velint nolint'*.

2) Bickel l.l. p. 4: *'advivis utique alienum ab Annaeo ut omnino a Latinitate argentea'*.

similitudo inter Theophrastea et saturam sextam intercedit, facile explicatur, si Iuvenalis iam in opere, quod Seneca de matrimonio scripsit, eclogam Theophrasteam invenit. Accedit alterum argumentum. Non modo enim in iis, quae Hieronymus Theophrasto eiusve interpreti debuit, sed etiam in parte antecedente atque in iis quae sequuntur, quae partim ipso Hieronymo affirmante, partim Bickelio concedente Annaeana continent, non pauca insunt, quae nobis Iuvenalis versus in satura sexta occurrentes in memoriam redigunt. Hoc modo argumentatio nostra corroboratur, siquidem etiam alia ratione apparet Iuvenalem philosophi Cordubensis de matrimonio disputationem haud sprevisse. Ecce exempla!

282 A Unde pulchre Varius Geminus ¹⁾ sublimis orator: '<i>qui non litigat, inquit, caelebs est</i>'. 311 E <i>Alcestin</i> fabulae ferunt pro Admeto sponte defunctam ²⁾. 317 C quid referam Pasiphen, <i>Clytemestras</i> et <i>Eripylas</i>, quarum prima deliciis fluens quippe ut regis uxor ³⁾, tauri dicitur expetisse concubitus, alia occidisse virum ob amorem adulteri, tertia prodidisse Amphiarum et saluti viri monile aureum praetulisse. <i>quidquid tragoediae tument</i> et domos urbes regnaque subvertit, uxorum paelicumque contentio est. armantur parentum in liberos manus, nefandae	268—269: <i>semper habet lites alternaque iurgia lectus in quo nupta iacet.</i> 652—656: spectant subeuntem fata mariti <i>Alcestim</i>, et similis si permutatio detur, morte viri cupiunt animam servare catellae. occurrent multae tibi Belides atque <i>Eriphylae</i> mane, <i>Clytaemestram</i> nullus non vicus habebit. 643—644: <i>credamus tragicis, quidquid de Colchide torva dicitur et Procne.</i>

1) Varius Geminus per neminem alium Hieronymo notus fieri potuit nisi per Senecam eiusque patrem (Schanz R.L.G. II 1 p. 309), qui soli eius mentionem faciunt, cf. Sen. ep. 40, 9: „nam Geminus Varius” ait „quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere”. Sen. C. VI 8; IV 8; VII 8, 10; S. VI 11; 12. Cf. Bickel l.l. p. 267: „oratorum Augusteae aetatis eorum Geminus est, quorum memoria operibus patris Senecae contr. et suas. paene solummodo propagatur”.

2) Hanc sententiam Bickelius quoque Senecae tribuit.

3) Cf. Sen. Phaedr. 204—205: 'quisquis secundis rebus exultat nimis | fluitque luxu, semper insolita appetit'.

D adponuntur epulae ¹⁾, et propter unius mulierculae raptum Europae atque Asiae decennalia bella configunt. *quasdam repudiatas altero nuptiarum die, statim nupsisse legimus* ²⁾. uterque reprehendus maritus, et cui tam cito displicuit et cui tam cito placuit ³⁾.

320 B notior est marito suo *Tanaquil* ⁴⁾. certe qui dicunt se causa rei publicae et generis humani uxoribus iungi et liberos tollere, imitentur saltem pecudes, et *postquam uxorum venter intumuerit, non perdant filios* . . .

B 'nam quid', ait Seneca, 'de *viris pauperibus* dicam, quorum in nomen mariti et ad eludendas leges, quae contra caelibes datae sunt, pars magna conducitur?'

224—226 :

sed mox haec regna relinquit
permutatque domos et flammea
conterit, inde
avolat et sprete repetit vestigia
lecti.

566 :

ante tamen de te *Tanaquil* tuâ.

594—597 :

sed iacet aurato vix ulla puer-
pera lecto ;
tantum artes huius, tantum
medicamina possunt,
quae steriles facit atque *homines*
in ventre necandos
conducit.

140—141 :

libertas emitur ; coram licet in-
nuat atque
rescribat : *vidua est, locuples quae*
nupsit avaro.

His omnibus locis perpensis et consideratis Haasium non puto temere et audacter fecisse, cum totum hunc locum Hieronymi, Theophrasteis non exceptis, Senecae adscriberet. Verum est Hieronymum esse compilatorem, qui undique bona sua corradere solet, sed addendum est eiusmodi compilatores plerumque nimium laborem fugere ac potissimum eos auctores eligere imitandos, qui plurima et diversissima sibi praebeant. E quibus unus erat Seneca, qui sine dubio in libro de matrimonio conscri-

1) A *quidquid* usque ad *epulae* Bickelius dedit Senecae.

2) Sen. de ben. III 16, 2: 'numquid iam ulla repudio erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles feminae non consulum numero sed maritorum annos suos computant et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii?'

3) A *repudiatas* usque ad *placuit* rursus Senecae dedit Bickelius.

4) Senecae tribuitur a Bickelio.

bendo scriptores Graecos, imprimis Theophrasti librum aureum, non neglexit. Sed Hieronymus, ut facere consuevit ¹⁾, ex Senecae opere etiam nomen scriptoris Graeci (Theophrasti) sibi sumpsit simulans se ipsum opus Graecum consuluisse. Futuro igitur editori Friedlaenderi de moribus Romanis libri nihil erit mutandum neque omittendum in capite egregio, quod ille de feminis Romanis scripsit. Tuto enim nobis licet locos, quos Iuvenalis iam legit, quos Friedlaenderus in usum suum convertit, Neronis praeceptori adiudicare.

III.

Restat, ut pauca dicam de Bickeli coniectura. Scribit autem vir doctissimus p. 18: „in condendo libro II adv. Iovin. Hieronymum Porphyrii scrinia compilavisse, reticuisse tamen nomen eius callide, locos longiores ex opere *περι ἀποχῆς ἐμψύχων* etiam nobis servato in sermonem suum transferentem (sc. viderunt Bernaysius aliique). quid multa? de matrimonio eclogam Theophrasti, quam in sermonem Latinum convertisse ipsum Hieronymum eclogae elocutio clamat ²⁾, eam non ex Latina Senecae oratione transcriptam esse, sed ex deperdito aliquo opere Porphyrii translata esse ab Hieronymo suspicio gravissima est.” — p. 19: „tamen ultro fateor inauguratam potius esse interim quam profligatam quaestionem de Porphyrio eclogam Theophrasti *περι γάμου* Hieronymo suggerente. praecipue illud hoc loco nondum indicare valeo, quo ex opere Theophrasti Porphyrius eclogam petiverit ab Hieronymo transcriptam.” Qui haec accurate legit, una pagina interposita ex ‘suspicionem gravissima’ iam factam esse rem exploratam et certam videt.

1) Similiter Hieronymus ep. LX 5 §2 scribit: ‘Platonis Diogenis Clitomachi Carneadis Posidonii ad sedandos luctus opuscula percurrimus’, quae nomina in Ciceronis de consolatione libro legit, sed quod ad Carneadem attinet, in errorem ductus est, nam illius opusculum ne potuit quidem legere, cum nihil litteris mandatum reliquerit, cf. v. W. de Ciceronis libro Consolationis p. 3, 3.

2) Non ‘clamat’, nam supra animadvertimus multa Annaeana in Hieronymi sermone inesse etiam concedente Bickelio, sed consentaneum est Hieronymum interdum sermonem Senecae immutasse eique alium colorem dedisse, quod etiam factum est, ubi Hieronymus Ciceronem imitatur, cf. v. Wag. l.l. p. 14/5.

Quaestio enim dicitur „inchoata”, nondum „profigata”, sed profigata erit, simulatque apparuerit, ‘quo ex opere Theophrasti Porphyrius eclogam petiverit’. Sed ante erat argumentis demonstrandum per Porphyrium Theophrastea ad Hieronymum pervenisse, sed haec manet suspicio, quae quamvis ‘gravissima’ a Bickelio appelletur, tamen toto libro neque ratiocinatione neque argumentatione ulla stabilitur. Optimo igitur iure huic suspicioni aliam opponere nobis licet, quae certe non minus probabilis est. Seneca enim praeter Aristotelis opus *περὶ συμβιώσεως ἀνδρῶς καὶ γυναικός* ¹⁾ nullum scriptum praeclarius de matrimonio adhibere potuit quam Theophrasti, indolis humanae peritissimi aestimatoris. Itaque si Hieronymus in spatio tam parvo libri adversus Iovinianum ter quaterve Senecam nominatim laudat, iam per se probabile est etiam partem interiectam, Theophrastea dico, ei ab eodem Seneca esse suppeditatam. Haec vero probabilitas veritati proxime accedit, si Iuvenalem iam Theophrastea illa cognita habuisse nobiscum reputamus.

Magnopere dolendum est, quod in Theophrasti fragmentis (Wimmer tom. III p. 207) nullum invenitur, quod ad eius de nuptiis disputationem referri possit. An forte fragm. CLVII et CLVIII, quae Stobaeus Serm. 72 p. 439 et 83 p. 481 nobis servavit, aliquando in libello aureo locum obtinebant? Quorum alterum: *οὐ γὰρ δὲ τὴν γυναῖκα δεινὴν ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀλλ’ ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς εἶναι* sane dignum est, quod sententiae loco in eiusmodi dissertatione legatur. Etiam Iuvenalis VI 398—401 damnat mulierem, quae

totam pervolet urbem
audax et coetus possit quae ferre virorum
cumque paludatis ducibus praesente marito
ipsa loqui recta facie siccisque mamillis.

---

1) Bock l.l. p. 20 sqq., Bickel l.l. p. 123.

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(Continuantur ex p. 165).

CIX.

DE PUBLICIS DETERMINATIONIS MONUMENTIS.

Decrevit aliquando Senatus, ut in lite dominii vel finium ¹⁾ *census et monumenta publica* ²⁾ *potiora testibus essent* ³⁾. Hinc descendit responsum Papiniani ⁴⁾: *in finalibus controversiis vetera monumenta, census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est*. Intelliguntur utrobique *determinationis veteris monumenta* ⁵⁾, id est, formae agrorum ⁶⁾, qui agri in mensuram, divisionem, adsignationem venerint, quae memorantur inde a P. Cornelii Lentuli praetura urbana, quam gessisse videtur anno urbis 589 (ante Chr. 165); is enim agri Campani *formam . . . . in aes incisam ad Libertatis fixam reliquit, quam postea Sulla corruptit* ⁷⁾. Sequens est commemoratio in lege agraria, quam

---

1) Generalis quidem sermo est senatusconsulti sed pertinet utique ad hanc quoque speciem.

2) Cf. l. 3 § 2 D. 22. 5; nam l. 4 § 2 D. 50. 15 *in publicis tabulis* intrusum videri potest.

3) L. 10 D. 22. 3.

4) L. 11 D. 10. 1.

5) c. 2 C. 3. 39.

6) Ex diverso intelligit Dernburg, *Pandekten* I (1892) § 229^{1*} *veteres terminos*.

7) Hoc debemus Gratio Liciniano (Weber, *Agrargesch.* (1891) p. 30, qui remittere debuerat ad C.I.L. X pag. 366). — Itaque manebat Lentuli Campaniae divisio Sullae

habemus ¹⁾, ubi maxime nostra interest id, quod statuitur ²⁾ de stipendiariis Afris agro dando adsignando: (*dumvir*) *det adsignetve, idque in formas publicas facito ut(i) referatur*). Apud agrimensorum iam frequens est commemoratio, quo tempore nulla fiebat adsignatio vel *per universitatem populis* ³⁾ vel *viritim nominibus* ⁴⁾ citra formam, quae publice proponebatur in aere, ita tamen, ut exemplar esset penes Caesarem: *omnium enim agrorum . . . adsignatorum formas. . . principatus in sanctuario habet* ⁵⁾. Quod confirmatur ipsa notitia, quae superest, de Patulcensium et Galillensium controversia agraria ⁶⁾, supervixerunt praeterea ad hunc usque diem Arausionensis formae particulae ⁷⁾, quam tamen recte negant Mommsen, Schulten, veteris inter adsignationis primordia ⁸⁾, sed secundo post Christum saeculo ille ⁹⁾, hic ¹⁰⁾ sub Augusto propter Galliarum censum conditam existimat. Habentur autem ad id formae, ut ex iis repeti possit vel locus vel modus, secundum quod inscriptum sit; nam docet quidem Hyginus agrimensor de locis numquam *ad formam* litigari ¹¹⁾, sed refellit eum quum divi Claudii auctoritas, quem perhibet lapis ¹²⁾ (*l)oca a pilis et columnis, quae a privatis possidebantur,*

temporibus, et mira res est Gracchanae limitationis monumentum exstare (*Notizie degli scavi* 1897 p. 123 = C.I.L. X 3861 = I 552). Quod explicasse non videtur Mommsen, quum doceat (C.I.L. X pag. 366) agrum Campanum a Gracchis divisum esse *ut loca(re)tur*. Ex diverso Beaudouin, *Nouv. rev. histor.* XVII (1893) p. 458-469, ut adsignaretur divisum esse credit, licet adsignatio perfecta non sit (Cic. de lege agr. II 29 § 81). Quod facilius admitti potest, quia sic intelligitur, cur pristina divisio obtinuerit.

1) Lin. 7, 78, 80.

2) Lin. 78.

3) Gromat. p. 5 lin. 1 (= Thulin 2, 2/3).

4) Gromat. p. 160 lin. 22 (= Thulin 125, 10/1). — "*Ovoμα* = *persona* in pa-pyris frequens est. Cf. e.g. P. Rain. sine no. (*Studien zur Palaeogr.* etc. (4) p. 71) lin. 160, 169, 175, 181, 202^b.

5) Gromat. p. 154 (Thulin 119) (cf. *Feldm.* II p. 405).

6) Bruns (1909) no. 71^a.

7) Publicavit eas (ex C.I.L.) Weber, *Agrargesch.* (1891) *Anl.* 1, sed partem principalem laculentius Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* I p. 291 (cum phototypo: *Anl.* 31).

8) Sub divo Iulio (Mommsen, *röm. Gesch.* III (1857) p. 533).

9) Herm. 27 (1892) p. 103.

10) Herm. 41 (1906) p. 2, p. 42-44. Non recte docet (p. 2) ante se de aetate formae Arausionensis quaesivisse neminem. Quaesiverat Mommsen.

11) Gromat. p. 129 (= Thulin 92).

12) C.I.L. VI 919 (= Orell. 3133; Wilmanns 853; Dessau 211).

causa cognita ex forma in publicum restitu(isse), tum Vespasiani similiter ¹⁾: *fines locorum* ²⁾ *dicatorum Dianae Tifatensi ex forma divi Augusti*. Ergo crimen est, tabulam aeream, qua forma agrorum contineatur, refixisse vel quid inde mutavisse ³⁾, quia scilicet ea *publicae fidei . . . testimonium redd(it)* ⁴⁾. Ut autem ad aea . . . perveniri *possit*, id est, ut possit secundum formam iudicari, tria concurrere oportet: ut sit, qui petit, successor eius, cui adscriptum est ⁵⁾; ut constet, nihil inde alienatum usuve captum ⁶⁾ esse, alioquin *arbitrio possessorum* fines mutati ⁷⁾ non patiuntur ad aea recurri, nisi quis forte ad mensuram transscripserit ⁸⁾; tertio, ut lapides extent, nam, ubi lapides interciderunt, *limites quoque ipsi, vel certe regiones* ⁹⁾, *non parentibus lapidibus difficile inveniuntur* ¹⁰⁾. Per hos igitur modos et per longi temporis praescriptionem reditur ad occupatoriam agrorum condicionem ¹¹⁾; potuit enim opponi ex forma suum petenti longi temporis possessio ¹²⁾, sed in Occidente post annum

1) Orell. 1460 et *Ann. épigraph.* 1894 no. 146 (= Dessau 3240).

2) *Agrorum* habet C.I.L. X 3828 (= Wilmanns 862 = Dessau 251).

3) L. 10 (8) pr. D. 48.13.

4) *Gromat.* p. 138 lin. 12 (= Thulin 102, 10).

5) Exigitur, ut de tota successione constet, non, quod excidere sibi passus est Weber, *Agrargesch.* p. 71, ut, quatenus constet, constet.

6) Usucapiuntur loca biennio (*Gromat.* p. 130 = Thulin 93).

7) L. 11 D. 10. 1; c. 2 C. 3. 39; cf. l. 21 D. 42. 8.

8) *Gromat.* p. 131/2 (= Thulin 94/5); cf. *ibid.* p. 45 lin. 22-25 (Thulin 35, 22-26).

9) Limites inveniri, qui hodierno quoque die in Orbe quondam Romano passim cernuntur (*Feldmesser* II (1852) p. 418^{***}; Neumann, *die Hellenen im Skythenlande* (1855) p. 403/4; Reclus, *Nouv. géogr. univ.* I (1879) p. 344; Beloch, *Campanien* (1879) p. 263, p. 309/10; Weber *Agrargesch.* (1891) p. 204^{***}; Beaudouin, *Nouv. rev. histor.* XVII (1893) p. 408/9; Meitzen, *Sied. und Agrarw.* I (1895) p. 320/1, p. 425/6; Schulten, *Abhandl. der Ges. der W. zu Gött.* II 7 (1898) p. 15-38 (cf. *Lit. Centralbl.* 1899 nr. 42 p. 1440/2); *id. Bulletin archéologique* 1902 p. 140-171; nam Brugi, *Atti dell' istituto Veneto* 58 p. 57-70, nihil adfert novi), nullius est adiumenti, quum dicere non possis, in qua parte agri sis, veluti citrata dextrata.

10) *Gromat.* p. 153, p. 154 (= Thulin 116/7; 118). — Non obstant, quae scripsit Nipsus de limitis repositione (*Gromat.* p. 286-289. Tractatum illustraverunt (*Notices et extraits* XIX (1858) p. 272 sqq.) Heronis *περὶ τῆς διόπτρας* veteres editores).

11) Ita factum commemorat *Gromaticus* (p. 178, 4-9 = Thulin 142, 14-19) in Campania finibus Minturnensium citra Lirem, ubi iam *opportunarum finium commutatione relictis primae adsignationis terminis more arcifinio possidetur*.

12) *Gromat.* p. 45, p. 115/6 (Thulin 35; 78/9); Bruns (1909) no. 82. Novo iure in finali quaestione tricennali tantummodo praescriptioni locus est (*Tribon.* c. 6 C. 3. 39).

385 in finalibus controversiis posse desiit, postquam placuit alteri Valentiniano ¹⁾ in his nulli locum esse temporis praescriptioni, quod mox veteris iuris ²⁾ exemplo coartavit Theodosius ³⁾, penes quem tunc erat totius orbis Romani legitimum imperium vi Occidentem detinente Eugenio, ad quinquepedales vel minores controversias. Prioris constitutionis auctor decreverat, ut esset omnibus ⁴⁾ finalibus controversiis *una praescriptio*, id id est, defensio ⁵⁾: . . . *si veteribus signis limes inclusus finem congruum erudita arte praestiterit*, id est: ubi vetera signa apparerent limitis finem facientis — non enim omnis limes finem facere creditur ⁶⁾, sicut ne hodie quidem via publica vel agger ⁷⁾ — ab eo limite ne abiretur. Cuius constitutionis ⁸⁾ mirabilis fortuna fuit: migravit enim e corpore Gromaticorum in acta concilii Hispalensis anni 619, inde in Gratiani decretum ⁹⁾. Ex superioribus autem apparet adsignationem diu stare non posse, si arbitrio possessorum fines permutari licebit; quod utique eveniet, si singulae acceptae non ad mensuram in frustra concidantur. Itaque credebat Niebuhr ¹⁰⁾ initio ¹¹⁾ ius fuisse, ne ulla

1) Gromat. p. 269, 1-13 (= c. 4 C. Th. 2. 26). Occidentalem esse constitutionem observavit Cuq, *Atti del congresso internaz. di scienze storiche* (1903) IX p. 342, quum data sit ad praef. praet. Italiae. Eandem ob causam verba subscriptionis pp. *Alexandriae*, quae servaverunt Codex Iustinianus (c. 5 C. 3. 39) et agrimensorum codex E, recusasse arbitror Theodorum Mommsen atque Gothofredum.

2) Usucapionum (Tab. VII 4). De longi temporis praescriptione nihil tale legitur (cf. Consult. IX 4).

3) Gromat. p. 269, 14 sqq. (= c. 5 C. Th. 2. 26).

4) Hoc significatur verbis: *quinque pedum praescriptione*, id est, definitione sive distinctione, *summota*, dissentiat licet Karlowa, *Beiträge* (1865) p. 154/5.

5) „*Verjährung*“ vertit hic quoque Karlowa, *Beitr.* cit. p. 155 ima.

6) Gromat. p. 14 lin. 5, p. 169, 6 (ubi pro *finitimi* legendum videtur *finitimis*) (= Thulin 5, 21; 134, 7); Rudorff, *Ztschr. f. gesch. Rechtswiss.* X (1842) p. 360. — Renuit Mommsen, *Westdeutsche Ztschr.* XIII (1894) p. 136: „*die Limitation (ist die Feststellung) des immer zugleich als Grenze dienenden Weges.*“

7) Harksen, *das preussische Kataster* (1896) p. 21.

8) c. 4 cit. (C. Th. 2. 26).

9) Cf. Savigny, *Gesch. des röm. Rechts* II (1834) p. 278; Rudorff, *Feldmesser* II p. 442; Conrat, *Gesch. der Quellen* I p. 150.

10) *Röm. Gesch.* II (1836) p. 458 (post notam 896), p. 708: „*dies führt auf die Vermuthung, dass ein assignirter fundus als eine geschlossene Hufe, als ein Ganzes in unveränderlichen Grenzen, anzusehen ist.*“

11) Nam postea non obtinuisse, certum est (Gromat. p. 40 lin. 5 sqq. = 10, 21 sqq. = Thulin 59, 12 sqq.).

in agro limitato acceptarum singularum divisio rata esset; quod ius deinde in lege Burgundionum Romana ¹⁾ invenire sibi visus est Savigny ²⁾, nam intelligit de agro limitato, quod ibi praescribi videtur: ne inter consortes divisio fiat. Sed magis est, ut ibi cohibeatur divisionis instauratio agri cuiuslibet ³⁾, quemadmodum fit lege Visigothica X 1 § 1 (*ut valeat semel facta divisio*) et § 2 (*de non revocand(a) divisione inter fratres* etc.). Ergo suo iure scribunt Mommsen ⁴⁾ et Rudorff ⁵⁾: apud Romanos nulla esse vestigia talium fundorum, quales in agro limitato Niebuhr deprehendisse se existimabat, id est, quorum fines immutabiles observentur, quos appellant *clausos* vocabulo sane ambiguo. Nam alio modo clausum („*geschlossen*“) id appellatur, quod continuum, non in diversis locis, possideatur ⁶⁾; tertio, quod nullam divisionem recipiat, ne intellectu quidem ⁷⁾. Ceterum, quod vestigia non comparent, id hodie non terret: licet enim vestigia desint, tamen ex *analogia* defenditur ⁸⁾, Romanae quoque initio loca alienare non licuisse, sed aut integrum fundum aut ratam partem. Quod non per se vituperandum est sed cum cautione, an vera sit analogia, examinandum. Examinabitur autem sequenti capite (CX).

---

1) XVII 4.

2) *Gesch. des röm. Rechts* II (1834) p. 34.

3) Divisionem permittit lex (*agri communis nullis terminis delimitati*, id est, secundum quod ego existimo, quin ad Compilatoris mentem ipse Savigny (p. 35), nondum positus terminis comportionalibus inter socios distributi.

4) *Feldmesser* II (1852) p. 154: „*die Römer (kannten) geschlossene Hufen überall nicht*“; *Röm. Gesch.* I (1861) p. 87: „*das römische Recht weiss (Nichts) von Geschlossenheit der Liegenschaften.*“

5) *Feldmesser* II p. 381: „*Nichts kann . . . unrömischer sein als Niebuhr's Annahme geschlossener Hufen.*“

6) Mommsen, *röm. Gesch.* I (1861) p. 183¹; Steppes, *das Grundbuch im Entwurfe* (1892) p. 20/1, qui propterea confusionis evitandae causa, cuius fines immutabiles observentur, id appellat (ibid.) „*gebunden*“.

7) Weber, *Agrargesch.* p. 69^{2*} (cf. Waitz, *Verfassungsgesch.* I (1880) p. 128 not. 4), sed p. 83^{6*}: cuius fines immutabiles observentur.

8) Veluti a Maximiliano Weber, *Agrargesch.* (1891) p. 80, p. 81 (ante not. 63). Neque Bartholdum Georgium hic laudat neque Fridericum Carolum neque Burgundiones nec aliud quidquam praeter *analogiam*.

CX.

QUID VINDICARI POSSIT.

Vindicari hereditates ¹⁾, servitutes, res corporales, quae modo sint in commercio ²⁾, liberos homines ³⁾, greges ⁴⁾, ignorare puto neminem. Sed non satis animadverterunt viri docti esse praeterea modi, id est, quantitatis vindicationem ⁵⁾, non absolute, sed si quis ex acervo, quem alius detineat, certam quantitatem sibi defendat. Dabitur enim, si frumentum forte fuerit, *in rem actio . . . pro modo frumenti* ⁶⁾, id est: *in quantum paret in illo acervo suum cuiusque esse* ⁷⁾; in qua actione iudex adiudicat non quantitatem tantum, sed bonitatem quoque: continetur enim arbitrio huius iudicii ut aestimetur, *quale cuiusque frumentum fuerit* ⁸⁾. Condemnat igitur, nisi restituatur quantitas aestimata, id est, non aere aestimata sed bonitate sui ⁹⁾. Eodem sensu in hac actione aestimata quantitas *pet(i)* dicitur ¹⁰⁾. Datur autem haec actio etiam de pecunia numerata ¹¹⁾, eritque utilis non tantum, si duorum acervi postea mixti sint, sed etiam, si acervus unius propter do lego legatum pro portione quantitatis legatae ad

1) De tutela quaerit Mitteis, *Privatrecht* I p. 76/7, adhibitis Gai. I § 168; Ulp. XI § 6, non adhibito Theoph. IV c. 285.

2) De Latino cf. Gai. II § 195 io. Plin. Epist. X 104 (Mitteis, *Privatrecht* I p. 78 not. 14).

3) *Adiecta* scilicet *causa* (l. 1 § 2 D. 6. 1). — Cf. praeterea l. 37 pr. D. 50. 1.

4) Diversum observatur in peculio (l. 56 D. 6. 1), praeter castrense (l. 20 § 10 D. 5. 3), quum *pro hereditate habetur* (l. 2 D. 49. 17). Non debet movere c. un. C. Th. 2. 22.

5) Scribit Windscheid (1891) § 226a (not. 2), quantitatis nullum esse dominium („dingliche(s) Recht an einer generisch bestimmten Sache (ist unmöglich)”). Quantitatis esse sub certa definitione vindicationem, non dicit. Dicit Ferrini, *Pandette* (1900) p. 376¹. Eam cum proprietate confundit Dernburg, *Pandekten* I (1892) § 210 (p. 486).

6) § 28 Inst. II 1.

7) L. 5 pr. D. 6. 1.

8) § 28 Inst. II 1.

9) Cf. l. 4 § 1 D. 19. 1.

10) Gromat. p. 45 lin. 18/19 (= Thulin 35, 16) (cf. infra).

11) L. 37 § 1 D. 15. 1. Huic Iuliani responso ne obstitit Iavoleni l. 78 D. 46. 3, sequenda erit in l. 78 cit. Italicorum interpretatio (Ferrini, *Pandette* (1900) p. 376 not. 1 = Barsanti, *Archivio giurid.* 58 (1897) p. 204/5) vel manus danda Cuiacio, Obs. XIII c. 28.

legatarium, non legatae ad heredem spectare coeperit ¹⁾. Quantitatis vindicatio inprimis de rebus mobilibus competit, quae res pondere mensura numeroque constant, sed etiam de rebus immobilibus ²⁾, sive quis *in centuria* ³⁾ sive in alia certa regione ⁴⁾, velut *in territorio* ⁵⁾ vel *ἐν τόπῳ* ⁶⁾, (*modum*) *aestimatum* ⁷⁾, id est, certum iugerum numerum certa bonitate ⁸⁾, aut adsignatum aut adiudicatum ⁹⁾, aut accessionis iure debitum ¹⁰⁾ sibi vindicet ¹¹⁾. Agitur autem hac actione, quatenus sunt formae, velut in adsignatis et quaestoriis, semper *secundum formam* ¹²⁾, quocirca evanescit ea, quum ad formam perveniri iam non potest, quod quando fiat, superiore capite (CIX) vidimus. Exigunt praeterea mensores, (*ut*) *loci natura indicetur et cultura* ¹³⁾, scilicet

1) Cf. Gai. II § 196; Ulp. XXIV § 7.

2) Pertinetatne eo *Ann. épigr.* 1901 no. 240, dubitari potest. Certa res est de *GU* (Hübner) 1270: *de quantum minus (v)eniret ad ipsum modium complerent illum et voverent terminos.*

3) Gromat. p. 293 lin. 21/2.

4) Gromat. p. 22/3; p. 46-48 (= Thulin 9; 36-38) (cf. *ibid.* p. 160 lin. 18/9 = Thulin 125, 6/7).

5) Modest. L. 7 D. 10. 1.

6) Pap. Berol. (*BGU*) 616, quo de papyro cf. Mitteis, *Herm.* XXXII (1897) p. 656-658. *Τόπῳ* restituit Grenfell, *P. Tebt.* II pag. 385.

7) Gromat. p. 45 lin. 18/9 (= Thulin 35, 16).

8) Alio rem deducit Weber, *Agrargesch.* p. 74 not 49.

9) C.I.G. 1733b ia. 1733a.

10) Cf. Waitz, *Verfassungsgesch.* I (1880) p. 125: *„An die Hofstätte war das Recht auf (Acker)land von bestimmter Grösse, wenn auch nicht immer von bestimmter Lage gebunden.“*

11) Talein actionem esse in edicto Lotharingico (*Ordonnance de Lorraine donnée par Léopold en 1707* tit. 1 art. 8) recte docet Robernier, *Preuve du droit de propriété* I (1843) p. 79/80. Nam, quod putat Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* I (1895) p. 89 (cf. Weber, *Agrargesch.* p. 75 not. 51), modi vindicationem (*„die Berechtigung . . . sein . . . Maass im Gewanne zu fordern“*) inveniri in veteribus Danorum legibus id refellit ipse, dum scribit (p. 101/2), in eam actionem nomine tenus venire modum (*„ei(n) nominelle(s) M(aass)“*), revera autem ratam partem (*„(ei)nen aliquot(en) Theil(l)“*), sicut in lege rustica Byzantina, quam exponit Zachariae, *Gesch. des griechisch-römischen Rechts* (1892) p. 252/3. — Hodie apud Gallos agri modus absolute vindicatur eo colore, quasi finium causa agatur (Robernier, *op. cit.* I p. 264-273).

12) Gromat. p. 131 lin. 13 (= Thulin 94, 19) cf. *ibid.* p. 45 lin. 11, lin. 18 (= Thulin 35, 11. 18/9).

13) Gromat. p. 45 lin. 17/8 (= Thulin 35, 13). — Cur indicanda sit *cultura*, non dicit Weber, *Agrargesch.* p. 74**.

cet, ne simpliciter modum vindices sed simul èt modum èt locum, id est, locum cum adiectione modi. Erit igitur modi vindicatio quasi loci petitio, cuius loci *modus a petente . . . propon(a)tur* ¹⁾, quem modum *forma praescri(pserit)* ²⁾; natura autem et cultura ideo indicanda est, quia loci controversia *ex similitudine fere culturae* dirimi solet ³⁾. Vinces igitur, si ex accepta tua, cuius verbi gratia dodrantem possides, *huic similem quartam* adversarius habeat sive in eadem centuria sive in *quacumque proxima*, in qua acceptae tuae quadrantem sortitus sis ⁴⁾, restituetque tibi ad petitionem tuam non simpliciter modum, sed *ad modum arbiter locum* ⁵⁾. Ex hac doctrina de modo nemo obtinere potest, nisi ante obtinuerit de loco, quo fit, ut aequè prosit de modo in rem agere, atque de rivo reficiendo interdicto, in quo exigitur, ut duas res actor doceat: *èt hoc anno se usum èt [ei] servitutem competere* ⁶⁾. Sane non placuit doctrina Siculo Flacco, qui scribit: ubi secundum formam litigetur, ibi petitori *nihil . . . nocere debe(re) varietates . . . culturarum* ⁷⁾. Litigatur autem secundum formam non tantum de modo, sed etiam de loco ⁸⁾, si *specie(s)* per formam indicata sit ⁹⁾, sicuti legimus ¹⁰⁾ in Pannonia adsignatorem quemdam formis adscripsisse non tantum modum, quem adsignaret, sed (quae mensuralis est obligatio parallelogrammi rectanguli) longitudinem quoque et latitudinem singularum acceptarum, quae a ceteris terminari quidem solerent in agro ¹¹⁾, non solerent in forma

1) Gromat. p. 13 lin. 2 (= Thulin 5, 11/2).

2) Gromat. p. 43 lin. 22 (= Thulin 33, 16).

3) Gromat. p. 129 lin. 15/6 (= Thulin 92, 20/1).

4) Gromat. p. 14 (= Thulin 5). — Vidit Mommsen (Herm. XXVII (1892) p. 116), quem sequitur Thulin, eo loco, quem interpretamur, de una sorte, non vidit, quod viderat Lachmann, de duobus agi possessoribus.

5) Gromat. p. 55 lin. 13/4 (= Thulin 47, 6/7).

6) L. 3 § 3 D. 43. 19. Cf. Dernburg, *Pandekten* I (1892) § 257¹¹.

7) Gromat. p. 161 (= Thulin 125/6).

8) Quod docuimus superiore observatiuncula (CIX).

9) Cf. Gromat. p. 46 lin. 13 (= Thulin 36, 17); p. 47 lin. 15, 19 (= Thulin 38, 9. 13). — Speciem fundi cum culturae genere confundit Weber, *Agrargesch.* p. 17 lin. 7

10) Gromat. p. 121 (= Thulin 84) (Weber, *Agrargesch.* p. 25/6).

11) Gromat. p. 172 lin. 6/7; p. 199 lin. 16/8 (= Thulin 137, 2/3; 162, 18/9).

scribi ¹⁾. Ex tali igitur forma non magis modus quam locus restituatur, quod semper eveniet, ubi *more antiquo* ²⁾ per *proximos possessionum rigores* ³⁾, id est, per strigas et per scamma adsignatum sit. Itaque vehementer errat, qui putat ⁴⁾ in adsignato antiquam esse modi vindicationem, cui locus non fuit, quamdiu per strigas et per scamma adsignabatur, quae adsignatio *antiqu(a)* est, sed locus esse coepit, posteaquam *more colonico* ⁵⁾ centuriae delimitari coeperint ⁶⁾, in centuriis autem modus ⁷⁾ adsignari. Multo magis errat, inde qui deducit ⁸⁾ mancipatione antiquitus *modum transferre* ordinarium fuisse. Nec video, quid ad hanc sententiam conferat, quem ille solum laudat ⁹⁾, Ulpianus, ubi ¹⁰⁾ promittit quidam intra certum diem *adsignaturum se modum*, id est, de modo agri obligat se usque ad certum diem ¹¹⁾,

1) Formis inscribi solent centuriae, centuriis modi distributio, id est: quot iugera cuicque data sint intra limitationem (e.g. Gromat. p. 155 lin. 8-11 = Thulin 119, 13-16). Olim ne in agro quidem acceptas terminari solitas, opinio est Maximiliani Weber, *Agrargesch.* p. 26: „Gegenstand der Assignment . . . war nur der modus“.

2) Gromat. p. 3/4 (= Thulin 1 lin. 15).

3) Gromat. p. 3 lin. 1 (= Thulin 1 lin. 8/9). *Proximos rigores* esse fines, diviavit Weber, *Agrargesch.* (1891) p. 26: „die [nächstliegenden] Besitzesgrenzen“. Tulit adsensum quum Augusti Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* I (1895) p. 292 (rigores vertit „Grenzwege“) tum vero hactenus Adolphi Schulten, *Bonner Jahrb.* CIII (1898) p. 15 (vertit „Grenzraime“); *Bulletin archéologique* 1902 p. 134, quum non tulisset Mommseni, *Herm.* XXVII (1892) p. 82^a (vertit „die die Wegbreite einschliessenden Doppellinien“). Quorsum igitur genitivus *possessionum*, qui a rigoribus pendet?

4) Weber, *Agrargesch.* p. 80.

5) Gromat. p. 205 lin. 1 (= Thulin 168, 1/2).

6) Coeperunt utique a C. Graccho. Cf. lex agr. inser. lin. 44, 66, 89; C.I.L. X 3861 (= I 552); Gromat. p. 165 (= Thulin 129/30), 209-261 (passim).

7) In modum quo minus cedat rata pars centuriae, veluti tertia, nihil obstat (Gromat. p. 200 sq. = Thulin 163/4), quod quum frequens tum fortasse initio moris („sehr häufig“) und vielleicht ursprünglich überwiegen(d)“) fuisse putat Mommsen (*Westdeutsche Ztschr.* XIII (1894) p. 136) atque sic locum communi dividendo iudicio (Herm. XXVII (1892) p. 82), a quo prudenter abstinet Weber, *Agrargesch.* p. 16 ima.

8) Weber, *Agrargesch.* p. 79: „(weil) die forma bei der Assignment nur den modus enthielt.“ Sie loquitur, quasi Romani ab initio adsignationes in formas retulerint, a qua sententia proxime abest Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* I (1895) p. 305/6.

9) *Agrargesch.* p. 77 not. 57. — Non monet Weber, se contra èt Pisanam èt Mommsenianam literam pro *liberetur* edere *laederetur*.

10) L. 5 pr. D. 11. 6.

11) L. 40 pr. D. 18. 1.

post eum diem de loco, quem demonstraverat ¹⁾. Potest sane auctore locupletissimo ²⁾, sicut locus ita modus, id est, certus iugerum numerus *ex fundo* ³⁾ certo mancipio dari, sed num propterea iure contendit Weber, hoc genus alienandi antiquitus fuisse moris? Qui vel gravius peccat, modi mancipationem quum confundit cum pro parte mancipatione ⁴⁾, ut ex analogia, quam vocant, rem obtineat ⁵⁾, deinde postquam lectoris corruptit iudicium suam utriusque negotio appellationem furtim restituit ⁶⁾. Scilicet scribit, apud omnes populos, apud quos ager initio rerum ita communis fuerit, ut singulis fundus deberetur, quam agrorum constitutionem appellant „*Hufenverfassung*” ideo, quia fundum debitum ipsum appellant „*Hufe*” ⁷⁾, ibi ubique ante permitti solitum, ut rata pars fundi cuiusque alienetur quam locus ⁸⁾; proinde apud Romanos — nam apud Romanos agrum

1) Sic apud Ciceronem pro Tullio c. 7 venditor *modum proscribi(t) . . . fines . . . demonstra(t)*, vel apud Paulum l. 45 D. 21. 2: *qui fundum (dix)erat iugerum centum, fines multo ampli(ores) emptori demonstra(t)*, quod cum damno aerarii ne fiat, cavetur Pap. Hibe 75. Sane demonstrari *modus* quoque dicitur (l. 36 § 1 D. 50. 1).

2) Papinian. l. 64 § 4 D. 21. 2 (Paling. 133). — Cf. Lamprecht, *Wirtschaftsleben im Mittelalter* I 1 (1886) p. 342.

3) Hoc supplebimus cum Theodoro Mommsen.

4) Fundi pro parte mancipationem admittunt Cic. ad Att. XIII 50 § 2; Cels. fr. Vat. 80. Cf. Bruns, font. (1909) no. 133.

5) *Agrargesch.* p. 80 not. 62.

6) *Agrargesch.* p. 81 (post notam 63).

7) Alioquin „*Hufe*” etiam dicitur praedium, quod pro locorum consuetudine plus minusve iugerum capiat (Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* I p. 75) et „*Hufenverfassung*” non agrorum sed census secundum has hobas („*Steuerhufen*”) ordinatio, quae census ordinatio apud Germanos inde a Carolo Magno usque ad hoc saeculum frequentissima fuit (Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* I p. 72/3, 75, 439; Savigny, *Verm. Schr.* II p. 174¹, 212/3). Modo hanc modo superiorem „*Hufenverfassung*” vel „*Hufeneinteilung*” intelligit Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* I p. 72, 433, 439, 538, et nimis celeriter, ubi fuerint „*Hufen*”, ibi fuisse statuit „*Hufenverfassung*” (I p. 533/4), quod ita procederet, si „*Hufe*” semper esset vel fundus debitus vel „*Steuerhufe*”.

8) Cf. Maurer, *Einleitung* etc. (1854) § 94; Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* I p. 107: „*das Wesen der Hufen als genossenschaftliche Antheile an der Flur bedingte als natürlichste und ursprünglichste Art der Veräusserung die nach Ganzen oder nach Bruchtheilen*”; Weber, *Agrargesch.* p. 75 not. 51. Ceterum alienari loca a colonis fiscalibus vel ecclesiasticis vetat Carolus Calvus in Edicto Pistensi (Capitul. 273) § 30, *ne villae destructae atque confusae fiant* atque hoc modo debita pensio intercidat.

ea lege communem fuisse, de qua diximus, non dubitat ¹⁾ — eodem prorsus modo cum tempore ius mutatum esse credi oportere („es ist anzunehmen, dass dies in der römischen Rechtsentwicklung [vermuthlich] ganz ebenso sich vollzogen hat“). Pergit: Romanos ab alienatione ratae partis prius ad modi, deinde ad locorum alienationem processisse ²⁾. Hoc vero sic idem est, quod superius, ut nihil interest inter tria et duo. Illud prorsus commentitium est, quod huic velut fundamento superstruxit ³⁾: quia apud Romanos licuerit modum alienare — licuisse confiteor — ideo credi oportere, in Urbe Romana praeter fora, quae omnes novimus: boarium, olitorium, piscatorium, quoddam fuisse agrarium, ubi incredibili celeritate, ut syngraphae, sic solida iugera per manus emptorum ambulaverint, nisi dicendum est: volaverint, et quidem *sine signo* ⁴⁾, nam de signo nihil exprimit. Cuius iuris unicum vestigium superesse dicit l. 5 pr. D. 11. 6, quum fuisset utique ad Papinianum ⁵⁾ provocandum, vel, si tota res iocandi genere continetur, ad Suetonium ⁶⁾. Nec me praeterit apud populum Americanum, paulo post quam sui iuris factus esset, vacui agri immensam copiam nactus iugeribus vendundis fora pullulasse ⁷⁾.

1) *Agrargesch.* p. 49-51.

2) Rursus confundit pro parte alienationem et modi op. cit. p. 85.

3) Op. cit. p. 99.

4) *Signum* requirebat in eam rem Mirabeau (apud: Laferrière, *Principes de la révolution française* (1850/1) p. 159: „comme . . . on ne peut pas faire circuler en nature des arpents de terre, je pense qu'il est égal d'en faire circuler le signe“) *Signum* autem requiritur *publicum*, ne quis unius rei multa sumbola emittendo fallat. Attamen et Romanis privata tessera sufficere posse visa est in mancipiorum venditionibus (c. 1 C. 8. 53 [54]) et Germanis (*Handelsgesetz.* (1870) § 649) in mercium, quae sub instrumento navigent, quin immo (cf. nostra *Beginsele van Grondboekwetgeving* (1892) p. 54/5) hypothecarum translationibus. Cf. praeterea § 45 Inst. II 1 (sed etiam l. 74 D. 18. 1).

5) L. 64 § 4 D. 21. 2.

6) VI § 11 (*sparsa et populo missilia omnium rerum . . . novissime naves, insulae, agri*). Ibi quae *missilia*, dicuntur *σύμβολα* apud Dionem Cassium XLIX 43 § 4, *tesserae* apud Orell. 3994. Dabit plura Pernice, *Ztschr. der Sav.-St.* V (1884) p. 110/1.

7) H. Verloren van Themaat, *Een studie over het grondbezit in de Vereenigde Staten*, Diss. Leid. 1912 p. 93 lin. 33/4. Ibi de symbolo nihil exprimitur.

DE EXORDIO OEDIPODIS TYRANNI SOPHOCLEAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

ὦ τέκνα, Κάδμου τοῦ πάλαι νέα τροφή,
τίνας ποθ' ἔδρας τάσδε μοι θαάζετε
ἰκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμμένοι;

De versu secundo vix quidquam est quod dicam. Aequi bonique enim consulendum censeo si magnus poeta in verborum usu sibi aliquid largitus est, atque adeo in uno vocabulo, idque paululum. Putidum mihi videtur rogare annon hic *θαάζετε* fuerit scribendum. Imperant poetae non serviunt, minime vero serviunt edictis et decretis grammaticorum. Neque mihi Hermanni probatur ratio qui hic quoque *festinandi* et *properandi* vim habere *θαάζειν* arbitratur ideoque locum nostrum sic fere interpretandum censet: „quid ad has sedes properatis festinatisque?” Nam neque omnino gravium virorum, senum senatorumque, est curriculo currere et rex, suae sibi conscius dignitatis, tum demum cives alloqui incipit cum eos suo sibi loco manentes cernit, sive stantes, sive sedentes sive denique procumbentes. Accedit quod ipsum illud *τίνας τάσδε* documento est *ἔδρας* esse accusativum „obiecti interni”, ut aiunt Aristarchi filii, ut *ἔδρας θαάζειν* nihil aliud esse possit quam *ἔδρας καθῆσθαι*. Conferantur haec verba comici, sed poetam tragicum loquentem inducentis (Ar. Thesm. 889):

τί δὴ σὺ θάσσεις τάσδε τυμβήρεις ἔδρας;

Nonne ei haec scribenti ipse versus noster obversabatur? Et quid *sibi voluisset* Sophocles quis melius quam Aristophanes intellexisse censendus est?

Sed de versu tertio in medium mihi proferre posse videor aliquid quod et novum sit et verum neque prorsus spernendum.

Vocem *ἐξεστεμμένοι* non esse posse idem quod Latinum *coronati*, ut opinor, sentiunt omnes. Ut mittam olivae ramum non facile ita flecti curvarique posse ut coronam efficiat, nunquam is fuit rami supplicis usus ut supplex eum capiti suo imponeret, sed aut manu eum tenet aut . . . . Statim dicam!

Hoc, ut dicebam, iam sentiunt omnes. Quid ergo faciunt viri docti ut tamen ex illo *ἐξεστεμμένοι* aptum extendant sensum? Ipsum illud „manu tenentes” in eo inesse adseverant. Sic enim fere ratiocinantur:

ἐξεστεμμένος est *κεκοσμημένος*, atqui qui aliqua re *ornatus* dicitur ea *instructus* esse intelligendus est, ergo qui *κλάδοις ἐξεστεμμένος* esse dicitur recte sic describitur non solum si capiti eos habet impositos sed etiam si manu eos tenet vel alio quocunque tandem modo secum fert.

Vides quam belle hic inter se permisceantur omnia, latina cum Graecis, primae vocabulorum significationes cum derivatis, rariora cum usitatis, et quantopere negligatur id quod ante oculos est: quis enim sive verbum *στέφειν* sive *στεφανοῦν* legit, *coronae* significationem missam facere potest?

Fac tamen hic factum esse quod fieri nullo modo potuit quodque nusquam alibi factum esse pro certo constat ut verbo *ἐξεστεμμένει* nobis proponerentur homines aliquid manu tenentes . . . . **non** tenent manibus ramos suos supplices senes nostri Thebani. Argumentum quaeris? Clara illud voce ipse pronuntiat poeta. Postquam enim Cleon oraculi responsum retulit et Oedipus denuo asseveravit se nihil intentatum relicturum ut Laii percussores investigentur deprehendanturque, hac ille ad supplices nostros allocutione suae imponit finem orationi illosque a se dimittit:

ἀλλ' ὡς τάχιστα, παῖδες, ὑμεῖς μὲν βάρβαρον
ἴστασθε, τοῦσδ' ἄραντες ἰκτῆρας κλάδους,
ἄλλος δέ κτέ..

Tollere ramos suos supplices iubentur et surgere ipsi. Ergo hactenus genibus nitebantur (id quod poeta iure suo καθῆσθαι dicit) ramosque illos . . . nimirum humi deposuerunt.

Iam hinc aliquo modo efficere possumus illi rami supplices quid sibi velint, quae sit illorum vis et efficacia. Sed et multi alii loci eam rem illustrant; tamen nescio an nullus clarius disertiusque quam prima *Supplicum Euripidearum* scena.

Eleusina se contulerunt matres septem regum, qui ante Thebarum moenia ceciderunt, Aethram imploraturae ut a Theseo filio auxilium petat ipsis adversus crudele et impium Thebanorum decretum quo sepeliri illi vetantur.

Audiamus ipsam (vs. 20 sqq.):

καιὸν δὲ Φόρτον ταῖσδ' (mulieribus Argivis) ἔχων χρεῖας
 Ἄδραστος ὄμμα δακρυόεις τέγγων ὄδε ἔμῃς
 ΚΕΙΤΑΙ

non iam genibus nititur legationis dux sed humi se prostravit. Idemque et Thebae faciunt anus, quarum hae sunt preces:

ἰκετεύω σε γεραῖά
 γεραῖῶν ἐκ στομάτων
 πρὸς γόνυ πίπτουσα τὸ σόν.

Quid ramis suis fecerunt? Non, ut opinor, manibus eos retinuerunt. Satis absurdum id foret spectaculum sic iacentium. Sed item ut senes Thebani in Oedipode eos deposuerunt. Quo modo et quo consilio? Eadem nobis ad hanc quaestionem respondebit Aethra. Sic enim narrat: pro patriae meae fertilitate hic in ipsa frugum patria rem divinam modo feci (iamque domum redire, templo relicto cupiebam)

δεσμὸν δ' ἄδεσμον τόνδ' ἔχουσα Φυλλάδος
 μένω πρὸς ἀγναῖς ἐσχάραις δυστὶν θεαῖν
 Κόρης τε καὶ Δήμητρος, οἰκτείρουσα μὲν
 πολιάς ἄπαιδας τάσδε μητέρας τέκνων
 σέβουσα δ' ἱερὰ στέμματα.

Procedere eam vetant prohibentque rami sic scilicet dispositi ut hemicyclium efficiant cuius imus templi gradus cardo est et eodem ordine procubuerunt supplices. Transgredi illud vel calcare pedibus ramos insignis foret impietas, *vinculorum* ergo vim rami supplices sic dispositi habent eumque qui precibus aditur

tam diu retinent donec preces illas exaudiverit ¹⁾. Ita et senes Thebani fecerunt egregieque a poeta (nam cum poeta nobis res est qui non vim quidem afficit vocabulis sed tamen iure suo leviter ad suum usum ea deflectit, praesertim is qui lectum nuptialem Iocastes τεκνοῦντα καὶ τεκνούμενον appellet!) dicuntur

ἰκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμμένοι

hoc est „qui ramis vestris coronam” (sic enim illud hemicyclium dicit, minime iusto audacius) „effecistis” sive „qui cum ramis vestris ipsi in coronae formam procubuistis”. Est enim „verbum medium” hic ἐκστέφεται.

Ramos supplices manu tenent qui singuli singulos precibus adeunt, ut Calchas Agamemnonem, sed et ille quominus rex se inauditum relinquat prohibere potest: stat enim et ramum προτείπει eumque dextrorsum sinistrorsumve movebit prout rex huc vel illuc iter flexerit.

1) Conferantur eiusdem Aethrae verba haec (vs. 86 sqq.):

δίχεται δέ μοι

κήρυξ πρὸς ἔστυ δούρο Θεοῖα καλῶν,
ὡς ἢ τὰ τούτων λυπρὸν ἐξέλη χθονὸς
ἢ τὰσδ' ἀνάγκας ἰκεσίονος λύση θούος
ἕσιόν τι δράσας.

AD CARM. PRIAP. LXIII, 15 sqq.

Narratur puellam in Priapi sacellum venire solere cum suo amatore,

quae tot figuras, quot Philaenis enarrat,
non inventis pruriosa discedit.

Simul metro et sententiae consulemus scribendo:

quae tot figuris, quot Philaenis enarrat,
novisque iunctis, pruriosa discedit.

G. V.

DE CATONIANIS LIBRARIORUM MEMORIIS DUABUS.

SCRIPSIT

M. B O A S.

Singulare committitur errorum genus a librorum manuscritorum scribis, cum quae apud alios lectitaverunt auctores enuntiata, facultate data sui auctoris verbis substituunt inviti atque subiciunt. Quae quidem res saepius in Homeri Sacraeque Scripturae verbis immerito suppletis suppositisque est notata; ex Catonis vero petita libro, quem memoria a puero haud raro tenuisse librariorum certum est, nescio an observata iam non sint exempla ac proposita. Quapropter unum, alterumve fortasse, haud abs re sit laudare.

Postquam in cod. Vat. Barb. Lat. 41, saec. XIII, quem sex illos auctores complecti nuper (Mnem. 1914 p. 19) monui, Catonis Distichorum haud parvi momenti recensionem deprehensam excussi, reliquum librum manu pervolvens in Aviani de leone et capella incidi fabulae 26^{ae} epimythium interpolatum, quod in Froehneriana editione (1862 p. 53) audiens:

ne properes blandis cuiusquam credere dictis,
sed si sint fidei, prospice quis monuit ¹⁾

hac exhibetur forma innovatum:

noli tu blandis cuiusdam credere dictis,
sed si sint fidei, prospice qui veniunt.

---

1) „Respice quae D (= Par. 8302), quid moneat Z (= liber typis impressus)” Froehner. In cod. Campensi (Mn. 1914 p. 39) legitur: non nimium verbis cuiusdam (*non* cuiusquam, ut est in Nodellii ed. Aviani 1787 p. 41) credito blandis, sed si sint fidei prospice quae moneant.

Ut prioris versus immutationem glossatoris interpolatorisve pro-
dere studium manifestum est, ita ultima verba videntur esse
repetenda ex Catoniana memoria Dist. II. 24, 1:

prospice qui veniunt hos casus esse ferendos,
deteriores enim codices novi complures, qui contra ac meliores
(*veniant*) praebeant indicativum (*veniunt*); post quod verbum
inciditur sententia in omnibus praeter Veronensem codicibus,
cuius auctoritate perductus (cf. Mnem. 1915, p. 307 sqq.) Baehrens
iniuria verba *casus hos* virgula interposita traiecta edidit.

Alterum atque, quo magis codex in quo legi perhibetur a
Catone est alienus, eo insignius haberemus exemplum, nisi le-
viorem faceret fidem lectionis auctorum discordia. Ovidius de
hominis gradibus aetatibusque Metam. XV. 214 cum alia tum
haec vs. 225 sqq. disserit:

inde valens veloxque fuit spatiumque iuventae
transit; et emeritis medii quoque temporis annis
labitur *occiduae* per iter declive senectae.

Longa alia subministratur cum in Riesiano tum in Korniano
apparatu critico lectio ex uno hausta codice Hauniensi 2008
olim Hamburgensi saec. XIII:

labitur *exigue* per iter declive senectae.

Quae nullam habet explicationem nisi ex memoria Catoniani
Dist. II. 17, 2:

labitur *exiguo* quod partum est tempore longo.

Atqui credibile est eam non tam debere ipsi multis sane locis
interpolato codici quam „libri collationi in Bonnensi Burman-
niana editionis exemplari extanti a P. D. Longolio accurate
ut videtur factae”, ex qua eam se petivisse testatur Riese (praef.
Met.² p. ix). Nullam enim variam lectionem huic adscripsit loco
in novissima ed. crit. qui vir Ovidianus ipse se codicem contu-
lisse confitetur (praef. xx), Hugo Magnus; quem putari temere
lectionem a vulgata traditione omni abhorrentem neglexisse vetat
ea qua eius editio exarata est cura ac diligentia. Quocirca
nunc relicta in medio hac in re codicis Hauniensis auctoritate
Catonianam utique memoriam indicavisse satis esto.

AD HORATII C. III, 4, 2.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Ecce iterum Polenarius meus! Qui nuper et alia ad me scripsit et se, cum post aliquod tempus (gravissimo enim casu fuerat afflicto) denuo in manus sumsisset Horatium, denuo esse miratum tam multis illum poetam esse commaculatum vitiis.

En aurea iam haec acutissimi viri verba. Falsum, immo falsissimum est quod credere iubemur tantum non tale ad nos poetae Venusini opus pervenisse quale reliquerit ipse. Nam si quis vel illos solos collegerit locos qui nostra aetate a sagacibus sunt emendati philologis, idque emendationibus non certis minus quam necessariis, satis magnus existet acervus.

Tum unum in notissimo versu indicat vitium tam manifestum ut nunc demum esse observatum plane sit incredibile. Orat Calliopen poeta ut *longum* dicat melos. Unquamne quidquam vidisti ineptius? Quid vero Polenarius? Ipsam me iudice Horatii manum restituit legendo: tibia . . . longā.

Atque annotat: „carmen componit Horatius *in templo* recitandum, in qua re *longa* adhibetur tibia. Et ad Richium nos relegat cuius haec sunt verba (in Dictionnaire des antiquités Romaines et Grecques):

„la *tibia longa* est la tibia que l'on employait dans les temples pendant les sacrifices pour faire entendre une musique éclatante et solennelle au moment de la libation”.

Denique totam sententiam suam his comprehendit verbis,

quae, quoniam vel sic satis clara est etiam iis qui nostrum sermonem ignorant, vernacule ita repetere iuvat ut sunt scripta ab ipso:

„de eerste strofe van c. IV l. 3 is te beschouwen als een *opschrift*, hetwelk (ontdaan van de alliteratieve en andere versieringen) luidt: voor declamatie met begeleiding van tibia longa, voor zang door een sopraanstem, a capella, of voor recitatief met gitaar”.

Equidem unde illud de tibiae longae usu habeat Richius nunc non quaero, quoniam, etiam si illud *longa* nihil aliud est quam epitheton ornans, tamen gratissima et venustissima est ipsa dispositionis symmetria: „tibia longa, voce acuta, fidibus Phoebi”.

Sed hoc tamen nomine vel maxime laudandum Polenarii inventum quod is primus mortalium vidit quam ridiculum esset istud *longum melos*, quod, semel convictum damnatumque, nullis iam argutiis quisquam defendere et in integrum restituere conabitur. Si *ingens* vel *grande* hic legeretur (fac metrum illas voces admittere), aequi bonique consuleremus. *Longum* vero melos quid aliud est quam melos quod *taedium pariat* et satietatem? Et nihil, ut opinor, magis hic vitandum quam eiusmodi cogitatio suspicioque.

SOPH. OED. REG. VS. 80 SQ.

ἄναξ Ἄπολλον, εἰ γὰρ ἐν τύχῃ γέ τῳ
σωτήρι βαίῃ, λαμπρὸς ὥσπερ ὄμματι.

Herwerdenus coniecit: λαμπρὸς ὥσπερ ὄμμα σόν. Optime quod ad sententiam, sed quidni scribamus: λαμπρὸς ὥσπερ ὄμματ' εἶ? In eadem vocabula exit eiusdem fabulae vs. 371:

τυφλὸς τὰ τ' ὄτα τόν τε νοῦν τὰ τ' ὄμματ' εἶ.

G. V.

quae, quoniam vel sic satis clara est etiam iis qui nostrum sermonem ignorant, vernacule ita repetere iuvat ut sunt scripta ab ipso:

„de eerste strofe van c. IV l. 3 is te beschouwen als een *opschrift*, hetwelk (ontdaan van de alliteratieve en andere versieringen) luidt: voor declamatie met begeleiding van tibia longa, voor zang door een sopraanstem, a capella, of voor recitatief met gitaar”.

Equidem unde illud de tibiae longae usu habeat Richius nunc non quaero, quoniam, etiam si illud *longa* nihil aliud est quam epitheton ornans, tamen gratissima et venustissima est ipsa dispositionis symmetria: „tibia longa, voce acuta, fidibus Phoebi”.

Sed hoc tamen nomine vel maxime laudandum Polenarii inventum quod is primus mortalium vidit quam ridiculum esset istud *longum melos*, quod, semel convictum damnatumque, nullis iam argutiis quisquam defendere et in integrum restituere conabitur. Si *ingens* vel *grande* hic legeretur (fac metrum illas voces admittere), aequi bonique consuleremus. *Longum* vero melos quid aliud est quam melos quod *taedium pariat* et satietatem? Et nihil, ut opinor, magis hic vitandum quam eiusmodi cogitatio suspicioque.

SOPH. OED. REG. VS. 80 SQ.

ἄναξ Ἀπολλων, εἰ γὰρ ἐν τύχῃ γέ τῳ
σωτῆρι βαίῃ, λαμπρὸς ὥσπερ ὄμματι.

Herwerdenus coniecit: λαμπρὸς ὥσπερ ὄμμα σόν. Optime quod ad sententiam, sed quidni scribamus: λαμπρὸς ὥσπερ ὄμματ' εἶ? In eadem vocabula exit eiusdem fabulae vs. 371:

τυφλὸς τὰ τ' ὄτα τὸν τε νοῦν τὰ τ' ὄμματ' εἶ.

G. V.

stru
scrip
ee
ve
tū
re
line
es
es
bus
in-
est
llis
ro-
ro-
los
a
p-

UNIVERSITY OF WISCONSIN

3 9015 00899 3670

